

Etkileşim

Yıl 8 | Sayı 16 | Ekim 2025 | İletişim Fakültesi Akademik Dergisi

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim**, Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren; Nisan-Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez, basılı ve online olarak yayımlanan açık erişimli, hakemli, uluslararası bilimsel bir dergidir. DOAJ, EBSCO ve TR Dizin tarafından indekslenmektedir.

Değerlendirme süreci çift kör hakemlik esasına uygun olarak işleyen **Etkileşim**'de ayrıca hakem değerlendirmesi gerektirmeyen çeviri makaleler, kitap eleştirileri ve deneme niteliğindeki akademik yazıların yer verildiği **Etkileşim/Yorum** kısmı bulunmaktadır.

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim**'in amacı, alanında uzman akademisyen ve araştırmacılar tarafından iletişim bilimleri ile sosyal bilimlerin diğer alanlarında, hatta fen biliminin iletişim bilimleriyle kesişen alanlarında üretilen özgün çalışmaları ilgili çevrelere ulaştırarak; ulusal veya uluslararası düzeydeki akademik etkileşime katkı sağlamaktır.

Etkileşim is the Academic Journal of Üsküdar University, Faculty of Communication. The journal is a peer-reviewed, bilingual publication accepting articles in Turkish and English. **Etkileşim** is an open access, international refereed scientific journal published biannually in April-October, available both in printed and online versions. **Etkileşim** is indexed by DOAJ, EBSCO and TR Dizin.

Etkileşim's evaluation process operates on the basis of double-blind refereeing. It also has a comment section (**Etkileşim/Yorum**) where translated articles that do not require peer-review, book reviews and academic essays are included.

The aim of **Etkileşim** is to convey the original works by academics and researchers who are experts in their fields and in other fields of communication sciences and social sciences, expanding to the fields of science that intersect with communication sciences, to the relevant circle. **Etkileşim** aims to contribute to academic interaction at the national or international level.

YAYINCI | PUBLISHER
T.C. ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

BASKI | PRINTED BY

Butik Ajans Reklamcılık Matbaacılık Hizmetleri Sanayi Ticaret Limited Şirketi
İstiklal Mahallesi Kızılay Sokak No:24/37 Ümraniye / İstanbul Tel: 0 (535) 553 17 32
Baskı Tarihi: Ekim 2025

YAZIŞMA ve HABERLEŞME ADRESİ | CORRESPONDENCE AND CONTACT

T.C. ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

Altunizade Mahallesi, Üniversite Sokak, No: 14, PK: 34662, Üsküdar / İstanbul / Türkiye
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/usuifade> | www.etkilesimdergisi.com | etkilesim@uskudar.edu.tr

GRAFİK UYGULAMA | GRAPHIC APPLICATION
Bülent Tellan

SAHİBİ | OWNER

Üsküdar Üniversitesi Adına

A. Furkan Tarhan – Üsküdar Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı

EDİTÖR KURULU | EDITORIAL BOARD**Yazı İşleri Müdürü | Editor-In-Chief**

Prof. Dr. Nazife Güngör – Üsküdar Üniversitesi Rektörü, İstanbul, Türkiye.

nazife.gungor@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0743-2445

Editör | Editor

Doç. Dr. Bahar Muratoğlu Pehlivan – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

bahar.muratoglu@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8977-822X

Editör Yardımcıları | Assistant Editors

Dr. Öğretim Üyesi Denizcan Kabaş – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

denizcan.kabas@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7073-8172

Dr. Öğretim Üyesi Şükrü Güler – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

sukruguler@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3482-5417

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Dan Schiller – University of Illinois Urbana-Champaign, Champaign, ABD.

dschille@illinois.edu, ORCID: 0009-0008-3959-4869

Prof. Dr. Erik Knudsen – University of Central Lancashire, Preston, Birleşik Krallık.

eknudsen1@uclan.ac.uk, ORCID: 0000-0001-8361-6975

Prof. Dr. Gillian Doyle – University of Glasgow, Glasgow, İskoçya.

gillian.doyle@glasgow.ac.uk, ORCID: 0000-0003-1817-0684

Prof. Dr. Nick Coudry – London School of Economics and Political Science,

London, Birleşik Krallık. n.coudry@lse.ac.uk, ORCID: 0000-0001-8233-3287

Prof. Dr. Natalie Fenton – Goldsmiths, University of London, Londra, Birleşik

Krallık. n.fenton@gold.ac.uk, ORCID: 0000-0002-3754-8200

Prof. Dr. Nevzat Tarhan – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

nevzat.tarhan@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6810-7096

BİLİM DANIŞMA KURULU | ADVISORY AND SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdülrezak Altun – Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. And Algül – Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Aysel Aziz – İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Prof. Dr. Asaf Varol – Maltepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan Biber – İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Billur Ülger – Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Deniz Ülke Kaynak – Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Ebru Özgen – Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Emine Yavaşgel – İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz Aydoğan – Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Gülseren Şendur Atabek – Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Haluk Geray – Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin Çelik – Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Nilüfer Timisi Nalçaoğlu – İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Onur Dursun – Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Oya Şakı Aydın – İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Özer – Anadolu Üniversitesi

SAYI HAKEMLERİ | REVIEWERS FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Aydan Özsoy – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin Aykut Ankan – İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Deniz Yengin – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Emel Şerife Baştürk – Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Esra İlkay İşler – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Gül Esra Atalay – Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Gülin Terek Ünal – İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Hadiye Yılmaz Odabaşı – Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice Öz Pektaş – İstinye Üniversitesi

Prof. Dr. İlker Özdemir – Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Nalan Bükler – İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Rukiye Gülay Öztürk – Fenerbahçe Üniversitesi

Prof. Dr. Seçkin Özmen – İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Şadiye Emet Gürel – Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Adalet Görgülü Aydoğdu – Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Alev Aslan – İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Begüm Aylin Önder – İstanbul Arel Üniversitesi

Doç. Dr. Cihan Becan – Üsküdar Üniversitesi

Doç. Dr. Çeyiz Makal Fairclough – Beykoz Üniversitesi

Doç. Dr. Eda Turancı – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Esennur Sirer – Üsküdar Üniversitesi

Dil Editörleri | Language Editors

Dr. Öğretim Üyesi Ceren Acun – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

ceren.acun@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2438-4788

Dr. Öğretim Üyesi Ceren Saran – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

ceren.saran@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2444-2455

Dr. Öğretim Üyesi Maria Pia Ester Cristaldi – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

mariapia.cristaldi@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7724-9723

Arş. Gör. Dr. Besna Ağin – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

besna.agin@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1591-0352

Sekreteryar | Secretariat

Arş. Gör. Onur Coşkun – Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

onur.coskun@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3611-6649

Prof. Dr. Peyami Çelikan – İstinye Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

peyami.celikan@istinye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4375-1448

Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş – Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

dcatalbas@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8244-0170

Prof. Dr. Halil Nalçaoğlu – İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

hnalcaoglu@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1926-1561

Doç. Dr. Fábio Fonseca Ribeiro – Universidade de Trás-os-Montes e Alto

Douro, Vila Real, Portekiz.fabior@utad.pt, ORCID: 0000-0001-8071-6145

Dr. Paško Bilić – University of Zagreb, Zagreb, Hırvatistan.

pasko.bilic@fpzg.hr, ORCID: 0000-0001-5174-7073

Prof. Dr. Özgül Dağlı – Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Recep Tayfun – Maltepe Üniversitesi

Prof. Dr. Selva Ersöz Karakulakoğlu – Maltepe Üniversitesi

Prof. Dr. Senem Duruel Erkilic – Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Senem Gençtürk Hızal – Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Sevil Atasoy – Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Suat Gezgün – Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman İrvan – Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Tuğba Asrak Hasdemir – Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Ulises A. Mejias – State University of New York

Prof. Dr. Vugar Aliyev – Bakü Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Zeliha Hepkon – İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Emanuele Fadda – University of Calabria

Doç. Dr. Giusy Gallo – University of Calabria

Doç. Dr. Greg Simons – Turiba University

Dr. Sinan Açı – Dublin City University

Doç. Dr. Hasan Gürkan – İstinye Üniversitesi

Doç. Dr. Lutz Peschke – Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özdemir – Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Nihal Kocabay Şener – İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Özge Uğurlu Akbaş – Üsküdar Üniversitesi

Doç. Dr. Özge Uluğ Yurttaş – İstanbul Beykent Üniversitesi

Doç. Dr. Pınar Aslan – Üsküdar Üniversitesi

Doç. Dr. Sarp Bağcan – İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Şafak Etike – Yozgat Bozok Üniversitesi

Doç. Dr. Tamer Bayrak – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldız Derya Birincioglu Vural – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni.

Doç. Dr. Yüksel Balaban – İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Burak Çeber – Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Fehime Elem Yıldırım – Düzce Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Hale Yaylalı – Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Merve Genç Yekdeş – İstanbul Beykent Üni.

Dr. Öğretim Üyesi Nur Tuğçe Biga – İstanbul Arel Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Nuray Ergindir Küçükkaya – Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Özlem Çetin Öztürk – İstanbul Gelişim Üni.

Dr. Öğretim Üyesi Pelin Ügümü Aktaş – Antalya Belek Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Zindan Çakıcı – Üsküdar Üniversitesi

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

6

Editörden...

Editor's Note

Bahar MURATOĞLU PEHLİVAN

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

12

Yeni Devlet Yeni Aile: 1930'lu Yıllarda Türkiye'de Aile Tasavvuru

A New State a New Family: The Family Project in 1930's Turkey

Aytül TAMER TORUN & Ayşe MİRZA GİRGIN

Dijital Platformların Sosyal Gerçeklik Kavramlaştırması ve Dünya Algılamasına Etkisi: Yetiştirme Kuramı Perspektifi

XX

The Impact of Digital Platforms on the Conceptualization of Social Reality and Perception of the World: A Cultivation Theory Perspective
Rıdvan CEVHER & Ömer ÖZER

"What Do You Know About Football?": Investigating Cyberbullying Against Female Football Fans Through Discourse Analysis and In-Depth Interview

XX

"Sen Futboldan Ne Anlarsın?": Kadın Futbol Taraftarlarına Yönelik Siber Zorbalığın Söylem Analizi ve Derinlemesine Görüşmeler Aracılığıyla Araştırılması
Esra ÇİZMECİ ÜMİT & Dilek YEŞİL

Dijital pazarlamada sohbet robotlarının stratejik önemi: 'Fly by Sign' örneği

XX

The Strategic Role of Chatbots in Digital Marketing: A Case Study on 'Fly By Sign'
Gülten ADALI

Influencer Marketing Guide: Platforms, Best Content Strategies, and Target Markets

XX

'Influencer' Pazarlama Rehberi: Platformlar, En İyi İçerik Stratejileri ve Hedef Pazarlar
Hafize Nurgül DURMUŞ ŞENYAPAR

Örgütlerde Siber Zorbalık ve İletişim Becerileri: Akademi Örneği

XX

Cyberbullying at Organizations and Communication Skills: The Case of Academia
Seda Gökçe TURAN

Social Communication Networks of Migrants in Malta an Analysis Based on Bourdieu's Theoretical Framework

XX

Malta'daki Göçmenlerin Sosyal İletişim Ağları: Bourdieu'nün Teorik Çerçevesi Bağlamında Bir Analiz
Şeyma Esin ERBEN

Kavramsal Sanatta Meşruiyet Sorunu: Belge ve Otorite Arasında Giuseppe Panza Örneği

XX

The Problem of Legitimacy in Conceptual Art: The Case of Giuseppe Panza Between Document and Authority
Mehmet DERE

'Hazırım İnsanların Bildiklerini Bilmeye': 'Küçük Deniz Kızı' Filminde Queer Alegori ve Kimlik Arayışının İzleri

XX

'I am Ready to Know What the People Know': Traces of Queer Allegory and the Search for Identity in 'The Little Mermaid' Movie
Mustafa ALGÜL

- XX | **Would You Kindly Present the Game? Analyzing Narrators and Monstrators in Video Games**
Bana Oyunu Sunar Mısın? Video Oyunlarında Anlatıcıların ve Monstratorların Analizi
Nur Aleyna SAKOĞLU & Ertuğrul SÜNGÜ
- XX | **Ses-İmajın Deneyisel Formu: 'Sonsuzluk Üzerine' Filmi**
The Experimental Form of Sound-Image: 'About Endlessness' Film
Aysu UĞUR BALCI
- XX | **Viewer Perceptions on AI-Supported Digital Newscasters: A Qualitative Analysis in the Context of Parasocial Interaction Theory**
Yapay Zekâ Destekli Haber Sunucuları Üzerine İzleyici Algıları: Parasosyal Etkileşim Teorisi Bağlamında Niteliksel Bir Analiz
Nihal ERDOĞAN SEPETÇİ
- XX | **Narrative Role of Illustration in Concept Albums: Analyzing 'Cry Baby', 'Art Angels', and 'Consolation'**
İllüstrasyonun Konsept Albümlerdeki Anlatı Rolü: 'Cry Baby', 'Art Angels' ve 'Consolation' Analizi
Eray ÖZKAN
- XX | **Demokrasinin Dördüncü Gücü Medya: Abu Ghraib Hapishane Fotoğraflarının Göstergebilimsel Analizi**
Semiotical Analysis of Abu Ghraib Prison Photographs
Muhammed Çağrı GÜLER

DERLEME MAKALELER | REVIEW ARTICLES

- XX | **The Transformation of Trust in the Screen Society: Social Isolation Under the Authority of Automation**
Otomasyonun Otoritesinde Sosyal İzolasyon Olarak Ekran Toplumunun Güven Dönüşümü
Amine REFİKA

ETKİLEŞİM / YORUM söyleşi | değerlendirme | konferans / sempozyum değerlendirmesi | kitap inceleme

- XX | **Myths, and the Digital Age: A Conversation with Peppino Ortoleva**
Podcast'ler, Mitler ve Dijital Çağ: Peppino Ortoleva ile Bir Söyleşi
Maria Pia Ester CRISTALDI
- XX | **Signs of Creativity: Artefacts, Language and Smart Objects**
Yaratıcılığın İşaretleri: Eserler, Dil ve Akıllı Nesneler
Giusy GALLO
- XX | **Media and Communication Studies in the Digital Age: Insights from the 12th International Communication Days Symposium**
Dijital Çağda Medya ve İletişim Çalışmaları: 12. Uluslararası İletişim Günleri Sempozyumundan Değerlendirmeler
Özge UĞURLU AKBAŞ
- XX | **'Newpath Symposium' Evaluation: Artificial Intelligence, Communication, and Society**
'Newpath Sempozyumu' Değerlendirmesi: Yapay Zekâ, İletişim ve Toplum
Semih EKEN
- XX | **Archives, Aesthetics, and Alterity: Evaluating the "Negotiating the Revolt" Conference in Prague**
Arşivler, Estetik ve Ötekilik: Prag'daki "İsyanı Müzakere Etmek" Konferansının Değerlendirilmesi
Hüseyin SERBES
- XX | **Kitap İncelemesi: "Kavramsal Sanat"**
Book Review: "Conceptual Art"
Bengisu BAYRAK SHAHMIRI
- 366 | **Etkileşim Yayın Politikası** | *Etkileşim* Publication Policy
- 385 | **Yazım Esasları** | Author Guidelines

EDİTÖRDEN...

Değerli Okuyucularımız,

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim**'in 15. sayısını

Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle.

Doç. Dr. Bahar Muratoğlu Pehlivan

EDITOR’S NOTE...

Dear Readers,

We are thrilled to share the 15th issue of ***Etkileşim***, the Academic Journal of the Üsküdar University Faculty of Communication.

We hope to see you in our next issue.

Assoc. Prof. Bahar Muratoğlu Pehlivan

YENİ DEVLET YENİ AİLE: 1930'LU YILLARDA TÜRKİYE'DE AİLE TASAVVURU

Aytül TAMER TORUN*, Ayşe MİRZA GİRGİN**

Gönderim Tarihi: 16.06.2025 - Kabul Tarihi: 25.09.2025

Tamer Torun, A. & Mirza Girgin, A. (2025). Yeni devlet yeni aile: 1930'lu yıllarda Türkiye'de aile tasavvuru. *Etkileşim*, 16, 12-39.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

İktidarların toplumu biçimlendirmek, yön vermek ve özellikle de toplumsal, ideolojik ve kültürel değişim dönemlerinde yeni ideolojileri yerleştirmek için sirayet etmeye çalıştıkları temel toplumsal birim genellikle aile olmuştur. Bu çalışmada Türkiye'de çeşitli inkılaplarla olduğu kadar basın ve aydınların çabalarıyla da yeni bir rejimin yerleştirilmek istendiği 1930'lu yıllardaki 'yeni aile' ideali dönemin aile, kadın ve fikir dergileri ile ABD Büyükelçiliği'nde görevli G. Howland Shaw'un "Family Life in The Turkish Republic of 1930's" başlıklı raporunu kapsayan ABD arşiv belgelerine dayanılarak incelenmektedir. Böylece dönemin basınının işleyişi de dikkate alınarak, aydınların bu konuyu hangi yönleriyle inceledikleri ve tartıştıkları ve dışarıdan bir bakışın yeni aileye dair neler gördüğüne dair bir kavrayış ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda makaledeki veriler amaçlı örneklem tekniğiyle toplanarak, tematik eksenle analiz edilmiştir. Sonuç olarak dergilerde dönemin ideolojik görüşüyle uyumlu olarak aileye önemli bir rol vermenin yanında, onu çağdaş değerlerle kuşatmaya çalışan bir yayıncılık faaliyetinin yürütüldüğü, ancak toplumsal manada yeni ve eski aile anlayışları arasında önemli çatışmaların da yaşandığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: aile, Türk ailesi, tek parti dönemi, iletişim çalışmaları, 1930'ların dergileri.

* Profesör Doktor, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Ankara, Türkiye.
aytul.tamer@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2697-8448

** Doktor Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Ankara, Türkiye.
ayse.mirza@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0668-993X

A NEW STATE A NEW FAMILY: THE FAMILY PROJECT IN 1930'S TURKEY

Aytül TAMER TORUN*, Ayşe MİRZA GİRGIN**

Received: 16.06.2025 - Accepted: 25.09.2025

Tamer Torun, A. & Mirza Girgin, A. (2025). Yeni devlet yeni aile: 1930'lu yıllarda Türkiye'de aile tasavvuru. *Etkileşim*, 16, 12-39.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

The family has been the main social unit that the powers try to influence to shape and direct society and to establish new ideologies, especially during periods of social, ideological, and cultural change. This study examines the concept of the 'new family' in the 1930s, during a period in Turkey when efforts were made to establish a new regime through various reforms. It considers the role of the press and intellectuals of the time, drawing on family-related, women's, and opinion journals from the era, as well as U.S. archival documents. Among these is the report titled 'Family Life in the Turkish Republic of the 1930s', prepared by G. Howland Shaw, an employee at the U.S. Embassy. Thus, by considering the functioning of the press of the period, the article aims to understand which aspects of this issue were examined and discussed by intellectuals, as well as what an outsider's perspective on the new idea of family was. For this purpose, the data for the article were collected through a purposive sampling technique and analysed on a thematic axis. As a result, it was found that a publishing activity was carried out in the magazines in line with the ideological view of the period, giving the family an important role and trying to surround it with contemporary values, but there were important conflicts between the new and old family understandings in the social sense.

Keywords: family, Turkish family, one-party period, communication studies, 1930s periodicals.

* Professor, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Ankara, Türkiye.
aytul.tamer@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2697-8448

** Assistant Professor/PhD, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Ankara, Türkiye.
ayse.mirza@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0668-993X

Giriş

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1920'li yıllar siyasal ve kültürel dönüşüm dönemi olarak yeni adımların atıldığı, kanunların yapıldığı¹, bir başka deyişle geçmişten kopuş ekseninde somut temellerin atıldığı bir süreçtir. Yeni rejim ve devlet demek yeni bir ekonomi, kültür ve toplum inşa etmek anlamına da gelir ki 1930'lu yıllar yeni kültür ve yeni toplum için düşünsel ve ideolojik temellerin atıldığı bir dönemdir². 29 Ekim 1933'te 10. Yıl Söylevi'nde Gazi Mustafa Kemal'in 'modernleşme' ideallerini aktardığı sözleri 1930'lar Türkiye için hedeflerini de ortaya koymaktadır (Atatürk, 1933):

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. ...Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız. ...(M)illetimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini ve millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Düşünsel ve ideolojik ülkülerin tartışıldığı, topluma aktarıldığı en önemli kitle iletişim aracı o dönem gazeteler ve özellikle de dergilerdir. Dönemin siyasetçileri, aydınları ve akademisyenleri çoğunlukla düşüncelerini gazetelerde ve dergilerde ifade etmiştir ki özellikle 1930'lu yıllarda fikir dergiciliği yapılarak -örneğin Ülkü, *Kadro*, *Kooperatif*, *Fikir Hareketleri* vb.- ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamının gelişmesi yönünde farklı ideolojik savlar ortaya atılmıştır (Toprak, 1984, ss. 33-47). İskit, Tek Parti Dönemi Türkiye ile eş zamanlı Alman devletçi matbuatını otoriter ve totaliter görüşün, Sovyet Rusya devletçi matbuatını proletarya diktatörlüğünün, İtalya devletçi matbuatını korporasyoncu faşist fırkasının propaganda organı olarak tanımlarken Cumhuriyetin devletçi matbuatının da Kemalizmin telkin ve propaganda organı olmakla birlikte hepsinden daha toleranslı olduğunu dile getirmektedir (1939, ss. 217-218). Koç'a (2006) göre ise Tek Parti Dönemi'nde bütüncül bir basın politikası mevcut değildir; zaman zaman sınırlı olmakla birlikte özgürlükçü ve demokratik bir yaklaşım zaman zaman sıkı bir kontrol ağı dönemin basın-iktidar ilişkilerine hâkimdir. Koç (2006, s. 155), Tek Parti Dönemi'nin "olağanüstü önlemlerini, rejimin karşı karşıya kaldığı tehlikelerin doğurduğu geçici uygulamalar" olarak

¹ Hilâfetin kaldırılması (1924), Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924), anayasanın kabulü (1924), Şapka ve Kıyafet İnkılâbı (1925), Milâdî Takvimin Kabulü (1925), Alpulu Şeker Fabrikası (1925), Teşvik-i Sanayi Kanunu (1926), Türk Medenî Kanunu'nun Kabulü (1926), İlk Nüfus Sayımı (1927), Uluslararası Rakamların Kabulü (1928), Türk Ceza Kanunu'nun Kabulü (1928), Harf İnkılâbı (1928) gibi reformların yanı sıra uluslararası ticaret anlaşmalarının yapıldığı, uçak-motor fabrikasından şeker, tekstilden demiryoluna ilk adımların atıldığı bir zaman dilimidir.

² Örneğin, Türk Tarih Kurumu (1931), Türk Dil Kurumu (1932), Halkevlerinin açılması (1932), Üniversite Kanunu (1933), Üniversitelerde İnkılap Enstitüsünün Kurulması (1933), Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı (1934) sayılabilir.

nitelendirir. Kocabaşoğlu'na (1981, ss. 109-114) göre ise Tek Parti Dönemi iktidarı, basına sansür uygulamamış ama destek ve manipölasyon aygıtı olarak kontrolü altında tutmak istemiş ve basından beklentilerinin karşılanması için düzenlemeler yapmıştır.

Kurtuluş Savaşı sonrasında 1925 Takrir-i Sükûn Kanunu, 1926'da Gazi Mustafa Kemal'e suikast girişimi, İstiklal Mahkemeleri ve 1927 Tevkifatı ile iktidarla çatışan İslamcı, komünist ve ittihatçılar siyasal yaşamdan tasfiye edilmişlerdir. 1927 ve 1928 yıllarında hâkim kötü hava koşullarının ve 1929 Ekonomik Buhranın tarımı ve ekonomiyi oldukça olumsuz etkilemesi toplumda yükselen hoşnutsuzluğu arttırmıştır (Toprak, 1984, s. 37). Bu dönemde birçok gazete ve dergi kısa sürelerle ya da tamamen kapatılmış, gazete içerikleri oldukça 'hafiflemiş', bulvar gazetesine dönüşmüştür. Siyasetten uzaklaşmak zorunda kalan, magazin ve sansasyonel haberlere odaklı yayıncılık yapan Türk basınına 'çekidüzen vermek', 'iyi' ve 'saygın' gazetecilik yapılmasını sağlamak ve bir yandan da siyasal iktidarın basın üzerindeki denetimini kurumsallaştırmak amacıyla 1930'lu yıllarda bazı önlemler alınmaya başlanır: Türk Gazeteciler Birliği'nin kurulması, Cumhuriyet'in ilk Matbuat Kanunu'nun yapılması, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün tekrar kurulması, I. Matbuat Kongresi'nin gerçekleştirilmesi, Balkan Matbuat Birliği'nin oluşturulması ve 1938'de Basın Birliği Kanunu'nun çıkarılması bunlar arasında sayılabilir (Kocabaşoğlu, 1981, s. 111, 123).

1920'li yıllarda yaşanan krizlerin yanı sıra 1931 Matbuat Kanunu'nu hazırlayan önemli olaylardan biri 1924 ve 1930'da başarısız çok partili hayata geçiş denemeleri sürecinde basında hoşnutsuzluğu ortaya koyan tartışmaların ve muhalif yazıların yarattığı rahatsızlıktır. Bu bağlamda Tek Parti iktidarı basına dair hukuki düzenlemelerin yetersiz olduğu düşüncesi ile yeni basın kanununu hazırlatmıştır (Mazıcı, 1996, s. 141-142). Cumhuriyet tarihinin ilk basın kanunu 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilmiş olan 1881 Sayılı Matbuat Kanunu'nda oldukça tartışma yaratan 50. Maddesi'ndeki muğlaklık, iktidarın basın-yayın hayatına bakışını ortaya koymaktadır³. 28 Haziran 1938'de yeni düzenlemelerin hayata geçirildiği süreçte Meclis'te Basın Birliği Kanunu ekseninde yürütülen görüşmelerde İçişleri Bakanı ve kanunun mimarı olan Şükrü Kaya basına yönelik düşüncelerini şöyle ifade eder: "Gazetelerimiz milli gayeye hizmet etmektedirler ve kendi sermayeleriyle memleketin nefine çalışmaktadırlar. Gazetelerimiz büyük milli davalarımızın daima ön safta gelen müdafileri ve muhafızları olmuşlardır" (İskit, 1939, s. 215).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ertesi hem ülke topraklarının hem de nüfusun azalmış olması, yöneticilerin birkaç on yıl içinde nüfusu artıracak acil

³ 25 Temmuz 1931 tarihli 1881 Sayılı Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi: "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti karar ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18'inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz" (Resmî Gazete, 8.8.1931, No:1867: s. 374).

birtakım önlemler almak istemesine yol açmıştır. Türk toplumunun inşasında ailenin çekirdek bir birim olarak oldukça önemsenmesi ve azalan nüfusu telafi etme istenci 1930'lu yıllarda aile kurumuna verilen önemin temel nedenleridir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 tarihli Nizamname ve Programı'nda "Türk içtimai hayatında ailenin mahfuziyeti esastır" (1931, s. 37) ve 1935 tarihli programlarında 'Sosyal Hayat ve Kamusal Sıhhat' başlığı altında "Türk sosyal hayatında aile esastır" sözleriyle korunması gereken bir toplumsal güç olarak aileye verilen önemin altı çizilir (1935, s. 44). Bu bağlamda basına da görevler ve karşıt tavır bağlamında caydırıcı cezalar verilir. 25 Temmuz 1931 tarihli 1881 Sayılı Matbuat Kanunu'ndaki 41. madde iktidarın inşa etmek istediği yeni toplum için de basının konumunu belirler: "Aile mevcudiyetini ve aile kurmak esasını sarsacak ve kadınlığı ana olmak hususundaki fikri temayülünü zayıflatmak mahiyette her türlü neşriyat yasaktır. Hilafına hareket edenlere bir aydan bir seneye kadar hapis cezası verilir" (Resmî Gazete, 8.8.1931, No: 1867, s. 372).

Türkiye'de dergicilik her zaman yenilikçi ve 'ciddi' tartışmaların yürütüldüğü; dernek, parti gibi kurumların ve/veya toplumsal-siyasal akımların sesi olarak yayımlandığı bir alan olagelmıştır. Ancak savaş sürecinde sonrasında krizler ve değişim dönemi olan 1920'lerde kadın dergilerinin çoğu çatışmadan uzak eğlendirici ve bilgi verici bir tavra bürünmüşlerdir. Medeni Kanun ile hukuki haklarını elde eden kadınların 1930'da ve 1934'te seçim kanunlarında yapılan düzenleme ile seçme-seçilme hakkını elde etmeleri iktidarın 'Cumhuriyet kadını' tasarımıındaki, biçimlendirmesindeki temel adımlarından biridir. Cumhuriyet iktidarı hukuki, toplumsal ve siyasal ekseninde kadın ve erkeğe eşit olanaklar sağlayan düzenlemeler yapsa da amaçlanan aile kurumu içinde 'evde üretken ve yeni cumhuriyet neslini yetiştirmekte yetkin ana' ideali çerçevesinde yeni cumhuriyet kadını tanımlamıştır (İlyasoğlu & İnel, 1984, s. 173).

1930'lu yıllarda çocuk dergilerine bakıldığında ilk dikkat çeken unsurlardan biri, bu yayınların sayısında önemli bir artış görülmesidir. Bunun temel nedeni cumhuriyet rejiminin pırlantaları, biricik mirası gibi nitelendirmelerde bulunan çocukların, rejimin taşıyıcıları olarak eğitilmelerinin fazlasıyla önemsenmesidir. Bu niyet dergilerin ilk sayılarında açıklıkla dile getirilmesinin yanında, muhtelif yazılarda sürekli tekrarlanır.⁴ Bu dönemde çıkan başlıca dergiler şunlardır: Çocuk Sesi, *Afacan*, Şen Çocuk, Çalışkan Çocuk, *Türk Çocuk Gazetesi*, *Olgun Çocuk*, Çocuk/Gürbüz Türk Çocuğu, Çocuk Tiyatrosu, *Ateş*, *Gelincik* ve *Çocuk Duygusu*. Bu dergilerde dönemin resmî ideolojisine uygun olarak Türklük Orta Asya'ya dayandırılır ve bu coğrafyada geçen eski Türklere dair macera öykülerine, kahramanlık destanlarına yer verilerek, Türklerin güçlü uygarlıkları ile pek çok medeniyetin de kurucusu olduğu anlatılır. Çocuklara yarının babaları olarak seslenilerek, yurdu müdafaa etmek, bunun için canını vermekten çekinmek gibi değerler ekilmektedir. Dergilerde büyük bir çoğunlukla erkek çocuklarına seslenilmekte, bu çocuklara özgüven tesis edilmeye çalışılmakta ve bu

⁴ *Ateş* ve *Gelincik* dergileri istisnadır. Bu dergilerde didaktik mesajlar çok yer almadığı gibi, öğreticilik rolü de çok ön planda değildir, daha ziyade macera ve hayvan öykülerine ağırlık verilir.

doğrultuda da erkek çocuklarının temel öznesi olduğu öyküler sayfalarda yer almaktadır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kadınların modernliği simgeleyen bir unsur olmasına paralel olarak, kız çocukları da modernliğin simgesi olarak genellikle görsellerde yer alırken, fail ve eyleyen olarak temsil edilmemekte, ola ki öykülerde bulunsalar da oğlan çocuklarının yardımcısı ya da onların kahramanlık yapmalarına olanak sağlayan, yardıma ihtiyaç duyan varlıklardır. Kız çocuklarına seslenilen az sayıdaki peri masalında ise kız çocukları kendileriyle evlenecek erkekleri bekledikleri süreç içerisinde geleceğin eşleri ve anneleri olmaları için gereken meziyetleri kuşanır ve üstlenmeleri gereken vazifeler konusunda bilgilendirilirler. Ulusun geleceği, sürdürücüsü ve koruyucusu rollerinin yanında, çocuklara ayrıca geleceğin aile bireyleri rolleri de aktarılır. Oğlan çocuklarının yetişkinliklerinde ailelerini geçindirmeleri için gereken sorumlulukları üstlenmeleri gerektiği mesajının verilir. Ayrıca oğlan çocuklarının babalarının kaybı ya da yokluğu durumunda da annelerinin geçimini üstlenmeleri gerektiği vurgulanır. Anne ve babalara yönelik temsillerde kadınlar ev içi sorumluluklarını yerine getirmediği, çocuklarıyla yeterince ilgilenmediği ve çocuklarına iyi örnekler olmadıkları nedeniyle eleştirilmekte ve kınanmaktadır. Baba rollerine bakıldığında ise genellikle ailesinin geçimi için özveriyle, dürüstçe çalışan erkek figürler çoğunluktadır. Mustafa Kemal'in ulusun babası olduğu ifade edilmekte ve bu yönüyle sıklıkla örnek bir figür olarak sunulmaktadır. Zübeyde Hanım ve Ali Rıza Bey ise ulusun liderini yetiştiren örnek ebeveynler olarak anlatılmaktadır (Mirza Girgin, 2021).

Basına yönelik beklenti ve düzenlemeler ile kadınlara ve çocuklara yönelik neşriyatın genel hatlarıyla böylesi bir görünüm sergilediği 1930'larda, dönemin zihniyetini ortaya koymak amacıyla bu çalışmada ayrıca aydın, akademisyen ve siyasetçilerinin yazıları *Fikir Hareketleri*, *Mülkiye*, *Yeni Türk*, *İstanbul Darülfunun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, *İnsan*, *Altan*, *Dıranaz*, *Halk Bilgisi*, *Bütün* ve *Gül* gibi dergiler bazında incelenmiştir. Bu dergilerin seçilmesinde Türkiye Makaleler Bibliyografyası e-veritabanında aile anahtar kelimesi sonucu makalelere ulaşmak belirleyici olmuştur. 1930'lu yıllarda yayınlanan, söz konusu aktüalite dergilerindeki aile ile ilgili makalelere bakıldığında genel olarak aile kurmayı nelerin engellediği, modern/çağdaş ailenin nasıl olması gerektiği, başka ülkelerdeki ve geçmiş dönemlerdeki aile modellerinin nasıl olduğu ve çocuk yetiştirme sürecinde dikkat edilmesi gerekenler neler olduğu hususları ön plana çıkmaktadır. Söz konusu aktüalite dergileri 'çağdaş aile', 'evlilik', 'çocuk eğitimi', 'ebeveyn olmak', 'annelik' ve 'babalık' temaları üzerinden konuya dair literatürden de beslenerek analiz edilmektedir.

Kadın dergileri Osmanlı'dan itibaren görülmekle birlikte Harf Devrimi sonrası bir kırılma olur; 1928'de tek bir kadın dergisi yokken 1929'da sadece bir tane yayınlanmıştır (Davaz Mardin, 1998, s. 12). 1930'lu yıllarda yayımlanan, çoğunluğu moda, sağlık/güzellik ve nakış-dikiş konularında olan, on iki kadın/aile dergisi olduğu⁵ kaynaklarda görülmektedir (Davaz Mardin, 1998). Bu

⁵ *Elişi* (1930), *El Emekleri* (1931), *Aile Dostu* (1931), *Salon* (1934), *Cumhuriyet Kadını* (1934), *Kadın Moda Albümü* (1935), *Moda Albümü* (1936), *Model* (1937), *Ev-İş* (1937), *Okul Kızı* (1937), *Ana* (1938), *El İşleri* (1938)

makalenin konusu kapsamında aile odaklı içeriklere de sahip olan *Aile Dostu*, *Cumhuriyet Kadını*, *Ev-İş* ve *Ana* dergileri incelenmektedir. Makale kapsamında Milli Kütüphane ve İBB Atatürk Kitaplığı matbu ve dijital arşivlerinden yararlanılmıştır. 1930'lardan itibaren kadın dergileri, iktidarın kadın-aile politikaları ile barışık, kadının özellikle anne olarak toplum ve aile içindeki konumunu pekiştiren, 'daha az talepkâr, daha çok statükocu' bir söylemi benimsemişlerdir (İlyasoğlu & İnsel, 1984, s. 172). Söz konusu dört derginin de kadın annelik ve aile içindeki görevleri konularındaki söylemlerinin yanı sıra imtiyaz sahiplerinin ve/veya yazarlarının iktidara yakın ve hatta bazılarının milletvekili olmaları sebebiyle devletin 'aile' idealini/nosyonunu savunduklarını söylemek mümkündür.

Tüm bu verilerden yola çıkarak bu makalede dönemin egemen zihniyetinin farklı eksenlerde topluma aktarıldığı aktüalite, kadın ve çocuk dergilerinden yola çıkılarak devlet ile güçlü bağları olan organik aydınların⁶ aile tasavvuru incelenmektedir. İlk aşamada 1930'lu yılların aile kavramı o dönemin fikir dergileri olarak kategorize edebilecek olan güncel sorunları tartışan aktüalite dergilerinden elde edilen veriler ışığında oluşturulan temalar üzerinden incelenmektedir. Çalışmanın ikinci aşamasında 1930'lu yılların kadın dergilerinden *Aile Dostu*, *Cumhuriyet Kadını*, *Ev-İş* ve *Ana* dergilerinin⁷ tüm sayılarından amaçlı örneklem yapılarak makalenin konusu kapsamındaki makaleler ve görsel unsurlar 'aile, çağdaş aile, evlilik, ebeveyn olmak, annelik ve babalık' temaları ekseninde analiz edilmekle birlikte birçok yerde bu temalar iç içe geçtiği için bir bütünlük içinde değerlendirilmektedir. Çalışmanın üçüncü aşamasında ise 1930'lu yılların aile hayatını bir Amerikalı diplomatın perspektiften ortaya koyan önemli bir kaynaktan yararlanılmaktadır. 1933 yılında İstanbul'da ABD Büyükelçiliği'nde görevli G. Howland Shaw tarafından hazırlanan *Family Life in The Turkish Republic of 1930's* başlıklı rapor (NARA RG59/867.405/7, 30 Mart 1933), Rifat Bali (2007) tarafından ABD Ulusal Arşivi'nden (NARA) literatüre kazandırılmıştır. Raporda Shaw, Türkiye'yi görece temsil edecek farklı gelir ve eğitim seviyelerinden 44 ailenin siyasal, ekonomik, kültürel, dini ve toplumsal profilini ortaya koyan hikayeler anlatarak gelenekler, modernleşme ve Cumhuriyet Türkiye'si hakkındaki deneyimlerini ve düşüncelerini aktarmaktadır. Bir yandan devletin yeni aile idealini dönemin dergilerinden okurken bir yandan da mevcut gerçek ailelerini bir yabancıнын tasavvurundan okumanın 1930'ları kavramak açısından oldukça farklı bir perspektif sunacağı düşünülmektedir. Bu kapsam ve sınırlılıklar dâhilindeki çalışmada niteliksel içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Amaçlı örneklemle çalışmaya dahil edilen metinler, tematik olarak analiz edilmiştir.

⁶ Gramsci, otorite kurmak isteyen herhangi bir grubun aydınlarla güçlü bir ilişki içerisinde olmaları gerekliliğini vurgulayarak organik aydınları egemenin birer çalışanı olarak görmektedir. Sonuçta otorite, geniş halk kitlelerinin desteğini kazanmak ve toplumu istediği ahlaki ve ideolojik seviyeye getirebilmek için organik aydınlarla ihtiyaç duyar (Bağla, 1977, ss. 84-89).

⁷ Makalede dergilerden yapılan doğrudan alıntılarda metinlerdeki orijinalliğe sadık kalmak amacıyla dil yazım hataları olduğu gibi aktarılmaktadır.

1930'lu Yıllarda Türkiye'de Aile Kavramı

Türkiye aydınları Osmanlı'nın çöküş sürecinden itibaren, toplumsal çözülüşün çekirdeğini aileden hareketle ele almışlardır. Fındıklıoğlu'nun deyişiyle 'ailevi buhran' 1930'lu yıllarda da sürmeye devam etmiş, aile ile devletin demokratikleşmesi birbirine paralel gelişmeler olarak görülmüştür (Fındıklıoğlu & Gökalp'ten akt. Duben & Behar, 2013, ss. 207-208). Dolayısıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, özellikle aile ve çocuk üzerinden nüfus politikaları hayata geçirilerek 'asri aile' ve 'yeni cumhuriyet nesli' yaratılmaya çalışılmıştır (Toprak, 2017). Tek Parti iktidarının yeni insanın inşasına dair her alanda savunduğu idealler ve uyguladığı politikalar Cumhuriyet kadını/erkeği/çocuğu tahayyüllerinin gerçeklik kazandırılması yolunda atılmıştır. İktidarın makbul vatandaş (Üstel, 2005) inşa etme çabaları yeni cumhuriyetin yeni insanı için toplum mühendisliği yapılmaya çalışıldığını göstermektedir. Aybers'e (2017) göre 1930'larda basında, özellikle ırkçı kesimlerde öjenik söylemler görülmekte ancak ulus-devlet sistemli ya da yasal olarak bu tür bir politika takip etmemektedir. Işın'ın *Cumhuriyet: Yeni İnsan Yeni Hayat* (2013) ve Toprak'ın *Türkiye'de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma* (2017) çalışmaları iktidarın nüfus mühendisliğinin örneklerini dönemin basınını inceleyerek ve kültürel ve sanatsal faaliyetleri irdeleyerek ortaya koymaktadır.

Tek Parti döneminde nüfusun artışı destekleyen, gebeliği önlemeye yönelik tüm yolları yasa dışı ilan eden pronatalist nüfus politikası takip edilmiştir. Bu dönemde yürürlüğe giren ilgili kanunlar ve düzenlemeler arasında 1926 yılında doğurganlık ve evlilikle ilgili düzenlemelere yasal dayanak oluşturan Türk Ceza Kanunu ve Medeni Kanun ilk adımdır. Bunun ulusal bir amaç olarak görülmesini müteakip, CHP meclis grubunca 1932 yılında özel bir nüfus komisyonu kurulmuş, bazı yasal önlemlere başvurulmuştur. Bunların içinde, 1930 yılında Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda gebeliği engelleyici, çocuk düşürmeye yarayacak her türlü araç gerecin ithalat, dağıtım ve satışının yasaklanması, çocuk düşürme ve kürtajın yasaklanması, ülkeye göçün kolaylaştırılması⁸ ve 1938 yılında evlenme yaşının erkekler için 17, kadınlar için 15'e indirilmesi, çarpıcı kararlar olarak dikkat çeker (Behar ve diğerleri, 2000, ss. 39-40). Bunların yanında çocuk sayısının artışı özendirmek için de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Alemdaroğlu, 2005, s. 70). Hem Himaye-i Etfal Kurumu yöneticisi hem de uzun yıllar milletvekili olan Dr. Fuat Umay'ın yayınladığı çocuk dergilerinde çok çocuk sahibi olanlara ve çocuk evlat edinenlere ödül-madalya verilmesi gibi uygulamalar bu politikalara örnek olabilir (Torun Tamer, 2021).

Ele alınan dergilerde bu konulara doğrudan yer verilme de çocuk sayısını artırmanın ilk adımı sayılabilecek evliliği nelerin teşvik edebileceği veya evlili-

⁸ Tek Parti döneminde yürürlüğe giren gebeliği önleyici yöntemlerin üretilmesi, ithali, uygulanması ve gebeliğin kürtajla sonlandırılmasının yasaklanmasına yönelik Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve Türk Ceza Kanunu için Bkz. 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu ve 6 Mayıs 1930 tarih, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu.

işe nelerin engel olduğu konusunun farklı bağlamlarda tartışıldığı görülmektedir. Örneğin Muslih Ferit⁹ (1934a, s. 58) "Aile Müessesesi Tehlikededir" yazısında 1920'lerde çıkartılması düşünülen Bekarlık Vergisi gibi yöntemlere dikkat çekmekte ve böylesi yöntemlerin evliliği teşvik konusunda çok az etkili olabileceğini söylemektedir. Nitekim yazara göre bazı kişilerin ("hasta, züğürt, iktidarsız ya da tahsil çağında") evlenmelerinde bir yarar olmadığı gibi, evlenecekleri kadınlar için de olumsuzluklar yaratabileceklerdir. Bu nedenle Ferit, çarenin evlenmeyi engelleyen koşulların düzeltilmesi olduğuna dikkat çeker. Bunların başında ise ekonomik şartlar gelmektedir. Evliliği idare edebilecek şartları sağlamanın erkeklerin yarı ömrünü aldığını ve bu süreçte erkeklerin bekarlık yaşamına ve onun eğlencelerine alıştıklarını belirten yazar, bu durumdan kadınların menfaatperest varlıklar olmalarını sorumlu tutmaktadır. Aile müessesesinin tehlikede olduğu ve bekarlığın yaygınlaştığına yönelik endişe Birinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasından beri gazeteler ve dergilerde görülen bir durumdur. Ancak Duben ve Behar'ın (2013, s. 119, 136 ve 142) çalışmalarında da görüldüğü gibi bu durumun esas nedeni savaşlarla nüfus dengesinin sarsılması ve ekonomik koşulların ağırlaşmasıdır. Bunların yanında tutulan nüfus kayıtlarında dul ve boşanmış kadınların ya kaydedilmemesi ya da bekâr olarak kaydedilmiş olması da istatistiksel bir yanlışlık doğurmuştur. Ferit'in endişesinde haklı olabileceği tek nokta evlilik yaşının İstanbul'da genel olarak yükselmiş olmasıdır. Bu durum da 1900'lerden beri süregelen bir durumdur. 1900'lerde kadınların ortalama evlenme yaşı 20 iken 1930'larda 23'e yükselmiş, erkeklerin üçte birinde ise bu yaş 35'i bulabilmiştir.¹⁰

1930'larda kadınların modern yaşama adaptasyonu önemli bir başlık olarak ön plana çıksa da yer yer¹¹ Ferit'in yazısında da olduğu gibi, kadınların bağımsızlaşması aile yaşamı için tehlikeli addedilmektedir. Keza yazar kadınların iş

⁹ Yazar bu yazıya M. F. imzasını atmış, bir sonraki sayıda çıkan, devam niteliğindeki yazıda isminin açılımı olan Muslih Ferit'i kullanmıştır. Bu nedenle burada yazarın tam isminin kullanımı tercih edilmiştir.

¹⁰ 1920'ler civarında gazete ve dergilerde yer alan kimi ilanlarda ve yazılarda şehirlerde yaşayan erkeklerin evlilik için gereken şartları yerine getirebilmeleri (eğitim, iş ve askerlik) ve yeterince olgunluğa erişebilmeleri için gereken yaşın 30 civarında olduğu kabulünün yaygın olduğu görülmüştür (Duben & Behar, 2013, ss. 150-151).

¹¹ Yalçın (1935) yeni dönemde ailenin çocuklar üzerindeki terbiyevi görevlerinden pek çoğunu kaybettiğini, kadınların iş yaşamına atılmasıyla çocuklarına bakamayacak duruma geldiklerini belirtir. Küçük kentlerde ekonomik hayat çok gelişmemiş olduğu için kadınların iş yaşamından ziyade evde oldukları halde çocukların anaokullarına verildiğini, ancak bu okulların Avrupa'daki gibi gelişkin olmadıklarını ifade ederek, çocukların bakımlarının eksik kaldığını ima eder. Ultav (1933a) çocuklarını kendileri değil de dadı-lara, hizmetçilere yetiştiren ve çocuklarının terbiyesi konusunda ahkam kesen kadınların kendi cahilliklerinin farkında dahi olmadıklarından, çünkü bu meslek gruplarından kişilerin bayağı, kara cahil seviyesinde olduklarını söyler. Zeki (1934) "İstanbul'da Aile Hayatı" başlıklı, akrabalıkla ilişkili terimleri ve adetleri anlattığı yazısında, kocaların karılarına verdiği isimler için şunları sayar: "Köroğlu, eksik etek, saçı uzun, kaşık düşmanı, hu, more, avrat."

yaşamında yer almalarının onları erkeklere karşı müdanasız bir konuma getirdiğini, bu kadınların evlenecekse mükemmeliyet aradıklarını, evlilerse kocasına meydan okuduklarını ve eğer boşanmak istiyorlarsa da bu konuda işlerine güvenerek ısrarcı olduklarını söylemektedir. Bu noktada kadınlara da gözdağı verme niyetinde olan Ferit, çalışan kadınların fazla beklenti içinde olmalarının beğenildikleri çağı kaçırmalarına ve kimsenin onları beğenmediği zaman pişman olmalarına yol açtığına dikkat çekmektedir (Ferit, 1934a, s. 58).

Ahmet Murat Aytaç'ın (2007, s. 131) belirttiği gibi, Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda ailede modernlik için gerekli hususlar konusunda üç temel hat öne çıkmıştır. Yaşlıların egemenliğinin sorgulanması, bir başka deyişle patriyarkal aile modelinin yeniden gözden geçirilmesi, çocukluğun keşfi, yani çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiği üzerine sorgulamalar ve kadınların konumu. Fakat Aytaç'ın da dikkat çektiği gibi, "nüfusun son derece sınırlı bir kesimini etkilese bile, modern aile ilişkilerinin görünür olmaya başlaması, zihniyet dünyasını dönüştürme tehdidi taşıdığı için birçok kişi bu durumu bir kriz olarak algılamıştır". Keza bu üç madde konusunda da dönemin yazarlarının kimi kafa karışıklıkları yaşadıkları gözlenmektedir.

Yukarıdaki yazısında evliliklerin azalması konusunda kadınların kanaatkâr olmayan bencil isteklerini engel gören Ferit (1934b, s. 69) bir sonraki yazısında ekonomik engeller kadar kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı olan güvensizliğinin de evliliğin önündeki ahlaki engellerden olduğunu, özellikle erkekler her ne kadar çapkın, şuh kadınlardan hoşlansalar da, hatta kendi ahlaki konumları düşük de olsa, evlenecekleri kadınlarda bu özellikleri istemediklerini, yani bu manada ikiye bölünmüş bir tavır sergilediklerini ima etmektedir. Öte yandan kadınların dezavantajlı konumlarına değinen yazar, kadınların erkekler kadar kıskanç, güç sahibi ve hükmedici olmadıkları için erkeklerin çapkınlıklarına müsaade ettiklerini ve önüne geçemeyecekleri bu edimlerine alışmış olduklarını belirtir. Muhtemelen istemeden de olsa toplumsal cinsiyet rollerinin inşasındaki güç ilişkilerine dikkat çeken yazar, ayrıca aile kurma sürecinde karşısındaki kişinin cinsel ahlakını önemseyen bireylerin, evlenilecek kişinin karakteri, sağlığı, toplumsal itibarı ve mizacının uygunluğunu göz ardı etmelerini eleştirir. Müslîh Ferit'in bu görüşleri 1930'lu yıllarda evlilik ve aileye verilen önemin sadece nüfusu artırmaktan kaynaklanmadığının, cumhuriyetin temelini teşkil edecek olan ailelere dair ideal bir kurgu inşa etmek derdinin de önemsendiğinin bir göstergesidir. Öte yandan bu kurguda manevi yönden çiftler arasındaki uyuma dikkat çekilmiş olsa da evliliğin öjenik yönü de ihmal edilmemiş ve evlilikte çiftlerin sağlık açısından uyumlu olmalarının, en iyi nesil yetiştiriciliğine uygun bedenlerin bir araya gelmesinin gereği de vurgulanmıştır (Ferit, 1934b, s. 69).

İlerleyen yıllarla birlikte aile hakkındaki yazılar çocukları merkeze alan bir yön izlemektedir. Bu yazılar "Ulusal Durumda Çocuğun Kıymeti" adlı makaleyi kaleme alan Soylu'nun (1935a) yazısında olduğu gibi çocuk sevgisi, çocuğun kıymeti, aileyi kıymetli kılması gibi noktalara değinebildiği gibi, ulus açısından çocuğun önemine, çocuğun yetiştirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlara (Soylu, 1935b); aile ile eğitimcilerin iş birliğine (Ertuğrul, 1937, ss.

1-2; Ultav, 1933b), aile yaşamında çocuklara ekilen değerlerin belirleyiciliğine (Ultav, 1933a), çocukların sokakta geçirdikleri zamanın onlara etkisine, çocukların neler okumaları gerektiğine (Ertuğrul, 1937) ve başka ülkelerde çocukların nasıl yetiştirildiğine (Şevki, 1933, 1934) kadar uzanabilmektedir.

Özenli çocuk yetiştirmenin ulusun iyiliğine yaptığı katkıya değinen Soylu (1935b, ss. 10-12) çocuklara gerekli vasıflar verilmez, doğduklarından itibaren çocuklar ince ince işlenmezse ne ailelerden ne de bu ailelerden meydana getirilen uluslardan beklenen sonuçların elde edilemeyeceğine işaret eder. Çocukların doğru şekilde yetişebilmesi için ise öncelikle ailenin eğitilmesi gereklidir (Soylu, 1935b, s. 12; Ultav, 1933b, s. 238). Bu husus başka yazarlar tarafından da sıklıkla vurgulanmaktadır. Ultav (1933a), çocukların terbiyesinden asli sorumlu kurum olan ailede, bu çocuklara iyi ahlakın verilebilmesi için öncelikle ebeveynlerin iyi ahlaklı olmaları gerektiğini, çocukların en tecrübesiz, en biçimlendirilmeye müsait yıllarını ailede yaşadığını ve bu nedenle de her çocuğun ailesinin damgasını taşıdığını belirtir. Şevki ise (1933, s. 29) çocukların aile ve mekteplerde çok az kısıtlamaya maruz kaldığını belirttiği Sovyetlerde dahi ebeveynlere gerekli telkinlerde bulunularak, çocukları gereken şahsiyet ve kabiliyetlerle yetiştirilmesi konusunda uyarıldıklarını söyler.

Ailenin çocuğun eğitimdeki önemli görevlerinden biri de okulda öğrendiklerinin sokakta bozulmaya uğramasını önlemek, öğretmenlerle iş birliği yaparak, çocuklara onların öğrettiklerine ters düşmeyecek şekilde davranmasıdır. İbrahim Ertuğrul, bu konuda ailelerin önemine dikkat çekmenin yanında babaların rolüne yaptığı vurguyla diğer yazarlardan ayrışır. Babaların bir araya gelerek çocuklarının okul durumlarından konuşmalarının az rastlanır günlük olaylardan biri olduğuna dikkat çeken yazar, çocuk terbiyesinin tutarlılığı için aile reisleri ile öğretmenlerin iş birliği yapmaları gerektiğine dikkat çeker (1937a, ss. 1-2). Dönemin kadın ve çocuk dergilerinde çocuk yetiştirmekten birincil olarak anneler sorumlu tutulurken (Mirza Girgin, 2021) bu makale kapsamında incelenen ve hedef kitlesi kadın ve çocuk olmayan dergilerde genel olarak çocuk eğitiminden ebeveynlerin sorumlu tutulması, üstelik yer yer babaların bu konudaki eksikliklerinin belirtilmesi kayda değer bir farktır. Ancak bu durum düşünce dergilerinin hedef kitle olarak erkekleri önceliklediği biçiminde de değerlendirilebilir.

Çocuk terbiyesinde ebeveynlerin öneminde dikkat çeken yazılardan bir başkasında ise yazarı belli olmayan, ancak Afyon Milletvekili Haydar Çerçel'in çevirdiği- kalabalık ailelerde çok sayıda kişinin çocuk eğitimi hakkında söz sahibi olmasının sakıncalarına dikkat çekilerek, ana babaların fikir birliği ve sorumluluğunun önemi vurgulanmaktadır.¹² Böylelikle geleneksel ailenin karşısında çağdaş çekirdek aileye ait değerler ekilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan yazıda

¹² Osmanlı döneminde çocuklar üzerinde esas güç sahibi olanlar büyükanne ve büyükbabalardır. Üç kuşağın bir arada yaşadığı ve evin en büyük erkeğinin her konuda söz sahibi bu ailelerde torun sevmek ve onlarla oynama hakkı da yaşlılardır (Berkas, 1942, s. 126).

"anormal" çocukların boşanan ailelerden çıktığını, aile ne kadar karışık olursa olsun, ana babaların çocuklar hakkındaki konularda uzlaşmasının çocukların yararına olduğu, çok sayıda kardeşin varlığının da çocukların iç sıkıntılarına, hodbinliklerine çare olduğu söylenmektedir (*Aile Anlaşmazlıkları ve Terbiye*, 1936, s. 74). Diğer makalelerde çok rastlanmadığı biçimde bu makalede çocuk terbiyesi temel alınsa da boşanma karşıtlığı ve çok çocukluluğun övgüsü dikkat çekmektedir. Nitekim boşanma mevzuu başka makalelerde de genellikle olumsuz ya da farklı tarih ve milletlerde de mümkün olmayan bir mefhum olarak ele alınsa da (Ferit, 1934; Yalçın, 1935), çocuk dolayısıyla çok söz konusu edilmemektedir (Karanakçı, 1938b).

Görsel 1. *Yeni Kültür dergisi* (1936, s. 74)

Bu dönemde modern devlet ve milletin temeli olarak aile fikrinin ve ideal aileye yönelik arayışın ön planda olduğundan bahsedilmiştir. Safaeddin Karanakçı'nın (1938a, s. 422) "cemiyeti bir binaya benzetecek olursak, aile bu binanın cüzüatlarını (bütünlüğün parçası) teşkil eden tuğlalar gibidir. Nasıl, ki muntazam tuğlalarla örülmüş ve kurulmuş bir bina sağlam olursa, mazbut ve muntazam ailelerden teşekkül eden cemiyetler de mazbut ve muntazam olurlar" sözleri bu iddiayı yansıtmaktadır. Daha açık sözlü bir tavrı olan Ferit (1934, s. 58) evliliğin kişisel olmaktan ziyade toplumsal bir vazife, geleceğe ve çevreye karşı kişisel bir görev olduğunu; Yalçın (1935) ailenin reisinin -medeni kanunda erkek denilse de- cemiyet olduğunu söylemektedir. Fahri Ziyaeddin (1938, ss. 293-295) ise ailenin artık özerk bir müessese olmaktan çıktığını, devletin kendi siyasi ve toplumsal amaçlarının bir vasıtası haline geldiğini belirtmektedir. Aile ve toplum arasındaki bağın buhran dönemlerinde çok daha açık bir şekilde görüldüğünü belirten yazar, aile hukukuna yönelik yapılacak incelemelerle de, toplumsal değişimlerin kendisini öncelikle ailede açık ettiğini göstereceğini söyler. Genellikle yerleştirilmek istenen yeni devlet yapısıyla paralel bir aile idealinin kurgulandığını belirten Ziyaeddin, bunun farklı ülkel-

erde olduğu gibi Türkiye’de gerçekleşen kanuni değişimlerde de gözlemlenebileceğini, devletin otoriter ya da demokrat tahayyülüne göre aileye de biçim verilmeye çalışıldığını ifade eder.

Nitekim bu dönemde yeni aile idealinin nasıl olması gerektiğine yönelik arayışların hem farklı milletlerdeki aile örneklerine hem de geçmiş Türk topluluklarındaki aile yaşayışlarına odaklanması bu bağlamda tesadüfi bir seçim değildir. Farklı millet ve dönemlerde aile nasıl/nasıldı ve bunlar arasında makul olanı hangisidir? Bu dönemde Batı menşeli aile modelleri bir yanıyla muasır medeniyet örnekleri olarak anlatılırken, geçmiş Türk topluluklarına dair örnekler ise esasında Türklerin çok daha eski dönemlerde bugünün muasır medeniyetleriyle benzer özellikler gösterdiğine işaret eder.

Çağdaş aile ile eski tip geleneksel aile arasındaki temel farkın, birincisinde bireylerin kişisel özerkliklerine sahip olmaları, ikincisinde ise baba dışında hiçbir aile üyesinin belirgin bir ferdiyetinin bulunmaması olduğu fikri pek çok yazıda öne çıkar. (Şevki, 1934; Yalçın, 1935; Fahri, 1936). Modern öncesi yaşamda ailede olduğu gibi toplumda da bireyin çok fazla önemi yokken; ailenin çağdaşlaşmasıyla bireyleşme giderek önem kazanmıştır (Fahri, 1936). Bu bağlamda -medeniyette en ileri toplumlarında dahi benzer bir aile tipi olduğunu söylemek zor olsa da- Şevki (1934, ss. 4-6), çocukların özerkliklerine erişme zamanlarına bakmanın herhangi bir toplumu ve o toplumdaki terbiye tarzını anlamak için önemli olduğunu söyler. Patriyarkal ailelerde bu ayrılık ya çok geç gerçekleşir ya da hiç gerçekleşmez, çünkü yalnızca ailenin başına geçen vesayetten kurtulur. Örneğin Fransa böylesi bir aile tipine sahiptir. Gençler ancak evlenerek reşit kılınır. Partikülist aile modeline sahip Norveç, Belçika, Hollanda, Almanya gibi ülkelerde ise özerklik yaş ile gerçekleşir. Buralardaki aileler çocuklarının bir an önce kendini kurtaracak hale gelmesi için çabalamaktadırlar. Bu tip aile yapısına sahip ülkelerin ekonomik ve teknik açıdan ilerlemiş toplumlar olduklarını belirten yazar, aileden bağımsızlaşmanın kendi başına bir değer taşımaktan ziyade, toplumda erginleşmiş bireylere neden olduğu müddetçe önemli olduğunu vurgular.

Daha eski dönemler hakkında yazan Safaeddin Karanakçı (1938b) ise Eski Yunan ve Roma’da aile hayatının ne denli ataerkil olduğunu anlatır. Dinin, sosyal ve ailevi yaşamın temelinde olduğunu örneklerle dile getiren Karanakçı, ailenin varlığının ve aile kültürünün babadan oğula evlilikle geçtiğini söyler. Yazıda ayrıca bekârlığın büyük bir ayıp ve eksiklik sayıldığı bu toplumlarda kişileri evlenmeye zorlayan yasaların olduğu ifade edilir. Aile reislerinin ailenin bütün eşyası, serveti, hayvanları, çocuk ve kadınlarının sahibi olmasının yanında, iktidarı altındaki bu mal ve canlıları kiralama, satma ve -diğer aile erkanının muvafakatını aldığı takdirde- öldürme yetkisinin dahi olduğu iddia edilir. Kadınların ‘imbecilitas sexus’ yani ahmak cins sayıldığı ve daimi vesayet ve kısıtlama altında bulundurulduğunun ifade edildiği yazının devamında, benzer savlarla, evlilik töreni ve süreçlerinin ataerkilliği vurgulanır. Karanakçı’nın yazısını böylesi aykırı örneklerle süslemesi, medeniyetin beşiği addedilen uygarlıklarda

dahi aile hayatı ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin geçmiş dönemlerde ne denli ilkel, ötekileştirici ve ayrımcı kurulduğunu gösterme çabaları olarak okunabilir. Nitekim genellikle Doğu coğrafyası ve İslam dinine mensup ülkelere atfedilen kadının erkeklere nazaran oldukça yoğun bir baskı ve kısıt altında yaşadığı savlarına karşıt olarak, bu yazıya Eski Yunan ve Roma'da Hristiyanlığın toplumsal yaşam ve kültürde ne denli kurucu bir unsur olduğunun anlatılmasıyla başlanması manidardır. Öte yandan bu tavrın muasır aile fikrinin parlatılması amacını taşıdığı da söylenebilir. Nitekim Karanakçı (1938a) bir başka yazısında tek eşli, modern evliliğe geçiş sürecini anlatırken, önceki devirlerde yaşanan marjinal kültürel adetlerden çokça örnek verir. Örneğin yazar, Hindliler, Nasamoniler ve Babiller gibi topluluklarda kadının düğün gününde başka erkeklerle birlikte olma geleneklerinden, göçebe topluluklarında kadının kabilenin malı olma anlayışından, bir dönemler matriyarkal ailenin başyken her türlü hakkından olan ve çok eşli evlilik düzeninde söz hakkı kalmayan kadınların durumundan bahseder. Özetle Karanakçı'nın modern aile yaşamına karşıt olarak konumlandığı, çoğunlukla ilkel olarak adlandırdığı aile tiplerine karşıt olduğu ve modern aile tipini parlatmak için geçmiş dönemlerden destek aldığı söylenebilir. Keza, bu yaklaşım sadece Karanakçı'ya özgü değildir. Esasında 1932 yılında düzenlenen Birinci Türk Tarih Kongresi'nde de dile getirildiği gibi, Osmanlı öncesi dönemlere odaklanılarak güçlü bir milli bilinç oluşturulmak istenmesi (Behar Ersanlı, 1992, s. 10), 1930'larda pek çok alanda kendini hissettirmiş, modernlikle kurulacak bağda eski Türk medeniyetlerinin eşitlikçi toplumsal yapısına referans verilmiştir.

Fahri (1936b) aile sosyolojisinin ana noktalarının kendi toplumsal tarihimizde nasıl bir görünümü olduğunu araştırmanın faydalı olacağını söyleyerek Fransız etnograf Grenard, Fransız sosyologlar G. Richard, Emile Durkheim ve Türk sosyolog Ziya Gökalp'in yazılarından faydalanarak Türk tarihindeki çeşitli topluluk ve boylarda ailenin nasıl olduğunu araştırır. Grenard, Durkheim'dan yola çıkarak, çekirdek ailenin uzun bir süreçte ortaya çıktığını, ailenin pek çok toplumda klan aile, pederşahi aile, pederi aile, yeni aile gibi aşamalar geçirdiğini ve aile tiplerinin sıralanmasının aynı zamanda bireyselleşmeye doğru ilerleyişin de bir sıralaması olduğunu ifade eder (Fahri, 1936a, s. 339). Makalede Türk topluluklarının farklı dönemlerde farklı aile tipleri kurduklarına dair çeşitli araştırma sonuçları birbirleriyle mukayese edilse de, genel olarak eski Türklerde patriarkal aile modelinin çok geçerli olmadığına ilişkin bir düşünüş baskındır. Günümüzde yaygın olmayan kavramlar ve ayrımlardan hareket edilerek, aile sistemlerinde pederilik (babanın kişisel ve duygusal otoritesi) ve pederşahlık (patriarkal düzen, aile ve toplumda erkeğin üstünlüğü) ayrımı yapılarak, tüm Türk ailelerinde pederşahlığın yaşanmadığı, maderilikten (an-aerkillik) doğrudan pederiliğe geçildiği iddia edilir. Böylece Türk topluluklarında hiçbir zaman patriarkal bir aile yapısının olmadığı, aile hayatının eşitlikçi ve demokrat olduğu ileri sürülür (Fahri, 1936b, s. 404). Ancak Duben ve Behar'ın (2013, s. 225) da ifade ettikleri gibi Gökalp'in yazdıkları bilimsel ve gerçekçi bir anlatıdan ziyade, yarı efsanevi bir Türki geçmiş fikri izlenimi verir.

Tarihin eski dönemlerinde kadınların daha eşit toplumsal konumlara sahip olduğu fikri başka yazılarda da görülür. *Fikir Hareketleri* dergisinde yer verilen “Ailede Kadın” başlıklı çeviri yazıda erkeklerin belirli bir zamanda avlanma görevini üstlenmelerine karşılık kadınların toplumsal yaşamda çok daha fazla görev ve sorumluluk üstlendikleri anlatılır. Hatta kadınların bu süreçte hayvanlara yaptıkları gibi erkekleri de ehlileştirdiklerinden ve sosyalleştirdiklerinden bahsedilerek, zamanla matriyarkal toplumdan patriyarkal topluma geçişle kadınların uğradıkları haksızlıklar sıralanır (Durant, 1939, s. 166). Güncel örneklerde ise Fahri (1936a) “Avrupa’da kadınlık kıymıdanışı” olarak adlandırdığı feminizmin, zanaat hayatının ve bireyselleşmenin ilerlemesiyle varılan bir eşitlik bilinci olduğunu ifade eder. Yani yazar, bunu kat edilen bir aşama olarak adlandırır. Bu örneklerdeki gibi, kadından yana tutum ve ifadeler, kadınların yurttaş olarak toplumsal konumlarının kabulünü kolaylaştırmaya yönelik çabalar izlenimi vermektedir.

Batı’daki örneklerin yanında, bu dönemde bir başka yeni rejimi temsil eden Sovyetlerdeki aile modeline dair kimi yazılar da dergilerde yer almaktadır. *Mülkiye* dergisinde yayınlanan Mehmet Ali Şevki’nin¹³ (1933) yazısında kadınların devrim ertesi eğitim, çalışma yaşamı gibi hemen her alanda erkeklerle eşit haklara eriştikleri, ailevi yükümlülüklerinin azaltılarak bu konuda ekonomik ve toplumsal planlamaların yapıldığı ve evlilikle ilgili yapılan düzenlemelerle de eşlerin aynı imtiyaz ve mesuliyetlerle yüklendiklerine dikkat çekilmektedir. Çocukların hak ve hürriyetlerinin de etraflıca anlatıldığı yazıda, kız ve oğlan çocuklarının eğitim haklarından eşit oranda yararlandıklarından ve çocukların hem aile hem de okullarda çok az kısıtlandıklarından, kendi sorumluluklarını üstlenmeleri konusunda yönlendirildiklerinden ve cinsi münasebetlerinde de serbest bırakıldıklarından bahsedilmektedir. Yazar, tüm bu değişimlere rağmen, aile kurumunda herhangi bir alçalma, çökme (inhitatı alamet) gibi bir işaretin söz konusu olmadığını vurgular (Şevki, 1933, 30). Rusya’da aile denilince birçok eleştirmenin aklına orada gördükleri cinsel ahlakın geldiğini belirten yazar, Rus kadın ve erkeklerinin sadakat ve bağlılık konusunda diğer memleketlerdeki hemcinsleriyle mukayese edilmelerinin zor olduğunu, genişleyen kişisel özgürlüğün ailede bir istikrarsızlığa neden olsa da son birkaç senede boşanmaların azaldığını ve evlilikte istikrara doğru bir meylin görüldüğü belirtir (Şevki, 1933, ss. 30-31). Kısacası bu yazıda, diğer makalelerdeki aile anlayışına nazaran marjinal görülebilecek normların oldukça olağan ve olumlu bir biçimde ele alındığı ve çağdaş cumhuriyette kurulacak aile yaşamına karşı geniş fikirli bir yaklaşımda bulunduğu söylenebilir. Genel olarak fikir dergilerinde ailenin kurulma aşamasında dikkate alınacaklar, çocukların yetiştirilme biçimi ve farklı dönem ve toplumlardaki aile kültürlerine yönelik yazıların kaleme alındığı ve çağdaş aileye yönelik bir inşa çabasının olduğu göze çarpmaktadır.

¹³ Bu yazıda yazarın ismi Mehmet Ali olarak geçse de bir sonraki yazısında Mehmet Ali Şevki ismini kullanmasından ötürü yazarın tam ismine yer verilmiştir.

1930’ların Kadın Dergilerinde Aile Tasavvuru

Türk kadını annelik, aile ve ev içi sorumlulukları üzerinden inşa eden 1930’ların kadın dergilerinin sınırlarını çizen temel unsur siyasal iktidarın ideolojisidir. Bu bağlamda iktidarın güçlü kadın seslerinden olan akademisyen Afet İnan “Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri” başlıklı çalışmasında devletin en temel yapıtaşı olarak gördükleri aile hakkında dönemin egemen düşüncesini dile getirir (İnan, 1968’den akt. İlyasoğlu & İnsel, 1984, s. 173):

Bir cemiyette ilerlemenin ve kudretin esası aile hayatındadır. Hakikaten düşünülecek olursa ailedeki kanun bakımından hazırlıklar, geçimsizlik ve düzensizlikler, toplum hayatını etkilediği gibi, ekonomik ve siyasal bozukluklara da sebep olur. Sosyal hayatta olduğu gibi, aile hayatındaki iş bölümünde de kadın ve erkeğin emekleri milli bünyede verimli ve sağlam bir hayatı sağlamış olur.

1931-1932 yılları arasında iki ayda bir yayımlanan *Aile Dostu* dergisi, Kemal Salih (Sel)¹⁴ tarafından çıkarılmıştır. Şubat 1931 tarihli ilk sayıda derginin “memleketimizdeki her sınıf aileler” için yayımladığı dile getirilmektedir. Derginin tüm sayılarında bebek bakımı, çocuk sağlığı, ev kadınlığı becerileri, evli kadınlara tavsiyeler, evliliğin güzelliğini ve anne olmanın kutsallığını konu edinen hikayeler yer almaktadır. Dönemin iktidarının önemli isimlerinden olan beden eğitmeni, yazar ve Milletvekili Selim Sırrı’nın (Tarcan) *Aile Dostu*’nun ilk sayısındaki “Kadınların Hakkı” başlıklı yazısında bir yandan kadınlar övülerek hak ettikleri konuma ulaşmalarına destek olunması gerektiğini dile getirilmekte bir yanda da o konunun sınırları aile ekseninde belirlenmektedir. Selim Sırrı (1931, ss. 6-7), kadınların erkeklerle aynı işleri yapıp bilim, edebiyat ve sanayide varlığını ortaya koyabileceğini ama asıl toplumsal görevlerinin ailelerine bakmak ve eğitimi anne olmak olduğunun altını çizer:

Bir kadın askerlik yapamadığı gibi, bir erkek te çocuğa bakmayı beceremez. Kadının ailede o kadar çok vazifesi vardır (...) Onun asıl vazifesi yuvadadır. Kadın her şeyden evvel anadır, mürebbidir. Cumhuriyet devri kadına hürriyetini verdi, ailede de mevkiini tanıdı, ilim müesseselerinin kapılarını açtı. Kafesleri kaldırıp, baş örtülerini atabilirsiniz dedi. İlk hamlede görmek istediğimiz münevver analardır, münevver ana olmak için çok çalışmak lazım. Hanımlar! Unutmayınız ki memleketimizde evlat sahibi analar pek çoktur, fakat anası olan çocuk pek azdır.

Cumhuriyet Kadını, 1934 yılında İstanbul’da Latif Bey tarafından yayımlanmıştır. Derginin bilinen sadece iki sayısı vardır. 22 Mart 1934 tarihli ilk sayıda derginin çıkış amacının oldukça detaylı olarak anlatıldığı “Cumhuriyet Kadını” imzası ile verilen “Cumhuriyet kadını neden çıkıyor?” başlıklı yazıda kadınların modadan toplumsal sorunlara, iş, aile, evlilik, eğitim sorunlarına bir dergiden tüm beklentilerini bildiklerini ve bu dergide bunlara yer verecekleri ifade edil-

¹⁴ Kemal Salih (Sel) (1900-1975), gazetecilik kariyerine Tasvir-i Efkâr’da başlamış; sonrasında Yunus Nadi’nin Yeni Gün gazetesine geçmiştir. İstanbul’un işgali ardından Yunus Nadi’nin Yeni Gün’ü Ankara’ya taşıması üzerine Kemal Salih de sorumlu yazı işleri müdürü olarak Ankara’ya gitmiştir. 1924’ten itibaren Cumhuriyet’te edebiyat köşe yazarı olarak yayın hayatını devam ettirmiş; dergi yayıncılığı yapmıştır (Özbek Giray, 2021, s. 265).

ir. Derginin en büyük gayesi “umumi meseleler etrafında cumhuriyet kadının fikrinin ve moda ve ev kadınlığı meselelerinde de asil ve ince ruhunun tebellür etmesi (billurlaşması)” olduğu dile getirilir. *Cumhuriyet Kadını* dergisinin “Türk cumhuriyet kadınının” aynası, akıl defteri, sır yoldaşı, dostu, kardeşi ve ablası olmayı amaçladığını dile getirir.

Derginin 22 Mart 1934 tarihli ilk sayısında yeni rejimin onu temsil edecek, birçok görevi/işi aynı anda yerine getirecek “mükemmel” cumhuriyet kadınıni inşa etmeye çalıştığı görülür. *Cumhuriyet Kadını*, söz konusu beklentilerini şu şekilde ifade eder:

Cumhuriyet devrinde yaşayan kadın bir cepheli kadın değildir. Bütün manasile iş hayatında olduğu kadar eğlenceli cemiyet hayatında da kendisini gösteren kadındır. Fikir kadını olduğu kadar süs kadınıdır. Cumhuriyet kadını fikir mücadelelerine edebiyat hareketlerine, spora ve aynı zamanda ev kadılığına anneliğe ve zevceliğe merbut mükemmel kadındır (s. 1).

Cumhuriyet Kadını’nda Latif Bey imzalı “Doğduğumda kadın Cumhuriyette kadın” (22 Mart 1934, s. 3, 4 ve 16) başlıklı yazıda Cumhuriyet rejiminin kadınlara verdiği medeni hakları, mesleki, eğitim ve toplumsal kazanımlarını dile getirilirken aile/evlilik ve annelik kadının temel özellikleri olarak tanımlanıyor:

Türk kadını bugün evde haremde kapalı yaşayan evladı üzerinde ve hanesinde hiçbir hukuku tanımayan Türk kadını değil medeni kanunların kendisine verdiği haklarla bugün çocuğunun da evinin de temamlie sahibi mutlaki bulunduğu gibi erkeğıyle de her türlü hususta tamamen müsavi hakka sahiptir. (s. 4)

Ev-İş dergisi Türkiye’de yayıncılık alanında -çocuk dergileri, kadın dergileri, eğitim dergileri vb- önemli bir isim, siyasetçi ve yazar Tahsin Demiray¹⁵ tarafından 1937 yılından 1952’ye aylık olarak toplam 180 sayı yayımlanır. Kendini ev, iş ve kadın gazetesi olarak tanımlayan *Ev-İş*, Türk toplumunun dayanağı olarak gördüğü cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılapçı, halkçı, devletçi, laik bir rejimin daimî oluşunun temel unsurunun ev olduğu ifade edilmektedir (Demir-

¹⁵ Tahsin Demiray’ın (1903-1971) önemi Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan yaşamında öğretmenlik, yayıncılık, yazarlık ve milletvekilliği yapmış olmasından kaynaklanır. 1928’de ilk Yeni Türkçe Alfabe’yi yayımlayan Demiray çocuk kitaplarının yanı sıra milliyetçi çizgide birçok çocuk dergisi de yayımlar. İlk yıllarında Demokrat Parti’yi desteklese de Remzi Oğuz Arık ile Mayıs 1952’de Türkiye Köylü Partisi’ni kurarlar. Sonrasında bugünkü MHP’nin çekirdeği sayılabilecek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin oluşumunda yer alır (Okay, 2002, ss. 318-319). 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra Adalet Partisi kurucuları arasında yer alır ve 1961 seçimlerinde İstanbul Milletvekili seçilir, ancak 1965’te istifa eder. Fransız sosyolog Le Play ekolünün sıkı bir takipçisi olan Tahsin Demiray bir eğitimci olarak medeniyet, aile, çocuk ve köycülüğe dayalı konferans çalışmaları yürütür. Demiray’ın yayıncısı olarak çıkardığı dergiler tarih sırlamasına göre şu şekildedir; *Haftalık Resimli Gazetemiz* (1924), *Resimli Mecmua* (1926), *Ateş* (1936), *Yavrutürk Çocuk Gazetesi* (1936), *Ev İş* (1937), *Yıldız* (1938), *Binbir Roman* (1939), *Çocuk Haftası* (1942), *Hafta* (1949), *Haftalık Albüm* (1952), *Çocuk Haftası Yıllığı* (1959) (Aday Torun, 2019).

ay, 1937, s. 3). Ev kavramı ekseninde aile kurumu Cumhuriyet devrimlerinin "çekirdeği", ana unsuru olarak tanımlanmaktadır.

Ana, 1938-1942 yılları arasında 50 sayı olarak Milletvekili Dr. Fuat Umay¹⁶ tarafından Çocuk Esirgeme Kurumu yayını olarak çıkarılır. Derginin 15 Ocak 1938 tarihli ilk sayısında "Kurum 'Ana'yı çıkarırken çocuğun ilk çağlarını geçirdiği aileye ve o ailenin 'ev' idaresini elinde tutan anaya hitap etme" amacı ile çıktığının ifade edilmesi, *Ana'nın* Cumhuriyetin yeni nesli için sağlıklı yeni aileyi inşa etmeye çalıştığını göstermektedir. Dergide "bütün aileyi ilgilendirmek, ailenin okuma ihtiyacını karşılamak kaydıyla" Türk ailelerine annelik ve aile hakkında tarihi, edebi, tıbbi ve içtimai/toplumsal bilgiler aktarılacağı; "Türk köylü kadının" okuyabileceği yazılar çıkacağı belirtiliyor. Özellikle sadece kentli ya da eğitilmiş Türk ailesine ve kadınına yönelik bir dergi olmadığını "Türk köylü kadını bir tarafa bırakmağı münasip görmedikleri" vurgulanmaktadır (s. 2, 5).

Ana dergisinde birçok makalede ideal kadın ve ideal annenin tasavvuru ortaya konurken özellikle aile kurumu ekseninde betimleme yapılmaktadır. Doğum ve Kadın Hastalıkları Uzmanı Dr. Muzaffer Sezer'in "Aile Hayatında İdeal Kadın" başlıklı yazısında kadının ideal aile kurabilmek ve çocuk yetiştirebilmek için her sorunla mücadele edebilecek karakter ve enerjiye sahip olması gerektiği vurgulanır (*Ana*, Ocak 1939, 12, ss. 8-9). Boşanmaya karşı şiddetli bir muhalefet ortaya koyarak "Cemiyetini, vatanını, milletinin yükselmesini düşünen her vatandaşın" aile kurumunu güçlü kılması gerektiğini dile getirir. Sezer, birçok Avrupa ülkesinde medeni haklarından yoksun olan kadınların Türkiye'de ailenin temeli ve Türk çocuğunun annesi olarak kadının güçlü bir mevkiye yükseltildiğini ifade eder. Kadının en temel görevinin şerefli bir ocak olarak aileyi yaratmak olduğu Emine Ortaç'ın "Aile ve Kadın" başlıklı makalesinde dile getirilirken anne ailenin ruhu ve merkezi olarak tanımlanır. Kadına, anneye ailede temel bir rol atfedilirken baba da ailenin toplumsal konumunu tayin eden "büyük otorite" olarak tanımlanır. "Hükümet, devlet dediğimiz içtimai varlığı" erkekler yaratırken, en küçük yapı olan aile uğraşarak erkeklerin kurduğu büyük kuvvetin ilerlemesine yardım eder düşüncesi hakimdir (*Ana*, 15 Mart 1938, 3, ss. 26-27).

Modern ailenin kuruluşunda annenin ve babanın yekvücut olduğu; medeni aile hayatına sahip olan Türklerin de dünya üzerinde birçok milletten ileride bulunduğu dönemin Manisa Milletvekili Kazım Nami Duru'nun kaleme aldığı "Ailede Annenin Yeri" (*Ana*, 15 Nisan 1938, 4, s. 7) makalesinde tarihsel ve güncel örneklerle ortaya konur. Bununla birlikte çocuk olan bir ailede annenin en kudretli ve en mesuliyet sahibi kuvvet olduğu da vurgulanır. Keza öğretmen ve ilk kadın milletvekillerinden olan Fakihe Öymen'in "Mektep Çağındaki Çocuk Terbiyesinde Mektep ve Ailenin Rolü" başlıklı makalesinde de "yurdun

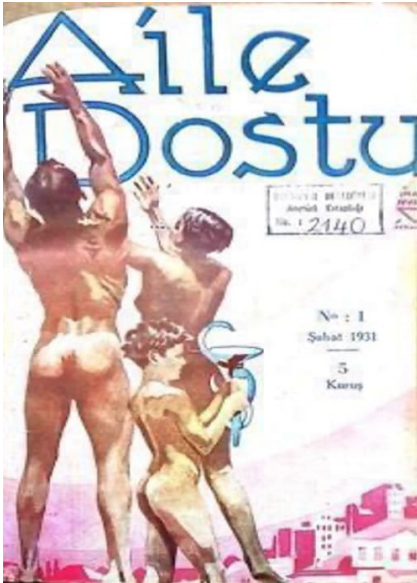
¹⁶ Himaye-i Etfal/Çocuk Esirgeme Kurumunun kurucusu ve uzun yıllar yöneticisi olan, 1950'ye kadar CHP'den 8 dönem milletvekilliği yapan Dr. Fuat Umay, *Gürbüz Türk Çocuğu* (1927), *Çocuk* (1936), *Türk Kadını* (1944) ve *Ana* (1938) dergilerinin de yayıncısı ve yazarıdır (Karakaya, 2019).

istediği temiz, sağlam karakterli, bilgili, kendilerine her hususta güvenilir” nesil yetiştirebilmek için önce aile sonrasında mektebin güçlü olması gerektiği vurgulanır (*Ana*, 15 Şubat 1938, 2, ss. 14-15). Dr. Halil Fikred Kanad imzalı “Terbiyede Ailenin Rolü” (*Ana*, 1 Ocak 1939, 12, ss. 4-5) makalesinde “ilahlara yakın bir varlık” olarak tanımlanan anneler kutsallaştırılarak; iyi bir çocuk yetiştirmenin temel unsuru olarak “dünyanın en fedakâr ve diğerkam insanları analar” ailenin kuvveti olarak görülmektedir.

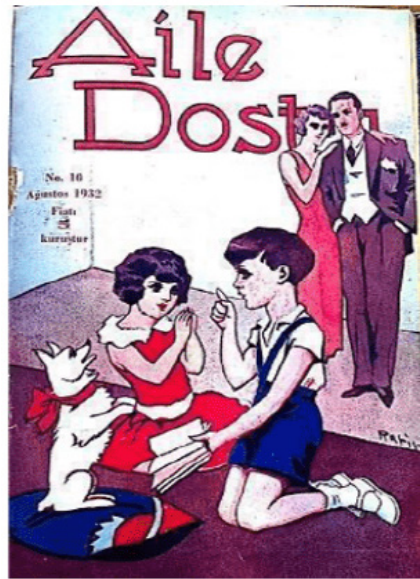
Tek Parti dönemi nüfus politikalarının, aile kurumu ekseninde, dönemin tüm basın yayın organlarında iktidarı destekleyen bir tutumla yer aldığı görülür (Çavlin-Tamer Torun, 2020). *Ana*’da da Bursa Milletvekili Dr. Sadi Konuk tarafından yazılan “Nüfus İşimiz” (28 Şubat 1939, 14, s. 1) ve “Nüfus Davamızda Ailenin Rolü: Ana ve Baba” (*Ana*, 1 Mayıs 1939, 16, ss. 3-6) başlıklı makalelerde “eşsiz Türk neslinin üremesi” üzerinden ülke nüfusunun hem niceliksel hem de niteliksel olarak büyümesi ve güçlenmesi gerektiği vurgulanır. İdeal Türk ailesinin vasıfları ve “milli yükselme hareketinde” aileye verilmesi gereken yön ve düzeltilmesi gereken unsurlar sıralanır. Bu ekseninde kız ve erkek çocukları arasında, bir medeni ve çağdaş ülkeye yakışır şekilde cinsiyet ayrımı yapılmadığı, özellikle hukuki haklar ekseninde ideal bir aile kurmak, “gülbüz ve olgun” sağlıklı bir nesil yetiştirmek için “vatandaş” odaklı bir nüfus ve aile politikası uygulandığı dile getirilir (*Ana*, 1 Mayıs 1939, 16, ss. 3-4).

Dergilerin kapaklarında “çağdaş aile” imgesi olarak sunulan çekirdek aile resimleri yer almaktadır. Farklı dergiler olsa da ailelerin en temel özelliği seküler imgenin oldukça kuvvetli vurgulanıyor olmasıdır. Ailede herkesin görevleri

Görsel 2. *Aile Dostu* (Şubat 1931, 1)

Görsel 3. *Aile Dostu*, (Ağustos 1932, 10)

ve konumu resimlerden okunabilmektedir. Özellikle *Aile Dostu*'nun ilk altı sayısının kapağında modern bir kent resmi arka planında bedenlen sağlıklı ve ideal çekirdek ailenin tasviri olarak ileriye uzanan anne ve baba ile elinde bir meşale taşıyan bir erkek çocuğunun çıplak silueti dönemine göre güçlü bir imgelem ortaya koymaktadır. Geleceğin ışığı olarak görülen çocuğun meşaleyi taşıması "cumhuriyet çocuğunun" görevini tanımlarken, ailenin tüm giysiler dolayısıyla tüm kimlikli unsurlardan arınmış çıplak bedeni "temiz" ve "saf" bir güçlü aile tasavvuru ortaya koymaktadır. Özellikle bu kapak 1930'lu yılların öjenist politikalarına yakın çizgide bir tavır göstermektedir. *Aile Dostu* dergisinin diğer sayılarında da çağdaş aile ideali olarak seküler, modern, mutlu çekirdek aile tasvirlerine (ebeveyn ve çocuk/lar) yer verilmektedir.

Ailelerde kadının rolü ve görevleri sıklıkla vurgulanmakla birlikte aile reisi her zaman baba olarak tasavvur edilmekte; anne destekçi bir konumda yer almaktadır. *Ev-İş* dergisinin Kasım 1937 tarihli 8. sayısının kapağında baba gazete okuyup, anne dikiş dikerken cinsiyet ayrımı olmadan çocuklar ders çalışmaktadırlar. Keza *Ev-İş*'in Ocak 1938 tarihli 10. sayısında da çekirdek aile motifi "yuvayı yapan diş kuştur" cümlesi ile kapaga taşınmaktadır.

Görsel 4. *Ev-İş* (Ocak 1938, 10)Görsel 5. *Ev-İş* (Kasım 1937, 8)

Ana dergisi kapaklarında ve iç sayfa görsellerinde aile temasından çok anne-çocuk imgesi yoğun bir yer tutmaktadır. Genel olarak seküler bir aile ve dolayısıyla görseller dergide görülmekle birlikte derginin ilk sayısında belirtildiği gibi köylü kadınları da dergiyi okumaya teşvik etmek amacıyla zaman zaman köylü, başörtülü kadın resimleri de dergide yer almaktadır.

Görsel 6. Ana (15 Ocak 1938, 1)

Görsel 7. Ana (15 Ocak 1938, 1)

Görsel 8. Ana (1 Ocak 1939, 12)

Amerikalı Diplomatın Gözünden 'Gerçek' Türk Ailesi Tasavvurları

Cumhuriyet rejiminin mevcut aile hayatını örneklerle ortaya koyan G. Howland Shaw, her anlamda -coğrafi, kent/kırsal, yaş, eğitim, gelir vb.- farklı demografik özelliklere sahip 44 ailenin kültürel, siyasal, ekonomik, dini ve ev-içi hayatını aktarmaktadır. İstanbul, İzmir ve Eskişehir'in kent ve kırsalında çoğunluğu

varlıklı aileler olmakla birlikte orta ve alt gelir gruplarından ailelerin hikayelerinde ortak temel özellik eski rejimden yeni rejime geçiş sürecinde ailelerin yaşadığı travmatik dönüşümlerdir. Farklı sınıfsal özellikler barındırmakla birlikte, kadın veya erkek Türkleri "güçlü ve sıklıkla mantık dışı bir tutkuya sahip bireyler" olarak nitelendiren Shaw (Bali, 2007, s. 13), her yerde yeni ve eskinin çatıştığı modern Türkiye'de Batılılaşmanın yaygın bir güç olduğunu dile getirmektedir. Batılılaşmanın Türk evlerine, görüşme yaptığı birçok ailenin sözlerine dayanarak, geniş kitlelere, özellikle de gençliğe ulaşan, ikinci okul olarak adlandırdığı sinema ile girdiğini belirtmektedir (Shaw, 1933, s. 11, 47). Ne var ki, başka aileler de sinemayı gençliğin ahlaki olarak çökmesinin, ebeveynlere saygısızlık etmelerinin ve çatışmalarının kaynağı olarak, hatta eski devleti yıkan bir "şeytan icadı" olarak tanımlamaktadırlar (Shaw, 1933, s. 84, 92).

Raporda geleneksel Türk aile hayatındaki eski kavramlardan yakın bir zamanda uzaklaşıp, bireyin gelişmesi, devletin ilerlemesi ve gençliğin idealleri ekseninde Batı dünyasının pratik felsefesine yer verildiği farklı aile hikayeleri ekseninde aktarılmaktadır (Bali, 2007, s. 11, 58 ve 61). Savaştan galibiyetle çıkan vatandaşların, başarının temelinde Cumhuriyet'i gördükleri ve bu süreçte gelenekselden moderne bir geçiş döneminde bulunduğu, fakat bu geçişin gelecekte olumsuz ve dikkat edilmesi gerekli emarelerinin olacağı da vurgulanmaktadır (Bali, 2007, s. 114).

Shaw'un raporunda İstanbul, İzmir ve Eskişehir kent merkezleri ve kırsallarından aktarılan hikayelerdeki ailelerin neredeyse tamamında rejim değişikliği ile ailelerde görülen kırılmalar betimlenmektedir. Türk ailelerinde kuşaklar arasındaki çatışma özellikle "geleneksel, muhafazakar, otoriter ve dindar" baba figürleri ile batılı hayata özenen yeni rejimden beklenti içinde olan oğulları arasındaki çatışma çarpıcı biçimde ortaya konmaktadır.¹⁷ İlk grupta 9 ailenin hikayesinin anlatıldığı bölümde yeni düzene ayak uyduramayan, mevcut iktidara muhalif ve eski lüks ve prestijini kaybetmiş eski rejimin üst düzey bürokratları, askerleri ile çocukları arasında yaşanan tartışmalar ekseninde ailelerdeki kopuş anlatılmaktadır. Örneğin oğlunun tamamen Kemalistlerin etkisi altında olduğunu düşünen bir baba oğlu ile ilişkisini bitirir ya da eski günlerindeki konumunu kaybeden anti-Kemalist baba ailesinden kendisini soyutlayıp ve kopabilir (Shaw 1933, ss. 24-30).¹⁸

¹⁷ 1930'lara kadarki roman ve hikayelerde de sıklıkla kullanılan temanın kuşaklararası çatışma ve -*Yaprak Dökümü*'nde olduğu gibi- babanın otoritesinin zayıflaması ile ortaya çıkacak ailevi çöküş (Duben & Behar, 2013, s. 212) olması, toplumsal kaygıları yansıtmaması açısından, Shaw'ın bulgularını destekler niteliktedir.

¹⁸ Bu dönemde görülen kuşaklararası çatışmanın kökenleri Osmanlı döneminde başlayan modernleşme çabalarına kadar uzanmaktadır. Nitekim geleneksel Osmanlı aile yapısında yaşlıların otorite ve gücü öylesine ön plandaydı ki, oğulların öz saygı ve benlik duyguları gibi, yeteneklerinin sınırlarını da babalar belirlemektedir. Bu nedenle II. Mahmut döneminde bir ferman yayımlanarak babaların oğullarının yeteneklerinin gelişimini engellemeleri salık verilmiştir (Aytaç, 2007, ss. 123-124).

Yeni rejimle birlikte gençlerin dine ve aileye saygılarını yitirdikleri hikayelerde de dile getirilirken, seküler bir yaşam tarzına sahip olan, eğitime önem veren otoriter babaların da aileye hâkimiyeti üzerinden Batı modasına -saç, dans, giyim vb.- özenen çocuklarını sildikleri görülmektedir (Shaw, 1933 s. 43, 68). Devlet tarafından arzulanan modern ailenin tasavvuru yapılırken dergilerde, gerçek hayatta iktidara muhalif ya da destekçi “geleneksel, otoriter baba” figürü üzerinden aile içi kopuşların hikayesi anlatılmaktadır.

Raporda anlatılan en uzun hikâyede klasik Türk ailesi olarak tanımlanan ailede saygıya önem veren geleneksel baba ve büyükanne karşısında, yeni evlenen oğulları ve gelinleri arasındaki maddi ve manevi çatışma anlatılmaktadır. Shaw, bir açıdan geleneksel, muhafazakâr ve entelektüel “akıl” adam olarak gördüğü babanın konumunu savunarak Batılı yaşam ve modernlik kisvesi ile eğlence hayatına düşen ve öz değerlerinden uzaklaşan evladı eleştirir bir tutum sergilemektedir (Shaw, 1933, ss. 54-58).

Cumhuriyet ailesi inşa edilirken millet olarak homojen bir yapı inşa edilmekte, ülkede mevcut azınlık nüfustan bahsedilmemektedir. Ne var ki, Shaw’un raporunda azınlıktan -Rum, Ermeni, Yahudi- kadınlarla evlenmek isteyen Türk erkeklerin aileleri ile yaşadıkları çatışmalar ve aile içinde yaşanan ayrılıklar dile getirilmektedir. Bir “gavur” ile evlenmelerindense oğullarının ölmesini tercih eden ailelerin gelenekler ve İslam eksenindeki keskin tavırları ve çevreyi fazlaca dikkate almaları yazarı oldukça etkiler (Shaw, 1933, s. 68, 72 ve 107). Dönemin birçok eserinde görülmeyen bir gerçekçilikle Türk toplumunda, özellikle de ailelerin karar alma mekanizmalarında “elalemin” çevrenin, komşuların rolü ya da gücü farklı hikayelerde sıklıkla yer bulmaktadır (Shaw, 1933, s. 31, 47).

İslam ve gelenekler ile modern devlet ekseninde ailelerde yaşanan çatışmanın bir diğer boyutu çok- eşli evlilik yapan veya kendinden çok genç kadınlarla evlenen erkeklerin oğulları ile yaşadıkları çatışmada “anne”nin konumuna yönelik eleştirel tutumdur (Shaw, 1933, s. 53, 82). Annelerini korumak isteyen oğulları tarafından babalar hem çağdaş aile yaşamına hem de hukuka aykırı tavırları ekseninde eleştirilirler. Bununla birlikte Shaw, tüm çatışma ve eleştirilere rağmen babaları olmayan ailelerin iç dengelerinin, huzurunun bozulduğunu, varlık ve gücünü sonunda kaybettiğini de dile getirir (Shaw, 1933, s. 83). Dolayısıyla dikkat çekici bir biçimde Batılı bir göz olarak Shaw’ın gelenekçilik ve modernlik arasındaki çatışmada çoğunlukla gelenekselden yana bir tavır takındığı görülmektedir. Bu da Batılılaşma üzerinden tartışmaya açılan aileye yönelik görüşlerin esasında toplumsal cinsiyete yönelik bakışla da temellenmekte olduğunu ve meselenin basit bir doğu-batı, gelenek-modernlik ikiliğinden ibaret olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Türkiye’de cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren hemen her alanda yeni bir rejimi inşa etmek ve yerleştirmek adına çeşitli çabalarda bulunulmuştur.

Bu alanlardan belki de en çok önem verileni ise, yeni tip bir insanın, cumhuriyet insanının biçimlendirileceği aile kurumu olmuştur. Ailenin önemli bir diğer yanı ise azalan ülke nüfusunu artırma istencidir. Bu amaçla pronatalist nüfus politikaları uygulanmış nüfusu artıracak her türlü yol ve yöntem teşvik edilirken, evliliğe engel teşkil eden sorunlar bertaraf edilmeye çalışılmış, gebeliği önleyici yöntemler yasaklanmış, çok sayıda çocuk sahibi olmayı özendirici uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e basının özgürlüğü ve niteliğine dair pek çok tartışma yürütülmüş olsa da, dergiler her zaman daha yenilikçi ve ciddi tartışmaların kendine yer bulduğu alanlar olarak görülmüş, ayrıca toplumun farklı kesimlerine yönelik içeriklerin hazırlanmasına da fırsat vermiştir. Kadın, çocuk, gençlik, siyasi, düşünsel, edebi ve sanat dergileri kendi konu alanlarından hareketle herhangi bir dönemdeki ideolojik tartışmalara ilgili zamandaki basın özgürlükleri çerçevesinde katkı sunmuşlardır.

Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk dönemlerine değin aile konusundaki tartışma konuları benzerlik göstermiştir. Duben ve Behar'ın (2013, ss. 209-210) da belirttiği gibi Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Türk ailesi söz konusu edildiğinde ailenin yetersizlikleri, çokeşlilik, görücü usulü, ataerkil kadın erkek ilişkileri, ev idaresi, evdeki iş bölümü gibi konular ön plana çıkmışsa da 1930'lu yılların farklı yanlarından biri bu meselenin artık aile ve ulusun çöküşü endişesiyle değil, aile ve cumhuriyeti güçlendirmenin temel odak tutularak alınması olmuştur. Bir başka fark da, Cumhuriyet rejimine geçişin öncesinde hem farklı siyasi kesimlerin hem de aynı siyasi görüşe sahip kişilerin aileye yönelik görüşleri açısından çokça tartışma yaşanmaktayken, 1930'lu yıllarda basının içinde bulunduğu şartların da etkisiyle, aileye yönelik görüşler konusunda ciddi fark ve çatışmaların ön planda olmamasıdır.

1930'lu yıllarda fikir dergilerinde yayınlanan aileyle ilgili makalelere bakıldığında, dönemin yasal sınırlamaları ve ideolojik yönlendirmeleri ile uyumlu yazıların yayınlandığı söylenebilir. Ancak bu yazılarda ideal aile modelinin nasıl olması gerektiği konusunda samimi bir çabanın varlığı da inkâr edilemez. Nitekim dergilerde yer yer modern olanın ne olduğu ne olmadığının sorgulamalarına da, kimi baskıcı önlemlerin zararlarına da, Türk aile modeli ile benzerlik oranı oldukça düşük olan Sovyetlerdeki aile yapısının olumlu özelliklerinin vurgulanmasına da, evlilik oranını artırmayı teşvik edici savların da, çiftlerin birbirlerinden beklentilerindeki tutarsız yaklaşımlara da rastlanabilmektedir.

Bu dergilerde dönemin diğer dergilerinde olduğu gibi çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiği yolunda arayış devam etmekte, aile bireylerini eğitici ve telkin edici yazılara yer verilmekte, fakat bu sorumluluk sadece kadınlara değil, anne ve babaların her ikisine de yüklenmektedir. Çocukların eğitilmesi konusunda ise en çok okullar ve ailelerin iş birliği içinde olması gerektiği hususu üzerinde durulmaktadır. Her ailenin çocuğunun eğitim ve gündelik yaşamından sorumlu olduğu mesajı verilmekte, okulda iyi eğitim alan bir çocuğun terbiye-

sinin sokakta bozulabileceğine; çocukların ailelerine kendi kabahatlerini kapatmak için öğretmenleri hakkında yanıltıcı bilgiler aktarabileceğine ya da çocuktan sorumlu çok sayıda aile ferdinin mevcudiyetinin çocuklara terbiye vermeyi zorlaştırabileceğine değinilmektedir. Çocukların eğitim ve yetiştirilmesine verilen önemin ulusun iyiliği için elzem olduğu hususunun vurgulanmasından geri kalınmadığı gibi evliliğin, aile kurumunun da kişisel değil, toplumsal bir görev ve kurum olduğuna dikkat çekilmektedir.

Düşünce ve sanat dergilerinde, çağdaş ailelerde bireyselliğin yükselişi ya da ataerkil yapıdan sıyrılışın oldukça kurucu bir faktör olduğu dile getirilmekte, eski Türkllerdeki kadın erkek eşitliği övünç verici bir durum olarak sunulmaktadır. Ancak kadınların bağımsızlaşması, bireyselleşmesi ve “müdan-asızlaşması” da aile yaşamı için engelleyici ve tehlikeli görülebilmektedir. Başka bir deyişle söz konusu kadınlar olduğunda ilkesel olarak savunulan değerlerin pratikteki yansımalarından çoğunlukla hoşlanılmamaktadır.

Muasır aileye yönelik arayışta doğu ve batıdan, geçmiş ve güncel örneklerle yer verilmekte, geçmişte çok eşli evliliğe neden olan unsurlardan bahsedildiği gibi, tek eşli çağdaş evliliğin kıymeti farklı toplumlardaki marjinal örneklerle karşı idealize edilmektedir. Böylesi terbiyevi bir aile modelinin topluma karşı sorumluluk olduğu da vurgulanmaktadır.

Çocuk dergilerindeki 1930’lu yılların aile tasavvurunda ise toplumsal cinsiyet rolleri açısından eril kimliğin ön plana çıkarılması dikkat çekicidir. Dergiler çoğunlukla oğlan çocuklarını hedef kitle olarak belirlemekte hem çocuklara doğrudan seslenişlerin hem de dergilerde yer alan hikayelerin ana öznesinin oğlanlar olduğu görülmektedir. Bu çocuklardan ileride ailelerini geçindirecek, uluslarına karşı vazifelerini hevesle ifa edecek adamlar olmaları beklenmektedir. Kız çocuklarına yer verilen çok daha az sayıdaki öyküde ise tembellik edip “çene çalmaktan” kaçınmaları gerektiği, eşleri ve çocuklarının bakımını sağlamak için gerekli meziyetleri edinmelerinin makbul kadın olmaları için şart olduğu mesajı verilmektedir.

Kadın dergilerindeki kadınlığa yönelik anlayış da çok farklı değildir. Çağdaş Türk kadını dergilerde annelik, aile ve ev içi sorumlulukları üzerinden tanımlanmaktadır. Cumhuriyet rejiminin kadınlara her türlü hakkını verdiği söylemiyle, kadınların istedikleri her alanda var olabilecekleri, ama asıl ve en önemli toplumsal görevlerinin ailevi sorumlulukları ile eğitilmiş ve bilinçli annelikleri olduğu söylenmektedir. Annelik yer yer kutsallaştırılarak kadınlar motive edilmek istense de aileyi ayakta tutmak, çocukları yetiştirmek için tüm sorumluluk kadınlara yüklense de aile reisi baba olarak ele alınmaktadır. Her vatandaşın aile kurumunun güçlü olmasından sorumlu olduğu dile getirilerek, boşanmak oldukça olumsuz bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Seküler, modern çekirdek aile imajı dergi kapaklarının başat unsuru olarak yer almaktadır.

G. Howland Shaw’un 44 aile ile yaptığı görüşmelerden yola çıkarak, dışarıdan bir bakış olarak, dönemin ailesine yönelik yaptığı tespitlerde batılılaşma yönünde yaygın bir çaba olsa da eski yeni aile modellerinin çatıştığı vur-

gulanmıştır. Özellikle baba ve oğullar arasında yaşanan çatışmada oğulların yeni düzenden yana oldukları söylenmektedir. Öte yandan seküler babaların dahi Batılılaşma açısından hoş görmedikleri yönleri benimseyen çocukları ile ilişkilerinde kopuşlar olduğu bulunmuştur. Söz konusu dönüşüm ve çatışma anlatılarının Türkiye'nin birçok farklı bölgesinde yaşayan ailelerde bile yoğun bir şekilde yaşandığı düşünüldüğünde, dönemin dergilerinde sunulan yeni aile imajının toplumdaki karşılığının henüz oldukça kısıtlı olduğu söylenebilir. Bu gerçek, inceleme kapsamındaki tüm dergilerde yeni nesillere verilen önemi de daha anlaşılır kılmaktadır. Yeni kurulmuş cumhuriyetin kendisi gibi genç ve çağdaş değerlerle kuşanmış neferlerle ideal ve ülkülerini sağlamlaştıracakları düşünülmekte ve bu nedenle de modern çekirdek aile bu gençlerin yetiştirileceği ana yuva olarak oldukça önemsenmektedir.

Kaynakça

- Aday, E. B., & A. Tamer Torun (2019, 19-21 Eylül). *Toplumsal cinsiyetin inşası bağlamında Yavrutürk Çocuk Gazetesi (1936-1940) örneği* [Konferans Bildiri Özeti]. IX. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Ankara, Türkiye.
- Alemardoğlu, A. (2005). Politics of the body and eugenic discourse in early Republican Turkey. *Body and society*, 11(3), 61-76.
- Atatürk, M.K. (1933). 10 yıl nutku. <https://www.ktb.gov.tr/TR-96294/10-yil-nutku.html> adresinden erişilmiştir.
- Aybers, O. (2017). *Eugenics in Turkey during the 1930's*. Libra Kitap.
- Aytaç, A. M. (2007). *Ailenin serencamı*. Dipnot Yayınları.
- Bağla, L. (1977). Antonia Gramsci ve aydınların rolü sorunu. *Birikim*, 23, 84-92.
- Behar Ersanlı, B. (1992). İktidar ve tarih: Türkiye'de resmi tarih tezinin oluşumu. Afa Yayınları.
- Behar, C., Işık, O., Güvenç, M., Erder, S., & Ercan, H. (2000). *Türkiye'nin fırsat penceresi: Demografik dönüşüm ve izdüşümleri*. Lebib Yalkın Yayınları.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara köyleri üzerine bir araştırma*. Uzluk Basımevi.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı* (1931) Ankara: TBMM Matbaası <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/f6411312-a184-441d-8b06-f6e-4a97e52e0>
- Cumhuriyet Halk Partisi Programı* (1935) Ankara: Ulus Basımevi. <https://acikerisichf10931m.tbmm.gov.tr/items/0a8a4e77-b927-4b80-b7e6-d7d4181f3245>
- Çavlin, A., & Tamer Torun, A. (2020). "Türkiye'de ulus-devlet inşası sürecinde tek parti dönemi nüfus sayımlarının basın üzerinden değerlendirilmesi", TÜBİTAK SOBAG Proje Raporu. (<https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/620902/turkiyede-ulus-devlet-insasi-surecinde-tek-parti-donemi-nufus-sayimlari-bas-in-uzerinden-degerlendirilmesi>)

- Davaz Mardin, A. (1998). *Hanımlar Aleminden Roza'ya: Kadın süreli yayınlar bibliyografyası*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Duben, A. & Behar, C. (2013). *İstanbul haneleri: Evlilik hane doğurganlık: 1880-1940*. (N. Mert, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Durant, W. (1939). Ailede kadın. *Fikir Hareketleri*, 13(323), 166.
- Ertuğrul, İ. (1937a). Aile ve çocuk. *Dıranaz*, 2(13), 1-2.
- _____. (1937b). Aile bilgisi. *Dıranaz*, 2(15), 14-15.
- Fahri, Z. (1936a). Türklerde aile içtimaiyatı II. *Yeni Türk*, 4(43), 339-343.
- _____. (1936b). Türklerde aile içtimaiyatı III. *Yeni Türk*, 4(44), 401-407.
- Fahri, Z. (1938). Aile içtimaiyatı. *İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 14(4), 292-315.
- Ferit, M. (1934). Aile müessesesi tehlikededir. *Bütün*, 4, 58.
- _____. (1934b). Aile müessesesi tehlikede. *Bütün*, 5, 69
- Karanakçı, S. (1938). Aile ve tekamülü. *İnsan Fikir ve Sanat Mecmuası*, 1(5), 422-424.
- _____. (1938b). Eski Yunan ve Roma'da aile. *İnsan Fikir ve Sanat Mecmuası*, 1(6), 490-493.
- İlyasoğlu, A., & İnel, D. (1984). Kadın dergilerinin evrimi. *Türkiye'de dergiler ve ansiklopediler (1849-1984)* içinde. Gelişim Yayını.
- İskit, S. (1939). *Türkiye'de matbuat rejimleri*. Matbuat Umum Müdürlüğü.
- Kocabaşoğlu, U. (1981). "1919-1938 dönemi basınına toplu bir bakış", *Yıllık A.Ü.S.B.F. Basın ve Yayın Y.O. Dergisi*, VI, 95-127.
- Koç, C. (2006). *Tek parti döneminde basın iktidar ilişkileri (1929-1938)*. Siyasal Kitabevi.
- Mazıcı, Nurşen (1996). "1930'a kadar basının durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, 5(18), 131-154.
- Mirza Girgin, A. (2021). Reflection of gender roles in children's magazines during foundation phase of modernity axis. *International Journal of Turcologia*, 16(31), 29-48.
- NARA RG59/867.405/7, 30 March 1933. Shaw, G. Howland (1933) *Family Life in The Turkish Republic of 1930's*. [Bali, Rifat (Yay. Haz.) (2007) İstanbul: Isis Press.]
- Özbek Giray, Özgül (2021). "Kemal Salih Sel'in yayıncılık faaliyetleri ve Aylık Mecmua", *Edebî Eleştiri Dergisi*, *Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı*, 264-285.
- Resmî Gazete. 1931 *Matbuat Kanunu*. 8.VIII.1931, Sayı: 1867 (www.tbmm.gov.tr/kanuntbmmc01001881)
- Soylu, T. (1935a). Türk aile kurumunda çocuk sevgisi. *Altan*, 1(8), 5-6.

- _____ (1935b). Türk Aile Kurumunda Çocuk Sevgisi. *Altan*, 1(9), 10-12.
- Şevki, M. A. (1933). Sovyet Rusya'da aile. *Mülkiye*, 3(26), 25-31.
- _____ (1934). Muasır aile nerede. *Mülkiye*, 4(41), 4-7.
- Tamer, A. & Çavlin Bozbeyoğlu, A. (2004). "1927 nüfus sayımının Türkiye'de ulus devlet inşasındaki yeri: Basında yansımalar", *Nüfusbilim Dergisi*, 26, 73-88.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglelere Türk basın tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Toprak, Z. (1984). Fikir dergiciliğinin yüzyılı, D. İnsel (Ed.), *Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler içinde* (ss. 13-54). Gelişim Yayınları.
- _____ (2017). *Türkiye'de yeni hayat: İnkılap ve travma 1908-1928*. Doğan Kitap.
- Turna, N., & Bolat, E. (2024). Erken cumhuriyet döneminde bir aile dergisi: "Aile Dostu" ve Okuyucu Kitlesi, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 225-268.
- Ultav, G. (1933a). Aile ve mektep, *Gül*, 2(12), 217-219.
- _____ (1933b). Aile ve Mektep, *Gül*, 2(13), 236-239.
- Üstel, F. (2005). *Makbul vatandaş'ın peşinde-II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İletişim Yayınları.
- Yalçın, M. (1935). Bugünkü aile. *Bütün*. 29, 670-672.
- Y. Y. (1936). Aile anlaşmazlıkları ve terbiye. *Yeni Kültür*, (H. Çerçel, Çev.), 3, 73-75.
- Zeki, M. (1934). İstanbul'da aile hayatı. *Halk Bilgisi Haberleri*, 4(41), 97-99.

Süreli Yayınlar

Aile Dostu (1931-1932)

Cumhuriyet Kadını (1934)

Ev-İş (1937-1939)

Ana (1938-1939)

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: A. Tamer Torun (%50), A. Mirza Girgin (%50).

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Author contribution rate: A. Tamer Torun (50%), A. Mirza Girgin (50%).

DİJİTAL PLATFORMLARIN SOSYAL GERÇEKLIK KAVRAMLAŞTIRMASI VE DÜNYA ALGILAMASINA ETKİSİ: YETİŞTİRME KURAMI PERSPEKTİFİ*

Rıdvan CEVHER**, Ömer ÖZER***

Gönderim Tarihi: 16.06.2025 – Kabul Tarihi: 25.09.2025

Cevher, R., & Özer, Ö. (2025). Dijital platformların sosyal gerçeklik kavramlaştırması ve dünya algılamasına etkisi: Yetiştirme kuramı perspektifi. *Etkileşim*, 16, 40-67.
https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu çalışma, dijital yayın platformlarının (*BluTV*, *Netflix*, *Prime Video*) bireylerin sosyal gerçeklik kavramlaştırmaları ve dünya algılamaları üzerindeki etkisini, George Gerbner'in yetiştirme kuramı çerçevesinde incelemektedir. Televizyonun bir kültürel anlatı ve ideolojik araç olarak ele alındığı bu kuram, dijital içeriklerin artan etkisiyle yeniden değerlendirilmiştir. Araştırma, dijital platformların günümüz medya ortamında nasıl bir sembolik işlev üstlendiğini anlamaya yönelik kuramsal ve ampirik bir çaba niteliği taşımaktadır. Çalışma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, Türkiye'de en çok izlenen diziler esas alınarak *BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video* platformlarında yayınlanan içeriklere mesaj sistem çözümlemesi uygulanmıştır. Şiddet, aile yapısı ve kent yaşamı gibi temalar doğrultusunda elde edilen bulgular, ikinci aşamada geliştirilen anket formunun temelini oluşturmuştur. Anket, Gaziantep Üniversitesi'nde öğrenim gören 530 lisans öğrencisine yüz yüze uygulanmış; veriler yetiştirme ve anaakımlaştırma analizleriyle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, dijital içeriklerde belirli toplumsal normların sistematik biçimde tekrarlandığını ve bu içeriklerin izleyicilerin sosyal gerçeklik algılarına yön verdiğini göstermektedir. Özellikle "şehir merkezleri daha tehlikelidir" ve "aile hâlâ önemlidir" ifadelerine verilen yüksek katılım oranı, dijital içeriklerin ideolojik etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca, demografik değişkenlere göre anlamlı farklılıklar da gözlemlenmiştir. Sonuç olarak çalışma, dijital yayın platformlarının yalnızca içerik sağlayıcı değil; aynı zamanda kültürel normların ve ideolojik yapının yeniden üretildiği sembolik düzenleyiciler olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Gerbner'in kuramsal çerçevesinin dijital bağlamda da geçerli olduğu teyit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: yetiştirme kuramı, dijital medya, yayın platformları, sosyal gerçeklik, medya etkileri.

* Bu makale 'Yetiştirme Kuramı: Web Tabanlı Dijital Platformların İnsanların Sosyal Gerçeklik Kavramlaştırmaları ve Dünya Algılamaları Üzerindeki Rolü' isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Araştırma Görevlisi Doktor, Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gaziantep, Türkiye.
r.cevher@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7768-7547

*** Profesör Doktor, Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Eskişehir, Türkiye.
omerozer@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2649-6182

THE IMPACT OF DIGITAL PLATFORMS ON THE CONCEPTUALIZATION OF SOCIAL REALITY AND PERCEPTION OF THE WORLD: A CULTIVATION THEORY PERSPECTIVE*

Rıdvan CEVHER**, Ömer ÖZER***

Received: 16.06.2025 - Accepted: 25.09.2025

Cevher, R., & Özer, Ö. (2025). Dijital platformların sosyal gerçeklik kavramlaştırması ve dünya algılamasına etkisi: Yetiştirme kuramı perspektifi. *Etkileşim*, 16, 40-67.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

This study examines the influence of digital streaming platforms (*BluTV*, *Netflix*, *Prime Video*) on individuals' conceptualizations of social reality and their perceptions of the world, within the framework of George Gerbner's cultivation theory. Originally developed to explain how television functions as a cultural narrative and ideological apparatus, the theory is revisited here in light of the growing dominance of digital content. The research represents a theoretical and empirical effort to understand the symbolic function of streaming platforms in today's media landscape. The study was conducted in two phases. In the first phase, content broadcast on *BluTV*, *Netflix*, and *Prime Video* – based on the most-watched series in Türkiye – was subjected to message system analysis. Themes such as violence, family structure, and urban life were identified. These findings informed the construction of a survey administered face-to-face to 530 undergraduate students at Gaziantep University. The data were analyzed using cultivation and mainstreaming methodologies. The results reveal that digital content consistently reinforces specific social norms and significantly shapes viewers' perceptions of reality. Notably, statements such as "urban centers are more dangerous" and "family remains important in Turkish society" received high levels of agreement, indicating the ideological influence of such media content. Furthermore, meaningful differences were observed across various demographic categories. In conclusion, the findings suggest that digital streaming platforms serve not merely as distributors of entertainment content but as symbolic regulators that contribute to reproducing cultural norms and ideological structures. The study confirms that Gerbner's theoretical framework remains valid and applicable within contemporary digital contexts.

Keywords: cultivation theory, digital media, streaming platforms, social reality, media effects.

* This article is based on the doctoral thesis titled 'The Theory of Cultivation: The Role of Web-Based Digital Platforms in People's Conceptualization of Social Reality and Perception of the World.'

** Research Assistant, PhD, Gaziantep University, Faculty of Communication, Gaziantep, Türkiye.
r.cevher@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7768-7547

*** Professor, Anadolu University, Faculty of Communication Sciences, Eskişehir, Türkiye.
omerozer@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2649-6182

Giriş

Bu çalışmanın konusunu, dijital yayın platformlarının insanların sosyal gerçeklik kavramlaştırmalarına ve dünya algılamalarına olan katkısı oluşturmaktadır. Bu etkiyi belirtildiği şekilde ölçmeye çalışmak, yetiştirme kuramıyla özdeşleşmeyi gerektirmektedir. Nitekim kuram, kendisini televizyon örneğinde bu bakış üzerinde kurmaktadır. Söz konusu kuram, George Gerbner tarafından ABD’de 1960’lı yılların sonunda geliştirilmiştir. Kuram, televizyon örneğinde geliştirilmiş (Gerbner, 1969; Gerbner ve diğerleri, 1973; Gerbner & Gross, 1976), günümüze kadar geçerliliğini korumuş ve dijital yayın platformlarında da uygulanma gereksinimi doğmuştur. Bu gereksinim, klasik yetiştirme araştırmalarının yapıldığı Türkiye’de de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Türkiye’de ilk televizyon yayını, 9 Temmuz 1952’de İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından kurulan tesislerde yapılmıştır. Ancak İstanbul Teknik Üniversitesi Televizyonu, elektronik öğretim amacıyla kurulmuş ve halka yayın gibi temel bir amaç edinilmemiştir. TRT’ye bağlı Ankara Televizyonu tarafından yapılan yayın ise bu yayından 16 yıl sonraya, 31 Ocak 1968’e denk gelmiştir. Ancak televizyon yayınları, başlangıcından uzun bir süre sonra ülke genelinde izlenebilir hâle gelmiştir¹. Bu durum 1990 yılına kadar sürmüştür. Aynı yıl, ticari televizyon yayınları başlamıştır. Böylece, Türkiye’de televizyonla büyüyen kuşaklardan ilk ikisi, TRT’li yıllara denk gelmiştir. Dolayısıyla iki on yıllık sürede, insanların TRT Televizyonu yayınlarıyla yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Veysel Batmaz’ın (1986) doktora tezi ilk yetiştirme çalışması olarak TRT’li yıllardaki televizyonun yetiştirmesi bakımından delil aramış ve kısmen de bulmuştur. Ticari yayıncılığın yetiştirme etkisi/rolü de 1990’lı yıllarda ölçülmüştür. Batmaz ve Aksoy (1995) tarafından ilkinden yaklaşık 10 sene sonra gerçekleştirilen çok kapsamlı bir çalışmada önemli yetiştirme delillerine ulaşılmıştır. Benzer bir zaman aralığının ardından bir başka çalışmada Ömer Özer (2003) üç bileşenli yetiştirme kuramına dayanan doktora tezini tamamlamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye’de yetiştirme araştırmaları artmıştır.² Ancak bu çalışmaların tümü, televizyon üzerinde tamamlanmıştır. Artık, başka kanalların da etkili olduğu bir ortama geçilmiştir. Netflix, Disney+ ve Hulu gibi platformlar dünya genelinde etkili olurken, Türkiye’de de benzer bir dönüşüm yaşanmıştır. Geleneksel televizyonun tek kanallı yapısı yerini çok kanallı ve kesintisiz erişilebilir bir yayıncılığa bırakmış; web tabanlı platformların yaygınlaşmasıyla içerik tüketimi mobil, bireysel ve esnek hâle gelmiştir. 2010’lu yıllardan başlayarak BluTV, Netflix, Amazon Prime Video, Exxen ve Disney+ gibi ‘OTT’ servislerinin Türkiye’de yaygınlaşması, izleme alışkanlıklarını ve yayıncılık sektörünün yapısal özelliklerini önemli ölçüde dönüştürmüştür (Eyrek, 2022, ss. 85-87). Dolayısıyla dijital yayın platformlarının da yetiştirme etkisinin/rolünün ölçülmesi gerekli hâle gelmiştir.

¹ Türkiye’de televizyonun kurulması ve ilk yayınlarla ilgili olarak bkz. (Kocabaşoğlu, 1973; Mutlu, 1999).

² Bunlarla ilgili bir değerlendirme için bkz. (Özer, 2020).

RTÜK'ün 2018 tarihli 'Televizyon İzleme Eğilimleri' araştırmasına göre, 2006 yılında günde ortalama 308 dakika olan televizyon izleme süresi, 2018 yılı itibarıyla 214 dakikaya düşmüştür. Buna karşılık, aynı dönemde çevrim içi video platformlarının %30 oranında büyüme gösterdiği belirtilmektedir (RTÜK, 2018). Bu dönüşüm, geleneksel yayıncılıktan dijital platformlara olan geçişin kullanıcı tercihleri üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. RTÜK tarafından 2022 yılında yapılan bir başka araştırmaya göre Türkiye'de gençlerin 2 saat 51 dakika olan televizyon izleme süreleri neredeyse yarı yarıya düşerek 1 saat 40 dakikaya gerilemiştir (RTÜK, 2022). Bu dönüşüm, özellikle genç kullanıcıların tercihleri bakımından geleneksel yayıncılıktan dijital platformlara geçişi ortaya koymaktadır.

COVID-19 pandemisi bu dönüşümü hızlandırmış; örneğin *Exxen*, yayına başladığı ilk üç günde 500 bin kullanıcıya ulaşmış, *BluTV* ise 4 milyonun üzerinde kullanıcı sayısına erişmiştir. Akıllı televizyonlar gibi yeni teknolojilerle dijital platformlara erişimin kolaylaşması, bu eğilimi daha da pekiştirmiştir. *WeAreSocial*'ın 2020 Türkiye raporuna göre, kullanıcılar internette günde ortalama 7 saat 29 dakika geçirmekte, bunun yaklaşık 3 saat 4 dakikasını çevrim içi video içerikleri izlemeye ayırmaktadır. Mobil kullanıcı oranı %92, internet kullanıcı oranı %74 ve sosyal medya kullanıcı oranı %64 olan ülkede dijital mecralar üzerinden içerik tüketimi artık, ana eğilim hâline gelmiştir (*WeAreSocial*, 2020).

WeAreSocial'ın 2025 Türkiye raporuna göre ise Türkiye'de kullanıcılar internette günde ortalama 7 saat 13 dakika geçirmekte, bunun yaklaşık 3 saat 33 dakikasını video içerikleri izlemeye ayırmaktadır. Bu sürenin 1 saat 29 dakikasını film veya dizi izlemeye ayırdıkları görülmektedir. Toplam nüfus olan 87.6 milyon içerisinde akıllı telefon kullanıcı oranı %97,6, hücresel bağlantısı olan mobil kullanıcı oranı %92, nüfus içerisindeki internet kullanıcı oranı %88 ve sosyal medya kullanıcı oranı %67 (55 milyon kişi) olan ülkede dijital mecralar üzerinden içerik tüketimi artık ana eğilim hâline gelmiştir (*WeAreSocial*, 2025).

Bu değişimde, geleneksel televizyon yayıncılığına alternatif oluşturan web tabanlı dijital platformların etkisi büyüktür. *BluTV*, *Netflix*, *Prime Video* ve *Exxen* gibi platformlar; içeriklere istenilen zamanda, farklı cihazlardan ve kişiselleştirilmiş tercihler doğrultusunda erişim olanağı sunarak, özellikle genç kuşakların medya alışkanlıklarını dönüştürmüştür. Bu bağlamda, yetiştirme kuramının dijital bağlamda yeniden ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Gerbner, 1990; Morgan & Shanahan, 1997).

Bu veriler ışığında, çalışmanın problemi şu şekilde açıklanabilir: Türkiye'de yetiştirme etkisinin, televizyonun yerini giderek alan dijital yayın platformlarına kaydığı görülmektedir. Bu etki; *BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*'da gerçekleştirilecek mesaj sistem çözümlemesi ile buradan elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilen anketin uygulanması yoluyla ortaya konulabilir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de *BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video* gibi dijital yayın platformlarında yayınlanan dizilerde sunulan televizyon dünyası temsilleri doğrultusunda oluşan sosyal gerçeklik kavramlaştırmaları ve dünya algılamalarını, yetiştirme çözümleri aracılığıyla ortaya koymaktır.

Bu amaca bağlı olarak üç araştırma sorusu oluşturulmuştur:

- *AS 1:* Dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) sunulan diziler dünyası, şiddet yoğun bir dünya yansıtmakta mıdır?
- *AS 2:* Dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) yayınlanan diziler, şiddet ve aile durumu örneğinde insanların dünya algılamaları ve sosyal gerçeklik kavramlaştırmalarını belirlemekte midir?
- *AS 3:* Dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) yayınlanan dizilerden elde edilen mesaj sistem çözümleri bulguları çerçevesinde hazırlanan soruların katılımcı yanıtları teste sokulduğunda anaakımlaştırma örnekleri sunmakta mıdır?

Çalışmanın temel varsayımı şudur: Günlük yaşamın önemli bir bölümünde, insan ilişkileri ve değer yargılarına dair belirgin mesajlar sunan dijital yayın platformlarının izlenme süresi arttıkça, izleyicilerin değer yargıları bu platformların bütünsel ideolojik-kültürel içeriği yönünde şekillenecektir.

Bu varsayıma bağlı olarak, anlamlı bulunan test sonuçlarına dayalı hipotezler aşağıdaki gibidir:

- *H1:* Dijital yayın platformlarını izleme yoğunluğunun “Şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir” ifadesine katılma açısından bir etkisi vardır.
- *H2:* Dijital yayın platformlarını izleme yoğunluğunun insanların ailenin önemi ile ilgili algılamaları üzerinde bir etkisi vardır.

Bu çalışma, Türkiye’de dijital yayın platformlarının yetiştirme etkisini ölçen ilk araştırma olması açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın sınırlılığı, tüm mesaj sistemi, yetiştirme ve anaakımlaştırma bulgularının değil, yalnızca anlamlı çıkanların sunulacak olmasıdır.

Yöntem

Mesaj sistem çözümlerine dahil edilen diziler, 22-26 Mayıs 2023 tarihleri arasında Türkiye’de en çok izlenen yapımlar arasından seçilmiştir. Bu seçim, dijital içerik takibi sağlayan güvenilir bir veri kaynağı olan *JustWatch Türkiye* platformunun verilerine dayanmaktadır. Örneklem dönemi sistematik rastlantısal bir seçimle belirlenmiştir. Bu noktada hangi ayın seçileceği kura ile belirlenmiştir. Kura sonucunda mayıs ayı örneklem kapsamına alınmıştır. Daha sonra ayın haftaları yazılmış ve yine rastgele seçimle çözümleme haftası belirlenmiştir.

Bu seçim şekli Gerbner ve arkadaşlarının tercihlerine uyumludur. Araştırmada ele alınan platformlar, Türkiye’de dijital yayın yapanlar arasında en fazla aboneye sahip olmaları nedeniyle önem taşımaktadır. Söz konusu platformların Türkiye’deki abonelerine yönelik yüzdelik dağılım *JustWatch*³ verilerine göre *BluTV* %38, *Netflix* %27 ve *Prime Video* ise %19 şeklindedir (Orman, 2023). Bu istatistiklere göre, çalışmada ele alınan platformlar; Türkiye’de en az bir dijital yayın platformuna abone olan kullanıcıların %84’ünü kapsamaktadır. Ulusal içeriklere ve yerel yapımcılara daha sık yer veren *BluTV*, 2015 yılında Doğan Holding bünyesinde kurulmuş, 2023 yılında ise *Warner Bros. Discovery* tarafından satın alınmıştır. Bu satışla birlikte küresel pazarda yayınlanan içerikler de platformun yayın akışında sıkça yer almaya başlamıştır. Buna karşın yerel içerikler bakımından *BluTV* en çok tercih edilen platform gibi görünmektedir. Uluslararası alanda dünyanın önde gelen iki platformu *Netflix* ve *Prime Video*’nun içerikleri ise hem yerli hem de yabancı yapımları içermesi bakımından ele alınmıştır. Eylül 2023 yılında *Netflix*’in abone sayısının 247 milyon kullanıcıdan fazla olduğu belirtilmektedir (Nickinson & Karner, 2025). *Prime Video* abone sayısının ise 2020 yılında 200 milyon civarında olduğu ve 2026 yılında 250 milyona ulaşacağı düşünülmektedir (Stoll, 2025). Dolayısıyla bütün bu sayılanlar, söz konusu platformların program içerikleri üzerinde çözümleme yapmak için elverişli ve yeterli görülmüştür.

Gerbner ve arkadaşlarına göre, mesaj sistemlerinin en yoğun ve en çok izleyiciye ulaştığı zaman dilimi, hafta içi günler ve ana yayın kuşağı (prime time) saatleridir. Hafta içi günleri temsilen ele alınan platformlarda en çok izlenen 5 dizi ve her dizinin ilk bölümünden ve hikâyenin akışının başladığı andan başlayarak 3 saatlik ana yayın kuşağına denk düşecek kadar bölüm çözümlenmiştir. Dijital yayın platformlarının mesaj sistemlerinin ortaya konması kapsamında her bir platformda 15 saat olmak üzere toplamda 45 saate denk gelen dizi bölümleri incelenmiştir.

Çalışma kapsamında içerik çözümlemesi, George Gerbner’in Kültürel Göstergeler Projesi yaklaşımının ikinci aşaması olarak geliştirdiği ‘mesaj sistem çözümlemesi’ modeliyle gerçekleştirilmiştir. Gerbner’in ‘mesaj sistem çözümlemesi’ modeli, medya içeriklerinde tekrar eden anlam yapılarını belirlemeye yönelik sistematik bir yöntemdir. Bu çalışmada da dizilerdeki sahneler; karakterlerin statüsü, eylemleri, mekânsal yerleşimleri ve sembolik temsilleri açısından çözümlenmiş bu yöntemde amaç, medya içeriklerinde sık tekrar eden sembollerin, temaların ve sosyal rollere ilişkin göstergelerin nicel olarak belirlenmesidir. Mesaj sistem çözümlemesi konu, ana karakter, yardımcı karakter, cinsellik ve şiddet alt başlıklarında gerçekleştirilmiştir. Bu başlıklar hem Gerbner’in kültürel göstergeler modeline hem de Türkiye’deki güncel medya temsillerine dayanarak oluşturulmuştur.

³ *JustWatch*, dizi ve filmlere ilişkin bir akış kılavuzu görevini üstlenen web sitesi ve birçok işletim sistemi tarafından desteklenen mobil bir uygulamadır. *JustWatch* her ay 40 milyon abonesinden aldıkları veriler ile akış rehberliği yapmaktadır. *JustWatch* 140 ülkede 4500 yayın platformundan veri toplamaktadır.

Kodlama işlemi, iletişim fakültesinde öğrenim gören ve medya içerik analizi konusunda araştırmacı tarafından eğitilmiş üç araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Kodlama öncesinde, Gerbner ve Ömer Özer'in çalışmaları temel alınarak oluşturulan mesaj sistem çözümlemesi kodlama planı çerçevesinde ortak bir çözümleme seti belirlenmiştir. Kodlayıcılar, eğitim süreci kapsamında aynı içerikler üzerinden örnek uygulamalar yaparak kategori anlamları ve uygulama biçimleri üzerinde ortak bir anlayış geliştirmiştir. Kodlama işlemi, her araştırmacının aynı içerikleri bağımsız formlar aracılığıyla değerlendirmesiyle yürütülmüş ve bu sayede çözümleme sürecinde bireysel yorum farkları en aza indirilmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik oranı yaklaşık %85 olarak belirlenmiştir. Güvenilirlik, ön test sürecinde yapılan karşılaştırmalı kodlamalarla gözlemsel olarak teyit edilmiştir. Kodlama sürecinde, Gerbner'in önerdiği biçimde, her sahne veya anlatı ögesi yukarıda belirtilen alt başlıklar (konu, ana karakter vb.) açısından değerlendirilmiştir.

Kodlayıcılar, ön analiz sürecinde ortak kodlama kılavuzu oluşturmak amacıyla 5 saatlik pilot dizi çözümlemesi yapmış ve tematik kategori yapısını araştırmacının da onayıyla hep birlikte netleştirmiştir. Her bir sahne, karakter temsilleri, şiddet ögesi içerip içermediği, aile kavramının ne şekilde temsil edildiği ve mekânsal bağlam (şehir/metropol/kasaba vs.) açısından kodlanmıştır. Şiddet içeren sahneler Gerbner ve Gross'un şiddet tanımı temel alınarak belirlenmiştir. Örneğin fiziksel saldırı, silah gösterimi, ölüm/yaralanma temsilleri ve doğal afet görüntüleri şiddet ögesi olarak kabul edilmiştir. Kodlama sürecinde ortaya çıkan tüm veriler istatistik yazılımına aktarılmış ve frekans analizleriyle kültürel gösterge sistematiği doğrultusunda kodlanmıştır.

Mesaj sistem çözümlemesi sonucunda elde edilen bulgular saha araştırmasında uygulanan ankete kaynaklık etmiştir. Anket tamamlandıktan sonra veri girişi yapılmış ve çözümlemelere geçilmiştir. Çözümlemede dijital yayın platformlarını izleme yoğunluğunun insanların dünya algılamaları ve sosyal gerçeklik kavramlaştırmaları üzerinde bir etkisi/rolü olup olmadığı kontrol edilmiştir⁴.

Bu araştırmanın evrenini Gaziantep Üniversitesi'nde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında evren 56.087 öğrenciden oluşmaktadır. Evreni temsilen %95 güven düzeyinde ve standart hatası %5 olan bir çözümleme yapılabilmesi için 382 öğrenciden oluşan bir örneklem üzerinde araştırma yapılması gerekmektedir. Bu kesin sayı, örneklem büyüklüğü hesaplama araçlarından yararlanılarak elde edilmiş sonuçtur. Örneklem evrene genellenebilirliğini kapasitesini artırabilmek için de 530 öğrenciye anket uygulanmıştır. 530 öğrenciye uygulanmasının nedeni ise anketin aynı anda tamamlanmış olması ve sonunda da bu rakama ulaşılmasıdır.

Örneklem seçiminde nicel araştırma tekniklerinden olasılıksız örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Olasılıksız örneklemde, nüfustaki her bireyin çalışma-

⁴ Çalışmanın Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınan etik kurul onayı bulunmaktadır.

ya dahil edilme olasılığı eşit değildir. Çalışma nüfusunun tamamı öğrencilerden oluşmaktadır ve lisans eğitimi almaları bakımından türdeşdir. Olasılıksız örneklem hızı, ucuz ve rahat kurgulanabilmesi açısından avantaj sağlamaktadır (Geray, 2017, s. 127). Araştırmının kısıtlı kaynakları (iş gücü, zaman, maliyet ve popülasyonun büyüklüğü) dolayısıyla basit rastlantısal örnekleme yöntemi seçilemediğinden olasılıksız örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca anketlerin doldurulma aşamasında anket kurallarına uyulup uyulmadığını gözlemleyebilmek için anketlerin yüz yüze yapılması gerekmektedir. Yüz yüze anket uygulanması sırasında katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak ankete katılması istenmektedir. Olasılıksız örnekleme tekniği ile seçilen katılımcıların ankete katılma motivasyonunun yüksek olacağı düşüncesi örnekleme yöntemi seçiminde etkili olmuştur.

Koçak ve Arun'a (2013) göre, "örneklemenin öncelikli amacı araştırmacı için evrendeki tüm verinin boyutunu uğraşılabilir bir düzeye indirmektedir. Ancak örneklemenin yalnızca ve kabaca veri indirgeme işlemi olarak tanımlanamayacağı gözden kaçırılmamalıdır". Olasılıksız örnekleme tekniklerinden kotalı örnekleme türü, bu araştırmada istenen demografik özelliklere (cinsiyet, fakülte/alan) erişilebilmek amacıyla tercih edilmiştir. Kotalı örnekleme olasılıksız örnekleme teknikleri içerisinde araştırmacılar tarafından en çok tercih edilen yöntemdir. Kotalı örnekleme araştırmacıyı nüfusun özelliklerini saptamaya yönlendirmekten çok onu belli bir yönde zorlamaktadır (Geray, 2017, ss. 128-129). Bu noktada, araştırmacının öznel saptamalarına yönelik eleştirilerin önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca çalışılan nüfusun bazı temel özellikleri bilinmektedir⁵. Bu özellikler kapsamında iki farklı kota tekniği kullanılmıştır: 'Cinsiyet' ve 'Fakülte'. Örnekleme kendi içerisinde cinsiyet ve okudukları fakültelere göre gruplandırılmıştır. Burada kadın-erkek eşitliği gözetildiğinden örneğin 265 kadın öğrenci ile görüşüldüğü noktada kadın kotası tamamlanmış ve erkek grubunu 265'e ulaştırmak hedeflenmiştir. Bir diğer kota noktasında ise 4 farklı grup kapsamında öğrenciler kategorileştirilmiştir. Bu gruplar Gaziantep Üniversitesi bünyesinde yer alan ve lisans bölümlerine öğrenci alan enstitülere göre tasarlanmıştır. Dolayısıyla Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Bilimleri Enstitüsü ve Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı fakültelerden eşit sayıda öğrenci seçilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler doğrultusunda bu bölümler sözel ve sayısal grup olarak *SPSS* programında yeniden kodlanmıştır.

Anket soru sıralamasında öncelikle yetiştirme çözümlemesiyle ilgili değer soruları yer almıştır. Daha sonrasında demografik bilgiler yer almış olup en son kısımda katılımcıların televizyonu ve dijital yayın platformlarını izleme sürelerini öğrenmek amaçlı açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Anket sorularının bu sıralama ile yöneltilmesindeki temel amaç katılımcıların değer soruları ile izleme düzeyleri arasında bir bağ kurmasının önüne geçmektir. Böylece saha araştırmasına katılanların yönlendirilen sorulara dijital yayın platformlarının dünyasından bağımsız yanıtlar vereceği düşünülmüştür. Katılımcılarda herhan-

⁵ 5 Enstitü, 20 Fakülte. bkz. Gaziantep Üniversitesi web sayfası www.gantep.edu.tr

gi bir ön yargıya neden olmadan yalnızca değerleri ve kanıları doğrultusunda yanıtlar almak hedeflenmiştir. Anketler öğrencilerin yoğun olarak tercih ettiği kampüs sınırları içerisinde bulunan kafelerde, yurtlarda ve dersliklerde uygulanmıştır. Ankete katılan katılımcılardan soruları kendileri okuyarak doldurmaları istenmiştir. Buradaki temel amaç anketi uygulayanın soruları okuma sırasında bilinçli ya da bilinçsiz bir yönlendirme yapmasının önüne geçmektir. Ayrıca anket, eğitimden geçirilen yardımcılardan (9 kişi ve yazarlardan biri) katkısıyla eşzamanlı olarak uygulanmıştır. Katılımcıların, anketin yetiştirme kuramına dayandığını fark etmeleri engellenmek istenmiştir. Öğrencilerin sorulara kaynaklık edenin web tabanlı dijital platformlar olduğunu bilmesi halinde, yanıtlarını buna göre vereceği öngörülmüştür. Bu yönde yapılan bir araştırma bu anlamda saflığını yitirmiş olacaktır (Signorelli & Morgan, 1990; Shanahan & Morgan, 1999 s. 25). Bu kapsamda geliştirilen anket formu 5’li Likert tipi ölçekle yapılandırılmıştır. Anket formundaki sorular, Gerbner’in yetiştirme kuramında tanımladığı ‘tehlikeli dünya sendromu’, ‘mutlu şiddet’, gibi temalara ve dijital platformlara yönelik araştırmacı tarafından yapılmış mesaj sistem çözümlmelerine dayalı olarak geliştirilmiştir. Aşağıda bu sorular sunulmuştur:

- “Genel olarak söylersek günümüzde tehlikeli bir dünyada yaşamaktayız.”
- “Genel olarak söylersek kazanmanın yolu güç sahibi olmaktan geçmektedir.”
- “Genel olarak söylersek şiddet her sınıftan insanlar arasında yaşanmaktadır.”
- “Genel olarak söylersek insanlar çoğu zaman başkalarına yardımcı olmak yerine, kendilerini düşündürler.”
- “Genel olarak söylersek günümüzde şiddet daha çok erkekler arasında yaşanmaktadır.”
- “Genel olarak söylersek, birçok insan eline fırsat geçtiğinde dürüst olmak yerine, sizden yararlanmaya çalışır.”
- “Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir.”
- “Genel olarak söylersek erkek egemen bir toplumda yaşamaktayız.”
- “Genel olarak söylersek şiddet birbirlerini tanımayan insanlar arasında yaşanmaktadır.”
- “Genel olarak söylersek çoğu insan kendini güvende hissetmiyordu.”
- “Genel olarak söylersek Amerika Birleşik Devletleri’nde günlük yaşamda tehlikeler yaşanmaktadır.”
- “Genel olarak söylersek günümüzde suç işleme oranı artmıştır.”

- “Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hala önemini korumaktadır.”
- “Genel olarak söylersek günümüzde şehir merkezleri tehlikenin yaşandığı asıl yerlerdir.”
- “Genel olarak söylersek insanlar her an bir saldırıya uğrayabilir.”
- “Genel olarak söylersek günümüzde cinsiyetler arası iletişim (dostluk, arkadaşlık, romantizm) rahatça yaşanmaktadır.”
- “Genel olarak söylersek günümüzde insanlara güvenilemez.”
- “Genel olarak söylersek güvenlik güçleri toplumsal huzuru sağlamak için gereklidir.”

Soruların tamamı, medya temsilleri ile katılımcıların sosyal gerçeklik kavramlaştırma ve dünya algılamaları arasındaki ilişkiyi ölçmeyi amaçlamaktadır.

Ankete verilen yanıtlar *SPSS* programına uygun bir biçimde hazırlanan veri tabanına araştırmacının kendisi tarafından girilmiştir. Elde edilen veriler ışığında *SPSS* programında frekans çözümlemeleri ve *ki kare* testleri yapılmıştır. *Ki-kare* testlerinde, $p \leq 0.05$ olan değerler anlamlı kabul edilerek yorumlanmıştır.

Değer sorularının bulunduğu 5’li Likert ölçeğine göre hazırlanan sorulara verilen yanıtlar 3 temel kategoride yeniden kodlanmıştır. Likert ölçeğindeki ‘Tümüyle katılmıyorum’ ve ‘Katılmıyorum’ seçenekleri birleştirilerek ‘Katılmıyorum’ olarak kodlanmış; ‘Kararsızım’ aynen korunmuş; ‘Katılıyorum’ ve ‘Tümüyle katılıyorum’ seçenekleri ise ‘Katılıyorum’ şeklinde gruplanmıştır. Bunun temel nedeni, şeffaf olarak, katılıyorum seçenekleri arasındaki yüzde farkını görmektir.

Yetiştirme Kuramının Hikâye ve Şiddet Boyutu

Yetiştirme kuramı şiddet örneği ile başlamıştır ve televizyon örneğinde geliştirilmiştir. Ancak ne bir şiddet ne de bir televizyon kuramıdır. Yetiştirme kuramı, bir hikâye anlatma kuramıdır (Morgan ve diğerleri, 2015; Özer, 2020, s. 35). Hikâyeler, insanların kendileri deneyimlemeden, bulundukları toplumun tehditleri ve kurallarını bir paket halinde sunan temel yapılardan biridir. Nitekim insanlar, hikâye formları tarafından deneyimledikleri bir dünyada yaşamaktadırlar (Gerbner, 1990, s. 250). Onların öğrendiği tüm yaşamsal semboller, anlattıkları ve duydukları hikâyelerin çıktılarıdır. Endüstri devrimi sonrasında klasik coğrafi sınırlara yönelik bakış açısı, kitle iletişim araçlarının hızlı bir şekilde evrimimizin baş köşesinde yer almasıyla değişmiştir. Daha öncesinde aile büyükleri, öğretmenler, kilise adına din adamları tarafından aktarılan hikâyeler, özellikle televizyonun kitlesel olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kitle iletişim araçları tarafından aktarılmaktadır. Televizyon, yönelimlere göre seçilerek izlenen bir araç değil; aksine yönelimlerin oluşumunda etkindir. Te-

levizyondan yayılan hikâyelerle henüz bebeklikten başlayarak tanışmaktayız. Kitle iletişim araçlarının erken yaşta yaşamımıza dahil olması bu araçların yetiştirme rolünü sürekli kılmaktadır (Gerbner, 1990, s. 254).

Medya sunulan hikâyeler, tek tek bireylerin neyi, nasıl düşüneceğini değil ortak biçimde topluca ne düşünmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğini anlatmaktadır. Ayrıca söz konusu hikâyeler aracılığıyla toplumsal sorunlara ilişkin yaygın görüşler, yaşam rolleri (din, dil, ırk, cinsiyet), temsilleri ve 'farklı olan'ın tanımı öğrenilmektedir. Kısacası yaşama ilişkin her şey, hikâyelerle örülmüş sembolik iklim içerisinde anlamlandırılmaktadır (Gerbner ve diğerleri 1973, ss. 566-567).

Hikâyeler otoriteyi doğrular ve gücün dağılımında belirleyicidir. İnsanoğlunun uzun geçmişinde hikâyeler yüz yüze anlatılırken sanayi devrimi sonrasında baskı teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve elektronik dönüşümle birlikte hikâyelerin alışlagelmış yapısı da dönüşmüştür. Kitaplarla başlayan modern kitlesel üretimler, birbirini hiç görmemiş insanları ortak bilinç etrafında birleştirerek aynı duyguların paylaşılmasına neden olmaktadır (Gerbner, 1986, ss. 255-257; 1988, s. 17). Gerbner, bu durumu insan yaşamının gerçek büyüğü olarak tanımlamaktadır. Bilim, sanat, yasalar, türküler, şiirler vb. türlerin imgelemleri ve sözleri aracılığıyla görünmeyen "şeylere" yönelik zengin bir hayal yanılması yaratılmaktadır. Bu büyüğü yanılama sayesinde diğer insan türlerinin dünyası yakından görülmektedir. Ayrıca hikâyeler bireyleri cinsiyet, yaş, sınıf ve meslek gruplarına göre de sosyalleştirerek toplumsal uyum ya da dışlanma konusunda koşullandırmaktadır. Kültürel çevrenin ağı, bireylerin ne düşündüğünü ne yaptığını ve işlerini nasıl yürüttüğünü hikâyeler tarafından belirlemektedir (Gerbner, 2001, s. 5).

Kitle iletişim araçlarıyla aktarılan hikâyeler, genel olarak birbiriyle ilişkili üç türe ayrılmaktadır: (1) işlerin nasıl yürütüldüğünü açıklayan, (2) şeylerin ne olduğunu açıklayan ve şeylerle ilgili (3) bize ne yapılması gerektiğini anlatan hikâyeler (Gerbner, 2002, s. 125). İlk tür 'şeylerin nasıl yürütüldüğünü' anlatan hikâyelerdir (Gerbner, 1986, s. 255; 1988, ss. 8-10; 2001, s. 5, 2002, s. 125). 'Şeylerin ne olduğunu' gösteren ikinci tür hikâyeler, fantezi biçiminde kurgulanmış hikâyelerin boşluklarını gerçekler ile dolduran soyutlamalardan çıkarılan raporlar, haberler, açıklamalar, betimlemelerdir (Gerbner, 1988, s. 11; 2001, s. 6, 2002, s. 126). Üçüncü tür hikâyeler ilk iki hikâye türünün öğütlerini pekiştirerek 'bize ne yapılması gerektiğini' belirtir. Gerbner, üçüncü tür hikâyelerin sosyal yapıya hâkim iktidar dengelerini pekiştirme işlevi olduğunu belirtir (Gerbner, 1996, s. x).

Öte yandan Gerbner ve arkadaşlarına göre fiziki şiddetin sonuçları korkutucu olmaktan daha öte gözle görülür sonuçları olan bir eylemdir. Bu eylem gizli, yavaş, sinsice ve gözle görülmeyen bir şekilde dolaylı uygulanan ve genelde kişisel olmayan türdendir. Ancak sembolik dünyada (TV Dünyası) şiddet; bariz bir biçimde, göstere göstere uygulanmaktadır. Aleni bir biçimde sembolik şiddet gösterimi, gerçek şiddetin yapacağı işin çok daha ucuza yapılması

anlamındadır. En temelde sembolik şiddet gösterimi, toplum üzerindeki denetimin sağlamaştırılmasında ve sürdürülmesinde en basit ve en ucuz dramatik araçtır (Gerbner & Gross, 1976). Medyada kullanılan şiddet, ideolojiktir. Kadın rolleri, azınlıkların temsili, yaşlı insanların sunumu ve meslekler gibi konulara ilişkin geleneksel düşünme biçimleri, medya şiddeti ile yetiştirilir; iktidar ilişkileri ve hiyerarşisi bu şekilde korumaya alınır (Morgan, 1995, s. 110). Morgan’a göre Gerbner’in tehlikeli dünya sendromunu anlamak için tek tek televizyon programlarını, filmleri ya da video oyunlarını çözümlemek yeterli değildir. Burada önemli olan medya bağlamının tamamıdır (Morgan, 2010). Tehlikeli dünya sendromu özetle televizyonu çok izleyenlerin az izleyenlere kıyasla dünyanın daha tehlikeli bir yer olduğuna inandığı gözlemine verilen isimdir.

Bu arada mutlu şiddet, George Gerbner tarafından olumlu veya çekici bir ışık altında betimlenen şiddeti tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Temel olarak iyiler mutlu, kötüler ise her ne olursa olsun son noktada mutsuzdur ya da mutsuz olacaktır. Şiddeti hem iyiler hem kötüler uygular ancak iyilerin uyguladığı şiddet daha asildir. İyiler daha az zarar verir, daha az öldürür. İyiler şiddetten daha fazla zarar görseler dahi özellikle iyi kahramanlar ölmezler. Hikâyelerde, katillerin neredeyse yarısı mutluluğa ulaşan ‘iyi’ karakterler olarak sunulmaktadır. İyiler ve erdemli olanlar daha fazla acı çekmişse ve mutlu olmak istiyorsa daha kararlı olmak zorundadırlar. Şiddeti uygulayan iyiler buna karşın çekici olarak tanımlanmaktadır. Eğer kötüler (mutlu olmayanlar) şiddeti uygulayan durumunda olurlarsa iticidirler. Şiddeti uygulayan iyi kahramanlar mutludur ve haklı gerekçeler ile şiddet uygulayan, sonunda kazanan mantıklı hareket edenlerdir, şiddet uygulayan kötü karakterler de en az iyi karakterler kadar mantıklı betimlenmektedir. Bu bakımdan toplam sonuçta şiddeti uygulayanlar diğerlerine göre daha mantıklı olarak gösterilmektedirler. Soğukkanlılık ve mantıklı davranmak şiddetten yanadır. Ancak diğerleri daha duygusal ve içgüdüselidir. Sonunda mutluluğu elde ettiren şiddet hareketi daha verimlilikle ilgilidir. Eğer üstün bir verimlilikten söz etmek gerekirse etkililik ve soğukkanlılık mantık mutlu şiddet kahramanını yaratan rakipsiz bir kombinasyondur (Gerbner, 1970, ss. 77-80). Mutlu şiddet üzme için değil mutlu bir sona götürmek için tasarlanmıştır. Mutlu şiddet ile izleyicinin, reklamverenin (gücün) mesajını algılayabileceği bir ruh haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Şiddetin komik ya da mutlu görünmesini sağlamak öğretilerini değiştirmez (Gerbner vd. 1993, ss. 8-9).

Yetiştirme Kuramının Bileşenleri

Yetiştirme kuramının üç bileşeni bulunmaktadır. Bunlar kurumsal süreç çözümlemesi, mesaj sistem çözümlemesi ve yetiştirme çözümlemesidir. Gerbner ve arkadaşları kurumsal süreç çözümlemesini somut çözümleme düzeyinde ele almamışlardır. Bu çalışmada ise makale boyutu aşılmaması amacıyla bu bileşene yer verilmemiştir. Öte yandan yetiştirme çözümlemesi mesaj sistem çözümlemesiyle başlamaktadır. Gerbner ve arkadaşlarının ölçeği doğrultusunda yapı-

mayan bir mesaj sistem çözümlemesiyle yetiştirme çözümlemesi de geçersiz olacaktır. Nitekim yetiştirme çözümlemesinde kullanılan anketteki soruların kaynağı mesaj sistem çözümlemesinden elde edilen bulgulardır.

Mesaj sistemlerinin çözülmesi, iletişimin insan yaşamındaki rolüyle ilişkilidir. İletişim, mesajlar yoluyla etkileşimdir. Mesajlar diğer şeyleri (veya olayların yönlerini) insan kültürüne özgü son derece çeşitli ve yaratıcı şekillerde ifade eden özel etkinliklerdir. Kitlesele üretilen mesaj sistemlerinin geliştirdiği ortak bilinç mesaj sisteminin boyutlarından kaynaklanmaktadır. Bu boyutlar varoluş, öncelikler, değerler ve ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu boyutlar aynı zamanda mesaj aracılı varsayımlardır (Gerbner, 1970, s. 72).

Mesaj sistem çözümlemesinde amaç, gizli olanı, saklanana bulmak değildir. Amaç hazır bir şekilde, açıkça görünür olanı ve sosyalleşme işlevi barındıran sembollerin çözümlemesini gerçekleştirmektir. Bu semboller, ortak kültürel çevremize doğrudan medya tarafından dağıtılmış ve kitlelere yönelik popüler ürünlerin temsili şeklinde üretilmiş malzemelerdir. Mesaj sisteminin sembolleri (öğretileri), toplumda o anda ne ilgi görüyorsa onun taşıyıcısı rolünü üstlenir. Toplam mesaj içeriklerinde sorunlar, güç ilişkileri, çözüm yetenekleri özellikle eğlence sırasında gelişigüzel bir biçimde doğal olarak sunulmaktadır (Batmaz, 2014, ss. 266-268). Mesajın içeriği, neleri ön plana çıkardığı ya da neleri görmezden geldiği, ortak düşünce haline getirilenin ne ya da neler olduğu mesaj sistem çözümlemesinde ele alınmaktadır (Shanahan & Morgan, 1999, s. 16). Bu anlamda özellikle televizyonun en çok seyredildiği saatlerde (prime-time) yinelenen, sabit olan mesajlar ve imgeler saptanmaktadır. Buradan elde edilen bulgular doğrultusunda ideolojik olarak nasıl ve ne tür bir yetiştirme yapılacağı üzerinde durulur ve bu durumu yansıtan sorular yetiştirme çözümlemesi için hazırlanmaktadır (Özer, 2007, s. 101).

Yetiştirme çözümlemesi, mesaj sistem çözümlemesinden elde edilen veriler ışığında hazırlanan anket sorularının yorumlanması ile gerçekleştirilir. Televizyonu çok izleyen kişilerin, anket sorularına televizyon dünyasının potansiyel derslerini yansıtacak şekilde yanıt verip vermedikleri belirlenmeye çalışılır. Eğer televizyonu çok izleyen kişilerin verdikleri yanıtlar, az izleyen kişilere oranla televizyon dünyasını yansıtıyorsa (buna 'televizyon yanıtı' denilmektedir) "yetiştirme gerçekleşmiştir" denir (Gerbner ve diğerleri, 1982, s. 103). Yetiştirme çözümlemesi, kitle iletişim araçlarının en çok yinelenen, ideolojik mesajları ve imgeleri ile sosyal gerçeklik kavramlaştırması arasındaki ilişkiyi ele almaktadır (Morgan & Shanahan 1997, s. 1).

Yetiştirme çözümlemesi, televizyonun uzun dönemli ve yavaş değişirme rolünü anlamaya çalışır. Bununla birlikte birkaç belli program izlemenin, izleyicinin düşünce ve tutumlarında nasıl "değişiklik" yarattığıyla ilgilenmemektedir (Özer, 2003, s. 41). Geniş insan toplulukları ayırt edici özelliklerini bir kültürden ziyade, bir kültürde büyüme, öğrenme ve yaşama sürecinde kazanır. Bireyler kişisel imajlarını, zevklerini ve tercihlerini yetiştirmek (kültive etmek) için kendi malzeme seçimlerini yaparlar ve çocuk-

ları tarafından seçilenleri etkilemeye çalışırlar. Ancak mevcut olmayan bir şey kùltive edilemez. Nadiren mevcut olan, nadiren vurgulanan ve nadiren sunulan şeylerin seçimi pek mümkün değildir. Bir kùltür yalnızca uygun olan kalıpları değil aynı zamanda yabancı olan, imajlarında asilik olarak tanımlanan durumları, özellikleri de kùltive eder (Gerbner, 1977, s. 204).

Kùltürün mesaj sistemleri yalnızca bilgi vermekle kalmaz aynı zamanda ortak semboller oluşturur. Eğlendirmekle kalmaz kamuoyu oluşturur, bir dizi tutumu, zevkleri ve tercihleri yalnızca tatmin etmez aynı zamanda onları şekillendirir. Seçim, yorum ve imaj oluşturma süreçlerinin sınırları ve genel kalıpları kùltürün mesaj sistemleri tarafından belirlenir. Yetiştirme çözümlemesi kurumların çalışmalarının ve ürettikleri mesaj sistemlerinin iç yüzünü anlama ile başlar ve bu sistemlerin sembolik işleyişlerin toplumsal yaşam ve dünya hakkındaki varsayımların geliştirilmesine yaptıkları katkıları araştırma ile devam eder (Gerbner, 1977, s. 204).

Bulgular

Bu bölümde, sırasıyla mesaj sistem çözümlemesi, yetiştirme testleri ve anaakımlaştırma testlerinden elde edilen bulgular sunulmuştur.

Mesaj sistem çözümlemesi bulguları

Mesaj sistem çözümlemesi oldukça kapsamlı olduğundan yalnızca yetiştirme testine temel oluşturan bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Konu: Aile içi ilişkiler

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Konuya hiçbir önem verilmemiş	1	6,7	6,7	6,7
Konu rastlantısal olarak çok az yer almış	3	20,0	20,0	26,7
Konu oldukça belirgin	5	33,3	33,3	60,0
Konu programın odak noktası	6	40,0	40,0	100,0
Toplam	15	100,0	100,0	

Ele alınan dizilerin 8'inde konu, belirgin olarak öne çıkmış ve geriye kalan 7 dizinin 6'sında konuya dolaylı ya da rastlantısal olarak yer verilmiştir. Konunun doğrudan ya da dolaylı olarak değinildiği diziler toplamda 14'tür (%93). Ailenin önemine ilişkin bir konuya yer verilmeyen dizi sayısı ise 1'dir (%7). Dijital yayın platformlarında, aile teması genellikle bir aileye sahip olmanın önemi ve aidiyetin olumlu yönleriyle ilişkilidir. Konu açısından aile öneminin dizilerde dağılımı tabloda gösterilmiştir (Bkz. *Tablo 1*).

Tablo 2. Ana karakterlerin medeni hali ve ilişki durumlarına yönelik bulgular

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kodlanamaz	7	9,6	9,6	9,6
Evli Değil	30	41,1	41,1	50,7
Evli	13	17,8	17,8	68,5
Ayrı Yaşıyorlar	2	2,7	2,7	71,2
Dul veya boşanmış	9	12,3	12,3	83,6
Şu an birisiyle birlikte yaşıyor (heteroseksüel)	6	8,2	8,2	91,8
Şu an birisiyle birlikte yaşıyor (homoseksüel)	3	4,1	4,1	95,9
Biten ilişkisinin hala etkisinde ve onu seviyor	2	2,7	2,7	98,6
Karışık	1	1,4	1,4	100,0
Toplam	73	100,0	100,0	

Çalışmada incelenen 73 ana karakterin ilişki durumları değerlendirildiğinde, %18'inin evli, %12'sinin dul ya da boşanmış ve %8'inin heteroseksüel bir birliktelik içinde olduğu görülmektedir. Bu veriler, karakterlerin yaklaşık %38'inin doğrudan geleneksel ilişki ve aile yapılarıyla temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca 'evli değil' olarak kodlanan %41'lik grup içerisinde evlilik dışı heteroseksüel ilişkilerin de yer alabileceği göz önünde bulundurulduğunda, bu oran daha da yükselme potansiyeli taşımaktadır.

Ana karakterlerin 3'ü yalnızca çocuklarıyla yaşarken, 20'si eş ve çocuklarıyla 10'u ise anne ya da babasıyla birlikte yaşamaktadır. Toplamda %45'i bir aile ilişkisi içerisinde gösterilmiş ve yaşamlarını aileleriyle paylaşmaktadır. Ana karakterler açısından aile yaşamının önemi sorgulandığında %55'i için ailesi ve aile yaşamı önemli olarak saptanmıştır.

Bu bulgular, dijital medya içeriklerinde geleneksel ilişki normlarının varlığını koruduğuna ve yetiştirme kuramı bağlamında bireylerin aile ve ilişki yapısına dair algılarının bu normatif temsiller üzerinden şekillenebileceğine işaret etmektedir.

Tablo 3. Yardımcı karakterlerin medeni hal ve ilişki durumlarına yönelik bulgular

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evli Değil	25	25,3	25,3	54,5
Evli	28	28,3	28,3	82,8
Ayrı Yaşıyorlar	1	1,0	1,0	83,8
Dul veya boşanmış	8	8,1	8,1	91,9
Şu an birisiyle birlikte yaşıyor (heteroseksüel)	3	3,0	3,0	94,9
Şu an birisiyle birlikte yaşıyor (homoseksüel)	5	5,1	5,1	100,0
Toplam	99	100,0	100,0	

Yardımcı karakter çözümlemesinde, karakterlerin medeni ve ilişki durumları incelendiğinde en sık gösterilen grup evli olanlardır (28 kişi), evli olmayanlarsa 25 kişi olarak saptanmıştır. Heteroseksüel bir ilişki yaşayıp evli olmayanlar 3 kişiyken, homoseksüel bir birliktelik yaşayanlar 5 kişi olarak saptanmıştır. Karakterlerin seksüel katılımına bakıldığında 4 kişiye ilişkin bir referans bulunmazken, 89 karakter heteroseksüel, 6 karakter ise LGBTİ birey olarak gösterilmektedir (Bkz. Tablo 3).

Dizideki olayların büyük bölümü günümüzde geçmekte olup habitat⁶ (12 adet) büyük şehirler ve metropoller olarak saptanmıştır. Bu sayı toplamın %80'ine eşittir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde büyük şehir merkezlerinde yaşamak ile ilgili algılar dijital yayın platformlarında sunulmaktadır. Günümüzde ne, nasıl olur ve olaylar karşısında neler yapılmalıdır ile ilgili öğretiler, büyük şehirlerde yaşamının getirdiği avantajlar ve dezavantajlar nelerdir gibi soruların olması gereken (toplumsal normlar kapsamında kabul görmüş, ortak uzlaşa sağlanmış) yanıtları dijital yayın platformlarının dünyasından izleyicilere anlatılmaktadır. Detaylı görünüm Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Habitat ve olay tarihi

		Olay Tarihi					Toplam
		Kodlanamaz	1900 Öncesi	1950-2000	Şimdi	Gelecek	
Habitat	Şehir-Metropol	0	1	2	7	2	12
	Kasaba-ilçe	0	0	1	1	0	2
	Karışık (hepsinin birleşimi)	1	0	0	0	0	1
Toplam		1	1	3	8	2	15

Şiddet unsurlarının çözümlemesi, Gerbner ve arkadaşlarının şiddet tanımalarına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Kodlamaya dahil edilen sahnelerde

⁶ Olayların yaşandığı çevre. Yetiştirme kuramı açısından bireylerin yetiştiği yer, yurt.

ekrana gelen kan, yaralanma, bıçak veya silah gösterimi, fiziksel saldırı (el, kol vb. kullanarak darp), grup çatışmaları, bireysel saldırılar ile yaralı ya da öldürülmüş karakterlerin gösterimleri şiddet sahnesi olarak kabul edilmiştir. Netflix'te yayınlanan XO Kitty ve Queen Charlotte dizilerinde analiz edilen bölümlerde şiddet unsuruna rastlanmamıştır. Geriye kalan 13 dizide toplam 177 ayrı şiddet sahnesi tespit edilmiştir. Platformlara göre dağılım incelendiğinde, en fazla şiddet içeriğine BluTV dizilerinde (72 sahne) rastlanmıştır. Prime Video dizilerinde 62, Netflix dizilerinde ise 44 şiddet sahnesi kodlanmıştır (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Şiddet sahnelerinin platformlara göre dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Netflix	44	24,9	24,9	24,9
BluTV	72	40,7	40,7	65,5
Prime Video	61	34,5	34,5	100,0
Toplam	177	100,0	100,0	

Dijital yayın platformları *BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*'da yayınlanan 15'er saatlik dizi çözümlemesiyle elde edilen veriler ışığında şiddet unsuru barındıran 2800 adet şiddet olayı ve unsuru sayılmıştır. Genel olarak bakıldığında, *Netflix*'teki iki dizide şiddet unsuru bulunmasa da tek tek çözümleme sayıları dikkate alındığında en fazla şiddet unsurunun yine *Netflix*'te yer aldığı görülmektedir. 2800 şiddet unsurunun yüzde 35'i *Netflix*, yüzde 35'i *Prime Video* ve yüzde 30'u *BluTV*'de sayılmıştır (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6. Şiddet unsurlarının platformlara göre dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Netflix	978	34,92	34,92	34,92
BluTV	852	30,42	30,42	65,34
Prime Video	970	34,66	34,66	100
Toplam	2800	100	100	

Bulgular doğrultusunda bazı değerlendirmeler yapılabilir. Çalışmanın mesaj sistem çözümlemesi kapsamında *BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*'da yayınlanan ve örnek olarak alınan haftanın en çok izleyiciye sahip 15 dizisi çözümlenmiştir. Bu diziler; konu, ana ve yardımcı karakterler ile cinsellik ve şiddet sunumu açısından incelenmiştir. Bu incelemelerden elde edilen sonuçlar ışığında yetiştirme olup olmadığını anlamaya dönük saha araştırması yapılabilmesi için hazırlanan ankete kaynaklık edecek sorular oluşturulmuştur.

Mesaj sistem çözümlemesi kapsamında, aile ve aile içi ilişkilerin önemi konuları incelenmiştir. Bunun sonucunda dizilerin yoğun olarak aile temalarına yer verdiği görülmektedir. Dizilerin söz konusu olan konuya yoğunlaşması

ve olayların daha çok Türkiye’de sunulmasına ilişkin yetiştirme sorusu “Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır” şeklinde oluşturulmuştur.

Dizilerde olaylar genel anlamıyla metropol ve büyük şehirlerde gerçekleşmektedir. Olayların habitatındaki bu yoğunlaşma nedeniyle “Genel olarak söylersek günümüzde şehir merkezleri tehlikenin yaşandığı asıl yerlerdir” ifadesi soru olarak ortaya çıkarılmıştır.

Yetiştirme çözümlemesi bulguları

Bu bölümde, istatistiksel olarak anlamlı bulunan iki test bulgusu sunulmuştur.

Tablo 7. ‘13. yetiştirme çözümlemesi’

			Katılmıyo- rum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
İzleme	Az	Adet	8	8	4	20
		Yüzde	40,0%	40,0%	20,0%	100,0%
	Orta	Adet	54	70	137	261
		Yüzde	20,7%	26,8%	52,5%	100,0%
	Çok	Adet	31	31	49	111
		Yüzde	27,9%	27,9%	44,1%	100,0%
Toplam		Adet	93	109	190	392
		Yüzde	23,7%	27,8%	48,5%	100,0%

$$\chi^2 : 9.878 \text{ sd: } 4 \text{ p: } 0.04$$

“Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır” düşüncesine yönelik yapılan yetiştirme testi anlamlı sonuç vermiştir ($p: 0.04$). Katılımcıların yaklaşık %50’si ‘katılıyorum’ şeklinde görüş belirtmiştir. Bu test sonucuna göre kararsızlar (109) ve katılmıyorum (93) düşüncesinde olanların ikisinin toplamı (202) neredeyse katılıyorum (190) diyenlerle eşittir. Çok izleyenlerin katılıyorum diyenlerinin yüzdesi, %44’tür. Az izleyenlerinki ise %20. Arada bulunan 24 puanlık bir fark, yetiştirme delili olarak gözükmemektedir (Bkz. Tablo 7).

Tablo 8. '7. yetiştirme çözümlemesi'

			Katılmıyo- rum	Kararsızım	Katılıyorum	Toplam
İzleme	Az	Adet	12	1	7	20
		Yüzde	60,0%	5,0%	35,0%	100,0%
	Orta	Adet	104	81	75	260
		Yüzde	40,0%	31,2%	28,8%	100,0%
	Çok	Adet	55	18	37	110
		Yüzde	50,0%	16,4%	33,6%	100,0%
Toplam		Adet	171	100	119	390
		Yüzde	43,8%	25,6%	30,5%	100,0%

$$\chi^2 : 13.835 \text{ sd:4 } p:0.008$$

"Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir" ifadesinin test edildiği yetiştirme çözümlemesi anlamlı çıkmıştır ($p: 0.008$) (Bkz. Tablo 8). "Katılıyorum" yanıtını veren 119 katılımcının izleme düzeylerine göre dağılımı; az izleyenlerde 7 kişi (%6), orta izleyenlerde 75 kişi (%63) ve çok izleyenlerde 37 kişi (%31) şeklindedir. *Ki-kare* testinin anlamlı çıkması ve elde edilen değerlerin yüksekliği, bu ifadenin yetiştirme etkisini desteklediğini göstermektedir (Bkz. Tablo 8).

Anaakımlaştırma çözümlemesi bulguları

Anaakımlaştırma çözümlemeleri kapsamında; cinsiyet, anne ve baba eğitim durumu, öğrencilerin fakülteleri ve yaş değişkenleri dikkate alınmıştır. Yapılan çözümlemeler sonucunda elde edilen testlerden anlamlı sonuç verenler bulgular kısmında değerlendirilmiştir.

Cinsiyet bakımından anaakımlaştırma bulguları

Cinsiyet değişkenine göre yapılan anaakımlaştırma testlerinden üçü anlamlı sonuç vermiştir. Anlamlı ilişki veren testler aşağıda belirtilmiştir.

"Genel olarak söylersek, çoğu insan kendini güvende hissetmiyordur" ifadesine bağlı test, kadınlar kontrol edildiğinde erkekler açısından anlamlı sonuç vermiştir ($p: 0.05$).

"Genel olarak söylersek Amerika Birleşik Devletleri'nde günlük yaşamda tehlikeler yaşanmaktadır" ifadesine bağlı anaakımlaştırma testi erkekler kontrol edildiğinde kadınlar açısından anlamlı çıkmıştır ($p: 0.07$).

"Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır" ifadesine bağlı anaakımlaştırma testi cinsiyet değişkenine göre de anlamlı sonuç vermiştir ($p: 0.04$).

Anne eğitim durumu bakımından anaakımlaştırma bulguları

Anne eğitim değişkenine ilişkin anlamlı bulunan test sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Anne eğitim değişkeni bakımından liseye kadar ve üniversite ve sonrası kategorileri oluşturulmuştur. Buna göre, “Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir” ifadesi bağlamında yapılan test liseye kadar bakımından üniversite ve sonrası kontrol edildiğinde ($p: 0.008$), liseye kadar kontrol edildiğinde üniversite ve sonrası bakımından ($p: 0.01$) anlamlı çıkmıştır.

“Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır” ifadesi kapsamında anne eğitim durumu değişkenine göre yapılan anaakımlaştırma testi üniversite ve sonrası kontrol edildiğinde liseye kadar olanlar için ($p: 0.02$) anlamlı çıkmıştır.

“Genel olarak söylersek, insanlar her an bir saldırıya uğrayabilir” ifadesinin testi de liseye kadar olanlar kontrol edildiğinde üniversite ve sonrası için anlamlı çıkmıştır ($p: 0.02$).

Baba eğitim durumu bakımından anaakımlaştırma bulguları

“Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir” ifadesi kapsamında baba eğitim durumuna göre yapılan test baba eğitim durumu liseye kadar olanlar ($p: 0.02$) bakımından anlamlı çıkmıştır.

“Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hala önemini korumaktadır” ifadesine verilen yanıtların baba eğitim durumu bağlamında yapılan testi de anlamlı sonuç vermiştir ($p: 0.001$)

Fakülte bakımından anaakımlaştırma bulguları

Araştırmada öğrenciler, bağlı bulundukları fakülteler temel alınarak sözel ve sayısal olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Bu ayrım, Gaziantep Üniversitesi bünyesindeki dört enstitüye dayanmaktadır. Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Enstitüsü’ne bağlı fakülteler sözel; Sağlık Bilimleri ve Fen Bilimleri Enstitüsü’ne bağlı fakülteler ise sayısal grup içerisinde değerlendirilmiştir.

Bu sınıflandırmanın temelinde, bölümlerin sunduğu ders içerikleri ve eğitimin bilişsel-epistemolojik yapısı yer almaktadır. Örneğin, sayısal grup içinde yer alan Elektrik-Elektronik Mühendisliği bölümünde öğrenciler; ‘Modern Fiziğin Prensipleri’, ‘Elektriksel Materyaller’, ‘Mikroelektronik Araçlar’ ve ‘Düşük Voltaj Güç Sistemleri’ gibi teknik, analitik beceriye dayalı derslerle eğitim almaktadır. Buna karşılık, sözel grup içinde yer alan Sosyoloji bölümünde öğrenciler; ‘Toplumsal Tabakalaşma’, ‘Gelişim Psikolojisi’ ve ‘Aile Sosyolojisi’ gibi kavramsal derinliği yüksek, toplumsal olgulara ve insan davranışına oda-

klanan dersler görmektedir.

Bu yapısal farkların, öğrencilerin medya içeriklerine verdikleri tepkiler ile sosyal gerçeklik kavramlaştırmaları üzerinde belirleyici olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye’de öğrencilerin üniversiteye yerleştirme sürecinde sözel ve sayısal puan türlerine göre sınav sisteminde ayrılması, bu araştırmada kullanılan kategori ayrımının oluşmasında bir diğer önemli gerekçeyi oluşturmaktadır.

Bu nedenlerle, fakülte türü, anaakımlaştırma analizlerinde anlamlı farklılıkların açıklanmasında dikkate alınan temel değişkenlerden biri olarak ele alınmıştır. “Genel olarak söylersek, birçok insan eline fırsat geçtiğinde dürüst olmak yerine, sizden yararlanmaya çalışır” ifadesi bakımından fakülteler açısından yapılan anaakımlaştırma testi sayısal bölümler açısından anlamlı çıkmıştır ($p: 0.05$).

“Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir” ifadesi kapsamında fakülteler bağlamında yapılan anaakımlaştırma testi sözel ($p: 0.04$) açısından anlamlı çıkmıştır.

“Genel olarak söylersek Amerika Birleşik Devletleri’nde günlük yaşamda tehlikeler yaşanmaktadır” ifadesi noktasında fakülte farkına göre yapılan anaakımlaştırma testi sözel grubu açısından anlamlı çıkmıştır ($p: 0.04$).

“Genel olarak söylersek, insanlar her an bir saldırıya uğrayabilir” ifadesine fakülteye ilişkin yapılan anaakımlaştırma testi sayısal grubu açısından sözel grup kontrol edildiğinde anlamlı çıkmıştır ($p: 0.01$).

Yaş bakımından yapılan anaakımlaştırma testleri

Bu testlerde, 22 yaş ve altı öğrenciler birinci grup; 23 yaş ve üzeri öğrenciler ise ikinci grup olarak değerlendirilmiş ve bu değişken bağlamında hipotezler sınanmıştır. Anlamlı ilişki veren anaakımlaştırma testleri aşağıda belirtilmiştir.

“Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir” ifadesine yaş bakımından uygulanan anaakımlaştırma testi birinci grup ($p: 0.06$) açısından anlamlı çıkmıştır.

“Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hala önemini korumaktadır” ifadesine yaş bakımından uygulanan anaakımlaştırma testi anlamlı çıkmıştır ($p: 0.04$).

“Genel olarak söylersek güvenlik güçleri toplumsal huzuru sağlamak için gereklidir” ifadesine yaş bakımından yapılan anaakımlaştırma testi birinci grup açısından ikinci grup kontrol edildiğinde anlamlı çıkmıştır ($p: 0.006$).

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada iki test anlamlı çıkmıştır. Bu iki test araştırmancının bütününe ilişkin etki bağlamında olumlu bir bakış açısı geliştirmeyi sağlayabilir. Nitekim bir test bile anlamlı çıksa o testin içinde yer aldığı sorulara dayanan araştırmancının yetiştirme delili sunduğu kabul edilmektedir. (Signiorelli & Morgan 1990, 1999). Araştırmancının genellenebilirliği iki düzlemde ele alınabilir. İlk olarak, örneklemin yalnızca Gaziantep Üniversitesi öğrencilerinden oluşması, bulguların bu demografik yapı çerçevesinde yorumlanmasını gerektirir. İkinci olarak, anket sorularının çoğunun istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması, çalışmanın yetiştirme etkisine ilişkin hiçbir bulgu sunmadığı anlamına gelmez. Yetiştirme kuramı gereği, her bir ifade bağımsız bir gösterge olarak değerlendirilir. Bu doğrultuda, anlamlı çıkan iki soru, medya içeriklerinin sosyal gerçeklik algısı üzerindeki etkisine ilişkin nitelikli bir yetiştirme delili olarak kabul edilebilir.

Bu aşamadan sonraki değerlendirmelerin, araştırma soruları bağlamında yapılması daha yerinde olacaktır.

AS 1: Dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) sunulan diziler dünyası, şiddet yoğun bir dünya yansıtmakta mıdır? Çalışmanın mesaj sistem çözümlemesi kapsamında *BluTV*, *Netflix* ve *PrimeVideo*'da yayınlanan ve örnek olarak alınan haftanın en çok izleyiciye sahip 15 dizisi çözümlenmiştir. Bu diziler; konu, karakter yapısı, cinsellik ve şiddet temsilleri açısından incelenmiştir. Bu incelemelerden elde edilen sonuçlar ışığında yetiştirme olup olmadığını anlamaya dönük saha araştırması yapılabilmesi için hazırlanan ankete kaynaklık eden sorular oluşturulmuştur. Temelde olaylar ciddi tonda sunulurken genel olarak Türkiye ve ABD'de yaşanmaktadır.

Şiddet sahneleri ve şiddetin gösterim biçimi genel olarak yetiştirme çözümlemelerinin en temel araştırma konularından olmuştur. Platformlardaki dizilerde, her 15 saatlik içerikte ortalama 1 saatin şiddet gösterimlerine ayrıldığı belirlenmiştir. Dizilerde şiddetin daha çok erkekler arasında yaşandığı görülmektedir.

Dizilerde olaylar genel anlamıyla metropol ve büyük şehirlerde gerçekleşmektedir. Dizilerde güvenlik güçleri ve yasa uygulayıcıları ön plana çıkarılmıştır. Dizilerin konusu olarak ilişkiler, dostluklar ve romantizm temaları cinsiyetler arasında odak noktayı oluşturmaktadır. Konu olarak aile ve aile içi ilişkilerin önemiyle ilgili mesaj sistem çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda dizilerin yoğun olarak aile temalarına yer verdiği görülmektedir.

Karakterlerin gösterim sıklığına ilişkin yapılan mesaj sistem çözümlemesinde erkek karakterlerin kadın karakterlere oranla daha sık gösterildiği saptanmıştır. Dizilerde ana karakterler genel olarak başarılı, ciddi ve mizahi olmayan bir biçimde gösterilmektedir. Karakterler çoğunlukla herhangi bir görüntü bozukluğu olmayan tiplerdir. Ana karakterler yoğun olarak orta sınıf ve üst sınıf noktasında betimlenmektedir.

Bazı konulara ilişkin yetiştirme delilleri anket formunda yer almasa da bu

konular içerik çözümlemesinde belirgin biçimde öne çıkmıştır. Bunlar genel anlamıyla alkol kullanımı ve cinselliğin betimlemesi ile ilişkilidir. Cinsellik, ele alınan 15 dizinin 14'ünde sunulmuştur. Homoseksüel ve heteroseksüel cinsellik betimlemesi 6 dizide yer almıştır. Dizilerde cinselliğin imalar yoluyla ya da açıkça sunulduğu görülmektedir. Cinsellik en kolay satılabilen temalardan birisidir. Bu anlamıyla dizilerde bu denli yoğun cinsellik sunulması genel yetiştirme kuramının önermelerine uygun bir biçimde sonuç elde edildiğinin göstergesidir. Şiddet sunumunun çok fazla olmasına bağlı olarak ana ve yardımcı karakterler açısından suç, şiddetin uygulayanı ve uğrayanı olma durumları dizilerin hikâyesinin önemli bir parçası durumundadır. Dolayısıyla dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) sunulan diziler dünyası, şiddet yoğun bir dünya yansıtmaktadır.

AS 2: Dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) yayınlanan diziler, şiddet ve aile durumu örneğinde insanların dünya algılamaları ve sosyal gerçeklik kavramlaştırmalarını belirlemekte midir? Mesaj sistem çözümlemesi sonucunda 11 yetiştirme sorusu oluşturulmuş ve bunlara ek olarak 7 yetiştirme sorusu da Gerbner ve arkadaşlarının çalışmalarından hareketle hazırlanmıştır. Toplamda 18 maddelik yetiştirme soruları bu araştırmanın hipotezlerini de oluşturmuştur. Bu kapsamda 2 test anlamlı sonuç vermiştir. Bununla birlikte geriye kalan 16 testte ise istatistiki olarak anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Araştırma kapsamında uygulanan yetiştirme çözümlemelerinde dijital yayın platformlarını izleme süreleriyle anlamlı ilişki veren testler “Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir” ve “Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır” şeklinde ortaya çıkmıştır. Böylece bu iki test örneğinde dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) yayınlanan diziler, şiddet ve aile durumu örneğinde insanların dünya algılamaları ve sosyal gerçeklik kavramlaştırmalarını belirlemiştir. Nitekim yetiştirme çözümlemelerinde, yetiştirme delili vardır demek için tüm testlerin anlamlı çıkması gerekmez. Bir test bile anlamlı çıksa bu, o araştırmada yetiştirme delili/kanıtı yakalamaya yetmektedir (Özer, 2004). Ayrıca, bu sonuçlar kendi içinde anlamlıdır çünkü araştırmanın yapıldığı yıl göz önünde bulundurulduğunda dijital platformlarla yetişen gençlerin yaşamlarındaki en az ilk 4 ila 10 yıl arasında bir sürede geleneksel kanallar aracılığıyla yetiştikleri söylenebilir⁷. Bu da yetişmenin televizyon ya da diğer medyalar aracılığıyla olabileceğinden anlamlılık seviyesine nicel olarak yansımış olabilir. Ancak genel olarak araştırma sorusu yetiştirme kuramı ölçütlerinde olumlu olarak yanıtlanmıştır.

Buna karşın anlamlılık düzeyi düşük çıkan hipotezler bağlamında iki açıklama yapılabilir.

İlk olarak, kitle iletişim araçlarından çıkan mesajların bireyler arası iletişim

⁷ 2010 yılı baz alındığında ankete katılan 17 yaşındaki birinin, 2006 yılında doğmuş olacağından ilk dört yılı televizyon tarafından biçimlendirilecektir. Keza, 23 yaşındaki biri de 2000 yılında doğmuş olacağından ilk on yılı televizyonla yetiştirmiş olabilir.

üzerinde etkili olduğu düşünülebilir. Günlük konuşmalarda yer alan içeriklerin birçoğu doğrudan medya aracılığıyla şekillenmekte; bu da bireylerin medya mesajlarına maruz kalma düzeyinden bağımsız olarak benzer kavramsal yönelimler sergilemesine yol açabilmektedir. Bu nedenle, medya içeriklerine daha az maruz kalan katılımcıların ankette yöneltilen değer sorularına ‘katılıyorum’ gibi olumlu yönde yanıtlar vermesi, bulguların anlamlılık düzeyini zayıflatmış olabilir.

İkinci olarak, şiddet temsillerinin hem medya hem de gerçek yaşam pratiklerinde yoğun biçimde yer alması, bireylerin bu temsilleri sıradanlaştırmasına ve algı düzeyinde kanıksamasına neden olmuş olabilir. Bu durum, özellikle şiddet içeren içeriklerle sosyal gerçeklik algısı arasındaki bağı zayıflatarak, anket sorularının kavramsal gücünü sınırlamış olabilir.

Öte yandan, bazı katılımcıların geçmişe oranla günümüzde kadın-erkek iletişiminin kimi bölgelerde daha özgür yaşandığını düşünmesine karşın, bazı katılımcılar bu özgürlüğün sınırlı kaldığını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hâlâ sürdüğünü düşünebilir. Bu çelişkili algılar, bazı sorulara verilen yanıtların istatistiksel olarak anlamlı hale gelmesini engellemiş olabilir.

Ayrıca, “Genel olarak söylersek, kazanmanın yolu güç sahibi olmaktan geçmektedir” ifadesi, Gerbner ve arkadaşlarının şiddeti güç ilişkileri bağlamında tanımladığı çerçevede anlamlandırılmıştır. Ancak katılımcıların bu soruyu daha geniş bir sosyolojik bağlamda, örneğin iş dünyası veya siyaset gibi alanlarda güçle başarı arasındaki ilişkiyi düşünerek yanıtlamış olmaları, araştırmanın varsayımsal çerçevesiyle katılımcı algısı arasında bir anlam kaymasına neden olmuş olabilir.

AS 3: Dijital yayın platformlarında (*BluTV*, *Netflix* ve *Prime Video*) yayınlanan dizilerden elde edilen mesaj sistem çözümlemesi bulguları çerçevesinde hazırlanan soruların katılımcı yanıtları teste sokulduğunda anaakımlaştırma örnekleri sunmakta mıdır? Bu soru da olumlu olarak yanıtlanmıştır. Nitekim anaakımlaştırma testlerinin anlamlı çıkanları bakımından şu değerlendirme yapılabilir: Cinsiyet bakımından yapılan anaakımlaştırma testlerinden üçü anlamlı çıkmıştır. Bunlar; “Genel olarak söylersek, çoğu insan kendini güvende hissetmiyordur”, “Genel olarak söylersek Amerika Birleşik Devletleri’nde günlük yaşamda tehlikeler yaşanmaktadır” ve “Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır” şeklindedir. Dolayısıyla yetiştirme testlerinde anlamlı çıkmasa da anaakımlaştırma bakımından anlamlı sonuçlar vermiştir.

Anne eğitim durumu kapsamında yapılan anaakımlaştırma testlerinden de üç tanesi anlamlı sonuç vermiştir. Anlamlı çıkan testlerdeki ifadeler “Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir”, “Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır” ve “Genel olarak söylersek, insanlar her an bir saldırıya uğrayabilir” şeklinde sıralanmıştır.

Baba eğitim durumu kontrolüne göre yapılan anaakımlaştırma testlerin-

den iki tanesi anlamlı çıkmıştır. “Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir” ve “Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hâlâ önemini korumaktadır” sorularının testleri anlamlı çıkan testler olarak belirmiştir.

Öğrencilerin okudukları bölümler sözel ve sayısal olarak iki grup haline getirilerek anaakımlaştırma testleri uygulanmıştır. Bu bağlamda 4 adet test anlamlı ilişki vermiştir. Şunlar anlamlı çıkmıştır: “Genel olarak söylersek, birçok insan eline fırsat geçtiğinde dürüst olmak yerine, sizden yararlanmaya çalışır”, “Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir”, “Genel olarak söylersek Amerika Birleşik Devletleri’nde günlük yaşamda tehlikeler yaşanmaktadır” ve “Genel olarak söylersek, insanlar her an bir saldırıya uğrayabilir”.

Ankete katılan öğrenciler yaşları bakımından iki grup halinde ele alınmıştır. Birinci grup 22 yaş ve altı ikinci grup 23 yaş ve üzeri olarak sınıflandırılmıştır. Yaş değişkenine göre yapılan anaakımlaştırma testlerinden 3’ü anlamlı bulunmuştur. Bu testlerin soruları da şöyledir: “Genel olarak söylersek şiddet şehir merkezinde daha çok görülmektedir”, “Genel olarak söylersek aile Türk toplumunda hala önemini korumaktadır” ve “Genel olarak söylersek güvenlik güçleri toplumsal huzuru sağlamak için gereklidir”.

Bu çalışma, yetiştirme kuramı çerçevesinde anlamlı bulgular sunmakla birlikte, gelecekteki araştırmalara da bazı öneriler getirebilir. Örneğin, özellikle televizyon ile dijital platformların karşılaştırmalı olarak ele alındığı çalışmalar, geleneksel ve yeni medya araçlarının yetiştirme rolü açısından farklarını ya da benzerliklerini ortaya koyabilir. Ayrıca sosyal medya platformlarının (*Instagram, TikTok, X/Twitter*) bireylerin sosyal gerçeklik algılarını nasıl etkilediği de ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Gelecekte yapılacak araştırmaların, bölgesel boyuta taşınarak, bu çalışmada saha araştırmasının yapıldığı Gaziantep’in Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne genişletilmesi ya da Ege kıyıları gibi farklı bölgelerde karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Batmaz, V. (1986). *Bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun siyasal ve toplumsal etkileri: Ampirik bir model denemesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2014). George Gerbner’in iletişim teorisine, araştırmaya ve toplumsal eyleme katkıları üzerine (G. Ayas, Çev.). M. Morgan (Der.), *Medyaya karşı* içinde (ss. 9- 40). Ayrıntı Yayınları.
- Batmaz, V., & Aksoy, A. (1995). *Türkiye’de televizyon ve aile*. Aile Araştırma Kurumu.
- Eyrek, A. (2022). Ekran karşısında geçen zaman: Televizyon izlemenin McDonaldlaşması-aşırı izleme. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 2(1), 83-96.

- Geray, H. K. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş: İletişim alanından örneklerle*. Siyasal Kitabevi.
- Gerbner, G. (1969). Institutional pressures upon mass communicators. *The Sociological Review*, 13, 205-248.
- _____. (1970). Cultural indicators: The case of violence in television drama. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 388, 69-81.
- _____. (1977). Comparative cultural indicators. G. Gerbner (Ed.), *Mass media policies in changing cultures* içinde (ss. 199-205). John Wiley.
- _____. (1986). The symbolic context of action and communication. R. L. Rosnow, & M. Georgoudi, (Ed.), *Contextualism and understanding in behavioral science* içinde (ss. 251-268). Praeger.
- _____. (1988). Telling stories in the information age. B. D. Rubin (Ed.), *Information and behavior* içinde (ss. 3-12). Transaction Books.
- _____. (1990). Epilogue: Advancing on the path of righteousness (maybe). N. Signorelli, & M. Morgan (Ed.), *Cultivation analysis: New directions in media effects research* içinde (ss. 249-262). Sage.
- _____. (1996). Foreword: Invasion of the story sellers. R. F. Fox (Ed.), *Harvesting minds: How TV commercials control kids* içinde (ss. 9-13). Westport, CT: Praeger.
- _____. (2001). Who is telling all the stories? *Papazisiz SA Publications*, 1(1), 5-8.
- _____. (2002). Stories of violence and the public interest. *The consequences of marketing televisual products* içinde (ss. 125-134).
- Gerbner, G., & Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*, 26, 172-194B.
- Gerbner, G., Gross, L. G., & Melody, W. H. (1973). Cultural indicators: The third voice. *Communication technology and social policy* içinde (ss. 555-573). John Wiley & Sons Press.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorelli, N. (1982). Charting the mainstream: Television's contribution to political orientations. *Journal of Communication*, 32(2), 100-127.
- Gerbner, G., Morgan, M., & Signorelli, N. (1993). *Television violence profile: The turning point*. Manuscript, University of Pennsylvania, Annenberg School of Communications.
- Morgan, M. (1995). Television and the family: The cultivation perspective. D. Zillman, J. Bryant, & A. C. Huston (Ed.), *Media, children, and the family: Social scientific, psychodynamic, and clinical perspectives* içinde (ss. 109-126). Lawrence Erlbaum Associates.
- _____. (2010). The meaning of meaning: A cultivation analysis perspective. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(2), 337-341.
- Morgan, M., & Shanahan, J. (1997). Two decades of cultivation research: An ap-

- praisal and meta-analysis. B. Burleson (Ed.), *Communication yearbook 20* içinde (ss. 1-45). Sage.
- Nickinson P., & Karner, J. (2025, Ocak 22). The 10 most popular streaming services, ranked by subscriber count. <https://www.digitaltrends.com/home-theater/most-popular-streaming-services-by-subscribers/> adresinden erişilmiştir.
- Orman, Y. K. (2023, 11 Temmuz). Netflix artık zirvede değil: Türkiye’de en fazla izlenen dijital platformlar!. <https://shiftdelete.net/netflix-artik-zirvede-de-gil-turkiyede-en-fazla-izlenen-dijital-platformlar/> adresinden erişilmiştir.
- Özer, Ö. (2003). *Yetiştirme kuramı: Televizyonun kültürel göstergeler aracılığıyla sosyal gerçekliğe etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____. (2004). Yetiştirme kuramı bağlamında Türkiye’de televizyonun ideolojik rolü. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 85–101.
- _____. (2020). Yetiştirme kuramı ve kültürel göstergeler yöntemi. N. Mutlu (Ed.), *İletişim kuram ve araştırmalarında yöntemler içinde* (ss. 33-57). Ütopya Yayınevi.
- RTÜK. (2018). *Televizyon izleme eğilimleri araştırma raporu*. RTÜK Yayınları.
- _____. (2022). *Televizyon izleme eğilimleri araştırması*. RTÜK Yayınları.
- Shanahan, J., & Morgan, M. (1999). *Television and its viewers: Cultivation theory and research*. Cambridge University Press.
- Signorelli, N., & Morgan, M. (1990). *Cultivation analysis: New directions in media effects research*. Sage.
- Stoll, J. (2025) Amazon Prime Video - statistics & facts. <https://www.statista.com/topics/4740/amazon-prime-video/#topicOverview/> adresinden erişilmiştir.
- WeAreSocial. (2020). Digital 2020: Turkey. <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey> adresinden erişilmiştir.
- _____. (2025). Digital 2025: Turkey. <https://datareportal.com/reports/digital-2025-turkey> adresinden erişilmiştir.

Onam Bilgisi: Katılımcılar işlem öncesinde bilgilendirilmiş, onamları alınmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 15 Aralık 2024 tarihinde alınan 666096 belge numaralı Etik Kurul Onayı bulunmaktadır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: R. Cevher (%50), Ö. Özer (%50).

Participant informed consent: Participants were informed before the data collection and they were asked to sign a form of consent.

Ethics committee approval: The ethics committee approval has been obtained from Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Board of Anadolu University with numbered 666096 held on December 15, 2023.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Author contribution rate: R. Cevher (50%), Ö. Özer (50%)

“WHAT DO YOU KNOW ABOUT FOOTBALL?”: INVESTIGATING CYBERBULLYING AGAINST FEMALE FOOTBALL FANS THROUGH DISCOURSE ANALYSIS AND IN-DEPTH INTERVIEWS*

Esra CİZMECİ ÜMİT**, Dilek YEŞİL***

Received: 02.06.2025 - Accepted: 25.09.2025

Cizmeci Ümit, E. & Yeşil, D. (2025). “What do you know about football?”: Investigating cyberbullying against female football fans through discourse analysis and in-depth interviews. *Etkileşim*, 16, 68-93.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

Football has gone beyond being just a sport for many years and has become a cultural area where gender roles are reproduced. The male-dominated structure of this sport limits women's participation in football culture in various ways. The stereotypical roles that gender imposes on individuals still lead to football being largely perceived as a “men's sport”; this situation causes female fans to be excluded and targeted in both physical and digital environments. Relatedly, this study aims to examine cyberbullying practices towards female football fans on *Instagram*, an area where gender inequality in digital media becomes visible. Within the scope of the research, female user comments on football-related Instagram posts were examined using discourse analysis; reactions to the comments, aggressive expressions, and sexist language patterns were analyzed in detail. In order to deepen the analysis, semi-structured interviews were conducted with 20 university students from different departments, and the reasons for cyberbullying towards female fans, the social dynamics behind these attitudes, and the digital reflections of male-dominated sports culture were examined through participant statements. The findings, through discourse analysis conducted on comments directed at female football fans on Instagram and in-depth interviews, reveal that women are excluded and subjected to cyberbullying in football. The perception that football is a sport for men is dominant in both online comments and participant opinions. The fact that women are not seen as “real fans” causes both their knowledge base to be belittled and them to become targets of sexist discourse on social media. Although participants state that gender roles should be questioned, traditional perspectives that women are not suitable for football are still strong. It is recommended that steps be taken to increase the visibility of women in football, especially on social media.

Keywords: new media, social media, women, football, cyberbullying.

* This research has been presented at the VI. European Association for the Philosophy of Sport Conference-EAPS 2025 İstanbul, April 28th- 30th 2025 as an abstract.

** Professor, Yalova University, The Faculty of Humanities and Social Sciences, Yalova, Türkiye. esra.cizmeci@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1193-9112

*** Master's Student, Yalova University, Institute of Graduate Studies, Yalova, Türkiye. yslidilek.34@gmail.com, ORCID: 0009-0002-1568-9077

“SEN FUTBOLDAN NE ANLARSIN?”: KADIN FUTBOL TARAFTARLARINA YÖNELİK SİBER ZORBALIĞIN SÖYLEM ANALİZİ VE DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELERLE İNCELENMESİ*

Esra CİZMECİ ÜMİT**, Dilek YEŞİL***

Gönderim Tarihi: 02.06.2025 - Kabul Tarihi: 25.09.2025

Cizmeci Ümit, E. & Yeşil, D. (2025). “What do you know about football?”: Investigating cyberbullying against female football fans through discourse analysis and in-depth interviews. *Etkileşim*, 16, 68-93.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Futbol, uzun yıllar sadece bir spor olmanın ötesine geçerek toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği kültürel bir alan haline gelmiştir. Bu sporun erkek egemen yapısı, kadınların futbol kültürüne katılımını çeşitli şekillerde sınırlamaktadır. Toplumsal cinsiyetin bireylere yüklediği basmakalıp roller, futbolun hâlâ büyük ölçüde bir “erkek sporu” olarak algılanmasına yol açmakta; bu durum kadın taraftarların hem fiziksel hem de dijital ortamlarda dışlanmasına ve hedef alınmasına neden olmaktadır. Bununla bağlantılı olarak bu çalışma, dijital medyada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görünür hale geldiği bir alan olan Instagram’da kadın futbol taraftarlarına yönelik siber zorbalık uygulamalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, kadın kullanıcıların futbola ilgili Instagram paylaşımlarına yönelik yorumları söylem analizi yöntemiyle incelenmiş; yorumlara verilen tepkiler, saldırgan ifadeler ve cinsiyetçi dil kalıpları ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Analizi derinleştirmek amacıyla farklı bölümlerden 20 üniversite öğrencisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve kadın taraftarlara yönelik siber zorbalığın nedenleri, bu tutumların ardındaki toplumsal dinamikler ve erkek egemen spor kültürünün dijital yansımaları katılımcı ifadeleri aracılığıyla incelenmiştir. Instagram’da kadın futbol taraftarlarına yönelik yorumlar ve derinlemesine görüşmeler üzerinden yapılan söylem analiziyle elde edilen bulgular, kadınların futbolda dışlandığını ve siber zorbalığa maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Futbolun erkekler için bir spor olduğu algısı hem çevrimiçi yorumlarda hem de katılımcı görüşlerinde baskındır. Kadınların “gerçek taraftar” olarak görülmemesi hem bilgi birikimlerinin küçümsenmesine hem de sosyal medyada cinsiyetçi söylemin hedefi haline gelmelerine neden olmaktadır. Katılımcılar cinsiyet rollerinin sorgulanması gerektiğini belirtse de kadınların futbola uygun olmadığına dair geleneksel bakış açıları hâlâ güçlüdür. Özellikle sosyal medyada kadınların futbolda görünürlüğünü artırmak için adımlar atılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: yeni medya, sosyal medya, kadınlar, futbol, siber zorbalık.

* Bu araştırma, 28-30 Nisan 2025 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen VI. Avrupa Spor Felsefesi Birliği Konferansı’nda (EAPS 2025) özet bildirisi olarak sunulmuştur.

**Profesör Doktor, Yalova University, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yalova, Türkiye. esra.cizmeci@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1193-9112

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yalova, Türkiye. ysldilek.34@gmail.com, ORCID: 0009-0002-1568-9077

Introduction

Football is more than just a sport; it is a global phenomenon with cultural, economic, and social dimensions. Today, football, which is played in more than 190 countries and has the potential to bring large masses together, has taken its place in social memory and has become an important tool for socialization and collective identity construction. Football, which paves the way for intercultural interaction thanks to major events organized worldwide, also makes its impact felt in many areas, from diplomatic relations to international trade, and from tourism to politics.

Although the historical development of football dates back thousands of years, its modern institutionalization dates back to 19th-century England. During this period, football, which was played intensively by male students and workers, was coded as a “men’s sport” with its structure based on physical strength, and the representation of women in this field was limited for many years (Erdoğan, 2008, p. 18). This historical background causes football to continue to exist as a field woven with gender-based inequality even today. Women’s efforts to take part in the world of football are faced with various exclusionary practices in both physical and digital environments.

The prevention of women’s participation in football is a reflection of gender inequality. The acceptance of sports as a male-dominated field has limited women’s presence in this field; gender inequalities seen in economic, social, and cultural fields have also negatively affected women’s development in sports. Due to its physical endurance and competitive structure, football is considered a sport suitable for men in social gender norms, and gender inequality is felt more in football than in other sports.

With the acceleration of digitalization in recent years, football has also begun to be represented intensively on social media platforms. Especially on highly interactive platforms such as *Instagram*, posts about football have increased. However, female users who comment on football on this platform are frequently faced with sexist and discriminatory discourses; they are exposed to exclusionary and aggressive attitudes defined as “cyberbullying” in the digital environment.

In this context, this study aims to uncover the discursive and social mechanisms (reconstruction) of cyberbullying against female football fans on *Instagram*. The term “reconstruction” here refers to how female fan identity is socially and culturally constrained and excluded from the status of “true fan” through online comments, reproduced through discursive strategies such as othering, epistemic discrediting, mothering/moralization, and sexual/bodily humiliation. For this purpose, comments containing cyberbullying behavior towards women on the *Instagram* platform were evaluated using the discourse analysis method. In addition, interviews were conducted with 20 selected participants using a semi-structured interview technique in the context of the reasons for cyberbullying towards women football fans, women football fan-

dom, and gender inequality in football. It is seen that other similar studies in the literature address the concepts of gender inequality in women's football, cyberbullying behavior of football fans, and gender inequality in sports.

The themes of women's football, fandom, digitalization, and cyberbullying have been addressed from different perspectives in the literature. While Koçak and Taşdemir (2022) examined gender inequality in women's football historically, Öztürk & Koca (2018) evaluated the place of women in football in the context of a social sphere. Çakıroğlu (2022) and Karaca (2019) analyzed cyberbullying tendencies through fanaticism and spectator behavior. Şengül Gültekin and Kaçay (2024) examined the transformation in fan culture with a focus on digitalization; Çırak (2020) addressed digital effects on football actors. While Talimciler (2017) examined images of masculinity in fan culture, Şimşek and Öztürk (2024) evaluated the relationship between cyberbullying and fanatic behavior in light of psychological and demographic variables.

Previous studies have examined gender and discrimination in football within a general framework (e.g., Koçak & Taşdemir, 2024; Öztürk & Koca, 2018) or have addressed cyberbullying in the context of fan psychology and fanatic behavior from a quantitative/psychological perspective (e.g., Çakıroğlu, 2022; Şimşek & Öztürk, 2024). While these studies provide important insights, they do not directly analyze how platform-specific discursive practices -specifically, *Instagram* comments- function in the "reconstruction" of female fan identity. Different from previous studies, this study focuses on a topic that has not been sufficiently examined in the literature: cyberbullying behavior against women specifically on *Instagram*. Positioned at the intersection of gender inequality, female bias, and digital violence, this research analyzes the forms of cyberbullying that women are exposed to on *Instagram* in particular. In other words, this study, while revealing the linguistic strategies in *Instagram* comments through discourse analysis, also offers a methodological and theoretical contribution to the literature by delving into university students' perceptions of the discourse and the social grounding of these discourses through interviews. In this context, the study aims to make an original contribution to the field.

Reflections of Gender Inequality in Football

Sports are an important social phenomenon that affects not only physical development but also the socio-cultural and economic structure of societies. In this context, football is a powerful communication tool that brings individuals together, strengthens social solidarity, and interacts with large masses by overcoming age, gender, and cultural differences.

Football has the potential to affect individuals' attitudes and behaviors beyond social interaction and cultural exchange. However, this potential also carries the risk of reproducing gender inequality. Gender, unlike biological

sex, is a set of socially attributed roles, duties, and expectations (Vatandaş, 2007, p. 30). While these roles are clearly observed in the field of sports, the fact that football has historically developed in a male-dominated structure has led to the exclusion of women in this field.

As Clarke & Clarke (1985, p. 67) stated, while football was designed as a physical and symbolic competition area for men, women were kept away from this area and directed to activities deemed “appropriate”. This historical structure has led to women not being sufficiently represented in football and gender norms shaping the functioning of football.

The ban on women’s football by the *FA* in England in 1921 demonstrates the institutional dimension of this discrimination (“How the FA Banned Women’s Football in 1921”, 2022). Similarly, *FIFA* has long ignored women’s football. Such institutional approaches have caused football to function as a structure that reinforces gender inequality.

Women’s footballers do not have equal conditions with men’s footballers in many areas, such as media attention, salary, recognition, and access to tournaments. Low popularity leads to less economic and social support for women’s football, which structurally limits women’s participation in sports. Similar discrimination is observed not only among players but also among other components such as technical staff, managers, and fans (Aslan & Öztürk, 2012, p. 11). This inequality is reproduced in the language and attitudes of all actors in football, from clubs to the media and fan groups. The prevalence of sexist discourses leads to women facing constant pressure to prove themselves in the field of football. For example, Kerem Demirbay’s statement to a female referee, “Women don’t understand offside,” and the sexist comments that followed on social media clearly demonstrate this situation. The German Football Association’s sanctions against this incident (“The Black Mark of Football: Sexism”, 2019) reveal the importance of institutional responses to similar discriminatory attitudes. Therefore, the exclusionary structure of football towards women continues not only historically, but also at cultural, structural, and linguistic levels.

The emotional attachment to football teams is not only a sporting interest; it is a multi-layered form of belonging that includes social, cultural and psychological dimensions. While family, culture, social structure and values play a decisive role in the identity construction of individuals, football shapes this process as an effective social institution on a global scale. Fans both experience emotional satisfaction and find the opportunity to get away from the stress of daily life through the bond they establish with their teams. At the same time, this bond provides social status and the interaction established with the clubs reinforces the identity of fandom.

The industrialization of football along with the digitalization process has led to radical changes in the forms of fandom. According to Talimciler (2017,

p. 36), this transformation has transformed fans from passive spectators to active consumers; the loyal fan profile has been replaced by more critical and demanding individuals. Social media has become a medium where fans communicate directly with clubs, express their opinions, and organize. This environment has transformed into a digital social space where the identity of the fan is reproduced and team affiliation is strengthened. In this context, one of the important concepts regarding football fandom is "male fandom". Football is historically a cultural space where male identity is constructed and masculine practices are exhibited. Hegemonic masculinity indicators such as violence, homophobia, and sexist swearing are reproduced in this area.

Female football fandom on the other hand is a transformative social phenomenon that challenges this masculine structure. Women following the matches, being present at the stadium, and gaining visibility in the digital environment contribute to the questioning of gender roles. Female fans are leading the way in increasing inclusiveness in football and transforming cultural norms. Social media is an important platform that strengthens the presence of female fans in football. Women both produce content about football and draw attention to gender inequalities on digital platforms. This contribution allows football to gain a more democratic and pluralistic structure. International institutions such as FIFA have not remained indifferent to this transformation and have developed policies to increase the participation of female fans. These developments contribute to the reshaping of football from a male-dominated field to a culture sensitive to gender equality.

Digitalization and Cyberbullying in Football: The Dark Side of Fan Culture

With the digitalization of football, social media has become a tool for fans to not only obtain information but also express their feelings and voice their opinions. Fans actively participate in the changing nature of football on these digital platforms and shape these areas. However, this process has also made one of the darker aspects of football culture, the phenomenon of "cyberbullying", more visible. According to Tokunaga (2010, p. 278), cyberbullying is the repeated sharing of hostile and aggressive messages in a digital environment with the aim of harming others. In football, this situation occurs through actions such as insults, threats, sexist discourse, and dissemination of false information directed at football players, technical staff, managers, fans, and especially football players' families. This type of digital violence damages not only individuals but also the inclusive structure of football.

Anonymity on social media encourages individuals to use more aggressive and unfiltered language; in times of failure, this anger often turns into digital bullying. The war language and aggressive tone in sports media feeds this aggression, making women fans and commentators in particular targets. Sexist discourses towards women limit their presence in football and damage their self-confidence. This situation both prevents the democratization of football

and causes the contributions that women can make to the game to remain invisible.

Method

The study employed a qualitative multi-method design. According to Creswell (2014), a 'qualitative multi-method' design refers to the use of more than one qualitative data collection strategy (e.g., discourse analysis, interviews, observations) within the same study to gain a richer, more comprehensive understanding of a research problem. Rather than combining qualitative and quantitative methods, this design stays entirely within the qualitative paradigm while employing different techniques to triangulate and deepen findings. Accordingly, in the current study a discourse analysis was firstly conducted on *Instagram* comments to identify recurring linguistic strategies and themes. Discourse analysis aims to examine meaning-making processes by evaluating the use of language in written or spoken texts within the context of social structures and relations (Fairclough, 2003).

In the second phase, the resulting themes were incorporated into an interview guide and explored through 20 semi-structured interviews. Semi-structured interviews progress within the framework of questions predetermined by the researcher while also allowing flexibility for new questions to emerge during the conversation. According to Dömbekçi and Erişen (2022, p. 145), in this type of interview, the researcher directs the process in line with a guide, and the flow of the interview is shaped by the participants' responses. The interview data were then coded using thematic analysis. In the final phase, the findings of the discourse analysis were compared with the interview themes (triangulation) to assess which discursive strategies were purely performative or rhetorical and which contributed to broader social perceptions and behaviors (e.g., justification, legitimation). This design enabled us to capture both prominent examples of online discourse and the perspectives of users.

Research questions

Within the scope of the research, how the concepts of gender, gender inequality, and female football fandom are shaped and reproduced through cyberbullying discourses on *Instagram* was questioned. Relatedly, our research questions are as follows:

- a. What are the main discursive strategies that exclude women football fans in *Instagram* comments?
- b. What themes and what linguistic forms do these strategies employ?
- c. How do university student football fans (interviews) perceive, legitimize, or question these discourses?

d. What social mechanisms (reconstruction) do the congruence/divergence between discourse analysis findings and interview data support?

Sampling

In the study, firstly, *Instagram* comments were collected from match/post-match posts. The dataset consisted of three official football club accounts (*Galatasaray*, *Fenerbahçe*, and *Beşiktaş*) and *bizbize.roportaj*, a highly engaged community/news page, with a total of 10 publicly available posts that contained 81,967 comments in total, from which 95 subject-related user comments were collected, and 39 of these comments are included/revealed in the research. These comments were made by approximately 30 unique users. Data collection covered the period between November 28, 2024, and January 18, 2025.

Accounts and posts were selected based on the following inclusion criteria: (a) public accessibility, (b) relevance to the theme of football fandom in the Turkish context, and (c) active posting during the sampling period. Exclusion criteria included private accounts, commercial advertisements, and posts unrelated to football. Only comments written in Turkish were included in the analysis. Data were gathered manually through systematic observation and documentation, without the use of automated scraping tools, in order to comply with ethical standards for social media research.

The research was conducted with a total of 20 university students, 10 female and 10 male, residing in Yalova and interested in football, gender, and cyberbullying. Participants expressed their views on the subject through semi-structured interview questions. Interviews were conducted with the voluntary participation and explicit consent of the participants; personal data was kept confidential, and their identities were anonymized. The aim of this method was to obtain in-depth data on the research topic and evaluate it through discursive analysis. This sampling strategy was chosen to focus on the experiences of young adult *Instagram* users; however, this means the results cannot be generalized to the wider population. This limitation is explicitly addressed in the discussion section, and future studies with larger, more geographically and age-diverse samples are recommended.

Analytical procedure

All comments were first subjected to open coding, in which meaningful units of text were identified and labelled without the imposition of pre-defined categories. In the second stage, these initial codes were grouped into higher-order themes through an iterative process of thematic development informed by critical discourse analysis principles.

Reliability and ethical considerations

Inter-coder reliability procedures were applied to strengthen the rigor of the thematic analysis, as detailed above. All quoted material in the text has been anonymized by replacing usernames with neutral identifiers (e.g., [IG_C01]) and removing any potentially identifying details.

Ethical approval for the study was obtained from the Yalova University Ethics Committee (Protocol No: 2025/108).

Findings and Analysis

In the study, firstly, cyberbullying comments directed at female football fans through the comments detected on the *Instagram* platform will be analyzed, and then data analysis of semi-structured in-depth interviews will be conducted.

Discourse analysis of cyberbullying comments on *Instagram* towards female *Football fans*

Female football fandom is the fandom that is one of the most important stakeholders of football, carried out by women. Female fans struggle to break the perception in society that 'football is a men's sport' and are subjected to cyberbullying when they comment on football. One of the social media platforms where cyberbullying behavior towards female football fans is the most common is *Instagram*. Cyberbullying behavior towards female fans on *Instagram* occurs in various ways. These are sexist language, swearing/slang, mocking, harassment, humiliation, threats, or hidden prejudice. The anonymity culture of social media and the indifference of clubs to the situation cause cyberbullying to be generally carried out by underage fans. It is observed that cyberbullying behavior towards female fans on *Instagram* increases when teams fail.

It is observed that cyberbullying behavior towards female fans on the *Instagram* platform is done mostly on the official accounts of football clubs, alternative news pages, individually managed accounts, or community pages. The posts generally include the football clubs *Galatasaray*, *Fenerbahçe*, and *Beşiktaş*, known as the big three in Türkiye. These clubs have the largest fan base in total, and the accounts that receive the most comments on the *Instagram* platform and where sexist cyberbullying is staged belong to these teams. Sexist language is a social problem that makes its presence felt in every segment of society. Sexist language in society is also reflected on social media platforms. In the vast majority of *Instagram* comments examined in the study, it is seen that cyberbullying towards female fans is done through sexist language.

"Women don't know football"

A post shared by the official account of *Galatasaray Sports Club* on the *Instagram* platform received 1,427 comments from users ("Winner Team's Winner Coach", 2024). A female user's comment on *Galatasaray's* post was followed by an othering comment centered on her gender:

"I assume you don't know the terms because you are a woman. Because if a lady with Gs made a comment, she is probably someone who supports a team because of her father's experience or because of success or because of handsome players" [IGC01].

This comment used an expression that reflects gender inequality towards female users. The male user, who attributed women's interest in football to reasons such as taking role models from their family, being focused on success, or supporting a team because of handsome players, made a comment based on social perceptions. The male fan stated that women can only support a certain team for these reasons and thus alienated the female fan.

In another comment, the male fan, who assumed that female fans did not know football terms, belittled the female fan based on her knowledge of football:

"Even the girls in the comments understand football better than Ali Koç" [IGC02].

The male fan who commented drew the reaction of the female fans with this comment, while some of the male fans supported the person. Male fans to the user:

"Women don't understand football; they write here what they hear their fathers say after the match" [IGC03].

"Girls don't understand football" [IGC04].

"Football is a men's sport"

Another post shared by the official account of *Galatasaray Sports Club* on *Instagram* received 35 thousand comments from users ("Good People Definitely Win in the End", 2024). Some of the sexist comments made by male users to female users who commented on *Galatasaray's* post are as follows:

"Go play in the sand; this is the place for tough guys" [IGC05].

"Please stay as a cat and dog mom; football is not your thing" [IGC06].

As seen, male users state that football is tough and that women have no place in it. In the comment, the user expressed his opinion that the tough structure of football is not for women by bullying the female user through her motherhood qualities.

Another post shared by the official account of *Galatasaray Sports Club* on the *Instagram* platform received 1,797 thousand comments ("UEFA Europa League in Week 7", 2025). In the post, it is seen that cyberbullying comments were made to a female fan who stated that she did not want to see a player whose performance she did not like in the match:

"Then when we say women do not understand football, you criticize us" [IGC07].

"Who are you? What is your title? If you do not have knowledge or manners, shut up" [IGC08].

Male fans who made sexist comments in the post are questioning women's football knowledge. Male fans want women not to be interested in football and not to comment on football. They questioned the fan identity of a female fan who made a comment they did not like. Fans who do not accept criticism of the team they support think that those who make criticisms do not belong to the team. It reflects a sexist perspective that questions women's knowledge and interest in football. Such statements are shaped by male fans excluding women's views on the world of football and seeing them as "unauthorized" in this area.

Since football has historically been perceived as a male-dominated sport, some men do not welcome women having a say in this field. The fact that men belittle women's comments and want them to be "well-mannered" points to the deep roots of gender roles. This situation not only questions women's knowledge of football but also prevents them from expressing their opinions about sports. When male fans do not accept female fans criticizing the teams they support with passion and devotion, this reinforces gender inequality. Expressions such as "shut up" or "be well-mannered" question the existence of women in the world of football and limit their participation in this area.

A female user commented on another post asking for a transfer to her team. Another female fan suggested defending the team's rights along with the transfers and was met with condescending comments from male social media users:

"Look at someone who wants a transfer. She's never shopped at GSSTORE in her life, and now she's saying, "Make a transfer" [IGC09].

Here, the male fan thinks that in order to make a request from a football club, the club's licensed products need to be purchased. With the industrialization of football, the income clubs earn from product sales becomes even more important. In football clubs where transfer budgets reach huge figures, product sales are required for transfers. Thinking that female fans do not buy products, they question their sense of belonging to the team. Because of this belief, female fans are bullied with a condescending attitude.

Use of slang that degrades women

A post shared by *Galatasaray Sports Club's* official account on *Instagram* has been commented on by users 2,564 times ("First Half Result: A. Hatayspor 1-0", 2025). Cyberbullying comments were made towards female fans in the post. Male fans made comments containing profanity:

"Shut up, f*ck you" [IGC10].

In the comments, male fans used sexist profanities toward women and tried to degrade them. Some female and male fans who read the comment reacted to the situation and supported the female fan. Fans who questioned the reason for the insult used sexist profanity while doing so. Sexist profanities are quite common in society. Since these profanities made on women's bodies are engraved in people's minds, they are also frequently used by women, and this sexist language in society is also encountered in comments.

There were 7,911 comments on another post shared by the official account of *Galatasaray Sports Club* on *Instagram* ("Our First 11 Against A. Hatayspor", 2025). There were slang comments directed at female users, stating that women do not understand football:

"Oh, shut up, woman; what do you know about football!" [IGC11].

As in the comment above, sometimes a user makes more than one sexist and derogatory comment. The male fan who responded to these comments made a sexist comment targeting the mother and wife of his fellow man:

"Say hello to your wife", "I will support your mother" [IGC12].

"Get out of here, f*ggot [IGC13].

The male fans used expressions targeting the female body. While making this comment, the male fan displayed the same attitude as his fellow man and degraded women. The sexist expressions are an example of male fans displaying a similar attitude to their fellow man and degrading women. This situation reveals how insults towards mothers and wives, who are considered sacred in society, are normalized in the sports environment. Gender inequality in football and social misperceptions pave the way for the emergence of such sexist discourses. The existence of women in the world of sports is threatened by such cyberbullying behaviors, which makes the struggle for gender equality difficult. In this context, it is seen that sports is not only a field of competition, but also a platform where social values are shaped.

Another post from *Galatasaray Sports Club's* picture on *Instagram* received 2,887 thousand comments from users ("El Patron", 2024). In the post, the female user who commented on her thoughts about football using sexist language using the expression "I interpreted it as Beşiktaş's husband" was responded to by male users. The comment made by the female user shows that the masculine language in football is also used by women. Women, who are

constantly exposed to sexist language in football, comment on football using this language themselves:

“Why shouldn’t he be your husband? “How did he hit you and you’ve become a wh*re” [IGC14].

“Woman, just shut up f*ck you” [IGC15].

Male fans use sexist language when insulting and swearing. The fact that these swearings are considered normal in society has normalized the use of this language in football as well. In football, it is very common for two teams to address each other as ‘husband and wife’. Expressions such as “your husband has arrived” from the winning team to the losing team, “your husband is here” from the x team’s husband to the y team are reflections of the roles that society assigns to women and men in the concept of gender in football. The fact that the husband is considered superior to the woman and the use of the term “husband” for the winning team is an example of this situation. In this example, it is seen that the figure of the husband, who is seen as superior in social gender roles, is also accepted as a symbol of superiority in football and sexist expressions are used against women through this figure.

Women’s primary duties: Housewifery and motherhood

A post shared on *Instagram* by the official account of another major team, *Fenerbahçe Football Club*, has received 2,381 comments from users (“Goal Scorers of the Night”, 2025). In the post, it is seen that insulting, belittling, and sexist comments were made to female fans who commented on football:

“Sister, football is not your thing; mind your own business” [IGC16].

“Go home and cook; don’t talk nonsense here” [IGC17].

“Go wash the dishes and make tea” [IGC18].

These comments criticized the football knowledge of female fans. Male fans who thought that women had little football knowledge made comments that women should stay away from football. Male fans who thought that women did not know the concepts related to football stated that women should focus on housework, which they considered their primary duty.

There are over 16 thousand comments on the post shared by the official account of *Galatasaray Sports Club* on the *Instagram* platform (“End of the Match, *AZ Alkmaar* 1-1 *Galatasaray*”, 2024). Sexist comments were made to a foreign female football fan:

“I am not even Turkish but Galatasaray is the best club in the world 🤗❤️ TRES”.

A male user responded to a foreign female fan who commented [IGC19] with a sexist comment in English:

“Please go to the kitchen!” [IGC20].

The female fan's comment was responded to with a sexist comment in English. Such sexist attacks are a common example of cyberbullying against women, regardless of age, country, or nationality. The expressions used in the comment belittle the presence of women in the world of sports and reinforce gender-based discrimination. This situation poses a serious problem in terms of gender equality and undermines the potential of sports to be an inclusive area.

On a community page on *Instagram*, sexist and insulting comments were made towards a female fan ("I Came After Leaving My 8-Month-Old Son", 2025). In the video shared on *Instagram*, a female fan who stated that she left her 8-month-old baby and came to the match is giving technical information about her team. Sexist and insulting comments were made towards the female fan because she left her baby and came:

"Sister, go and make your meal at home. The man is hungry at home" [IGC21].

"That is not motherhood" [IGC22].

"Okay, sister, go and take care of the child" [IGC23].

"A woman who leaves her 8-month-old baby and comes to the match cannot be entrusted with a child" [IGC24].

"You did a good job. She says it without any shame. She left her 8-month-old baby and came. Come and expect motherhood from her" [IGC25].

The general perception in society is that women should always be home with their children. It is considered unusual, bad, and even shameful behavior for a woman to leave her baby and go to a match. According to social gender roles, women must always put their children first. It is absurd for society for a woman to leave her baby and follow football, which is perceived as a male sport. Due to all these social judgments, a female fan who goes to a match, leaving her main duties, is subjected to cyberbullying. The insults made to female fans and the questioning of their motherhood in the comments show society's perspective on female football fandom.

According to the cyberbullying fans, the baby needs its mother physiologically, and the father's care for the baby is inadequate. This situation is directly related to the roles that the concept of gender assigns to women and men. The role given by society is that the man provides for the household while the woman raises the child.

In this post, there are also male and female fans who appreciate and support the female fan for her football knowledge and who see the incident as unusual and make jokes, mock, and belittle:

"Brother, did you step on the bread? What is it to look after the child and send the wife to the match?" [IGC26].

"Sister, you are more fanatic than most men" [IGC27].

"Sister made a better comment than those who do not understand football on TV" [IGC28].

"Brother, we ask you to raise the child because the number of such conscious fans should increase" [IGC29].

As can be seen, another type of cyberbullying against female fans is in the form of implicit prejudice. A comment is made appreciating the female fan's knowledge of football, but in fact, this appreciation harms the normalization process in society by making the event extraordinary. Users who interpret the female fan's knowledge of football and level of fanaticism by using male fans as criteria do not realize that they are making a sexist comment while appreciating. This perception in society is an obstacle to the representation of women in football and the development of football.

Examining Cyberbullying Against Female Fans on 'Instagram' Using Interview Method

Comments made on *Instagram* posts are very important in terms of showing the place of women in football and society's perspective on female football fandom. These comments reveal how gender roles attributed to men affect the formation of fan identity. In particular, comments that question and belittle the presence of women in the world of football stand out as a mechanism that reinforces gender inequality.

In the interviews conducted to deepen the research, the reasons for cyberbullying behavior among fans were tried to be determined, and the aim was to evaluate the results obtained from the findings. In this section, the findings obtained from interviews conducted with people who are fans or sympathetic to a team are examined under six subheadings classified under the title "Investigation of Cyberbullying Towards Female Fans on *Instagram* Using the Interview Method":

1. Perception of Gender and Equality
2. Football as a Male Sport
3. Perception of Football and Female Fans
4. The Dark Side of Football: Cyberbullying
5. Reactions and Emotions Towards Cyberbullying
6. Awareness-Raising Suggestions to Include Women in Football

Perception of gender and equality

Societies are built on certain norms, values and rules that shape the lives of individuals. During this construction process, individuals are assigned cer-

tain roles and expectations beyond the characteristics they are born with. The imbalance in the roles and expectations that the concept of gender imposes on individuals reveals the concept of gender inequality. According to Bal (2016, p. 16), gender inequality is any restriction or discrimination based on gender that prevents women from recognizing and exercising their rights and freedoms in political, economic, social and cultural areas. This discrimination negatively affects the existence and future of women in social life, but male and female participants in this research think that these roles should be re-evaluated today:

As a society, we assigned different roles to women and men two thousand years ago. We told women, 'You stay at home and cook; I'll bring the ingredients.' Today, cooking and finding ingredients are not that difficult. There is no need for such a division of tasks (P3, Male, Age: 21).

Individuals aim to live within the framework of universal values that are common to all societies. Women who struggle towards this goal must always strive harder and break certain perceptions in order to be equal to men in society:

We have biological differences that we are born with, but these differences do not make us superior or inferior to each other; on the contrary, they complement each other. Society has added other cultural, sociological, and psychological differences to these biological differences in order to protect its own interests. For example, one of our biological differences is that women can give birth, but women should not be forced to do this just because they can (P11, Female, Age: 23).

Football as a male sport

Football, which requires physical strength, endurance, and speed, is currently considered a male sport due to its historical origin and society's adoption of wrong perceptions. The widespread belief that women do not have enough skills for football shows the effect of gender stereotypes on individuals. This situation restricts women's presence in the field of sports and leads to football being associated only with men, not just as a physical struggle but also as an emotional experience:

Football, in my opinion, is a sport more suitable for the male gender. Women do not have enough skills for football. You need adrenaline, action, and a fierce struggle to enjoy football. Women have no place in men's football. I think there is such a perception in society. We accept it this way because we see it this way in society (P2, Male, Age: 21).

Social expectations shape the way women watch football within the framework of respecting men's space. The fact that football is accepted as a stress reliever for men reveals that women's presence in this area is not welcomed. The identification of football with men creates a barrier that prevents women from participating in and supporting sports. It is not considered appropriate

for women fans to be in the stadiums by society; this situation shows that women have internalized social judgments:

I think football is a men's sport. There are very few things that men are passionate about; football is one of them. There is a lot of swearing and slang in football, and football is not an environment suitable for us. Men need football to relieve their stress. Women can relieve their stress even by shopping, but men do not have many such areas. Society does not welcome women football fans. I think it is very repulsive for women to act like men in the stadiums. It is also repulsive for society. Women can only follow football at home or from the boxes in stadiums, but what are we doing in the stadiums? Football is a men's area; I think we should leave it to them (P6, Female, Age: 20).

Industrialized football takes shape according to the expectations of society and the culture of society in order to expand its area of influence. The industrialization process of football has accelerated with the introduction of communication technologies into our lives. Social media, which is a reflection of society, plays an important role in establishing the perception that "football is a man's sport." The idea that social media reinforces the perception that football is a man's sport is an important element in terms of showing how social perceptions are shaped. The low rate of women sharing about football on social media platforms reduces the visibility of women in football and causes men's football to come to the fore:

I think that social media fuels the perception that football is a man's sport. The number of women who share football on social media is very few (P18, Female, Age: 20).

Perception of football and female fans

Fandom is one of the most important elements for football. Football is considered incomplete without football fans. What makes a football match meaningful is the presence of fans who support their team as the 12th person along with the football players on the field. Belonging, one of the basic emotions of humanity, is an important factor in the formation of football fandom. In fandom, there must be a high sense of belonging to a football team, attention must be paid to attending matches, and some kind of sacrifice must be made for the team supported. These behaviors, which are considered a prerequisite for being a fan, make football a passion for fans, while at the same time serving as an element that distinguishes a fan from others.

As important stakeholders in football fandom, male fans are a reflection of the fan culture in society with their endless devotion to their teams. The culture of masculinity/manliness encountered in every area of social life has also been adopted by football fans (Talimciler, 2017, p. 29). This culture evaluates the ways women understand and experience football by comparing it with men's understanding of fandom, and as a result of this comparison, a kind of fan hierarchy is created. While men's football fandom is considered more

valuable or valid, women's fandom is perceived as less important or inadequate. This situation leads to women's contributions to football culture being ignored and their experiences in this area being devalued:

The dimension of women's football fandom is important. Women can go to the stadium and watch the match or support it in any way, but there is the kind of fandom we do that I don't think women have a place in. The reason why there is no such thing is that there is barbarity and hooliganism. You never know what will happen in the match. If there was a woman in front of me, I would have harmed the woman, or a male fan would have harmed the woman next to me. How much can a woman protect herself? (P14, Male, Age: 21).

Security concerns at football matches are an important factor that negatively affects women's desire to be in stadiums. Hooliganism and violence constitute the negative aspects of sports events, and this situation causes women to feel unsafe. The idea that women may be harmed in stadiums reinforces the perception that stadium environments are risky, based on the idea that women are fragile beings, and becomes a factor that prevents women from taking part in such environments. There are gender roles, security concerns, religious and cultural reasons behind this situation. Society, which considers women as little girls who never grow up and as beings in need of protection, restricts women's areas of interest for security reasons. For women who are expected to act according to social norms, football ceases to be a means of entertainment and becomes an area where they struggle and whose existence is constantly questioned:

I feel sympathy for a team but I do not define myself as a fan. I do not go to matches. I think that society sees a woman who is interested in football as a masculine woman and thinks that women should not be fans. We, as women, cannot go. I also understand why women cannot go because there is a lot of hooliganism in the match environment, they may also get hurt. Swear words fly in the air due to the passion given by the match atmosphere. Men approach women's knowledge of football in a 'know-it-all' way again. They are prejudiced. They think that we do not know football because we do not understand it (P5, Female, Age: 22).

The dark side of football: Cyberbullying

The basis of cyberbullying in football is prejudices about football that have been passed down from the past to the present. Football has been perceived as a male sport to such an extent that even the most knowledgeable woman in society knows less about it than a man who has never followed it in his life. Male fans who feed themselves with this stereotype in society regard women's knowledge of football as less than their own, regardless of the content of their comments. This prejudiced situation, combined with the passion for fandom, causes women to be subjected to insulting and swearing comments about football on social media:

I think they cyberbully because they don't see women as belonging to football.

This way, they feel good. I am the leader of a women's fan group of a football club at my university; I watch almost all the matches, and I know offside and other rules. I was bullied a lot because I talked about football. I was also subjected to cyberbullying to the extent of mockery (P10, Female, Age: 21).

The idea that cyberbullying stems from sexism reveals the reflections of gender inequality on social media. Questioning the involvement of women in areas such as football is a result of this sexist perception. This situation shows how social norms and expectations shape the behavior of individuals. Fan identity requires establishing an emotional bond. Negative comments about the team create anger and discomfort in users. This situation also reveals that sports is not only a physical activity but also a psychological and emotional experience. The loyalty that fans feel towards their teams increases their sensitivity to criticism:

Although I do not approve of this situation (cyberbullying), sometimes I agree with the person who does it. Because I go to the match to support my team, I suffer on the roads. It does not matter if it is successful or not; I go and support my team in any case, and then the person who watches the match at home or the summary comments on social media. This drives me crazy, to be honest (P19, Male, Age: 24).

Getting angry when negative comments are made about the team reveals an emotional aspect of fan identity. Fans can be sensitive to criticism due to their loyalty to their teams. This shows that sports is not just a game, but also an experience that shapes individuals' identities. In football, according to male fans, supporting or criticizing a team that they feel loyal to and work for on social media is not fandom. Male fans explain the reason for cyberbullying behavior with the requirements of fan identity:

I get angry when negative comments are made about my team. I get up at 10 in the morning for a match at 8 in the evening. Those who criticize the team should get up and come to the match if they are really interested. There is a saying in the stadiums that 'love requires action', it does not happen by typing on the keyboard. When they criticize the team from where they are sitting, I go crazy (P1, Male, Age: 22).

Reactions and emotions towards cyberbullying

Women are usually the target of cyberbullying behaviors in football fandom. Men who use sexist insults and slang words against women in stadiums restrict women's presence in the football arena, causing gender inequality to become more prevalent. The sadness felt when witnessing these negative behaviors towards women on social media shows that sensitivity should be developed against such actions:

I did not engage in cyberbullying behavior towards women fans on social media, but I witnessed this behavior. I was very upset about this situation and wanted her to respond and oppose it. I wanted her to complain because the 'complain' feature on social media was deleted when the same comment was made. A person should

seek their rights, and one-on-one verbal fights should not be entered into (P12, Female Age: 21).

Women who are subjected to bullying on social media exhibit various behavioral models in the face of this situation. Female fans think that cyberbullying should be eliminated with deterrent methods. There are fans who think that comments that go beyond the boundaries of criticism should be penalized with security features on the social media platform. Fans who think that women's rights should be sought in a legal sense predict that this problem, which stems from gender inequality in society, can be solved in this way:

I was subjected to cyberbullying on social media with comments like 'What do you know? Go cook.' I feel sorry for the men who comment on cyberbullying because they will continue their lives with such a mentality. When female fans are cyberbullied on social media, I think that if necessary, a screenshot should be taken and a report should be made to cybercrimes (P8, Female, Age: 20).

On the other hand, male social media users who interpret the origin of the cyberbullying problem as related to elements such as family education and gender norms do not see reporting as an effective action. This way of thinking about cyberbullying is also influenced by the culture of impunity on social media:

I don't think Instagram is the right platform for this because this behavior goes back to when you left your mother's house. From that moment on, you try to do the same things 10 years later, regardless of what you learned about life. This is not an issue that can be fixed with Instagram (P20, Male, Age: 22).

Distrust of social media platforms is increasing day by day. On these platforms, where people can be threatened with anonymous accounts, the number of users who exceed the limits of freedom of expression and attack personal rights and freedoms is increasing. The fact that the 'report' feature is not used effectively on social media reveals the difficulties that female fans have in seeking their rights. This situation also reveals the inadequacies of social media platforms in ensuring user safety.

Awareness-raising suggestions to include women in football

Football, which has millions of followers all over the world, needs to be represented correctly on social media. The fact that women, who are the main element of society, are worn out through an entertainment tool is a social problem. Many stakeholders need to work together to solve this problem, which deepens the polarization in sports in society.

According to the participants, women's greater involvement in the world of sports is possible not only by supporting women's football but also by making this sport more known in society. In this context, the promotion and support of women's football stands out as an important strategy for achieving gender equality:

We need to make women visible to prevent inequality in football. This can be done with women's football. Women's football should be promoted. How many people might be watching? I am a fan too, but I can't tell you the name of a female football player. Sponsors should support clubs when they make advertisements that will attract the attention of women fans (P15, Male, Age: 22).

According to the participants, the representation of women in the sports world, such as female referees, football players, and technical directors, is also of great importance in terms of gender equality. The dominance of men in these professional groups causes women's roles in sports to be limited:

I want to see a female referee, a female football player, and a female technical director. Unfortunately, in society, these professional groups are always dominated by men (P7, Female, Age: 22).

In addition, according to the participants; creating areas specific to women will make their stadium experience safer and more comfortable. Determining special ticket prices for women will increase women's interest in stadiums. Economic barriers are a factor that makes it difficult for many women to attend sports events. In this context, offering affordable tickets will allow more women to attend these events. Increasing women's participation in sports events is an important step towards achieving gender equality. Attracting women to stadiums is important for sports to become more inclusive:

We need to attract women to stadiums to prevent inequality. For example, a section of 5000 people can be allocated in each stadium where they can watch matches exclusively for women. It could be selling tickets to women at more affordable prices (P17, Male, Age: 19).

Also, social media has the potential to be an important tool in promoting women's football. Effective social media strategies can increase the visibility of women's football clubs and athletes. Using social media to reach young audiences in particular can increase interest in women's football. Social media platforms provide the opportunity to organize creative campaigns to support and promote women's football:

Instead of closing down a women's football club, the club can be made functional by generating a lot of income through sponsorship and social media promotions. If they were to give the same place to women and men football players in advertisements, equality could be achieved for women. This would provide recognition and attract women to football. Women's football clubs should be supported. I think social media is an important tool for this... (P9, Female, Age: 21).

Discussion and Conclusion

The responsibilities imposed by gender norms on individuals create the problem of gender inequality in society. The cultural, historical, sporting and political values that make up societies are affected by gender inequality. Despite its worldwide popularity, football has also become an area where the

problems brought about by gender inequality are combated. One of the biggest problems is the increasing sharpening of the distinction between men and women in football.

Social media is the most significant assistant in football, profoundly influenced by digital advancements during the digitalization process. The perception that football is not suitable for women is like a curse passed down from generation to generation through social media. Women who love, are interested in, and follow football are forced to live under the shadow of this curse. Being a male fan means creating an eternal commitment to the team. In this context, women's football fandom is a situation that is constantly questioned. The absence of female fandom in gender roles prevents women from commenting on football, expressing their opinions, and being present in football.

On *Instagram*, a platform where women are marginalized by society through football, female users who comment are sometimes subjected to cyberbullying by their peers, but mostly by male users. In this study examining the effects of cyberbullying on women on *Instagram*, comments were analyzed to understand the mindset of individuals who bully; then, in-depth data on the subject was obtained through semi-structured interviews with female and male football fans.

According to the data obtained from the discourse analysis applied to the comments, it was determined that insults and slang expressions that degrade women were used against female fans who commented under football posts on *Instagram*, the perception that football is a male sport was clearly shown, the idea that women do not understand football was dominant, and the duty and place of women is to be mothers at home.

Then, as a result of the semi-structured interviews conducted in order to obtain more detailed data, findings that include cyberbullying comments on the *Instagram* platform were obtained. According to the findings obtained from the interviews, both female and male participants think that the social gender roles that have been imposed on women for centuries should be re-evaluated and updated today. Although this idea is prevalent in the participants regardless of gender, both male and female participants have a dominant view that women are delicate beings who need to be protected and that football, which requires adrenaline and action, is not a sport suitable for delicately disposed women. This view supports and reproduces the view that football is a sport for men, and social media is thought to be a media medium that reinforces this view.

Moreover, fandom, especially by men but also by women, is defined as following all matches and going to the stadium to watch the matches of the team they support. Women cannot be defined as real football fans because they do not fulfill/cannot fulfill these "duties" for the team they support, and it is also stated that watching a match in a stadium is not suitable for the "delicate"

female disposition.

As an extension of the failure to accept that a woman may have equal or more football knowledge than a man, female football fans have stated that they are subjected to cyberbullying both face-to-face and on social media. Male participants, on the other hand, see cyberbullying that women experience as 'justified' because they comment without fulfilling the duties required by 'real' fandom.

In order to prevent cyberbullying on social media against comments made by female football fans, some female participants suggested that comments containing cyberbullying content should be reported to the platform administrators, while male participants evaluated this solution as an inefficient suggestion. This situation both reveals the problems of the 'impunity' culture on social media platforms and shows that the roots of cyberbullying behavior towards female fans are a deeper social problem beyond what is written on a social media platform.

The suggestions made by the participants regarding bringing football closer to the female gender are that women should be made visible in football, women should be included in professional groups related to football, women's football should be promoted, steps should be taken to encourage women to watch matches in the stadium 'safely,' and advertisements about football/football players should be made, especially on social media, in a way that will attract women's attention.

As a result, it was understood that cyberbullying comments on *Instagram* are at a level that threatens women's existence in football. When the results obtained from the interviews were evaluated, it was understood that male fans who engage in cyberbullying behavior do this behavior based on social norms. Preventing cyberbullying behavior towards women is a social duty in order to protect the future of women in football.

Furthermore, in order to prevent cyberbullying against female fans and change the perception in society that "football is a men's sport", football clubs and other stakeholders of football need to produce projects that support female fans. Traditional media and social media should also be included in the process to make these projects more effective. A budget should be allocated to support women's football and women-focused projects from sponsorship and advertising activities that clubs generate a large income from. In a sport where fans are the most important element of football, awareness-raising events should be organized in the stands to include fan groups in the process. Every crime that goes unpunished by the law in society causes a bigger problem. In order to prevent cyberbullying against women on *Instagram* and other platforms, legal processes should be supported by football clubs. Football clubs, NGOs, and fan groups should stand by women who are subjected to bullying. Social awareness should be created to train female coaches, techni-

cal directors, football players, and managers, and remarkable projects should be carried out on social media and other areas with state support.

While the findings provide valuable insights into the discursive mechanisms of cyberbullying targeting female football fans on *Instagram*, the study's sampling design imposes certain limitations that should be acknowledged. The interview participants were all university students residing in Yalova, recruited through purposive and convenience sampling, which may have introduced self-selection bias. Individuals who volunteered to participate might have had heightened awareness of gendered dynamics in sports fandom or more direct exposure to online harassment, thus shaping the thematic patterns identified. Moreover, the relative homogeneity of the age group (young adults) and educational background could have constrained the diversity of perspectives, particularly those of older fans, non-students, or individuals from different socio-cultural contexts. These factors may have limited the representativeness of the findings, and caution should be exercised when extending the results to broader populations. Future research would benefit from incorporating a more geographically and demographically diverse sample, as well as employing stratified or random sampling techniques to mitigate bias and capture a wider range of discursive practices.

References

- Aslan, B., Öztürk, P., & Koca, C. (2012). *Kadınların spor ve fiziksel aktiviteye katılımı raporu*. Kadınlar için Spor ve Fiziksel Aktivite Derneği (KASFAD).
- Bal, D. M. (2016). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15–28.
- Bizbize.roportaj [@bizbize.roportaj]. (2025, January 5). I Left My 8 Month Old Son and Came [Video]. *Instagram*. <https://www.instagram.com/reel/DEa0XqzMmSw/>
- Clarke, A., & Clarke, J. (1985). Highlights and action replays: Ideology, sport and media. In J. Hargreaves (Ed.), *Sport, culture and ideology* (pp. 67–89). Routledge.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çakıroğlu, B. (2022). *Futbol taraftarlarının fanatizm duyguları ile siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Unpublished Master's thesis). İstanbul Gelişim University.
- Çırak, M. F. (2020). *Dijital çağda futbol ve futbol aktörleri* (Unpublished Master's thesis). İstanbul Medipol University.
- Dömbekçi, A. H., & Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 145-160. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330>
- Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve futbolu inceleme üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma*

Dergisi, 26, 1-58.

Eurosport. (2019, April 3). Football's black mark: Sexism: https://www.eurosport.com.tr/futbol/futbolun-kara-lekesi-cinsiyetcilik-futbolda-kadin-ayrimcilik-bet-ul-usta_sto7212975/story.shtml

Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.

Fenerbahçe [@fenerbahce]. (2025, January 13). Goalscorers of the Night [Photo]. *Instagram*: <https://www.instagram.com/p/DExvFQbOI8m/>

Galatasaray [@galatasaray]. (2024, October 29). EL PATRON [Photo]. *Instagram*: <https://www.instagram.com/p/DBrthLKohih/>

----- (2024, November 28). End of the Match, AZ Alkmaar 1-1 Galatasaray [Photo]. *Instagram*: https://www.instagram.com/p/DC7V1ssIK_T/

----- (2024, December 16). Good Always Wins in the End [Photo]. *Instagram*: <https://www.instagram.com/p/DDpuxS-RQ2K/>

----- (2024, December 17). Winner Team's Winner Coach [Photo]. *Instagram*: <https://www.instagram.com/p/DDp8l1MCnTd/>

----- (2025, January 17). First Half Result: A. Hatayspor 1-0 [Photo]. *Instagram*: <https://www.instagram.com/p/DE740FoITRo/>

----- (2025, January 17). A. Our Starting 11 and Substitutes Against Hatayspor [Video]. *Instagram*: <https://www.instagram.com/reel/DE7rD-6nM3l0/>

----- (2025, January 18). We have started our preparations for the Dynamo Kyiv match in the 7th week of the UEFA Europa League [Photo]. *Instagram*: <https://www.instagram.com/p/DE9yzXOgrSJ/>

Gültekin, G. Ş., & Kaçay, Z. (2024). Dijital çağda spor taraftarlığı: Dijital dönüşümün etkileri. *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3), 34-52.

Karaca, Y. (2019). *Spor seyircilerinin zorbalık davranışlarının incelenmesi (Futbol taraftarı örneği)* (Unpublished Doctoral thesis). İnönü University.

Koçak, M., & Taşdemir, D. Ş. (2024). Tarihsel süreç içerisinde kadın futbolunda cinsiyet eşitsizliği. *Journal of History School*, VIII, 1868-1882.

Öztürk, P., & Koca, C. (2018). Futbolda kadınlar: Bir sosyal alan olarak kadın futbol takımının analizi. *Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, 10(3), 150-163.

Şimşek, E., & Öztürk, M. B. (2024). Türkiye'de futbol taraftarlarının siber zorbalığı ve fanatik davranışları: Karanlık kişilik özellikleri, takım sadakati ve demografik özelliklerin rolü. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. <https://doi.org/10.1002/casp.2857>

Talimciler, A. (2017). Futbol taraftarlığındaki erkeklik imgesi: Bucaspor-Göztepe ve Karşıyaka taraftarları üzerine bir inceleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 36-59.

- The Guardian*. (2022, January 13). How the FA banned women's football in 1921 and tried to legitimise it. <https://www.theguardian.com/football/2022/jun/13/how-the-fa-banned-womens-football-in-1921-and-tried-to-justify-it>
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56

Ethics committee approval: Ethical approval for the study was obtained from the Yalova University Ethics Committee (Protocol No: 2025/108).

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Author contribution rate: E. Cizmeci Ümit (50%), D. Yeşil (50%).

Etik kurul onayı: Çalışmanın T.C. Yalova Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınan 2025/108 protokol numaralı etik kurul onayı mevcuttur.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: E. Cizmeci Ümit (%50), D. Yeşil (%50).

DİJİTAL PAZARLAMADA SOHBET ROBOTLARININ STRATEJİK ÖNEMİ: ‘FLY BY SIGN’ ÖRNEĞİ

Gülten ADALI*

Gönderim Tarihi: 13.06.2025 - Kabul Tarihi: 25.09.2025

Adalı, G. (2025). Dijital pazarlamada sohbet robotlarının stratejik önemi: ‘Fly by Sign’ örneği. *Etkileşim*, 16, 94-109.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu çalışmada, reklamcılık alanında giderek yaygınlaşan üretken yapay zekâ (YZ) uygulamalarının sektörel etkileri örnek olay üzerinden ele alınmakta; bu teknolojilerin içerik üretimi, verimlilik ve tüketici ile kurulan iletişim boyutunda nasıl bir dönüşüm yarattığı değerlendirilmektedir. Çalışma, ‘Fly By Sign’ kampanyası üzerinden tekil açıklayıcı vaka analizi yöntemi ile kurgulanmıştır. Sonuçlar, doğru bir iletişim stratejisinin oluşturulması hâlinde, YZ destekli chatbotların markalar açısından şu temel çıktıları sağlayabileceğini ortaya koymaktadır: Marka görünürlüğünün artırılması, hızlı yanıt mekanizmaları aracılığıyla müşteri memnuniyetine katkı sunulması, yeni müşteri kitlelerine erişimin kolaylaştırılması, müşteriler hakkında daha derinlemesine içgörüler elde edilmesi ve gelişmiş veri analizi imkânı sağlanması. Elde edilen bulgular, YZ uygulamalarının yalnızca veri takibi ve analiz süreçlerini kolaylaştırmakla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda kampanya performansını artırma ve marka-tüketici etkileşimini güçlendirme yönünde stratejik katkılar sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: dijital reklam, üretken yapay zekâ, chatbot, sosyal medya, vaka analizi.

* Doçent Doktor, Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Antalya, Türkiye.
gultenadali@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7068-4482.

THE STRATEGIC ROLE OF CHATBOTS IN DIGITAL MARKETING: A CASE STUDY ON 'FLY BY SIGN'

Gülten ADALI*

Received: 13.06.2025 - Accepted: 25.09.2025

Adalı, G. (2025). Dijital pazarlamada sohbet robotlarının stratejik nemi: 'Fly by Sign' rneği. *Etkileşim*, 16, 94-109.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

This study examines the sectoral impacts of increasingly prevalent generative AI applications in advertising through a case study, evaluating how these technologies transform content creation, efficiency, and communication with consumers. The study is structured using a single explanatory case analysis method based on the 'Fly By Sign' campaign. The results reveal that, when a proper communication strategy is designed, AI-powered chatbots can provide the following key outputs for brands: increased brand visibility, contribution to customer satisfaction through rapid response mechanisms, easier access to new customer segments, deeper insights into customers, and advanced data analysis capabilities. The findings reveal that AI applications are not limited to facilitating data tracking and analysis processes; they also offer strategic contributions towards improving campaign performance and strengthening brand-consumer interaction.

Keywords: digital advertising, generative artificial intelligence, chatbot, social media, case study.

* Associate Professor/PhD, Akdeniz University, Faculty of Communication, Antalya, Türkiye.
gultenadali@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7068-4482.

Giriş

Yapay zekâ (YZ) teknolojileri, bilimsel alanda ilk kez tartişılmaya başlandığı dönemden itibaren hem umut vadeden hem de şüphayle yaklaşılan bir konu olmuştur. Ortaya çıktığı ilk yıllarda sınırları ve potansiyeli tam olarak kestirilemeyen bu teknolojik yapı, zaman içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak çeşitli dalgalanmalarla evrilmiş ve bugün çok daha somut, işlevsel bir yapıya kavuşmuştur (Say, 2023). Özellikle 21. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan dijital dönüşümle birlikte yapay zekâ, sadece teknik bir kavram olmaktan çıkıp toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda da etkisini hissettiren merkezi bir teknoloji haline gelmiştir.

Günümüzde YZ, büyük veri, makine öğrenmesi ve doğal dil işleme gibi alt teknolojilerin deşteğiyle yalnızca bilgi işlem süreçlerini değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, finans, pazarlama ve kamu yönetimi gibi çok sayıda sektörü dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bu doğrultuda, yapay zekânın artık yalnızca bir yenilik unsuru değil, aynı zamanda iş yapış biçimlerini kökten değiştiren bir paradigma olarak konumlandığı görülmektedir. Bu dönüşüm, bireylerin günlük yaşam pratiklerinden kurumların stratejik karar alma süreçlerine kadar geniş bir etki alanı yaratmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, YZ teknolojilerinin özellikle pazarlama ve reklamcılık alanlarındaki yansımalarını incelemek, retken YZ uygulamaları çerçevesinde yeni iletişim biçimlerinin markalar açısından ne tür avantajlar ve riskler barındırdığını örnek olay üzerinden değerlendirmektir. YZ'nin içerik üretim süreçlerine entegrasyonu, tüketici deneyimini yeniden tanımlarken aynı zamanda marka-tüketici ilişkisini de yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, retken YZ'nin sunduğu olanakların derinlemesine analiz edilmesi, günümüz dijital pazarlama stratejilerinin daha sağlıklı biçimde yorumlanmasına katkı sağlayacaktır.

Yapay Zekâ (YZ) ve Reklamcılık

Teknolojinin hızla evrildiği dijital ağda YZ, sadece teknik bir yenilik değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün temel dinamiklerinden biri hâline gelmiştir. YZ, en genel anlamıyla, insan zekâsına özgü öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve karar alma gibi bilişsel yetilerin makineler tarafından taklit edilmesi sürecidir (Russell & Norvig, 2016). Bu teknolojik sistemlerin karmaşıklığı ve öğrenme kapasitesi arttıkça, yalnızca veri işleyen algoritmalar olmaktan çıkıp, içerik üreten, yorum yapan ve hatta yaratıcı süreçlere dahil olan araçlara dönüşmüşlerdir.

Son yıllarda gelişen retken YZ (*Generative AI*) teknolojileri, özellikle metin, görsel, ses ve video gibi içeriklerin otomatik olarak üretilmesine imkân tanıyan sistemlerdir. Bu sistemler, büyük veri kümelerinden öğrenerek daha önce var olmayan, ancak bağlam içinde anlamlı içerikler oluşturabilmektedir (Goodfellow ve diğerleri, 2014). *ChatGPT*, *DALL-E*, *Midjourney* ve *Bard* gibi örnekler, üretken yapay zekânın yalnızca yazılı değil, görsel ve sanatsal üretim

alanlarında da ne denli güçlü bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, reklamcılık ve pazarlama iletişimi alanında da yeni olanaklar ve aynı zamanda yeni etik sorgulamalar ortaya çıkarmaktadır. Reklamcılıkta YZ kullanımı, hedef kitle analizinden içerik üretimine, medya planlamasından kişiselleştirilmiş kampanyalara kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır (Kietzmann ve diğerleri, 2018). Özellikle üretken YZ sayesinde reklam profesyonelleri, kısa sürede çok sayıda özgün içerik tasarlayabilmekte, müşteri segmentlerine özel mesajlar oluşturabilmekte ve kampanyaları gerçek zamanlı olarak optimize edebilmektedir. Ancak bu teknolojilerin kullanımıyla birlikte 'yaratıcılığın mekanikleşmesi', 'tüketicinin güven duygusunun zedelenmesi', 'etik dışı manipölasyonlar', gibi yeni tartışma başlıkları da gündeme gelmektedir. Tüketicilerin YZ üretimi içeriklere yönelik tutumları, algıladıkları otantiklik ve güven düzeyi, markaların bu teknolojileri nasıl ve ne ölçüde kullanması gerektiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır (Vredenburg ve diğerleri, 2020).

Reklamcılıkta YZ kullanımı, uzun süredir hem sektör dinamikleri üzerindeki etkileri hem de birçok bilimsel çalışmaya konu olması bakımından dikkat çeken bir araştırma alanıdır. YZ reklamcılık süreçlerindeki kullanımı, ajanslar ve markalar açısından sağladığı faydalar bağlamında literatürde kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Ülkemizde YZ ve reklamcılık alanında öne çıkan akademik çalışmaların (Koç ve diğerleri, 2023; Çeber, 2024; Koç ve diğerleri, 2024; Gölgeli, 2025) reklamcılık endüstrisini nasıl değişime ve dönüşüme uğratacağı konusunda odaklandığı görülmektedir. Diğer yandan üretken YZ ile oluşturulan iletişim içeriklerini (reklam kampanyası oluşturma, deepfake teknolojisinin reklam üretimlerinde kullanımı gibi) inceleyen çalışmaların (Sarioğlu & Develi, 2022; Acar & Tanyıldızı, 2022; Bulut & Arslan, 2024; Acet & Karaçor, 2024; Yakut & Küçükdoğan, 2024; Kırdar & Sönmezer, 2024; Yıldırım & Can, 2024; Çeber & Çeliker, 2024) varlığı da son yıllarda artış göstermiştir. Dahası, bu alanda üretilen bilimsel bilgi birikimine yönelik genel bir değerlendirmede, çalışmaların yapay zekânın reklamcılık sektörüne sunduğu fırsatları ve yapay zekânın reklamcılığı olumlu yönde nasıl dönüştürdüğünü vurgulayan çalışmalar (Chan-Olmsted, 2019; Acar & Tanyıldızı, 2022; Rodgers & Nguyen, 2022; Türksoy, 2022; Yılmaz, 2022) olduğu görülmektedir.

Günümüzde reklamcılık alanında üretken YZ uygulamalarının kullanımına giderek daha fazla rastlanmakta; markalar, hız, verimlilik ve kolaylık gibi çeşitli avantajlar nedeniyle bu teknolojileri iş ve iletişim süreçlerine entegre etmektedir. Dijitalleşmenin hız kazandığı çağımızda, öyle ki yapay zekâdan yararlanmak artık bir tercihten öte, rekabet avantajı sağlayabilmek adına kaçınılmaz bir zorunluluk hâline gelmiştir (Çeber & Çeliker, 2024, s. 293).

Dijital Pazarlamada Sohbet Robotları

Dijital pazarlama, marka ile müşteri arasında oluşan marka farkındalığının etkili bir aşamaya getirilmesinde ve sürecin yönetilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Hesap verebilme olanağının ön plana çıktığı da dijital pazarlamanın en

nemli rolü ve odak noktası ise interaktiviteyi başlatmasıdır. (Kotler ve diğ-
 ler, 2020).

Dijitalleşmenin teknoloji odaklı olan doğası pazarlama süreçlerini de etkileyerek YZ ve bu alanda geliştirilen teknolojilerin kullanımını beraberinde getirmiştir. Bugün YZ özellikle müşteri ilişkileri, reklam, pazar analizi, fiyatlandırma, ürün geliştirme gibi önemli konularda pazarlama profesyonellerine zaman ve maliyet avantajı sağlayan bir kaynak haline gelmiştir (Marangoz & Taycu, 2018). YZ destekli teknolojilerdeki gelişmeler markalar için müşterilerden elde edilen verilerin kullanılabilirliğini arttırmış; bu sayede daha fazla müşteriyi merkeze alan, müşteri odaklı stratejiler geliştirmesine olanak sağlanmıştır (Kuruca ve diğ-
 ler, 2022, s. 92).

Büyük veri ve YZ sayesinde pazarlama profesyonelleri büyük bir veri akışına maruz kalmıştır. Bu dönemde artık odak noktası bir hikâye anlatıp satış yapmaktan çok eldeki verilerden anlamlı stratejiler ve sonuçlar ortaya çıkarıp, müşteri sadakatini yakalama, iletişim ve ürünleri zelleştirme noktalarına odaklanılmıştır. YZ pazarlamada çok daha derin bir değişikliğe yol açmıştır. YZ ve beraberinde getirdiği teknolojiler segmentasyon, reklam, satış, pazar araştırması ve sosyal medya pazarlaması ile pazarlama profesyonellerine büyük avantajlar sağlamışlardır (Duran, 2021). Bu noktada devreye sokulan sohbet robotları, insanlarla metinsel mesajlaşma veya sesli etkileşim yoluyla iletişim kurmak için tasarlanmış yazılım programlarıdır. Sohbet robotları, basit bir sorguyu tek satırla yanıtlayan basit programlar kadar basit olabileceği gibi bilgi toplayıp işlerken artan kişiselleştirme düzeyleri sağlamak için öğrenen ve gelişen dijital asistanlar kadar karmaşık da olabilir. Sohbet robotlarının farklı kullanım alanları bulunmaktadır. Kullanıldıkları platforma, kullanım amaçlarına ve geliştirildikleri teknolojiye göre sınıflara ayrılmaktadırlar. Sohbet robotları temelde kural bazlı ve YZ tabanlı (veriye ve tahmine dayalı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Oracle'dan akt. Kuruca ve diğ-
 ler, 2022, s. 102).

Sosyal medyada müşteri iletişiminin yürütülmesi, platforma özgü uygun içeriklerin tespit edilmesi ve paylaşılmaları için sohbet robotlarından sıklıkla yararlanılmaktadır. Sohbet robotlarının kullanımı markanın hedeflerine göre değişebilmektedir. Veriye dayalı sohbet robotları, müşterilerin satın alma kararlarına etki edebilir, markanın imajına olumlu katkılar sağlayabilir. Sohbet robotları, müşterilere zaman kazandırması ve pratik çözümler sunması sayesinde markaların rakipleri karşısında avantaj elde etmesi noktasında rehberlik edebilir. Diğer pazarlama araçlarına kıyasla daha sosyal, samimi ve gerçekçi bir iletişim tarzı sunan bu teknolojiler, özellikle gelişmiş ve veriye dayalı versiyonlarında, kullanıcıların ihtiyaçlarını önceden tahmin ederek geçmiş deneyimlere dayalı ürün ya da hizmet önerilerinde bulunabilir. Bu sayede markalar hem tüketicileriyle etkileşim kurar hem de satışlarını artırma potansiyeline sahip olur (Barış, 2020).

YZ destekli chatbotların tüketicici davranışları ile ilişkisini anlamak için, literatürde ne çıkan üç temel teori -'Uses & Gratifications Theory' (U&G), 'Elaboration Likelihood Model' (ELM) ve 'Technology Acceptance Model' (TAM)-

bütüncül bir perspektif sunmaktadır.

'Uses & Gratifications Theory', bireylerin medya ve teknoloji kullanımını, belirli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bilinçli tercihler doğrultusunda gerçekleştirdiklerini öne sürer (Katz ve diğerleri, 1974). Chatbot bağlamında bu ihtiyaçlar; bilgi edinme, zaman tasarrufu sağlama, sorun çözme, kişiselleştirilmiş etkileşim deneyimi yaşama ve erişilebilirlik gibi unsurları kapsamaktadır. Örneğin, kullanıcılar chatbot'lardan uçuş bilgileri, ürün detayları veya kampanya fırsatları gibi spesifik bilgileri hızlı bir şekilde edinerek bilgi gereksinimlerini tatmin etmektedir.

'Elaboration Likelihood Model' (Petty & Cacioppo, 1986) ise, bireylerin ikna edici mesajları iki yolla işlediğini ileri sürer: merkezi yol (yüksek ilgilenim, mantıksal değerlendirme) ve çevresel yol (düşük ilgilenim, yüzeysel ipuçları). Chatbot etkileşimlerinde, kullanıcının bilgiye olan ihtiyacı ve ilgilenim düzeyi, hangi yolun baskın olacağını belirlemektedir. Yüksek ilgilenim durumlarında kullanıcı, chatbot'un sunduğu içerik doğruluğu, detay seviyesi ve veri güvenilirliği gibi unsurları merkezî olarak işlerken; düşük ilgilenim durumlarında ise chatbot'un marka kimliğiyle uyumu, nazik dili ve görsel tasarımı çevresel ipuçları olarak ikna sürecinde etkili olabilmektedir.

'Technology Acceptance Model' (Davis, 1989) ise, teknolojinin benimsenmesini 'algılanan fayda' ve 'algılanan kullanım kolaylığı' kavramları üzerinden açıklar. Chatbot özelinde, algılanan fayda; sorun çözme hızının artması, müşteri memnuniyetinin yükselmesi ve 7/24 erişim imkânı olarak tanımlanabilir. Algılanan kullanım kolaylığı ise, kullanıcı dostu arayüz, anlaşılır dil kullanımı, hata oranının düşük olması ve teknolojinin erişilebilirliği ile ilişkilidir. Bu iki boyutun yüksek düzeyde olması, chatbot'un tüketici tarafından benimsenmesini ve marka ile etkileşimin sürdürülebilirliğini güçlendirmektedir.

Bu üç teoremin birlikte ele alınması, chatbot kullanımının sadece teknik veya operasyonel bir yenilik değil, aynı zamanda psikolojik, bilişsel ve sosyal boyutları olan bir tüketici deneyimi olduğunu göstermektedir. Böylelikle, YZ destekli chatbot'ların marka stratejilerine entegrasyonu, kullanıcı motivasyonlarını anlamak (U&G), mesajların etkili biçimde iletilmesini sağlamak (ELM) ve teknolojinin benimsenme sürecini optimize etmek (TAM) açısından bütüncül bir teorik zemin üzerinde değerlendirilebilir.

Sohbet robotları müşteri memnuniyetinin sağlanması ve markaların iletişiminin sürekliliğinin devam etmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca bu iletişimden elde edilen veriler pazarlama profesyonelleri için değerli müşteri iç görülerine dönüşmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, üretken YZ chatbot uygulamalarının markaların iletişim sürecinde nasıl bir rol oynadığını, Türk Hava Yolları'nın 'Fly by Sign' kampanyası kapsamında betimsel olarak analiz ederek; bu tür teknolojilerin marka

iletişimi ve tüketicici ile interaktif bağını ortaya koymaktır. Çalışmada olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinden biri olan amaçlı/yargısal örneklem yöntemi (Gürbüz & şahin 2014, s. 128) kullanılmıştır. Bu yöntemde örneklem birimleri araştırma amaçlarına en uygun verileri sağlayacağı düşüncesiyle araştırmacı tarafından seçilmektedir (Erdoğan, 2007, s. 175). Bu bağlamda, çalışmada amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiş, retken YZ tabanlı chatbot'ların kullanıldığı reklam kampanyasının, tüketicici algısı ve marka etkileşimi arasındaki bağ yapılan analiz ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında seçilen kampanya, YZ destekli chatbot,2ların pazarlama iletişimi bağlamında uygulanmasına ilişkin güncel ve yenilikçi bir örnek olması nedeniyle tercih edilmiştir. Söz konusu kampanya, teknolojik yeniliklerin marka iletişimi süreçlerine entegrasyonunu göstermesi, hedef kitle ile etkileşim düzeyi ve gerçek zamanlı veri kullanımı bakımından özgün bir deneyim sunması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, kampanyanın marka görünürlüğü, müşteri memnuniyeti ve pazar genişlemesi gibi temel performans göstergelerinde anlamlı değişimler yaratması, araştırma açısından ölçülebilir çıktılar elde edilmesine imkân tanımaktadır.

Bu alışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan 'vaka analizi' tasarımıyla yürütülmüştür. Vaka analizi, belirli bir olgunun bağlam içinde derinlemesine incelenmesini sağlayan bir yaklaşımdır. Çalışma, Yin'in (2018) vaka çalışması tipolojisine göre tekil (*single-case*) açıklayıcı vaka kategorisinde konumlandırılmıştır. Tekil vaka çalışmaları, belirli bir olgunun derinlemesine incelenmesi yoluyla teori geliştirmeyi veya mevcut teorilerin geçerliliğini test etmeyi amaçlar. 'Fly by Sign' kampanyası, erişilebilirlik odaklı marka iletişimi ile kapsayıcı tasarım anlayışının bir araya geldiği özgün bir örnek olması nedeniyle bu kapsama girmektedir.

Bu bağlamda araştırma, *Türk Hava Yolları*'nın YZ destekli chatbot teknolojisini kullandığı 'Fly by Sign' reklam kampanyasını incelemeyi amaçlamaktadır. Kampanya, YZ ve dijital reklamcılığın keşişim noktasında yer alması ve yenilikçi iletişim biçimleriyle dikkat çekmesi nedeniyle örnek olay olarak seçilmiştir. Vaka analizinde özgün, dikkat çekici ve incelenmeye değer bir durum seçilmesi ve vakanın analizin amacına hizmet etmesi hususları önemlidir. İncelencek olayın gelişimi, etkileri, tarafların davranışları ve sonuçlarının analizi bu araştırma tekniği sayesinde erevelenebilir.

Araştırmada ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Kampanyaya ilişkin görsel ve yazılı materyaller, tanıtım videoları, resmi marka açıklamaları, sektörel medya haberleri ve kampanyanın ödül aldığı yarışma platformları veri setini oluşturmaktadır. Ayrıca konuya ilişkin literatür taraması kapsamında ulusal ve uluslararası akademik yayınlardan elde edilen bilgiler analiz sürecine entegre edilmiştir.

Toplanan veriler, betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Kampanya içeriği, YZ kullanımı, hedef kitleye ulaşma stratejisi, mesaj dili, erişim araçları ve kullanıcı etkileşim düzeyi gibi ana temalar altında incelenmiştir.

Çalışma doğası gereği bazı sınırlılıkları içerisinde barındırmaktadır. Öncelikle, araştırma yalnızca tek bir kampanya örneği olan *Türk Hava Yolları*'nın 'Fly by Sign' uygulamasına odaklanmaktadır. Bu durum, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlamakta ve farklı sektörlerdeki chatbot uygulamalarıyla karşılaştırma yapılmasına olanak tanımamaktadır. Çalışma ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır. Kampanya ile ilgili tüm veriler kamuya açık kaynaklardan elde edilmiş olup, uygulayıcı kurumla doğrudan görüşmeler yapılmamıştır. Bu durum, kampanya stratejilerinin arka planındaki karar süreçlerine ulaşmayı kısıtlamaktadır. Analizde tüketici perspektifi yalnızca dolaylı göstergeler (örneğin sosyal medya etkileşimleri, tüketicilerin kampanyaya ilişkin paylaşım ve yorumları, ödül platformu verileri vb.) üzerinden değerlendirilmiştir. Katılımcı görüşmeleri veya anket gibi doğrudan kullanıcı temelli veriler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Son olarak, YZ ve chatbot teknolojileri oldukça dinamik ve hızla gelişen alanlardır. Bu nedenle kampanya sonrası elde edilen sonuçların zaman içinde değişime uğrayabileceği ve gelecekte benzer uygulamalarda farklı sonuçlar doğurabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bu sınırlılıklara rağmen kampanya kısa sürede elde ettiği başarılı ölçümlerden dolayı ve reklam kampanyasında chatbot teknolojisinin yaratıcı kullanımının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilebileceği için incelemeye değer bulunmuştur.

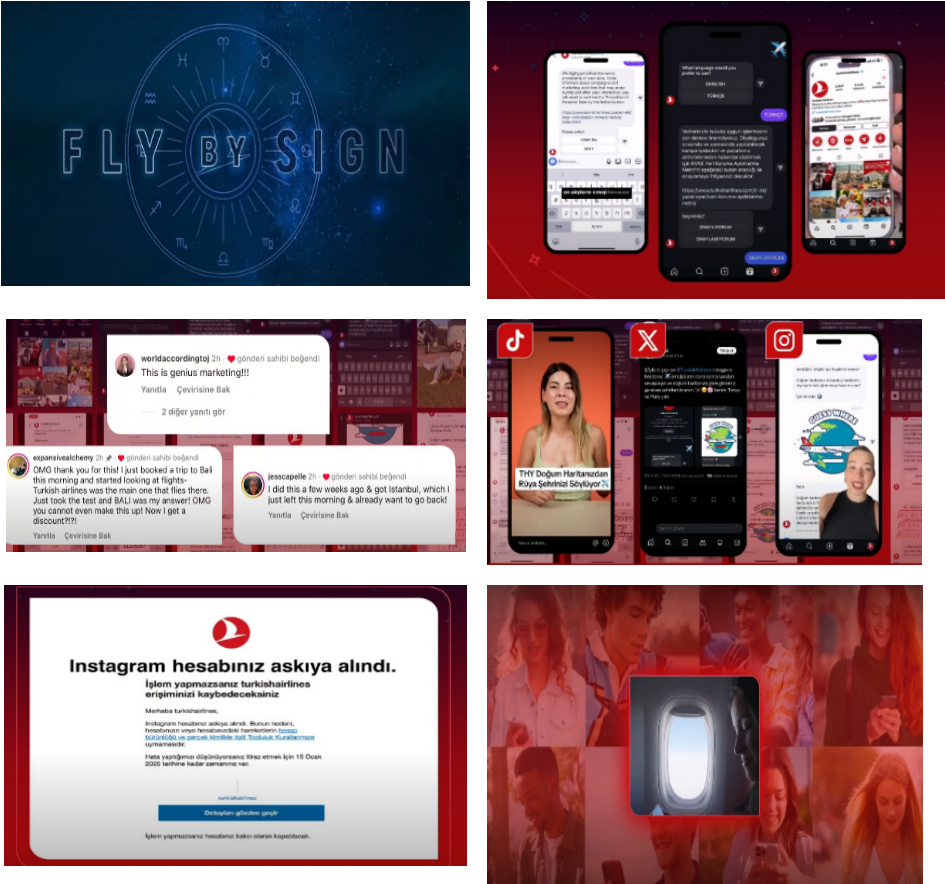
Bulgular

Kampanya ve kullanılan iletişim araçları

Instagram üzerinden başlatılan bu kampanyada, YZ destekli bir seyahat asistanı -sohbet botu- tasarlanarak, kullanıcıların burçlarına göre kişiselleştirilmiş seyahat önerileri sunulmuştur. Kullanıcılar, bir uçak emoji ve doğum bilgilerini göndererek kendilerine özel destinasyon önerileri ve indirimli biletler için promosyon kodlarına erişmiştir. *Tribal Worldwide İstanbul*, *DDB Worldwide* ve *OMD Türkiye* iş birliğiyle geliştirilen kampanya, astrolojinin popülerliğini kullanarak *Türk Hava Yolları*'nı küresel bir keşif kapısı olarak konumlandırarak hedef kitleyle bağ kurma amacını öne çıkarmıştır. Kampanya sayesinde *Türk Hava Yolları*, kendisini sadece bir ulaşım aracı olarak değil, keşiflere ve küresel deneyimlere açılan bir kapı olarak konumlandırarak genç gezginlerin dikkatini ve hayal gücünü çekmeyi başarmıştır. Marka, astrolojinin artan popüleritesinden yararlanarak, hedef kitlesinin yaygın olarak kullandığı bir platform olan *Instagram*'da kişiselleştirilmiş, 'Fly by Sign' projesi ile kullanıcılar basit bir uçak emoji göndererek ve doğum bilgilerini vererek astrolojik burçlarına uygun seyahat önerileri almışlardır. Bu kişiselleştirilmiş destinasyon önerileri, kullanıcıların indirimli bilet satın almalarını sağlayan promosyon kodlarıyla tamamlanırken marka doğru iç görü okumasıyla ve tüketiciye interaktif bir alan sunmasıyla viral paylaşımların da etkileri ile kısa sürede başarıya ulaşmıştır. Kampanyanın tüketici açısından cezbedici yanı ise sadece DM kutusuna gönderilen bir uçak emoji ile çabasıyla şekilde eğlen-

cenin bir parçası olabilmesidir. Günümüz reklamcılık anlayışında her geçen gün değeri artan bir kavram olan interaktiflik bu kampanyanın da başarılı olmasının ana sebebi olarak düşünülebilir. Yıldızların tarihin başından beri insanlara yol gösterdiği varsayımından hareketle kampanyada gençlerin astrolojiye olan ilgisi sayesinde bu yol göstericiliğin yapay zekâ çağında da devam edebileceği iç görüsü hakimdir. Yapay zekâ seyahat asistanına yıldızların konumlarının öğretilmesini takiben THY'nin uçtuğu 6 kıtadan 340'tan fazla destinasyonun karakteristik özellikleri sisteme tanımlanmış, böylelikle verilerin işlenmesi ve birleştirilmesi ile oldukça spesifik ve kişiselleştirilmiş rotalar ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 1. Kampanyaya ait görseller (<https://www.youtube.com/watch?v=i6l1NWPimU/> adresinden 05.05.2025 tarihinde erişilmiştir)

Kampanya - hedef kitle uyumu

Kampanyanın hedef kitlesi sosyal medyada aktif ve teknolojiye yatkın bireyler olarak tanımlanabilir. Bu sebeple chatbot üzerinden hızlı ve eğlenceli

etkileşimle markayla bağ kurmaya hevesli olmaları kampanyanın başarılı olmasında etken olmuştur. Yenilikçi, dijital deneyimlere açık, genç, seyahat severler aynı zamanda astrolojiye olan merakları ile kampanya için spesifik bir tüketici grubunu oluşturmaktadır. Özellikle sosyal medyada oldukça popüler bir konu olan astroloji reklam kampanyasına entegre edilmiş ve bu trend marka tarafından başarılı şekilde yakalanmıştır.

Şekil 1'de kampanyanın işleyişine dair görsellere yer verilmiştir, buradan da görüldüğü üzere kampanya *Instagram*'da başlamış olmasına rağmen farklı sosyal medya platformlarına da taşınmış, özellikle kullanıcılar tarafından organik olarak üretilen 'how to' videoları aracılığıyla kampanyanın ana temasını oluşturan yapay zekalı seyahat asistanının tanıtımı yapılmıştır. Diğer yandan projenin kısa sürede yayılım sağlamasında bir etken de kullanıcıların sonuçlarını gönüllü bir marka elçisi gibi sayfalarında paylaşarak viral etkiye katkıda bulunmaları olmuştur.

Kampanyanın iletişim stratejileri

Kampanyanın amaçları marka etkileşimini artırmak, kullanıcıları THY'nin rezervasyon platformuna yönlendirmek, bilet satışlarını teşvik etmek ve bunlardan da öte veri toplayarak kullanıcı tercihlerini analiz ederek gelecekteki stratejileri güçlendirmek olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada YZ, müşteri profillerine göre mesajların kişiselleştirilebilmesini ve özelleştirilebilmesini sağlarken marka bunu astroloji temasına uyum sağlayan samimi bir tonla tasarlamıştır.

Öncelikle kampanyanın *Instagram* üzerinden tasarlanması bu mecranın görsel odaklı yapısı ve genç kitlenin yoğunluğuyla stratejik bir seçim olarak değerlendirilebilir. Kişiselleştirme devreye girmekte ve özellikle sosyal medyada gençlerin astrolojiyi kendilerini tanıma ve yön bulma aracı olarak kullandıklarını göz önünde bulundurduğumuzda THY, bu kampanya ile gençlere kişiselleştirilmiş bir deneyim sunduğu ve bu iç görüye dayanarak seyahat deneyimini 'kader' ile ilişkilendirerek kullanıcılar için daha anlamlı bir hikâyeye dönüştürdüğünü söylemek mümkündür. Aynı zamanda kullanıcılardan istenen bilgiler ile kampanyaya interaktif bir yapı kazandırılmış olup son aşamada önerilen destinasyonlara özel promosyon kodları, kullanıcıları satın almaya yönlendirmektedir. Sarioğlu'na göre, kişiselleştirilmiş YZ kullanımı tüketici deneyimini zenginleştirme, marka sadakati oluşturma ya da artırma, tutarlılık oluşturma gibi hem işletmeler hem de tüketiciler için çeşitli avantajları bünyesinde barındırmaktadır. YZ algoritmaları tabanlı kişiselleştirme ile markalar, tüketicileri ile daha yakın ilişkiler kurabilme ve bunun sonucunda tüketici sadakati oluşturabilme potansiyeline de erişebilmektedirler (2022, s. 103).

'Fly by Sign' kampanyasının yalnızca teknik bir inovasyon olmadığını, aynı zamanda tüketicinin bilgi ihtiyacını karşılayan (U&G), ikna sürecini bilişsel ve duygusal düzeyde etkili biçimde yöneten (ELM) ve teknolojinin benimsenmesini kolaylaştıran (TAM) çok katmanlı bir strateji olduğunu göstermektedir.

Bu üç teorinin birlikte değerlendirildiğinde, markaların, YZ tabanlı çözümleri veya dijital inovasyonları yalnızca teknolojik yenilik olarak değil, aynı zamanda stratejik bir tüketicici deneyimi tasarımı aracı olarak değerlendirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kampanya sonuçlarına dair lmler

Kampanya süresince -4 haftada- tüketiciler tarafından 880 binden fazla uçak emoji atılmasının yanı sıra 100 bin yeni takipçi kazanılmıştır. %93 diyalog tamamlama hedefine ulaşılmıştır. Promosyon kodlarıyla rezervasyon platformuna yönlendirme yapıldığından dolayı web sitesi trafiği de canlandırılmıştır. Kişiye zel destinasyonlara promosyon kodları verilerek 1 haftada 4 uçak dolusu yolcunun seyahat etmesi sağlanmıştır. Pazarlama stratejilerini belirlemek için kullanıcı verisi birikimi ise markanın kendi müşteri veri tabanını oluşturma noktasında destekleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Arsenijevic ve Jovic'e (2019) göre, günümüzde veriler bir organizasyonun en değerli sermayesi haline gelmiştir. Sahip olunan bir sermaye YZ tarafından analiz edilerek şirketlere rekabette önemli avantajlar sağladığı da göz önüne alındığında kampanyanın bu çıktısı da kayda değer görülmektedir. Ayrıca, araştırma kapsamında incelenen veriler, ölçümler faaliyetlerinin yalnızca kampanya sonrasında değil, kampanya sürecinin her aşamasında stratejik bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu sonuç, Kietzmann ve diğerlerinin (2018) dijital reklamcılıkta yapay zekânın tüketicici yolculuğunun tüm aşamalarında kullanılabileceğine ilişkin bulgularıyla da örtüşmektedir. Özellikle anlık veri analizi ve geri bildirim döngüsünün kısalması, markaların daha evik ve veri odaklı iletişim stratejileri geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Kampanyanın başarısı ve aldığı dller

Araştırmada vaka olarak incelenen proje teknolojiye yenilikçi yaklaşımı ve hedef kitle analizindeki başarısıyla dikkate değer görülmektedir. Öyle ki, marka ve tüketicici arasında kurulan mesaj trafiği ve yoğun talep neticesinde *Instagram* hesaplarının askıya alınması ile sonuçlanmıştır. Hem tüketicinin isteklerini okumaları hem de yeni yükselişte olan YZ kullanımını kampanyaya entegre ederek kullanmaları bu projeyi incelemeye değer kılmaktadır. Bir diğer önemli yanı ise kampanyanın 15. *MIXX Awards Türkiye* yarışmasında 'Veriden Doğan Yaratıcı Kampanyalar' kategorisinde *Altın MIXX* kazanmış olmasıdır. YZ teknolojilerinin gelişimi reklamcılık gibi yoğun yaratıcılık gerektiren bir endüstride veri ve veriyi doğru biçimde işlemenin önemini vurgulaması açısından da değerli görülmektedir.

Stratejik iletişim kararları

Bu çalışmanın bulguları, sosyal medya platformlarının artan kullanımıyla birlikte, markaların bu dijital ortamlarda görünürlüklerini artırma ve hedef kit-

leyle daha etkili iletişim kurma gereksiniminin her geçen gün daha kritik hâle geldiğini göstermektedir. Özellikle YZ destekli izleme ve analiz araçlarının, markaların sosyal medya dinamiklerini daha sağlıklı biçimde yorumlamalarına olanak sağladığı tespit edilmiştir. Bu durum, Koç ve Başfırıncı'nın (2023) da belirttiği gibi, yapay zekânın iletişim mesleklerinde stratejik karar alma süreçlerine entegre edilmesinin artık kaçınılmaz bir zorunluluk hâline geldiğini desteklemektedir.

Bulgular, sosyal medya analizinin yalnızca metriklerin ölçümünden ibaret olmadığı; aynı zamanda tüketici davranışları, duygusal tepkiler ve marka algısı gibi daha derin katmanların da değerlendirilmesini gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Çeber ve Çeliker (2024) tarafından yürütülen çalışmada da benzer şekilde, tüketicilerin üretken yapay zekâ ile oluşturulan reklamlara yönelik algılarının, geleneksel reklamlardan farklılaştığı ve daha kişisel, etkileşimli bir iletişim beklentisi oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç

Dijitalleşmenin beraberinde getirdiği hızlı dönüşüm, markalar üzerinde doğrudan bir etki yaratmakta ve pazarlama anlayışını köklü biçimde değiştirmektedir. Bu çalışmada, dijitalleşme ve reklam arasındaki bağ incelenmiş; gelişen YZ teknolojileri bağlamında, bu teknolojilerin önemli bir aracı olarak öne çıkan sohbet robotlarının reklam kampanyası süreçlerindeki konumlandırılması ve markalara sağladığı potansiyel katkılar örnek olay üzerinden ele alınmıştır.

YZ destekli reklamcılığa örnek olabilecek bu kampanya ile tüketici odaklı ürün üretme ve hizmet sunma, hedef pazarı daha doğru belirleme ve bu alanda daha yüksek dönüş elde etme, müşteri ihtiyaçlarını tam olarak karşılayabilme ihtiyaçları karşılanmıştır.

Müşteri iç görülerini ve ilgi alanlarını analiz ederek, ihtiyaca yönelik içerik hazırlayan YZ algoritmaları pazarlama profesyonellerinin önemli birer yardımcısı olarak kabul edilmekte ve sosyal medya gönderi içerikleri üretiminde de kullanılmaktadır (Duran, 2021). Bu kampanyada ise YZ destekli bir chatbot aracılığıyla müşteri ile interaktif bir ilişki kurulabilmiştir. İncelenen örnek olay göstermektedir ki, doğru bir iletişim stratejisi kurulduğunda YZ destekli chatbot'lar kullanılarak marka temel olarak şu sonuçlara ulaşabilir:

- Marka görünürlüğünü artırır.
- Hızlı yanıtlarla müşteri memnuniyetinin sağlanmasına katkı sunar.
- Yeni müşterilere ulaşmayı kolaylaştırır.
- Müşteriler hakkında daha derinlemesine iç görüler elde etme ve gelişmiş veri analizi imkânı sağlar.

Sonuç olarak, sosyal medya analizine dayalı yapay zekâ uygulamaları, yalnızca teknik bir araç değil; aynı zamanda marka stratejisinin temel bileşenler-

inden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, dijital kampanyaların etkililiğini belirlemenin yanı sıra, marka itibarı yönetimi ve rekabet analizi gibi kritik alanlarda da önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, örnek olay incelemesi ile YZ ve reklam arasındaki katmanlı ve dinamik ilişkiye dair güncel bir perspektif sunmaktadır.

Bu alışma, YZ destekli sosyal medya analiz araçlarının dijital reklamcılık stratejileri üzerindeki etkisini inceleyerek, söz konusu teknolojilerin markalar açısından sunduğu olanakları ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, YZ uygulamalarının yalnızca veri takibi ve analiz süreçlerini kolaylaştırmakla kalmadığını, aynı zamanda kampanya performansını artırmaya ve marka-tüketici etkileşimini güçlendirmeye yönelik stratejik katkılar sunduğunu göstermektedir.

Türkiye’de markaların ve şirketlerin YZ tabanlı uygulamalara yönelik farkındalıklarının artırılması ve bu alanda geliştirilen çözümlerin kullanım oranlarının yükseltilmesi adına çeşitli çalışmaların yapılması önerilmektedir. YZ destekli sohbet robotları, pazarlama profesyonellerine operasyonel verimlilik, maliyet tasarrufu ve derinlemesine müşteri içgörüsü sağlama açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Aynı zamanda müşteri memnuniyetinin artırılmasında da etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Doğru şekilde planlanmış iş süreçleri ve kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımlarıyla entegre edildiğinde, sohbet robotları markaların pazarlama hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamakta ve genel pazarlama stratejilerinin etkinliğini artırmaktadır.

Günümüzde sosyal medya platformlarının hızlı gelişimi ve kullanıcı sayısındaki artış, sosyal medya takibinin stratejik önemini artırmıştır. Bu doğrultuda markalar, sosyal medya kullanıcılarının ilgisinden doğan fırsatları değerlendirmiş; YZ tabanlı veri analiz teknolojilerinden yararlanarak gelişmiş sosyal medya izleme araçları ve ölçümleme yöntemleri geliştirmiştir. YZ teknolojilerinin en dikkat çeken avantajlarından biri, anlık geri bildirimlerin hızlı bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımasıdır. Bu durum, markaların hem tüketiciler hem de rakipler tarafından nasıl algılandıkları konusunda daha derinlemesine bilgi edinmelerini sağlamaktadır. Böylece sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen ölçümleme ve değerlendirme faaliyetleri, çok katmanlı ve dinamik bir yapıya dönüşmektedir. Kampanya sürecinin son ve en kritik aşamasını oluşturan ölçümleme, gerçekleştirilen tüm iletişim faaliyetlerinin finansal ve performans bazlı çıktılarla değerlendirilmesini içermektedir (Pride & Ferrell, 2007, s. 417). İncelenen vaka analizinde de kampanya ölçümlerinin ayrıntılı yapıda olması bu duruma destekler niteliktedir.

Facebook, Google ile evrimii reklamcılık sektörünü değiştirmiş, dünyada ki en büyük insan bilgisinden oluşan veri tabanlarından birine sahip olmuştur, başka bir deyişle bu muazzam veri YZ için petrol niteliğindedir (Campbell, 2022, s. 33). YZ bilgi / veri ile buluştuğu zaman reklamcılara destek vermek için tüm olanakları göz önüne alındığında işlevsel bir yardımcı konumundadır. Figo li ve diğerleri YZ’ye ilişkin iddia ve tereddütlere karşın günümüzde insanların

ve makinelerin birbirlerinin eksikliklerini gidermek ve çıktının nihai kalitesini artırmak için iş birliği yaptığı tamamlayıcılık ilişkisini sürdürdüğünü belirtmektedir (2022, s. 28). Araştırmalar göstermektedir ki, YZ ile reklamcılar birlikt çalışma deneyimleri arttıkça, YZ daha çok veriye sahip olarak bilgi tabanını genişletecek ve böylelikle yapılan işlerde daha çok başvurulacak bir kaynak haline gelecektir.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle, markaların YZ destekli izleme ve analiz araçlarını sadece performans değerlendirme amacıyla değil, aynı zamanda içerik üretim stratejilerini belirlemede de etkin biçimde kullanmaları önerilmektedir. Ayrıca, tüketiciyle kurulan dijital iletişimde şeffaflık, kişiselleştirme ve etik duyarlılık gibi unsurların göz önünde bulundurulması, marka güveni ve sadakatinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Son olarak, yapay zekâ teknolojilerinin hızla gelişen doğası dikkate alınarak, bu alandaki yeniliklerin sürekli izlenmesi ve iletişim stratejilerine entegre edilmesi gerekmektedir. Böylece markalar, rekabet avantajlarını koruyabilir ve hedef kitleleriyle daha anlamlı ilişkiler kurabilir.

Kaynakça

- Acar, H. M., & Tanyıldızı, N. İ. (2022). Reklamda YZ kullanımı: Ziraat Bankası #sen-hepgülümse reklam filminde deepfake uygulamasının görsel anlatıya etkisi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 8, 78–99.
- Acet, L. Ü., & Karaçor, S. (2024). Görsel iletişim tasarımı bakımından YZ ile oluşturulan reklamların incelenmesi. *Academic Social Resources Journal*, 9(6), 584-589.
- Arsenijevic, U., & Jovic, M. (2019, 30 Eylül – 04 Ekim). *Artificial intelligence marketing: Chatbots* [Konferans Bildiri Özeti]. International Conference on Artificial Intelligence: Applications and Innovations, Vrdnik Banja, Sırbistan.
- Barış, A. (2020). A new marketing tool: Chatbot. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 3(1), 31–46.
- Bulut, A., & Arslan, B. (2024). Creating ad campaigns using generative AI. *Applications of Generative AI* içinde (ss. 22–36). Springer Nature.
- Campbell, C. (2022). *Ai by design: A plan for living with artificial intelligence*. CRC Press.
- Chan-Olmsted, S. M. (2019). A review of artificialintelligenceadoptions in themedicalindustry. *International Journal on Media Management*, 21(3-4), 193-215.
- Çeber, B. (2024). YZ etiği bağlamında reklamcılık sektörü üzerine uygulamalı bir araştırma. *Intermedia International e-Journal*, 11(20), 63–84.
- Çeber, B., & Çeliker Erbasan, S. (2024). Tüketicilerin üretken YZ uygulamaları ile oluşturulan reklamlara yönelik algı ve davranışları üzerine bir saha araştırması.

- Akdeniz İletişim*, 47, 289–313.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340.
- Duran, C. (2021). YZ temelli pazarlama: Geleneksel pazarlamanın sonu mu? Ö. İyigün, & M. K. Yılmaz (Ed.), *Yapay zekâ: Güncel yaklaşımlar ve uygulamalar* içinde (ss. 31–50). Beta Kitap.
- Felis dlleri (2024, 19 Kasım). *Tribal Worldwide Istanbul / Turkish Airlines - Fly By Sign #Felis2024* [Video]. 29 Nisan 2025 tarihinde https://youtu.be/i6l1NW-Pim_U?si=V6ZaCPUsKSIP_Mp0 adresinden erişilmiştir.
- Figoli, F.A., Mattioli, F., Rampino L. (2022). *Artificial intelligence in the design process*. Francoangeli.
- Garip, S., & İnceli, P. (2021). Yeniliklerin yayılımı bağlamında Instagram’da YZ ürünü sanal etkileyenin takipçiler tarafından kabulüne yönelik bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(2), 959–980.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., Courville, A., & Bengio, Y. (2014). Generative adversarial networks. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 27. <https://arxiv.org/pdf/1406.2661>
- Golden Drum. (tarih yok). Turkish Airlines Fly by Sign. 29 Nisan 2025 tarihinde <https://goldendrum.com/showcase/1506008GD24-turkish-airlines-fly-by-sign> adresinden erişilmiştir.
- Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1974). Utilization of mass communication by the individual. J. G. Blumler & E. Katz (Ed.), *The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research* içinde (ss. 19–32). Sage.
- Kietzmann, J., Paschen, J., & Treen, E. (2018). Artificial intelligence in advertising: How marketers can leverage artificial intelligence along the consumer journey. *Journal of Advertising Research*, 58(3), 263–267.
- Kırdar, Y., & Snmezer, Z. (2024). Reklamcılık ve YZ pratiklerini toplumbilimsel zmlleme yöntemiyle inceleme: “Sephora reklam filmleri”. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(41), 51–59.
- Koç, N., & Başfırınç, C. (2023). İletişim alanındaki mesleklerde YZ uygulamaları: Mevcut durum analizi ve alan yazın taraması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 121–148.
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2020). *Pazarlama 4.0: Gelenekselden dijitale geçiş*. Optimist Yayın Grubu.
- Kuruca, Y., stner, M., & Şimşek, İ. (2022). Dijital pazarlamada YZ kullanımı: Sohbet robotu (chatbot). *Medya ve Kültür*, 2(1), 88–113.
- Marangoz, M., & Tayçu, Z. (2018, 26-29 Nisan). *Evaluation of the effects of artificial*

- intelligence studies on marketing practices* [Konferans Bildiri Özeti]. Innovation and Global Issues Congress III, Patara Antique City Parliament Building, Antalya.
- Media Cat (2025, 11 Nisan). 15. MIXX Awards Türkiye’de kazananlar belli oldu. 7 Mayıs 2025 tarihinde <https://mediacat.com/15-mixx-awards-turkiyede-kazananlar-belli-oldu/> adresinden erişilmiştir.
- Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. Springer.
- Pride, W.M., Ferrel, O.C. (2007). *Foundations of marketing*. Cengage Learning.
- Russell, S., & Norvig, P. (2016). *Artificial intelligence: A modern approach*. Pearson Education.
- Rodgers, W., & Nguyen, T. (2022). Advertising benefits from ethical artificial intelligence algorithmic purchase decision path ways. *Journal of Business Ethics*, 178, 1043-1061.
- Sarioğlu, B. ve Develi, İ. (2022). Pazarlamada kampanya yönetimi ve YZ kullanımı. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 91-124.
- Say, C. (2023). *50 soruda yapay zekâ*. Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Türksoy, N. (2022). The future of public relations, advertising and journalism: How artificial intelligence may transform the communication profession and why society should care? *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 40, 394-410.
- Vredenburg, J., Kapitan, S., Spry, A., & Kemper, J. A. (2020). Authentic brand activism: Consumer perceptions, brand performance, and activism types. *Journal of Advertising*, 49(4), 427-441.
- Yakut, R. E., & Küçükerdoğan, B. B. (2024). Metaverse platformundaki giyim markası reklam görsellerinin YZ tabanlı göz izleme yöntemi ile analizi. *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 69-85.
- Yıldırım, E., & Can, A. (2024). Yapay zekânın reklamcılık alanında kullanımı ve YZ kullanılarak yazılmış reklam film senaryo analizi. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 268-287.
- Yılmaz, A. (2022). *Reklamcılık sektörünün geleceğinde yapay zekânın rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods*. Sage.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

INFLUENCER MARKETING GUIDE: PLATFORMS, BEST CONTENT STRATEGIES, AND TARGET MARKETS*

Hafize Nurgül DURMUŞ ŞENYAPAR**

Received: 24.05.2025 - Accepted: 25.09.2025

Durmuş Şenyapar, H. N. (2025). Influencer marketing guide: Platforms, best content strategies, and target. Etkileşim, 16, 110-137.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

Influencer marketing has emerged as a central strategy in digital advertising, enabling brands to leverage social media influencers to enhance audience engagement and brand awareness. This study examines the effectiveness of influencer marketing across six major platforms: *TikTok*, *Facebook*, *Instagram*, *X* (formerly *Twitter*), *LinkedIn*, and *YouTube*. The study employs a qualitative research approach to present the findings in three core dimensions: Influencer Types and Performance, Content Strategy, Marketing Advantages, and Challenges. Key findings demonstrate that campaign effectiveness is highly dependent on the strategic alignment of influencer types and content formats with each platform's technical affordances and audience culture. *TikTok* and *Instagram* are particularly effective for high-engagement, short-form content, making them optimal for viral campaigns and rapid audience growth. *LinkedIn* and *YouTube* excel in supporting long-form, educational, and thought leadership content, fostering professional credibility and sustained audience retention. *Facebook* remains significant for community-driven engagement and interactive formats such as live shopping. *X* distinguishes itself with real-time interaction and thought leadership, especially in trending and niche communities. The study highlights that nano- and micro-influencers outperform macro-influencers on platforms that prioritise authenticity and community. Macro and thought leadership influencers are more impactful in rewarding expertise and depth. The growing presence of AI-generated and meme influencers on visually and algorithmically driven platforms points to new directions for digital marketing. This research provides actionable insights for brands and marketers seeking to improve their digital engagement, offering a structured framework for influencer marketing strategies. By clarifying the interplay between influencer type, content strategy, and platform affordance, the study supports more effective, evidence-based influencer marketing campaigns. Future research should explore the evolving role of AI-generated influencers and the impact of emerging digital platforms on influencer marketing strategies.

Keywords: influencer marketing, social media platforms, digital advertising, content strategy, audience engagement.

* Revised version of the study which was presented in Üsküdar University 12th International Communication Days/Media and Communication Studies in the Digital Age Symposium.

** Associate Professor/PhD., Gazi University, Faculty of Health Sciences, Ankara, Türkiye
nurguld@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0927-1643

'INFLUENCER' PAZARLAMA REHBERİ: PLATFORMLAR, EN İYİ İÇERİK STRATEJİLERİ VE HEDEF PAZARLAR*

Hafize Nurgül DURMUŞ ŞENYAPAR**

Gönderim Tarihi: 24.05.2025 – Kabul Tarihi: 25.09.2025

Durmuş Şenyapar, H. N. (2025). Influencer marketing guide: Platforms, best content strategies, and target. Etkileşim, 16, 110-137.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Influencer pazarlama, dijital reklamcılığın merkezi bir stratejisi haline gelerek markaların sosyal medya fenomenlerini kullanarak hedef kitle etkileşimini ve marka bilinirliğini artırmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışma, influencer pazarlamanın etkinliğini TikTok, Facebook, Instagram, X (eski adıyla Twitter), LinkedIn ve YouTube olmak üzere altı ana platformda incelemektedir. Bulgular, nitel bir araştırma yaklaşımı ile üç temel boyutta sunulmuştur: Influencer Türleri ve Performansı, İçerik Stratejisi ve Pazarlama Avantajları ve Zorlukları. Elde edilen ana bulgular, kampanya etkinliğinin büyük ölçüde influencer türlerinin ve içerik formatlarının, her bir platformun teknik olanakları ve kullanıcı kültürüyle stratejik uyumuna bağlı olduğunu göstermektedir. TikTok ve Instagram, yüksek etkileşimli kısa video içeriklerinde öne çıkarak viral kampanyalar ve hızlı kitle büyümesi için en uygun ortamı sunar. LinkedIn ve YouTube ise uzun formatlı, eğitici ve düşünce liderliğine dayalı içerikleri destekleyerek profesyonel itibar ve sürdürülebilir izleyici bağlılığı sağlamada başarılıdır. Facebook, topluluk odaklı etkileşim ve canlı alışveriş gibi interaktif formatlarla önemini korumaktadır. X ise özellikle güncel ve niş topluluklarda, gerçek zamanlı etkileşim ve düşünce liderliği ile öne çıkar. Çalışma, özgünlük ve topluluk odaklılık öncelikli platformlarda nano ve mikro 'influencer'ların makro 'influencer'lara kıyasla daha yüksek performans gösterdiğini; uzmanlık ve derinlik ödüllendirildiğinde ise makro ve düşünce lideri 'influencer'ların daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Görsel ve algoritmik olarak yönlendirilen platformlarda yapay zekâ destekli ve meme 'influencer'ların yükselen varlığı, dijital pazarlama için yeni yönelimleri işaret etmektedir. Bu araştırma, dijital etkileşimi artırmak isteyen marka ve pazarlamacılara uygulanabilir içgörüler sunarak influencer pazarlama stratejileri için yapılandırılmış bir çerçeve ortaya koymaktadır. Influencer türü, içerik stratejisi ve platform olanakları arasındaki etkileşimi netleştirerek daha etkili ve kanıta dayalı influencer kampanyalarını desteklemektedir. Gelecek araştırmaların, yapay zekâ ile üretilen 'influencer'ların değişen rolünü ve yeni dijital platformların influencer pazarlamasına etkisini incelemesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: influencer pazarlama, sosyal medya platformları, dijital reklamcılık, içerik stratejisi, hedef kitle etkileşimi.

* Bu çalışma İFİG 2025 12. Uluslararası İletişim Günleri/ Dijital Çağda Medya ve İletişim Çalışmaları Sempozyumu kapsamında sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş versiyonudur.

** Doçent Doktor, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara, Türkiye
nurguld@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0927-1643

Introduction

Background and context

Influencer marketing has become a dominant force in digital advertising, leveraging the credibility and reach of social media personalities to promote brands, products, and services. (Voorveld, 2019). With the continuous expansion of digital platforms, businesses increasingly integrate influencer collaborations into their marketing strategies to engage with highly targeted audiences (Ibáñez-Sánchez et al., 2022). Unlike traditional advertising, influencer marketing builds on trust, authenticity, and audience engagement, making it an effective approach for brand advocacy and customer acquisition (Bunker, 2020; Kim & Kim, 2021).

The rapid growth of social media has led to the emergence of diverse influencer types across various platforms. Social networks, including *TikTok*, *Facebook*, *Instagram*, *X* (formerly *Twitter*), *LinkedIn*, and *YouTube*, offer unique opportunities for brands to connect with consumers (Haenlein et al., 2020). However, the effectiveness of influencer marketing varies significantly based on platform dynamics, content formats, and audience demographics (Hugh et al., 2022). Selecting the right influencer type and content strategy is crucial for maximising engagement, conversion rates, and brand impact (Leung et al., 2022).

Despite its advantages, influencer marketing presents challenges, including algorithm-driven visibility shifts, content saturation, and concerns about authenticity (Kapitan et al., 2022). Additionally, brands must navigate platform-specific audience behaviours, influencer pricing structures, and evolving engagement trends (Ao et al., 2023). A data-driven approach is essential for optimising influencer selection and developing tailored marketing strategies.

This study aims to provide a structured framework for influencer marketing by analysing the most effective influencer types, content formats, and audience engagement patterns across various social media platforms, including *TikTok*, *Facebook*, *Instagram*, *X* (formerly *Twitter*), *LinkedIn*, and *YouTube*. This analysis provides actionable insights for businesses and marketers seeking to refine their influencer marketing strategies.

Methodology

Research questions

Reflecting the increasingly diverse, dynamic, and platform-specific nature of influencer marketing, this study formulates a set of research questions to guide its comparative and strategic analysis. These questions aim to capture the nuances of influencer performance, content strategies, marketing advantages and challenges, and cross-platform alignment, providing a structured lens to interpret the findings. Accordingly, the study seeks to address the fol-

lowing research questions (R.Q.):

R.Q.1: What types of influencers (e.g., nano, micro, macro, AI-generated, and thought leaders) are most effective on each major social media platform, and how do their performance patterns vary?

R.Q.2: Which content formats and strategies (short-form, long-form, interactive, live, AI-based) yield the highest engagement and marketing effectiveness on *TikTok*, *Facebook*, *Instagram*, *X (Twitter)*, *LinkedIn*, and *YouTube*?

R.Q.3: What are the platform-specific marketing advantages and challenges in utilizing influencer collaborations, particularly in audience targeting, brand trust, content visibility, and campaign sustainability?

R.Q.4: How do the platforms compare overall influencer marketing effectiveness across critical dimensions such as short-form engagement, long-form thought leadership, community-based impact, and AI/virtual integration?

R.Q.5: How can marketers strategically align influencer types and content strategies with each platform's affordances and user cultures to optimize campaign outcomes and brand impact?

Purpose and rationale of the study

The rapid expansion and diversification of influencer marketing across digital platforms have fundamentally transformed how brands communicate, build trust, and engage with target audiences. However, academic literature often lacks comparative, theory-driven analyses that systematically examine how influencer types, content strategies, and platform-specific affordances interact to shape marketing effectiveness across different ecosystems. There is a critical need for research that not only identifies effective influencer types and content strategies for each platform but also explains why and how these differences emerge in practice, integrating both conceptual and empirical perspectives.

Accordingly, the primary objective of this study is to conduct a comprehensive and comparative analysis of influencer marketing strategies across six major social media platforms: *TikTok*, *Facebook*, *Instagram*, *Twitter* (formerly *X*), *LinkedIn*, and *YouTube*. The research aims to (1) systematically categorize influencer types based on their roles, performance patterns, and engagement metrics on each platform, (2) evaluate the effectiveness of diverse content formats and strategies in driving marketing outcomes, (3) identify the unique advantages and challenges associated with influencer collaborations in different digital environments, (4) synthesize these findings into a cross-platform framework that enables marketers and researchers to align campaign strategies with platform affordances and audience expectations, and (5) contribute to the theoretical understanding of influencer marketing by articulating

the underlying mechanisms—such as trust, authenticity, community-building, and algorithmic logic—that drive influencer effectiveness. By pursuing these goals, the study directly responds to recent calls in the literature for more holistic, context-sensitive, and practically relevant analyses of influencer marketing dynamics.

Significance and contribution

This study makes several original contributions to both academic scholarship and professional practice. By employing a qualitative, comparative thematic analysis that integrates multiple data sources and research questions, it offers a data-driven yet theory-informed understanding of how influencer marketing operates across the most influential digital platforms. The cross-platform perspective offers a nuanced map of how influencer types (nano, micro, macro, AI-generated, meme, thought leadership, etc.) and content formats (short-form, long-form, interactive, live, educational) achieve varying impacts depending on the sociotechnical context. The findings provide actionable guidance for marketers and brands seeking to optimize influencer selection, content design, and campaign strategy in a rapidly fragmenting digital ecosystem. The study's practical matrix and comparative visual synthesis serve as strategic tools for practitioners, helping them navigate platform-specific strengths and limitations, audience preferences, and emerging trends such as AI-generated influencers and virtual communities. The research advances theoretical debates in digital marketing by situating influencer performance within broader frameworks of trust, engagement, authenticity, and platform governance. By highlighting both expected and unexpected findings – including the growing influence of AI-generated actors and the enduring impact of community-driven advocacy – the study encourages future research to address the evolving challenges and opportunities in influencer marketing. Finally, by acknowledging methodological limitations and suggesting directions for empirical and primary research, the study supports ongoing knowledge development and evidence-based decision-making in both academia and the marketing industry.

Research design and approach

This study employs a qualitative research methodology, adopting an exploratory and comparative thematic analysis to examine influencer marketing strategies across six major social media platforms: *TikTok*, *Facebook*, *Instagram*, *X* (formerly *Twitter*), *LinkedIn*, and *YouTube*. The qualitative approach allows for a nuanced exploration of platform-specific influencer dynamics, content strategies, and audience alignment, yielding rich contextual insights into digital marketing practices.

Data collection and sources

The analysis was based exclusively on secondary data, drawing from a wide range of peer-reviewed academic studies published over the last two decades. Sources were identified through a structured literature review using *Web of Science*, *Scopus*, and *Google Scholar* databases. The inclusion criteria prioritized credibility, recency, and direct relevance to influencer marketing practices, platform-specific engagement strategies, and content effectiveness. The source selection process aimed to ensure comprehensive and representative coverage of influencer marketing across the target platforms.

Thematic analysis and coding procedure

Thematic analysis was conducted by systematically reviewing and coding the selected sources to identify recurring patterns and emerging trends in influencer marketing. The study employed both deductive and inductive coding strategies. Research questions and predefined categories guided deductive coding, while inductive coding enabled the identification of novel themes and context-specific dynamics. For each platform, this study organized the coding and analysis under three main thematic dimensions: "Influencer Types and Performance," "Content Strategy," and "Marketing Advantages & Challenges." This structure ensured that platform-specific findings were consistently mapped and compared across all cases. Themes were refined and clearly defined to capture the complexity of influencer-platform alignment, content effectiveness, and marketing challenges. The final analysis presents the detailed findings for each platform, followed by a comparative synthesis across platforms.

Researcher role, validity, and reliability

To enhance the validity and reliability of the study, several measures were adopted throughout the research process. Triangulation was achieved by integrating data from multiple academic sources, thereby reducing the risk of bias from every source. The transparency of the study was ensured by documenting the coding framework and theme definitions in detail, thereby enabling the replicability of the analysis. The researcher's background and prior experience in digital marketing and influencer research were acknowledged as potential sources of interpretive bias. To reduce this risk, the researcher regularly wrote self-reflective notes during the analysis process, critically examining assumptions and perspectives to minimize personal bias and maintain objectivity.

Findings

'TikTok'

TikTok has rapidly become one of the most influential social media platforms for digital marketing, particularly among younger demographics. The platform's algorithm prioritizes short-form video content with high engagement potential, making it an ideal space for influencer-driven campaigns (Hae-nlein et al., 2020).

Influencer types and performance

Nano and micro-influencers thrive on *TikTok* due to their ability to create highly engaging, community-driven content (Chan et al., 2023). Their relatability and authenticity resonate with niche audiences, fostering trust and higher engagement rates. Macro influencers, while reaching broader audiences, often experience lower engagement compared to micro-influencers, making them more suitable for brand awareness campaigns rather than direct audience interaction. Meme influencers leverage *TikTok*'s algorithm, which favours humour and viral trends, enabling them to achieve significant reach and rapid content distribution (M. Zhang & Liu, 2021). The rise of live shopping influencers on *TikTok* has also redefined digital marketing, as real-time engagement and interactive product showcases drive consumer purchasing decisions.

Content strategy

Content strategies on *TikTok* revolve around the platform's unique format, emphasising creativity, trends, and engagement (Ishihara & Oktavianti, 2021). Trending challenges and duet features enable brands to capitalize on viral movements, increasing organic reach. Short-form video content that incorporates music, filters, and special effects aligns with *TikTok*'s entertainment-driven nature, making it highly engaging and appealing. Interactive content, such as live Q&A sessions and behind-the-scenes clips, enhances audience trust and fosters community-building among followers (Fonseca & Fonseca, 2023; Tong, 2020).

Marketing advantages and challenges

TikTok offers several advantages for influencer marketing, primarily its algorithm-driven content discovery, which provides a higher chance of virality compared to other platforms. The high engagement levels of nano and micro-influencers make collaborations cost-effective while ensuring impactful audience interactions (Lazo & Velasco, 2021). However, challenges persist, including rapid content turnover, which affects long-term visibility, and the unpredictability of the algorithm, making it difficult to achieve consistent reach. Additionally, regulatory concerns surrounding sponsored content disclosures require brands and influencers to navigate compliance requirements carefully (Arfan et al., 2023). Understanding these factors allows brands to refine their influencer marketing strategies on *TikTok*, leveraging platform-specific content dynamics to enhance engagement and conversion outcomes.

'Facebook'

Facebook remains a key platform for influencer marketing, particularly due to its diverse user demographics and strong community engagement tools (Arora et al., 2019). Unlike *TikTok*, *Facebook* allows for a mix of content types, including videos, live streams, and long-form posts, making it a versatile platform for brand promotions (Martínez-López et al., 2020).

Influencer types and performance

Macro and micro-influencers engage audiences through long-form content and interactive discussions, fostering meaningful connections. Their performance varies depending on the content type and audience engagement, making them effective for brand storytelling and product promotions (Chen et al., 2015). Live shopping influencers utilize *Facebook Live* to conduct real-time product showcases, resulting in high conversion rates through interactive demonstrations (Archer, 2019). Community-based influencers play a crucial role in brand advocacy by leveraging *Facebook Groups* to build loyal brand communities, fostering organic engagement, and promoting customer retention (Eghtesadi & Florea, 2020; Kupfer et al., 2018).

Content strategy

Content strategies on *Facebook* focus on real-time interaction and immersive storytelling. Live streams and Q&A sessions enhance audience relationships by creating direct engagement opportunities. Long-form posts and storytelling techniques, particularly in niche industries, enable brands to form a deep connection with their target market. Video content, including short clips and longer-format educational videos, performs well when optimised for *Facebook's* native platform features (Gretzel, 2017; Hughes et al., 2019).

Marketing advantages and challenges

Facebook ensures strong community engagement through *Groups*, making it an excellent platform for brands seeking long-term audience connections (Litterio et al., 2017). Its suitability for long-form content and brand storytelling makes it ideal for businesses focused on detailed product education (Bianchi et al., 2017). However, the platform faces challenges such as declining organic reach due to algorithm shifts that favour paid advertising. Engagement rates tend to be lower than short-form video platforms like *TikTok*, and audience demographics skew older compared to newer social media channels. By strategically leveraging influencer collaborations on *Facebook*, brands can maximise customer engagement, increase conversion rates, and build long-term brand loyalty (Al-Emadi & Ben Yahia, 2020; Fink et al., 2020).

'Instagram'

Instagram remains one of the most effective platforms for influencer marketing, providing a highly visual medium for brands to engage with their audiences through photos, videos, and interactive content. The platform's diverse content formats, including *Stories*, *Reels*, and *IGTV*, enable influencers to tailor their content strategies to maximise engagement and conversions (Casaló et al., 2020).

Influencer types and performance

Nano and micro-influencers demonstrate high engagement rates on *Instagram*, often ranging between moderate to high levels, as their content is more personalised and fosters strong community trust (Boerman, 2020; Jin et al., 2019). Macro influencers provide extensive reach, but generally have slightly lower engagement rates than nano and micro-influencers, making them ideal for large-scale brand awareness campaigns (De Veirman et al., 2017). Meme influencers leverage *Instagram*'s shareability to generate viral content, while AI influencers, though an emerging trend, still require further empirical validation to assess their effectiveness. Live shopping influencers utilize *Instagram Live* for real-time shopping experiences, integrating interactive product showcases to drive conversions (Saffanah et al., 2023).

Content strategy

Its visually immersive nature shapes content strategies on *Instagram*. Reels and short-form videos are prioritised by the algorithm, making them essential for influencer marketing campaigns (Barquero Cabrero et al., 2023). Stories and interactive features, such as polls, Q&A sessions, and stickers, enhance audience participation and encourage immediate engagement. High-quality visual posts remain a cornerstone of brand storytelling, reinforcing credibility and long-term presence within target audiences (Chung et al., 2021).

Marketing advantages and challenges

Instagram offers a strong visual appeal, which enhances brand storytelling and product presentation. Interactive features, such as polls, Q&A, and stickers, drive engagement, while its versatile content formats allow brands to achieve multiple campaign objectives (Jin et al., 2019; Tafesse & Wood, 2021). However, the platform faces challenges such as declining organic reach due to algorithmic changes that prioritise paid promotions (De Veirman et al., 2019). High competition necessitates the consistent production of high-quality content, and influencer collaborations tend to be more costly compared to platforms like *TikTok* (Cotter, 2019). By leveraging *Instagram*'s strengths and strategically addressing its challenges, brands can create impactful influencer marketing campaigns that drive both engagement and conversions (Belanche et al., 2021).

'X (formerly Twitter)'

X (formerly *Twitter*) remains a vital platform for influencer marketing, particularly for thought leadership, brand announcements, and real-time engagement (Harrigan et al., 2021; Jhaver et al., 2021). The platform is unique in its ability to facilitate direct conversations between brands, influencers, and consumers through short-form content and trending discussions (Arora & Sanni, 2019).

Influencer types and performance

Micro and macro influencers dominate brand collaborations on X, with engagement levels varying based on content relevance and audience interaction (Almeida & Sabino, 2022; Leonardi et al., 2020). Micro-influencers often foster deeper engagement in niche discussions, while macro-influencers contribute to large-scale audience reach and brand visibility (Divecha, 2019). Blog and thought leadership influencers, including industry experts, journalists, and business leaders, leverage X to disseminate insights and industry trends, making them particularly influential in the technology, finance, and political sectors (Ali et al., 2020). Meme and community-based influencers thrive on the platform's fast-paced, shareable nature, often generating viral content that enhances audience engagement and organic reach (Kostygina et al., 2020).

Content strategy

Content strategies on X focus on maximising engagement through concise, interactive formats. Long-form tweet threads provide educational and informative value, particularly for thought leadership influencers (Dubois & Gaffney, 2014). Short-form video content, GIF's, and multimedia elements enhance user interaction and increase content shareability (Zengin Alp & Gündüz Ögüdücü, 2018). Hashtag campaigns and participation in trending discussions amplify brand visibility, allowing influencers to reach a broader audience through organic and algorithm-driven engagement (Xu & Zhou, 2020).

Marketing advantages and challenges

X offers several advantages for influencer marketing, including its high potential for virality through retweets and trending topics (Nguyen et al., 2016). The platform enables direct consumer engagement through replies, polls, and interactive discussions, making it particularly effective for real-time audience interaction (Catalina-García & Suárez-Álvarez, 2022). Additionally, X holds significant influence in industries such as technology, finance, and politics, where thought leadership plays a crucial role (Gómez et al., 2018).

However, challenges exist, including limited content longevity compared to platforms like *YouTube* or *Instagram*, where evergreen content generates sustained engagement (Germani & Biller-Andorno, 2021). Algorithm-driven visibility changes can make consistent audience reach unpredictable, necessitating frequent adjustments to brands' strategies. Additionally, the plat-

form's text-heavy nature may limit immersive brand storytelling opportunities compared to more visually driven platforms (Y. Zhang et al., 2017). By strategically utilizing influencer collaborations on X, brands can leverage real-time engagement, trend participation, and thought leadership to enhance their online presence and foster more meaningful interactions with their audience.

'LinkedIn'

LinkedIn is the premier social media platform for professional networking and B2B marketing, making it a key channel for influencer-driven thought leadership (Mora Cortez & Ghosh Dastidar, 2022). Unlike other platforms, *LinkedIn* influencers focus on industry expertise, career development, and business insights rather than entertainment-driven content (Budalakoti & Bekkerman, 2012).

Influencer types and performance

Macro and thought leadership influencers, including industry experts and corporate leaders, drive significant engagement through professional insights and educational content. These influencers establish credibility and provide value through industry analysis and business strategies (Chiang & Suen, 2015). Blog and educational influencers, who create long-form content such as case studies and research-based articles, achieve higher retention rates and authority, making them effective for knowledge-driven engagement (Neill et al., 2014). Nano and micro-influencers, often professionals with specialized expertise, engage small but highly relevant audiences, fostering strong community-driven interactions and niche discussions (Harshitha et al., 2021).

Content strategy

LinkedIn content strategies focus on thought leadership and professional discourse. Long-form articles and industry insights help influencers establish credibility and stimulate discussions within business circles (Ruso et al., 2022). Webinars and live sessions offer interactive opportunities for brands and professionals to engage in knowledge sharing and networking (Daniels & Dempsey, 2022). Engaging polls and industry trend discussions enhance participation, encouraging professionals to share their perspectives and contribute to industry-wide dialogues (Dong et al., 2015).

Marketing advantages and challenges

LinkedIn offers strong credibility and professional influence, making it a preferred platform for B2B marketing and corporate engagement. The platform's emphasis on thought leadership enhances the visibility of influencers who create high-quality, knowledge-driven content (Huang et al., 2019). Furthermore, *LinkedIn's* algorithm favours engagement-heavy posts, increasing visibility for influencers who generate meaningful discussions (Li et al., 2018).

However, challenges exist, including slower content virality compared to visually dynamic platforms like *Instagram* or *TikTok* (Hendijani Fard & Marvi, 2020). Effective engagement requires high-quality, expertise-driven content, making it more resource-intensive than other platforms (Suddaby et al., 2015). Additionally, organic reach is influenced by *LinkedIn*'s algorithm, which prioritizes interaction and discussion over passive content consumption (Dusek et al., 2015). By strategically leveraging *LinkedIn* influencers, businesses can position themselves as thought leaders, enhance brand trust, and drive meaningful B2B engagement, ultimately strengthening their industry presence and professional influence.

'YouTube'

YouTube is one of the most impactful platforms for long-form content and influencer marketing, providing brands with opportunities for in-depth storytelling and product demonstrations (Sokolova & Kefi, 2020). The platform's strong search engine capabilities and content longevity make it an essential part of an influencer marketing strategy (Kim & Kim, 2022).

Influencer types and performance

Macro and vlogging influencers dominate *YouTube*, leveraging the platform's long-form content capabilities to produce tutorials, unboxing videos, and lifestyle vlogs (Gil-quintana et al., 2022). Their storytelling approach fosters audience engagement and brand trust (İrfan et al., 2022). Gaming influencers are highly interactive, building dedicated communities through live-streamed gameplay, reviews, and in-depth gaming content (Edwards et al., 2022). Educational and thought leadership influencers excel in long-form explainers, knowledge-sharing videos, and professional insights, benefiting from *YouTube*'s search-driven visibility and steady organic reach.

Content strategy

Content strategies on *YouTube* are built around in-depth engagement and educational value. Long-form videos and tutorials are favoured by the platform's algorithm, making them ideal for product demonstrations and brand storytelling (Lim et al., 2022). Live streaming and Q&A sessions facilitate real-time interactions, strengthening audience trust and community engagement. SEO-optimised titles and descriptions, incorporating relevant keywords, enhance content discoverability and ensure sustained visibility in search results (Haines et al., 2023).

Marketing advantages and challenges

YouTube offers numerous advantages, including the extended lifespan of its content compared to short-form platforms like *TikTok* and *Instagram* (Schwemmer & Ziewiecki, 2018). Its strong SEO presence enables videos to

reach audiences over time, ensuring sustainable content engagement (Pagan et al., 2021). High audience retention rates, particularly for educational and in-depth content, provide brands with long-term exposure and credibility (Coates et al., 2019).

However, *YouTube* also presents challenges. High-quality video production entails greater costs and effort compared to content creation on other platforms (Yetimoğlu & Uğurlu, 2020). Consistency in content uploads is crucial to maintaining visibility, as algorithm shifts can influence video recommendations and organic reach (Glatt, 2022). Brands and influencers must continuously adapt their content strategies to align with *YouTube*'s evolving platform dynamics (Reinikainen et al., 2020). By strategically partnering with *YouTube* influencers, brands can benefit from long-term engagement, strong storytelling capabilities, and consistent audience growth, making it an invaluable component of a comprehensive influencer marketing strategy.

Comparison of the platforms for influencer marketing

As the influencer marketing landscape becomes increasingly fragmented across digital platforms, it is crucial to synthesise platform-specific insights into a comparative perspective. While previous sections have explored each platform individually, focusing on influencer types, content strategies, and marketing dynamics, this section consolidates those findings to highlight the relative positioning and strategic functions of major platforms. The goal is to provide a holistic overview that enables marketers, researchers, and strategists to align influencer campaign design with platform-specific affordances and audience expectations.

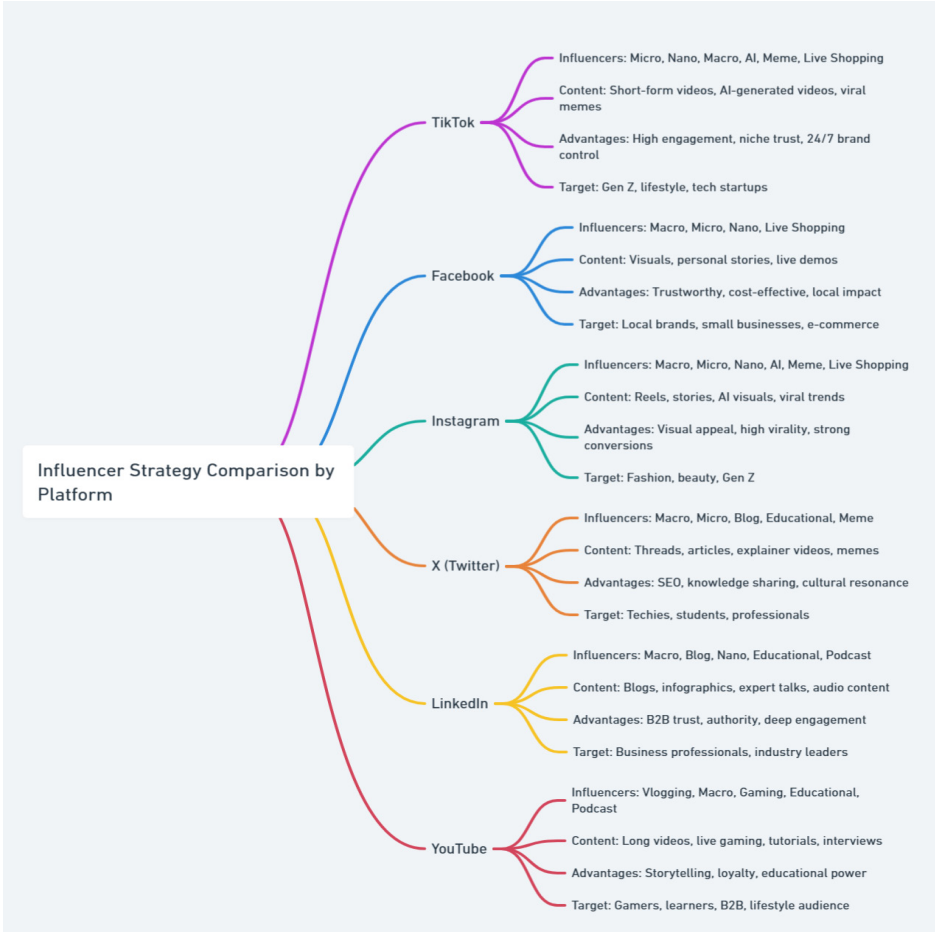
To complement the comparative visual analysis and deepen the understanding of influencer-platform alignment, the *Influencer Marketing Platforms and Strategies Matrix* summarises the most prominent influencer types, dominant content formats, marketing advantages, and key audience segments for each platform (*Table 1*). Synthesised from thematic findings referenced in previous sections, this matrix highlights how different social media environments shape influencer effectiveness through platform-specific affordances, user behaviours, and content strategies. It serves as a practical reference point for marketers aiming to align campaign goals with the distinctive strengths of each platform.

Table 1. Influencer marketing platforms and strategies matrix

Platform	Influencer Types	Content Formats	Marketing Advantages	Target Audiences
<i>TikTok</i>	Micro, Nano, Macro, AI, Meme, Live Shopping	Short-form videos, AI-generated content, humour, live sales	High engagement, viral reach, brand control	Gen Z, lifestyle enthusiasts, tech users, e-commerce shoppers
<i>Facebook</i>	Macro, Micro, Nano, Live Shopping	Visual content, personal storytelling, livestreams	Credibility, conversion, local reach	Broad audiences, small businesses, and local e-commerce
<i>Instagram</i>	Macro, Micro, Nano, AI, Meme, Live Shopping	Aesthetic visuals, Reels, AI content, livestreams	Balance of engagement and trust, viral marketing potential	Fashion, beauty, and youth demographics
<i>X (Twitter)</i>	Macro, Micro, Blog, Educational, Meme	Threaded tweets, blogs, explanatory videos	SEO impact, thought leadership, cultural resonance	Tech communities, researchers, and knowledge seekers
<i>LinkedIn</i>	Macro, Blog, Nano, Educational, Podcast	Blogs, infographics, and podcasts	B2B trust, authority building, long-term influence	Professionals, business sectors, and thought leaders
<i>YouTube</i>	Vloggers, Macro, Gamers, Educational, Podcast	Long-form videos, gaming streams, and interviews	Storytelling, audience loyalty, and industry-specific value delivery	Education, entertainment, tech users, B2B audiences

To further illustrate the comparative dynamics summarized in the table, the following visual map presents a platform-specific overview of influencer types, content strategies, marketing advantages, and target audiences (*Figure 1*). This figure, which summarises the study’s findings, provides a concise visual synthesis that supports strategic alignment in influencer selection and campaign planning across various social media ecosystems.

Figure 1. Influencer strategy comparison by platform

From a conceptual perspective, the effectiveness of influencer types across major social media platforms is powerfully shaped by each platform’s technical affordances, content dynamics, and user behaviours. *TikTok* stands out for democratizing influence through its algorithm-driven content discovery, allowing nano and micro-influencers to compete with macro-influencers in terms of visibility and engagement. This can be explained by the principle of algorithmic curation, where content relevance and authenticity are prioritized over follower count. Platforms like *Instagram* similarly reward authenticity and visual storytelling; however, the saturation of branded content means that influencers must leverage personalised, immersive content formats to maintain trust and engagement. The success of meme and live shopping influencers on these visually driven platforms underscores the importance of rapid, participatory, and interactive content strategies, phenomena well explained by theories of viral diffusion and participatory culture.

In contrast, *Facebook's* performance dynamics reflect its strengths in community-building and long-form interaction. Macro-influencers benefit from the platform's broad reach and narrative affordances, while micro- and community-based influencers excel at fostering loyalty and organic advocacy through groups and live content. This aligns with social capital and relationship marketing theories, emphasising trust and community as drivers of engagement. *X*, on the other hand, is characterised by real-time dialogue and open network structure, which makes it uniquely suited for thought leadership, opinion leadership, and meme-driven virality. Here, micro-influencers and thought leaders are effective at cultivating niche conversations and setting the agenda. At the same time, macro-influencers contribute to broad dissemination—a pattern that supports the two-step flow model and agenda-setting theory.

LinkedIn's influencer ecosystem is driven by professional expertise, authority-building, and knowledge leadership. Macro and thought leadership influencers gain traction by leveraging status and content quality, while micro- and nano-influencers engage tightly knit professional networks. The effectiveness of these influencers is rooted in theories of knowledge transfer and professional trust, with educational and research-based content sustaining long-term engagement and industry authority. *YouTube's* distinctiveness lies in its support for in-depth storytelling, community building, and long-form engagement. Macro and vlogging influencers build loyal audiences through narrative persuasion and personality-driven content, while gaming, educational, and thought leadership influencers leverage the platform's search engine capabilities and participatory features. Here, narrative theory, parasocial interaction, and participatory culture frameworks explain why different influencer types thrive in content-rich, high-retention environments.

These comparative insights highlight that influencer marketing effectiveness depends not only on influencer type or follower count but also on the alignment between platform affordances, content strategy, audience expectations, and the underlying mechanisms of trust, authority, and engagement. This synthesis underscores the importance of adopting a platform-specific and theory-informed approach to influencer campaign design, enabling marketers and researchers to maximise both reach and relational impact in a highly fragmented digital landscape.

Discussion

Influencer marketing is an emerging and dynamic strategy that influences strategic decisions and necessitates changes in agency processes for successful execution (Childers et al., 2019). This study provides a comprehensive comparative analysis of influencer marketing dynamics across major social media platforms, directly addressing the research questions and situating the findings within a broader conceptual and practical framework.

Addressing *R.Q. 1*, the results indicate that platform-specific affordances and audience expectations have a significant influence on influencer effectiveness. Current research shows that no single influencer type or content format is universally superior; effectiveness depends on context, audience, and campaign goals (Mero et al., 2023; Park et al., 2021). Nano and micro-influencers demonstrate higher engagement rates on platforms like *TikTok* and *Instagram*, primarily due to their perceived authenticity and ability to foster community-based trust. In contrast, macro and thought leadership influencers excel on *LinkedIn* and *X*, leveraging their expertise and authority to drive professional discourse and set the agenda. AI-generated and meme influencers are emerging as impactful actors on visually and algorithmically driven platforms, such as *TikTok* and *Instagram*. However, their long-term effectiveness remains an open research question.

Content strategies differ across platforms, as each social media or digital channel has unique audience behaviours, engagement mechanisms, and content formats (Moran et al., 2020). For *R.Q.2*, the analysis reveals that short-form, interactive, and trend-driven content strategies are most effective on *TikTok* and *Instagram*, where algorithmic curation and entertainment value drive rapid engagement. On *Facebook*, a mix of long-form storytelling, community group interactions, and live video content enable both broad reach and deep audience engagement. *X* favours concise, real-time content and threaded discussions, supporting both viral trends and thought leadership. *LinkedIn* and *YouTube*, by contrast, prioritise long-form, educational, and knowledge-driven formats, which are more suitable for fostering professional trust and sustaining ongoing engagement.

Regarding *R.Q.3*, each platform presents unique marketing advantages and challenges (Rangaswamy et al., 2020; Stallkamp & Schotter, 2021; Veile et al., 2022). *TikTok* and *Instagram* offer high virality and engagement but require ongoing adaptation to rapidly shifting trends and algorithmic changes. *Facebook*'s advantage lies in community-building and multigenerational audience reach, yet it faces declining organic visibility. *X* is powerful for real-time interaction and trend participation, but has limited content longevity. *LinkedIn*'s B2B trust and professional influence are balanced by higher entry barriers for content creation. In contrast, *YouTube*'s long content lifespan is offset by greater production costs and the need for consistent quality.

Addressing *R.Q.4*, the comparative synthesis shows that no single influencer type or content format is universally superior; instead, effectiveness depends on alignment with platform culture, technical affordances, and audience behaviour (Kapitan et al., 2022). The interplay between influencer characteristics, content style, platform, and campaign goals proved to be effective. Short-form engagement is a prominent feature of *TikTok* and *Instagram*, while long-form thought leadership thrives on *LinkedIn* and *YouTube*. Community-based impact is most substantial on *Facebook* and *X*, and the integration

of AI and virtual influencers is expanding rapidly across visual-first platforms.

For *R.Q.5*, the findings underscore the importance of strategic alignment in influencer marketing. Marketers must select influencer types and content strategies that resonate with the platform's unique environment and user base. Success hinges on understanding not only the quantitative metrics of engagement but also the qualitative drivers of trust, authenticity, and community-dimensions that are shaped by platform-specific norms and technical features. Research highlights that successful influencer marketing increasingly depends on dynamic, multi-platform strategies that tailor content and influencer selection to the unique strengths and audience behaviours of each channel. Brands are advised to leverage platforms differently, as each offers distinct engagement mechanisms and content formats (Elliott, 2024; Mallipeddi et al., 2022).

Unexpected findings and theoretical contributions

One of the study's unexpected findings is the increasing influence of AI-generated and virtual influencers, especially on visually oriented and algorithm-driven platforms. While these actors offer scalability and novelty, their capacity to build genuine trust remains contested, raising new questions for both practice and theory. As studies suggest, AI influencers can be as effective as human influencers in generating word-of-mouth intentions but are generally perceived as less trustworthy; similarly, virtual influencers tend to be less effective than human influencers in creating positive brand attitudes due to perceived credibility deficits, although this effect disappears when rational language is used (Özdemir et al., 2023; Sands et al., 2022).

Another noteworthy result is the persistence of community-driven impact in an era of algorithmic personalization; platforms like *Facebook* and *X* show that social capital and group identity continue to shape influencer effectiveness, complementing rather than replacing algorithmic logic. Studies show that integrating social network data into personalization systems enhances their effectiveness, as recommendations informed by users' communities and shared interests outperform those based solely on individual behaviour or self-customisation (Chung et al., 2016; Li & Zhang, 2020).

Limitations

Despite its comprehensive qualitative analysis, this study has several limitations. First, the exclusive reliance on secondary data may not fully capture real-time dynamics, shifts in sentiment, or platform updates. The findings are limited to what is documented in existing academic literature, which may lag behind rapidly evolving digital trends. Second, the absence of direct consumer feedback and real-time engagement metrics limits the ability to validate influ-

encer effectiveness from the audience's perspective. Third, the focus on six major platforms precludes detailed insights into emerging or niche platforms that may present different influencer marketing paradigms. Future research should address these gaps by incorporating primary data from influencer campaign performance, consumer surveys, and experimental case studies to validate and extend these findings in practice.

By synthesizing platform-specific findings through a comparative and theory-informed lens, this study advances the understanding of how influencer types, content strategies, and platform affordances interact to shape marketing effectiveness. The results offer actionable insights for both scholars and practitioners, highlighting the importance of adaptive, platform-specific, and strategically aligned influencer marketing campaigns in a fragmented digital landscape.

Conclusion

This study comprehensively analyses influencer marketing strategies across six major social media platforms: *TikTok*, *Facebook*, *Instagram*, *X* (formerly *Twitter*), *LinkedIn*, and *YouTube*. By examining platform-specific influencer roles, content strategies, and engagement patterns, this research offers valuable insights into the unique strengths and challenges associated with influencer marketing on each platform.

Key findings suggest that platform-specific strategies are essential for optimizing influencer marketing campaigns. While *TikTok* and *Instagram* exhibit high engagement rates, making them ideal for viral campaigns, platforms like *LinkedIn* and *YouTube* are better suited for long-form content and thought leadership. *Facebook*, despite its declining organic reach, remains an effective platform for community engagement and live shopping experiences. *X (Twitter)*, with its real-time interaction capabilities, serves as an essential tool for brand announcements and industry discussions.

The study highlights the importance of aligning influencer types with platform-specific content strategies. For instance, micro- and nano-influencers excel on *TikTok* and *Instagram* due to their ability to foster authentic engagement. In contrast, macro influencers and thought leaders are more impactful on *LinkedIn* and *YouTube*, where professional expertise and long-form content drive audience retention.

For marketers, these findings emphasise the necessity of tailoring influencer marketing campaigns to platform-specific audience behaviours. Brands can enhance their return on investment by selecting the most effective influencer type and content format for each platform rather than applying a uniform approach across all channels. By recognising the distinct advantages of each platform, brands can create targeted, high-impact campaigns that resonate with their intended audience.

For researchers, this study opens venues for further exploration, particularly in emerging areas such as AI-generated influencers and community-driven marketing strategies on platforms like *Reddit* and *Discord*. Additionally, future research could focus on longitudinal studies to assess how the effectiveness of influencer marketing evolves in response to changes in platform algorithms and shifting consumer behaviour.

As influencer marketing continues to evolve, studies that incorporate real-time data, experimental designs, or mixed-method approaches could yield deeper insights into influencer effectiveness and consumer behaviour across different platforms. In this context, the study highlights the need for future research to explore AI-generated and virtual influencers, focusing on their impact on audience trust, brand perception, and the potential for long-term engagement. Cross-cultural and international comparative studies may help uncover how regional differences and cultural contexts shape influencer strategies and outcomes. There is a need for further research focusing on emerging or niche platforms to expand our understanding beyond the dominant social media environments analyzed in this study. By addressing these gaps, future studies can further advance both the theoretical development and practical applications of influencer marketing in the digital ecosystem.

Influencer marketing is not a singular strategy but a diverse and platform-dependent practice. By leveraging data-driven insights and platform-specific influencer strategies, brands and marketers can maximise engagement, build brand credibility, and achieve sustainable business growth in the evolving digital landscape.

References

- Al-Emadi, F. A., & Ben Yahia, I. (2020). Ordinary celebrities related criteria to harvest fame and influence on social media. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 14(2). <https://doi.org/10.1108/JRIM-02-2018-0031>
- Ali, M., Baqir, A., Psaila, G., & Malik, S. (2020). Towards the discovery of influencers to follow in micro-blogs (Twitter) by detecting topics in posted messages (tweets). *Applied Sciences (Switzerland)*, 10(16). <https://doi.org/10.3390/app10165715>
- Almeida, I., & Sabino, A. (2022). Classification of financial markets influencers on Twitter. *International Conference on Applied Computing 2022 and WWW/Internet 2022*. https://doi.org/10.33965/ac_icwi2022_2022081022
- Ao, L., Bansal, R., Pruthi, N., & Khaskheli, M. B. (2023). Impact of social media influencers on customer engagement and purchase intention: A meta-analysis. *Sustainability (Switzerland)*, 15(3). <https://doi.org/10.3390/su15032744>
- Archer, C. (2019). How influencer 'mumpreneur' bloggers and 'everyday' mums frame presenting their children online. *Media International Australia*, 170(1). <https://doi.org/10.1177/1329878X19828365>

- Arfan, A., Rizal, A. R. A., & Kawuryan, M. W. (2023). Value-belief communication in social media: An analysis of the influencers' effect on TikTok. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 39(4). <https://doi.org/10.17576/JKM-JC-2023-3904-23>
- Arora, A., Bansal, S., Kandpal, C., Aswani, R., & Dwivedi, Y. (2019). Measuring social media influencer index- insights from Facebook, Twitter, and Instagram. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 49. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.03.012>
- Arora, A. S., & Sanni, S. A. (2019). Ten Years of 'social media marketing' research in the Journal of Promotion Management: Research Synthesis, emerging themes, and new directions. *Journal of Promotion Management*, 25(4). <https://doi.org/10.1080/10496491.2018.1448322>
- Barquero Cabrero, J. D., Castillo-Abdul, B., Talamás-Carvajal, J. A., & Romero-Rodríguez, L. M. (2023). Owned media, influencer marketing, and unofficial brand ambassadors: Differences between narratives, types of prescribers, and effects on interactions on Instagram. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1). <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01779-8>
- Belanche, D., Casaló, L. V., Flavián, M., & Ibáñez-Sánchez, S. (2021). Building influencers' credibility on Instagram: Effects on followers' attitudes and behavioral responses toward the influencer. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102585>
- Bianchi, C., Andrews, L., Wiese, M., & Fazal-E-Hasan, S. (2017). Consumer intentions to engage in s-commerce: a cross-national study. *Journal of Marketing Management*, 33(5-6). <https://doi.org/10.1080/0267257X.2017.1319406>
- Boerman, S. C. (2020). The effects of the standardized Instagram disclosure for micro- and meso-influencers. *Computers in Human Behavior*, 103. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.09.015>
- Budalakoti, S., & Bekkerman, R. (2012). Bimodal invitation-navigation fair bets model for authority identification in a social network. *WWW'12 - Proceedings of the 21st Annual Conference on World Wide Web*. <https://doi.org/10.1145/2187836.2187932>
- Bunker, D. (2020). Who do you trust? The digital destruction of shared situational awareness and the COVID-19 infodemic. *International Journal of Information Management*, 55. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102201>
- Casaló, L. V., Flavián, C., & Ibáñez-Sánchez, S. (2020). Influencers on Instagram: Antecedents and consequences of opinion leadership. *Journal of Business Research*, 117. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.07.005>
- Catalina-García, B., & Suárez-Álvarez, R. (2022). Twitter interaction between audiences and influencers: Sentiment, polarity, and communicative behaviour analysis methodology. *Profesional de La Informacion*, 31(6). <https://doi.org/10.3145/epi.2022.nov.18>
- Chan, T. H., Hung, K., & Tse, D. K. (2023). Comparing e-commerce micro- and macro-

- influencers in TikTok Videos: Effects of Strategies on Audience Likes, Audience Shares, and Brand Sales. *Journal of Interactive Advertising*, 23(4). <https://doi.org/10.1080/15252019.2023.2273253>
- Chen, K. J., Kim, J., & Lin, J. S. (2015). The effects of affective and cognitive elaborations from Facebook posts on consumer attitude formation. *Journal of Consumer Behaviour*, 14(3). <https://doi.org/10.1002/cb.1515>
- Chiang, J. K. H., & Suen, H. Y. (2015). Self-presentation and hiring recommendations in online communities: Lessons from LinkedIn. *Computers in Human Behavior*, 48. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.017>
- Childers, C. C., Lemon, L. L., & Hoy, M. G. (2019). #Sponsored #Ad: Agency perspective on influencer marketing campaigns. *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 40(3). <https://doi.org/10.1080/10641734.2018.1521113>
- Chung, A., Vieira, D., Donley, T., Tan, N., Jean-Louis, G., Gouley, K. K., & Seixas, A. (2021). Adolescent peer influence on eating behaviors via social media: Scoping review. In *Journal of Medical Internet Research* (Vol. 23, Issue 6). <https://doi.org/10.2196/19697>
- Chung, T. S., Wedel, M., & Rust, R. T. (2016). Adaptive personalization using social networks. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 44(1). <https://doi.org/10.1007/s11747-015-0441-x>
- Coates, A. E., Hardman, C. A., Halford, J. C. G., Christiansen, P., & Boyland, E. J. (2019). The effect of influencer marketing of food and a "protective" advertising disclosure on children's food intake. *Pediatric Obesity*, 14(10). <https://doi.org/10.1111/ijpo.12540>
- Cotter, K. (2019). Playing the visibility game: How digital influencers and algorithms negotiate influence on Instagram. *New Media and Society*, 21(4). <https://doi.org/10.1177/1461444818815684>
- Daniels, R. A., & Dempsey, M. (2022). Leveraging LinkedIn: How can educators help college students market themselves? *Community College Journal of Research and Practice*, 46(6). <https://doi.org/10.1080/10668926.2021.1919242>
- De Veirman, M., Cauberghe, V., & Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5). <https://doi.org/10.1080/02650487.2017.1348035>
- De Veirman, M., Hudders, L., & Nelson, M. R. (2019). What is influencer marketing and how does it target children? A review and direction for future research. *Frontiers in Psychology*. 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02685>
- Divecha, F. (2019). Exerting your influence: Benchmarking influencer marketing. *Warc*, February.
- Dong, C., Cheema, M., Samarasekera, D., & Rajaratnam, V. (2015). Using LinkedIn for continuing community of practice among hand surgeons worldwide. *Journal of Continuing Education in the Health Professions*, 35(3). <https://doi.org/10.1002/>

chp.21300

- Dubois, E., & Gaffney, D. (2014). The multiple facets of influence: Identifying political influentials and opinion leaders on Twitter. *American Behavioral Scientist*, 58(10). <https://doi.org/10.1177/0002764214527088>
- Dusek, G. A., Yurova, Y. V., & Ruppel, C. P. (2015). Using social media and targeted snowball sampling to survey a hard-to-reach population: A case study. *International Journal of Doctoral Studies*, 10. <https://doi.org/10.28945/2296>
- Edwards, C. G., Pollack, C. C., Pritschet, S. J., Haushalter, K., Long, J. W., & Master-son, T. D. (2022). Prevalence and comparisons of alcohol, candy, energy drink, snack, soda, and restaurant brand and product marketing on Twitch, Facebook gaming and YouTube Gaming. *Public Health Nutrition*, 25(1). <https://doi.org/10.1017/S1368980021004420>
- Eghtesadi, M., & Florea, A. (2020). Facebook, Instagram, Reddit and TikTok: A proposal for health authorities to integrate popular social media platforms in contingency planning amid a global pandemic outbreak. *Canadian Journal of Public Health*, 111(3). <https://doi.org/10.17269/s41997-020-00343-0>
- Elliott, C. (2024). More than meets the eye. In *New Directions in Book History: Vol. Part F1490*. https://doi.org/10.1007/978-3-031-38902-3_5
- Fink, M., Koller, M., Gartner, J., Floh, A., & Harms, R. (2020). Effective entrepreneurial marketing on Facebook – A longitudinal study. *Journal of Business Research*, 113. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.10.005>
- Fonseca, D. L. de S., & Fonseca, M. G. F. S. (2023). Innovation in information services in libraries: Tik-Tok as a digital positioning proposal. *Investigacion Bibliotecologica*, 37(94). <https://doi.org/10.22201/iibi.24488321xe.2023.94.58706>
- Germani, F., & Biller-Andorno, N. (2021). The anti-vaccination infodemic on social media: A behavioral analysis. *PLoS ONE*, 16(3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247642>
- Gil-Quintana, J., de León, E. V., Osuna-Acedo, S., & Marta-Lazo, C. (2022). Nano-Influencers Edutubers: Perspective of centennial generation families in Spain. *Media and Communication*, 10(1). <https://doi.org/10.17645/mac.v10i1.4760>
- Glatt, Z. (2022). “We’re all told not to put our eggs in one basket”: Uncertainty, precarity and cross-platform labor in the online video influencer industry. *International Journal of Communication*, 16.
- Gómez, J. D. F., Hernández-Santaolalla, V., & Sanz-Marcos, P. (2018). Influencers, personal branding and political ideology on Twitter. *Cuadernos.Info*, 42. <https://doi.org/10.7764/cdi.42.1348>
- Gretzel, U. (2017). Influencer marketing in travel and tourism. In *Advances in Social Media for Travel, Tourism and Hospitality: New Perspectives, Practice and Cases*. <https://doi.org/10.4324/9781315565736>
- Haenlein, M., Anadol, E., Farnsworth, T., Hugo, H., Hunichen, J., & Welte, D. (2020). Navigating the new era of influencer marketing: How to be successful

- on Instagram, TikTok, & Co. *California Management Review*, 63(1). <https://doi.org/10.1177/0008125620958166>
- Haines, S., Fares, O. H., Mohan, M., & Lee, S. H. (Mark). (2023). Social media fashion influencer eWOM communications: Understanding the trajectory of sustainable fashion conversations on YouTube fashion haul videos. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 27(6). <https://doi.org/10.1108/JFMM-02-2022-0029>
- Harrigan, P., Daly, T. M., Coussement, K., Lee, J. A., Soutar, G. N., & Evers, U. (2021). Identifying influencers on social media. *International Journal of Information Management*, 56. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102246>
- Harshitha, S., Shetty, R., & Sairam, Dr. P. S. (2021). Social media marketing: B2B Marketing via nano influencers. *Journal of University of Shanghai for Science and Technology*, 23(7). <https://doi.org/10.51201/jusst/21/07335>
- Hendijani Fard, M., & Marvi, R. (2020). Viral marketing and purchase intentions of mobile applications users. *International Journal of Emerging Markets*, 15(2). <https://doi.org/10.1108/IJOEM-06-2018-0291>
- Huang, L., Clarke, A., Heldsinger, N., & Tian, W. (2019). The communication role of social media in social marketing: a study of the community sustainability knowledge dissemination on LinkedIn and Twitter. *Journal of Marketing Analytics*, 7(2). <https://doi.org/10.1057/s41270-019-00053-8>
- Hugh, D. C., Dolan, R., Harrigan, P., & Gray, H. (2022). Influencer marketing effectiveness: The mechanisms that matter. *European Journal of Marketing*, 56(12). <https://doi.org/10.1108/EJM-09-2020-0703>
- Hughes, C., Swaminathan, V., & Brooks, G. (2019). Driving brand engagement through online social influencers: An empirical investigation of sponsored blogging campaigns. *Journal of Marketing*, 83(5). <https://doi.org/10.1177/0022242919854374>
- Ibáñez-Sánchez, S., Flavián, M., Casaló, L. V., & Belanche, D. (2022). Influencers and brands successful collaborations: A mutual reinforcement to promote products and services on social media. *Journal of Marketing Communications*, 28(5). <https://doi.org/10.1080/13527266.2021.1929410>
- İrfan, M., Malik, M. S., & Zubair, S. K. (2022). Impact of vlog marketing on consumer travel intent and consumer purchase intent with the moderating role of destination image and ease of travel. *SAGE Open*, 12(2). <https://doi.org/10.1177/21582440221099522>
- Ishihara, Y. Y. U., & Oktavianti, R. (2021). Personal branding influencer di media sosial TikTok. *Koneksi*, 5(1). <https://doi.org/10.24912/kn.v5i1.10162>
- Jhaver, S., Boylston, C., Yang, Di., & Bruckman, A. (2021). Evaluating the effectiveness of deplatforming as a moderation strategy on Twitter. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 5(CSCW2). <https://doi.org/10.1145/3479525>
- Jin, S. V., Muqaddam, A., & Ryu, E. (2019). Instafamous and social media influencer marketing. *Marketing Intelligence and Planning*, 37(5). <https://doi.org/10.1108/MIP-09-2018-0375>

- Kapitan, S., van Esch, P., Soma, V., & Kietzmann, J. (2022). Influencer marketing and authenticity in content creation. *Australasian Marketing Journal*, 30(4). <https://doi.org/10.1177/18393349211011171>
- Kim, D. Y., & Kim, H. Y. (2021). Trust me, trust me not: A nuanced view of influencer marketing on social media. *Journal of Business Research*, 134. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.05.024>
- Kim, E., & Kim, Y. (2022). Factors affecting the attitudes and behavioral intentions of followers toward advertising content embedded within YouTube influencers' videos. *Journal of Promotion Management*, 28(8). <https://doi.org/10.1080/10496491.2022.2060414>
- Kostygina, G., Tran, H., Binns, S., Szczypka, G., Emery, S., Vallone, D., & Hair, E. (2020). Boosting health campaign reach and engagement through use of social media influencers and memes. *Social Media and Society*, 6(2). <https://doi.org/10.1177/2056305120912475>
- Kupfer, A. K., Vor Der Holte, N. P., Kübler, R. V., & Hennig-Thurau, T. (2018). The role of the partner brand's social media power in brand alliances. *Journal of Marketing*, 82(3). <https://doi.org/10.1509/jm.15.0536>
- Lazo, M. M., & Velasco, D. V. R. (2021). Connecting influencers with Gen Z in the makeup industry. *Prisma Social*, 35.
- Leonardi, S., Monti, Di., Rizzo, G., & Morisio, M. (2020). Mining micro-influencers from social media posts. *Proceedings of the ACM Symposium on Applied Computing*. <https://doi.org/10.1145/3341105.3373954>
- Leung, F. F., Gu, F. F., Li, Y., Zhang, J. Z., & Palmatier, R. W. (2022). Influencer marketing effectiveness. *Journal of Marketing*, 86(6). <https://doi.org/10.1177/00222429221102889>
- Li, C., & Zhang, Y. (2020). A personalized recommendation algorithm based on large-scale real micro-blog data. *Neural Computing and Applications*, 32(15). <https://doi.org/10.1007/s00521-020-05042-y>
- Li, X., Cox, A., & Wang, Z. (2018). How do social network sites support product users' knowledge construction? A study of LinkedIn. *Online Information Review*, 42(3). <https://doi.org/10.1108/OIR-04-2017-0133>
- Lim, M. S. C., Molenaar, A., Brennan, L., Reid, M., & McCaffrey, T. (2022). Young adults' use of different social media platforms for health information: Insights from Web-Based Conversations. *Journal of Medical Internet Research*, 24(1). <https://doi.org/10.2196/23656>
- Litterio, A. M., Nantes, E. A., Larrosa, J. M., & Gómez, L. J. (2017). Marketing and social networks: A criterion for detecting opinion leaders. *European Journal of Management and Business Economics*, 26(3). <https://doi.org/10.1108/ejmb-10-2017-020>
- Mallipeddi, R. R., Kumar, S., Sriskandarajah, C., & Zhu, Y. (2022). A framework for analyzing influencer marketing in social networks: Selection and scheduling of in-

- fluencers. *Management Science*, 68(1). <https://doi.org/10.1287/mnsc.2020.3899>
- Martínez-López, F. J., Anaya-Sánchez, R., Fernández Giordano, M., & Lopez-Lopez, D. (2020). Behind influencer marketing: Key marketing decisions and their effects on followers' responses. *Journal of Marketing Management*, 36(7–8). <https://doi.org/10.1080/0267257X.2020.1738525>
- Mero, J., Vanninen, H., & Keränen, J. (2023). B2B influencer marketing: Conceptualization and four managerial strategies. *Industrial Marketing Management*, 108. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2022.10.017>
- Mora Cortez, R., & Ghosh Dastidar, A. (2022). A longitudinal study of B2B customer engagement in LinkedIn: The role of brand personality. *Journal of Business Research*, 145. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.02.086>
- Moran, G., Muzellec, L., & Johnson, D. (2020). Message content features and social media engagement: Evidence from the media industry. *Journal of Product and Brand Management*, 29(5). <https://doi.org/10.1108/JPBM-09-2018-2014>
- Neill, A., Cronin, J. J., Brannigan, D., O'Sullivan, R., & Cadogan, M. (2014). The impact of social media on a major international emergency medicine conference. *Emergency Medicine Journal*, 31(5). <https://doi.org/10.1136/emered-2012-202039>
- Nguyen, H. T., Dinh, T. N., & Thaip, M. T. (2016). Cost-aware targeted viral marketing in billion-scale networks. *Proceedings - IEEE INFOCOM, 2016-July*. <https://doi.org/10.1109/INFOCOM.2016.7524377>
- Özdemir, O., Kolfal, B., Messinger, P. R., & Rizvi, S. (2023). Human or virtual: How influencer type shapes brand attitudes. *Computers in Human Behavior*, 145. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107771>
- Pagan, N., Mei, W., Li, C., & Dörfler, F. (2021). A meritocratic network formation model for the rise of social media influencers. *Nature Communications*, 12(1). <https://doi.org/10.1038/s41467-021-27089-8>
- Park, J., Lee, J. M., Xiong, V. Y., Septianto, F., & Seo, Y. (2021). David and Goliath: When and why micro-influencers are more persuasive than mega-influencers. *Journal of Advertising*, 50(5). <https://doi.org/10.1080/00913367.2021.1980470>
- Rangaswamy, A., Moch, N., Felten, C., van Bruggen, G., Wieringa, J. E., & Wirtz, J. (2020). The role of marketing in digital business platforms. *Journal of Interactive Marketing*, 51. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2020.04.006>
- Reinikainen, H., Munnukka, J., Maity, D., & Luoma-aho, V. (2020). 'You really are a great big sister'—parasocial relationships, credibility, and the moderating role of audience comments in influencer marketing. *Journal of Marketing Management*, 36(3–4). <https://doi.org/10.1080/0267257X.2019.1708781>
- Ruso, J., Glogovac, M., Filipović, J., & Jeremić, V. (2022). Employee fluctuation in quality management profession: Exploiting social professional network data. *EMJ - Engineering Management Journal*, 34(4). <https://doi.org/10.1080/10429247.2021.1952022>
- Saffanah, L., Handayani, P. W., & Sunarso, F. P. (2023). Actual purchases on Insta-

- gram Live Shopping: The influence of live shopping engagement and information technology affordance. *Asia Pacific Management Review*, 28(2). <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2022.09.002>
- Sands, S., Campbell, C. L., Plangger, K., & Ferraro, C. (2022). Unreal influence: Leveraging AI in influencer marketing. *European Journal of Marketing*, 56(6). <https://doi.org/10.1108/EJM-12-2019-0949>
- Schwemmer, C., & Ziewiecki, S. (2018). Social media sellout: The increasing role of product promotion on YouTube. *Social Media and Society*, 4(3). <https://doi.org/10.1177/2056305118786720>
- Sokolova, K., & Kefi, H. (2020). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 53. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.01.011>
- Stallkamp, M., & Schotter, A. P. J. (2021). Platforms without borders? The international strategies of digital platform firms. *Global Strategy Journal*, 11(1). <https://doi.org/10.1002/gsj.1336>
- Suddaby, R., Saxton, G. D., & Gunz, S. (2015). Twittering change: The institutional work of domain change in accounting expertise. *Accounting, Organizations and Society*, 45. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2015.07.002>
- Tafesse, W., & Wood, B. P. (2021). Followers' engagement with Instagram influencers: The role of influencers' content and engagement strategy. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 58. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102303>
- Tong, S. (2020). Research on marketing promotion of Wuhan East Lake Scenic Area from the perspective of micro-communication. *ACM International Conference Proceeding Series*. <https://doi.org/10.1145/3436286.3436292>
- Veile, J. W., Schmidt, M. C., & Voigt, K. I. (2022). Toward a new era of cooperation: How industrial digital platforms transform business models in Industry 4.0. *Journal of Business Research*, 143. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.11.062>
- Voorveld, H. A. M. (2019). Brand communication in social media: A research agenda. *Journal of Advertising*, 48(1). <https://doi.org/10.1080/00913367.2019.1588808>
- Xu, S., & Zhou, A. (2020). Hashtag homophily in Twitter network: Examining a controversial cause-related marketing campaign. *Computers in Human Behavior*, 102. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.08.006>
- Yetimoğlu, S., & Uğurlu, K. (2020). Influencer marketing for tourism and hospitality. In *The Emerald Handbook of ICT in Tourism and Hospitality*. <https://doi.org/10.1108/978-1-83982-688-720201009>
- Zengin Alp, Z., & Gündüz Öğüdücü, Ş. (2018). Identifying topical influencers on Twitter based on user behavior and network topology. *Knowledge-Based Systems*, 141. <https://doi.org/10.1016/j.knosys.2017.11.021>
- Zhang, M., & Liu, Y. (2021). A commentary of TikTok recommendation algorithms

in MIT Technology Review 2021. *Fundamental Research*, 1(6). <https://doi.org/10.1016/j.fmre.2021.11.015>

Zhang, Y., Moe, W. W., & Schweidel, D. A. (2017). Modeling the role of message content and influencers in social media rebroadcasting. *International Journal of Research in Marketing*, 34(1). <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2016.07.003>

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study..

Etik kurul onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

ÖRGÜTLERDE SİBER ZORBALIK VE İLETİŞİM BECERİLERİ: AKADEMİ ÖRNEĞİ

Seda Gökçe TURAN*

Gönderim Tarihi: 29.11.2024 - Kabul Tarihi: 25.09.2025

Turan, S. G. (2025). Örgütlerde siber zorbalık ve iletişim becerileri: Akademi örneği. Etkileşim, 16, 138-160.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu araştırmada akademisyenlerin siber zorbalık ve iletişim dinamiklerine yönelik görüşleri derinlemesine incelenmiştir. Bu doğrultuda 14 akademisyen ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan akademisyenlerin 2'si araştırma görevlisi, 7'si doktor öğretim üyesi, 2'si doçent ve 2'si de profesör unvanına sahiptir. Katılımcılardan 5 akademisyen devlet üniversitesinde, 9 akademisyen ise vakıf üniversitelerinde görev yapmaktadır. Araştırmaya katılan akademisyenlerin 9'u kadın 5'i ise erkektir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler içerik analizi metoduyla çözümlenmiştir. Verilerin kodlaması manuel olarak yapılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen verilerin sonucunda akademisyenlerin siber zorbalığa maruz kaldıkları, doğrudan maruz kalmayanların ise siber zorbalığa şahit oldukları saptanmıştır. Katılımcılar siber zorbalık ile iletişim arasındaki ilişkide iletişim ile toplumsal cinsiyet kalıpları, akademinin hiyerarşik yapısı ve toplumun akademisyenlere bakış açısının da etkili olduğunu vurgulamışlardır.

Anahtar Kelimeler: siber zorbalık, siber mağduriyet, akademisyen, iletişim.

* Doktor Öğretim Üyesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
sedagokce.turan@bau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6563-1378
Misafir Öğretim Üyesi, Psi. Tech., Bournemouth University, Bournemouth, Birleşik Krallık.
sturan@bournemouth.ac.uk

CYBERBULLYING AT ORGANIZATIONS AND COMMUNICATION SKILLS: THE CASE OF ACADEMIA

Seda Gökçe TURAN*

Received: 29.11.2024 - Accepted: 25.09.2025

Turan, S. G. (2025). Örgütlerde siber zorbalık ve iletişim becerileri: Akademi örneği. Etkileşim, 16, 138-160.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

This study explores academics' perspectives on cyberbullying and communication dynamics in depth. In this context, in-depth interviews were conducted with 14 academics. Among the participants, 2 are research assistants, 7 are assistant professors, 2 are associate professors, and 2 are full professors. Five of the academics work at public universities, while 9 are employed at foundation (private) universities. The participants include 9 women and 5 men. The data obtained from the study were analyzed using content analysis, and coding was done manually. The findings reveal that academics have been subjected to cyberbullying, while those who were not directly targeted have witnessed such incidents. Participants emphasized that in the relationship between cyberbullying and communication, factors such as gender stereotypes, the hierarchical structure of academia, and society's perception of academics also play a significant role.

Keywords: cyberbullying, cyber-victimization, academics, communication.

* Assistant Professor/PhD, Faculty of Educational Sciences, İstanbul, Türkiye
sedagokce.turan@bau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6563-1378
Guest Lecturer/PhD, Psi. Tech., Bournemouth University, Bournemouth, UK.
sturan@bournemouth.ac.uk

Giriş

Bilişim teknolojisi araçlarının kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, siber zorbalık veya siber şiddet olarak tanımlanan potansiyel agresyon ve şiddet davranışları da gündeme gelmiştir. Siber şiddet, bilişim teknolojisi araçlarından herhangi biri kullanılarak yapılan her türlü şiddet eylemi olarak tanımlanırken, siber zorbalık kurbanıya yönelik küçük düşürme, ününe ve unvanına zarar verme gibi tekrarlı ve kasıtlı olarak yapılan zorbalama davranımını da içeren her türlü eylem olarak tanımlanmaktadır (Leduc ve diğerleri, 2018, s. 215; Machackova, 2020, s. 130). Çoğunlukla geleneksel zorbalığın devamı olarak görülen siber zorbalık, geleneksel zorbalıktan bazı özelliklerle ayrılmalıdır. Bu özellikler arasında siber zorbalığın bilişim teknolojisi araçları ile yapılması, zorbanın anonimliği, zorbalığın tekrarlanarak daha geniş bir alana yayılması yani eko etkisi ve zorbanın şiddeti, zaman ve mekândan bağımsız olarak tekrarlayabilmesi sayılmaktadır (Orue ve diğerleri, 2023, s. 612).

Literatürde ağırlıklı olarak çocuk ve ergenlerin etkilendiği bir zorbalık olarak tanımlanan siber zorbalık, dijital ortamların artık ikinci bir yaşam yeri olarak kullanılmasıyla beraber yetişkinleri de hem iş yaşamında hem de iş dışında etkilemeye başlamıştır (Farley ve diğerleri, 2021, s. 235; Madan, 2014, s. 1744; Piotrowski, 2012, s. 44). Üniversiteler açısından bakıldığında ise görece daha güvenli bir alan olarak görülen yükseköğretim kurumlarında artan bir şekilde agresyon ve siber zorbalık dikkat çekmektedir (Blizard, 2016, s. 107). Akademisyenler siber zorbalık mağduriyeti için en riskli ortamlardan olan sosyal medya sitelerini kendilerini motive etmek, network oluşturmak, diğer akademisyenler ile iş birliği yapmak ve bilgi paylaşmak gibi amaçlarla kullanmaktadırlar. Fakat kullanım akademik araştırma kaynaklı olsa da akademisyenler halka açık mesajlar verdikleri ve yorumlar yaptıkları için de siber zorbalığa açık hale gelmektedirler. Bunun yanı sıra akademisyenlere yönelik siber zorbalığı etkileyen faktörler arasında akademinin yapısı, akademik hiyerarşi, mesleki hırs ve kaygılar da gündeme gelmekte ve bu faktörler hem dijital hem de yüz yüze zorbalığı etkilemektedir (Oksanen ve diğerleri, 2022, ss. 541-542).

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, Pierre Bourdieu'nün 'alan kuramı'na dayanmaktadır. Bourdieu'nün kavramsallaştırdığı 'alan', güç ilişkileriyle şekillenen toplumsal bir mücadele sahası olarak tanımlanmakta; 'habitus' ise bireylerin bu alanda geliştirdikleri eylem ve düşünme pratiklerini ifade etmektedir (Kulaber, 2004, s. 30). Bu bağlamda, akademik alan hem rekabetin hem de sembolik şiddetin üretildiği bir bağlam olarak ele alınmış, siber zorbalık ise bu alan içindeki çatışmaların dijital ortama taşınmış bir biçimi olarak değerlendirilmiştir. Araştırmacılar, çalışma ortamında gözlemlenen siber zorbalığın çalışanların stres düzeyini arttırdığını çalışma ortamındaki verimin ise düşmesine sebep olduğunu belirtmektedirler (Yarbrough ve diğerleri, 2023, s. 2).

Türkiye'de ve dünyada akademisyenlerin maruz kaldıkları siber zorbalıkla ilgili yapılmış çalışmaların oldukça sınırlı olduğu, yükseköğretim ile araştırmaların genellik öğrencilerin maruz kaldığı siber zorbalıkla ilgili olduğu tespit

edilmiştir. Ulusal literatürde akademi örneği ile ilgili iki çalışmaya rastlanmıştır: Dikmen ve Tuncer (2017, s. 675) tarafından 22 akademisyenin katılımıyla yapılan araştırma sonucunda akademisyenlerin siber zorbalık farkındalığının olduğu, siber zorbalık ile başa çıkabildiklerini fakat yine de bazı akademisyenlerin ara sıra siber zorbalığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Yıldız ve Ayar (2022, s. 98), 558 akademisyen ile yaptıkları araştırmanın sonucunda, siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ve örgütsel verimlilik arasında anlamlı pozitif yönlü ilişkiler olduğunu ve ayrıca bu etkide iş stresinin kısmi aracılık rolü olduğunu saptamışlardır.

Türkiye’de ve dünyada örgütlerde yapılan siber zorbalık çalışmaları incelendiğinde akademi örneğine en yakın olarak öğretmen örneklemini görülmektedir. Öz ve Mete (2021, s. 1196), 328 öğretmenle yaptıkları araştırma sonucunda siber zorbalık mağduriyeti ile örgütsel dışlanma arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. 2020 yılında Alanoğlu ve Karabatak tarafından 253 öğretmenle yapılan çalışmanın sonucunda öğretmenlerin siber zorbalık mağduriyetlerinin düşük oranda olduğu, erkek öğretmenlerinse kadın öğretmenlere göre daha fazla siber mağduriyet yaşadıkları fakat bu farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Çakır ve Kaygısız (2020, s. 2504), 99 okul yöneticisi ve öğretmen ile yaptıkları çalışma sonucunda siber zorbalığa maruz kalan katılımcıların özsayıları ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılıkları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. 2017 yılında 22 öğretmenin katılımıyla yapılan araştırmanın sonucunda (Metin, 2017, s. 33), katılımcıların %95’inin siber zorbalığa doğrudan maruz kalırken, %87’sinin ise siber zorbalık olayına şahit olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra bankacılık, işletme, çağrı merkezi operatörlüğü gibi sektörlerde de yapılan çalışmalar mevcuttur. Salihoğlu’nun (2023, s. 3265) 128 çağrı merkezi operatörü ile yaptığı araştırmanın bulgularına göre siber zorbalık örgütsel güven üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Öztirak ve Orak (2022, s. 605), 15 farklı sektörden 404 katılımcıyla yaptığı araştırmada işe yönelik siber zorbalığa maruz kalmanın örgütten dışlanışa yol açtığını tespit etmişlerdir. Söyleyici (2018, s. 1), 457 işletme çalışanının katılımı ile siber mağduriyetin çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarına etkisini araştırmak için yaptığı çalışma sonucuna göre çalışanların iletişimlerinin engellenmesi ve sosyal medyadan saldırıya uğramaları ile iş tatmini arasında doğrusal ve negatif bir ilişkinin olduğunu saptamıştır. Yine Kanbur ve Kanbur (2018, s. 229) tarafından 278 bankacının katılımıyla yapılan araştırma sonucunda katılımcıların siber zorbalık deneyimleri ile zihinsel iyi oluş düzeyleri arasında negatif yönde ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Dünyada akademisyenler ve siber zorbalık konulu çalışmalar incelendiğinde ulusal literatüre göre çok daha kapsamlı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Cassidy ve diğerleri (2014, s. 279), 121 öğretim üyesi ile yaptıkları araştırmanın sonucunda katılımcıların %17’sinin son bir yılı içinde öğrenciler tarafından (%12) veya çalışma arkadaşları tarafından (%9) siber zorbalığa maruz kaldıklarını

tespit etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen önemli bulgulardan biri de cinsiyet farklılıklarının ve ırksal-etnik azınlık durumunun akademisyenleri siber zorbalık için daha kırılgan hale getirmesidir. Cassidy ve diğerleri (2016, s. 88), 331 Kanadalı üniversite öğretim üyesi ile yaptıkları araştırmanın sonucunda akademisyenlerin siber zorbalığa maruz kalma sebeplerini “eğitime ilişkin” (öğrenciler tarafından öğretim üyesinin değerlendirme kriterleri, öğretim metodu, sınıf içinde söylediği herhangi bir cümle, dersin akışı, ödevlerin teslim tarihi gibi konular), “iş ile ilgili” (meslektaşları tarafından ise rekabet ve kıskançlık yüzünden, profesyonel fikir ayrılıkları, üniversitedeki profesyonel pozisyonları ve meslektaşlarının güç ve kontrol uygulama isteği) şeklinde iki kısımda değerlendirmişlerdir. Blizard (2016, s. 107), 1040 akademisyenle yaptığı araştırma sonucunda siber zorbalığa maruz kalan öğretim üyelerinin çoğunlukla kadın, 40 yaş üstü, İngilizce konuşan Kanada vatandaşı ve tam zamanlı öğretim üyeleri olduklarını belirtmiştir. Cassidy ve diğerleri (2017), hem üniversite öğrencileri hem akademisyenler hem de üniversitede idari görevi olan personel ile bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmaya 1925 üniversite öğrencisi, 331 öğretim üyesi ve idareci katılmıştır.

Öğretim üyeleri ve idarecilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme sonuçlarına göre öğrenciler sadece diğer öğrenciler tarafından siber zorbalığa maruz kalırken, öğretim üyeleri ve idareciler hem meslektaşları hem de öğrenciler tarafından siber zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Doerfler ve diğerleri (2021, s. 32) tarafından 17 akademisyenle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda akademisyenlerin mağduru oldukları siber zorbalık davranımlarını, nefret söylemi, *Zoom* bombardımanı (‘trol’lerin ya da davetsiz misafirlerin derslere, toplantılara izinsiz dahil olması), sosyal medya üzerinden rahatsız edici yorumlar, yazışmalar ve maillerin ekran görüntüsünün alınması ve bunların yayılması şeklinde tanımlamışlardır. Oksanen ve diğerleri (2022, s. 541), Finlandiya’da 2492 öğretim üyesi ile yaptıkları araştırmanın sonucunda akademisyenlerin %30’unun son 6 ay içinde siber zorbalığa maruz kaldığını; kıdemli akademisyenlerin, etnik azınlığa mensup akademisyenlerin, sosyal ve beşerî bilimlerde çalışan akademisyenlerin daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıkları saptanmıştır.

Literatürde yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde akademisyenlerin siber zorbalık mağduriyetini incelemeye yönelik çalışmaların yapıldığı fakat bu çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür (Yarbrough ve diğerleri, 2023; Doerfler ve diğerleri, 2021; Cassidy ve diğerleri, 2016, 2017). Araştırmaların sonuçları incelendiğinde, siber zorbalığın, akademisyenler üzerinde ciddi psikolojik ve profesyonel etkiler yaratabilen modern bir tehdit olarak tanımlandığı görülmektedir. Akademisyenlerin siber zorbalık deneyimleri üzerine yapılacak araştırmalar, bu profesyonel grubun maruz kaldığı zorbalığın boyutlarının ve sonuçlarının anlaşılmasına olanak tanır. Bu sebeple genellikle gençler ve çocuklar ile yapılan araştırmalar ile incelenen siber zorbalığın akademisyenler üzerindeki etkisinin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bilişim teknolojisi araçlarının yaygınlaşması ile birlikte zorbalık şekil ve boyut değiştirmiş, pek çok örgütte olduğu gibi akademide de zorbalık dijital ortama taşınmıştır. Diğer örgüt çalışanlarından farklı olarak akademisyenler sadece meslektaşları tarafından değil kimi zaman öğrencileri kimi zaman da toplum tarafından siber zorbalığa maruz kalmakta veya şahit olmaktadır.

Örgütlerde siber zorbalık “work place cyberbullying” terimiyle ifade edilmektedir. Fakat bu çalışmada akademisyenlerin dijital ortamlarda ve sadece meslektaşları tarafından değil öğrencileri ve anonim kullanıcılar tarafından da maruz kaldıkları veya şahit oldukları siber zorbalık irdelendiği için *work place cyberbullying* (örgütlerde siber zorbalık) terimi tercih edilmemiş, konu “akademisyenlere yönelik siber zorbalık” ifadesi çerçevesinde araştırılmıştır. Araştırmada akademisyenlerin sadece deneyimledikleri değil şahit oldukları siber zorbalık olaylarına ilişkin görüşleri de kapsam içindedir. Bu doğrultuda ‘siber zorbalığa şahit olmak’ ifadesi, yalnızca pasif bir şahit olma durumunu değil, aynı zamanda zorbalık sürecine tepki vererek müdahil olma biçimlerini de kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Katılımcıların anlattıkları olaylarda, bazı akademisyenlerin siber zorbalığa doğrudan maruz kalmasalar da bu eylemlere tanıklık ettikleri; kimi zaman sessiz kaldıkları, kimi zaman da destek verdikleri görülmüştür. Bu nedenle ‘şahit olmak’ ifadesi hem müdahale etmeksizin pasif izleyicilik durumlarını hem de zorbalığa karşı tutum geliştirme örüntülerini içerecek şekilde kullanılmıştır.

Bu bağlamda bu araştırmanın da temel amacı akademisyenlerin doğrudan yaşadıkları veya şahit oldukları siber zorbalık deneyimleri ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerinin derinlemesine incelenmesi ve bu görüşlerin bilimsel bir temele dayandırılarak açıklanmasıdır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Akademisyenlerin yaşadıkları veya şahit oldukları siber zorbalık deneyimleri nasıldır?
2. Akademisyenler siber zorbalık ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirmektedirler?
3. Akademisyenler üzerinde siber zorbalığın nasıl etkileri olmaktadır?
4. Akademisyenlerin siber zorbalıkla mücadele yöntemleri ve önerileri nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma akademisyenlerin siber zorbalık ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerini derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi, desen olarak ise durum çalışması deseni ile gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması bir sınıf, mahalle, örgüt gibi doğal bir çevre içinde gerçekleştiril-

mekte ve araştırmaya konu olan ortam veya olayların bütüncül bir şekilde yorumlanmasını hedeflemektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018, ss. 73-74). Bahçeşehir Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun yaptığı değerlendirme sonucu, çalışma etik açıdan uygun bulunmuş¹ ve bu doğrultuda araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak akademisyenler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın örneklemi kartopu örnekleme yönteminden yararlanılarak oluşturulmuştur. Katılımcılara bireysel sosyal medya hesapları aracılığıyla ulaşılmış, araştırmaya katılmak için gönüllü olan akademisyenlerin referansıya da diğer akademisyenlere ulaşılmıştır. Böylece devlet veya vakıf üniversitelerinde görev yapan 14 akademisyen bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Literatür incelendiğinde, nitel araştırmalarda önerilen katılımcı sayısının genellikle 15-20 aralığında olduğu belirtilmekle birlikte (Yağar, 2023; Yıldırım & Şimşek, 2021; Creswell, 2013), örneklem büyüklüğünün kesin bir sayıya indirgenemeyeceği ve esas olarak verilerin *tematik doygunluğa* ulaşip ulaşmadığına göre belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmada 14 katılımcı ile veri toplanmış ve analiz sürecinde yeni katılımcılardan elde edilecek verilerin mevcut temalara anlamlı bir katkı sağlamayacağı; aksine tekrar eden bulgular üretmeye başladığı gözlemlenmiştir. Bu durum, tematik doygunluğun sağlandığını ve veri setinin araştırma sorularını yanıtlamak için yeterli derinliğe ulaştığını göstermektedir. Bu bağlamda, 14 katılımcı ile gerçekleştirilen veri toplama süreci, nitel araştırma ilkeleri ile geçerlilik ölçütleri açısından yeterli ve uygun olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin toplanma sürecinde etik ilkeler titizlikle gözetilmiştir. Onam formu katılımcılara sunulmuş, katılımcının okuması ve imzalamasının ardından görüşmeler başlamıştır. Onam formunda açık bir şekilde katılımcının istediği zaman çalışmadan çekilebileceği yazmaktadır. Bu kısım bir de sözlü olarak hatırlatılmış, katılımcının rahatsızlık hissettiği ya da çalışmayı bırakmak istediği durumda mazeret bildirmeden bunu yapabileceği belirtilmiştir. Ayrıca katılımcılara dilediği sorulara cevap vermeme haklarının olduğu da sözlü bir şekilde belirtilmiştir. Siber zorbalık konusu hassas ve zorlayıcı bir konu olduğu için görüşmelerde yönlendirici olmayan, empatik ve yargılayıcılıktan uzak bir dil kullanılmıştır. Bu yaklaşımla hem veri kalitesinin artırılması hem de katılımcıların psikolojik bütünlüklerinin korunması hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler katılımcının onayı doğrultusunda ses kayıt cihazı olarak kullanılan araştırmacının kişisel mobil telefonu aracılığıyla kaydedilmiştir. Görüşme sırasında aynı zamanda araştırmacı tarafından elle notlar da alınmış ve bu notlar görüşme sonrasında ses kayıtlarıyla birlikte çapraz kontrol edilerek içerik analizine dâhil edilmiştir. Görüşmelerde kaydedilen ses kayıtları, yalnızca araştırmacının erişebileceği şifreli bir dijital dosyada

¹ Çalışmanın 03.10.2024 tarihli 2024/08 numaralı etik kurul onayı mevcuttur.

saklanmış ve görüşmede alınan notlar da isim, kurum ya da kişisel bilgi içermeyecek şekilde düzenlenmiştir. Verilerin analiz süreci tamamlandıktan sonra bütün veriler mobil cihazdan kalıcı olarak silinmiştir. El yazısı ile tutulmuş olan tüm görüşme notları da yırtılarak fiziksel olarak imha edilmiştir.

Akademisyenlerin 2'si araştırma görevlisi, 7'si doktor öğretim üyesi, 2'si doçent ve 2'si de profesör unvanına sahiptir. 5 akademisyen devlet üniversitesinde 9 akademisyen ise vakıf üniversitesinde görev yapmaktadır. Katılımcıların 9'u kadın, 5'i ise erkektir. Araştırmaya katılan katılımcıların görev yaptıkları üniversitelerin isimleri araştırma etiği çerçevesinde gizli tutulmuştur. Akademisyenlerin siber zorbalık deneyimleri tamamen bireysel bir olgudur. Bu doğrultuda, katılımcıların devlet ya da vakıf üniversitelerinde görev yapıyor olmaları, çalışmanın temel odak noktası olan bireysel siber zorbalık deneyimlerinin ve iletişim dinamiklerinin analizinde belirleyici bir değişken olarak ele alınmamıştır. Zira bu araştırmada, kurum türünden ziyade akademisyenlerin dijital ortamdaki öznel deneyimleri ve algıları ön plana çıkarılmış; bu nedenle üniversite türüne ilişkin farklılıkların ayrıntılı olarak karşılaştırılması çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu sebeple bu araştırmada katılımcıların devlet veya vakıf üniversitelerinde çalışmalarının araştırmanın bulguları açısından birincil katkısının olamayacağı değerlendirilmiştir. Araştırmanın verileri yüz yüze görüşme ve çevrimiçi görüşme ile toplanmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan katılımcılara önce mail yoluyla bilgilendirilme yapılmış, tamamen gönüllülük esasına bağlı olarak araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılar ile uygun gün ve saat belirlenerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu sunularak görüşmeler ile ilgili daha detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak katılımcıların akademide siber zorbalık ile ilgili görüşleri alınmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcıların onayı doğrultusunda ses kayıt cihazı ile ses kaydı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemiyle bulguları açıklayacak temel kavramlara ulaşmak hedeflenmektedir. Bu aşamada temaların saptanması önemli bir yer tutmaktadır. Temaların oluşturulması sırasında örtük olan söylemler de açığa çıkmaktadır. İçerik analizinin temelinde yapılan benzer verileri araştırmacının belirlediği temalar etrafında toplayıp okuyucunun anlayabileceği şekilde yorumlamaktır (Özdemir, 2010). Araştırmadan elde edilen verilerin içerik analizinde dört evrede şekillenmektedir: Verilerin kodlanması, temaların oluşturulması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve son olarak da bulguların tanımlanması ve yorumlanmasıdır.

İçerik analizinde daha çok cümle ya da paragraf kodlamaya temel oluşturmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 78). Bu araştırmanın veri analizi

süreci ise manuel olarak gerçekleştirilmiş; herhangi bir nitel analiz yazılımı (NVivo, MAXQDA vb.) kullanılmamıştır. Kodlama sürecinde tümevarımcı bir yaklaşım benimsenmiştir. İlk olarak veriler ayrıntılı bir biçimde okunmuş, anlamlı ifadeler belirlenmiş ve benzer özellikler taşıyan veriler gruplandırılarak temalar oluşturulmuştur. Bu temalar, verinin yapısına ve içeriğine bağlı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Kodlama sürecinde araştırmacı dikkatlice notlar almış, verilerle temalar arasında tutarlılık sağlanmaya özen gösterilmiştir. Böylelikle veriden doğrudan elde edilen bulgular aracılığıyla çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliği desteklenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın verilerinin analizi sonucunda 'Siber Zorbalık ve İletişim Dinamikleri' ana teması altında katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak siber zorbalık ve sosyal medya yapısı, akademisyenlerin siber zorbalık deneyimleri, iletişim becerileri ve siber zorbalık, siber zorbalığın etkileri ve siber zorbalıkla mücadele yöntemleri şeklinde 5 alt tema oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar ise anonimlik, görünürlük arzusu, kültürel ve toplumsal algılar, cinsiyete yönelik siber zorbalık, akademik hiyerarşi ve siber zorbalık, eleştiri kültürü, iletişim ve empati, psikolojik ve sosyal etkiler, engelleme ve görmezden gelme, yasal yaptırımlar, eleştiri ve iletişim kültürünün geliştirilmesi şeklindedir.

Ana tema: Siber zorbalık ve iletişim dinamikleri

Tablo 1. Siber zorbalık ve sosyal medya yapısına ilişkin görüşlerinin içerik analizi
(Alt Tema-1 Siber Zorbalık ve Sosyal Medya Yapısı)

Kodlar	F	Veriler
Anonimlik	4	"Ben uğramadım ama rivayete göre anonimlik maskesi altında tehdit mailleri atan akademisyenleri duydum. Anonimlik çok rahatlık oluyor bu insanlar için". (K2) "Medya aracı çok uygun mesela siber zorbalık için. Gizlenebiliyorlar ki ben anonimliğe karşı değilim. Eğer tercihi bu yöndeysen olabilir. Fakat eskiden sadece kürsüde kalan olaylar çok daha fazla kişiye ulaşabiliyor mesela. Çok fazla seyirci var". (K4) "Twitter üzerinden bu zorbalığın daha çok yapıldığını görüyorum. Daha rahat yapılıyor aynı zamanda. Bilgisiz adam Arizona'da profesöre "bu konuyu daha iyi araştır" diyebiliyor. Çünkü hesapların çoğu anonim. Bu yüzden çok rahatlar". (K13) "Hele ki Ekşi Sözlük'te 'nickname'ler ile çok daha kolay zorbalıyorlar akademisyenleri. İtham çok fazla, çirkin benzetmeler çok fazla. Hiçbir şey bilmiyor diyorlar, ders anlatma biçimini kötülüyorlar, özel hayatını paparazileştiriyorlar. Anonimlik boyutu çok daha kötü zorbalamaya neden oluyor". (K14)

Görünürlük Arzusu	6 "Bazıları da sadece böyle görünür oluyor. Siber zorbalıkla görünüyor sadece." (K2) "Biz neden hep savunmadayız? Neden hep savunma yapmak zorundayım?" diye düşünüyorum. İnsanları o zorbalamasın, neden ben düşünüyorum ki? Onun düşünmesi lazım. Fakat bakınca kendini göstermek istiyor ama bu politik bir dil olmalı zorbalama değil, o politik dil de samimi değil zaten". (K5) "Özellikle pandemide Instagram sayfamın kontrol edildiğini hissettim. Burada hep görünür olmam gerekiyordu. Paylaşım yapmıyorsa bir şey yapmıyordur mantığı çok vardı. Kariyer ve görünür olma baskısı çok var. Eskiden TV'ye çık diyorlardı şimdi şimdi Instagram postları revaçta. Sosyal medyaya hep çalışkan, mutlu halini koyman bekleniyor. Bu da zorbalanmanın önünü açıyor". (K6) "Muhatabınızla doğrudan sağlıklı cevap verebileceğiniz bir ortam değil sosyal medya. Sosyal medyada daha "cesur" oluyorlar. Var olma çabası çok fazla. İlgi çekme de öyle. Görülmek, önemsenmek istiyorlar". (K7) "Ayrıca hocaların popülerleşme isteği de buna sebep oluyor. Unvan da akademik şöhreti etkiliyor. Özgür Demirtaş, Ersan Şen, Ümit Kabsakal görünüyorlar, görünebilir olmak istiyorsun ama mecraya yanlış". (K10) "Kişinin adı-sanı belliyse dava açılıyor ama bence onların derdi zaten görünür olmak. İnsanlar bir şekilde görünür olmaya, kendilerini göstermeye çalışıyorlar. Ya da popüler olana saldırarak görünür olmak. Bu her zaman vardı. Küçükken köy kahvelerinde konuşurlardı, oradaki herkesin de bir fikri var. O ordaydı, şimdi oradaki adamlar seslerini her yerde duyuruyorlar. O yüzden engellemek lazım. Çünkü dertleri çözüm değil sizinle tartışmak istiyor, görünür olmak istiyor çünkü". (K14)
Kültürel ve Toplumsal Algılar	5 "Mesela bu zam konularında önce "önce siz çalışın sonra zam isteyin" diyorlar. Her akademisyeni torpilli olarak görüyorlar. Had bildiriyor gibi davranıyorlar. Bazı akademisyenler gerçekten gerçeklikten kopuk ama herkes öyle değil". (K1) "Akademisyen deyince halkın gözünde hep halktan kopuk böyle farklı dünyada yaşayan bir kesim görünüyor. Halkın gözünde akademisyen sanki her şey yolunda gidiyormuş da onlar da Cihangir'deki balkonlarından viski yudumluyorlarmış gibi görünüyor. Bu yüzden çok rahat siber zorbalığa maruz kalabiliyorlar. Hani "sen ne bilirsin" çok rahat söyleniyor. Sen istediğin kadar zorluklarla buralara gelmiş ol, üç kuruş maaş alıyor ol halkın gözünde viski içen elitsin. Bu algı değişmiyor". (K2) "Vatandaş yazıyor mesela. İkna et beni diyor, neden yapayım? Sen yaptığın işten emin ol, kulağını tıka! Kuralım bu." (K7)

	"TV'ye çıkan akademisyenlere yönelik siber zorbalık çok fazla mesele. Kişiler akademik hayatın nasıl olduğunu bilmiyor. Şöyle düşünüyor "Ben de biliyorum bunları ama ben şanssızdım o yüzden orada değilim ama bu televizyonda" Sadece oturup konuşuyor gibi görüyorlar akademisyenleri. Akademisyenlerin çok mükemmel olması bekleniyor. İnsan olmaktan uzaklaştırıyorlar. Çok saygılı, çok bilgili, çok mütevazı her şey bekleniyor. Böyle olunca da hata yaptığında hemen zorbalıyorlar". (K13) "Öyle takık oluyorlar ki araştırma yapıp cevap veriyor. "İşçilerin hakkını ver" dedim birine, araştırma yapmış, cevap yazmış, tartıştım, sonra blokladım yetmemiş e-mail atmış. "Bu akademisyen sektörü nereden bilecek ki" diye davranıyorlar. Yazdığında saldırıya geçiyorlar seni alt etmek için. Steril ortamda bu nereden bilecek, diye düşünüyorlar". (K14)
--	---

Tablo 1'de 'Alt Tema-1' 'siber zorbalık ve sosyal medya yapısına ilişkin içerik analizi' sonucu ortaya çıkan kodlar; anonimlik, görünürlük arzusu ve kültürel-toplumsal algılardır. Kod sıklığına bakıldığında ise anonimlik (F= 4), görünürlük arzusu (F=6), kültürel ve toplumsal algılar (F= 3) şeklindedir. Katılımcıların siber zorbalık ve sosyal medya yapısını açıklarken görünürlük arzusu kategorisinde yoğunluk gösterdiği saptanmıştır.

Tablo 2. Akademisyenlerin siber zorbalık deneyimlerine ilişkin içerik analizi
(Alt Tema-2 Akademisyenlerin Siber Zorbalık Deneyimleri)

Kodlar	F	Veriler
Cinsiyete Yönelik Siber Zorbalık	4	"Bir de bu bir gözlem tabi ki ama siber zorbalığa uğrayanlar genelde kadın akademisyenler oluyor. Çünkü yanlış düzeltilen, ders verilen genelde kadınlar. Erkek akademisyenlerin yazdıklarına bakıyorum, altına "ay hocam ne güzel söylediniz yazıyorlar". Yav orada da Türkçe hatası var, onu niye görmüyorsunuz. Sosyal medya gerçek hayatın küçük bir yansıması, gerçek hayatta da böyle oluyor." (K2) "Siber şiddet kapsamında cinsiyet ayrımcılığı da yapıyorlar mesela. Bunların kurumlarda eğitimi olmalı. Günlük hayatta da oluyor bu. Bana hanım diyor erkek olana hoca. ... Hanım cevapla diyor mesela. Aynı toplantıdayız, yan yana oturuyoruz. Hocalar var. Ama kadın olduğum için o sıfatı ekliyor. Hoca demiyor. Sosyal medyada da kendilerini ifade etmek için yapıyorlar bunu. Aslında bir öfke var ve bunu yansıtıyor. Günlük hayatta da sosyal medyada da aynı: Cahil özgüveni ile yapıyor bunu." (K8). "Toplumsal cinsiyet kalıpları yüz yüzedeki kadar etkili. Cinsiyet sonuçta güç ile alakalı, sanal ortamın farklı dinamikleri var, anonimlik var mesela. O yüzden kadın hocalara daha çok ve rahat yapıyorlar" (K9). "Özellikle kadın akademisyenlerin hayatını çok paparazzileştiriyorlar. Bunu alay konusu yapıyorlar ve sosyal medyadan dalga geçiyorlar. Erkek hocalar daha korunaklı bu anlamda" (K13).

Akademik Hiyerarşi ve Siber Zorbalık	5 "Mesela ben bir devlet üniversitesinde yıllardır çalışan iki profesörün 'odamdan nasıl antetli kağıt' alırsın diye tartıştıklarını gördüm. Akademide bir sıkışmışlık var. Üstünlük sağlamaya çalışıyorlar. Hırslar çok etkili. "Yayın yapın, makale basın, sıralamada üniversite yukarı gitsin" baskısı akademiyi etkiliyor. Sonra etik dışı şeyler oluyor. İnsanlar her yerden saldırıyorlar birbirlerine." (K1) "Hiyerarşi sizin zorbalık yapmanızı etkiliyor. Çünkü yetki gibi görülüyor. Hiyerarşide yukarı çıktıkça bir zorba olmanız garantileniyor. Sanki yukarı çıktıkça bunu yapabilirsin gibi. Bu da etkiliyor. Mesela bazı akademisyenler isim vermediğini iddia ediyor ama şey diyor "bazı akademisyenler şuradaki buradaki yayınlarla yükselme alıyor, kimse onları incelemiyor" aslında belli ki aynı bölümde çalıştığı kişiyi işaret ediyor." (K2) "Kurum kültürü, kurum hiyerarşisi, meritokrasi çok önemli. Daha bilgili olan daha güçlü hissediyor. Sizi zorbalama hakkını buluyor. Rektör-Dekan-Dekan Yardımcısı...bu bir zincir bence" (K6) "En önemli faktör örgütsel hiyerarşi bence. Özellikle akademisyenler arasında olan siber zorbalıkta. Kendi mesafesini ayarlayabiliyor mu? Eğer ayarlayamıyorsa bu cesaret verebilir." (K12). "Ast üst ilişkisi daha etkili bence. Bu kast sistemi akademide daha baskın. Mesela pek çok akademisyen çatışma yönetimini bilmiyor bence. Gerginken yönetemiyor durumu. Panikliyor. Sosyal medyada söyledikleri yanlış anlaşılır mı ya da anlaşılır mı düşünmüyor. Bilmeyen adam da saldırıyor" (K13)
---	--

Tablo 2’de görüldüğü üzere ‘Alt Tema-2’ ‘akademisyenlerin siber zorbalık deneyimleri’ne ilişkin çıkan kodlar ve sıklık dağılımları şu şekildedir: cinsiyete yönelik siber zorbalık (F=4), akademik hiyerarşi ve siber zorbalık (F=5). Sıklık dağılımları birine yakındır fakat akademik hiyerarşinin siber zorbalık ile ilişkisi katılımcılar tarafından daha sıklıkla dile getirilmiştir.

Tablo 3. Akademisyenlerin iletişim becerileri ve siber zorbalık arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerine ilişkin içerik analizi (Alt Tema-3 İletişim Becerileri ve Siber Zorbalık)

Kodlar	F	Veriler
Eleştiri Kültürü	3	"Gerçek hayatta da böyle, iletişim becerilerimiz iyi değil. İma ediyoruz, tavır yapıyoruz ve anlaşılmayı bekliyoruz. Her şey çok şahsi. Eleştirimiz şahsi ve bize yapılan eleştiriye de şahsileştiriyoruz. Söylemeyi de beceremiyoruz. Bu sosyal medyadaki durum da bizim iletişim becerilerimiz ile alakalı bence. Bir şey eleştiriliyorsa ben eleştiriliyorum gibi algılanıyor. Ama vuran da bana vuruyor, yazdığımı değil. Ne eleştirmeyi ne de eleştiriye karşılamayı biliyoruz bence. İstedığınız kadar kibar olun sizi sevmeyen, ulaşamayacağınız bir kesim olacaktır". (K2) "Eleştiri ne akademisyenler arasında var ne de toplumda. Adam yorum yazıyor ama eleştiriyor mu hakaret mi ediyor belli değil. Yayınlarımla ilgili olsa göz önünde bulundururum ama ne dediğini kendi de bilmiyor." (K7) "Akademi usta-çırak ilişkisidir. Bu çok baskındır özellikle hukukta. Hocanın söylediğini sindirmek özellikle eleştiri konusunda yeni nesil bundan uzaklaştı. Böyle olunca da tepkisini sanal ortamlarda gösteriyor. Eşitler arası iletişimi eski hocalar bilmiyor. Onlarda iletişim hiyerarşik ve tek taraflı. Hocaya "nasılsın?" diye soramayan bir jenerasyon var sonuçta hala akademide". (K10)
İletişim Dili	7	"İletişimin direkt etkisi olduğunu düşünüyorum. Her yazdığınız herkes tarafından aynı anlaşılmıyor fakat net olmak lazım". (K1) "Bence olmaz. Çünkü zorba nasıl bir iletişim beceriniz olduğuna bakmıyor bence. Sosyal medya bence yapısı itibarıyla insanların her şeyi söyleyebileceğini düşündüğü bir ortam. Bir ünlü var, mesela sahnede bir saçmalık yapmış, direkt ona ulaşabildikleri mecra. O yüzden duru durağı yok bu insanların, hele de anonimse. O yüzden istediğiniz kadar iletişim beceriniz iyi olsun, kendini göstermek isteyen, sizi beğenmeyen kişi yapacak bu zorbalığı". (K2) "Bence şiddet de bir iletişim biçimidir. Akademisyen aslında başka bir dünyada yaşıyor. Bazen gelen tepkileri çok kişiselleştirebiliyor. Oysa karşıdaki sadece şiddeti iletişim dili olarak öğrenmiş. Engellersin geçersin. Bu akademisyen nefretine de yol açıyor çünkü iletişim kurulamıyor." (K3) "Gerçek hayattaki iletişim zorbalığının önüne geçebilir bence. Bir hocamız taşıyıcı anne ile kumalık arasında benzetme yapmıştı. Hocayı herkes tanıyor.' Ekşi Sözlük'te başlık açıldı, saydırmaya başladılar. Tanıyan öğrencileri meslektaşları da yazdı, sonra konu kapandı gitti. Engellenebiliyorsa iletişimle ancak böyle olur bence. Yoksa zorba ile iletişim bir yol değil". (K5) "Onların iletişim becerileri daha iyi bence. Ben geride kalıyorum. Nezaket, kibarlık onlarda çok politikler iletişimde. Ben daha şeffaf kalıyorum. 'Teşekkür ederim' demiyorlar mesela yeni bir dil türedi "sıkıntı yok" diyor. Sanki bir problem varmış da o tolere ediyormuş gibi. Çok iyi ifade ediyorlar kendilerini. Hak görüyorlar siber zorbalığı. İletişim araçlarını, sosyal medyayı çok iyi kullanıyorlar. Çok etkinler ve aktifler". (K6)

	"İletişim etkili değil bence. Bu başka bir şey. Öğrenciler konusunda belki etkili olabilir. Ama akademisyenin akademisyene yaptığında etkili değil bence". (K9) "Sadece siber zorbalık için değil. Akademide çok önemli iletişim. Öğrenci neredeyse çocuk sonuçta. Yaş farkı etkiliyor. 60 yaşında hoca "naber lan?" dese tonton olur ben dersem öğrenci mesafeyi ayarlayamaz arkadaş gibi davranır. Bu sosyal medyaya da yansıyor işte. Seni sosyal medyadan eklediğinde sen de kabul ettiğinde arkadaşın gibi davranıyorlar. İletişim çok önemli, neyi nasıl söylediğin çok önemli çünkü derse bütün özgürlüğü ile giriyor öğrenci". (K11)
--	--

Tablo 3'te verilmiş olan 'Alt Tema-3', 'akademisyenlerin iletişim becerileri ve siber zorbalık arasındaki ilişki'ye yönelik görüşleri temasına ilişkin kodlar ve sıklık dağılımları şu şekildedir: Eleştiri kültürü (F=3) ve iletişim dili (F=7). Burada katılımcıların iletişim dilinin siber zorbalığa etkisini belirgin bir şekilde vurguladıkları görülmektedir.

Tablo 4. Akademisyenlerin siber zorbalığın etkilerine yönelik görüşlerine ilişkin içerik analizi (Alt Tema-4 Siber Zorbalığın Etkileri)

Kodlar	F	Veriler
Psikolojik Etkileri	6	"Çaresizlik hissettim. Çünkü hiçbir şey yapamıyorsun. Cevap vereceğinin araçlar çok sönük. O yüzden aktif bir davranışa dönüşemiyor bazen. Durulsun, sakinleşsin ortalık onu bekledim". (K4) "Boğulma hissi geldi. Keşke ne yaptığını fark etse dedim". (K5) "Siber zorbalık yapıldığında yok saymak daha kolay. Yüz yüze yapsalardı bağırırdım, tepki verirdim. Çok üzülüm tabi. Sonuçta emek var ama sırf paylaşmadım diye görülmüyor". (K6) "Benim başıma gelende şaşırdım, güldüm ama sonra rahatsızlık hissettim". (K8) "Çok bozuldum. Çok üzülüm. Bir 'entry'i sildirdim zaten. Diğeri daha hafif geldi. Duruyor". (K9) "Kaygı hissettim. Öncelikle kendi adıma. Çünkü derste ses kaydı alsa öğrenci bunu fark edemem. Dediğim gibi ön-bilgi güveni oluyor insanlarda. Bu daha korkutucu". (K12)
Sosyal Etkileri	3	"Önceden her şeye cevap vermek zorundayım, ikna etmek zorundayım gibi hissediyordum artık yapmıyorum". (K2) "Sosyal medyada personamı düşündüm. Bu yazılanları hak ediyor muyum dedim. Sonra okudum geçtim". (K7) "Kendimi kanıtlamam gerekiyor gibi hissettim". (K14)

Tablo 4'te verilmiş olan 'siber zorbalığın etkileri' alt temasında oluşan kodlar 'psikolojik etkileri' (F=6) ve 'sosyal etkileri' (F=3) şeklinde dağılım göster-

miştir. Akademisyenlerin siber zorbalığın psikolojik etkilerini sosyal etkilerinden daha çok vurguladıkları görülmektedir.

Tablo 5. Akademisyenlerin siber zorbalıkla mücadele yöntemlerine yönelik görüşlerine ilişkin içerik analizi (Alt Tema-5 Siber Zorbalıkla Mücadele Yöntemleri)

Kodlar	F	Veriler
Engelleme ve Gömezden Gelme	2	"Bazen cevap veriyorum bazen blokluyorum. Yorumlara ve moduma göre değişiyor". (K1) "Direkt engelliyorum. Demek ki rahatsız benden, kendimden de kurtarıyorum onu". (K2)
Yasal Yaptırımlar	3	"Yasa olmalı bence norm olmalı artık bu yasalar. Çünkü bu bizim kültürel kodumuz aynı zamanda. Yasa olursa caydırıcılık olur belki". (K6) "Müreddiyyelerin (cezaların) daha ciddi uygulanmalı ve hükümet- siyasi figürler tarafından daha çok zikredilmeli". (K7) "Disiplin soruşturması mutlaka açılmalı. Bunun caydırıcılığının olacağı- nı düşünüyorum". (K8)
Eleştiri ve İletişim Kültürünün Geliştirilmesi	3	"Kesinlikle yorumların engellenmemesi lazım o zaman "otosansür" oluşur insanlarda. İnsanların düşüncelerini ifade edebilmeleri gerekir ama benim de cevap verecek şansımın, iletişim aracımın olması gerekir. Akademisyenin aşırı korunaklı olması o zorba grubu yozlaştırıyor. Aslında açık iletişim koruyor bizi. Ama ben böyle bir zorbalığa uğradığımda itiraz mekanizmasının devreye giriyor olması lazım. Cevap verebiliyor olmam lazım". (K4) "Jenerasyonlar arası iletişimin arttırılması önemli. Fakat burada sınırlar da belirlenmeli. Bir şey oluyor hemen rektöre mail atıyor. Hiyerarşiyi de öğrenmeleri lazım. Hitabı öğrenecek, neyi talep edeceğini neyi talep edemeyeceğini öğrenecek. Hiyerarşide aşağıda olanın bilgi sahibi olması lazım, mail yazacak, dilekçe yazacak, nasıl başlanır, nasıl yazılır bilmiyor. Guideline olmalı bunun için. Zorbalık eğitimin olmadığı yerde olur. Çünkü eğitimin olmadığı yerde öfke olur. İletişim kabiliyeti ile öfkeyi doğru ifade etmek öğretilir. Eleştiri ve kibarlık arasındaki o çizgi aşılmamalı". (K10) "Akademide iletişim becerisi ve çatışma yönetimi eğitimleri koyardım. Bunları bir kere değil ara sıra verirdim akademisyenlere. Çünkü siber zorbalığa uğramadan da olayları kontrol altına alması gerek. Farklı paydaşların akademi çatısında buluşmasına izin verirdim, bu fırsatları yarattırdım. İnsanların birbirini anlayacağı, dinleyeceği ortamlar yaratırdım. Çünkü etkileşim, iletişim artıkça siber zorbalık da azalacaktır". (K13)

Tablo 5'te sunulmuş olan 'siber zorbalıkla mücadele yöntemleri' alt temasında akademisyenler hem uyguladıkları hem de olması gereken mücadele yön-

temlerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda ortaya çıkan kodlar ve sıklık dağılımları şu şekildedir: 'engelleme ve görmezden gelme' (F=2), 'yasal yaptırımlar' (F=3) ve 'eleştiri ve iletişim kültürünün geliştirilmesi' (F=3).

Bulguların Genel Değerlendirilmesi

Akademisyenlerin siber zorbalık ve iletişim dinamiklerine yönelik görüşlerinin incelendiği bu nitel araştırmanın ilk alt teması 'Siber Zorbalık ve Sosyal Medya Yapısı' olarak belirlenmiştir. Bu kategorinin altında ise anonimlik, görünürlük arzusu ve kültürel algılar kavramları ön plana çıkmıştır. Başka bir ifadeyle katılımcılar siber zorbalık ve sosyal medya yapısını tanımlarken en sık ifade ettikleri kod anonimlik, görünürlük arzusu ve kültürel algılardır.

Akademisyenlerin siber zorbalık deneyimleri teması ise cinsiyete yönelik siber zorbalık ve akademik hiyerarşi ve siber zorbalık ifadeleri ile kategorize edilmiştir. İletişim becerileri ve siber zorbalık temasında ise katılımcılar sıklıkla eleştiri kültürü ve iletişim dilini vurgulamışlardır. Üniversitelerde hırsların ve rekabetin çok ön planda olduğunu vurgulayan akademisyenler yapıcı olan eleştirilerin bile yanlış anlaşılabilirdiğini, kimi zaman da akademisyenlerin iletişim becerileri yetersiz olduğu için kendilerini ifade edemediklerini ve yanlış anlaşıldıklarını belirtmişlerdir.

Buna ek olarak toplumda şiddetin iletişim dili olarak yaygınlaşması, genel olarak toplumdaki öfke halinin insanların iletişim diline yansımaları ve bunun da siber zorbalığı tetiklemesi akademisyenlerin vurguladıkları noktalardandır.

Siber zorbalığın etkileri teması altında oluşturulan kodlar psikolojik ve sosyal etkiler şeklindedir. Katılımcılar siber zorbalığın psikolojik ve sosyal etkilerini sıklıkla vurgulamışlardır.

Siber zorbalıkla mücadele yöntemleri temasında ise katılımcı ifadeleri sıklıkla engelleme, görmezden gelme, yasal yaptırımlar ve eleştiri ve iletişim kültürünün geliştirilmesi kodları altında toplanmıştır. Fakat akademisyenler sosyal medyanın bir ifade aracı olduğunu ve ifade özgürlüğünün de kısıtlanmaması gerektiğini vurgulamışlardır.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin tamamı siber zorbalığa ya maruz kaldıklarını ya da şahit olduklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan akademisyenler zorbaların sadece öğrencileri değil meslektaşları ve toplum da olduğunu vurgulamışlardır. Yine akademisyenlerin genel olarak üstünde durduğu nokta toplumdaki akademisyenlere yönelik algı ve şiddet dilinin öğrencilerin ve vatandaşların siber zorbalık davranımlarını etkilediğidir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada akademisyenlerin siber zorbalık ve iletişim dinamiklerine ilişkin görüşleri derinlemesine incelenmiştir. Online katılımın ve dijital ortamların

kullanımının zorunlu olan mesleklerde siber zorbalığa maruz kalma veya şahit olma riski yüksektir. Akademisyenler de gerek online dersleri gerekse araştırma ve araştırma sonuçlarının topluma ulaşması için sosyal medya entegrasyonunun yüksek olması sebebiyle dijital ortamlarda görünür olmaktadır. Bu sebeple de siber zorbalığa doğrudan maruz kalma veya şahit olma açısından risk grubunu oluşturmaktadırlar (Oksanen ve diğerleri, 2022, s. 543). Bu gerçeklikten hareketle tasarlanmış olan bu çalışmanın bulgularına göre akademisyenlere yönelik siber zorbalık yalnızca bireyler arası çatışmalardan ibaret olmayan, aynı zamanda cinsiyet rolleri ve kurumsal güç ilişkileriyle de yakından ilişkili olan bir olgudur.

Bu araştırmanın sonuçları genel olarak literatür ile uyumlu bulunmuştur. Akademisyenlerin siber zorbalık mağduriyetleri ile ilgili yapılan çalışmalarda kurbanların genel olarak kadın ve etnik azınlık kökenden geldiği raporlanmaktadır (Barlow & Awan; 2016, s. 2; Cassidy ve diğerleri, 2016, s. 79; Costello ve diğerleri, 2019, s. 385). Bu araştırmaya katılan akademisyenler ise etnik azınlık köken kavramını değil ama cinsiyet kavramını vurgulamışlardır. Katılımcılar, kadın akademisyenlerin siber zorbalığa erkek meslektaşlarından daha çok maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu yönüyle bu çalışma, özellikle kadın akademisyenlerin cinsiyet temelli siber zorbalığa daha sık maruz kaldıklarını ve bu zorbalık ile kadın akademisyenlerin akademik mevcudiyetlerini tehdit ettiğini ortaya koyarak, siber zorbalığın toplumsal cinsiyet temelli tezahürlerine katkı sunmaktadır. Literatürde akademisyenlere yönelik siber zorbalık ile ilgili çalışmalarda kurumsal yapı etkisinin genellikle göz ardı edildiği ya da birincil faktör olarak değerlendirilmediği tespit edilmiştir (Doerfler & diğerleri, 2021; Cassidy ve diğerleri, 2017).

Bu çalışmada ise katılımcılar akademik hiyerarşi içindeki güç ilişkilerini, siber zorbalığın görünmeyen kaynaklarından biri olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak akademisyenlerin sadece öğrencilerden değil, aynı zamanda meslektaşlarından ve hatta üniversite dışındaki bireylerden gelen siber zorbalığa maruz kalmaları, siber zorbalığın çok aktörlü ve çok katmanlı bir tehdit biçiminde ele alınabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, akademisyenlere yönelik siber zorbalığın yalnızca kişiler arası değil, aynı zamanda yapısal bir sorun olduğunu vurgulayarak literatürdeki önemli bir boşluğa katkı sunmaktadır.

Araştırmaya katılan akademisyenler siber zorbalığın etkilerini psikolojik ve sosyal etkiler şeklinde gruplamış ve psikolojik etkiler arasında sıklıkla kaygı, üzüntü, çaresizlik hissini yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında da benzer sonuçların tespit edildiği görülmüştür (Blizard, 2016; Cassidy ve diğerleri, 2017). Sonuçlar detaylı karşılaştırıldığında ise Cassidy ve diğerlerinin (2016, s. 88) yaptığı araştırma sonucunda akademisyenlerin üniversiteden ayrılmak istediklerini belirttikleri görülmüştür. Bu çalışmada yapılan derinlemesine görüşmelerde böyle bir bulguya rastlanmamıştır. Benzer şekilde Gosse ve diğerleri (2021, s. 274), 182 akademisyen ile Kanada'da yaptıkları araştırma sonucunda siber zorbalığa maruz kalan akademis-

yenilerin profesyonel olarak özgüvenlerinin sarsıldığını saptamışlardır. Ancak bu çalışmada, benzer biçimde siber zorbalığa maruz kalan katılımcıların ifadelerinde doğrudan bir özgüven kaybı veya profesyonel kimlikte zedelenme söylemine rastlanmamıştır. Bu fark, Türkiye'deki üniversite yapılanmasının özgül dinamikleri ve kültürel bağlamla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Özellikle yüksek rekabet, dikey hiyerarşi ve akademik çevrelerde zaman zaman normalleştirilen psikolojik baskı gibi unsurlar, bireylerin dijital şiddetle karşılaştıklarında bunu kişisel bir tehditten çok yapısal bir gerçeklik olarak algılamalarına neden olabilir.

Türkiye'de toplumsal olarak şiddete maalesef daha sık maruz kalınması, bireylerin bu tür deneyimlere karşı daha yüksek bir dayanıklılık geliştirmelerine yol açmakta; bu da Pierre Bourdieu'nün 'habitus' kavramıyla açıklanabilecek şekilde, bireyin sosyal ortamdan içselleştirdiği tepkisel normları şekillendirmektedir. Bu bağlamda, siber zorbalık mağdurlarının yaşadıkları olayları mesleki yeterlilikleriyle değil, içinde bulundukları kültürel ve kurumsal yapıyla ilişkilendirerek yorumlamaları, toplumsal bağlamın bireysel algı üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın bulguları Bourdieu'nün 'habitus' ve 'sembolik şiddet' kavramlarıyla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Habitus, bireylerin toplumsal alanlarda edindikleri ve zamanla içselleştirdikleri düşünme, hissetme ve davranma biçimlerini ifade etmektedir (Kaplan & Yardımcıoğlu, 2020). Bu araştırmaya katılan akademisyenlerin, siber zorbalığa maruz kaldıklarında doğrudan tepki vermek yerine çoğunlukla suskun kalmaları, yaşadıkları çaresizlik, görmezden gelme ya da normalleştirme davranışları, bu içselleştirilmiş habitus örüntüleriyle açıklanabilir.

Diğer yandan, akademik hiyerarşi içindeki örtük rekabet ve iletişim biçimlerinin dijital ortama taşınarak 'eleştiri' adı altında siber zorbalığa dönüşmesi, Bourdieu'nün 'sembolik şiddet' kavramına da işaret etmektedir. Sembolik şiddet, açık güç kullanımına gerek olmadan, kültürel normlar ve meşru söylemler aracılığıyla bireylerin bastırılması ya da değersizleştirilmesidir (Kaplan & Yardımcıoğlu, 2020). Akademik tartışmalar içinde siber zorbalığın, kimi zaman 'eleştiri', 'geri bildirim' ya da 'özgür ifade' kılıfı altında gerçekleşmesi, bu tür bir sembolik şiddet biçiminin dijital alanlarda nasıl yeniden üretildiğini göstermektedir. Literatürdeki çalışmalar da kavramsal çerçeve olarak bu araştırmaya benzerdir. Ulusal alanyazınında Oyman Bozkurt'un (2017) gerçekleştirdiği nitel çalışmada, yükseköğretim kurumlarındaki güç ilişkileri Pierre Bourdieu'nün 'alan kuramı' çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak söz konusu çalışma dijital ortamları kapsamamaktadır. Bu araştırma ise Bourdieu'nün kuramsal yaklaşımı güç ilişkilerinin sosyal medya ortamlarında siber zorbalık pratikleriyle nasıl yeniden üretildiğini açıklamak için kullanılmıştır. Bu yönüyle çalışma, mevcut literatürde sınırlı olarak ele alınan dijital alan ve akademik güç ilişkileri kesişimine odaklanması bakımından özgün bir katkı sunmaktadır. Özellikle katılımcıların, akademik hiyerarşi içinde yer alan bireylerin sosyal medya aracılığıyla dolaylı veya doğrudan biçimde dijital şiddet uygulayabildiğine ilişkin ifadeleri, dijital mecraların akademik güç mücadelelerinde yeni bir alan olarak işlev görmeye başladığını göstermektedir.

Akademisyenlerin sıklıkla vurguladıkları siber zorbalığın anonimlik maskesine sığınması ve bu yolla kolaylıkla akademisyenleri zorbalamaları literatürle uyumlu olan bulgulardandır. Vogl-Bauer (2014, s. 432), siber zorbalığın anonim olarak yapıldığını ve akademi özelinde bakıldığında öğrencilerin akademisyenleri bilip, tanırken; akademisyenlerin zorbalık yapan öğrenciyi tanıyamadıklarını belirtmiştir. Bu durumun da öğrencilerin kendilerini daha güçlü hissederek yakalanmayacaklarını da düşündükleri için yüz yüze ortamda da daha agresif davranmalarına yol açtığını tespit etmiştir. Literatürdeki bu bulgulardan farklı olarak bu çalışmada görünürlük arzusu sadece siber zorba çerçevesinde değil akademisyenler özelinde de bir motivasyon kaynağı olarak tanımlanmıştır.

Katılımcılar, akademik başarıyı görünür kılma ve sosyal medyada dikkat çekme çabalarının kimi zaman akademisyenleri savunmasız bırakabildiğini ve onları siber zorbalığa açık hale getirdiğini ifade etmişlerdir. Bu bulguların ışığı altında bu çalışma siber zorbalığa uğrayan akademisyenin de dijital mevcudiyet biçimini tartışmaya açmakta ve dijital ortamların çift yönlü etkisini ortaya koyarak literatüre katkı yapmaktadır. Bunun yanı sıra zorbalığın da görünürlük arzusu akademisyenler tarafından vurgulanmıştır. Bu bulgu ise yine dijital çağda yükselen 'performans kültürü' (Kavut, 2018) ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Akademisyenlerin sürekli üretim ve kendini gösterme baskısı altında olması, onları hem dijital görünürlük stratejileri geliştirmeye hem de bu görünürlüğün olası sonuçlarına maruz kalmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda akademisyen, dijital alanda yalnızca bilgi paylaşılan değil, aynı zamanda algoritmalar ve izleyiciler önünde performans gösteren bir özneye dönüşmektedir. Bu dönüşüm, akademisyeni hem görünürlük üreticisi hem de dijital şiddetin potansiyel hedefi haline getirmektedir.

İletişim ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi tartışırken akademisyenler çoğunlukla yüz yüze olan toplumsal hayattan örnekler vermiş ya da konuyu bu şekilde açıklamışlardır. Siber zorbalık ile ilgili araştırmacıların görüşleri siber zorbalığın yüz yüze zorbalığın devamı olup olmadığı yönünde şekillenmektedir (Dikmen & Tuncer, 2017, s. 676). Bu çalışmada yapılan derinlemesine görüşmelerde de her ne kadar akademisyenler dijital ortamların çift yönlü yapısını açıklamış olsalar da çoğunlukla verdikleri örnekler yüz yüze zorbalığın devamı şeklindedir. Günlük hayatta iletişim, toplumsal yaşamda eleştiri kültürü, akademinin hiyerarşik yapısı ile açıkladıkları siber zorbalığı çoğunlukla yüz yüze zorbalıkla ilişkilendirmişlerdir. Literatürde siber zorbalığın daha çok dijital yerlilik ile açıklanmaya çalışılıyor olsa da (Erdoğan, 2021 s. 61; Özmen, 2018, s. 958; Çiftçi & Sakallı, 2016, s. 100) bu çalışmada katılımcılar, akademisyene yönelik siber zorbalığın iletişim ve kurum kültürü ile doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların siber zorbalığı akademik rekabet, iletişim tarzı ve eleştiri biçimleri bağlamında değerlendirmeleri ise siber zorbalığın farklı boyutlarını da görünür hale getirmiştir. Akademisyenlerin uyguladıkları ve önerdikleri mücadele yöntemlerinin bu çalışmanın toplumsal açıdan en önemli bulgularından olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya katılan akademis-

yeniler sadece akademik ortamda alınan önlemler ile siber zorbalığın önlenmesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Toplumsal düzeyde alınması gereken önlemleri açıklarken çoğunlukla siyasilerin ve politikacıların kullandığı dile dikkat çekmişlerdir. Ayrıca üniversitelerde akademik yıl açılışında hem öğrenci hem de akademisyenlere verilmesi gereken iletişim ve siber zorbalığa yönelik farkındalık eğitimlerinin olumlu katkısı olabileceğini belirtmişlerdir.

Katılımcıların neredeyse tamamı yasal yaptırımların yetersiz olduğunu bu yaptırımların caydırıcılığının artırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan sadece 2'si bu konuda yapılacak hiçbir şey olmadığını belirtmiştir. Akademisyenler genel olarak siber zorbalık ve ifade özgürlüğü arasındaki ilişkiyi de sıklıkla vurgulamışlardır. Bu bulgunun literatür açısından en dikkat çekici yönü, katılımcıların ifade özgürlüğüne olan duyarlılığı çerçevesinde yapıcı öneriler vermeleridir.

Özellikle üniversitelerdeki eleştiri kültürü ve iletişimin dönüşmesine yönelik öneriler aynı zamanda üniversite kültürünü de dönüştürmeye yönelik yapıcı eleştiriler olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların görüş ve önerileri, ifade özgürlüğü ile siber zorbalık arasında denge kurulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bireylerin düşüncelerini dile getirme hakkını savunmakla birlikte, bu hakkın başka bir bireyin kişilik haklarını ihlal edecek düzeye taşındığında bir zorbalık biçimi haline geldiğini belirtmiştir. Konuya yasalar ve mevzuatlar çerçevesinde bakıldığında ise şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

Türkiye’de ifade özgürlüğü Anayasa’nın 26. maddesiyle güvence altına alınırken, Türk Ceza Kanunu’nun 125. maddesi hakaret suçunu düzenlemektedir. Bu durum, dijital ortamlarda yapılan eleştirilerin ‘hakaret’ ya da ‘zorbalık’ sayılıp sayılmayacağı konusunda hukukî belirsizlikler doğurmakta ve bu sınırın belirlenmesini daha da güçleştirmektedir. Katılımcılar da akademinin ruhuna uygun olarak ifade özgürlüğünü savunmakta fakat zorbalık ve hakarete yönelik mekanizmaların da devrede olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Öneriler

Bu araştırmanın sonuçları esas alınarak, üniversitelerde verilecek siber zorbalık farkındalığına yönelik seminerler ve yasal yaptırımların caydırıcılığının artırılmasının akademisyenlere yönelik siber zorbalığı önleyeceği düşünülmektedir. Bu noktada hem vakıf hem de devlet üniversitelerinde yönetime de önemli görevler düşmektedir. Sadece akademisyenler için değil öğrenci ve idari personele de yönelik farkındalık eğitimleri düzenlenmelidir. Öğrenciler için sosyal medya etkileşimlerinde etik ilkeler, eleştiri dilinin sınırları, dijital vatandaşlık ve akademik hiyerarşiyle iletişim konuları ön planda tutulmalıdır. Akademisyenlere yönelik modüller ise dijital mecralarda görünürlük stratejileri, eleştiriye açık olma hâlinin sınırları, iletişimde sınır koyma, çevrim içi psikolojik dayanıklılık ve siber zorbalıkla başa çıkma yöntemleri üzerine kurgulanabilir.

Bu tarz eğitimlerin belirli aralıklarla düzenlenmesinin akademisyenlere yönelik siber zorbalığı önemli ölçüde etkileyeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alanoğlu, M., & Karabatak, S. (2020). Öğretmenlerin okullardaki siber zorbalık mağduriyetleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 55, 45-70.
- Barlow, C., & Awan, I. (2016). You need to be sorted out with a knife: The attempted online silencing of women and people of Muslim faith within academia. *Social Media Society*, 2(4), 1-11. <https://doi.org/10.1177/2056305116678896>
- Blizard, L. M. (2016). Faculty members' perceived experiences of cyberbullying by students at one Canadian University: Impact and recommendations. *International Research in Higher Education*, 1(1), 107-124. <https://doi.org/10.5430/irhe.v1n1p107>
- Cassidy, W., Faucher, C., & Jackson, M. (2014). The dark side of the ivory tower: Cyberbullying of university faculty and teaching personnel. *Alberta Journal of Educational Research*, 60(2), 279-299.
- (2017). Adversity in university: Cyberbullying and its impacts on students, faculty and administrators. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(8), 888. <https://doi.org/10.3390/ijerph14080888>
- Cassidy, W., Jackson, M., & Faucher, C. (2016). Gender differences and cyberbullying toward faculty members in higher education. R. Navarro, S. Yubero, & E. Larrañaga (Ed). *Cyberbullying across the globe* içinde (ss. 79-98). Springer Cham.
- Costello, M., Rukus, J., & Hawdon, J. (2019). We don't like your type around here: Regional and residential differences in exposure to online hate material targeting sexuality. *Deviant Behavior*, 40(3), 385-401. <https://doi.org/10.1080/01639625.2018.1426266>
- Dikmen, M., & Tuncer, M. (2017). Akademisyenlerin siber zorbalığa yönelik algıları ve mücadele etme yöntemleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 675-686.
- Doerfler, P., Forte, A., De Cristofaro, E., Stringhini, G., Blackburn, J., & McCoy, D. (2021). I'm a professor, which isn't usually a dangerous job: Internet-facilitated harassment and its impact on researchers. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 5(CSCW2), 1-32.
- Farley S., Coyne I., & D'Cruz P. (2021). Cyberbullying at work: Understanding the influence of technology. D'Cruz P., Noronha E., Notelaers G., & Rayner C. (Ed). *Handbooks of workplace bullying, emotional abuse and harassment: Concepts, approaches and methods*, 1, içinde (ss. 233-263). Springer.
- Gosse, C., Veletsianos, G., Hodson, J., Houlden, S., Dousay, T. A., Lowenthal, P. R., & Hall, N. (2021). The hidden costs of connectivity: Nature and effects of scholars'

- online harassment. *Learning, Media and Technology*, 46(3), 264-280. <https://doi.org/10.1080/17439884.2021.1878218>
- Kanbur, A., & Kanbur, E. (2018, 27-29 Haziran). *İş yerinde siber zorbalığın mental iyi oluş üzerindeki etkisinin incelenmesi*. [Tam Metin Olarak Yayımlanan Tebliğ]. 3rd Eurasian Conference on Language and Social Sciences, içinde (s. 241). Kastamonu, Kastamonu Üniversitesi
- Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, 1, 23-37.
- Kavut, S. (2018). Goffman'ın benlik sunumu kuramı bağlamında sosyal medyada kimlik inşası: Instagram üzerine bir araştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1, 1-12.
- Leduc, K., Conway, L., Gomez-Garibello, C., & Talwar, V. (2018). The influence of participant role, gender, and age in elementary and high-school children's moral justifications of cyberbullying behaviors. *Computers in Human Behavior*, 83, 215-220.
- Machackova, H. (2020). Bystander reactions to cyberbullying and cyberaggression: Individual, contextual, and social factors. *Current opinion in psychology*, 36, 130-134.
- Madan, A. O. (2014). Cyber aggression/cyber bullying and the dark triad: Effect on workplace behavior/performance. *International Journal of Computer and Systems Engineering*, 8(6), 1740-1745.
- Metin, K. E. (2017). Ortaokul öğretmenlerinin siber zorbalık yaşama düzeyleri ve siber zorbalıkla başa çıkma stratejileri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 33-49.
- Oksanen, A., Celuch, M., Latikka, R., Oksa, R., & Savela, N. (2022). Hate and harassment in academia: The rising concern of the online environment. *Higher Education*, 84(3), 541-567.
- Orue, I., Fernández-González, L., Machimbarrena, J. M., González-Cabrera, J., & Calvete, E. (2023). Bidirectional relationships between cyberbystanders' roles, cyberbullying perpetration, and justification of violence. *Youth & Society*, 55(4), 611-629.
- Oyman Bozkurt, N. (2017). Yükseköğretim kurumlarındaki güç ilişkilerinin alan kuramı bağlamında incelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(4).
- Öz, T., & Mete, Y. A. (2021). Eğitim örgütlerinde siber zorbalık tutumları ile örgütsel dışlanma arasındaki ilişki. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1194-1222.
- Öztırak, M., & Orak, B. (2022). Uzaktan çalışma süreçlerinde dijital zorbalığın örgütsel dışlanmaya etkisi üzerine bir çalışma. *BMIJ*, 10(2), 605-630.
- Piotrowski, C. (2012). From workplace bullying to cyberbullying: The enigma of e-harassment in modern organizations. *Organization Development Journal*, 30(4), 44.

- Salihoğlu, G. H. (2023). İşyerinde siber zorbalık ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10 (101), 3265-3275.
- Söyleyici, G.T. (2018). *Siber zorbalık ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vogl-Bauer, S. (2014). When disgruntled students go to extremes: The cyberbullying of instructors. *Communication Education*, 63(4), 429-448.
- Yarbrough, J. R.W., Sell, K., Weiss, A., & Salazar, L. R. (2023). Cyberbullying and the faculty victim experience: Perceptions and outcomes. *International Journal of Bullying Prevention*, 7, 75-89.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Güncellenmiş 11. baskı). Seçkin Yayınları.
- Yıldız, D., & Ayar, M. (2022). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın örgütsel verimliliğe etkisinde iş stresinin aracı rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(30), 98-113.

Onam Bilgisi: Katılımcılar işlem öncesinde bilgilendirilmiş, onamları alınmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın 2024/08 numaralı "Etik Kurul Onayı" bulunmaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Participant informed consent: Participants were informed before the data collection and that they were asked to sign a form of consent.

Ethics committee approval: The ethics committee approval has been obtained number 2024/08.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

SOCIAL COMMUNICATION NETWORKS OF MIGRANTS IN MALTA: AN ANALYSIS BASED ON BOURDIEU'S THEORETICAL FRAMEWORK*

Şeyma Esin ERBEN**

Received: 24.05.2025 - Accepted: 25.09.2025

Erben, Ş. E. (2025). *Social communication networks of migrants in Malta: An analysis based on Bourdieu's theoretical framework*. *Etkileşim*, 16, 162-183.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

Malta, one of the smallest countries in the European Union, has a rapidly growing population in recent years, with its migrant population accounting for a quarter of the total population. The island country's limited physical space and high migration rate increase daily encounters between different groups and allow for direct observation of social mobility and communication networks. This research examines the relationship between migrants' social mobility and the formation of social communication networks by drawing on Bourdieu's theory of capital and the concept of cleft habitus. Within the scope of the research, semi-structured interviews were conducted with thirty-five migrants; data were collected through participant observation between 2023 and 2025. The obtained data were evaluated using the thematic analysis method. The findings draw attention to the determining role of how migrants' capital is recognised or transformed in social communication in the post-migration context. The study reveals the relationship between factors such as country of citizenship and duration of residence with social mobility and social communication processes. It is observed that the social networks of non-EU migrants, who experience downward mobility in particular, have narrowed, and this situation reinforces structural inequalities. Furthermore, the study shows that language proficiency alone is insufficient to promote inclusive social communication.

Keywords: Bourdieu, Malta, migration, social communication, social mobility.

* This paper is part of a postdoctoral research project entitled Social Communication of Migrants in Malta, conducted at the University of Malta under the supervision of Prof. Ġorġ Mallia. Parts of the data used in this article were also used in a conference abstract titled Social Communication of Migrants in Malta: An Analysis in the Context of Cleft Habitus and Social Mobility, accepted for presentation at the ESA RN15 Midterm Conference, 18-19 September 2025, Split, Croatia.

** Postdoctoral research intern at the University of Malta, Msida, Malta.
 esin.erben@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9984-1242

MALTA'DAKİ GÖÇMENLERİN SOSYAL İLETİŞİM AĞLARI: BOURDIEU'NÜN TEORİK ÇERÇEVESİ BAĞLAMINDA BİR ANALİZ*

Şeyma Esin ERBEN**

Gönderim Tarihi: 24.05.2025 – Kabul Tarihi: 25.09.2025

Erben, Ş. E. (2025). Social communication networks of migrants in Malta: An analysis based on Bourdieu's theoretical framework. Etkileşim, 16, 162-183.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Avrupa Birliği'nin en küçük ülkelerinden biri olan Malta'nın nüfusu son yıllarda hızla artmaktadır ve göçmen nüfusu toplam nüfusun dörtte birini oluşturmaktadır. Ada ülkesinin sınırlı fiziksel alanı ve yüksek göç oranı, farklı gruplar arasındaki günlük karşılaşmaları artırmakta ve sosyal hareketlilik ve iletişim ağlarının doğrudan gözlemlenmesine olanak tanımaktadır. Bu araştırma, Bourdieu'nun sermaye teorisi ve yarı habitus kavramından yararlanarak göçmenlerin sosyal hareketliliği ile sosyal iletişim ağlarının oluşumu arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırma kapsamında otuz beş göçmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış; 2023-2025 yılları arasında katılımcı gözlem yoluyla veri toplanmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Bulgular, göçmenlerin sermayesinin, göç sonrası bağlamda sosyal iletişimde nasıl tanındığı veya dönüştürüldüğünün belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Çalışma, vatandaşlık ülkesi ve ikamet süresi gibi faktörlerin sosyal hareketlilik ve sosyal iletişim süreçleriyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Özellikle aşağı doğru sosyal hareketlilik yaşayan AB dışı göçmenlerin sosyal ağlarının daraldığı ve bu durumun yapısal eşitsizlikleri pekiştirdiği gözlemlenmektedir. Ayrıca çalışma, dil yeterliliğinin tek başına kapsayıcı sosyal iletişimi teşvik etmek için yeterli olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Malta, göç, toplumsal iletişim, sosyal hareketlilik.

* Bu makale, Prof. Dr. Gerg Mallia'nın danışmanlığında Malta Üniversitesi bünyesinde yürütülen Malta'da Göçmenlerin Sosyal İletişimi başlıklı doktora sonrası araştırma projesi kapsamında hazırlanmıştır. Makalede kullanılan verilerin bir kısmı, 18-19 Eylül 2025 tarihlerinde Hırvatistan'ın Split kentinde gerçekleştirilecek olan ESA RN15 Ara Konferansı'nda sunulmak üzere kabul edilen Malta'da Göçmenlerin Sosyal İletişimi: Bölünmüş Habitus ve Sosyal Hareketlilik Bağlamında Bir Analiz başlıklı bildirisi özetinde de yer almaktadır.

** Doktora Sonrası Araştırmacı, Malta Üniversitesi, Msida, Malta.
esin.erben@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9984-1242

Introduction

Due to its two official languages (Maltese and English), the cultural diversity shaped by the interaction of migrant communities and local people, the Mediterranean lifestyle, and a growing demand for labour, Malta has become an appealing destination for those seeking new employment opportunities. The demand for foreign labour in Malta has been rising due to economic growth, a shortage of skilled workers, low birth rates, and an ageing population (General Workers' Union, 2024). This trend has resulted in a rapid increase in the number of migrants over the past fifteen years; for instance, while migrants made up 5.5% of the total population in 2012, this figure had risen to 28% by 2024 (National Statistics Office, 2024a; 2024b).

In the process of intensive participation of migrants in the labour force, migrants face many difficulties, such as finding a job according to their skills, lack of job mobility opportunities, inability to access educational opportunities, and low unionisation rates (Debono, 2021). In addition, it is observed that migrants' positions in the labour market and their social mobility are closely related. In addition, improving their social and economic conditions in the destination country or sometimes maintaining their social positions in the country of origin constitutes an additional area of difficulty for migrants. These problems play a decisive role in the ways migrants participate in social interaction.

Employing Bourdieu's habitus concept can better explain how migrants' social participation and interaction processes are shaped. This concept draws attention to the practices, tendencies and daily actions that emerge from the social conditions in which individuals are situated. In this direction, it is significant to examine the connection between economic and social conditions and individuals' lifestyles and show substantial differences according to classes (Bourdieu, 2015, pp. 255-258).

On the other hand, this habitus can change for individuals undergoing social mobility, especially migrants, and difficulties may arise in social interaction processes. Cleft habitus, not frequently emphasised in Bourdieu's studies but a critical concept in understanding migrants' social and communication practices, depicts the tension and incompatibility experienced by an individual between two different social structures (Bourdieu, 2012, pp. 125). Such tensions are often unavoidable for individuals migrating from one social space to another. Migrants may encounter significant discrepancies in their communication processes, finding themselves caught between their society's linguistic, cultural and social norms and the new social space. These tensions are directly related to the individual's economic and cultural capital, language skills and social networks.

A socialisation process cannot occur without communication. Migrants – especially those experiencing social mobility – need to gain new forms of recognition within social communication processes. Essential components of habitus, such as social class, cultural capital, or social capital from the origin

country, are repositioned under the migrant identity or habitus in the destination country.¹ Moreover, structural elements beyond the control of migrants also have a decisive impact on this process. These include factors such as the migration policies of the destination country, ethnic identity and inclusiveness policies, and the country's position in international agreements. Among these, the international cooperation of the destination country on migration, in particular, creates significant differences in terms of migrants' residence and work rights.

Migration studies should not overlook the multifaceted and complex elements of migration. Therefore, social mobility is an important conceptual tool for understanding migrants' social communication strategies and socialisation processes in the destination country at different macro and individual levels. This research evaluates the forms of social communication networks among migrants in Malta, within the framework of their social mobility processes, diverse demographic characteristics, and various forms of capital.

Social Mobility and Migration

Migration is a phenomenon that reflects constant change and involves many intertwined social and individual processes. As migrants reposition themselves within the society they migrate to, the recognition of their capital may change. Therefore, significant differences can be observed between their socio-economic positions in their country of origin and the destination country.

Difficulties experienced by migrants in transferring their cultural capital, combined with challenges in participating in the labour market, often result in, or are associated with, downward social mobility. On the other hand, upward social mobility may occur due to the significant advantages they gain in the labour market.

Social mobility, in its straightforward form, refers to the change in an individual's socio-economic status throughout their life. Being part of either a disadvantaged or advantaged group within a social structure plays a crucial role in the occurrence and direction of social mobility (Balestra & Ciani, 2022; Funjika & Gisselquist, 2020). Although migrants may sometimes acquire citizenship in the destination country, they often encounter significant structural inequalities in their social mobility processes, as they are typically positioned among socially disadvantaged groups (de Haas et al., 2020, p. 55). This, in turn, shapes the upward or downward mobility they experience.

¹ In this study, the terms country of origin and destination country are preferred over dichotomies such as home–host or sending–receiving, which may imply that migrants are either temporary *guests* or passive actors within migration processes. However, as de Haas et al. (2020) note, the choice of terminology often varies depending on the research approach and focus.

Goldthorpe (2017, pp. 92-96), one of the academics who brought an essential perspective to the social mobility literature, evaluates this concept in two different ways: absolute and relative mobility. Absolute mobility refers to the transition to a different social class between generations, and this situation is closely related to social classes. Relative mobility, conversely, explains the comparison of people's achievement of certain social positions throughout their lives as an indicator of equality of opportunity.

Goldthorpe's approach to social mobility, although it has made significant contributions to the field, has been criticised methodologically because it largely ignores subjective experiences by focusing on structural and objective dimensions and emphasising social mobility rates (Friedman, 2014, p. 354). In this context, evaluating the social mobility experiences of disadvantaged groups, especially migrants, solely through rates risks overlooking mobility's emotional, cultural and everyday dimensions.

Various factors, including structural, personal, international migration agreements, and domestic legal context, shape the social mobility experiences of migrants. For example, in the social mobility experience of first and second-generation migrants, the rapid population growth of second-generation migrants may cause policymakers in the receiving country to make new arrangements according to the labour market or education system (Papademetriou, 2009). Not only legal arrangements but also, as Levitt (2001, pp. 205) stated, the discrimination faced by some migrant groups in the destination country narrows down the social and economic mobility opportunities.

Therefore, to discuss whether the social mobility experience of migrants is upward, lateral or downward, it is necessary to evaluate this process in a more complex framework, not only with structural or individual indicators but also in the context of the relationship between different forms of capital.

Bourdieu: Forms of Capital and Social Mobility

Pierre Bourdieu's theory of capital provides an essential theoretical framework for understanding the social mobility processes of migrants. Bourdieu speaks of four types of capital that are effective in the reproduction of social structure: economic, cultural, social and symbolic capital.

According to Bourdieu, cultural capital is not limited to educational capital or an educational diploma as its indicator. Instead, cultural capital encompasses the knowledge and skills acquired through education, inherited from family, and throughout one's life. On the other hand, social capital is formed through the network of relationships and social connections in which social actors are embedded, and it is closely associated with being valued and respected. In addition to economic capital, which is based on material resources, the legitimacy attributed to these forms of capital – and the privileges that may result from such recognition – constitutes symbolic capital (Bourdieu,

2015, pp. 256-258; Bourdieu, 2018, pp. 222-225).

The capital volume (the total level of capital) possessed by migrants can vary significantly depending on the destination country. However, the composition of this capital (the types of capital and their varying levels within the total capital volume) may also differ. For example, individuals with high cultural capital in their country of origin may struggle to have this capital recognised in the destination country, which can lead to downward shifts in their social position. Therefore, to fully understand the mobility experiences of migrants, it is essential to consider not only the total capital volume but also the transformative power of these different forms of capital and their interrelationships.

Bourdieu's concept of habitus also plays a key role in discussions of social mobility. Habitus refers to a system of lasting dispositions shaped by the material conditions of the social class to which an individual belongs, and it emerges from socially structured environments. This system generates consistent practices and representations without the need for conscious intention or explicit mastery of the conditions required to achieve particular outcomes. For migrants, however, one of the most significant features of habitus is its capacity to produce strategies that help individuals navigate unexpected and continuously changing circumstances (Bourdieu, 2018, p. 158).

The most primary and visible form of mobility in the migrant experience initially manifests as geographical mobility. However, migration involves much more than a change of location. Reed-Danahay (2020, pp. 7-9) highlights the relationship between social mobility and geographical mobility, emphasising that an individual's social position and mobility within social space should be considered together. While migrants may feel at home within the social space of their country of origin, they often experience a sense of alienation both geographically and socially in the society of the destination country. This alienation may result from the incompatibility between the migrants' capital and the capital system of the destination country, or a mismatch between their habitus and the social structures of the new environment.

Along with the geographical mobility of migrants, incompatibilities in habitus may also arise with capital mobility. The concept of cleft habitus, which Bourdieu (2012, pp. 125) describes as being full of tensions and contradictions, does not occupy as prominent a place in his works as his other theories. Moreover, Bourdieu illustrates the concept of cleft habitus through his own experience of upward social mobility. Having begun his life in the countryside, he did not fully belong to either world and developed a cleft habitus upon entering the bourgeois and academic circles of Paris.

Perger (2023) describes Bourdieu's concept of cleft habitus as the incompatibility between the social conditions in which individuals' predispositions are formed and the current conditions to which these tendencies must be adapted. Individuals may encounter difficulties within the social sphere be-

cause they lack the appropriate practices and habits for the new environment. Migrants, in particular, are not always able to validate their cultural, social, or symbolic capital in the destination society. The inability of the destination country and society to recognise migrants' educational capital, along with doubts about their professional qualifications and skills, as well as the need for migrants to build new social networks, results in changes to their capital composition. This situation, in turn, leads to their repositioning within the social space.

The social networks migrants are part of do not consist solely of new connections or actors in the destination country. It is observed that the class backgrounds of migrants from their country of origin can be reproduced in the destination country, particularly through kinship ties, or reshaped by family members who assume supportive roles that resist such reproduction (Trinidad & Faas, 2025; Niu & Siriphon, 2025; Koçak & Karasu, 2023, p. 87). Therefore, the class dynamics and social networks of migrants are crucial factors in shaping their social positions. In this context, the social mobility of migrants is not simply a matter of upward or downward movement but constitutes a field of struggle closely tied to the recognition of capital (Reed-Danahay, 2020; Kim, 2018).

The Role of Social Mobility in Shaping Communication Networks

Migration studies often address social communication as a key factor shaping social integration (Wang et al., 2023; Chouliraki & Georgiou, 2022; Zhang et al., 2023). However, this study focuses on the relationship between social mobility and the formation of social communication networks. The extent to which migrants' various forms of capital are recognised, and the direction of their ensuing social mobility, are among the factors that determine which actors and communities they can engage with in the social space and how they can sustain this communication.

The migration process is shaped from the outset, beginning with the decision to migrate, by the social, economic, and political structures of both the sending and destination countries. Migrants' social networks within these structures, particularly migrant networks, often serve as a form of social capital (Sha, 2021). However, migrant social capital is not a fixed resource but rather a dynamic structure, influenced by various contexts such as previous migration experience, access to social resources, type of migration, labour market conditions, and prevailing social norms (Garip, 2008).

The communication processes of migrants with their country of origin and the transfer of capital are frequently explored in transnational migration studies. These studies generally emphasise the increasing possibility for migrants to participate more directly and actively in the daily life of sending societies, highlighting the role of advances in information, communication, and trans-

portation technologies (Levitt, 2001, pp. 22; de Haas et al., 2020, pp. 12). At the same time, factors such as educational capital and professional expertise are critical drivers that lead individuals to migrate in search of better employment opportunities (de Haas et al., 2020, pp. 63).

However, the role of information and communication technologies is becoming vital for migrants in shaping their capital. The use of these technologies in a specific framework, in a digitally literate manner, is not limited to the initial stages of migration or the maintenance of transnational communication and ties. Thanks to these technologies, migrants have the opportunity to develop their cultural capital by accessing online vocational or language training that can be adapted to different languages and personalised according to individual needs – but only if they have developed sufficient digital literacy (Bradley et al., 2025, pp. 149-150; Guichon, 2024, p. 81). In the destination country, they also have the opportunity to establish and expand social networks in online and offline environments utilising digital media (Bork-Hüffer, 2022; Kim & Won, 2025). Moreover, the production of cultural capital continues not only through technology, but also through different social structures and areas of daily encounters.

Erel (2010, p. 656) emphasises that migration reveals new forms of producing cultural capital and that these processes are shaped within the framework of power relations between sending and receiving countries. According to Erel, migrants have to negotiate with both the ethnic majority and migrant communities to activate and validate the cultural capital they possess. These negotiations involve a broad field of social communication that includes language, status, norms and values.

However, a significant dimension often overlooked in the literature that focuses on these opportunities and production processes is the extent to which social mobility shapes the formation of social communication networks. In other words, the relationships that migrants have, with whom they can communicate, under what conditions, and in which social contexts are often simplified to individual actions or completely overlooked. Yet social communication and interaction networks are closely linked to migrants' social mobility, as a fundamental component of social capital (Mirfardi et al., 2020).

While several studies approach social mobility in terms of directional changes in individuals' socio-economic status (Boese et al., 2021), this study argues that social mobility is not limited to upward or downward positional shifts. Moreover, the study also examines how such mobility shapes the social communication networks of migrants. Furthermore, it recognises that these communication networks themselves have the potential to (re)produce social mobility.

Methodology

This qualitative research² is grounded in Pierre Bourdieu’s theory of capital and centres on the phenomenon of social mobility. As Perger (2023) emphasises, Bourdieu’s concept of cleft habitus offers a valuable theoretical tool for analysing the experiences of individuals undergoing processes of social mobility. In this context, cleft habitus helps comprehend individuals’ internal tensions between their former social positions and the expectations of a new social field in the post-migration setting. The study aims to examine how this conceptual framework shapes how migrants establish and sustain social communication networks.

Accordingly, it seeks to address the following research questions:

- How are factors such as economic and cultural capital and citizenship status related to various dimensions of migrants’ social mobility?
- In what ways do indicators such as language proficiency, criteria for choosing friends, and frequency of interaction form migrants’ relationships with both locals and fellow citizens?
- How do migrants’ experiences of social mobility shape the formation and structure of their social networks in Malta?

To gain a deeper understanding of migrants’ personal experiences, data were collected through semi-structured interviews and participant observation conducted over two years, from 2023 to 2025. The research questions are organised into four main sections: participants’ demographic information, interactions with Malta and Maltese society, daily life and social communication, and social communication and media. These questions enrich the dataset and provide a comprehensive perspective on the migrants’ social interaction.

One-on-one interviews were held with 35 migrants residing in Malta for at least six months. The study employs snowball and maximum variation sampling techniques to ensure diversity among participants, incorporating migrants from various countries, with differing professional backgrounds and levels of cultural capital. Initial participants were accessed via social networks or identified during field observations.

Table 1. Demographics

Pseudonym	Country of origin	Education	Duration in Malta	Income status
P1	Scotland	Vo-tech/business school	11-15 years	Low
P2	Finland	Vo-tech/business school	Up to 5 years	Middle
P3	Slovakia	Master’s degree	6-10 years	Upper-middle
P4	Egypt	Bachelor degree	11-15 years	Upper-middle

² This study is being conducted with the necessary ethical committee approval from the University of Malta.

P5	Nepal	Bachelor degree	Up to 5 years	Low
P6	Italy	High school	6-10 years	Upper-middle
P7	Syria	High school	6-10 years	Middle
P8	Tunus	Bachelor degree	Up to 5 years	Low
P9	England	Bachelor degree	Up to 5 years	Upper-middle
P10	Türkiye	Bachelor degree	Up to 5 years	Upper-middle
P11	Greece	Bachelor degree	6-10 years	Middle
P12	USA	Bachelor degree	Up to 5 years	Low
P13	Brazil	Bachelor degree	6-10 years	Middle
P14	Spain	High school	6-10 years	High
P15	Venezuela	Bachelor degree	Up to 5 years	Middle
P16	Denmark	Vo-tech/business school	More than 15 years	Middle
P17	Colombia	Bachelor degree	Up to 5 years	Middle
P18	Portugal	High school	Up to 5 years	High
P19	Greece	Master's degree	Up to 5 years	Upper-middle
P20	Serbia	Secondary school	6-10 years	Middle
P21	Morocco	Bachelor degree	More than 15 years	High
P22	Serbia	Bachelor degree	6-10 years	Middle
P23	Syria	Primary school	More than 15 years	Middle
P24	India	Bachelor degree	Up to 5 years	Middle
P25	Denmark	Bachelor degree	6-10 years	Low
P26	Türkiye	High school	Up to 5 years	Low
P27	Russia	High school	Up to 5 years	Middle
P28	Gambia	Primary school	11-15 years	Low
P29	England	Secondary school	More than 15 years	Upper-middle
P30	Philippines	High school	Up to 5 years	Low
P31	Morocco	High school	Up to 5 years	Low
P32	Philippines	Bachelor degree	6-10 years	Middle
P33	Algeria	Bachelor degree	Up to 5 years	Low
P34	Ukraine	Master's degree	Up to 5 years	Middle
P35	Netherlands	High school	Up to 5 years	High

Table 1 presents key demographic information about the participants. A significant proportion of interviewees (25 out of 35) are non-EU citizens. These individuals lack certain rights and opportunities available to EU citizens, such as free movement within the EU, residence without the necessity of a work permit, and effortless access to the labour market.

Approximately one-third of the participants (11 individuals) perceive their income as above average. This study adopts perceived income rather than reported salary as a measure to gain qualitative insight into participants' lifestyles, social networks, and professional transitions as part of their social mobility experiences.

In contrast, gender does not appear to be a significant factor concerning social mobility in this study. Instead, differences in social mobility are more closely associated with other variables, such as economic status and country of origin.

Interviews were conducted in various parts of Malta, including public spaces such as cafés and parks – settings characterised by high levels of social interaction – as well as via online video calls, to observe migrants' social communication processes between 2023 and 2024.

During participant observations, detailed data were gathered on migrants' everyday practices, their styles of social interaction, and their use of public spaces. The study ensured anonymity of all participants, and it kept personal data confidential following established ethical guidelines.

The data were analysed using the thematic analysis method. During the analysis process, key aspects such as participants' social mobility trajectories, economic and cultural capital, citizenship status, language proficiency, and length of residence were coded as central themes. Additionally, indicators of social networking – such as the frequency of interactions with compatriots and locals, criteria for choosing friends, attitudes towards the local population, and language use – were examined. Participants to the study were grouped into three categories based on their social mobility trajectories: upward mobility, referring to improvements in their socio-economic conditions; lateral mobility, indicating neither significant improvement nor deterioration in their living conditions; and downward mobility, characterised by a marked decline in socio-economic well-being (Steel, 2008; Anja & Zhang, 2023). The social networking practices of each group were then comparatively analysed within this framework.

In accordance with research ethics guidelines, the interview questions and study details were submitted via the URECA form. They received approval from the Faculty Research Ethics Committee (FREC) at the University of Malta.

Findings

Social mobility

Social mobility in the context of migration reflects the dynamic and shifting influence of various factors. The forms of capital migrants possess before migration are not consistently recognised within the new social structure and

everyday life. This situation can result in social mobility occurring in different directions.

The study identified and analysed key indicators to evaluate whether participants experienced upward, lateral, or downward social mobility after migrating to Malta. These indicators were selected to allow for a multidimensional assessment of migrants' mobility trajectories within the destination society.

Table 2. Social mobility indicators

Indicator	High social mobility	Lateral social mobility	Low social mobility	Key assessment
Occupation (related to symbolic capital)	Higher-skilled role	Similar-skilled role	Lower-skilled role	Comparison of pre- and post-migration occupation
Income (Economic capital)	Increased	Stable	Decreased	Complementary to professional data
Duration in Malta (related to social capital)	Medium or long-term (>10 yrs)	Medium-term (5-10 yrs)	Short-term (<5 yrs)	Permanence of mobility
Education (cultural capital)	Degree leveraged for a better job	Education matches current role	Overqualified for current role	Educational – occupational mismatch and credential recognition
Citizenship Status (non-EU/EU)	Mostly EU citizenship	Mostly EU citizenship or structurally similar countries (UK or US)	Mostly Non-EU or rarely EU citizenship	EU labour market access, structural privilege
Multilingualism	Fluent in Maltese and/or English, or other sector-specific advantageous languages	Fluent in English and other generally advantageous languages	Basic English proficiency and native language; languages not commonly in demand in the local labour market	Multilingual and local language advantages

***Primary factors regarding social mobility of participants:
Economic and cultural capital, citizenship status***

Participants who experience upward social mobility report notable improvements in both their occupational skill levels and perceived income sta-

tus.³ By contrast, those with high levels of cultural capital – such as a university or master’s degree – but limited economic capital tend to experience lateral or downward mobility. Despite their educational attainment, this group often struggles to access employment opportunities that match their qualifications and is frequently compelled to work in low-skilled positions.

EU citizenship is a significant determinant of upward mobility among individuals with high levels of cultural and economic capital. However, the findings also indicate that EU citizens with limited cultural capital enjoy greater access to the labour market than non-EU migrants. This advantage is primarily attributed to the rights associated with EU citizenship, including the ability to reside in another member state without a work permit, the recognition of qualifications across borders, and the freedom to move within the EU without being tied to a single employer.

In contrast, the process is significantly more restrictive for non-EU migrants. All twenty-five non-EU participants reported difficulties in converting their cultural capital into economic capital, primarily due to the non-recognition of their educational and professional qualifications. Eleven of the 14 non-EU participants with higher education could not demonstrate upward social mobility.⁴

For instance, *P34* (Ukraine) worked as a scriptwriter in her country of origin. Still, it was required to obtain new professional certifications before being able to work as an English teacher in Malta. Similarly, *P5* (Nepali) had been employed as a hotel manager before migration, but now works as a service worker in Malta. In addition, *P5* entered the country through a recruitment agency and is required to pay a portion of his overtime wages to the agency. He compares his hourly salary with that of his colleagues and describes the situation as unfair. Nevertheless, he attempts to compensate for this disparity by working additional hours.

³ The International Standard Classification of Occupations (ISCO) was used as the basis for assessing occupational skill levels. According to ISCO, skill levels are determined based on criteria such as the complexity of tasks, the level of formal education required, and the duration of relevant work experience. Skill Level 1 corresponds to elementary occupations, while Skill Levels 3 and 4 refer to professionals and managers, respectively. Occupations within the armed forces are excluded from this classification, except under specific exceptions outlined by the ISCO framework (International Labour Organization, n.d.).

⁴ Participants from the United Kingdom were not classified as non-EU in this finding, as they completed their education while the UK was still a member of the European Union.

Table 3. Social mobility assessment sample

Mobility type	Income change	Occupation Change (ISCO Skill Level)	Education	Sample Participants	Key Insight
Upward	Increase in perceived income status or average occupational income	+1 ISCO level (e.g., from clerk to manager)	Mostly higher education, any level of education,	P19 (Greece): Civil engineer during pre-Malta, project supervisor in Malta	EU degree recognition, sectoral advantage in Malta (e.g., fin-tech, construction)
Lateral	Stable	No ISCO change (e.g., from manager to manager)	Mostly $\geq$ High school	P22 (Serbia): Bar manager in pre-Malta, store keeper in Malta	Credential transfer maintains status despite migration
Downward	Drop in perceived and/or average occupational income	-1 ISCO level change (e.g., from manager to server)	Mostly <High school or non-recognition of foreign qualifications	P5 (Nepal): Hotel manager during pre-Malta, server in Malta	Non-EU status and low education cause de-skilling

Participant observations confirmed the interview findings regarding patterns of social mobility. It was observed that non-EU migrants with higher education were frequently employed in relatively low-paid and low-skilled positions – such as service staff, delivery drivers, taxi drivers, or customer support agents – despite having professional or managerial backgrounds.

A Turkish server working in a café explained: “I was a mathematics teacher in Turkey, but I came here because it is an EU country, and now I do this job.” Although he acknowledged a decline in social status, he said he migrated to Malta to pursue better economic conditions than those available in Turkey. Similarly, another non-EU migrant, an engineer in his country of origin, now works as a restaurant server. At the same time, another, formerly a lawyer, is currently employed as a customer service agent.

All eight non-EU participants with low levels of cultural and economic capital reported experiencing either downward or lateral social mobility. One example is P28 (Gambia), who has lived in Malta for 15 years due to forced migration. He currently works as a bartender. While he previously worked as a farmer in his country of origin within a family business, he now holds multiple jobs and works long hours to maintain financial stability.

By contrast, *P7* (Syria), who also migrated due to forced circumstances and has lived in Malta for seven years, works as both a manager and a server in the family business. However, due to the complexity of his responsibilities and his limited ability to advance his economic and cultural capital, he has not achieved upward social mobility.

Secondary factors influencing social mobility: Language proficiency and duration of residence in Malta

The vast majority of participants (31 out of 35) speak at least two languages fluently, while only native English speakers from the UK and the US reported speaking a single language. As English is the dominant language in the Maltese labour market, these participants stated that they do not experience any language-related disadvantage. However, proficiency in additional languages offers significant advantages to migrants, particularly on a sector-specific basis. For instance, while English remains the primary language in sectors such as software, fintech, and iGaming, knowledge of a second language facilitates employment in companies targeting local or regional markets.

P2 (Finland) clearly illustrates this situation. Formerly a metal welder in Finland, *P2* began working as a customer support agent in Malta's iGaming sector, benefiting from his native language skills. He was later promoted, demonstrating clear upward social mobility.

Participant observations further indicate that multilingualism – especially in the native languages of EU member states – offers advantages in specific professional sectors. However, multilingualism alone does not directly result in upward social mobility. Instead, when combined with favourable citizenship status, cultural capital, and alignment with sectoral demands, it can support improved socio-economic positioning. *P4* (Egypt), who had previously worked as an accountant, explained that he learned Maltese “by force for the permanent residence permit,” but emphasised that his multilingualism enabled him to secure a position as an embassy officer.

At the same time, adapting to the Maltese labour market, acquiring updated professional skills, and learning the local language are all processes that require a considerable investment of time. Migrants' social and economic positioning in Malta depends not only on individual forms of capital but also on the duration of settlement and the experiential knowledge gained over time.

Based on the duration of residence, three main stages of settlement emerged from the study: challenge (0–5 years), adaptation (5–10 years), and stability (10+ years).

Participants in the short-term residency group often emphasised difficulties, particularly those from outside the EU, who reported significant disparities between their symbolic and social capital and that recognised in Malta.

These mismatches frequently led to social and economic challenges.

In the medium-term group (5–10 years), participants began to expand their language skills and engage more actively in local social networks, which encouraged them to pursue more secure and stable employment. Long-term residents (over 10 years) had typically expanded their social networks considerably. Their improved access to job opportunities and ability to maintain their socio-economic status appeared to result from a combination of accumulated work experience and increased social capital.

Establishing social communication networks within the framework of social mobility

A variety of interrelated factors shape the formation of social communication networks among migrants. These include migrants' perceptions of how locals view them, the quality and frequency of their interactions with both locals and compatriots, criteria for choosing friends, and the contexts in which these interactions occur. Language proficiency also plays a critical role in enabling or limiting social interaction. Notably, there are significant variations in how social communication networks are formed depending on participants' social mobility trajectories.

Participants experiencing upward mobility tend to establish more international social networks and maintain communication with Maltese peers. Their friendships are often based on shared interests, and although they express some critical views of locals, especially within work contexts, they do not avoid interacting with them. This group typically constructs social networks around professional identities and employment settings.

Among those who experience lateral mobility, factors such as personal history and length of stay in Malta become more decisive. No consistent pattern was observed in their social communication styles. For instance, *P21* (Moroccan), who has lived in Malta for 33 years and holds Maltese citizenship, began his career as an engineer. He now works as a project manager and, due to his fluency in the local language and long-term integration, has developed extensive social networks. In contrast, recent arrivals such as *P26* (Turkey), who has lived in Malta for just one year, tend to have smaller social circles, often shaped by limited economic capital.

Participants who experienced downward mobility are more likely to rely on strong ethnic solidarity networks and primarily communicate within their communities. Many in this group have proficiency only in English and their native language skills, which often do not provide an advantage in Malta's dominant labour market. Their friendships are generally formed around practical concerns such as trust, shared workspaces, and mutual support. In interactions with locals, they tend to adopt one of two extreme positions: either

highly positive or emotionally detached. For example, *P30* (Filipino) and *P31* (Moroccan), both employed in service roles (as a makeup artist and hairstylist, respectively), stated that they had not formed friendships with locals, but still described them as “good people” based on limited encounters.

P32 (Filipino), meanwhile, commented on cultural differences, stating: “If Maltese people don’t know you, they are very cold. Unlike us, we are very friendly. As Filipinos, we trust people easily. Maltese people do not trust people easily.” Despite this perception, he is married to a Maltese citizen and regularly spends time with local people.

Participants who disengage from local communication often attribute their experiences to experienced discrimination and subsequently rely more heavily on ethnic networks. Those living in shared housing for economic reasons tend to form close-knit social circles with people of the same ethnic origin. Participant observations support this finding, highlighting how shared daily routines, combined with limited leisure time and financial obligations toward families in the country of origin, contribute to narrower social environments. For example, *P24* (India) underscored the influence of extended family structures in his country of origin, stating: “Grandmother rules the ladies, grandfather is in charge of the family. Like a team.”

Participant observations also indicate that non-EU migrants experiencing downward social mobility often view Malta as a transitional space rather than a long-term destination. For instance, an Indian taxi driver living in shared housing stated that his economic situation had not improved since the COVID-19 pandemic, and he was now considering relocating to Spain or Portugal. A Pakistani migrant who had previously lived in Dubai before moving to Malta also expressed interest in relocating to another EU member state through his recruitment agency.

More broadly, many non-EU migrants experiencing downward mobility viewed Malta as a stepping stone to other EU countries. One taxi driver, who had held a white-collar position in his country of origin, remarked: “There is no future for me in Malta.” Another migrant, previously a civil servant in Macedonia and currently employed as a store manager, described Malta as “an EU member state that lacks opportunities but pays better than my country.” Migrants who arrived through transnational recruitment agencies and work in manual labour roles often aim to repay migration-related costs, save money for a period, and eventually leave Malta for destinations perceived as offering greater opportunity.

Discussion and Conclusion

This study discusses how migrants establish and maintain their social networks in Malta within the context of their social mobility. The findings indicate that individuals’ forms of capital – economic, cultural, and symbolic – as well

as their citizenship status and length of residence, significantly influence both the direction of their social mobility and the structure of their social communication networks.

It is particularly noteworthy that, although migrants' economic and cultural capital largely shapes their mobility trajectories, the extent to which these capitals are recognised in the post-migration context is uneven. Migrants from non-EU countries, particularly, are more frequently employed in low-skilled positions within the local labour market, even with advanced educational qualifications or professional experience.

When evaluated in relation to Bourdieu's (2012) theory of forms of capital, this situation suggests that the convertibility of cultural capital into economic capital remains limited in the post-migration context. In Malta, structural advantages such as EU citizenship play a decisive role in shaping the social mobility of those possessing economic and cultural capital. In other words, EU citizenship functions as a structural advantage for migrants (de Haas et al., 2020).

As Levitt (2001) illustrates in her study of transnational dynamics between the Dominican Republic and the United States, migrants may experience upward social mobility despite working in low-income jobs, owing to the prestige and material contributions they gain in their country of origin. Similarly, for some migrants in Malta, a low-income job can generate symbolic, economic, and social capital in their country of origin. This highlights that social mobility is shaped not only by the destination country context but also by ongoing relationships with the country of origin. Indeed, this also plays a role in how transnational communication networks are sustained.

The relationship between social mobility and the formation of social networks emerges as another significant finding of the study. Migrants who experience upward social mobility tend to establish balanced social networks comprising both international and local connections. This group often bases their choice of friends on shared interests and professional identities, and adopts a critical yet communicative stance in its interactions with the local population. These findings suggest that migrants' social mobility is not solely economic, but also a process that shapes social interaction strategies aimed at activating different forms of capital (Erel, 2010).

In contrast, the social networks of migrants experiencing downward mobility are predominantly confined to their ethnic groups, and their communication styles tend to be either closed or superficially positive. This pattern suggests that a decline in social and economic capital leads migrants to adopt more insular, group-oriented relational structures. Findings from other studies in the literature – focusing on diverse migrant populations such as entrepreneurial migrants, migrants under temporary protection, and irregular migrants – also point to similar dynamics. In such contexts, declining capital tends to limit migrants' social networks and reinforce intra-group boundaries.

Although Sha (2021) argues that migrant networks can serve as a form of social capital, the present study demonstrates that, under conditions of downward mobility, these networks often remain restricted to ethnic solidarity. As a result, the scope of social capital becomes significantly narrowed.

Moreover, experiences of downward mobility reinforce the perception that the ultimate goal for many non-EU migrants is onward migration to other European countries. In this context, the perception of Malta as a 'stepping stone' aligns with Reed-Danahay's (2020) framing of Europe as a socially and spatially hierarchical space. Certain regions are considered 'more European' and associated with greater upward mobility opportunities. As a result, instead of a 'settled' migrant habitus, what emerges is a cleft habitus characterised by ongoing tension and dissonance. The latter, in turn, fosters more transient and superficial social interactions rather than the development of deep and lasting social networks.

Among individuals experiencing lateral mobility, forms of social communication vary significantly. Key factors influencing these variations include the duration of residence in Malta, post-migration occupation, and language proficiency. These migrants are neither subject to the structural advantages associated with upward mobility nor to the exclusionary mechanisms characteristic of downward mobility. As a result, their social communication networks are primarily shaped by personal preferences and display no consistent pattern.

The research also demonstrates that language proficiency alone is insufficient for meaningful social interaction between migrants and residents. Even when the local language is known, the process of social inclusion is shaped by structural inequalities, citizenship status, and practices of symbolic recognition. This phenomenon can be explained through Bourdieu's concept of cleft habitus. A significant proportion of migrants, particularly those who are recently settled, experience cleft habitus, meaning they face internal tension between their pre-migration identities and the expectations of the post-migration context (Bourdieu, 2012, p. 125; Perger, 2023). Long-term residency of migrants plays an essential role in mitigating, though not eliminating, this tension. Therefore, social interaction analyses should attend not only to structural dimensions but also to the cultural and historical processes through which it unfolds. This is especially important given that power relations within social space are closely linked to forming and maintaining social communication networks.

One of the most significant contributions of this study is its evaluation of the relationship between social mobility and social communication, not solely through economic indicators, but also the everyday practices of migrants, such as friendship choices, frequency of interaction, and the nature of their relationships with local people. In this respect, the study advocates for an understanding of social interaction that incorporates not only economic capital and structural factors, but also the texture of social relations and communica-

tive practices.

In conclusion, in a small yet highly migrant-dense EU country such as Malta, the relationship between migrants' experiences of social mobility and the formation of their social networks displays a multidimensional structure. Understanding this relationship highlights the necessity of addressing migration policies not only through the lens of labour market integration but also with attention to social interaction and everyday relational dynamics.

References

- Anja, A., & Zhang, D. (2023). Ants along the street: Street vending as a lifeblood of the urban poor in Dilla Town, Southern Ethiopia. *Journal of Asian and African Studies*, 60(2), 1134–1157. <https://doi.org/10.1177/00219096231188949>
- Balestra, C., & Ciani, E. (2022). Current challenges to social mobility and equality of opportunity. *OECD Papers on Well-being and Inequalities*, 10. <https://doi.org/10.1787/a749ffbb-en>
- Boese, M., Moran, A., & Mallman, M. (2021). Re-examining social mobility: Migrants' relationally, temporally, and spatially embedded mobility trajectories. *Sociology*, 56(2), 351–368. <https://doi.org/10.1177/00380385211033455>
- Bork-Hüffer, T. (2022). Digital media, friendships and migrants' entangled and non-linear inclusion and exclusion. *Urban Studies*, 59(16), 3330–3346. <https://doi.org/10.1177/00420980221111994>
- Bourdieu, P. (2012). *Bir otoanaliz için taslak* (M. Erşen, Trans.) (A. Akay, Ed.). Bağlam Yayınları. (Original work published in 2004)
- _____. (2015). *Ayrim: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (D. F. Şannan & A. G. Berkkurt, Trans.). Heretik Yayınları. (Original work published in 1979)
- _____. (2018). *Bir pratik teorisi için taslak: Kabiliye üzerine üç etnoloji çalışması* (N. Ökten, Trans.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Original work published 1972)
- Bradley, L., Guichon, N., & Kukulska-Hulme, A. (2025). Migrants' and refugees' digital literacies in life and language learning. *ReCALL*, 37(2), 147–156. https://doi.org/10.1017/S0958344025000047_
- Chouliaraki, L., & Georgiou, M. (2022). *The digital border: Migration, technology, power*. New York University Press.
- de Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2020). *The age of migration: International population movements in the modern world* (6th ed.). Red Globe Press.
- Debono, M. (2021). Migrants and the challenge of decent work in Malta. *e-Revista Internacional de la Protección Social*, 6(2), 272–293. <https://dx.doi.org/10.12795/e-RIPS.2021.i02.12>
- Erel, U. (2010). Migrating cultural capital: Bourdieu in migration studies. *Sociology*,

- 44(4), 642–660. <https://doi.org/10.1177/0038038510369363>
- Friedman, S. (2014). The price of the ticket: Rethinking the experience of social mobility. *Sociology*, 48(2), 352–368. <https://doi.org/10.1177/0038038513490355>
- Funjika, P., & Gisselquist, R. M. (2020). *Social mobility and inequality between groups* (WIDER Working Paper No. 2020/12). The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER). <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2020/769-9>
- Garip, F. (2008). Social capital and migration: How do similar resources lead to divergent outcomes? *Demography*, 45(3), 591–617. <https://doi.org/10.1353/dem.0.0016>
- General Workers' Union. (2024, November 17). *The role of foreign labour in Malta's workforce*. GWU. <https://gwu.org.mt/en/the-role-of-foreign-labour-in-maltas-workforce/>
- Goldthorpe, J. H. (2017). Social class mobility in modern Britain: Changing structure, constant process: Lecture in Sociology read 15 March 2016. In J. Carsten & S. Frith (Eds.), *British Academy lectures, 2015–16* (British Academy Lectures Series). British Academy Scholarship Online. <https://doi.org/10.5871/bacad/9780197266045.003.0005>
- Guichon, N. (2024). Reviewing research methods on adult migrants' digital literacy: What insights for additional language teaching? *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 18(1), 67–89. <https://doi.org/10.47862/apples.137177>
- International Labour Organization. (no date). *Classification of occupation*. ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/methods/concepts-and-definitions/classification-occupation/>
- Kim, H., & Won, S. (2025). How does digital technology use help immigrants? Examining its impact on life satisfaction of immigrants in Korea. *Journal of Posthumanism*, 5(6), 288–301. <https://doi.org/10.63332/joph.v5i6.2015>
- Kim, J. (2018). Migration-facilitating capital: A Bourdieusian theory of international migration. *Sociological Theory*, 36(3), 262–288. <https://doi.org/10.1177/0735275118794982>
- Koçal, A. V., & Karasu, M. A. (2024). Göç kuramlarında güncel bir yaklaşım: Göçmen ilişki ağları kuramı. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(27), 78–97.
- Levitt, P. (2001). *The transnational villagers*. University of California Press.
- Mirfardi, A., Heidari, A., & Amini Khoo, M. (2020). The social mobility of rural-urban migrants and its relationship to social capital: The case study of Yasouj and Madevan cities. *Regional Planning*, 10(37), 123–140.
- National Statistics Office – Malta. (2024a). *Intercensal population revisions 2012–2021*. Retrieved January 25, 2025, from <https://nso.gov.mt/intercensal-population-revisions-2012-2021/>

- _____. (2024b). *Contrasting population dynamics*. Retrieved December 25, 2024, from <https://nso.gov.mt/contrasting-population-dynamics/>
- Niu, G. Y., & Siriphon, A. (2025). Educational nomadic families: Transnational social reproduction mobility of Chinese middle-income families in Chiang Mai, Thailand. *SAGE Open*, 15(1). <https://doi.org/10.1177/21582440251323616>
- Papademetriou, D. G., Somerville, W., & Sumption, M. (2009, June). *The social mobility of migrants and their children*. Migration Policy Institute. <https://www.migrationpolicy.org/research/social-mobility-migrants-and-their-children>
- Perger, N. (2023). Cleft habitus. In M. Sardoč (Ed.), *Handbook of equality of opportunity*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-52269-2_63-1
- Reed-Danahay, D. (2020). *Bourdieu and social space: Mobilities, trajectories, emplacements*. Berghahn Books.
- Sha, H. (2021). *Migrant networks as social capital: The social infrastructure of migration* (MIDEQ Working Paper). Migration for Development & Equality. https://southsouth.contentfiles.net/media/documents/MIDEQ_working_paper-Migrant_networks_as_social_capital_Heila_Sha.pdf
- Steel, G. (2008). *Vulnerable careers: Tourism and livelihood dynamics among street vendors in Cusco, Peru*. Rozenberg Publishers.
- Trinidad, A. C., & Faas, D. (2025). Familial ties and their impact on the class conditions of migrant nurses in the Republic of Ireland. *European Societies*. Advance online publication. https://doi.org/10.1162/euso_a_00028
- Wang, X., Liu, J., Zhu, J., Bai, Y., & Wang, J. (2023). The association between social integration and utilization of primary health care among migrants in China: A nationwide cross-sectional study. *International Journal for Equity in Health*, 22(1), 210. <https://doi.org/10.1186/s12939-023-02018-x>
- Zhang, Y., You, C., Pundir, P., & Meijering, L. (2023). Migrants' community participation and social integration in urban areas: A scoping review. *Cities*, 141, 104447. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104447>

Participant informed consent: Participants were informed before the data collection and they were asked to sign a form of consent.

Ethics committee approval: The ethics committee approval has been obtained from University of Malta.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Onam Bilgisi: Katılımcılar işlem öncesinde bilgilendirilmiş, onamları alınmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın etik kurul onayı Malta Üniversitesi'nden alınmıştır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

KAVRAMSAL SANATTA MEŞRUIYET SORUNU: BELGE VE OTORİTE ARASINDA GIUSEPPE PANZA ÖRNEĞİ

Mehmet DERE*

Gönderim Tarihi: 28.05.2024 - Kabul Tarihi: 25.09.2025

Dere, M. (2025). Kavramsal sanatta meşruiyet sorunu: Belge ve otorite arasında Giuseppe Panza örneği. *Etkileşim*, 16, 184-210.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu çalışma, kavramsal sanatın doğasında bulunan ontolojik ve kurumsal belirsizlikleri, sanat eserinin meşruiyeti bağlamında ele almakta ve Giuseppe Panza örneği üzerinden değerlendirmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren gelişen kavramsal sanat, sanat eserini maddi bir nesne olmaktan çıkarıp fikir temelli bir yapıya dönüştürmüştür; bu dönüşüm, eserin tanımı, mülkiyeti ve dolaşımı gibi alanlarda yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Fiziksel üretimin geri planda kaldığı bu bağlamda, eserlerin varlığı büyük ölçüde sanatçının niyeti, yazılı talimatlar, belgeler ve kurumsal onay mekanizmalarıyla tanımlanır hâle gelmiştir. İtalyan koleksiyoner Giuseppe Panza, bu dönüşümün merkezinde yer alan belirleyici bir figür olarak, birçok kavramsal ve minimal sanat eserini henüz gerçekleştirilmemiş planlar ve sertifikalar aracılığıyla toplamıştır. Ancak Panza'nın bu belgeler üzerinden ileri sürdüğü geniş hak iddiaları, Carl Andre, Donald Judd, Dan Flavin ve Bruce Nauman gibi sanatçılarla hukuki ve etik düzeyde çeşitli gerilimlere neden olmuştur. Çalışma, Panza örneği üzerinden şu sorulara odaklanmaktadır: Bir kavramsal sanat eseri ne zaman ve kim tarafından 'var' kabul edilir? Sanatçının niyeti belge yoluyla nasıl temsil edilir? Ve bu belgeler hangi koşullarda hukuki ya da kurumsal otorite taşır? Arşiv belgeleri, sanatçı yazışmaları ve özgün sertifikaların çözümlemesi yoluyla yapılan inceleme, kavramsal sanatın yalnızca estetik bir yaklaşım değil, aynı zamanda belge, sözleşme ve otoriteye dayalı karmaşık bir pratik olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Giuseppe Panza, kavramsal sanat, temsil, kurumsal otorite, özgünlük sertifikası.

* Doktor Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Plato MYO Grafik Tasarımı (İngilizce) Programı, İstanbul, Türkiye.
mehmetdere@topkapı.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6919-2333.

THE PROBLEM OF LEGITIMACY IN CONCEPTUAL ART: THE CASE OF GIUSEPPE PANZA BETWEEN DOCUMENT AND AUTHORITY

Mehmet DERE*

Received: 28.05.2024 - Accepted: 25.09.2025

Dere, M. (2025). Kavramsal sanatta meşruiyet sorunu: Belge ve otorite arasında Giuseppe Panza örneği. *Etkileşim*, 16, 184-210.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

This study examines the ontological and institutional ambiguities inherent in conceptual art through the lens of artistic legitimacy, focusing specifically on the case of Giuseppe Panza. Since the 1960s, conceptual art has redefined the artwork not as a material object but as an idea-based construct, giving rise to new debates concerning its definition, ownership, and circulation. Within this framework, where physical production is often secondary, the existence of an artwork increasingly depends on the artist's intent, written instructions, documentation, and institutional validation. Italian collector Giuseppe Panza emerged as a central figure in this transformation, acquiring numerous conceptual and minimalist works in unrealised plans and certificates. However, Panza's broad claims of authority over these documents led to various legal and ethical tensions with artists such as Donald Judd, Dan Flavin, and Bruce Nauman. This study investigates the following questions through the Panza case: When and by whom is a conceptual artwork considered to 'exist'? How is artistic intent represented through documentation? Under what conditions do such documents carry legal or institutional authority? By analysing archival materials, artist correspondence, and certificates, the research demonstrates that conceptual art should be understood as an aesthetic stance and a practice embedded in systems of documentation, contractual frameworks, and institutional power.

Keywords: Giuseppe Panza, conceptual art, representation, institutional authority, certificate of authenticity.

* Assistant Professor/PhD, İstanbul Topkapı University, Plato Vocational School, Graphic Design (English) Program, İstanbul, Türkiye.
 mehmetdere@topkapi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6919-2333.

Giriş

1960'larda belirginleşen kavramsal sanat hareketi, çağdaş sanatın üretim ve sunum biçimlerinde köklü bir dönüşüm yaratmış ve "sanat eseri nedir?" sorusunu yeniden gündeme taşımıştır (LeWitt, 1967). Bu dönüşümle birlikte, sanat artık yalnızca maddi bir nesne değil; aynı zamanda fikrî içerik, sanatçının niyeti ve kurumsal doğrulama süreçleriyle tanımlanan çok katmanlı bir yapı olarak ele alınmaktadır. Geleneksel sanat paradigmalarında merkezi önemde olan sanatçının fiziksel müdahalesi ve eserin maddi varlığı, yerini "belge temelli üretim modellerine ve kurumsal otorite tarafından onaylanan temsil biçimlerine" bırakmıştır (Kee, 2019, s. 192). Kavramsal sanat, sanatın özünü fikirde temellendirirken, bu fikrin maddi bir nesneyle temsil edilmesini ikincil bir unsur olarak görmektedir. Böylece eserin varlığı, fiziksel maddeden çok, onu kuşatan söylemsel, hukuki ve kurumsal yapılarla belirlenmektedir. Bu bağlamda sanatçının niyeti, eserin varlık koşullarını belirleyen başlıca unsur hâline gelirken; bu niyetin nasıl belgelenip temsil edildiği ve hangi kurumsal yapılar tarafından tanındığı gibi sorular, sanatın tanımı ve meşruiyeti açısından belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma, kavramsal sanatın sunduğu yeni ontolojik zemini, Giuseppe Panza di Biumo örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Panza, özellikle 1960'lı ve 70'li yıllarda, kavramsal ve minimal sanatın önde gelen figürlerinin birçok eserini fiziksel formdan ziyade, çeşitli planlar ve belgeler aracılığıyla koleksiyonuna dahil etmiş; sanatçılardan temin ettiği çeşitli sertifikalar aracılığıyla söz konusu eserlerin yeniden üretimi, sergilenmesi ve hatta üçüncü taraflara devri gibi geniş kullanım haklarını talep etmiştir. Ancak bu belge temelli koleksiyonerlik anlayışı, Donald Judd, Dan Flavin ve Bruce Nauman gibi sanatçılarla yaşanan gerilimler üzerinden; temsil ile belge, niyet ile mülkiyet ve hukuki geçerlilik ile sanatsal otorite arasındaki çelişkileri görünür kılmıştır.

Bu doğrultuda çalışma, özellikle sanatçının doğrudan üretim sürecinden çekildiği, eserlerin talimatlara, belgelenmiş prosedürlere ve özgünlük sertifikalarına dayandığı durumlarda şu soruyu temel problem olarak ele almaktadır: Bir sanat eseri ne zaman, nasıl ve kim tarafından var kabul edilir? Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, kavramsal sanatın üretim modelleri, koleksiyonerlik stratejileri ve kurumsal meşruiyet ilişkileri bir arada değerlendirilmekte; arşiv belgeleri, sanatçı yazışmaları, sözleşmeler ve sergi katalogları gibi birincil kaynaklar ışığında, sanat eserinin ontolojik ve hukuki statüsü analiz edilmektedir. Panza örneği, kavramsal sanatın yalnızca estetik bir yönelim olmadığını; belge, niyet ve otorite gibi unsurlar üzerinden şekillenen çok katmanlı bir epistemolojik ve kurumsal alan sunduğunu göstermektedir. Çalışma, sanatın varlık sorusunu yeniden gündeme taşıyarak, çağdaş sanat kuramı ve eleştirisi açısından kavramsal sanatın güncelliğine teorik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kavramsal Sanatta Ontolojik Dönüşüm: Fikir Olarak Eser

Kavramsal sanatın merkezinde, sanat eserinin fiziksel varlığından çok, temsil ettiği fikir yer almaktadır. Bu yaklaşım, sanatın ne olabileceğine dair yerleşik kabulleri sorgulayarak, düşünsel temelli bir dönüşüm başlatmıştır. Kavramsal eserler, çoğu zaman fiziksel bir nesne olmaksızın; bir önerme, talimat, belge ya da eylem formunda varlık kazanmaktadır. Dolayısıyla sanat eseri tanımı, yalnızca ontolojik değil, aynı zamanda epistemolojik bir sorun alanı hâline gelmektedir (Irvin & Dodd, 2017). Marcel Duchamp'ın 1917 tarihli *Çeşme (Fountain)* adlı hazır nesnesi, bu dönüşümün erken örneklerinden biri olarak kabul edilir. Gündelik bir nesne olan pisuar, sanatçının müdahalesiyle ve kurumsal bağlamla ilişkisi üzerinden 'sanat' statüsü kazanmıştır. Duchamp sonrası dönemde, sanat yapısı yalnızca maddi varlığıyla değil; söylemsel, hukuki ve kurumsal boyutlarıyla tanımlanır hâle gelmiştir. 'Görsel olmayan' (Non-retinal) sanat anlayışı, bu bağlamda kavramsal sanatçılar için temel bir referans noktası oluşturmuş ve sanatın duysal estetikten bağımsız olarak da var olabileceğini ortaya koymuştur (Duchamp, 1968).

Arthur Danto, bu dönüşümün kuramsal zeminini geliştirerek, bir nesneyi sanat yapan unsurun fiziksel nitelikleri değil, onun sanat tarihsel ve kuramsal bağlam içindeki konumlanması olduğunu ileri sürer (Danto, 2012). Danto'ya göre, bir nesnenin sanat eseri olarak kabulü, yalnızca biçimsel değil; tarihsel ve kurumsal bir bağlamın ürünü olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, kavramsal sanatın sabit bir tanım yerine, her yapının özgül koşullar çerçevesinde yeniden anlam kazandığı düşüncesine dayanak sunar (Danto, 1964). Dolayısıyla bu sanat anlayışı, tek bir üslup ya da biçimle sınırlandırılmaz. Kavramsal sanatı ortak bir zeminde buluşturan temel unsur, sanatın amacına ve anlamına yönelik eleştirel ve sorgulayıcı bir yaklaşımdır. Bu anlayış, sanat eserini yalnızca estetik bir nesne olarak değil, düşünsel bir yapı olarak ele almaktadır. Kavramsal sanat, biçimsel olarak herhangi bir malzemeye veya tekniğe bağlı olmadığı için; bu özgürlük, sanatçının düşünceyi aktarmak için farklı araçları deneyimlemesine imkân tanımaktadır.

Sanat tarihçisi Tony Godfrey, kavramsal sanatı 'sanatın doğasını sorgulayan' bir pratik olarak tanımlar ve Joseph Kosuth'un bu sorgulamayı doğrudan sanatın tanımına yönelttiğini vurgular. Nitekim kavramsal sanatçılar, sanatın geleneksel tanımlarına karşı çıkarak, 'sanatçının işlevi özel bir tür maddi nesne üretmek' yönündeki yerleşik inancı eleştiriye tabi tutmuşlardır (Godfrey, 1998, s. 4). Bu yaklaşım, sanatın özünü maddi nesnesinde değil, onun taşıdığı düşünsel ve kavramsal içerikte temellendirmeyi amaçlar; bu yönüyle, kavramsal sanatın sanatsal değerini fiziksel nesne yerine fikir üretimine dayandıran yaklaşımlarla örtüşmektedir (Jamieson, 1986).

Kavramsal sanat 1960'ların sonlarında ortaya çıkan ve geleneksel sanat anlayışını köklü biçimde sorgulayan bir yönelim olarak; sanatın fiziksel nesnesinden ziyade, taşıdığı düşünsel ve kavramsal içeriği ön plana çıkarmasıyla dikkat çekmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren sanat üretimi, yalnızca nesne

yaratımına indirgenen bir pratik olmaktan çıkmış; etkinlik, süreç, müdahale, performans, belge ve hatta yokluk gibi maddi olmayan biçimleri de kapsayan daha geniş bir anlayışa evrilmiştir. Bu genişleme, sanat yapıtını artık yalnızca 'mevcut' bir nesne olarak değil; belirli bir zaman ve mekânda ortaya çıkan, kurulan ve çoğu zaman yeniden çerçevelenen bir olgu olarak ele almayı zorunlu kılmıştır. Bu dönüşüm, sanat yapıtının değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlerin nasıl değiştiği sorusunu gündeme taşımış ve bu ölçütlerin kavramsal düzeyde yeniden tartışılmasını gerekli kılmıştır. Bu yaklaşımın merkezinde, sanatın yalnızca maddi formu aracılığıyla değil aynı zamanda "sanatçının niyeti, yazılı belgeler, özgünlük sertifikaları ve kurumsal ilişkiler aracılığıyla tanımlanabileceği düşüncesi" yer almaktadır (Buskirk, 2003, ss. 52-53).

Sanat üretimindeki bu kavramsal yönelim, sanatın özerkliğine ve estetik değerlendirme ölçütlerine dayanan klasik anlayışla radikal bir kopuşu temsil etmektedir. Bu bağlamda sanat nesnesi, estetik niteliklerinden ziyade, giderek artan biçimde yönetsel süreçler ve kurumsal yapılar aracılığıyla tanımlanmakta ve bu yapıların onayıyla sanat olarak kabul görmektedir. Bu tür bir dönüşüm, sanat eserinin yalnızca görsel bir nesne olarak değil, aynı zamanda söylemsel ve kavramsal bir yapı olarak da kurumsallaşmasına zemin hazırlamaktadır. Kavramsal sanatın temel özelliklerinden biri, sanat eserinin fiziksel bir nesneye indirgenmesi gerekliliğini reddetmesidir. Bu anlayış doğrultusunda sanatçı, üretim sürecinde maddi varlıktan ziyade eserin düşünsel ve kavramsal boyutunu önceliklendirir. Bu bağlamda, sanatçının niyetini ve yapıtın özgünlüğünü belgeleyen dışsal kanıtların örneğin; sertifikalar, yazılı beyanlar veya kavramsal açıklamaların önem kazanması şaşırtıcı değildir; zira bu yaklaşım, dönemin eleştirel sanat söylemleriyle doğrudan örtüşmektedir. Michael Fried, minimalizmin teatral doğasına yönelttiği eleştirisinde bu tür çalışmaları 'büyük ölçüde ideolojik' olarak nitelendirmiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: "O (sanat), sözcüklerle formüle edilebilecek ve nitekim bazı önde gelen uygulayıcıları tarafından da formüle edilmiş bir konumu ilan etmeyi ve işgal etmeyi amaçlar" (1967, s. 154).

Geleneksel sanat anlayışında otantiklik, sanatçının doğrudan fiziksel müdahalesi ve üretimde kullanılan materyallerle ilişkilendirilirken; kavramsal sanat pratiklerinde eser kimliği, sanatçının niyetini yansıtan yazılı talimatlar, özgünlük sertifikaları ve açıklayıcı belgeler aracılığıyla belirlenmektedir. Bu bağlamda, eseri tanımlayan unsur, onun fiziksel varlığından ziyade, onu kuşatan belgeler ve söylemsel çerçeveler tarafından şekillendirilmektedir. Bu doğrultuda, koleksiyonerlerle imzalanan sözleşmeler ve düzenlenen resmî belgeler aracılığıyla, eserlerinin üretim ve sunum koşullarını belirleme yönünde sistematik bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak bu yaklaşım, sanat yapıtının devrinden sonra sanatçının haklarının nasıl korunacağı ve yetkinin hangi koşullarda kime geçeceği gibi soruları gündeme getirmektedir. Söz konusu sorunsallar yalnızca hukuki boyutla sınırlı kalmayıp; aynı zamanda sergileme, koruma ve yeniden üretim süreçlerini yöneten kurumsal mekanizmalarla da doğrudan ilişkilidir. Kavramsal sanatın en radikal dönüşümlerinden biri, sanat yapıtı kavramının

kurumsal doğrulama süreçleri aracılığıyla tanımlanır hâle gelmesidir. Özellikle müze koleksiyonları ve özel koleksiyonlarda yer alan kavramsal eserler, yalnızca sanatçının niyetiyle değil; bu niyetin eşlikçisi olan belgeler, özgünlük sertifikaları ve tarihsel bağlamın kurumsal düzeyde onaylanmasıyla meşruiyet kazanmaktadır. Bu bağlamda, Giovanni Panza di Biumo gibi koleksiyonerlerin belgeleme ve koruma stratejileri, sanat eserlerinin yalnızca üretim süreçleriyle değil; aynı zamanda kurumsal etkileşimler ve mülkiyet ilişkileri aracılığıyla biçimlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Robert Morris'in 1963 tarihli *Estetik Geri Çekilme Bildirgesi* (*Statement of Esthetic Withdrawal*) eseri ile Donald Judd'ın 1990 yılında *Art in America* dergisinde yayımladığı ilan, sanatçının eser üzerindeki denetimini sürdürme ve eserin sunum biçimini yönlendirme yönündeki çabalarının dikkat çekici örnekleri arasında yer almaktadır. Morris, bildirgesinde kendi üretimi olan bir yapıtın estetik değerini geri çektiğini ilan ederek, eserin sanatsal statüsünü sorgulamaya açmıştır. Benzer şekilde Judd, eserinin kendi adı altında sergilenmesini reddederek, sanatçı otoritesini koruma ve yapıtın temsil biçimini belirleme yönünde doğrudan bir müdahalede bulunmuştur. Bu tür örnekler, kavramsal sanatın yalnızca fiziksel bir nesneye değil; sanatçının niyetine, üretim sürecini belgeleyen metin ve sözleşmelere, ayrıca eleştirmenler ve koleksiyonerlerle kurulan ilişkilere dayanan çok katmanlı bir sistem olarak işlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda kavramsal sanat eseri, sabit ve değişmez bir nesne olmaktan çıkarak, bağlamsal olarak yeniden tanımlanan ve ilişkisel biçimde inşa edilen bir yapıya dönüşmektedir. Sanatçının niyetini ve yapıtın anlamını dışsal belgeler ile kurumsal onay mekanizmalarına dayandıran bu yaklaşım, sanat eserinin ontolojik statüsünü yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Talimat, Sertifika ve Belge Temelli Üretim Modelleri

1960'lardan itibaren gelişen kavramsal sanat, fiziksel nesneden çok düşünce temelli bir yapıyı benimseyerek, sanatçı, sanat yapıtı ve kurumsal yapılar arasındaki ilişkileri radikal biçimde yeniden yapılandırmıştır. Kavramsal sanat, yalnızca sanat nesnesinin değil, aynı zamanda sanatçının rolünün de köklü biçimde yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Geleneksel sanat anlayışında sanatçı, el emeğiyle nesne üreten bir zanaatkâr olarak konumlanırken; kavramsal sanat bağlamında sanatçı, düşünsel süreci kurgulayan ve fikri yapılandıran bir özne olarak belirir. Bu anlayışta sanat yapıtı, fikir düzeyinde tamamlanmakta; söz konusu fikrin fiziksel olarak uygulanması ise sanatçı dışındaki bireyler tarafından gerçekleştirilebilecek ikincil bir aşama olarak değerlendirilmektedir (LeWitt, 1967). Nitekim Sol LeWitt'in duvar resimleri, uygulamaya yönelik yazılı talimatlarla birlikte sunulmakta ve burada yaratıcı edim, fiziksel üretimden ziyade kavramsal formülasyonda temellenmektedir. Bu çerçevede, kavramsal sanat eserinin 'yaratıcısı', fikri ortaya koyan kişidir; eserin somutlaştırılması ise başkalarına devredilebileceği gibi, fiziksel olarak gerçekleştirilmeden de sanat eseri olarak kabul edilebilir. LeWitt'in sanat

simsarı John Weber, kavramsal sanat eserlerinin müzeler tarafından tercih edilmesini, “sergilenmediklerinde hiçbir depolama sorunu yaratmamalarına” bağlamaktadır. Weber’e göre, bu tür sanat eserleri çoğu zaman “bir çekmecedeki talimatlardan ibarettir” (Reif, 1987, s. 25). Bu yaklaşım, sanat yapıtı ile izleyici arasındaki ilişkiyi de dönüştürmektedir. Kavramsal sanatta izleyici, yalnızca estetik bir nesneyi algılayan pasif bir özne olmaktan çıkar; eserin anlamını zihinsel düzeyde inşa eden aktif bir katılımcıya dönüşür. Bu anlamda bir “yapıta ilişkin yorum (açıklama) olanaklarının sınırsızlığı, bir sanat yapıtının anlam zenginliğinin göstergesidir” (Demir, 2009, s. 26)

Pek çok kavramsal sanat yapıtı, izleyicinin zihinsel katkısıyla tamamlanmakta; sanatçının gerçekleştirdiği ya da yalnızca önerdiği bir eylem, izleyicinin düşünsel katılımı olmaksızın anlamını tam olarak kazanamamaktadır. Bu bağlamda kavramsal sanat, izleyiciden yalnızca entelektüel bir katılım değil, aynı zamanda belirli bir inanç düzeyi de talep eder. Zira bazı kavramsal sanat projelerinde, eserin fiziksel varlığını doğrudan doğrulamak mümkün değildir; yapıtın mevcudiyeti, sanatçının beyanına ve izleyicinin hayal gücüne dayanır.

Bazı kavramsal sanatçılar doğrudan metinle çalışmayı tercih etmiştir. Örneğin, *Art & Language* grubunun teorik manifestoları ile Lawrence Weiner’in yalnızca tipografik duvar yazılarından oluşan işleri bu yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. Diğer yandan, bazı sanatçılar ise metin ve fotoğrafı bir arada kullanarak görsel malzemeyi belgeleyici bir işlevle öne çıkarmışlardır. Bu doğrultuda Joseph Kosuth’un *One and Three Chairs* (1965) adlı yapıtı ile John Baldessari’nin metinle açıklanan fotoğraf dizileri dikkate değer örneklerdir. Bu çeşitlilik, temsil (representation) kavramının kavramsal sanat bağlamında farklı bir düzlemde işlediğini göstermektedir: Eser artık salt görünen bir imgenin temsili değil; bir düşünce, kavram ya da niyetin temsidir. Bu durum, izleyiciyle kurulan ilişkinin yalnızca görsel ya da işitsel bir algı düzleminde değil, aynı zamanda bilişsel, yorumlayıcı ve eleştirel bir düzlemde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Kavramsal sanat, öncelikle malzemesi kavramlar olan bir sanat biçimi olarak tanımlanabilir; tıpkı müziğin temel malzemesinin ses olması gibi. Kavramların dil ile sıkı bir ilişki içinde olması nedeniyle, kavramsal sanat aynı zamanda dil temelli bir sanat biçimi olarak da değerlendirilmektedir (Flynt, 1963). Sol LeWitt’in ifade ettiği üzere, kavramsal sanatta bir yapıtın en önemli yönü ‘fikir’ ya da ‘kavram’dır; Sanatçı tüm planlamayı baştan yapar ve uygulama süreci neredeyse yüzeysel bir teknik işleme indirgenir: “Bir sanatçı kavramsal bir sanat biçimi kullandığında, bu, tüm planlama ve kararların önceden yapıldığı ve uygulamanın yüzeysel bir iş olduğu anlamına gelir. Fikir, sanatı yapan bir makine hâline gelir” (LeWitt & Keller, 1984, s. 19). Bu yaklaşımda fikir, sanat yapıtının üretiminde belirleyici işlev gören bir tür motor olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda müelliflik, artık fiziksel üretimden ziyade, düşünsel çerçevenin kurulması ve bu çerçevenin farklı aktörlerle; izleyici, küratör, kurum, hatta sergileme biçimleriyle birlikte şekillenmesi anlamına gelmektedir. Dola-

yısıyla müellifliğe ilişkin yerleşik anlayış, bu noktada radikal biçimde sorgulanmakta; sanatçının tekil ve mutlak otoritesi, yerini izleyici, bağlam ve kurumsal etkileşimlerle şekillenen çoğulcu, ilişkisel bir üretim modeline bırakmaktadır. Bu dönüşüm, özellikle kavramsal sanatın doğasında var olan katılımcılık ve yoruma açıklık ilkeleriyle yakından ilişkilidir.

Müellifliğe ilişkin yerleşik anlayış, bu noktada radikal biçimde sorgulanmakta; sanatçının tekil ve mutlak otoritesi, yerini izleyici, bağlam ve kurumsal etkileşimlerle şekillenen çoğulcu, ilişkisel bir üretim modeline bırakmaktadır. Roland Barthes'ın *Yazarın Ölümü* (1968) ve Michel Foucault'nun *Yazar Nedir?* (1969) başlıklı metinleri, edebi üretimde müellifliğin çözülmekte olduğunu teorik düzeyde ilan ederken; kavramsal sanatçılar, bu çözümü doğrudan sanatsal pratiklerine entegre ederek, müellifliğin merkeziyetini fiilen sorgulamışlardır. Artık bir sanat yapıtının anlamı, yalnızca sanatçının niyetinden ziyade; izleyici, bağlam ve üretim süreciyle kurulan çok katmanlı ilişkiler ağı içerisinde inşa edilmektedir (Goldman, 1990, s. 205). Benjamin Buchloh, kavramsal sanatın bu paradigmatik dönüşüme önemli katkılar sunduğunu ve 'yazarın ölümü' tartışmasını edebiyat kuramından görsel sanat alanına taşıyan başlıca araçlardan biri hâline geldiğini belirtmektedir (1990, s. 107). Buchloh'a göre, kavramsal sanat pratikleri sanatçının otoritesini zayıflatırken, izleyicinin konumunu güçlendirmiş; yapıtın anlamlandırılmasında alımlayıcı özne ile bağlamsal koşulların belirleyiciliğini ön plana çıkarmıştır.

Buchloh, bu durumu 'eserin alımlanma (receivership) koşullarının'¹ yeniden tanımlanması olarak ifade etmektedir (1990, s. 107). Bu yaklaşımın pratikteki somut karşılıklarından biri ise *Art & Language*² kolektifidir. Grup, bireysel dâhi figürünü reddederek, eleştirel tartışmalar ve ortak metinler aracılığıyla üretim gerçekleştirmiş; böylece müellifliği yatay, çoğulcu ve katılımcı bir yapıya dönüştürmüştür. Lawrence Weiner'in *Declaration of Intent* başlıklı açıklamasında ifade ettiği üzere: "Sanatçı eseri kendisi üretebilir. Eser bir başkasına yaptırılabilir. Eserin hiç inşa edilmemiş olması da mümkündür. Üç durum da sanatçının niyetiyle tutarlı olduğu sürece eşdeğerdir" (1968, s. 1). Bu ifade, sanat yapıtının özünde sanatçının niyetine dayanan düşünsel bir yapı olduğunu ve fiziksel temsilden bağımsız olarak var olabileceğini ortaya koymaktadır. Weiner'a göre sanatçının rolü, yalnızca bir öneri sunmaktır; bu önerinin hayata geçirilmesi ise izleyiciye ya da kurumsal yapılara bırakılabilir. Bu anlayış, sanatçının müelliflik yetkisinden bilinçli ve gönüllü bir şekilde çekilmesi olarak yorumlanabilir.

Ne var ki bu yaklaşım, önemli bir çelişkiyi de beraberinde getirir. Benzer biçimde Kosuth, LeWitt ve Weiner gibi sanatçılar, çalışmalarını kolektif ya da

¹ "Receivership", kavramsal sanat bağlamında, sanat yapıtının izleyici tarafından nasıl alımlandığı, yorumlandığı ve anlamlandırıldığına odaklanan, izleyiciyi anlam üretiminde etkin bir özne olarak konumlandıran kuramsal bir terimdir.

² "Art & Language", 1968'de İngiltere'de kurulmuş ve sanat nesnesi yerine dili öne çıkararak kavramsal sanatın anlam sorgulamasına yön veren bir sanatçı kolektifidir.

imzasız biçimlerde sunsalar dahi, kavramsal sanatın öncü figürleri olarak tanınmaya devam etmişlerdir. Ancak anonimlik yönündeki bu vurgu, kendi içinde paradoksal bir durum yaratmaktadır. Bu durum, müelliflikten kaçışa yönelik stratejilerin, ironik biçimde, yeni bir müelliflik biçimi inşa ettiğini göstermektedir. Buchloh bu çelişkiyi şu sözlerle özetlemektedir: “Sanatsal anonimlik iddiası ve müellifliğin yıkımı, anında yeni bir marka ve tanınabilir bir ürün yaratmaktadır” (1990, s. 140). Sanatın varlık koşulları, sanatçının niyeti, kurumsal çerçeve ve söylemsel bağlam tarafından belirlenmektedir. Kosuth’un özellikle *Art After Philosophy* (1969) metni ile *Proto-Investigations* serisi aracılığıyla ortaya koyduğu bu yaklaşım, sanatın ontolojik statüsünü, kurumsal meşruiyetini ve dilsel temellerini sorunsallaştırmaktadır.

Bu bağlamda, sanat yapıtı estetik ya da biçimsel bir nesne olma niteliğinden uzaklaşarak, sanatın ne olduğuna ve hangi koşullar altında varlık kazandığına ilişkin epistemolojik bir sorgulamanın aracı hâline gelmektedir. Kosuth, *Felsefeden Sonra Sanat* başlıklı makalesinde, Duchamp’ın mirasına atıfla, “Duchamp’tan sonra sanatın doğası gereği kavramsal olduğunu ve yalnızca kavramsal düzlemde var olabileceğini” ileri sürmüştür (1969, s. 18).

Lucy Lippard, bu dönüşümü sanat nesnesinin maddesizleşmesi (*dematerialization*) kavramıyla tanımlamaktadır. Lippard’a göre, kavramsal eserde fikrin önceliği esastır; maddi form ise geçici, sade, düşük maliyetli ya da kimi zaman tamamen ortadan kaldırılmış olabilir (Lippard & Chandler, 1973). Nitekim kavramsal sanatın temelinde, düşüncenin yapıtın asli taşıyıcısı olması ilkesi yer almaktadır. Hatta fiziksel olarak hiç somutlaştırılmamış bir kavram dahi, yalnızca düşünsel düzlemde bir sanat eseri olarak meşruiyet kazanabilmektedir. Bu doğrultuda kavramsal sanatçılar, sanatın ifade araçlarını ve mecralarını çeşitlendirerek resim ve heykelin tarihsel baskın konumunu sorgulamış; film, fotoğraf, metin, performans ve ses gibi farklı araçlar aracılığıyla düşünsel içeriği ifade etmenin alternatif yollarını araştırmışlardır. Böylece sanat, belirli bir üslup ya da fiziksel üretim pratiğiyle sınırlı kalmaksızın, sanatçının ortaya koyduğu kavramsal önerme doğrultusunda biçimlenen esnek ve çok katmanlı bir temsiliyet sistemine dönüşmüştür. Kavramsal sanatın en radikal yönlerinden biri, sanatçı figürünü ve bu figürün müelliflik konumunu yeniden tanımlamasıdır. Geleneksel sanat anlayışında sanatçı, sanat yapıtının hem maddi hem de manevi bileşenlerinin otoritatif ve birincil yaratıcısı olarak kabul görmektedir.

Oysa kavramsal sanatta, sanatçının doğrudan el işçiliği sıklıkla geri plana kalmış; anonimlik, kolektif üretim ve aktarılabilirlik gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bu yönelim, müelliflik yetkisinin fiziksel üretimden ziyade fikir tasarımı ve kavramsal planlamaya dayalı olarak yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Sol LeWitt’in duvar çizimleri, bu anlayışın çarpıcı örneklerinden biridir. LeWitt yalnızca çizimin kavramsal yapısını ve uygulama yönergelerini tanımlar; fiziksel uygulama ise asistanlar ya da bu yönergeleri izleyen kişiler tarafından gerçekleştirilir. Ancak ortaya çıkan çizim, yine de LeWitt’in yapıtı

olarak kabul görür. LeWitt'in ifadesiyle, "duvara uygulanan görsel kompozisyon değil, bu kompozisyonun ardındaki fikir ve onu tanımlayan sertifika, eserin kendisidir" (1971, s. 169). Bu sertifika, yapıtın özgünlüğünü ve kurumsal meşruiyetini sağlayan temel belgedir. Bu tür eserler, belirli koşullar altında farklı mekânlarda eşzamanlı olarak sergilenebilir; zira asıl sanat eseri, fiziksel bir nesne değil, tekrarlanabilir bir kavramsal sistemdir. LeWitt, duvar çizimlerini 'müzik partisiyona' benzeterek, "herkes tarafından yeniden üretilebilecek yapılar" olarak tanımlar (LeWitt & Keller 1984, s. 109). Çizimlerde kullanılan geometrik formlar, sanatçının düşünsel tasarımını somutlaştırır ancak bu süreç, sanatçının doğrudan fiziksel müdahalesini gerektirmez. Ayrıca LeWitt, bu çizimlerin maddi nesneler gibi korunmaması gerektiğini özellikle vurgulamıştır: "Duvar yaşlandıkça çatlayabilir, su hasarı görebilir vb. Ayrıca duvar çizimleri kirlenebilir, renkler değişebilir vs. Yeni mekân farklı olabilir; yeter ki plan takip edilsin" (Ferretti ve diğerleri, 2024). Bu yaklaşım, sanat yapıtına atfedilen değer, maddi kalıcılıktan çok fikrî süreklilik üzerinden inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Sertifikalar ve Sanatçının Niyeti

Sanatın varlık koşulları; sanatçının niyeti, kurumsal çerçeve ve söylemsel bağlam tarafından belirlenmektedir. Joseph Kosuth'un yaklaşımı ise kavramsal sanatın temsil meselesi bağlamında ulaştığı en radikal kavramsal kırılmayı işaret etmektedir. Kosuth'a göre sanat, artık maddi bir nesne olarak değil, "kavramsal bir önerme" olarak tanımlanmakta ve bu önerme, anlamını yalnızca kendi bağlamsal yapısı içerisinde kazanmaktadır (Kosuth, 1969'dan akt. Buchloh, 1990, s. 126). Kosuth'un (1969) özellikle *Art After Philosophy* adlı metni ve *Proto-Investigations* serisi aracılığıyla ortaya koyduğu yaklaşım, sanatın ontolojik statüsünü, kurumsal meşruiyetini ve dilsel temellerini radikal biçimde sorgulamaktadır. Bu çerçevede sanat yapıtı, yalnızca estetik ya da biçimsel bir nesne olmanın ötesine geçerek, "sanat nedir?" sorusuna ve sanatın hangi koşullar altında varlık kazandığına ilişkin epistemolojik bir sorgulamanın taşıyıcısına dönüşmektedir. Kosuth, *Art After Philosophy* başlıklı makalesinde, Duchamp'ın mirasına atıfla, "Duchamp'dan sonra sanatın doğası gereği kavramsal olduğunu ve yalnızca kavramsal düzlemde var olabileceğini" öne sürmüştür (1969, s. 18). Bu bağlamda sanat yapıtının anlamı ve statüsü, yalnızca içeriğine değil; aynı zamanda nasıl sunulduğuna ve hangi bağlamda deneyimlendiğine bağlı olarak biçimlenmektedir. Nitekim, sanat eserlerinin tarihsel süreçteki sunum biçimleri, izleyicinin eseri algılama ve anlamlandırma pratiklerini doğrudan etkilemektedir. Kavramsal sanat bağlamında ise, sabit ya da değişken bileşenler içeren bir yapıtın yorumlanma süreci yalnızca izleyicinin anlık tepkilerine indirgenemez. Aksine, eserin yapısına ilişkin önceden belirlenmiş kararlar ve söylemsel çerçeveler, onun algılanma biçimini doğrudan şekillendirebilmektedir. Sergileme ve uzun vadeli koruma stratejileri, çoğunlukla sanatçının niyet beyanları, önceki uygulama örnekleri, yazılı açıklamalar ve dokümantasyonlara dayandırılmaktadır. Bir sanat yapıtının yaşam döngüsü

boyunca alınan bu tür kararlar, yapıtın neyi temsil ettiği, bu temsiliyetin nasıl kurulacağı ve bu süreçte hangi aktörlerin yetki sahibi olacağı gibi temel sorular etrafında şekillenmektedir. Eserin bileşenlerinde ya da sunum biçiminde zaman içinde meydana gelen değişiklikler, kavramsal sanatın doğasında yer alan değişkenlik ve çoklu anlam üretimi potansiyelini yansıtır. Bu nedenle sunum ve koruma süreçleri yalnızca teknik uygulamalar değil; aynı zamanda yapıtın kimliğini ve algısal çerçevesini dönüştüren kavramsal müdahale biçimleri olarak değerlendirilmelidir. Bu dinamik yapı, kavramsal sanatın maddi varlıktan çok, düşünsel temellere dayanan yapısıyla doğrudan örtüşmektedir.

Sol LeWitt (1928–2007), kavramsal sanatın kurucu figürlerinden biri olarak bu düşünsel zemini açık biçimde ortaya koymuştur. *Artforum* dergisinde yayımlanan *Paragraphs on Conceptual Art* (1967) ve onu izleyen *Sentences on Conceptual Art* (1969) başlıklı metinlerinde, kavramsal sanatın doğasını kendi sanatsal perspektifi üzerinden tanımlamaktadır. LeWitt'in temel vurgusu, fikir ile uygulama arasında kurduğu hiyerarşik ilişki üzerinedir; sanatçıya göre kavramsal sanatta fikir birincil, uygulama ise ikincil konumdadır. Bu yaklaşım, kavramsal sanat eserin yaratım sürecinin büyük ölçüde zihinsel düzlemde tamamlandığını; fiziksel üretimin ise tekrarlanabilir, aktarılabilir ve uygulayıcıya devredilebilir bir aşama olarak görüldüğünü göstermektedir. Böylece eser, sabit ve tekil bir nesne olmaktan çıkarak; düşünsel olarak yapılandırılan ve bağlamsal koşullara göre yeniden üretilebilen bir forma dönüşür. LeWitt, kavramsal sanatı tanımlarken, onun yalnızca akılcı ya da bilimsel bir süreçle sınırlanamayacağını özellikle vurgular. Ona göre kavramsal sanat, sezgiye, deneyime ve zaman zaman mantıksal tutarlılığı aşan zihinsel süreçlere de yer veren çok boyutlu bir yaratım alanıdır. LeWitt, bu durumu şu ifadeyle dile getirir: “Bu tür sanat ne teoriktir ne de teorilerin illüstrasyonudur; sezgiseldir, her türlü zihinsel süreçle ilgilidir ve amaçsızdır” (1967, s. 80). Bu ifade, kavramsal sanatın yalnızca bir düşünce sistemini temsil etmekten ibaret olmadığını; sanatçının zihninde oluşan fikirlerin, kimi zaman mantığın sınırlarını aşan yaratıcı sıçramalarla biçimlendiğini ortaya koymaktadır. LeWitt'e göre “kavramsal sanatçılar rasyonalistten çok mistiktir; mantığın ulaşamayacağı sonuçlara sıçrarlar” (1969, s. 167). Bu yaklaşım, kavramsal sanatın doğrusal, önceden planlanmış ya da bütünüyle hesaplanabilir bir süreçten ziyade sezgisel ve hatta irrasyonel unsurlara da açık, çok katmanlı bir düşünsel yapı içerdiğini göstermektedir. Bu bağlamda fikir, yalnızca analitik bir planın sonucu değil; sezgi, içgörü ve yaratıcı öngörü ile biçimlenen, öngörülemez eylemlerin ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Kavramsal sanat yapıtında sanatçının temel amacı, izleyicide fiziksel ya da duygusal bir etki yaratmaktan çok, zihinsel bir sorgulama süreci başlatmak ve düşünsel bir meşguliyet alanı oluşturmaktır. LeWitt, bir diğer metninde ise kavramsal sanatın izleyicide fiziksel ya da duygusal bir etki yaratmaktan çok, zihinsel bir sorgulama süreci başlatmayı hedeflediğini belirtir. LeWitt'e göre, “Kavramsal sanatla ilgilenen sanatçının amacı, eserini zihinsel düzeyde ilginç kılmaktır; bu nedenle eser genellikle duygusal olarak kuru olmalıdır”

(1967, s. 80). Buradaki 'duygusal olarak kuru' ifadesi, kavramsal sanatın estetik haz ya da duygusal rezonans yaratmaktan ziyade, izleyiciyi düşünmeye sevk eden analitik ve bilişsel bir deneyim üretmeyi amaçladığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kavramsal sanat alanında sanatçı, fiziksel üretim sürecinden ziyade, fikri oluşturan ve ona anlam atfeden otorite olarak öne çıkmaktadır. Sanat yapıtının kimliği ve geçerliliği, doğrudan sanatçının sunduğu yönergeler, belgeler ve özellikle özgünlük sertifikaları aracılığıyla tanımlanmaktadır. Kavramsal sanat eserleri çoğunlukla tekil ve maddi bir nesne içermediğinden, sanatçının hazırladığı metinler, çizimler, talimatlar ve sertifikalar; yapıtın otantisitesini ve müellifliğini belirleyen temel bileşenler hâline gelmektedir. Martha Buskirk'ün ifadesiyle, bu tür belgeler kavramsal sanat bağlamında sanatçının fiziksel imzasının yerini alan bir "yedek imza" işlevi görmektedir (2011, s. 98). Sanatçı, esere doğrudan müdahil olmadığında ya da fiziksel olarak imzalama olanağı bulunmadığında, bu tür sertifikaları imzalarak yapıt üzerindeki yazarlığını ve özgünlük iddiasını resmî biçimde teyit etmektedir. Söz konusu belgeler yalnızca kavramsal çerçeveyi tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda sanatçının niyetini, üretim ve yeniden üretim koşullarını, uygulama talimatlarını ve yapıtın kurumsal dolaşımına ilişkin bilgileri de içermektedir. Bu bağlamda, özellikle fiziksel olarak sanatçının elinden çıkmamış ya da endüstriyel üretime dayanan minimalist ve kavramsal sanat eserlerinde, sertifikalar sanatçının fiziksel imzasının yerini alan temsili bir otorite olarak işlev görmektedir. Böylece bu belgeler, sanatçının yapıt üzerindeki müelliflik yetkisini ve eserin otantik kabulünü güvence altına alan belirleyici unsurlar hâline gelmektedir. Bu nedenle, sertifikalar kavramsal sanat eserinin ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendirilmekte; yapıtın tanınması, mülkiyetinin belirlenmesi ve dolaşıma girmesi büyük ölçüde bu belgeler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu noktada, kavramsal sanatın ontolojik statüsünü yalnızca fiziksel temsille değil, fikrin varlık koşullarıyla tanımlayan kuramsal yaklaşımlar önem kazanmaktadır. Wesley Cray (2014), kavramsal sanat eserlerinin maddi olmaktan çok kavramsal içerikleri aracılığıyla varlık kazandığını ve bu yönüyle ontolojik olarak bağımsız bir statüye sahip olduklarını savunur. Bu bakış açısı, belge ve sertifikaların yalnızca doğrulama değil, aynı zamanda ontolojik temsil işlevi taşıdığını ortaya koyar.

Panza'nın Koleksiyonerlik Anlayışı

Sanatçı haklarını koruma amacıyla geliştirilen önemli belgelerden biri, Seth Siegelau ve Robert Projansky'nin hazırladığı *Sanatçının Saklı Haklarının Devri ve Satış Sözleşmesi*'dir (1971). Sözleşme, özellikle sanatçının manevi haklarını ve yeniden satıştan pay alma hakkını güvence altına almayı amaçlamıştır. Ancak sanatçının ikinci satıştan %15 pay alması ve sertifikaya uyarı notu eklenmesi gibi maddeler, sözleşmeye taraf olmayan üçüncü kişilerle ilişkili hukuki sorunlara yol açmıştır. Sanat alanında sertifikaların kullanımı ise hem pratik hem de hukuki düzeyde çeşitli tartışmaları gündeme getirmektedir. Sanat eserinin hukuki statüsünü belirlemede kullanılan belgeler, yalnızca sahiplik ilişkilerini

değil, aynı zamanda eserin tanımını ve temsil biçimini de doğrudan etkilemektedir (Feldman, 1987). Bu tartışmaların merkezinde yer alan önemli figürlerden biri, savaş sonrası Amerikan sanatına yönelik kapsamlı koleksiyonuyla tanınan İtalyan koleksiyoncu Giuseppe Panza di Biumo'dur. Panza, eşi Giovanna'yla birlikte, çağdaş sanat alanında önde gelen koleksiyoncu kimliğiyle uluslararası düzeyde kabul görmektedir. Panza çifti, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında 21. yüzyıla uzanan dönemde üretilen Amerikan çağdaş sanatına odaklanan koleksiyonları ile dikkat çekmektedir.

Görsel 1. Giuseppe ve Giovanna Panza di Biumo, Leo Castelli Galerisi'nde New York, (Fotoğraf: Filippo Formenti, Milano, Ca' Pesaro'nun izniyle)

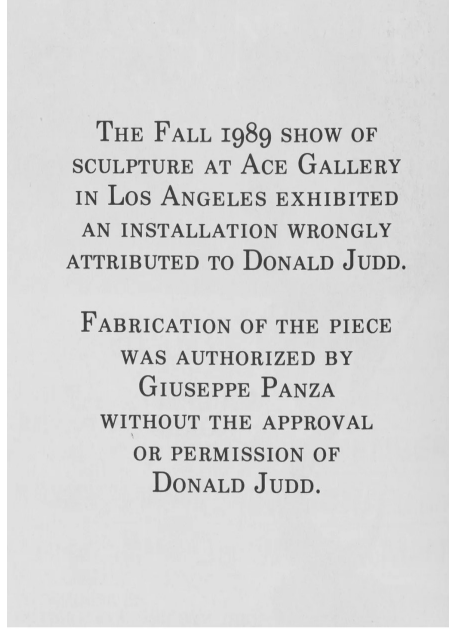
Başlangıçta yaklaşık 2.500 eserden oluşan bu koleksiyon, söz konusu dönem içerisinde Amerikan sanatında yaşanan kavramsal ve biçimsel dönüşümleri yansıtmaları bakımından son derece nitelikli bir örnek teşkil etmektedir (Guggenheim Museum Bilbao, 2000). Panza Koleksiyonu, yalnızca ruhsal ve içsel bir arayışı tatmin etme arzusundan değil; aynı zamanda sezgiye dayalı ve entelektüel temellere oturan bilinçli sanatsal tercihler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu tercihler, zaman içerisinde Panza çiftinin sanatsal öngörüsünü ve kuramsal duyarlılığını gözler önüne sermektedir. Yeni sanatçılara ve onların yaratıcı üretim dönemlerine odaklanan bu yaklaşım, Panza çiftini hem sanat piyasasında hem de kamusal alanda yeni sanat biçimlerinin tanınırlığında etkili bir aktör hâline getirmiştir. Koleksiyon fikri, 1954 yılında gerçekleştirilen Amerika seyahati sırasında doğmuş; ilk eser 1955 yılında satın alınmıştır. 1957 yılında Antoni Tàpies ve Franz Kline ile kurulan ilişkiler, Panza Koleksiyonu'nun yönünü belirleyen kritik bir dönüm noktası olmuştur. Devam eden süreçte Jean Fautrier, Mark Rothko ve Donald Judd gibi sanatçılara ait eserlerle koleksiyon genişlemiş; İnformel sanattan soyut dışavurumculuğa ve minimalizme doğru sistematik bir yönelim izlenmiştir. Panza Koleksiyonu, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında başlayarak Amerikan çağdaş sanatının gelişimini kapsamlı

biçimde belgeleyen önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'lerden itibaren minimal ve post-minimal sanat üzerine yoğunlaşan koleksiyon, Avrupa ve ABD'de çeşitli sergilerde sunulmuş, çok sayıda bağışla kurumsal koleksiyonlara dahil edilmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren Panza'nın koleksiyonculuk pratiği, uluslararası sanat kurumları tarafından da tanınmaya başlamıştır. Başta Los Angeles'taki Çağdaş Sanat Müzesi (MOCA) ve New York'taki Solomon R. Guggenheim Müzesi olmak üzere pek çok kurumla çeşitli düzeylerde iş birlikleri geliştirilmiştir. Panza'nın koleksiyonculuk anlayışı, sanatın özel mülkiyetten çıkıp kamusal bir değere dönüşmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu koleksiyon, sanat tarihinde kavramsal ve biçimsel dönüşümlerin yaşandığı kritik bir dönemi temsil eder. Koleksiyonda yer alan sanatçılar arasında Doug Wheeler, Lawrence Weiner, James Turrell, Joel Shapiro, Richard Serra, Robert Ryman, Richard Nonas, Bruce Nauman, Robert Morris, Robert Mangold, Brice Marden, Richard Long, Sol LeWitt, Joseph Kosuth, Donald Judd, Robert Irwin, Hamish Fulton, Dan Flavin, Jan Dibbets, Hanne Darboven, Larry Bell ve Carl Andre gibi çağdaş sanatın yönünü belirlemiş ve etkileri günümüze dek süren sanatçılar yer almaktadır. Söz konusu sanatçılar, resim ile heykel, nesne ile çevre, fiziksel varlık ile düşünsel boyut arasındaki geleneksel sınırları sorgulamış; böylece sanatın hem kavramsal içeriğini hem de biçimsel yapısını yeniden tanımlamışlardır. Bu ilişkiler, yalnızca eser alımlarıyla sınırlı kalmamış; uzun vadeli ödünç verme protokolleri, bağışlar ve küratöryel yerleştirmeler yoluyla sanatın kamusal alandaki dolaşımına önemli katkılar sağlanmıştır.

Panza Örneğinde Meşruiyet Tartışmaları

Panza koleksiyonerliği yalnızca bireysel bir ilgi alanı olarak değil, aynı zamanda kültürel bir sorumluluk biçiminde değerlendirmiştir; "Sanat ancak kamusal bir işleve sahip olduğunda gerçek anlamını bulur" ifadesi, onun bu anlayışının kurucu ilkesi niteliğindedir (1983 s. 10). Bu bağlamda Panza çifti, yalnızca sanat eserlerinin koleksiyonunu yapmakla kalmamış; aynı zamanda sanatın dolaşımını ve görünürlüğünü sürdürülebilir biçimde destekleyen bir sistem kurmuşlardır. Yürüttükleri çalışmalar, çağdaş sanatın koleksiyon pratiği içerisindeki konumunu ve işlevini yeniden tanımlayan öncü bir model olarak değerlendirilmektedir (Buskirk, 2003). Panza çifti, henüz fikir ya da çizim aşamasında olan bu yenilikçi ve deneysel işleri destekleyerek, eserlerin gerçekleştirilmesine hem maddi hem de mekânsal kaynak sağlayarak katkıda bulunmuştur. Panza'nın koleksiyonu büyük ölçüde tamamlanmış sanat eserlerinden ziyade, plan ve tasarımlardan oluşmaktadır. Bu durum, sanatçılardan temin edilen sertifikaların koleksiyon üzerindeki belirleyici rolünü artırmış; Panza'nın arşivleri, söz konusu belgelerin edinilmesi sürecinde yürütülen müzakerelere dair önemli belgeler sunmuştur. Sertifikalar, Panza'nın sahiplik iddiasını meşrulaştırmak, eserler üzerinde kullanım hakları elde etmek ve üretim süreçlerini denetleyebilmek amacıyla stratejik bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak bu yaklaşım, bazı sanatçılarla arasında ciddi fikir ayrılıkları ve uyuşmazlıklara yol açmıştır.

Görsel 2. Donald Judd'un *Art in America* dergisinin Mart 1990 sayısında yayımlanan ilanı.
(© Judd Vakfı / Sanatçılar Hakları Derneği (ARS))

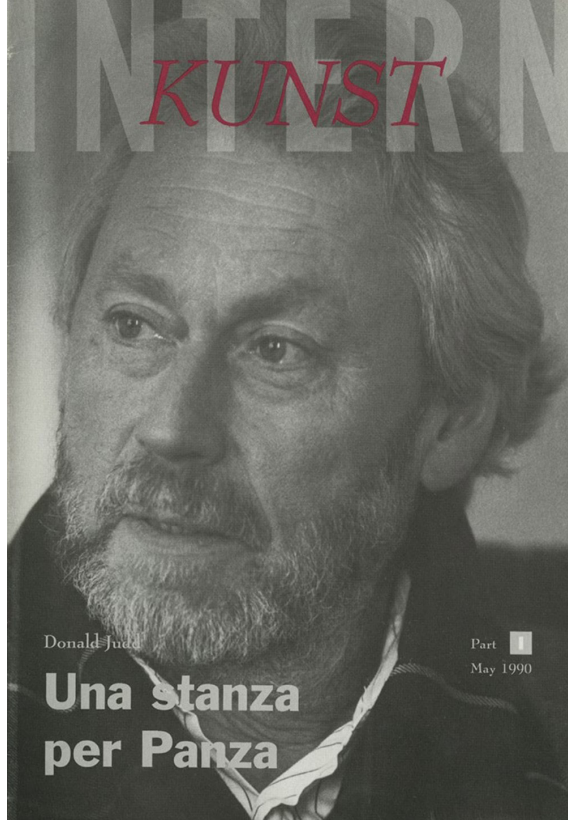

Bu bağlamda, Donald Judd'un Mart 1990'da *Art in America* dergisinde yayımladığı ilan, (Görsel 2) sanatçı otoritesine yönelik bir ihlalin açık ve belgelenmiş örneği olarak değerlendirilebilir. Söz konusu ilanda, Judd'a ait bir yerleştirmenin koleksiyoner Giuseppe Panza tarafından sanatçının onayı olmaksızın yeniden üretilerek sergilendiği kamuoyuna duyurulmuştur. Bu ilanda, Giuseppe Panza'nın Los Angeles'taki Ace Gallery'e ödünç verdiği ve kendisine atfedilen bir yapıttan söz etmektedir. Panza, söz konusu galerinin Judd'a ait bir eseri ve Carl Andre'nin başka bir eserini yeniden üretmesine yetki vermiştir. Ancak bu süreçte hiçbir sanatçıya danışılmamıştır. Judd'un ilanı bu durumu açıkça ortaya koymakta ve söz konusu yapıtın "Donald Judd'a yanlış bir şekilde atfedildiğini" belirtmektedir. Carl Andre de benzer şekilde, kendi eserinin kopyasını kamuoyu önünde reddetmiştir (Buskirk, 2003, s. 2).

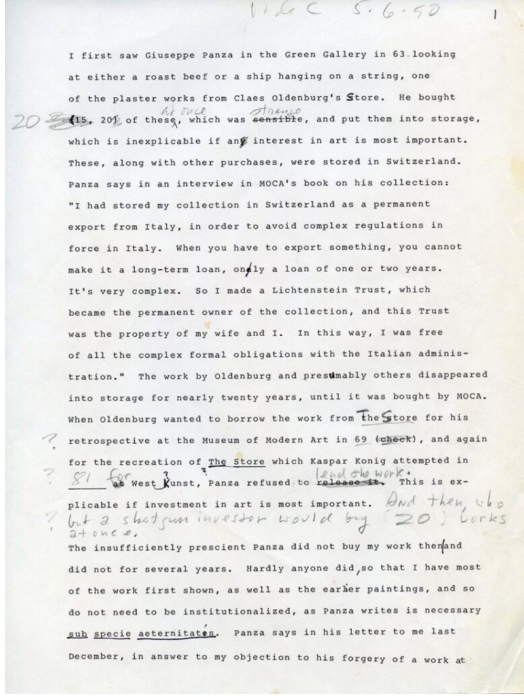
İtiraza konu olan yapıt, Panza'nın İtalya'nın Varese kentindeki villasına özgü olarak tasarlanmış mekâna özgü (*site-specific*) bir yerleştirmedir. Eser, gizli desteklerle duvara yerleştirilmiş beş galvanizli demir plakanın yan yana dizilmesinden oluşmakta; hem ikinci bir duvar hissi yaratmakta hem de ağır metal malzemeye rağmen "asılmış" izlenimi oluşturarak izleyicinin mekânsal algısına doğrudan müdahale etmektedir. Ancak, eserlerin fiziksel olarak İtalya dışına taşınmasının zorluğu gerekçesiyle, Panza'ya her iki yapıtın da Los Angeles'ta birebir kopyalarının üretilmesine izin verilmiştir. Sanatçılar, bu yeniden üretimden haberdar olduklarında, eserlerinin bilgileri ve onayları dışında kopyalandığını öğrenmiş ve bu uygulamayı kamuoyu nezdinde açıkça reddetmişler-

dir. Panza, kavramsal sanatın maddesizleşme (dematerialization) ilkesini erken dönemde kavrayan bir koleksiyoner olarak, bu yaklaşımı geniş ölçekte koleksiyon pratiğine uyarlamaya çalışmıştır. Ancak, bu ilke sanatçının bilgisi ve onayı dışında gerçekleştirilen üretimlerle birleştiğinde, müelliflik hakları ve sanatsal otorite açısından ciddi etik ve hukuki tartışmalara yol açmıştır. Judd, 1990 tarihli *Una stanza per Panza* başlıklı metninde, Panza ile olan ilişkisini ayrıntılı biçimde ele almakta; koleksiyonerin kendi bilgisi ve izni olmaksızın eserlerini yeniden üretmesinden duyduğu rahatsızlığı açık bir dille ifade etmektedir. Bu metin, yaklaşık yirmi yıl süren ve 1980'li yılların başında ciddi bir kopuşla sonuçlanan iş birliğinin bir tür hesaplaşması niteliğindedir. Judd, bu dönemde Panza tarafından gerçekleştirilen hatalı ve denetimsiz üretimleri düzeltmeye çalışmış; ancak benzer müdahalelerin tekrarını önlemekte zorlanmıştır.

Görsel 3. *Una stanza per Panza: Birinci Bölüm (Kunst Intern, Mayıs 1990).*
(Judd Vakfı Arşivleri'nin izniyle)

Görsel 4. Donald Judd, *Una stanza per Panza* başlıklı daktilo edilmiş taslak, 5 Haziran 1990 tarihli, el yazısıyla yapılmış notlarla birlikte. (Donald Judd Belgeleri, Judd Vakfı Arşivleri, Marfa, Teksas)

Judd, makalesinde şu cümlelerle Panza'ya yazdığını belirtir: "Panza'ya yazdım; denetimim olmadan yapılan işler bana ait değildir. Buna devam edemezsiniz." (1990 s. 136). Yazıda, Panza ile gerçekleştirdiği çok sayıda görüşmeden, önemli müze yöneticileriyle yaptığı konuşmalardan ve Panza'nın kataloglar ile sanat dergilerinde yayımlanan açıklamalarından kapsamlı biçimde alıntı yapar (Görsel 4). Judd'un bu belgelemeye verdiği isim Panzata'dır ve tüm bu yazışmalar, Donald Judd Belgeliği'nin bir parçası olan Judd Foundation Arşivi'nde, 'Müze, Galeri ve Koleksiyoner Dosyaları' başlığı altında muhafaza edilmektedir. Bu belgeler, Judd'un sergi geçmişine ve küratörler ile koleksiyoncularla olan ilişkilerine dair kapsamlı bir arşiv sunmaktadır. Daha kısa metinlerini çoğunlukla tek taslakla tamamlayan Judd, bu tür uzun denemeler için birçok el yazısı ve daktilo taslak üretmiştir. Bu metinlerin bazıları, el ile alınmış notlar içeren daktilo kopyaları hâlinindedir. Judd, eserlerin yalnızca kendi gözetiminde üretilmesi gerektiğini belirten anlaşmalara rağmen, Panza'nın üretimi kendisinin yaptığını vurgulamıştır. Anlaşmaların bir kısmı Panza'ya geniş haklar tanısa da Judd bu belgelerde üretimin yalnızca kendi belirlediği atölye tarafından yapılması gerektiğini de özellikle belirtmiştir. Panza, bu yöntemin maliyetli olduğunu düşünerek, olası uyuşmazlıkların avukatlar aracılığıyla çözülmesini önermiştir. Bu durum, Panza'nın sanat yapıtlarını büyük ölçüde hukuki

sözleşmeler çerçevesinde ele aldığını gösterirken; Judd, bu yaklaşımı sanat dünyasının ticarileşmesinin bir sonucu olarak değerlendirmiştir.

Judd'un endüstriyel üretim yöntemlerini benimsemesi, onun el emeğinden bilinçli bir geri çekiliş anlamına gelse de bu anonimlik fikri eser üzerindeki otoritesinden vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Aksine, orijinallik fikrinin üretim biçimleri üzerinden nasıl yeniden tanımlanabileceğini ortaya koymaktadır. Sanatçının otoritesi ve eser üzerindeki denetimiyle ilgili tartışmalar yalnızca Panza örneğiyle sınırlı kalmamış; farklı kurumlar ve sanatçılar arasında benzer gerilimler ortaya çıkmıştır. Bu duruma örnek teşkil eden çarpıcı olaylardan biri, Panza'nın Michael Asher'dan mekâna özgü bir yapıt edinme girişimidir. Asher'in Köln, Londra ve Milano'daki galeriler için özel olarak ürettiği işler, mekâna özgü yapılar olmaları nedeniyle bulundukları bağlamlara doğrudan tepki verir; dolayısıyla başka bir mekâna taşınmaları neredeyse imkânsızdır. Panza'ya özel olarak bir proje önerilmiş olsa da bu satış sonuçsuz kalmıştır. Asher'in üretim pratiğine içkin bağlamsal duyarlılık, "sanatçı ile koleksiyoner arasında imzalanmış sekiz sayfalık ayrıntılı bir sözleşme ile kayıt altına alınmıştır" (Buskirk, 2003, s. 55). Bu sözleşme, eserin başka bir mekâna aktarımını sıkı koşullara bağlamış; sanatçının açık onayı olmaksızın devrine izin vermemiş ve tüm belge ile dokümantasyonun mülkiyetini sanatçının tasarrufunda bırakmıştır. Bu sözleşme, eserin başka bir mekâna aktarımını sıkı koşullara bağlamış; sanatçının açık onayı olmaksızın devrine izin vermemiş ve tüm belge ve dokümantasyonun mülkiyetini sanatçının tasarrufunda bırakmıştır. Bu örnek, kavramsal sanatın ontolojik karmaşıklığını açık biçimde gözler önüne serer; mekâna özgü (site-specific) bir yerleştirme, üretildiği fiziksel bağlamdan soyutlandığında yalnızca konumunu değil, aynı zamanda anlamını ve sanatsal varlığını da kaybedebilir. Asher'in eserlerinin ancak belirli galerilerdeki özgün mekânsal koşullar altında var olabilmesi, kavramsal sanatın şu temel ontolojik sorularını gündeme getirir: Bir eser nedir? Nerede gerçekleşir? Ne zaman var olur?

Giovanna ve Giuseppe Panza, Dan Flavin'in sanatına uzun yıllar boyunca istikrarlı ve derin bir ilgi göstermiş; sanatçının üretiminden 30'dan fazla yapıt edinmişlerdir. Flavin'in mekâna özgü ışık yerleştirmeleri, 1960'ların sonlarından itibaren Panza ailesinin Varese'deki villasında sergilenmeye başlanmış ve bu süreç, dönemin mekân-sanat ilişkisini belgeleyen zengin bir görsel arşivle kayıt altına alınmıştır. Bu sergilemeler başlangıçta Panza çiftinin konutunda gerçekleştirilmiş; 1970'lerin başlarında ise sanat sergilerine tahsis edilmek üzere dönüştürülen villanın eski depo alanlarına taşınmıştır. Dan Flavin, 1970'lerin ortasında Varese'ye giderek bu depo bölümlerine iki kalıcı yerleştirme gerçekleştirmiş; uygulama süreci, sanatçının asistanı tarafından yürütülmüştür. Bugün hâlâ izlenebilir durumda olan bu yapıtlar, günümüzde Villa Menafoglio Litta Panza'nın yönetimini yürüten Fondo Ambiente Italiano (FAI) aracılığıyla kamuya açık olarak sergilenmektedir. Zamanla Flavin, Panza'nın eserlerin sergilenmesi ve korunmasına ilişkin bazı tercihlerine yönelik eleştirilerde bulunmuş hatta bir vakada, eserin mülkiyeti konusundaki iddiayı açıkça sorgulamıştır.

Flavin'in karakteristik malzemesi olan renkli floresan ışıklarla oluşturduğu yapıtlar, yalın geometrik düzenlemelerden büyük ölçekli bariyer yapılarına ve mekâna özgü koridor yerleştirmelerine kadar uzanan geniş bir biçimsel çeşitlilik sunmaktadır. Flavin'in floresan ışıkla oluşturduğu yapıtlar; bir floresan lamba, bu lambayı sabitleyen metal aparat ve lambanın elektrikle çalıştırıldığında ürettiği ışıktan oluşan üç ana bileşenden meydana gelmektedir. Flavin için yapıtın özü, fiziksel nesneden ziyade, ışığın mekânla kurduğu etkileşimsel ilişkidir. Ancak, konservasyon ve yeniden üretim süreçleri açısından bu üç unsurun tümü, yapıtın ontolojik bütünlüğünü korumak adına dikkate alınmalıdır. Sanatçının erken dönem çalışmalarında, hazır ve seri üretime dayalı ticari malzemelerin kullanımı, onun endüstriyel estetik ve erişilebilirlik ilkelerine dayalı sanatsal yaklaşımını yansıtmaktadır. Ne var ki, zaman içinde aydınlatma teknolojilerinde yaşanan hızlı dönüşüm, bu yaklaşımın uzun vadeli sürdürülebilirliğini tehdit etmiş; yapıtların yeniden üretimi için özel imalata başvurulması zorunlu hâle gelmiştir. Bu dönüşüm, özel üretime yönelmenin, Flavin'in sanat pratiğinin temelini oluşturan endüstriyel erişilebilirlik ve anonim üretim anlayışıyla ne derece bağdaşabileceği yönünde kuramsal bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Ayrıca Flavin'in üretim yöntemleri ve kullandığı malzemenin doğası, görünürde standart olan floresan bileşenlerde zaman içinde biçim, ışık şiddeti ve renk tonlaması açısından önemli çeşitliliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda, Guggenheim Müzesi'ne ait Panza Koleksiyonu'nda yer alan Dan Flavin imzalı 21 yapıtın üretim, yerleştirme ve uzun vadeli korunmasına ilişkin teknik ve kavramsal sorunları ele almak amacıyla Panza Collection Initiative (PCI) adıyla özel bir program oluşturulmuştur. PCI girişimi kapsamında oluşturulan araştırma ekibi, yalnızca yapıtların tarihsel gelişimini belgelemekle kalmamış, aynı zamanda Dan Flavin'in sanatsal yaklaşımını daha geniş bir bağlamda ele alarak bütüncül bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda çalışmalar sırasında özel olarak odaklanılan alanlar şunlardır: Flavin'in kullandığı teknolojik malzemenin zaman içindeki dönüşümü, hazır (off-the-shelf)³ ürünler ile özel üretim bileşenleri arasındaki farklar, sanatçının çeşitli stüdyo asistanları ve üreticilerle kurduğu işbirliklerinin yapısı, çizimlerin, orijinallik sertifikalarının ve diğer belgeleme materyallerinin sanatsal üretimdeki işlevi; yerleştirme ve mekâna bağlı değişkenlik sorunu; koleksiyoncular (özellikle Giuseppe Panza), küratörler ve sanatçının yaşamı boyunca ya da ölümünden sonra onunla doğrudan çalışmış aktörlerin yapıtla ilgili verdikleri kararların etkisi ile Flavin'in kullandığı floresan ışık malzemesinin zamanla işlevini yitirmesi öngörüsüne bağlı olarak ortaya çıkan kalıcılık ve sürdürülebilirlik problemleri.

³ "Off-the-shelf" terimi, sanat ve tasarım bağlamında, piyasada yaygın olarak bulunan, özel üretim gerektirmeyen, standart ve hazır endüstriyel malzemeleri ifade etmektedir. Dan Flavin'in özellikle erken dönem yapıtlarında bu tür ticari ürünlerin tercih edilmesi, sanatçının endüstriyel estetik, seri üretim ve anonim üretim süreçlerine duyduğu kavramsal ilgiyi yansıtmaktadır.

Görsel 5. Dan Flavin, Yeşiller Yeşilleri Kesiyor (Yeşile Yer Vermemiş Piet Mondrian'a), 1966, Guggenheim Müzesi, New York

Flavin, Varese'deki yerleştirmelerden ikisinin gerçekleştirilme sürecini bizzat denetlemiştir. Bu yapıtlar arasında, sanatçının 1976 yılında söz konusu mekâna özgü olarak tasarladığı *Varese Corridor* adlı yerleştirme de bulunmaktadır. Sanatçı ile koleksiyoner arasında yapılan anlaşmaya göre, Panza'nın Flavin'e ait diğer yapıtları inşa ettirme hakkı 1977 yılında sona ermiştir. Ancak Flavin, bu eserlerin gerçekleştirilmesine yönelik ilgisini sürdürmüştür; 1983 yılında, *Untitled (to Flavin Starbuck Judd)* (1968) adlı bariyer yerleştirmesinin MOCA'nın *First Show* başlıklı sergisi kapsamında yeniden üretilmesine aktif olarak katkıda bulunmuştur (Buskirk, 2003, ss. 42–43). Bu nedenle Flavin, 1988 yılında Panza Koleksiyonu'nun Museo Reina Sofía'da düzenlenen sergisinde, kendi yapıtının (Görsel 5) izinsiz biçimde yeniden üretildiğini gördüğünde büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Oysa söz konusu işlerden ilki mekâna özgü (*site-specific*) bir yerleştirme iken; ikincisi, yalnızca siyah-beyaz bir fotoğrafa ve geçerliliğini yitirmiş bir anlaşmaya dayalı olarak üretilmiştir. Bu durum, sanatçı ile koleksiyoncu arasındaki sanat üretimi ve belge geçerliliği konusundaki yaklaşım farklılıklarını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Panza, Flavin'den sık sık talep ettiği özgünlük sertifikalarının, henüz gerçekleştirilmemiş yapıtlar için de geçerli olabileceğini varsayarken; Flavin ise yalnızca tamamlanmış ve fiziksel olarak hayata geçirilmiş eserler için sertifika düzenlemeyi ilkesel bir tutum olarak benimsemiştir. Bu durum, özel üretim standartlarının neye göre belirlenmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. Flavin, ilerleyen dönemlerde daha tutarlı ve rafine bir estetik anlayış geliştirmiş olsa da bu yapıtlar için kullanılan orijinal ekipmanların korunup korunmaması gerektiği meselesi, hâlen tartışmalı bir konudur.

Görsel 6. Dan Flavin'in *İsimsiz (Henri Matisse'e ithafen)* 1964 tarihli eserine ait sertifika ve eserin kurulmuş hâli, 1995, Guggenheim Müzesi, New York

Flavin, 1988 yılında Panza'ya yazdığı bir mektupta bu konudaki tutumunu şu ifadelerle açıkça dile getirmiştir: "Benden floresan ışıkla yapılmış sınırlı sayıda yerleştirme satın aldınız (...) Bu işleri yeniden yaratma, yorumlama, uyarlama, genişletme ya da küçültme hakkınız kesinlikle yoktur" (Buskirk, 2003, s. 43). Flavin, floresan ışık tüpleriyle ürettiği heykelleri yalnızca tamamlanmış olduklarında sertifikalandırmakta; yapıt henüz fiziksel olarak gerçekleştirilmemişse belge vermeyi reddetmektedir. Zaman içinde sanatçı, eserlerine dair standart hâline gelen bir ızgara düzeni geliştirerek, bu sistem çerçevesinde yapıtlarını belirli edisyonlarla belgelendirmiştir. Yukarıda örneği verilen bir sertifikada da görüldüğü üzere (Görsel 6), Flavin eseri bir edisyon olarak değerlendirmekte; belgeyle yalnızca fiziksel varlığı değil, yapıtın sanatsal statüsünü de teyit etmektedir. Flavin'e göre sertifikaların temel işlevi, sahip olunan floresan ışık yerleştirmenin, gerçekten kendisi tarafından yapılmış özgün bir sanat eseri olduğunu doğrulamaktır.

Guggenheim Koleksiyonu'na dâhil edilen Dan Flavin yapıtlarının büyük bölümü önemli ve nitelikli kabul edilmekle birlikte, bazı eserlerin koleksiyona tartışmalı ya da belirsiz bir statüyle girdiği gözlemlenmektedir (Guggenheim Museum, 2020). PCI ekibi, söz konusu yapıtların durumunu netleştirmek ve uygun çözüm önerileri geliştirmek amacıyla kapsamlı çalışmalar yürütmüştür. Flavin'in yapıtları çoğunlukla tüm mekâna yayılan ve mimariyle bütünleşen 'yerleştirme' (*installation*) biçimindedir. Bu nedenle sanatçının ölümünden sonra gerçekleştirilen sergilemeler büyük bir dikkat ve özenle yürütülmekte ya sanatçının birebir tercihleri korunmakta ya da bunlara olabildiğince yakın yorumlar geliştirilmektedir. Bu yerleştirmelerin bazıları mekâna özgü olarak tasarlanmışken, bazıları belli oranda uyarlanabilirlik içermektedir. Flavin'in enstalasyonları, ticari olarak üretilen sınırlı bir aydınlatma paletine ve standart

tüp uzunluklarına bağlı kalmakla birlikte, zaman içinde yapısal ve kavramsal olarak daha karmaşık biçimler kazanmıştır.

Sanatçının köşeler, bariyerler ve koridorlar gibi biçimsel kategorileri geliştirmesi, heykelin mimari bağlamla ilişkili olarak yeniden kavramsallaştırılmasına duyduğu ilgiyi açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu yapıtların yeniden üretimi veya sergilenmesi bağlamında uyarlanabilirliğin sınırları net değildir. Eğer bir yapıtın farklı bir bağlamda yeniden yorumlanabileceği düşünülüyorsa, bu durumda hangi değişikliklerin 'kabul edilebilir' olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Bu noktada, "bir nesne ya da eylemin belirli bir kavramsal kategori altında sanat eseri olarak yaratıldığı iddiası, en azından kısmi düzeyde, o nesne ya da eylemin bu kategoriye dahil oluşunun sorumluluğunu da üstlenmeyi gerektirir" (Uidhir, 2011, s. 376). Bu görüş hem sanatçının hem de yeniden üretim sürecine müdahil olan kurumsal aktörlerin, eserin kavramsal bütünlüğünü koruma yükümlülüğü taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu tür durumlarda, önceki sergileme örnekleri veya belgelenmiş uygulamaların karar sürecine ne ölçüde rehberlik edebileceği tartışmalıdır. Dahası, hangi koşullarda ve ne zaman, sanatçının fiziksel varlığı veya açık beyanı olmaksızın bir yapıtın artık sergilenmemesi gerektiğine karar verilmelidir? Panza Koleksiyonu, Flavin'e ait hem mekâna özgü hem de uyarlanabilir yerleştirme yapıtlarını içermektedir. Bu nedenle PCI ekibi, müzenin bu eserler için nasıl kararlar alması gerektiğini belirlemeye, yerleştirme stratejileriyle ilgili kılavuz ilkeler oluşturmaya ve bazı durumlarda sanatçının vefatı sonrası üretiminin uygun olup olmadığına karar vermeye yönelik ilkeleri tartışmaya açmıştır.

Görsel 7. Bruce Nauman, Sarı Oda (Üçgen), 1973. Eser, Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York, Panza Koleksiyonu, 1991'e aittir. (© 2002 Bruce Nauman / Artists Rights Society (ARS), New York. Fotoğraf: Sperone Westwater, New York'un izniyle)

Bruce Nauman ile Panza arasında yaşanan anlaşmazlık, kavramsal sanatın belgeye dayalı yapısı ile müelliflik hakları arasındaki gerilimi açıkça ortaya koymaktadır. Bruce Nauman, 1960'lı yıllardan itibaren beden, mekân, algı ve psikolojik sınırları sorgulayan deneysel yerleştirmeleriyle çağdaş sanatın etkili figürlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Işık, ses ve mimari yapı unsurlarını kullandığı çalışmalarıyla izleyicinin fiziksel ve duygusal deneyimini merkeze alan Nauman, sanat yapısını yalnızca bir nesne değil, zamanla ve bedenle ilişkili bir süreç olarak tanımlamaktadır. Panza, Nauman'ın bazı yerleştirme işlerini henüz yalnızca plan düzeyindeyken satın almış; bu eserlerin farklı versiyonlarının üretilebileceğine dair söylentiler üzerine sanatçıya ve galerilere endişe dolu mektuplar göndermiştir. Bu iletişimin sonucunda Nauman'ın galerisi, bu eserlerin başka versiyonlarının satışından vazgeçmiş ve sanatçının özgünlüğünü teyit eden belgeler sağlanmıştır (Buskirk, 2003, s. 43).

Örneğin; Nauman'ın *Floating Room: Lit from Inside* başlıklı yerleştirmesi ilk olarak Mart 1973'te New York'taki Leo Castelli Galerisi'nde sergilenmiştir. Buna karşın, *Floating Room (Light Outside, Dark Inside)* başlıklı ikinci versiyonu uzun süre kamuoyuna sunulmamış; ilk kez 1989 yılında Los Angeles'taki Ace Gallery'de düzenlenen bir grup sergisinde gösterilmiştir. Panza, bu çalışmayı daha sonra sanat koleksiyonunun büyük bir bölümüyle birlikte New York'taki Solomon R. Guggenheim Müzesi'ne devretmiştir. İki versiyon arasındaki temel fark, ışığın mekândaki işleviyle ilgilidir. *Floating Room: Lit from Inside*, iç mekândan yayılan ışıla izleyiciyi sararken; *Floating Room (Light Outside, Dark Inside)*, aydınlatılmış bir çevreye yerleştirilen karanlık bir oda olarak kurgulanmıştır. İkinci versiyonda, yükseltilmiş duvarların altından içeri sızan dış ışık, odanın içine sınırlı biçimde nüfuz etmektedir.

Nauman, bu versiyonu tanımlarken “Her ne kadar içi karanlık olsa da tek ışık duvarın altından geliyor, dışarı çıkarken ışığa doğru ilerlediğiniz için bu oda daha güvenli hissettiriyordu” demiştir (Nauman, 1972'den akt. Simon, 1994, s. 255). İçeriden aydınlatılan versiyon, 1973 yılında Castelli Galerisi'nde izleyiciyle buluşmasının ardından, Nauman'ın mimarlıkla kurduğu gerilimli ilişkiyi ve mekâna dair algısal müdahalelerini temsil eden simgesel bir form hâline dönüşmüştür. Bu büyük ölçekli yapı, izleyiciyi rahatsız eden, onun mekânla ilişkisini bozan bir mimari model sunmaktadır. Nauman'ın “Boş odaların aslında hiçbir zaman tamamen boş olduğunu düşünmüyorum; bilinçsizce duygularımızı onlara yansıtırız” ifadesi, bu yerleştirmenin izleyicide uyandırdığı yoğun duygusal etkiyi vurgular (Simon, 1994, s. 224). *Floating Room*, sadece yapısal özellikleriyle değil, ışığın yönü, şiddeti ve izleyicinin hareketiyle kurduğu ilişkiyle de algısal gerilim yaratır. 1974'ten itibaren Nauman, Panza için bazı işleri sertifikalandırmıştır. Bu sertifikalarda, Panza'nın işi gerçekleştirme ve bu hakkı devretme yetkisi olduğu belirtilmiş; ancak Nauman, metnin sonuna doğru “benzer bir işi yapmayacağına” dair bölümü çizerek, bu yetkinin kapsamını sınırlamıştır (Buskirk, 2003, s. 34). Ayrıca, Nauman yeniden üretimler için kendi onayını şart koşmuş ve orijinal çizimlerin işlerle birlikte verilmesini zorunlu

kılmıştır. Ancak Panza'nın bu planlara dayanarak bazı eserleri sanatçının onayı olmadan yeniden üretmesi, ciddi bir sorun haline gelmiştir. Sanatçının özellikle 1973 tarihli *Yellow Room (Triangular)* eserinin farklı yorumlarla tekrar inşa edilmesi, sanatçının niyetine aykırı biçimde yorumlanmış ve sergilenmiştir (Görsel 7). Bu durum, koleksiyoncu ile sanatçı arasındaki belge temelli mülkiyet anlayışı ile sanatsal otorite arasındaki farkı derinleştirmiştir. Bu örnek, kavramsal sanatın belgeler aracılığıyla mülkiyet devrine olanak tanınmasına rağmen, sanatçının niyetinin ve eser üzerindeki otoritesinin her zaman bu belgelerle net biçimde korunamadığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, kavramsal sanatın ontolojik statüsünü ve kurumsal meşruiyet mekanizmalarını Giuseppe Panza örneği bağlamında ele alarak, sanat eserinin varlık ve temsil koşullarının belge, niyet ve otorite ekseninde nasıl biçimlendiğini ortaya koymuştur. Kavramsal sanat, sanat eserinin maddi bir nesne olarak varlığından çok, sanatçının iradesi, yazılı talimatları ve bu iradeyi kurumsal düzeyde meşrulaştıran belgeler aracılığıyla tanımlandığı bir paradigma sunmaktadır. Bu durum, sanatın tanımı, mülkiyeti, sergilenme biçimi ve yeniden üretimi gibi alanlarda teorik ve pratik düzeyde yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Giuseppe Panza'nın koleksiyonerlik pratiği, sanatçılardan temin edilen sertifikalara dayalı olarak kavramsal ve minimal eserler üzerinde geniş haklar talep etmesiyle, sanatçının niyeti ile koleksiyoncunun hukuki iddiaları arasındaki gerilimi görünür kılmıştır. Örneğin Judd, Panza'nın eserlerini kendi bilgisi dışında gerçekleştirmesi üzerine 1990'da *Art in America* dergisinde yayımladığı bir ilanla bu yapıtların kamuya açık sergilenmesini yasaklamıştır (Judd, 1990). Flavin ise bazı eserlerinin yeniden üretimlerini geçersiz saymış, otantisite sorunlarını ölümünden sonra mirasçısı David Zwirner Galerisi aracılığıyla yeniden tanımlamıştır. Nauman'da Panza'ya verdiği sertifikalardaki "benzer bir işi yapmama" ifadesini metinden çizerek bu taahhüdü sınırlamış, sanatçının haklarını kısıtlayacak şekilde belge yorumlarına açıkça itiraz etmiştir. Bu örnekler, kavramsal sanatın maddi olmayan doğası nedeniyle, mülkiyetin yalnızca yazılı belgelerle değil, aynı zamanda sanatçının iradesi ve kurumsal tanıma ilişkisi içinde anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kavramsal sanat eserinin sabit, tekil ve değişmez bir varlık değil; söylemsel, ilişkisel ve kurumsal bağlamlar içerisinde yeniden tanımlanan dinamik bir yapı olduğu görülmektedir.

Sertifikalar, yalnızca mülkiyeti belgeleyen araçlar değil, aynı zamanda eserin otantik ve meşru kabul edilme koşullarını belirleyen temsil formlarıdır. Ancak sanat piyasasının normları ve aktörleri, kimi durumlarda bu belgelerin hukuki geçerliliğinden daha etkili bir otorite kaynağı olarak devreye girebilmektedir. Bu durum, sanat eserinin hukuki kimliği ile kültürel değeri arasında oluşan farkı derinleştirmekte; eserin meşruiyetinin yalnızca belgeye değil,

aynı zamanda sanatçının onayı ve sanat alanındaki söylemsel tanınırlığa dayalı olarak şekillendiğini göstermektedir. Sonuç olarak, kavramsal sanat, yalnızca biçimsel bir estetik yönelim değil; aynı zamanda belge üretimi, kurumsal onay süreçleri ve temsil politikalarıyla iç içe geçmiş çok katmanlı bir epistemolojik alandır. Panza örneği üzerinden yürütülen analiz, çağdaş sanat kuramı çerçevesinde müelliflik, özgünlük, temsil ve otorite gibi kavramların yeniden düşünülmesini gerekli kılmakta; sanatın yalnızca nesne düzeyinde değil, aynı zamanda söylem ve kurum düzeyinde inşa edilen bir yapı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Buskirk, M. (2003). *The contingent object of contemporary art*. The MIT Press.
- _____. (2011). Certifiable. S. Hapgood & C. Lauf (Der.), *Indeed: Certificates of authenticity in art* içinde (ss. 98-100). Roma Publications.
- Buchloh, B. H. D. (1990). Conceptual Art 1962-1969: From the aesthetic of administration to the critique of institutions. *October*, 55, 105-143. <https://www.jstor.org/stable/778941>
- Barthes, R. (1968). The death of the author. (S. Heath, Çev.). *Image, music, text* içinde (ss. 142-148). Hill and Wang.
- Cray, W. D. (2014). Conceptual art, ideas, and ontology. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 72(3), 235-245. <https://www.jstor.org/stable/43282342>
- Danto, A. C. (1964). The Artworld. *The Journal of Philosophy*, 61, 571-584. <https://www.jstor.org/stable/2012905>
- _____. (2012). *Sıradan olanın başkalaşımı: Bir sanat felsefesi* (Ö. Ejder, & E. Berktaş, Çev.). Ayrıntı Yayınları
- Demir, S. (2009). *Heykelde anlama / Signification in sculpture* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duchamp, M. (1968). Joan Bakewell in conversation with Marcel Duchamp (Late Night Line-Up, BBC). 1 Şubat 2025 tarihinde <https://www.bbc.co.uk/programmes/p04826th> adresinden erişilmiştir.
- Ferretti, A., Degano, I., Filomena, M., La Nasa, J., Campanella, B., Legnaioli, S., Penoni, S., Pintus, R., Todaro, C., & Modugno, F. (2024). Wall drawing #736: Revealing Sol LeWitt's ink mural technique using a multi-analytical approach. *Heritage*, 7(8), 4265-4281. <https://doi.org/10.3390/heritage7080201>
- Flynt, H. A. (1963). *Concept art*. L. M. Young & J. MacLow (Ed.), *An anthology of Chance Operations* içinde (ss. 30-33). La Monte Young and Jackson MacLow. <http://www.ubu.com/historical/young/AnAnthologyOfChanceOperations.pdf>
- Foucault, M. (1969). What is an author? D. F. Bouchard (Ed. ve Çev.), *Language, counter-memory, practice: Selected essays and interviews* içinde (ss. 113-138).

Cornell University Press.

Fried, M. (1967). Art and objecthood. G. Battcock (Ed.), *Minimal art: A critical anthology* içinde (ss. 116-147). E. P. Dutton.

Feldman, F. (1987). Reflections on art and the law: Old concepts, new values. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 131(2), 141-147. <https://www.jstor.org/stable/986787>

Goldman, A. (1990). Interpreting art and literature. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 48, 205-214. <https://www.jstor.org/stable/4148235>

Godfrey, T. (1998). *Conceptual art*. Phaidon Press.

Guggenheim Museum. (2020). The Panza collection initiative: Dan Flavin. <https://www.guggenheim.org/conservation/the-panza-collection-initiative/dan-flavin>

Guggenheim Museum Bilbao. (2000). Changing perceptions: The Panza Collection at the Guggenheim Museum. 10 Nisan 2025 tarihinde <https://www.guggenheimbilbao.eus/en/exhibitions/selection-from-changing-perceptions-the-panza-collection-at-the-guggenheim-museum-2> adresinden erişilmiştir.

Irvin, S., & Dodd, J. (2017). In advance of the broken theory: Philosophy and contemporary art. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 75(4), 375-386. <https://doi.org/10.1111/jaac.12412>

Jamieson, D. (1986). The importance of being conceptual. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 45(2), 117-123. <https://www.jstor.org/stable/430553>

Judd, D. (1990). Una stanza per Panza. Judd Foundation. 2 Mart 2025 tarihinde <https://juddfoundation.org/research/local-history/local-history-una-stanza-per-panza/> adresinden erişilmiştir.

Kee, J. (2019). *Models of integrity: Art and law in post-sixties America*. University of California Press.

Kosuth, J. (1969). Art after philosophy. *Studio International*, 178(915), 134-137, 154-157.

LeWitt, S. (1967). Paragraphs on conceptual art. *Artforum*, 5(10), 79-84.

_____. (1969). Sentences on conceptual art. A. Legg (Ed.), *Sol LeWitt* içinde (ss. 166-171). The Museum of Modern Art.

_____. (1971). Doing wall drawings. A. Legg (Ed.), *Sol LeWitt* içinde. Museum of Modern Art.

LeWitt, S., & Miller-Keller, A. (1984). Excerpts from a correspondence, 1981-1983. Susanna Singer, Jochen Joosten & Rudi Fuchs (Ed.), *Sol LeWitt: Wall Drawings 1968-1984* içinde (ss. 18-19). Amsterdam: Stedelijk Museum (Stedelijk Van Abbe-museum ve Wadsworth Atheneum ortak sergi kataloğu).

Lippard, L. R., & Chandler, J. (1973). *Six Years: The Dematerialization of the art object from 1966 to 1972*. Praeger.

- Mag Uidhir, C. (2011). Minimal authorship (of sorts). *Philosophical Studies*, 154(3), 373–387. <https://www.jstor.org/stable/41487674>
- Panza, G. (1983). *Il collezionista creatore? La collezione è un'opera*. Gran Bazaar.
- Reif, R. (1987, 30 Nisan). Art of the mind's eye is the object of unusual auction of conceptual works. 10 Nisan 2025 tarihinde <https://www.nytimes.com/1987/04/30/arts/art-of-the-mind-s-eye-is-the-object-of-unusual-auction-of-conceptual-works.html> adresinden erişilmiştir.
- Siegelaub, S., & Projansky, R. (1971). The artist's reserved rights transfer and sale agreement. 10 Nisan 2025 tarihinde <https://primaryinformation.org/product/siegelaub-the-artists-reserved-rights-transfer-and-sale-agreement/> adresinden erişilmiştir.
- Simon, J. (1994). *Bruce Nauman: Exhibition catalogue and catalogue raisonné*. Walker Art Center.
- Weiner, L. (1968). *Statements*. New York: The Louis Kellner Foundation & Seth Siegelaub. 5 Mart 2025 tarihinde https://monoskop.org/images/4/4b/Weiner_Lawrence_Statements_1968.pdf adresinden erişilmiştir.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

‘HAZIRIM İNSANLARIN BİLDİKLERİNİ BİLMEME’: ‘KÜÇÜK DENİZ KIZI’ FİLMİNDE QUEER ALEGORİ VE KİMLİK ARAYIŞININ İZLERİ

Mustafa ALGÜL*

Gönderim Tarihi: 07.10.2024 - Kabul Tarihi: 26.09.2025

Algül, M. (2025). ‘Hazırım insanların bildiklerini bilmeye’: ‘Küçük Deniz Kızı’ filminde queer alegori ve kimlik arayışının izleri. *Etkileşim*, 16, 212-241.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Alegori, anlamı dolaylı yollarla ileten bir anlatım biçimi olarak, queer okumalar için önemli bir potansiyel sunar. Bu çalışma, queer kimliklerin doğrudan temsil edilmediği düşünülen anlatıları alternatif bir perspektifle ele almaktadır. Araştırmanın temel amacı, Disney’in *Küçük Deniz Kızı* (1989) adlı animasyon filminde *Ariel*’in beden dönüşümü ve kimlik keşfi sürecinin queer alegorik bir bağlamda nasıl anlamlandırılabilceğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, filmdeki dönüşüm ve kimlik arayışının, queer bireylerin toplumsal cinsiyet normlarıyla yaşadıkları çatışmalarla alegorik düzeyde nasıl ilişkilendirilebileceği tartışılmaktadır. Karakterlerin beden ve imaj idealleri çerçevesinde şekillenen anlatı, toplumsal cinsiyet performativitesi ve heteronormatif düzenle ilişkili göstergeler üzerinden ele alınmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, temel yöntem olarak metin analizini kullanmakta ve bu analizi queer kuramın sunduğu perspektifle yürütmektedir. Filmdeki görsel kodlar, şarkı sözleri, diyaloglar ve karakter temsilleri queer alegori bağlamında analiz edilerek, bunların heteronormatif normlarla ilişkileri değerlendirilmiştir. Çalışma, *Küçük Deniz Kızı*’nın queer okuma pratiği üzerinden sunduğu alternatif anlam katmanlarını incelemekte ve popüler kültür metinlerinde bu tür okumaların potansiyeline dikkat çekmektedir. Analiz bulguları, filmin bazı anlatı ve görsel öğelerinin, metinsel örüntülere dayanan queer alegorik okumalara elverişli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Alegori, queer, queer okuma, deniz kızı.

* Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

mustafa.algul@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5779-9747

'I AM READY TO KNOW WHAT THE PEOPLE KNOW': TRACES OF QUEER ALLEGORY AND THE SEARCH FOR IDENTITY IN 'THE LITTLE MERMAID'

Mustafa ALGÜL*

Received: 07.10.2024 - Accepted: 26.09.2025

Algül, M. (2025). 'Hazırım insanların bildiklerini bilmeye': 'Küçük Deniz Kızı' filminde queer alegori ve kimlik arayışının izleri. *Etkileşim*, 16, 212-241.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

Allegory, as a form of narrative that conveys meaning indirectly, offers significant potential for queer readings. This study explores narratives thought not to directly represent queer identities from an alternative perspective. The primary objective of this research is to explore how Ariel's body transformation and identity discovery in Disney's animated film *The Little Mermaid* (1989) can be interpreted within a queer allegorical context. Within this framework, we discuss how the film's transformation and identity search can be allegorically linked to the conflicts queer individuals face with gender norms. The narrative, shaped by the characters' body and image ideals, is examined through indicators related to gender performativity and the heteronormative order. In this context, the study utilizes textual analysis as its primary method and conducts this analysis through the perspective offered by queer theory. The film's visual codes, lyrics, dialogues, and character representations are analyzed within the context of queer allegory, and their relationship with heteronormative norms is evaluated. This study examines the alternative layers of meaning offered by *The Little Mermaid* through queer reading practices and highlights the potential for such readings in popular culture texts. The analysis demonstrates that some of the film's narrative and visual elements lend themselves to queer allegorical readings based on textual patterns.

Keywords: allegory, queer, queer reading, mermaid.

* Assistant Professor/PhD, İstanbul Rumeli University, Faculty of Art, Design and Architecture, İstanbul, Türkiye.

mustafa.algul@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5779-9747

Giriş

Dil, farklı kültürler tarafından geliştirilen bir araç olarak, anlam yaratmada retorik figürlerden yararlanır; alegori, bu figürler arasında dolaylı anlatım yoluyla öne çıkar. Sinema, yani yedinci sanat, alegorinin açıkça dillendirilmeyen arzuları ve kimlikleri ima etme kapasitesini etkili bir şekilde kullanır. Bu dolaylılık, doğrudan bir anlam sunmak yerine gizli katmanlar barındırarak, alegoriyi queer bakış açısıyla normatif olmayan anlamları açığa vuran bir araca dönüştürür.

Tarihi boyunca queer arzular, kamusal alanda ve medya ortamlarında genellikle gayri meşrulaştırılmış, açıkça ifade edilmesi zor bir alan olarak kalmıştır (Doty, 1993; Gross, 2001; Sedgwick, 1990). Alegori ise bu örtük yapısıyla, normatif sınırların ötesindeki anlamları yorumlama imkânı sunar. Dolayısıyla, yerine geçilen bazı ifadeler, metinleri heteronormativite¹ sınırlarının dışına konumlandırır ve satır aralarındaki gizli anlamları ortaya çıkarmakla ilgilenen queer okuma pratiği (Doty, 1993, s. 3) üzerinden aydınlatılabilir. Bu pratik, bir okuyucunun/izleyicinin bir metinde (film, kitap, oyun, televizyon programı vb.) queer olarak yorumlanabilecek yönleri cinsellik ve toplumsal cinsiyet referanslarını kullanarak ortaya çıkarmasıyla uygulanabilir (Berlant & Warner, 1998, ss. 558-559; Kubowitz, 2012, s. 203).

Açıkça söylenen bir şeyin yerine başka bir anlamı ifade etmek için kullanılan alegori, tarih boyunca çeşitli yazılı/işitsel metinlerde kendine yer bulduğu gibi, sinema anlatılarında da kullanılmıştır. Alegorik unsurlar, bir filmin tamamında ya da görüntü ve sahnelemede kendini gösterebilir. Sinema tarihindeki alegorik anlatılar, kimi zaman bilinçli olarak sansüre takılmayı önlemek, kimi zamansa alternatif okumaların önünü açmak amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda, Hans Christian Andersen'in aynı adlı hikâyesinden uyarlanan *Küçük Deniz Kızı* (*The Little Mermaid*, 1989, Yön: Ron Clements & John Musker), tarihsel bağlamı ve anlatısındaki öğelerle queer okuma perspektifine uygun bir zemin sunar.

Bu çalışma, *Küçük Deniz Kızı*'nı queer alegori çerçevesinde inceleyerek, popüler kültür metinlerinin heteronormatif anlatıların ötesine geçen alternatif kimlik temsillerine nasıl alan açtığını göstermeyi amaçlamaktadır. Alegorik anlatımın queer sinema tarihindeki yerini analiz etmeyi ve filmdeki karakterlerin toplumsal cinsiyet ve kimlik bağlamlarında nasıl değerlendirilebileceğini araştırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, öncelikle alegori ve sinema metinleri arasındaki ilişki ele alınmış, ardından filmin eleştirel bir queer okumasını gerçekleştirmek amacıyla queer kuram, queer eleştiri, queer okuma kavramları ve yöntemleri açıklanmıştır. Çalışmada, metin analizi yöntemi kullanılarak filme queer okuma pratiğiyle yaklaşılmış, deniz kızı anlatısı ile queer bireylerin kimlik deneyimleri arasındaki benzerlikler başta olmak üzere, karakterler ve anlatı düzeyinde queer anlamlar taşıdığı düşünülen çeşitli unsurlar ortaya konularak filmin görsel, söylemsel ve tematik öğeleri üzerinden queer

¹ Berlant ve Warner (1998, s. 548) heteronormativiteyi, "cinsellik olarak örgütlenmiş, heteroseksüelliği tutarlı ve ayrıcalıklı kılan anlayış yapıları, pratik yönelimler ve kurumlar" olarak tanımlar.

alegorinin nasıl inşa edildiği incelenmektedir.

Küçük Deniz Kızı filmi feminist ve queer kuram perspektifinden ele alan birçok çalışma mevcuttur. Spencer (2014), özgün masalı ve *Disney* animasyon filmi birer transgender kimlik performansı anlatısı olarak karşılaştırmalı bir şekilde yorumlarken, Sebring ve Greenhill (2020), beden ikiliği ve uyumlu-uyumsuz bedenler bağlamında filmi yapısökümcü bir yaklaşımla analiz eder. Avrami (2023) ise hem özgün masal hem de film üzerinden deniz kızı pratiğinin drag performansı ve post-hümanist düşünceyle kesişimlerini queer perspektifle ele almaktadır. Bu çalışmalar filmi belirli bir queer kimlik üzerinden ele almakta ve geniş bir queer alegori perspektifi sunmamaktadır. Bu çalışmaya, filmi genel bir queer alegori olarak yorumlamaktadır. Sadece transgender kimlik ya da performans üzerinden değil, tüm queer deneyimleri kapsayan daha geniş bir çerçeve sunmakta, queer kuram ve sinema ilişkisini inceleyerek, özellikle ana akım anlatılarda dolaylı queer temsillerin nasıl kodlanabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Başka Bir Yolla Söylemek: Alegori Kavramı ve Sinema İlişkisi

Nesillerdir pek çok sanat dalında kullanılan alegoriler, en geniş tanımıyla; "karakterlerin ve onların eylemlerinin tarihsel, siyasi figürleri, fikirleri veya soyut kavramları temsil ettiği bir anlatı biçimi" (Mutlu, 1995, s. 371) olarak bilinir. Wheeler'a (2018) göre alegoriler, yazarın iletmek istediği ahlaki, manevi veya politik anlamı oluşturmak için sembolik figürler, eylemler, imgeler veya olaylar aracılığıyla (yarı) gizli ve karmaşık anlamlar taşıyan anlatılar oluşturur. Bir konunun başka bir kılıf altında metaforik temsili olan alegori, edebi bir anlatım tekniğinden çok tematik bir yapı oluşturur (Marburger, 2015, s. 13). Örneğin, George Orwell'in *Hayvan Çiftliği* (1945) adlı romanı, Çarlık Rusya sonrası komünizmin güç ve iktidar uğruna nasıl yozlaştırıldığına dair politik bir alegori olarak okunabilir (Meyers, 1991, s. 112).

Alegori, kimi zaman politik çıkarlar, kimi zaman ise pedagojik amaçlarla bir olguyu dolaylı bir biçimde anlatmayı içerir. Fletcher (1964, s. 330) alegoriyi, "bir şey söyleyen ancak başka bir anlam taşıyan bir kurgu tarzı" olarak tanımlar. Ona göre alegori, "gerçek anlamını ifşa etmeyi amaçlasa da bunu herhangi bir doğrudan veya kolay yoruma açık olmaktan kaçınarak, mesajını örtük bir biçimde ileterek yapar." Bu bağlamda, alegorinin bir çeviri süreci gibi işlediği ve farklı katmanları ortaya çıkarmak için dile dayalı bir yapı oluşturduğu söylenbilir. Alegorinin çok katmanlı doğası, psikolojik, sosyal ve politik meselelerin aynı anda ele alınmasına olanak tanırken, anlatıya bilinçli olarak inşa edilmiş bir derinlik kazandırır. Langford (2006, s. 55), alegorilerin doğası gereği diyalektik olduğunu belirtir. Alegori, yalnızca belirli bir mesaj veriyor gibi görünerek aslında (mecazi düzeyde) oldukça farklı bir anlam üretmekle kalmaz, aynı zamanda çatışan zamansallıklar arasında karmaşık bir ilişkiyi sürdürme kapasitesine de sahiptir. Ayrıca, alegori, sembolik anlam veya figüratif çağrışımlarla, soyut fikirleri günlük deneyimlerden alınan nesneler, insanlar veya hayvanlar

gibi bileşenler yoluyla temsil eder (Cardona, 2020, s. 53). Bu bağlamda alegoriler, temsil etme veya ima etme gücüne sahip oldukları için birer 'işaret' olarak da görülebilir. Alegori, sembol, metafor ve simge gibi unsurları bir araya getirerek daha geniş bir anlatı yapısı oluşturur. Ancak alegori, bu unsurların basit bir toplamı değildir; onları tutarlı bir bütün haline getirerek, yüzeydeki hikâyenin altında ikinci bir anlam katmanı yaratır (Cuddon, 2013, s. 23).

Alegori ve metafor arasındaki farkı belirlemek de önemlidir. Alegoriler ve metaforlar her ikisi de sembolik tekniklerdir, ancak aynı yapıya sahip değildirler. Örneğin, "Adalet, gözleri bağlı, sağ elinde kılıç ve sol elinde terazi tutan bir kadındır" ifadesi, bir metafor koleksiyonu olarak görülebilir. Burada her bir sembol tek başına anlam taşımasa da bir araya geldiğinde adalet kavramına işaret eder. Buna karşın, alegoriler, birbirine bağlı metafor dizilerinden oluşarak daha geniş bir anlatı ve çok katmanlı bir sembolizm yaratır (Todorov, 1984, ss. 33-34). Dolayısıyla metafor, bir sembol ve amaçlanan mesaj arasında doğrudan bir ilişki kurarken, alegori çok daha geniş bir çerçevede, derinlemesine düşünülmesi gereken örtük anlamlar sunar. Yani alegorinin, metafor ya da sembolün üstünde bir çatı kavram değil, bu unsurları belirli bir anlatı çerçevesinde birleştiren bir yöntem olduğu söylenebilir.

Edebi, resimsel veya sinematik olsun, alegori genellikle en az iki anlam düzeyi içerir: gerçek veya açık anlam ile alternatif bir vizyon öneren metaforik bir düzey. Bu çerçevede alegori, belirli bir fikre doğrudan işaret etmek yerine, dolaylı anlatım yoluyla bir şey söyleme görevini yerine getirir (Langford, 2006, s. 66). 1895'teki icadından bu yana sinemanın alegorik anlatıya yatkın olduğu söylenebilir. Özellikle 1906-1907 yıllarında sinematik anlatı yapılarının geliştirilmesi ve standartlaştırılması sürecinde, alegorik sinema arayışlarının klasik Hollywood filmlerinden ziyade avangart filmlerde öne çıktığı gözlemlenir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Ekspresyonizmi, Fransız Avangardı ve Sovyet Konstrüktivizmi, alegorik stratejilerle ilişkilendiren film pratiği örnekleri vermiştir.²

Tom Gunning (2000), Alman dışavurumcu Fritz Lang'ın filmlerinin 'vizyon ve modernliğin alegorileri' olarak okunabileceğini ve Lang öncesinde dahi sessiz sinema döneminin, sinemada alegorinin ortaya çıkışı için uygun bir zemin

² *Caligari*'de (Robert Wiene, 1919), tümü dönemin Alman tiyatrosundan alınan yeni mizansen, sahne ve ışıklandırma kodları, alegorik bir alandan türetilen yabancılaşma duygusunun inşasında merkezi rol oynamıştır. *Un Chien Andalou* (1928) gibi sürrealist filmlerde, Bunuel'in herhangi bir yorumun reddiyle ilgili tüm polemik iddialarına rağmen, esrarengiz bir görüntü dizisi ve süreksiz eylem, kendisiyle en doğrudan ilişkili olandan başlayarak her türden alegorik yorumu ortaya çıkarmıştır. 1920'lerin başka bir bağlamında, Eisenstein'in klasik anlatıya dayalı daha geleneksel bir politik pedagojiyi reddeden ve bunun yerine film dilinde bir kavramsallaştırma düzeyini tetikleyen zengin çeşitlilikte deneyler öneren entelektüel sineması, izleyicilerinin tarihsel gerçekleri sunma ve yorumlama biçimine dayanarak diyalektik olarak nasıl düşüneceklerini önermiştir (Xavier, 2004, s. 346-347).

oluşturduğunu belirtir. Paralel olarak Kuiper (1963), Sovyet sinemasının öncülerinden Eisenstein'ın, sessiz filmlerinde kullandığı montaj teknikleri aracılığıyla bir dizi sinematik alegori inşa ettiğini ve sinemanın fiziksel dünyayı zihinsel sembollere dönüştürmek için güçlü bir araç olduğunu öne sürer. 1950'li yıllarla birlikte Amerikan sinemasında alegorik yapımlar daha görünür hale gelmiştir. Bu filmler, mevcut alegorik eserlerin uyarlamaları olabileceği gibi (*Moby Dick*, *John Huston*, 1956) Soğuk Savaş ve McCarthy duruşmalarının yarattığı korku ve baskıyı alegorize eden filmler de olmuştur (*High Noon*, 1952; *On the Waterfront*, 1954; *Invasion of the Body Snatchers*, 1956) (Langford, 2006, ss. 66-67).

Alegorik eserler, genellikle ahlaki veya politik mesajları örtük biçimde içeren ve sembolizmi temel bir anlatı aracı olarak kullanan yapımlar olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, alegorik unsurlar barındıran filmler, bir şeyin tamamen farklı bir şeyi temsil ettiği ve gizli bir anlam üretmek için sembolizmi kullanan görsel anlatılar olarak tanımlanabilir. Özön (2000, s. 816), alegorinin Türkçe ifadesi olarak 'yerine' terimini kullanır. Ona göre, gerçek kişiler ve olaylarla, bunların yerine kullanılan hayali kişiler ve olaylar arasındaki benzerlik, serbest bir alegoriden (yerine geçmeden) birebir bir alegoriye (örneğin, Chaplin'in *Büyük Diktatör* filminde Hitler'e yapılan göndermeler) kadar çeşitlenebilir. Teknolojik olanakların ve sanat akımlarının (dolayısıyla toplumsal sinema akımlarının) çeşitlendiği dönemlerde, birçok yönetmen alegoriyi bir sanat biçimi olarak kullanmıştır. Klasik anlatının en iyi örneklerinden biri olan *Oz Büyücüsü*³ (*The Wizard of Oz*, 1939), çağdaş sinemanın başarılı filmlerinden Bergman'ın *Yedinci Mühür*⁴ (*The Seventh Seal*, 1957) ve Arthur Miller'in oyunundan uyarlanan *Cadı Kazanı*⁵ (*The Crucible*, 1957) filmleri, sembol ve metaforların anlatımın tamamına etki ettiği ve alegorik unsurlar barındıran filmlerden bazılarıdır. Bunlara ek olarak daha güncel örnekler vermek gerekirse, *The Truman Show* (Peter Weir, 1998), reality TV kültürünün insanları nasıl tüketim nesnesine dönüştürdüğünü ve gerçeklik algısını nasıl manipüle ettiğini alegorik bir dille ele alır (Aravindhan, 2018). *Fight Club* (David Fincher, 1999), geç modernite döneminde kapitalizmin ve tüketim kültürünün yarattığı kimlik bunalımlarını, toplumsal yabancılaşmayı ve erkeklik krizini alegorik bir anlatımla yansıtır (Lizardo, 2007). *Avatar* (James Cameron, 2009) ise, emperyalizmin yerli halklar ve doğal çevre üzerindeki yıkıcı etkilerini alegorik bir bakış açısıyla işleyerek, ekolojik ve kültürel sömürüye dair güçlü mesajlar sunar (Erb, 2014).

³ Rockoff'a göre (1990) *Oz Büyücüsü*, 20. yüzyıl başındaki popülist Amerikan siyasetini temsil eden politik bir alegoridir. *Dorothy*, Orta Batı'nın soyluları için bir alegoridir, *Teneke Adam* endüstriyi ve *Korkuluk* tarımı temsil eder. Filmdeki *Korkuluk*, *Teneke Adam* ve *Korkak Aslan*'ın birlikte yüzyılın başındaki güçlü Amerikan toplumunu temsil ve idealize ettiğini de belirtir.

⁴ *Yedinci Mühür*, yaşamla ölüm arasındaki sonsuz savaşı ve insanın ebedi Tanrı arayışını ele alan dini yargı için bir alegori olarak yorumlanmıştır (Stubbs, 1975, s. 66).

⁵ *Cadı Kazanı*, Amerika'daki komünist sempatizanlarının yakalandığı McCarthy yılları ve Kızıl Korku dönemine göndermeler yapan politik bir alegoridir (Özön, 2000, s. 816).

Sanatçılar, yazarlar ve yönetmenler, belirli politik, ahlaki veya diğer toplumsal meselelere dair bir düşünceyi veya fikri formüle etmek için alegoriyi eserlerinde kullanmışlardır. Film, yönetmenin mesajını ilettiği araçtır. Yönetmenler, alegoriyi daha derin anlamlar üretmek ve politika, doğa veya ahlaki kaygılar gibi kavramları kendi bakış açılarıyla aktarabilmek için kullanırlar. Böylece film, mesajını açıkça veya doğrudan belirtmeden bir ifade aracı haline gelir.

Alegori, gizli kalmış anlamları dolaylı yollarla ifade eden bir anlatı biçimi olarak, queer temsiller ve okumalar için de önemli bir potansiyel taşır. Heidegger (2000, s. 81), *The Origin of the Work of Art* adlı eserinde alegorinin kamusal yönüne dikkat çeker: "Sanat eseri, elbette yapılmış bir şeydir, ancak yalnızca kendisini değil, başka bir şeyi de ifade eder. Yapıt, kendisinin ötesinde bir şeyi duyurur, başka bir şeyi açığa çıkarır: bu bir alegoridir." Bu perspektif, alegorinin queer bir söylem olarak da işlev görebileceğine işaret edebilir. Schoonover ve Galt (2016, s. 124), alegorinin doğrudan söylemeden bir gerçeği iletme özelliğinin queer sinematik anlatılar için kritik bir strateji sunduğunu vurgular. Alegori, sansürün etrafından dolanan bir araç olarak, yasaklanmış veya tabu konuları ima etmek ve bu yolla dünya sahnesinde bir erişim elde etmek için kullanılabilir. Özellikle 1990'lı yıllara kadar olan sinema tarihinde queer arzuların çoğunlukla gayri meşru kabul edildiği veya sorunlu bir şekilde temsil edildiği düşünülürken (Benshoff & Griffin, 2006; Dyer, 1990) alegorinin açıkça ifade edilemeyenleri dolaylı yollarla anlatmadaki rolü daha da önem kazanır. Alegorik anlatılar, queer kimliklerin ve deneyimlerin görünür kılınması için bir araç işlevi görebilir. Sinemada queer alegori potansiyelini daha iyi anlamak için, queer eleştiri ve queer okumalara başvurmak büyük önem taşır. Bu yaklaşım, filmlerin yüzeydeki anlatılarının altında yatan queer anlamları ortaya çıkarmaya ve alegorinin sansürle mücadelede nasıl bir araç olarak kullanıldığını analiz etmeye olanak tanır.

Queer Eleştiri ve Okuma Pratikleri: Kuramsal Temeller ve Yöntemsel Yaklaşımlar

Queer kuramcılar, cinselliğin bireylerin davranış ve iletişim biçimleri üzerindeki belirleyici etkisini araştırır. Queer kuram ve aktivizmin temel fikirlerini kavrayabilmek için, bu yaklaşımın ortaya çıkışına zemin hazırlayan toplumsal ve akademik bağlamı anlamak önemlidir. Queer kuram, üç temel noktaya dayanarak şekillenir; (1) Heteroseksist ana akım normlara karşı eleştirel bir duruş sergilemek, (2) Sosyal asimilasyon yerine bireysel kimlik deneyimlerine odaklanmak ve (3) Normatif olmayan cinsellikleri inceleyen alternatif eleştirel yaklaşımlar geliştirmek (Barker & Scheele, 2019; Doty, 1993; Halperin, 2003; Jagose, 2017). Queer kuramcılar, cinsellik temelli yerleşik değerleri ve temel kimlik kategorilerini bütünlendirmeye meydan okur. Kimliği sabit olarak değil, parçalanmış ve bireysel olarak görür. Eleştirel sorgulama yoluyla cinsellik meselelerini (genellikle özel ve kişisel olarak kabul edilen durumları) ön plana çıkararak arzu kavramı için yeni alanlar açar (Slagle, 2008, s. 130). Sabit olmayan kimlik dü-

şüncesi, toplumsal cinsiyet performativitesi kavramıyla açıklanır. Alanın önde gelen isimlerinden Judith Butler'ın (2014; 2019) geliştirdiği bu yaklaşıma göre cinsiyet, sabit ve doğuştan gelen bir kimlik değil, sürekli tekrarlanan eylemler ve toplumsal etkileşimler aracılığıyla inşa edilen bir performanstır. Bireyler, toplumsal normlara uyum sağlayarak ya da bu normlara meydan okuyarak cinsiyet kimliklerini şekillendirir. Bu perspektiften bakıldığında, toplumsal cinsiyet performativitesi, cinsiyetin doğuştan gelen bir özellik olmadığını, aksine kültürel olarak sürekli üretilen ve yeniden yapılandırılan dinamik bir yapı olduğunu ortaya koyar. Bu temel düşünceden yola çıkarak, edebi ve kültürel metinlerde cinsiyet ve cinsel kimlik temelli analizlerin geniş bir yelpazede ele alınabileceği öngörülebilir. 1990'larda queer kuramdan gelişen bir teknik olan queer okuma (*queering*), metinlerde heteronormatif öğeleri analiz ederek ve alternatif okumalar üreterek heteroseksüelliğin doğal ve değişmez bir norm olarak kabul edilmesine meydan okur (Somerville, 2007, s. 190). Bu teknik, cinsiyet, cinsellik ve kimlik gibi kavramların ne şekilde işlendiğini sorgulamak için edebiyattan sinemaya kadar çeşitli anlatılara uygulanabilir.

Queer medya kuramcısı Alexander Doty, *Making Things Perfectly Queer* adlı kitabında queer eleştiriyi tanımlar. Doty'e (1993, ss. 16-19) göre, queer metinler ve metinsel unsurlar; "bir dizi düz olmayan (*non-straight*) fikirlere veya ağlara atıfta bulunularak tartışılanlardır. Bu vakalardaki queerlik, lezbiyen, gay ve biseksüeli birleştirebilir veya bu etiketlerin bir kombinasyonu ile bile doğru bir şekilde tanımlanmayan metinsel queerlik oluşturabilir." Doty, metinlerin ve insanların bunlara verdiği yanıtların, herhangi bir kategorinin gösterebileceğinden daha fazla -cinsel olarak- dönüştürülebilir olduğunu savunur. Doty, queer okumanın sadece LGBTİ+ karakterler ya da açık queer temalarla sınırlı olmadığını; izleyicilerin ve okuyucuların, queer temsilleri ve anlatıları farklı bakış açılarıyla yorumlayabileceğini söyler. Slagle (2003, ss. 132-133) ise queer eleştirinin, ana akım metinlerin alternatif okumalarını sunduğunu belirtir ve ekler: "Queerlik, kasten queer olmayan metinlerde dahi yaygındır."⁶

Bu bağlamda Doty'nin (1993), "queer kodlanmış metinler" kavramı, queer okuma pratiklerinin merkezinde yer alır. Ona göre bu kavram, özellikle medya ve popüler kültür metinlerinde (filmler, TV şovları, edebiyat vb.) queer temsillerini analiz etmek için kullanılan bir yaklaşımdır. Queer kodlanmış metinler, heteronormatif toplum içinde queer temsillerin dolaylı yollarla üretildiği ve bu sayede queer izleyicilerin kendilerini bulabildiği metinlerdir. Örneğin, bir karakterin cinsel yönelimi açıkça belirtilmese bile, jestleri, söylemleri ve toplumsal rollerle ilişkisi, queer bir okumaya olanak tanıyabilir. Bu, queer bireylerin kendilerine alan yaratmalarını sağlayan bir temsil stratejisi olarak değerlendirilebilir. Doty'nin bu yaklaşımı, queer kuramın medya çalışmalarına uygulanmasında önemli bir adımdır ve metinlerin çoklu anlamlar taşıyabilece-

⁶ Bu önermeye ek olarak Doty (1993, s. 12) ilgili eserinde şunu söyler: "Hetero kültüre bir haberim var: Sizin metin okumalarınız benim için genellikle alternatif okumalar ve onlar çoğu zaman, bu kadar açık bir şekilde kitle kültürünün bir parçası olan queerliği inkâr etmeye yönelik umutsuz girişimler gibi görünüyor."

ğini, farklı izleyiciler tarafından farklı şekillerde yorumlanabileceğini vurgular. Bu, queer kimliklerin görünürlüğünü artırmanın yanı sıra, heteronormatif anlatıların ötesinde bir okuma pratiği sunar.

Queer okumalar, heteronormativiteye meydan okuyarak, tanınmış metinlerdeki alternatif unsurları öne çıkarır. Slagle'a (2003) göre queer eleştiri, bir metnin geleneksel yorumlarından farklı olsa da genel olarak cinselliği ve özellikle cinsel farklılığı görünür kılmayı hedefler. Bu eleştiri, heteronormatif yapıları analiz edip zayıflatma çabasının bir parçası olarak, heteronormatif ideallere uymayan kültürel pratiklere, olgulara ve bireylere odaklanır. Bu örnekler çoğunlukla marjinal olsa da queer eleştiri, baskın veya kanonik figürlerin ve metinlerin bile zaman zaman heteronormatif varsayımlarla tam olarak örtüşmeyen özellikler sergileyebileceğini öne sürer. Başka bir deyişle, heteronormativite, savunucularının iddia ettiği kadar tutarlı değildir. Cinsellik ve toplumsal cinsiyet alanındaki tutarsızlıklara dikkat çekmek önemlidir, çünkü bu tür tutarsızlıklar, heteronormativiteye direnme ve onu dönüştürme potansiyeline işaret edebilir (Stone, 2013, s. 156).

Hanna Kubowitz (2012, s. 202), queer okuma pratiklerini tanımlarken, okuyucuların/izleyicilerin görünüşte düz (*straight*)⁷ metinlerdeki queer anlamları keşfetmek için kullanabilecekleri stratejilere değinir. Bu stratejiler, okuyucuların 'satır aralarını okumasını' ve uzun bir sansür ve heteronormativite tarihi boyunca oluşturulmuş alt metinler ile kodlanmış queer anlamları ortaya çıkarmasını sağlar. Ayrıca, yazarların ve film yapımcılarının, izleyicilerin queer okumalarını kolaylaştırmak için kasıtlı olarak queer stratejiler kullandığı durumlar da vardır. Örneğin, 1930-1960 yılları arasında Hollywood'da uygulanan *Hollywood Production Code* adlı Hays Yasaları döneminde, bazı yapımcılar LGBTİ+ izleyicilere yalnız olmadıklarını hissettirmek için ince tavırlar, kostümler veya konuşma kalıpları gibi queer kodlar kullanmıştır. Özellikle Oscar Wilde'in eserlerinde görüldüğü gibi, yeşil karanfil gibi semboller, queer izleyiciler tarafından tanınabilir hale gelmiştir (Crawley, 2022, s. 561). Kubowitz'in yanı sıra, queer kuramın önemli isimlerinden Eve Kosofsky Sedgwick (2013, s. 4), queer'in "cinsiyet ve cinselliği oluşturan unsurların tutarlı bir şekilde anlamlandırılmadığı durumlarda ortaya çıkan olasılıklar, boşluklar ve aşırılıklar ağı" olarak da tanımlanabileceğini belirtir. Bu boşluklar, queer düşüncenin etkisi altında yeni anlamlar üretme potansiyeli taşır. Bu süreç, bir eserin temalarındaki alegorik ve tanınmış unsurları yeniden yorumlamayı da içerir.

Tarihsel olarak queer okuyucular, kurguda kendi yansımalarını bulmak için metinlere analitik bir yaklaşımla bakmış ve queer okuma, popüler kültürde kimliklerini dinamik bir şekilde yorumlama gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır (Lipton, 2008). Kubowitz'in (2012) belirttiği gibi, heteroseksüellik 'varsayılan' norm olarak kabul edildiğinden, heteroseksüel okuyucular ve izleyiciler çoğu kurgu eser için 'varsayılan hedef kitle' olarak görülmüştür. O'Connor (1998, s.

⁷ Burada kullanılan *straight* kelimesi İngilizcede, aynı zamanda, gündelik dilde 'heteroseksüel' anlamına gelen bir terimdir.

8) ise queer okuyucuların metinleri yüzeysel olarak kabul etmeyip, onları derinlemesine analiz ederek kendi deneyimlerini metne dahil ettiklerini vurgular. Benzer şekilde, Slagle (2003, ss. 133-137), queer eleştirinin kültürel metinlerin muhalif okumalarını teşvik eden bir merceke sunduğunu ve hegemonik kültürün istikrarlı kabul ettiği dört kavrama meydan okuması gerektiğini savunur; asimilasyon, özcülük, mahremiyet ve heteronormativite.

Queer kuramla bağlantılı düşünürlerin ve fikirlerin etkisiyle şekillenen queer eleştiri, cinsellik ve toplumsal cinsiyet kavramlarını, erkek-kadın, eril-dişil veya heteroseksüel-homoseksüel gibi katı ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlama eğilimine şüpheyle yaklaşır (Butler, 2019; Ellis, 2017, s. 2). Queer eleştiri, bunun yerine, cinsiyetin, cinsel arzusun ve cinsel pratiğin akışkanlığını (*fluidity*) ve öngörülemezliğini, aynı zamanda bu kavramları yapılandığı varsayılan ikili karşıtlıkların istikrarsızlığını sürekli vurgular (Stone, 2013, s. 157).

Queer okuma ve eleştirisi, yalnızca dil ve söylemsel retoriğin analizini kapsamakla kalmaz, aynı zamanda cinsel farklılık ve kimlik inşalarına odaklanan her türlü sembolik etkinliği de içerir. Her queer yaklaşım, dünyanın çeşitliliğini kabul eder ve farklılığın hem kaçınılmaz hem de arzu edilir olduğunu vurgular (Slagle, 2003, s. 131). Bu nedenle metinler, bireysel deneyimlere ve perspektiflere bağlı olarak farklı okumalara açık hale gelir. Bu çeşitliliği göstermek için sıkça kullanılan örneklerden biri *Oz Büyücüsü'nün* (*The Wizard of Oz*, 1939) film uyarlamasıdır. Filmin geleneksel okuması, ailesinin yanına dönmek isteyen genç bir kızın büyüleyici çocuk hikayesi olduğu yönündedir. Ancak alternatif okuma biçimleri, filmin anlam dünyasını önemli ölçüde genişletir. Örneğin, bazı yorumcular filmi 20. yüzyıl başındaki Amerika'nın ekonomik koşulları üzerinden değerlendirirken (Littlefield, 1964), queer okuma pratiğini benimseyen eleştirmenler filmi bir farklılık ve kimlik keşfi anlatısı olarak yorumlamaktadır. Bu bağlamda, Alexander Doty'nin *My Beautiful Wickedness: The Wizard of Oz as Lesbian Fantasy* (2003) adlı makalesi, *Oz Büyücüsü'nü* queer bir perspektifle ele alır. Doty'ye göre film, bir lezbiyen hikayesi olarak okunabilir ve özellikle kadın karakterler arasındaki dinamikler bu bağlamda çözümlenebilir. Batının Kötü Cadısı *butch* olarak kodlanırken, Kuzeyin İyi Cadısı Glinda *femme* bir lezbiyen olarak değerlendirilmektedir. Doty, *Dorothy'nin Oz'daki yolculuğunu*, bu iki figür arasında konumlanarak kendi lezbiyen kimliğini keşfetme süreci olarak açıklar. *Dorothy'nin*, gerçek dünyadaki toplumsal normlardan uzaklaşıp *Oz'da* özgürleşmesi, queer bir öz-farkındalık deneyimi olarak okunabilir. Doty'ye göre *Over the Rainbow* şarkısı, queer bireylerin toplum içinde 'gizli bir dünya' arayışını tasvir eder. *Dorothy'nin Arkadaşı* argosu,⁸ film ve başrol oyuncusu

⁸ Dorothy Gale tasvirinden türetilen ve gay erkeklerin birbirlerini tanımlamak için kullandıkları bir kod ifadesi haline gelen '*Dorothy'nin Arkadaşı*' (*Friend of Dorothy*) argo bir terim olarak bilinir. Filmde *Dorothy*, *Korkak Aslan* da dahil olmak üzere 'farklı' olan karakterleri ve farklılıklarını hemen kabul eder. Aslan, bir şarkı aracılığıyla kendisini bir '*hanım evlad*' (*sissy*) olarak tanımlar ve stereotipik bir şekilde gay (veya en azından efemine) tavırlar sergiler. *Aslan*, *Dorothy'nin* eşcinsel bir erkekle tanışmasının ve sorgulamadan onu kabul etmesinin kodlanmış bir örneği olarak görülür (Paglia, 1998).

Judy Garland⁹ etrafında gelişen queer ikonografiyi destekleyen kültürel bir referanstır. Doty'nin yorumuna göre *Oz Büyücüsü*, 20. yüzyıl ortalarında Amerika'da bir queer birey olarak büyüme hikayesi olarak okunabilir. Bu perspektif, queer eleştirmenlerin ana akım izleyici kitlesine yönelik metinlerin çoğu zaman queer imalar ve çağrışımlar içerdiğine dair vurgularına işaret etmektedir.

Queer kuram, araştırmacılara cinselliğin ve farklılığın iletişim pratiklerinde nasıl işlediğini sorgulayan eleştirel bir bakış açısı sunar. Dar anlamda, cinselliğin retorik ve performatif rollerini çözümlemek için bir model sağlarken (Butler, 2019), daha geniş anlamda kimliklerin özcülüğünü reddederek bunları akışkan ve değişken yapılar olarak ele alır (Jagose, 2017). Bu bağlamda queer kuram, farklılıkları merkeze alarak kimlik politikalarını yeniden çerçevelendiren bir yaklaşım sunar ve kimliğin durağan değil, dinamik bir süreç olduğunu anlamada önemli bir araçtır (Butler, 2014; Sedgwick, 2013). Böylece queer kuram, ana akım metinlerdeki queer imaları ve kimlik arayışlarını çözümlemek için kuramsal bir zemin oluşturabilir.

Queer okuma, metinleri yeniden yorumlayarak karakterleri kültürel bir metin olarak ele alabilir ve heteronormatif yapılar ardındaki anlam katmanlarını açığa çıkarabilir (Doty, 1993). Bu süreç, bireylerin kimlik keşfi ve farkındalık süreçleriyle ilişkilendirilir; örneğin, *Küçük Deniz Kızı*'nda Ariel'in babasına karşı çıkarak insan dünyasına geçişi, *coming of age*¹⁰ teması üzerinden queer bir anlatı olarak okunabilir. Bu çalışma, filmin alegorik unsurlarının queer temsillere açık olduğunu ve kimlik inşası potansiyeli taşıdığı varsayımı üzerinden bazı araştırma sorularını benimseyerek hareket etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, *Küçük Deniz Kızı* (1989) filminin anlatısal, görsel ve söylemsel unsurlar aracılığıyla queer alegori olarak nasıl okunabileceğini analiz etmek ve bu okumanın toplumsal cinsiyet, kimlik ve heteronormatif normlarla nasıl bir ilişki kurabileceğini görünür kılmaktır. Film, queer okuma pratiği kullanılarak incelenmiş ve içerdiği alternatif kimlik temsilleri eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda çalışma, aşağıdaki temel araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

- Filmdeki queer alegori hangi anlatısal ve görsel unsurlar aracılığıyla

⁹ Filmin başrol oyuncusu Judy Garland (1922-1969) geniş çapta bir gay ikon olarak kabul edilir. Eşcinsel erkekler arasında bir ikon olarak konumlanmasında; bir oyuncu olarak yeteneğine duyulan hayranlık, kişisel mücadelelerinin Amerika'daki eşcinsel erkeklerinkini de yansıtıyor gibi görünmesi, şöhretinin yüksekliği ve bir camp figürü olarak değeri gibi nedenler gösterilir. *Oz Büyücüsü*'ndeki Dorothy rolü de bu statüye katkıda bulunmasıyla bilinir (Dyer, 1986, s. 156).

¹⁰ Genellikle genç olan bir kahramanın çocukluktan yetişkinliğe veya reşit olmaya kadarki büyüme sürecine odaklanan bir anlatı türüdür.

inşa edilmektedir?

- Filimde yer alan diyaloglar ve şarkı sözleri, heteronormatif düzen ve queer kimliklerin görünürlüğü açısından nasıl bir söylem üretmektedir?
- Filmdeki karakterlerin kimlik performansları ve dönüşüm süreçleri, queer kimlik deneyimleriyle (kimlik keşfi, toplum içinde kabul görme süreci vb.) nasıl ilişkilendirilebilir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada temel yöntem olarak metin analizi benimsenmiştir. Metin analizi, medya ve kültürel çalışmalar alanında filmlerin yalnızca eğlence ürünü değil, aynı zamanda toplumsal değerler, ideolojiler ve kimlik temsilleri üreten metinler olarak incelenmesine imkân tanır. İnceoğlu ve Çomak'a göre (2009, s. 19) metin, çevresindeki toplumsal, kültürel ve politik bağlamlarla birlikte anlam kazanan yapısal bir örgüdür. Bu nedenle filmlerin çözümlemesi yalnızca içerikle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda üretildiği bağlamı da dikkate almayı gerektirmektedir.

Alan McKee (2003, s. 4) metni, insanların anlam yüklediği herhangi bir şey olarak tanımlar; bir kitap, televizyon programı ya da film, metin olarak okunabilir. Metin analizi bu açıdan, yalnızca 'neyin gösterildiğini' değil aynı zamanda bu gösterimin kültürel anlamlarını ve ideolojik etkilerini de araştırmaya odaklanır. Bu yöntem, olguları tanımlamaktan ziyade yorumlamaya dayanır; metni kültürel bağlamı içinde ele alarak ona kimlik, cinsiyet ve toplumsal normlar gibi boyutlarda anlam kazandırmaya çalışır (McKee, 2003, ss. 63-64).

Remenyi (2006, s. 22) metin analizini, kodlar ve göstergeler arasındaki ilişkilerin çözümlenmesi ve bu ilişkilerin ayrıntılı bir şekilde kategorileştirilmesi olarak görür. Metin analizi, eleştirel kuramlarla birleştğinde kültürel temsillerin inşasını çözümlemede daha işlevsel hale gelir; örneğin, feminist yaklaşımlar toplumsal cinsiyeti, Marksist yaklaşımlar sınıfı, queer kuram ise cinselliğin ve kimliğin kültürel anlatılarda nasıl şekillendiğini açığa çıkarır (Kellner, 2003, ss. 13-15). Dolayısıyla metin analizi, queer kuram ve queer eleştiriyi birlikte kullanıldığında, filmlerde heteronormatif yapılarla çatışan veya onları esneten anlam katmanlarını ortaya çıkarma imkânı sunabilir.¹¹

Çalışmanın kuramsal çerçevesi queer kuramdır. Butler'ın (2014) toplumsal cinsiyet performativitesi ve Doty'nin (1993) queer kodlanmış metinler yaklaşımının, filmin alternatif kimlik temsillerini yorumlamak için zemin sağlayabile-

¹¹ Kimlik üzerine yapılan metin analizlerine bakıldığında cinsiyet farklılıkları ya da cinsel yönelimlerin de yorumlamaları öne çıkmaktadır. Bu duruma McKee (2003, s. 70) ünlü çocuk programı Teletubbies üzerinden örnek vermektedir. Ona göre bu programda dört cinsel yönelim dört farklı renk ve sembolle ifade edilmiştir. Tinky Winky karakterinin hem mor renk olması hem de başında yer alan antenin üçgen işareti olmasıyla bir gay rol modeli üstlendiğini belirtmiştir.

ceği varsayılmaktadır. Bu kuramsal perspektif, metin analizine rehberlik eden bir okuma pratiği işlevi görmüştür.

Analiz sürecinde öncelikle film baştan sona izlenmiş ve queer alegoriye işaret etme potansiyeli taşıyan sahneler seçilmiştir (ör. *Part of Your World*, *Under the Sea* gibi müzikal sahneler, *Triton*'un mağara sahnesi, *Ursula*'nın dönüşümü gibi). Çalışma üç unsura odaklanmıştır: (1) görsel kodlar ve semboller (ör. *Ariel*'in mağarası, *Ursula*'nın dönüşümü), (2) diyaloglar ve şarkı sözleri (özellikle *Part of Your World*'un kimlik arayışına işaret eden temaları), (3) karakter performansları ve dönüşüm süreçleri (*Ariel*'in dünyalar arası geçişi, *Ariel*'in ve *Ursula*'nın bedensel temsilleri). Bu öğeler queer kuramsal kavramlarla (ör. performativite, queer kodlama, dolap metaforu, normatif olmayan kimlikler vb.) ve queer kimlik deneyimleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmış, filmin heteronormatif düzen karşısında sunduğu alternatif anlam katmanları tartışılmıştır. Ek olarak bu yorumlar filmin dönemsal üretim bağlamıyla (ör. Howard Ashman'ın müzikal katkıları, Andreas Deja'nın karakter tasarımları) desteklenmiştir. Fakat bu çalışmanın kapsamı, yaratıcıların niyetini tartışmak değil, metinsel çözümlemeye odaklanmaktadır. Böylece bu çalışma, metin analizi yöntemini queer kuramsal bir perspektifle bütünleştirerek,¹² filmin görsel, söylemsel ve karakter temsilleri aracılığıyla queer alegorik unsurların nasıl inşa edilebildiğini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Bulgular ve Yorum

Küçük Deniz Kızı, 1837'de Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen tarafından yazılan bir peri masalıdır. Bazı araştırmacılar (Garfield, 2004; Austin, 2020) hikâyenin Andersen'in Collin'le ilişkisinden esinlenmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Collin, Andersen'in aşkına karşılık vermez ve bir kadınla evlenir (Austin, 2020, s. 257). Özgün hikâyede, *Deniz Kızı*'nı görünce güzelliğine hayran kalan prens onu bir eş gibi değil, bir çocuk gibi sever ve başka bir kadınla evlenir. Deniz kızı ise büyük bir ıstırap içinde yaşamaya devam eder. Bu durum, sözü edilen araştırmalarda ikilinin ilişkisiyle ilişkilendirilir. Biyografi yazarı Jackie Wullschlager (2001), Andersen'in kendi cinsel kimliğiyle ilgili çelişkili duygularına dayanarak, *Küçük Deniz Kızı*'nın cinsellik korkusuyla ilgili bir hikâye olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu okumaların, film uyarlamasının queer alegori potansiyelini artıran tarihsel bir arka plan sunduğu düşünülmektedir.

Küçük Deniz Kızı filminin konusu

Küçük Deniz Kızı, Walt Disney tarafından üretilen ve 1989'da gösterime giren Amerikan animasyon filmidir. John Musker ve Ron Clements'in yazıp

¹² Doty'nin (1993), *Making Things Perfectly Queer* kitabı, Benshoff & Griffin'in (2004) *Queer Cinema*, *The Film Reader* adlı kitabı ve Stuart'ın (2008) *Performing Queer Female Identity on Screen: A Critical Analysis of Five Recent Films* kitabı, queer metin analizlerine örnek gösterilebilir.

yönettiği ve iki dalda Oscar ödülü (En İyi Müzik ve En İyi Şarkı) kazanan film, Hans Christian Andersen'in 1837 tarihli aynı adlı peri masalına dayanmaktadır. Film, insan olmayı hayal eden ve Eric adında bir insan prens'e âşık olan *Ariel* adlı genç bir deniz kızı prensesinin hikayesine odaklanır.

Genç deniz kızı *Ariel*, insan dünyasına büyük bir merak duyar ve yasak olmasına rağmen batık gemileri keşfeder. Bir gün yakışıklı Prens Eric'i görür ve ona âşık olur. Bir gün bir fırtına sırasında Eric'in gemisi batar. *Ariel*, Eric'i kurtararak kıyaya bırakır; fakat prens yalnızca *Ariel*'in büyüleyici sesini hatırlayarak uyanır. *Ariel*'in insan dünyasına duyduğu ilgiyi ve batık gemilerden topladığı insan eşyalarını sakladığı mağarayı keşfeden babası kral Triton çok sinirlenir ve *Ariel*'in gizli mağarasını yok eder. İnsan olmayı her şeyden çok arzulayan *Ariel*, deniz cadısı *Ursula*'yla tehlikeli bir anlaşma yapar: Üç gün boyunca insan olacak ancak bu sürede sesini kaybedecektir. Bu süre içinde *Eric*'ten gerçek aşk öpücüğünü alamazsa *Ursula*'nın kölesi olacaktır. İnsan formuna bürünerek yer yüzüne çıkan *Ariel*, *Eric*'le vakit geçirir, onunla yakınlaşır. Fakat *Ursula*, *Vanessa* adında güzel bir kadına dönüşerek *Ariel*'in sesini kullanır, *Eric*'i büyüler ve onunla evlenmeye kalkışır. *Ariel* ve dostları düğünü bozup *Ursula*'nın oyununu ve gerçek kimliğini açığa çıkarır. Ancak süresi dolduğu için *Ariel* tekrar deniz kızına dönüşür ve *Ursula*'nın esiri haline gelir. Olaydan sonra haberi olan Kral Triton, kızını kurtarmak için kendi özgürlüğünü *Ursula*'ya feda eder. Sonrasında yaşanan mücadelede *Eric*, *Ursula*'yı alt ederek denizi *Ursula*'dan kurtarır. Nihayetinde kızının mutluluğunu gören Triton, *Ariel*'i insana dönüştürür ve *Ariel*, *Eric*'le birlikte insan dünyasında yeni hayatına adım atar.

***Küçük Deniz Kızı*'nda queer alegori: 'Part of Your World' ve aidiyet arayışı**

Griffin'in (2000) *Küçük Deniz Kızı* filmine yönelik queer okumasında filmde, açık eşcinsel söz yazarı ve yapımcı Howard Ashman'ın (geniş ölçüde filmin en derin yaratıcı zihni olarak kabul edilir) ve açık eşcinsel animatör Andreas Deja'nın etkilerinin görüldüğünü belirterek bu durumun filme queer bir mercekten bakmaya elverişli bir bağlam sağladığını belirtir. Ona göre Deja, çizdiği karakterler üzerinde cinsel yöneliminin etkisi olduğunu çeşitli röportajlarında açıklamıştır. Griffin (2000), filmin tematik olarak 'fantezi, kaçış ve yasak aşk' gibi unsurlar üzerine kurulu olduğunu öne sürmektedir. Bu okumanın yanı sıra film, deniz kızı olarak kimliğini icra etmek için hissettiği toplumsal ve ailevi baskılar ile bir insan kimliğini gerçekleştirme arzusu arasında bir karakterin mücadele hikâyesi olarak da anlaşılabilirdiğinden farklı queer yorumlamalara açık bir yapı oluşturabilmektedir.

Ariel, kendini deniz altındaki dünyaya ait hissetmeyen, farklı bir varoluş biçimi arzulayan bir karakter olarak tanıtılır. Kimliğini su altında değil, insan dünyasında bulabileceğine inanır. Onun insan olma arzusu ile, queer bireylerin heteronormatif düzende farklı hissetmesi ve kendi kimliğini bulma süreciyle benzerlik kurulmasına olanak tanıdığı düşünülebilir.

Ariel'in yolculuğu, dışlanma hissi ve kimlik arayışı açısından queer kimlik anlatılarıyla paralellik kurulmasına olanak tanımaktadır; Meyer (2003) tarafından belirtildiği üzere, queer bireylerin heteronormatif ortamlarda karşılaştığı sosyal reddedilme ve kimlik oluşturma süreçleri, bu anlatıyla ilişkilendirilebilir. Bu paralellik (alegorik anlamda) filmdeki *'Part of Your World'* adlı şarkıda karakterin ağzından açıkça dile getirilmiştir. *Part of Your World*, yaşanmak istenilen hayata yakın olmakla ancak onu somutlaştıramamakla ilgili olup, *Ariel*'in içselliği ve onu gerçekten neyin harekete geçirdiği hakkında seyirciyi bilgilendiren şarkı sözlerine sahiptir. Şarkı, *Ariel*'in insan olma ihtiyacına odaklandığı gibi onun yalnızlık duygularını ve 'aitmiş gibi hissetme' arzusunu da vurgular. *Ariel*, kendi kimliğiyle, olduğu gibi aidiyet hissetmek ister fakat tam anlamıyla toplumsal cinsiyet normlarıyla çevrili bir dünyada yaşıyor gibi görünmektedir. *Ariel*, yüzeyin üzerindeki insan dünyasına bakarken, orada arzu ettiği gibi kabul edilmeyi ne kadar çok istediğini vurgular. İnsanlara ait çeşitli eşyaları sakladığı mağarasında söylediği bu şarkıda, denizin dışındaki dünyada yapmak istediklerini sıralar: *koşmak, kumsalda gezmek, güneşin altında durmak, dans etmek, insanların bildiklerini bilmek*. *Ariel*'in mağarasında sakladığı insan eşyaları, onun kendi kimliğine dair duyduğu merak ve keşfetme süreciyle ilişkilendirilebilir. Bu durum, bazı queer bireylerin toplum tarafından kabul edilmeyen yönlerini önce özel bir alanda keşfetme (Sedgwick, 1990) süreciyle ilişkilendirilebilir. Bu nedenle mağara, queer okuma çerçevesinde bir 'closet' (dolap)¹³ metaforu olarak değerlendirilebilir. Filmin bu sahnesinde, mağaranın karanlık ve izole yapısı, *Ariel*'in babası *Triton*'un erişemediği gizli bir alan olarak tasvir edilir. Örneğin, *Ariel*'in *'Part of Your World'* şarkısını mağarada ve yalnız başına söylemesi, insan dünyasına duyduğu özlemi ifade ettiği özel bir anı işaret eder: "İnsanların olduğu yerde olmak istiyorum / Onları dans ederken görmek istiyorum". Bu bağlamda şarkı sözleri, *Ariel*'in kendi dünyasında kabul görmediği yönlerini güvenli bir alanda dile getirmesine olanak tanır. Bu sözler, queer bireylerin toplumsal normlardan uzak, kendilerine ait bir alanda kimliklerini keşfetme sürecine işaret edebilir. *Triton*'un mağarayı keşfedip yok ettiği sahneyse heteronormatif otoritenin baskısını hatırlatan bir temsil olarak yorumlanabilir.

¹³ "Closet" (Türkçede dolap), queer bağlamda bireyin cinsel yönelimini veya cinsiyet kimliğini toplumdaki gizlemesini ifade eden bir terimdir. "Being in the closet" (dolapta olmak), bir kişinin queer kimliğini açıklamaması veya gizli yaşaması anlamına gelir (Sedgwick, 1990).

Görsel 1. Ariel ve Gizli Mağarası

Şarkıda *Ariel*, nasıl davranması ve kimi sevip kimi sevmemesi gerektiğinin kendisine dayatılmadığı bir topluma ait olma arzusunu ifade eder. Kendi varlığına dair derin yanıtlar bulabileceğine inandığı bir topluluğun parçası olmak ister. Şarkı, yalnızca romantik partner bulma arzusunun ötesinde, kabul ve aidiyet arayışını da çağırıştırabilecek bir anlatı sunarken, aynı zamanda onu gören ve kabul eden daha geniş bir topluluk arayışıyla da açıklanabilir. *Ariel*'in insan dünyasına duyduğu özlem ve bu hayalin peşinden gitmesi, toplumsal normlarla çatışan bireysel queer kimlik arayışlarıyla ilişkilendirilebilir; bu, kimlik çatışması teorisinde belirtilen sosyal beklentiler (örneğin, cinsiyet rolleri) nedeniyle ortaya çıkan iç gerilime benzer ve kültürel arka planın yarattığı baskılarla bireysel ifadeyi zorlayabilir (Ziyi & Kamaruzaman, 2025, s. 22). Bu durum aynı zamanda queer kimlik gelişiminde öne çıkan toplumsal baskılar ve azınlık stresi çerçevesinde tartışılabilir (Meyer, 2003). Sonuç olarak *Part of Your World*, farklı dünyalar arasında seçim yapma çabasını queer ikilemlerle ilişkilendirilebilecek bir anlatı sunar.

Bilinen ve bilinmeyen dünyalar arasında kimlik çatışması

Ariel'in insan dünyasına olan hayranlığı başlangıçta ailesinden sakladığı bir şey olarak gösterilir. Ancak zamanla, deniz altındaki yaşamın onun için ne kadar boğucu olabileceği, insanlara duyduğu ilgiden dolayı babası *Kral Triton*'dan sürekli sert tepkiler almasıyla belirginleşir. *Ariel*'in insanlara karşı gösterdiği her türlü yakınlık, babasını öfkelenendirir ve insanların tehlikeli olduğu yönündeki önyargılarını pekiştirir. *Kral Triton*, insan dünyasını tehdit olarak görerek kızını bu dünyadan uzak tutmaya çalışır. Queer okuma bağlamında, bu durum aile içi koruma çabalarının bireysel kimlik arayışını sınırlayabileceğini çağırıştırır; nitekim Ryan ve arkadaşlarının (2010) çalışmasında gösterildiği üzere, ebeveynlerin reddedici ya da aşırı sınırlayıcı tutumları, queer gençlerde kimlik oluşumunu kısıtlayarak ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. *Ariel*, ailesinin değerlerini dışarıdan paylaşır ve normal gibi davranır ancak iç dünyasında farklı olduğunu hisseder. İnsanların dünyasına ait olmayı arzular ve bu hayalini uzaktan izlemekle yetinir. Ancak, masum bir merakтан öteye

geçen, ailesinden ayrılmasını gerektiren somut bir nedeni yoktur. *Ariel*, başlangıçta babasının beklentilerine uyum sağlamaya çalışır gibi görünse de insan dünyasına duyduğu ilgi, *Part of Your World* şarkısında açıkça ortaya çıkar: “Hazırım insanların bildiklerini bilmeye”. Bu durum *Ariel*’in, geleneksel bir deniz kızı hayatını sürdürme isteğinden ziyade farklı bir kimlik arayışını yansıtabilir.

Kendini keşfetme sürecinde toplum tarafından kabul edilme arzusu duyan birçok queer birey gibi (Herek, 2004), *Ariel* de kendini insan dünyasına ait hissederek ancak bu dünyaya uyum sağlayıp sağlayamayacağı konusunda belirsizlik yaşar. Kimliğiyle ilgili iç çatışması, onun kendi yerini bulma arayışına yön verir. Fakat bu düşünceler, *Ariel*’in *Eric*’i görmesiyle tamamen değişmiştir. *Ariel*’in *Eric* ile karşılaşması, insan dünyasına duyduğu ilgiyi daha da güçlendirir. Bu noktadan itibaren *Ariel*, ait hissettiği dünyada yaşama isteğini daha doğrudan bir şekilde ifade etmeye başlar.

Eric karakteri, anlatı içinde diğer *Disney* prenslerinden farklılaşan bir figür olarak, normlardan sapma arzusunu yansıtır. *Eric*’in rolü, *Ariel*’in insan dünyasına duyduğu özlemi somutlaştıran bir katalizör olarak değerlendirilebilir; ancak bu katalizörlük, yalnızca romantik bir hedef olmaktan öte, normatif düzenin dışına çıkma arzusunu paylaşmasıyla anlam kazanır. Örneğin, *Eric*’in kendisine yapılan heykeli umursamaması, denize açılmayı tercih etmesi, dans etmeyi ve tasasız olmayı sevmesi, kraliyet otoritesine ve geleneksel prens beklentilerine kayıtsızlığını ortaya koyar. Bu sahneler, *Eric*’in bireysel özgürlük arayışını vurgular ve *Ariel*’in deniz altındaki normatif dünyadan kaçış isteğiyle paralellik oluşturur: *Ariel*, bedeninden sapmayı arzularken *Eric* ise prens rolünden uzaklaşmayı seçer. Queer okuma çerçevesinde, *Eric*’in geleneksel prens beklentilerine kayıtsız tutumu, *Ariel*’in queer kimlik yolculuğuyla ilişkilendirilebilecek bir paralellik sunar; her iki karakter de mevcut düzenin dayattığı rollere mesafeli durur. Benzer biçimde güncel araştırmalar, queer gençlerin heteronormatif beklentilere karşı mesafe aldığını ve bu durumun kimlik gelişim süreçlerinde belirleyici olduğunu göstermektedir (Cederved, Glasdam & Stjernsward, 2024). Böylece, *Eric*’in varlığı, *Ariel*’in kimlik çatışmasını yoğunlaştıran ve heteronormatif normlarla karşıtlık içinde okunabilecek bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Ariel’in *Eric*’le karşılaşması, onun bir insan olarak kendisine ilişkin anlayışını yoğunlaştırır ve hikâye, bir kimlik çatışmasına odaklanmaya devam eder. *Ariel*’e göz kulak olması için görevlendirilen yengeç *Sebastian*, Oscar ödüllü ‘Under the Sea’ (*Denizin Altında*) şarkısını söyleyerek *Ariel*’i insan olma umutlarından vazgeçmeye ikna etmeye çalışır. Bu çerçevede *Sebastian* karakteri, *Ariel*’in insan dünyasına duyduğu ilgiyi engellemeye çalışan, ebeveyn korumacılığı ve toplumsal kuralların savunucusu bir figür olarak okunabilir. Hikâye, sadece aşkı bulmak veya bir erkek bulmakla ilgili olsaydı, *Sebastian*, *Ariel*’i ‘denizde çok balık var’ argümanı ile başka birine âşık olmaya teşvik edebilirdi. *Sebastian*, okyanusun uygun deniz adamlarıyla (*merman*) dolu olduğunu açıklayabilir ve *Ariel*’i onlardan biriyle çıkmaya kışkırtabilirdi. Bunun yerine *Sebastian*’ın şarkısının,

performatif kimliğe odaklandığı söylenebilir. Şarkı genelinde *Sebastian*, "insan dünyasının bir karmaşa" olduğu ve bir deniz kızı olarak *Ariel*'in denize ait olduğu konusunda ısrar eder. *Ariel*'i 'senin evin aşığı' diyerek uyarır. Deniz altında yaşamının göreceli avantajları hakkında *Ariel*'i bilgilendirir. Sebastian, okyanusun karadan daha estetik olduğunu ve insanların sıcak güneşte çalışmak zorundayken deniz canlılarının günü yüzerek geçirdiğini de söyler:

"Burada bütün balıklar mutlu / Dalgaların içinden çıktıkça yuvarlanıyorlar / Karada-ki balıklar mutlu değil / Üzgünler çünkü kaselerindeler"

Bu durum, queer bireylerin kimliklerinin aile veya çevre tarafından her zaman anlaşılmamasıyla ilişkilendirilebilecek bir durumu çağırıştırır; nitekim Sebastian da *Ariel*'in kimliğinin temelde doğduğu bedenle bağlantılı olduğuna inanır. Sebastian'ın 'Under the Sea' şarkısındaki müzikal tavsiyesi, *Ariel*'i mevcut düzene uymaya teşvik eden bir söylem olarak okunabilir. Bu bağlamda okyanusu (heteronormatif düzeni) karadan (öteki düzenden) üstün ve aynı zamanda bir deniz kızı olarak *Ariel* için daha uygun ve daha mutlu olabileceği bir yer olarak çerçeveler. Sebastian, *Ariel*'e 'daha ne aradığını' sorar ama bir cevapla ilgilenmez. Bu retorik sorunun anlamı, başka yere bakması gerekmediği, çünkü onun denize ait olduğu ve başka hiçbir yerde tatmin olamayacağına işaret olabilir. *Ariel*'e 'herkes gibi' olmanın çok daha kolay olduğunu ve aşkının asla gerçekten kabul edilmeyeceğini açıklamaya çalışır. Sebastian, *Ariel*'in insan dünyasına olan ilgisini engellemeye çalışan bir karakter olarak görülmektedir. Onun 'Under the Sea' şarkısında *Ariel*'i su altında kalmaya teşvik etmesi, geleneksel değerleri ve bilinen düzeni koruma arzusuyla ilişkilendirilebilir. Bu durum, bireylerin içinde büyüdükleri heteronormatif toplum tarafından mevcut düzene uyum sağlamaya zorlanmasıyla paralellik gösterebilir. Sebastian'ın 'Under the Sea' şarkısındaki ısrarı, normatif düzeni savunma çabası olarak okunabilirken, bu durum hem *Ariel*'i koruma arzusunu hem de mevcut düzenin korunmasına yönelik bir söylemi yansıtır. *Sebastian*'ın 'insan dünyası, bir karmaşa' sözleri, insan dünyasını tehlikeli olarak çerçeveleyerek *Ariel*'i deniz altında tutma isteğini yansıtır. Bu durum hem koruma arzusunu hem de heteronormatif normları pekiştirme çabasını gösterir.

Sebastian'ın anlayışlı bir arkadaşa dönüşmesi, *Ariel*'in ancak deniz kızı yerine insan gibi davranabilirse mutlu olacağını kabul etmesinin bir sonucudur. *Ariel* bir insana dönüştükten sonra *Sebastian* onu deniz cadısı *Ursula*'ya dönmesi, sesini geri istemesi ve tekrar deniz kızı olması için cesaretlendirir: "O cadının sana sesini geri vermesini sağlayabilirsek, eve tüm normal balıklarla gidebilir ve öylece kalabilirsin." Ardından *Ariel*'in yüzündeki kederli ifadeyi fark eder "ve hayatının geri kalanında sefil olursun" diye devam eder. Sebastian'ın okyanustaki yaşamı ifade etmek için 'normal' kelimesini kullanması, *Ariel*'in kimlik performansına karşı direnişinin bir örneği olarak görülebilir. Sonunda *Ariel*'in bir insan olarak kendisiyle özdeşleşmesinin onun mutluluğunun merkezinde olduğunu anlar ve ona yardım etmeyi kabul eder. *Ariel* bir insan olarak okyanustan tamamen çıktığında, *Sebastian* başlangıçta itiraz etse de sonunda kucaklayabildiği kimlik performansını kabul eder. *Sebastian*'ın konuşması, başlangıçta normatif

sınırları koruyan bir düzenleme işlevi görürken, anlatının ilerleyişiyle birlikte karakterin konumu değişir.

Öteki olmaktan kendini bulmaya: 'Ariel'in beden ve kimlik deneyimi

Spencer (2014),¹⁴ *Ariel*'in hikayesinin queer kimlik arayışıyla paralellikler taşıyabileceğini ve beden dönüşümüne odaklanmasıyla transgender deneyimine dair bir analogi sunabileceğini öne sürer. *Ariel*'in 'yüzgeçlerini çevirerek çok uzağa gidemezsin / zıplamak, dans etmek için bacaklara ihtiyaç var' sözleri, deniz kızı bedeninden insan bedenine geçiş arzusunu açıkça dile getirir; bu durum, bireyin mevcut bedeni ile öznel kimlik algısı arasındaki uyumsuzluk his-sine benzer bir şekilde yorumlanabilir. *Ariel*'in dünyası onu deniz kızı olarak tanımlar, oysa o kendini insan olarak algılar. *Ariel*'in deniz kızı bedenindeyken insan dünyasına duyduğu güçlü aidiyet duygusu, insan yapıtlarına duyduğu hayranlıkla başlar; bu hayranlık, onun deniz altındaki insan yapımı eserleri toplaması ve insan kültüründen oldukça etkilenmesiyle somutlaşırken, toplumsal normların dışında bir kimlik deneyimi yaşayan bireylerin gündelik seçimleriyle benzerlik kurulabilir. *Ariel* kendini bir insan vücuduyla hayal eder ve bacaklara sahip olma arzusunu sıkça ifade eder. *Ariel*'in beden dönüşüm arzusu, Spencer'in (2014) belirttiği gibi, bazı queer kimlik arayışlarıyla paralellikler taşıyabilir. *Ariel* içinde hissettiği gibi dışarıya açılabilmesi ve başkaları tarafından gerçekte olduğu insan olarak kabul edilebilmesi için vücudunu fiziksel olarak dönüştürmeye yönlendirir.

Ariel'in dönüşüm süreci, sessiz kalma meselesiyle başlar. *Ariel*, kimliğini tam olarak gerçekleştirme yolunda kısa bir süre susturulması gerektiğini fark etmiş olabilir. Bu durum, *Ariel*'in arzuladığı kimlik performansını benimseme yolculuğuyla tutarlı görünmektedir. *Ariel*, kendisine her zaman doğal gelen kimliğini nihayet ifade ederken bile, bir sessizlik döneminden geçmeden o kimliği tam anlamıyla yaşayamadığını anlamış olabilir. *Ariel*'in geçiş süreci kolay veya hızlı olmamıştır. Sesini bir insan vücudu karşılığında *Ursula*'ya vermesi, bir kimlik dönüşümü sürecinin alegorik olarak bedellerle ilişkilendirilebileceğini düşündürür. Bu süreç, kimlik değişiminin bireysel bedellerle (Stryker, 2006) ilişkili olabileceğini yansıtabilir.

Ariel'in geçiş yolculuğu, bacaklarına kavuştuğu anda bitmez. Geçişinin ilk aşamasında, değişmiş vücuduna alışır ve sesi olmadan bile meraklı, cesur ve kendini göstermenin yollarını bulur. Ancak *Ariel*, sesinin temsil ettiği şekliyle en derin ruhunu henüz ifade edemiyordur. Sanki onun için daha sınırlı bir geleksel insan çekiciliğini taklit etmeye çalışırken daha güvende hissediyormuş gibi *Eric*'e kendisi hakkındaki gerçeği açıklamakta tereddüt eder. Sesinin, ruhunun daha karmaşık ruhsal ifadesi olan sesinin aslında sevdiği/ihtiyacı olduğu şey olduğunu anlamaz. Ancak *Scuttle* ona *Vanessa*'nın (*Ursula*'nın büründüğü insan kimliği) kim olduğunu söyleyince *Ariel* düğünü durdurmak için harekete geçer ve hayvan arkadaşlarının yardımıyla sesini geri alır. Dolayısıyla *Ariel*'in

¹⁴ Spencer (2014) filmi transgender kimlik anlatısı odaklı ele alırken, bu çalışma, queer alegoriyi tüm kimlik deneyimlerini kapsayacak şekilde genişletmeye çalışmıştır.

bedensel dönüşüm ile ruhsal ifadesini bir araya getirme arayışı ancak tüm gerçeğini ifade ettiğinde ve kim olduğunun hiçbir yönünü gizlemediğinde ortaya çıkar. Uyum süreci zor olsa da *Ariel*'in dönüşümünün anlatıda olumlu bir biçimde sonuçlandığı görülmektedir.

Ariel'in bedensel dönüşümü ve farklı bir kimliğe duyduğu özlemin, transgender deneyimlerle karşılaştırmalı olarak tartışılacak paralellikler barındırdığı düşünülse de film doğrudan bir transgender temsili sunmamaktadır. Bunun yerine, queer alegori çerçevesinde filmin, toplumsal normlarla çatışan kimlik arayışı ve farklı bir kimlik performansı sergileme arzusu üzerinden bir perspektif sunduğu söylenebilir.

Varsayımları aşmak: Queer kimliğin kabulü

Ariel'in hikayesi, bireyin kimlik keşfi sürecinde aileyle yaşadığı gerilimleri yansıtan bir anlatı olarak okunabilir; bu, bazı queer bireylerin aile reddi nedeniyle kimlik oluşumunda karşılaştığı çatışmalara paralel bir süreçtir (The Trevor Project, 2024).¹⁵ *Ariel*'in babasıyla ilişkisine yönelik ana akım bir okumada, *Ariel* asi bir genç ve babası *Kral Triton* da sevgi dolu fakat aşırı korumacı, ara sıra öfke patlamaları yaşayan, ataerkil/normatif düzeni koruyan, *Ariel*'in uyması gereken sınırlayıcı kuralları uygulayan biri olarak görülebilir. Queer bir perspektiften bakıldığında, *Triton*'un *Ariel*'e yönelik tutumu, geleneksel ebeveyn normlarıyla ilişkilendirilebilir. *Ariel*'in özgürlüğünü sınırlayan bu tavır, bireyin kimliğini keşfetme sürecinde karşılaşılabileceği toplumsal baskılara dair bir okuma sunabilir. Ebeveynlerin queer çocuklarıyla ilişkilerindeki tedirginlik, hayal kırıklığı ve belirsizlik gibi potansiyel özellikler, *Triton*'un film boyunca davranış ve tepkilerinde belirgindir; bu durum, queer kimlik ifşası sonrası ebeveynlerin yaşadığı şok, öfke ve kafa karışıklığı gibi duygusal tepkilerle (Abreu ve diğerleri, 2024) uyumludur. *Ariel*'in batık gemide bulunduğu çatalı öğrenmek için yüzeye çıktığını ilk öğrendiğinde, onu azarlar: "*Bunu daha kaç kez yapmalıyız? O barbarlardan, o insanlardan biri tarafından görülebilirdin. Tehlikeliler!*" *Triton*, hiçbir ferdini tanımadığı bir dış grubun oldukça olumsuz bir imajını oluşturur. Toplumsal cinsiyet normlarına direnen queer çocuklar veya gençler, dil, oyun ve kıyafet seçimlerinde ebeveynlerinden kısıtlayıcı öğütler alabilir (Herek, 2024) ancak, biyolojik cinsiyet atamalarına dayalı toplumsal beklentilere meydan okumaları, aile ve sosyal baskılar nedeniyle sıklıkla sınırlanır (Hatzenbuehler & Pachankis, 2016).

Heteronormativite, aile üyeleri için heteroseksüelliğin yaygın bir varsayımı anlamına gelebilir; bu, aynı cins çekimini anlamayı zorlaştırır, zira queer deneyimler heteronormatif çerçevede dışlanır ve anlaşılması güçleşir (McDermott ve diğerleri, 2021, ss. 190-191). Queer bireylerin açılma sürecini zorlaştıran

¹⁵ The Trevor Project'in 2024 raporu, aile reddinin LGBTİ+ gençlerde kimlik gelişimini zorlaştırdığını (örneğin; %50'den fazlasının aile reddi korkusu yaşadığını, aile reddin intihar riskini iki kat artırdığını gibi) göstermektedir.

durumlarsa aile üyeleri tarafından anlaşılmaması, düşmanca davranılması ya da reddedilmesidir (Pew Research Center, 2013). *Triton*, *Ariel*'in insanlara olan hayranlığından dolayı kırgındır. *Ariel*'in insanlara olan ilgisinden bu kadar rahatsız olsa da *Ariel*'in kendisini bir insan olarak tanımladığını öğrendiğinde tepkisi daha da kötü olur.

Ariel, *Eric*'i görüp ona âşık olduktan sonra, *Ariel*'in kız kardeşleri onun âşık olduğu anlar ve babalarına söylerler. *Triton*'un hemen vardığı sonuç, *Ariel*'in aşkının bir deniz adamı olduğudur: “*Şimdi bakalım. Şanslı deniz adamı kim olabilir?*” *Triton*'un varsayımı, heteronormativitenin kurgusal okyanus eşdeğerine karşılık geldiği düşünülebilir. Tıpkı bir doktorun ‘Bu bir kız’ dediğini duyan çoğu ebeveynin kızlarının büyümesini, bir kadın gibi davranmasını ve erkeklere romantik bir ilgi duymasını beklemesi gibi, *Triton* da kızının kendisini deniz kızı olarak tanımlamasını ve bir deniz adamına âşık olmasını bekler. Bu beklenti normatiftir çünkü *Triton* bunu sorgulamaz. Başka bir olasılığı düşünmez ve *Ariel*'in sadece bir deniz adamından etkilendiğini varsayar.

Filmin bu noktasından önce, *Ariel* insan yapıtlarıyla dolu mağarasını bir sır olarak saklamıştır. *Ariel*'in gizli eserlerden oluşan mağarası ona rahatlık sağlar ama babasının bunu görmesine izin vermez. *Triton* mağarayı bulduğunda ve *Ariel*'in arzularının bir deniz adamından çok bir insan olduğunu keşfettiğinde, öfkeye kapılır. Sihirli mızrağıyla *Ariel*'in insan eseri koleksiyonunu yok eder ve ona şunu hatırlatır: “*İnsan dünyası ile deniz dünyası arasındaki temas kesinlikle yasadır*”. *Ariel*, babasının daha tanışmadığı birini yargıladığını söyleyince öfkesi yeniden ortaya çıkar: “*Onu tanımak zorunda değilim. Hepsi aynı: omurgasız, vahşi, zıpkınla zıplayan balık yiyiciler, herhangi bir duygudan aciz*” diye cevap verir. *Eric*'in bir insan olması nedeniyle onun hakkında bilmesi gereken her şeyi bildiğini düşünen *Triton*, insanları bir grup olarak gerçekte olduğundan daha benzer varsayarak ötekileştirir.

Triton'un öfkesinin, queer okumalar bağlamında stereotipik önyargılarla ilişkilendirilebileceği (Lyonga, 2021) ileri sürülebilir ancak bu daha çok aile otoritesinin bireysel ifadeyi sınırlama çabasını yansıtır. *Triton*, denizlerin kralı olarak, bilgisizliğe ve korkuya dayalı önyargılarını yasalar ve kurallar haline getirir. Bu durum, queer bireylere yönelik önyargıların toplumsal normlara ve yasalara nasıl dönüşebileceğine işaret eder. *Triton*'un öfkesi, bilgisizlikten kaynaklanan korku ve yanlış anlamalarla beslenmektedir. Benzer şekilde, homofobik tutumlar da genellikle queer bireylere dair yetersiz bilgi, klişeler ve yersiz korkular üzerine (Herek, 2004, s. 15) inşa edilir. Bu önyargılar, bireylerin davranışlarına yansıdığında, ayrımcılık ve hatta şiddet gibi daha ciddi sonuçlara yol açabilir. *Triton*'un öfkesinin denizleri alt üst etmesi gibi, stereotipik tutumlar da toplumsal düzeni bozabilir ve insanların yaşamlarını olumsuz etkileyebilir. Literatürde, önyargıların bilgi ve empati aracılığıyla azalabileceği (Lyonga, 2021, s. 1665) belirtilmektedir. *Triton*'un öfkesi yatıştığında denizler sakinleşir; benzer şekilde, bilgi ve anlayış arttıkça, stereotipik tutumlar da yerini kabul ve saygıya bırakabilir.

Deniz cadısı Ursula ile mücadele eden *Ariel*, sesini geri alır. Bununla birlikte, bir insan olarak üç gününün süresi dolduğu için tekrar bir deniz kızına dönüşür ve cadıyla yaptığı anlaşma, üç gün içinde Eric'i öpmesini veya bir deniz kızına dönüşmesini gerektiriyordur. *Ariel* tekrar bir deniz kızına dönüştüğünde, deniz cadısının malı olur ve bir tanınma anında Triton, onun hayatı karşılığında kendi hayatını sunar. Deniz cadısı yok edildiğinde Triton serbest kalır. *Triton*'un kendini feda etmesinin kızına olan koşulsuz sevgisini ortaya koyduğu doruğa ulaşan sahnenin mantıklı bir sonucu olarak, *Triton* sonunda *Ariel*'in kendisini bir insan olarak tanımladığını iyice anlar ve *Ariel*'in insanlığını kabul eder, onun kimlik performansının doluluğu içinde yaşamasına izin verir. *Ariel*'in bir deniz kızı olarak değil, bir insan olarak gösterdiği performansın, hayatının şartlarını belirleme özgürlüğünün ve mutluluğunun ayrılmaz bir parçası olduğunun fark eder.

Görsel 2. Triton'un çizdiği gökkuşağı

Triton, sihirli mızrağını -filmin başlarında sergilediği yıkıcı ve şiddet içeren işlevinin aksine- *Ariel*'i kalıcı olarak insana dönüştürmek için kullanır. Bu eylem, *Triton*'un *Ariel*'in arzuladığı kimlik performansını kabul ettiğinin bir göstergesi olarak okunabilir. Filmin son sahnesinde Triton asasıyla gökyüzünde bir gökkuşağı oluşturur. Gökkuşağı imgesi, queer kabul çağrışımları üretebileceği gibi, geleneksel olarak umut/uzlaşma anlamları da taşır. Bu açıdan *Triton*'un, *Ariel*'in kimliğini onayladığını destekleyen görsel bir unsur olarak yorumlanabilir.

Ursula: Drag/Camp estetiği ve queer kodlu okumalar

Küçük Deniz Kızı için deniz cadısı *Ursula*'yı yaratırken/modellerken, tasarımcılar bir drag queen'den¹⁶ (Divine) ilham alırlar. *Ursula*'nın tasarlanmasına yardımcı olan yardımcı yönetmen John Musker, karakterde "Divine'in büyük, çılgın, aşırı kilolu divalığından bazılarını gerçekten de [denediğini]" açıkça

¹⁶ Drag, drag yapan kişinin ('drag queen' ya da 'drag king') peruk, takma kirpik ve vücudun şeklini değiştiren dolgular gibi çeşitli dış aksesuarlar kullanarak (genellikle) biyolojik cinsiyetinin tam tersi bir cinsiyeti abartılı bir şekilde ifade ettiği abartılı bir cinsiyet performansı biçimidir (Avrami, 2023, s. 210).

belirtir. Divine, 70'ler ve 80'lerde oldukça ünlü bir drag queen'dir. Tesadüfi olmayacak camp¹⁷ ve diva özellikleri, onun drag personasının doğasında mevcuttur (Griffin, 2000, s. 146). Divine'dan alınan esin, Ursula'nın drag ve camp çağrışımlarıyla okunmasına zemin hazırlamaktadır. *Ursula*'nın görünüşü de bunu destekler. Ayrıca *Ursula*, Pat Carroll tarafından seslendirilmiştir. Carroll da *Divine* gibi drag rolleriyle tanınmaktadır (Sells, 1995, s. 193).

Görsel 3: *Ursula ve Divine arasındaki benzerlik*

Filme *Ursula* komik, kendine güveni olan ve kendince kurulu düzenin geleneklerine karşı komplolar kuran, güce aç, gösterişli ve karizmatik bir deniz cadısıdır. Uzun dalgalı saçları, sık sık makyaj yapması, hiper feminen görünümü, baştan çıkarıcı tavırları ve en önemlisi queer ikon *Divine*'a olan benzerliği gibi unsurlar *drag/camp* çağrışımları yaratarak karakterin queer kodlu¹⁸ okumalara açık olmasını sağlamaktadır. Bir ana kötünün (antagonist) ötekiliğini yansıtmak için queer klişeleri kullanma eğilimi uzun zamandır Hollywood filmlerinin sorunlu bir özelliği olsa da (Piluso, 2023, s. 132) alternatif bir okumayla bu durumun Ursula için biraz farklı olduğu görülebilir.

Andersen'in orijinal hikayesindeki *Deniz Cadısının* bir kötü (*villian*) olmadığını belirtmek gerekir. Deniz Cadısı, *Ariel*'e yalnızca işlerin nasıl olduğunu ve insan dünyasında kabul görmek için ne kadar taviz vermesi gerektiğini açıklar. *Disney* versiyonunda, *Ursula* da aynı amaca hizmet eder fakat tarafsız bir mütefik rolünü oynamak yerine Ariel'i aktif olarak baltalamaya çalışır. Bazı çalış-

¹⁷ Susan Sontag'ın 'Notes on Camp' adlı makalesiyle popülerleşen camp terimi; abartılı, sınır tanımayan, ciddi olmayan, oldukça yapay, ironiyi teatralleştiren, eğlenceli ve çarpıcı bir üslupla dışavurumu sağlayan bir sanat terimidir. Bir şeyi zevksizlik ve ironik değeriyle çekici kılan estetik bir üsluptur. Camp'ın görsel stili, genelde queer özeldir drag kültürle yakından ilişkilidir. Queer performatif bir kimlikte somutlaşan cinsiyet ve cinselliğin, muhalif bir eleştirisi olarak da görülür (Mallan & McGilles, 2005, s. 1).

¹⁸ Queer kodlama (*queer coding*), cinsiyetlerini ve cinsel kimliklerini açıkça belirtmeden kurgusal karakterlere basmakalıp queer özelliklerin atfedilmesidir (Piluso, 2023, s. 131).

malar Disney kötülerinin queer kodlu özellikler taşıdığını öne sürmektedir;¹⁹ Ursula da bu tartışmada örnek verilen karakterlerden biridir (Griffin, 2000; McLeod, 2016). *Maleficent* (Uyuyan Güzel), *Jafar* (Aladdin), *Scar* (Aslan Kra), *Kaptan Hook* (Peter Pan), *Vali Ratcliffe* (Pocahontas), *Hades* ve *Ursula* gibi 'kötüler', filmin etrafında döndüğü heteroseksüel romantik eşleşmeye renkli engeller olarak konumlanır. Bu kötüler yenildiğinde, gerçek (heteroseksüel) aşk bir kez daha galip gelir (Griffin, 2000, s. 147; Kim, 2017, ss. 159-163).

Ariel, yardım için *Ursula*'ya gittiğinde, *Ursula* onu müzikal bir performansla (*Poor Unfortunate Souls*, *Zavallı Talihsiz Ruhlar*) karşılar. Bu performans, içerdiği teatrallik, gösterişçilik, abartı vb. camp öğeleri bakımından bir drag gösterisi olarak kabul edilebilir. *Ursula*'nın drag sahnesinde *Ariel*, bir gösteri izleyicisi gibi konumlanır ve bu durum, cinsiyetin performatif boyutuna işaret eden bir an olarak okunabilir. *Ursula* sadece kadını sembolize etmez, kadını canlandırır/performe eder. Bu müzikal monologda *Ursula*, *Ariel*'e makyaj yapmayı, beden dilinin önemini asla küçümsememeyi, cinsiyetçi davranışın hilelerini ve tuzaklarını kullanmayı öğretmek için *camp* bir drag performans gerçekleştirir. *Ariel*'in burada, cinsiyetin doğal bir kategori olarak değil, icra edilen bir yapı olarak işlediğini öğrenmiş olduğu yorumu yapılabilir.

Görsel 4. *Ursula ve Poor Unfortunate Souls performansı*

Ursula'nın drag performansı, toplumsal cinsiyet hakkında önemli bir gösterge sunar. Toplumsal cinsiyet, dramatik bir halde tekrarlanan, pekiştirilen, halka açık olarak gerçekleştirilen ve düzenlenmiş edimlerden oluşur. Drag, taklitçi yapısını göstererek toplumsal cinsiyeti doğallıktan çıkarır ve bunu, performansın kendisiyle kesintiye uğrayan anatomik cinsiyet ile cinsiyet kimliği arasındaki çelişki üzerinden işler. Butler (2014, 2019) ve Stryker'ın (2006) vurguladığı gibi toplumsal cinsiyet, performatif bir üretim olarak ele alınabilir ve bu yaklaşım, toplumsal cinsiyetin doğal bir kategori olduğu varsayımını sorgular. Bu bağlamda, *Ursula*'nın drag performansı toplumsal cinsiyetin istikrarını

19 McLeod'a göre (2016, s. 32) Disney'in 42 uzun metrajlı animasyon filmi incelendiğinde, bu filmlerden 31'inin bir kötü (*villain*) tarafından yönetilen bir olay örgüsüne sahip olduğu ve bu filmlerin her birinde de kötünün queer bir karakter olarak okunabileceği görülmektedir.

sorgulayan bir örnek olarak ve *Ariel*'in kimlik arayışına karşıtlık ve alternatiflik çağrışımları üretebilecek bir sahne olarak değerlendirilebilir. *Ursula*'nın performansı ayrıca cinsiyetin akışkanlığına dair çağrışımlar üreterek *Ariel*'in kimlik arayışını destekleyen bir karşıtlık işlevi görebilir.

Ursula ve *Ariel*'in bir ortak noktası vardır. İkisi de gerçek benliklerini yaşamak için bir bedel ödemiştir. Filmin başlarında *Ursula*'nın, *Kral Triton* tarafından deniz insanlarının dünyasından sürgün edildiği öğrenilir. Bu açıdan *Ursula*, toplumsal düzenin dışında konumlanan bir figür olarak ataerkil yapıdan kopuşu sembolize eden bir karakter olarak okunabilir. *Ariel*'in toplumundan dışlanması gibi, *Ursula* da aynı adam (*Kral Triton*) tarafından dışlanmıştır. *Ursula*'nın kötü rolü, *Ariel* ve *Triton* arasındaki çatışmayı derinleştiren bir katalizör olarak işlev görmüş olabilir. *Ursula*'nın *Ariel*'i manipüle etmesi ve *Triton*'un otoriter tutumu arasındaki dinamik, anlatının asıl geriliminin baba-kız ilişkisindeki uçurumdan kaynaklandığını düşündürür. Örneğin, *Triton*'un mağarayı yok etmesi ve *Ursula*'nın *Ariel*'in sesini alması, her ikisinin de *Ariel*'in kimlik arayışını bastırma çabası olarak okunabilir.

Deniz toplumu tarafından dışlanan *Ursula*, *Triton*'a olan kızgınlığının, *Ariel*'in içinde bulunduğu kötü duruma karşı besleyebileceği her türlü sempatiye baskın çıkmasına izin verir. *Ursula* mutlu olamıyorsa kimse mutlu olmamalıdır. Toplumsal dışlanmadan kaynaklı olarak, kendileri için kültürel alanlar açmak zorunda kalan queer toplulukların kültürün uçlarında marjinal olarak lanse edilmesi gibi, *Ursula* da denizin dibinde kendine ait bir katman yaratmış olabilir. Ancak *Ariel*, kendisine daha uygun bir hayata başarılı bir şekilde geçiş yaparken, *Ursula*, ait hissettiği bir dünyaya kaçmayı başaramaz. Bunun yerine deniz dünyasının sınırlarında yaşamak onu sert ve küskün biri yapar.

Ursula, *Ariel*'in hikâyesiyle karşıtlık içinde, olası bir olumsuz yolun alegorik bir yansıması olarak okunabilir. Anlatı, otorite figürü olarak *Triton*'un baskıcı tutumunu eleştiren bir çerçeve sunar ve bu bağlamda ataerkil yapıya işaret eden bir okuma yapılabilir. Son sahnelerde, *Ariel*'i tüm bağımsızlığından ve aracılığından tamamen mahrum etmekle tehdit ederken *Ursula*, *Triton*'a *Ariel*'le yaptığı sözleşmeyi bir ayna gibi tutarak onu kendi baskıcı yollarının nasıl aşırıya kaçtığını görmeye zorlar. *Ursula*'nın yarattığı kriz, *Triton*'un baskıcı tavrının sonuçlarını görmesine olanak tanır ve onun kızının kendi yolunu seçme hakkını kabul etmesini sağlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, *Disney*'in *Küçük Deniz Kızı* (1989) animasyon filmini queer alegori bağlamında inceleyerek, heteronormatif anlatıların ötesine geçen alternatif okumaların nasıl mümkün olabileceğini tartışmayı amaçlamıştır. Filmde yer alan bazı anlatısal ve görsel öğeler, queer bireylerin kimlik keşfetme ve kendini kabul ettirme süreçleriyle ilişkilendirilebilecek çağrışımlar üretmeye elverişlidir. Bu bağlamda çalışma, alegorik anlatımın queer temsilleri dolaylı yollarla

iletebileceğine dair metinsel örüntüleri incelemiştir. Analiz, üç temel bulguya işaret etmektedir:

Kimlik arayışı ve aidiyet teması: Özellikle *Part of Your World* şarkısı ve *Ariel*'in gizli nesne koleksiyonu, farklı bir dünyaya ait olma arzusu ile toplumsal normlarla çatışma deneyimini görünür kılmaktadır. *Ariel*'in insan dünyasına duyduğu özlemi ailesinden gizlemesi ve *Triton*'un onayını kazanma sürecinin, queer bireylerin kimliklerini topluma kabul ettirme çabalarıyla paralellik taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda *Ariel*'in kimlik arayışının, yeni bir kimliğe geçiş yapmaya çalışan queer bireylerin deneyimleriyle karşılaştırılabilecek bir alegorik yapı sunduğu düşünülmektedir.

Karakter temsilleri: *Ursula*'nın drag/camp estetiğinden esinlenen tasarımı, queer alt kültürle ilişkilendirilebilecek bir figür olarak okunmaya elverişlidir. Süreciyle *Ariel*'e insan olamayacağını söylemesi, queer bireylerin aileleriyle yaşadıkları kabul edilme süreciyle ilişkilendirilebilir. *Sebastian*'ın *Under the Sea* şarkısıyla *Ariel*'i deniz altında kalmaya ikna etme çabaları ise normatif düzenin bireyin özgün kimliğini bastırma girişimi olarak yorumlanabilir.

Dönüşüm ve beden teması: *Ariel*'in insan olma arzusunun, normatif olmayan kimliklerin farklı bedenler ve roller aracılığıyla ifade edilmesine dair alegorik bir çerçeve sağladığı söylenebilir. *Ariel*'in bedensel dönüşüm arzusu, toplumsal cinsiyet performativitesi açısından queer bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir ve queer bireylerin kimliklerini yeniden şekillendirme süreçleriyle ilişkilendirilebilir çağrışımlar üretir.

Bu bulgular, *Küçük Deniz Kızı*'nın queer okuma için verimli bir metin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte film, belirli bir queer kimliği doğrudan temsil etmekten çok, kimlik arayışı, dönüşüm ve kabul temaları üzerinden alternatif yorumlara imkân tanımaktadır. Bu açıdan çalışma, popüler metinlerinde queer alegoriyi analiz etmeye yönelik özgün bir örnek incelemesiyle alana katkı sağlamayı ve queer okuma pratiğini yalnızca anlatı ve karakter analiziyle sınırlamayıp, görsel kodlar, şarkı sözleri ve anlatısal temalar üzerinden ele alarak yaklaşımın kapsamını genişletmeyi amaçlamıştır.

Tarihsel bağlam da bu yorumu destekler niteliktedir. Andersen'in özgün hikâyesinin queer alt metinlerle ilişkilendirilmesi, filmin AIDS krizi ve queer aktivizmin yükseldiği (Doty, 1993) 1980'ler sonunda uyarlanması, söz yazarı Howard Ashman'ın ve animatör Andreas Deja'nın filme katkısı, filmin queer alegori potansiyelini güçlendiren unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, *Küçük Deniz Kızı* yalnızca bir peri masalı uyarlaması değil, aynı zamanda queer kimliklerin arayış, dönüşüm ve kabul süreçlerini alegorik düzeyde çağrıştıran bir popüler kültür metni olarak da okunabilir. Gelecek araştırmalar, benzer okuma pratiklerini farklı Disney filmleri ya da popüler medya ürünlerine uygulayarak queer alegori tartışmalarını daha geniş bir bağlamda geliştirebilir.

Kaynakça

- Aravindhan, P. (2018). The validity of The Truman Show: Is our reality real? *Questions: Philosophy for Young People*, 18, 11-12.
- Austin, S. (2020). Children of queer bodies. C. E. Bell (Der.), *Disney channel tween programming: Essays on shows from Lizzie McGuire to Andi Mack* içinde (ss. 255-270). McFarland.
- Avrami, Y. (2023). Mermaids and drag queens: A queer look at mermaiding. *Journal of Posthumanism*, 3 (3), 205-218.
- Barker, M. J., & Scheele, J. (2018). *Queer, resimli bir tarih*. (U. Özmakas, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Benshoff, H. M., & Griffin, S. (2006). *Queer images: A history of gay and lesbian film in America*. Rowman & Littlefield.
- Berlant, L., & Michael, W. (1998). Sex in public. *Critical Inquiry*, 24(2), 547-566.
- Butler, J. (2014). *Bela bedenler*. (C. Çakırlar ve Z. Talay, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- (2019). *Cinsiyet belası*. (B. Ertür, Çev.). Metis Yayınevi.
- Cardona, M. J. M. (2020). Deception cinema: An analysis of allegory in baroque film. *Escribania: Comunicacion, Cultura, Region*, 18, 52-72.
- Cederved, C., Glasdam, S., & Stjernsward, S. (2024). A clash of sexual gender norms and understandings: A qualitative study of homosexual, bisexual, transgender, and queer adolescents' experiences in junior high schools. *Journal of Adolescent Research*, 39(1), 53-78.
- Crawley, S. A. (2013). Queer Reading. K. K. Strunk & S. A. Shelton (Der.), *Encyclopedia of queer studies in education* içinde (ss. 560-565). Leiden.
- Cuddon, J. A. (2013). *A dictionary of literary terms and literary theory*. Wiley-Blackwell.
- Doty, A. (1993). *Making things perfectly queer: Interpreting mass culture*. University of Minnesota Press.
- Doty, A. (2003). Hop on Pop: The politics and pleasures of popular Culture. H. Jenkins, J. Shattuc & T. McPherson (Der.), *My beautiful wickedness: The wizard of Oz as lesbian fantasy* içinde (ss. 138-158). Duke University Press.
- Dyer, R. (1986). *Heavenly bodies: Film stars and society*. British Film Institute.
- (1990). *Now you see it: Studies on lesbian and gay film*. Routledge.
- Ellis, S. K. (2017). *From the desk of Sarah Kate Ellis*. GLAAD, Where We Are on TV. GLAAD Media Institute.
- Erb, C. (2014). A spiritual blockbuster: Avatar, environmentalism, and the new religions. *Journal of Film and Video*, 66, 3-17.
- Fletcher, A. (1964). *Allegory: The theory of a symbolic mode*. Cornell University

Press.

Garfield, P. (2004). The dreams of Hans Christian Andersen. *International Association for the Study of Dreams*, 1-30. Copenhagen.

Griffin, S. (2000). *Tinker Bells and evil queens*. New York University Press.

Gross, L (2001). *Up from Invisibility: Lesbians, Gay men, and the Media in America*. New York: Columbia University Press.

Gunning, T. (2000). *The films of Fritz Lang: Allegories of vision and modernity*. London: BFI.

Halperin, D. (2003). The normalization of queer theory, *Journal of Homosexuality*, 45(2-4), 339-343.

Hatzenbuehler, M. L., & Pachankis, J. E. (2016). Stigma and minority stress as social determinants of health among lesbian, gay, bisexual, and transgender youth: Research evidence and clinical implications. *Pediatric Clinics of North America*, 63(6), 985-997.

Heidegger, M. (2000). The continental aesthetics reader. A. Hofstadter (Der.), *The origin of the work of art*. Routledge.

Herek, G. M. (2004). Beyond 'homophobia': Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty- first century. *Sexuality Research & Social Policy*, 1(2), 6-24.

İnceoğlu, Y., & Çomak, N. (2009). *Metin çözümlemeleri*. Ayrıntı Yayınları.

Jagose, A. (2017). *Queer teori: Bir giriş*. (A. Toprak, Çev.). Nota Bene Yayınları.

Kellner, D. (2003). Gender, Race and Class in Media. G. Dines & J. M. Humez. (Der.), *Cultural studies, multiculturalism, and media culture*. University of Massachusetts.

Kim, K. (2017). Queer-coded villains (And why you should care). *Dialogues@Ru Journal*, 156- 165.

Kubowitz, H. (2012). The default reader and a model of queer reading and writing strategies or: obituary for the implied reader. *Style*, 46(2), 201-228.

Kuiper, J. (1963). Eisenstein's "Strike": A study of cinematic allegory. *The Journal of the Society of Cinematologists*, 3, 7-15.

Lipton, M. (2008). Queer Youth Cultures. Driver, S. (Der.), *Queer readings of popular culture: Searching to out the subtext* içinde (ss. 163-180). Suny Press.

Littlefield, H. M. (1964). The wizard of Oz: Parable on populism. *American Quarterly*, 16(1), 47-58, The Johns Hopkins University Press.

Lizardo, O. (2007). Fight club, or the cultural contradictions of late capitalism, *Journal for Cultural Research*, 11(3), 221-243.

Lyonga, F. (2021). Shades of homophobia: A framework for analyzing negative attitudes toward homosexuality. *Journal of Homosexuality*, 68(10), 1664-1684.

- Mallan, K., & McGillis, R. (2005). Between a frock and a hard place: Camp aesthetics and children's culture. *Canadian Review of American Studies*, 35, 1-19.
- McDermott, E., Gabb, J., Eastham, R., & Hanbury, A. (2021). Family trouble: heteronormativity, emotion work and queer youth mental health. *Health*, 25(2), 177-195.
- McKee, A. (2003). *Textual analysis: A beginner's guide*. Sage.
- McLeod, D. S. (2016). *Unmasking the quillain: Queerness and villainy in animated Disney films*. (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Wollongong: Australia.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674-697.
- Meyers, V. (1991). George Orwell. *Animal Farm: An Allegory of Revolution* içinde (ss. 101-113). Modern Novelists.
- O'Connor, S. (1998). *Straight acting: Popular gay drama from wilde to rattigan*. Bloomsbury.
- Özön, N. (2000). *Sinema, televizyon, video, bilgisayarlı sinema sözlüğü*. Kabcacı Yayınevi.
- Paglia, C. (1988, 14 Haziran). Judy Garland as a force of nature. *The New York Times*.
- Pew Research Center. (2013). *A survey of LGBT Americans: Attitudes, experiences and values in changing times*. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2013/06/13/a-survey-of-lgbt-americans/>
- Piluso, F. (2023). Above the heteronormative narrative: Looking up the place of Disney's villains. *Semiotica*, 255, 131-148.
- Rockoff, H. (1990). The wizard of Oz as a monetary allegory. *Journal of Political Economy*, 98(4), 739-760.
- Ryan, C., Russell, S. T., Huebner, D., Diaz, R., & Sanchez, J. (2010). Family acceptance in adolescence and the health of LGBT young adults. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 23(4), 205-213.
- Schoonover, K., & Galt, R. (2016). *Queer cinema in the world*. University Press Durham.
- Sedgwick, E. (1990). *Epistemology of the closet*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- (2013). The Routledge Queer Studies Reader. D.E. Hall, A. Jagose, A. Bebell & S. Potter (Der.), *Queer and now* içinde (ss. 3-16). Routledge.
- Sells, L. (1995). Mouse to mermaid: The politics of film, gender, and culture. E. Bell, L. Haas & L. Sells (Der.), *Where do the mermaids stand? Voice and body in The Little Mermaid* içinde (ss. 192- 197). Indiana University Press.
- Slagle, R. A. (2003). Queer criticism and sexual normativity. *Journal of Homosexuality*, 45(2-4), 129-146. f

- Somerville, S. (2007). Queer. B. Burgett & G. Hendler (Der.), *Keywords for American cultural studies* içinde (ss. 187-191). New York University Press.
- Stone, K. (2013). New Meanings for Ancient Texts Recent Approaches to Biblical Criticisms and Their Applications. S. L. McKenzie & J. Kaltner (Der.), *Queer criticism* içinde (ss. 155-176). Westminster John Knox Press.
- Stryker, S. (2006). The Transgender Studies Reader. S. Whittle (Der.), *(De)subjugated knowledges: An introduction to transgender studies* içinde (ss. 244-256). Routledge.
- Stubbs, J. C. (1975). The seventh seal. *The Journal of Aesthetic Education*, 9(2), 62-76.
- The Trevor Project. (2024). *2024 National survey on the mental health of LGBTQ+ young people*. <https://www.thetrevorproject.org/survey-2024/>.
- Todorov, T. (1984). *Theories of the symbol*. Cornell University Press.
- Xavier, I. (2004). A Companion to Film Theory. T. Miller & R. Stam (Der.), *Historical allegory* içinde (ss. 333-362). Blackwell Publishing.
- Wullschlager, J. (2001). *Hans Christian Andersen: The life of a storyteller*. Knopf.
- Ziyi, G., & Kamaruzaman, N. A. (2025). Identity conflict: The theoretical framework and review. *Asian Journal of Applied Communication*, 14(1), 19-35.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

WOULD YOU KINDLY PRESENT THE GAME? ANALYZING NARRATORS AND MONSTRATORS IN VIDEO GAMES*

Nur Aleyna SAKOĞLU**, Ertuğrul SÜNGÜ***

Received: 16.06.2025 - Accepted: 26.09.2025

Sakoğlu, N. A., & Sungü, E. (2025). Would you kindly present the game? Analyzing narrators and monstrators in video games. *Etkileşim*, 16, 242-266.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

This article examines the use and classification of narrators and monstrators in video games. It explores the utilization of narrators and monstrators, their characteristics and classification, and their application in video games. The research framework, which draws upon narratology and cinema studies, served as a foundation for the subsequent analysis of *Baldur's Gate 3*, *Slay the Princess*, and *The Bard's Tale* games. This analysis employed a close reading technique, which entailed playing or watching gameplay videos. The study resulted in the categorization of narrators and monstrators in video games and an in-depth examination of their use in video games. The article proposes a novel perspective on narrators and monstrators in game studies, while concurrently furnishing a framework for the classification of these elements.

Keywords: game studies, monstrator, narratology, narrator, video games.

* This study is derived from the master's thesis currently being prepared by Nur Aleyna Sakoğlu at the Graduate School of Bahçeşehir University.

**Master's Student, Bahçeşehir University, Graduate School, İstanbul, Turkey. aleynasakoglu2001@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2154-7254

***Assistant Professor/PhD Bahçeşehir University, Faculty of Communication, İstanbul, Turkey. ertugrul.sungu@bau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7957 0281

BANA OYUNU SUNAR MISIN? VİDEO OYUNLARINDA ANLATICILARIN VE MONSTRATORLARIN ANALİZİ*

Nur Aleyna SAKOĞLU**, Ertuğrul SÜNGÜ***

Gönderim Tarihi: 16.06.2025 - Kabul Tarihi: 26.09.2025

Sakoğlu, N. A., & Sungü, E. (2025). Would you kindly present the game? Analyzing narrators and monstrators in video games. *Etkileşim*, 16, 242-266.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu makale video oyunlarında anlatıcı ve monstratorlerin kullanımını ve bu unsurların sınıflandırılmasını incelemektedir. Bu makalede anlatıcı ve monstratorlerden nasıl yararlanıldığı, bu unsurların özellikleri ve sınıflandırılması ve bu unsurların video oyunlarında nasıl kullanıldığı ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle anlatıbilim ve sinema çalışmaları temel alınarak bir çerçeve oluşturulmuştur. Çerçeve oluşturulduktan sonra *Baldur's Gate 3*, *Slay the Princess* ve *The Bard's Tale* oyunları oynanarak veya oynanış videoları izlenerek yakın okuma tekniğiyle incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bu araştırma ile video oyunlarındaki anlatıcı ve monstratorler sınıflandırılmış ve bu unsurların video oyunlarındaki kullanımları incelenmiştir. Makale, oyun çalışmalarında anlatıcılar ve monstratorler hakkında yeni bir bakış açısı sunmakla kalmayıp aynı zamanda bu unsurların sınıflandırılmasında kullanılacak bir çerçeve de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: anlatıcı, anlatıbilim, monstrator, oyun çalışmaları, video oyunları.

* Çalışma, Nur Aleyna Sakoğlu'nun Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırlamakta olduğu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Turkey. aley-nasakoglu2001@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2154-7254

*** Doktor Öğretim Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Turkey. ertugrul.sungu@bau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7957 0281

Introduction

Since the dawn of humanity, narrating has persisted in its significance and manifested itself in a variety of mediums. One of the most recent of these mediums is video games. From *Donkey Kong* (Nintendo, 1981) – widely regarded to be the first video game to include a narrative on screen (Stone, 2019) – to *Red Dead Redemption II* (Rockstar Games, 2018), the video game medium has implemented diverse techniques in the creation and delivery of narratives. These techniques include the use of narrators and monstrators to create engaging and immersive narrative and gameplay experiences for players.

The question of “Who speaks in a film? Who tells the story? In the cinema, this problem, however little it has been closely examined, soon opened a whole new set of questions” (Gaudreault, 2009, p. 81) from François Jost, this can be raised this time for the video games. While the field of cinema studies has engaged with the interplay between narrative (the act of telling) and monstration (the act of showing), game studies have not shown a similar level of interest in this issue. This article aims to provide an answer to the following question: How do narrators (entities that ‘tell’) and monstrators (entities that ‘show’) function in video games, and what framework can classify their distinct types? Asking this question, the objective is to make a comprehensive examination of this issue in game studies.

Research on narrators in video games has predominantly centered on unreliable narrators and the utilization of narrators. Notable works in this area include Curie Roe and Alex Mitchell’s 2019 article, *Is this really happening? Game mechanics as unreliable narrators* and Ömer Can Saroğlu’s master’s thesis, *Unreliable Narrators in Video Games*. Andrew Kania’s *Why Gamers Are Not Narrators* is an examination of narrators in video games, assessing whether the players function as narrators or not. He arrives at the conclusion that players of video games, while co-authoring the narratives of their playthroughs through interactive engagement, do not thereby assume the role of narrators of those very stories (Kania, 2018, p. 142).

Picucci (2014, p. 102) posits that the game designers function as the game’s narrator, meticulously interweaving the narrative threads and the sequence of events within the overarching fabric of the game world. In his book *Video Game Narrative and Criticism: Playing the Story*, Tamer Thabet also discusses the role of the narrator in video games. Thabet’s game composition device (GDC) serves as the primary mechanism for the creation and management of the fictional world within the game. The program code is responsible for maintaining the configuration of both representational visual and audio elements, as well as those that facilitate player interaction within the game environment (Thabet, 2015, p. 7). The GDC can be conceptualized as a structural framework encompassing all the agents of storytelling, like narrators and monstrators, within a game.

In a manner akin to Thabet’s GDC, Roe and Mitchell (2019, p. 3) explained

the 'Game Narrator' as the entity accountable for the visual, auditory, and interactive facets of a game that partake in the act of narration. Roe and Mitchell's (2019, p. 3) 'Game Narrator' can be regarded as an entity responsible for facilitating communication between the player and the game, like the GDC.

Despite the abundance of studies that have examined narrators in video games, a lack of research exists on monstrators in video games.

The research design of this article consists of, after playing or watching video games, the narrators and monstrators and their use in these video games are analyzed using the close reading technique. Close reading is a method based on the detailed examination, deconstruction, and analysis of a media text (Bizzocchi & Tanenbaum, 2011, p. 289). A framework is then developed, incorporating the notes taken during this process. After the development of the framework, *Baldur's Gate 3*, *Slay the Princess*, and *The Bard's Tale* are played and analyzed using the close reading technique.

This study is limited to single-player video games with overarching stories. It is acknowledged that multiplayer or virtual reality (VR) video games may contain a variety of monstrators and narrators not encompassed by the scope of this study. In addition, the framework developed in this study can be upgraded in the future for a variety of reasons, including the other and new genres and platforms, such as virtual reality (VR) and augmented reality (AR), as well as the production of new narratives and gameplay mechanics.

Regarding the analysis of the games, it is not possible to fully analyze the narrators and especially the monstrators within a game. Consequently, it is plausible that there exist additional examples of narrators and monstrators in the analyzed video games that have not been incorporated into this article.

Concepts of Narrator, and Monstrator

Concept of narrator

Narration is defined as the act of telling a story, which can be achieved through various means, including language, image, or performance. This concept is fundamental to narratology, which is defined as the study of narrative structures and their functions in various forms of expression, including literature, film, and everyday communication. As Monika Fludernik (2009, p. 1) states, "Narrative is all around us, not just in the novel or in historical writing. Narrative is associated above all with the act of narration and is to be found wherever someone tells us about something." Similarly, Prince (2003, p. 58) defines narration as both "a discourse representing one or more events" and "the production of a narrative; the recounting of a series of situations and events."

Oxford A Dictionary of Media and Communication defines narrator as a person telling a story (fiction or non-fiction) overtly or covertly (Chandler &

Munday, 2011, p. 713). Although this definition is clearly oriented towards the individual, it is also possible to consider the narrator as an entity in itself. According to traditional narrative theory, the presence of a narrator is an indispensable element of any text. However, alternative perspectives posit that the presence of a narrator is not a fundamental part of all texts (Dervişcemaloğlu, 2022, p. 8).

Concept of monstrator

The term ‘monstration’ is derived from the French word ‘monstration’, which means ‘to show.’ André Gaudreault, who has explored the term within his own works (2009, p. 69), defines monstration as a method of conveying or showing a narrative through the presentation of enacted actions, thereby enabling agents to comprehend the story.

In the words of Gaudreault (2009, p. 72), the monstrator is the agent responsible for modulating the various manifestations of what is commonly referred to as ‘theatrical language’. This encompasses several different elements, including set design, lighting, and acting, amongst others. According to the provided definition, ‘monstrator’ in the context of video games is defined as the agent responsible for demonstrating elements such as visual, sensual, auditory, or interactive.

The Framework

Narrators as Agents of Storytelling in Video Games

Narrator types by participation

Character narrators

Character narrators are in-game characters (NPCs or protagonists) who narrate events or deliver the story through dialogue or in-world interactions. They are diegetic, limited by their knowledge and role in the game world. For instance, the story in *The Last Guardian* (Japan Studio & GenDesign, 2016) is told by the adult version of the protagonist, who recollects his adventure with *Trico* when he was a child. An additional illustration of this phenomenon can be found within *Dragon Age: Origins*. Within the game, there are instances where the characters -like *Morrigan*, *Alistair*, and *Wynne*-s hare stories about their lives and their thoughts with the player’s avatar in the camp or in the world (*Figure 1*).

Figure 1. Camp dialogue with Alistair in *Dragon Age: Origins* (Lady Ginnie, 2014)

Classic narrators

The classic narrator is characterized by its external position within the game world, providing commentary, explanations, or overarching information about the narrative. Also, this type of extradiegetic narrator typically possesses a broader narrative authority or a distinct storytelling style. When considering classic narrators in the context of video games, examples include narrators found in *Hellblade: Senua's Sacrifice* (Ninja Theory, 2017), *Firewatch* (Campo Santo, 2016), *Ōkami* (Clover Studio, 2006), and *Fable* (Lionhead Studios, 2004). Additionally, the classic narrator has also been observed in the *Fire Emblem* (Intelligent Systems) series (Figure 2) and *Dragon Age: Origins* (BioWare, 2009), in which ending cards (epilogues) seen after the game ends reveal the fate of characters or the world.

Figure 2. An ending card about player's character in *Fire Emblem: New Mystery of the Emblem* (Screenshot is taken by the authors)

Hybrid narrators

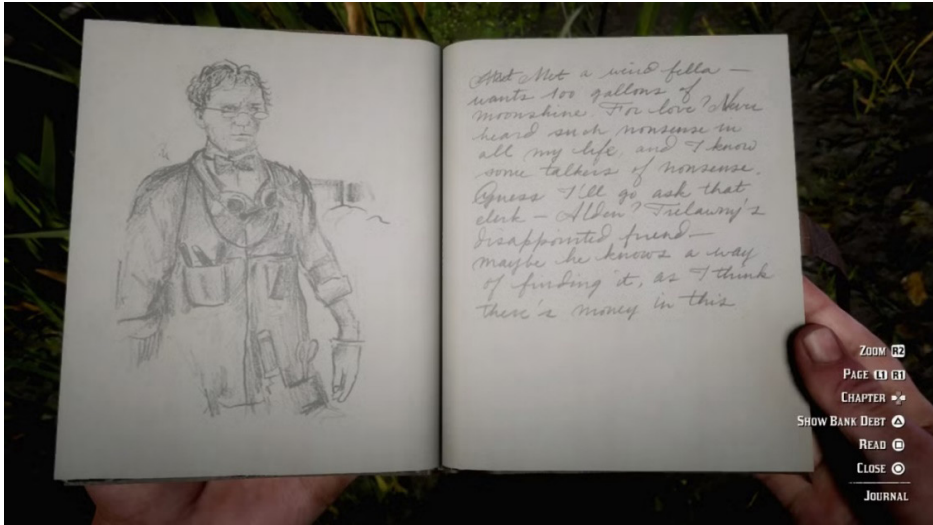
The hybrid narrator functions both within the diegesis (as a character or element in the story world) and outside of the diegesis (commenting and narrating from a perspective that deviates from the internal logic of the game). A prime example of this phenomenon is the character Bard Dandelion in *The Witcher 3: Wild Hunt* (CD Projekt Red, 2015). Although he is an NPC (non-playable character) in the game, he also functions as a narrator, explaining the events taking place during the game in the non-playable sections such as loading screens. Another example of a hybrid narrator is found in a character named Varric in *Dragon Age II* (BioWare, 2011). Aside from being a playable character in the game, he also serves as the narrator, recounting the events to a character named *Seeker*.

Narrator type by method

Medium-based narrator

This type of narrator employs written, audio, visual, and hybrid in-game artifacts or objects such as diaries, letters, videos, holograms, voice recordings, and the music as the medium through which narrative content is conveyed. Examples include the diaries of *Arthur Morgan* (Figure 3) from *Red Dead Redemption II* (Rockstar Games, 2018), *Ellie* from *The Last of Us: Part II* (Naughty Dog, 2020), radio messages in *Bioshock* (Irrational Games) games, collectibles like research & records in *Control* (Remedy Entertainment, 2019), and cutscenes in any video game.

Figure 3. Two pages from Arthur Morgan's diary in *Red Dead Redemption II* (Teuton, 2020)

Narrator types by reliability

Reliable narrator

Quoting Booth, a narrator is considered reliable when it speaks in alignment with the established norms of the work (1983, p. 158). For instance, *Kratos* and *Atreus* in the post-2018 *God of War* games (Santa Monica Studio) can be regarded as reliable narrators. This is due to the congruence between the events depicted in the game and the content of their journal.

Unreliable narrator

According to Booth (1983, p. 158), the concept of an 'unreliable narrator' is defined as the narrator who does not speak for or act in accordance with the norms of the work. Video games like *Stanley Parable* (Galactic Café, 2011), *Doki Doki Literature Club* (Team Salvato, 2017), and *Tales from the Borderlands Episode 1* (Telltale Games & Gearbox Software, 2014) are the most known examples of unreliable narrators in video games (Saroğlu, 2023, p. 11-12). In *Doki Doki Literature Club*, Mitchell and Roe identify *Monika's* unnatural awareness of the game medium as the most salient indicator of unreliability (2019, p. 10).

Monstrator as Agents of Showing in Video Games

Visual monstrators

Spatial monstrators

Dubbelman asserts that, in contradistinction to cutscenes or scripts, environmental storytelling is contingent upon player interaction. For instance, when a player navigates through a virtual environment, the physical characteristics of the environment can serve to inform the player about the setting, the characters, and the conflict within the game (2016, p. 41). The spatial monstrator is the agent that provides what *Dubbelman* mentioned above by leveraging the layout and design of the game environment to enact the story and gameplay.

Spatial monstrators are widely used in video games. It can be said that many video games make use of this monstrator, albeit in different forms. For instance, the presence of ruined buildings (*Figure 4*) in *Horizon Zero Dawn* (Guerrilla Games, 2017) provides the player with a narrative representation of the game's story. Some video games, such as *Journey* (Thatgamecompany, 2012) and *Gris* (Nomada Studio, 2018), exclusively use spatial monstrator to tell their story.

Figure 4. Devil's Grief in Horizon Zero Dawn ('Devil's Grief', 2025)

User interface (UI) monstrators

These elements constitute the visual components of the game's user interface, the purpose of which is to present information to the player, typically in a manner that is not directly integrated into the game's diegetic world. Examples of such elements include HUDs (heads-up displays), menus, mission markers, maps and, as is often the case in FPS (first-person shooter) games, red lines, or blood stains on the screen to indicate that a character has been injured (*Figure 5*).

Figure 5. Red lines on screen indicate low health in Final Fantasy XVI (Screenshot is taken by the authors)

Cinematic monstrators

This monstrator uses techniques like camera angles, framing, movement, lighting, and costumes to establish mood, tension, and narrative progression. Besides, they can be utilized for gameplay requirements such as making the execution of specific actions simpler. For example, in *Ōkami* (Clover Studio, 2006), the camera angle dynamically changes depending on the character's current position, thereby making navigation and playing easier (*Figure 6*). This dynamic adaptation of the camera angle is also observed in other games such as *Uncharted: Drake's Fortune* (Naughty Dog, 2007); the camera angle occasionally changes to direct the player towards a specific destination or to provide an overview of the surroundings.

Figure 6. Changing the camera angle according to surroundings in *Ōkami* (Screenshot is taken by the authors)

Symbolic monstrators

This type of monstrators focuses on the presentation and enactment of the game world or narrative elements through symbols, signs, or other methods. For instance, in *Life is Strange* (Square Enix, 2015), the themes in *Mark Jefferson's* photography center on the themes of dominance and sexuality of youth. This may be seen as an indication of him killing the young girls after drugging and photographing them. Another example of this can be found in *The Legend of Zelda: Breath of the Wild* (Nintendo, 2017). Within the game, there is a flower named "Silent Princess," which is believed to serve as a symbol for the main character, Link, due to him being silent, and for *Princess Zelda*, given her status as a princess by the fans. However, for these symbols to have a meaning, it is crucial that the players establish a connection between the symbol (sign) and the meaning it points to (Fernández-Vara, 2011, p. 5). Furthermore, this monstrator has higher degrees of subjectivity, which can result in different interpretations of the symbolism inherent in any game, given its subjective nature.

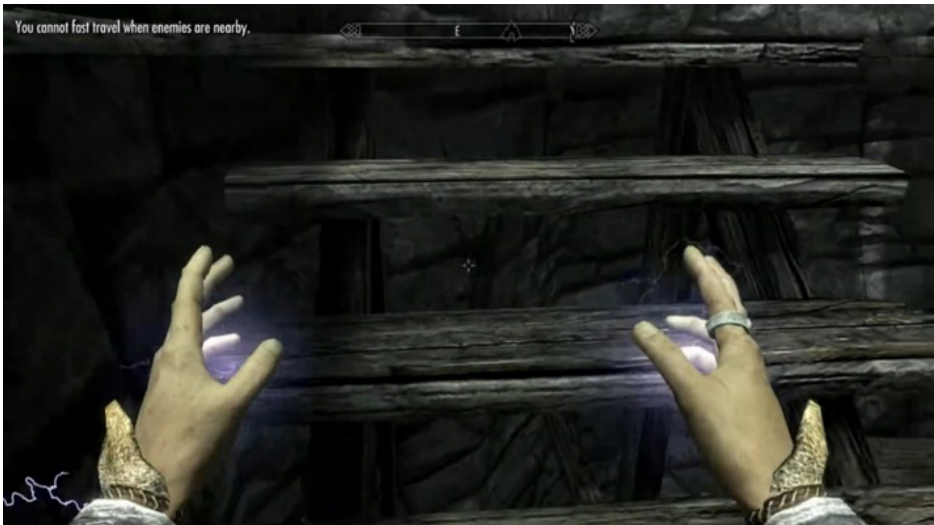
Mechanical monstrators

Järvinen's definition of mechanics is as follows: "the means to guide the player into particular behaviors by constraining the space of possible plans to attain goals" (2008, p. 254). Sicart states that "game mechanics are methods [behaviors] invoked by the agents, designed for interaction with the game

state" (2008).

Mechanical monstrators are mechanisms or game design elements that illustrate the full range of actions or interactions that are possible within the game world. They serve to guide players to the full extent of their capabilities and the limitations to which they must adhere. For example, in many video games, it is not possible to fast travel or rest when enemies are nearby (*Figure 7*) or harm children. Tutorials serve as exemplars of mechanical monstrators, illustrating both the potential for player action and the constraints on those actions, whether directly or indirectly, to players.

Figure 7. Disabled fast travel in The Elder Scrolls V: Skyrim (Waifu Simulator 27, 2018)

Sensory monstrators

Haptic monstrators

Feedback through vibrations or physical sensations in the controller or other devices like Razer's *Freyja* haptic gaming cushion that provides narrative or gameplay feedback are all examples of haptic monstrators. For example, haptic feedback technology found in *Sony's DualSense 5* controller enables the player to feel a range of distinct sensations. These sensations can include the sensation of driving a car on a gravel road and the tightness of the trigger when drawing a bowstring as seen in *Horizon Forbidden West* (Guerrilla Games, 2022). This is achieved through adaptive trigger technology that mimics the sensations by increasing the resistance of the trigger pull. Additionally, players playing *Red Dead Redemption II* (Rockstar Games, 2018) with a game controller can feel heartbeat-like vibrations when *Arthur Morgan* gets close to his

former love *Mary Linton*.

Auditory monstators

Auditory monstators include communication through ambient sounds, voice, soundtracks, and in-game effects that guide players' perception and mood. For example, in *The Legend of Zelda: Ocarina of Time* (Nintendo, 1998), players can hear a variety of different sounds, like the game's soundtrack and sound effects, which change based on factors like location, time of day, current activity, and health status. Additionally, in many of *The Legend of Zelda* games, sound effects indicate the successful completion of a puzzle. As a further illustration, during moments of lower tension during the story within *The Last of Us: Part I* (Naughty Dog, 2013), the mood is conveyed through the utilization of sound effects that possess a positive tone. Some examples of this include birds chirping, a gentle wind, and the rustling of vegetation (Solarski, 2017, p. 89).

Analysis of Games: 'Baldur's Gate 3'

Analysis of narrators

Narrator types by participation

Baldur's Gate 3 uses a classic narrator, heavily drawing considerable inspiration from Dungeon Masters (DM) of *Dungeons & Dragons*. The narrator will describe locations, characters, environment, and items; voice the player characters and companion's thoughts and feelings (*Figure 8*); recount the player character's actions and observations; and recount the results of various skill checks (e.g., persuasion, perception, wisdom) and combat rolls. Additionally, the narrator will provide context to non-player character interactions by describing tone and body language.

Figure 8. The narrator describes what the player character sees (*The Game Archivist*, 2023)

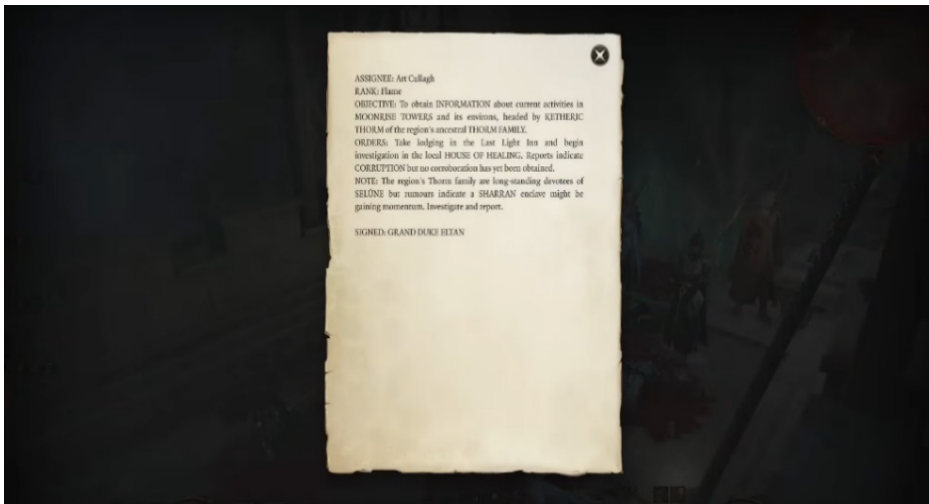

Examples of character narrators also can be found. In the game, there are times when the characters share their life stories and thoughts with the player's character in the camp or in the world.

Narrator type by method

Items like books, notes, and letters are used to convey narrative and information (Figure 9).

Figure 9. A letter from Baldur's Gate 3 (*The Game Archivist*, 2023)

Narrator types by reliability

The Dream Guardian/the Emperor is, at first, portrayed as a benevolent guardian uttering phrases such as “I’m on your side. I have been since the very beginning.” However, later revelations, including its connections to the Absolute, indicate that its motivations extend beyond the mere protection of the player character. Consequently, this casts doubt on its reliability and credibility, thereby making it an unreliable narrator. Meanwhile, the game’s default narrator can be considered a reliable narrator because their narration follows the game’s established logic and describes events, environments, and mechanics objectively.

Analysis of monstrators

Visual monstrators

Baldur’s Gate 3 employs spatial monstrators to leverage the environment’s design, layout, and details to convey narrative and gameplay information. For instance, the *Ruined Battlefield* and *Reithwin Town’s* ruins in *Shadow-Cursed Lands* offer a glimpse into the region’s past with past battles.

Like many other video games, *Baldur’s Gate 3* utilizes user interface monstrators extensively for elements such as maps, menus, and the action bar (hotbar). The game will modify its viewing angles according to player actions to provide examples of cinematic monstrators. For instance, during pivotal conversations or cutscenes, the game will transition from a top-down view to a close-up, third-person perspective.

Symbolic monstrator

According to Kat Clay, the theme of freedom from tyranny is illustrated by a variety of elements, including major character arcs and NPC dialogues (2023).

Mechanical monstrator

Dice rolling and dialogue choices are notable examples of mechanical monstrators in *Baldur’s Gate 3*. Dialogue choices not only show the range of narrative paths a player can take but also demonstrate the player’s agency within the story. Conversely, dice rolling (*Figure 10*) determines the outcomes of various actions, such as combat maneuvers, skill checks, and dialogue-based persuasion attempts, thereby introducing an element of chance to the game.

Figure 10. Dice rolling (*The Game Archivist*, 2023)

Sensory monstrators

Baldur's Gate 3 uses both types of sensory monstrators. An example of a haptic monstrator in *Baldur's Gate 3* can be seen when using the *Sony DualSense* controller, where pulling the trigger lightly will show a glimpse of the radial menu, while a hard press past the point of resistance will lock it. Examples of auditory monstrators include voice acting, the sound of an item being taken from the environment, and the use of music.

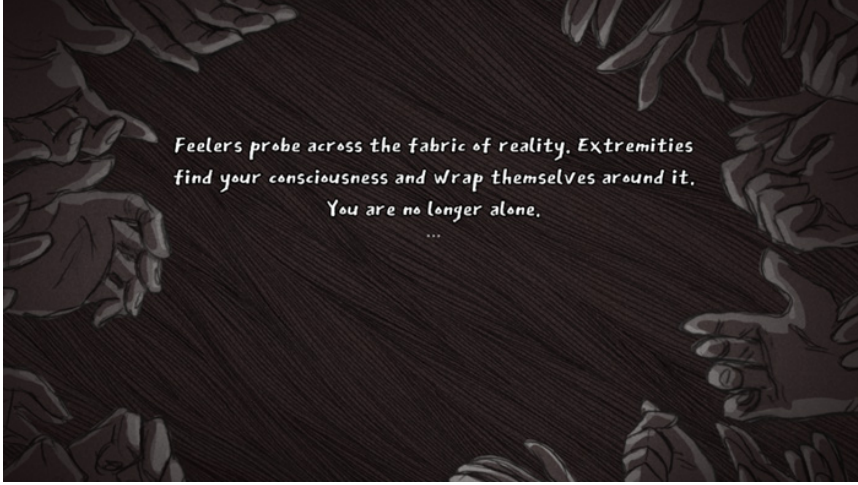
Analysis of Games: Slay the Princess

Analysis of narrators

Narrator types by participation

The narrator is classified as a hybrid narrator because he interacts with the player and talks outside the diegesis. Additionally, there are instances in which an alternative narrator is presented (*Figure 11*), indicating the presence of a classic narrator within the game. While the player's voices, such as the voice of the hero, the voice of the smitten, and others, do not qualify as "characters" in a standard sense, they do represent distinctive personality traits or emotions. In this regard, they can be classified as character narrators.

Figure 11. An example of a classic narrator in the game (Screenshot is taken by the authors)

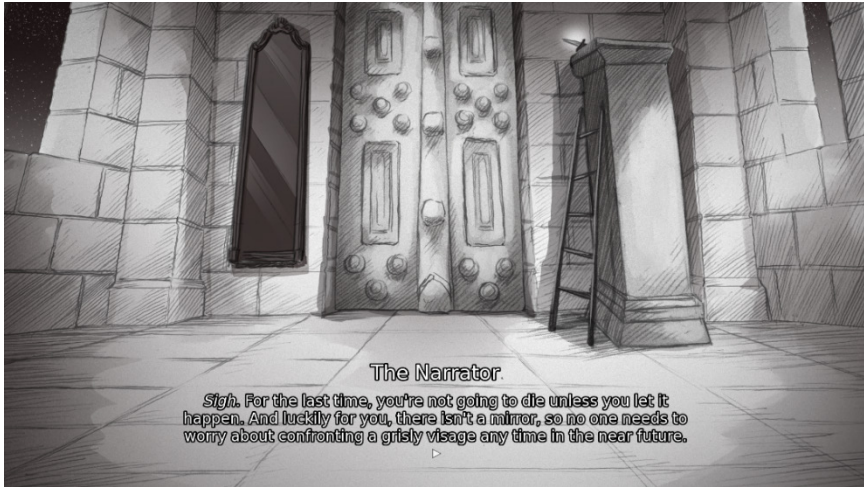
Narrator type by method

The game does employ narrators through a variety of media, including diaries, letters, videos, holograms, or voice recordings.

Narrator types by reliability

The narrator in *Slay the Princess* can be classified as an unreliable narrator due to the presentation of conflicting information and motives to the player (Pass, n.d.) (Figure 12). Despite his attempts to establish his reliability by asserting, “I have a duty to report facts as facts, and the fact is that you dropped the blade” certain voices of the player, notably the voice of the smitten, remain unconvinced. Even though the narrator is an unreliable narrator, it is nonetheless possible to regard him as a reliable narrator as well, on the grounds that he does in fact furnish reliable information.

Figure 12. The narrator asserts the absence of a mirror, despite the presence of one on the wall (Screenshot is taken by the authors)

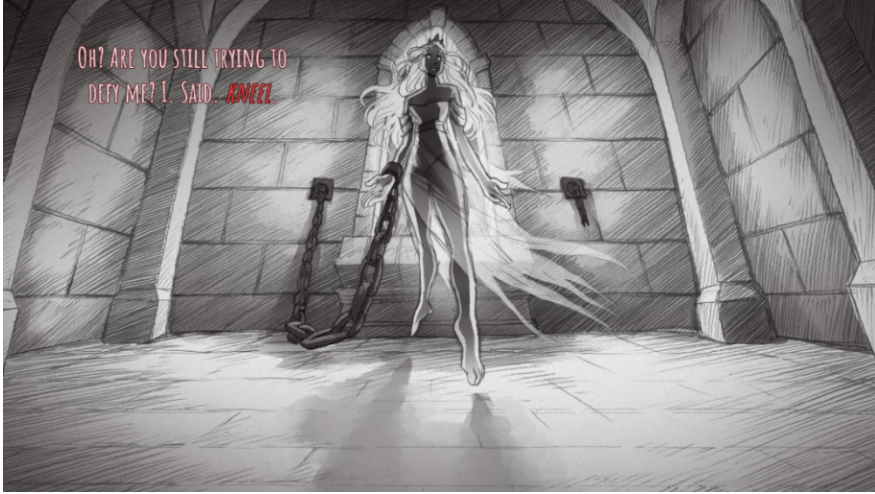

Analysis of monstrators

Visual monstrators

User interface (UI) monstrator is manifested in elements such as fonts, text boldness, text colors, and cursor icons (Figure 13). These elements undergo changes in accordance with gameplay and current narrative progression. The use of spatial monstrators has been observed in various settings, such as the cabin, the basement, and abstract spaces. These places contribute to the pervasive atmosphere of the game's narrative, which is characterized by its eerie and unsettling themes. The low-angle framing of the princess in the tower version serves to accentuate her imposing presence and power. This is an example of a cinematic monstrator (Figure 13).

Figure 13. An example of changing the text color, font and use of low angle in the game (Screenshot is taken by the authors)

Symbolic monstrator

It can be posited that the princess in this game functions as a counterpoint to the archetypal fairytale princess. The narrator repeatedly asserts that the princess is malevolent, and the primary character is instructed not to rescue her but to slay her (hence the title of the game). Additionally, the variety of outcomes serves as a reflection of the game's underlying symbolism. Within the context of the game, there is no singular 'truth' or 'right' choice.

Mechanical monstrator

The employment of branching narratives with dialogue choices functions as mechanical monstrators by constraining and revealing possibilities. For instance, the player's inability to escape the narrative loop until they make specific choices demonstrates how mechanics 'show' the futility of defying the game's core premise.

Sensory monstrators

Despite the absence of haptic monstrators in the game, auditory monstrators like soundtracks, sound effects, and voice acting are utilized.

Analysis of Games: 'The Bard's Tale'

Analysis of narrators

Narrator types by participation

The game's primary narrator is a hybrid in nature. While he is not a character within the game itself, the bard's capacity to respond to him effectively establishes the narrator as a hybrid narrator (*Figure 14*). Additionally, there is an abundance of character narrators. This is exemplified by the conversations between NPCs and the main character.

Figure 14. The bard replies to the narrator (Screenshot is taken by the authors)

Narrator type by method

While the game incorporates diaries and books, these documents are inaccessible for reading. Nonetheless, given the unreadability of these documents, it remains impossible to assert the presence of a medium-based narrator within the game.

Narrator types by reliability

The reliability of the narrator is evident in the alignment between the narrator's account and the events depicted in the game, thereby establishing a coherent narrative. Conversely, the princess's reliability is unreliable. Despite her initial demeanor, which suggests a virtuous character, it is ultimately revealed that she is, in fact, a figure of malevolence.

Analysis of monstrators

Visual monstrators

The cinematic monstrators in this game manifest most evidently in the camera angle changes that occur during transitions between gameplay and cutscenes. For instance, gameplay is depicted from a top-down view, whereas in cutscenes, more third-person like view is employed (*Figure 15*). In the same way as many other video games, *The Bard's Tale* uses user interface monstrator elements such as a map, health bar, and mana bar. The utilization of spatial monstrators in this game is evident in the environmental design of various locations, including taverns, houses, burned down villages, dungeons, etc.

Figure 15. a) Third person like view b) Top-down view (Screenshot is taken by the authors)

a)

b)

Symbolic monstrator

The game's narrative functions as a satire of the conventional 'chosen hero saves the princess' trope. In contrast to the traditional fairy tales, the bard's motivations are not rooted in honor or love, as would typically be the case. Instead, his actions are driven by financial gain and the prospect of a (probably) sexual relationship with the princess. Furthermore, it subverts the conventional tropes associated with traditional fairy tales by portraying the beautiful princess as the antagonist.

Mechanical monstrator

The game incorporates a dialogue system that can be characterized as 'snarky or nice'. This system is known to result in multiple endings, with the bard sometimes having to adopt a snarky demeanor to progress through the game. A notable example of this is when the bard must employ a snarky tone with *Hrafn* to successfully advance through the *Royal Door*.

Sensory monstrators

Notwithstanding the absence of haptic monstrators, the game uses auditory monstrators with auditory elements such as soundtracks, songs, sound effects, and voice acting.

Discussions, and Conclusions

The objective of this study is to develop a framework for the analysis and classification of monstrators and narrators in video games. The framework was grounded in the concepts of narrators in narratology and monstrators in cinema studies. The three video games selected for the game analysis section were analyzed using the close reading technique. The research design of this article consists of, after playing or watching video games, the narrators and monstrators and their use in these video games are analyzed using the above-mentioned technique. A framework is then developed, incorporating the notes taken during this process. After the development of the framework, chosen games are played and analyzed using the close reading technique.

This article introduced a three-category framework -participation, method, reliability- for narrators and a four-category framework -visual, symbolic, mechanical, sensory- for monstrators. To enhance comprehension of this framework, it was reinforced with examples from twenty-nine different video games. The framework from this research has shown that narrators and monstrators are used in video games for both narrative and gameplay purposes. The games *Baldur's Gate 3*, *Slay the Princess*, and *The Bard's Tale* are analyzed comprehensively, providing an in-depth examination of the application of the

proposed framework in video games. Moreover, the study indicated that video games employ a variety of monstrators and narrators, with these elements often intersecting and complementing each other, thereby contributing to the multifaceted character of the medium of video games. In conclusion, the framework provided by this study offers a comprehensive perspective on the multifaceted nature of video games.

This article puts forth a theoretical framework for the classification of narrators and monsters in video games. The proposed framework is exemplified through a series of video game titles. The analysis of three video games -*Baldur's Gate 3*, *Slay the Princess*, and *The Bard's Tale*- utilizes this framework, thereby expanding the study's scope beyond the confines of the theoretical domain. The selection of these three games was predicated on the utilization of the narrator in these games, which was found to be extensive. The rationale behind the exclusion of monstrators as a selection criterion pertains to the fact that all video games employ monstrators to varying extents. In the selection of the analyzed game moments, those moments that could show the analyzed feature in the most explicit and detailed way were selected for the analysis.

This study is limited to single-player video games with overarching stories. It is acknowledged that multiplayer or virtual reality (VR) video games may contain a variety of monstrators, and narrators not encompassed by the scope of this study. In addition, the framework developed in this study can be upgraded in the future for a variety of reasons, including the other and new genres and platforms, such as virtual reality (VR) and augmented reality (AR), as well as the production of new narratives and gameplay mechanics. Even though this study does not incorporate multiplayer, virtual reality, or augmented reality games, it can be posited that this framework is nevertheless applicable to the analysis of these genres. Despite notable variations in terms of platform, technology utilized, target audience, and game mechanics, these games exhibit substantial similarities in their fundamental principles of being a game. For instance, the majority of first-person shooter (FPS) multiplayer games, such as *Call of Duty: Modern Warfare III* (Infinity Ward & Sledgehammer Games, 2023), exhibit shared user interface (UI) monstrators indications of injury, akin to those observed in *Final Fantasy XVI* (Square Enix, 2023). In addition, the proposed framework is founded on fundamental components that are present in virtually all games, regardless of platform or genre, including but not limited to gameplay mechanics and visual and auditory elements.

Regarding the analysis of the games, it is not possible to fully analyze the narrators and especially the monstrators within a game. Consequently, it is plausible that there exist additional examples of narrators and monstrators in the analyzed video games that have not been incorporated into this article.

References

- Bizzocchi, J., & Tanenbaum, J. (2011). Well read: Applying close reading techniques to gameplay experiences. *Well Played 3.0: Video Games, Value and Meaning*, 3, 289-316.
- Booth, W. C. (1983). *The Rhetoric of Fiction* (2nd ed.). The University of Chicago Press.
- Chandler, D., & Munday, R. (2011). *A dictionary of media and communication*. Oxford University Press, USA.
- Clay, K. (2023, December 3). Why Baldur's Gate 3 is a masterclass in game writing. KAT CLAY. <https://www.katclay.com/why-baldurs-gate-3-is-a-masterclass-in-game-writing/>
- Dervişcemaloğlu, B. (2022). *Çözümeyen bulmaca: Anlatıcı üzerine tartışmalar*. Dergah Yayınları.
- Devil's Grief*. (2025, March 19). Horizon Wiki. https://horizon.fandom.com/wiki/Devil%27s_Grief
- Dubbelman, T. (2016). Narrative game mechanics. *Interactive Storytelling: 9th International Conference on Interactive Digital Storytelling*, 9, 39-50. https://doi.org/10.1007/978-3-319-48279-8_4
- Fernández-Vara, C. (2011). Game spaces speak volumes: Indexical storytelling. *Proceedings of DiGRA 2011 Conference: Think Design Play*. <https://dl.digra.org/index.php/dl/article/view/512>
- Fludernik, M. (2009). *An introduction to narratology*. Routledge.
- Gaudreault, A. (2009). *From Plato to Lumière: Narration and monstration in literature and cinema*. University of Toronto Press.
- Järvinen, A. (2008). *Games without frontiers: Theories and methods for game studies and design*. Tampere University Press.
- Kania, A. (2018). Why gamers are not narrators. In *The Aesthetics of Videogames* (pp. 128–145). Routledge.
- Lady Ginnie (Director). (2014, August 15). *Let's Play Dragon Age: Origins pt. 12 - Conversations at Camp* [Video Recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=Eu-VieVWYaxA>
- Pass, J. (n.d.). *Slay the Princess: Morality, Identity, and Existentialism*. Simply Put Psych. Retrieved March 9, 2025, from <https://simplyputpsych.co.uk/gaming-psych/slay-the-princess-morality-identity-and-cosmic-existentialism>
- Picucci, M. A. (2014). When video games tell stories: A model of video game narrative architectures. *Caracteres: estudios culturales y críticos de la esfera digital*, 3(2), 99-116. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4952025>
- Prince, G. (2003). *A dictionary of narratology*. University of Nebraska Press.

- Roe, C., & Mitchell, A. (2019). "Is this really happening?": Game mechanics as unreliable narrator. *Proceedings of DiGRA 2019 Conference: Game, Play and the Emerging Ludo-Mix*. <https://doi.org/10.26503/dl.v2019i1.1084>
- Sicart, M. (2008). Defining game mechanics. *Game Studies*, 8(2), <https://game-studies.org/0802/articles/sicart>
- Solarski, C. (2017). *Interactive stories and video game art: A storytelling framework for game design*. CRC Press.
- Stone, C. (2019). The evolution of video games as a storytelling medium, and the role of narrative in modern games. *Game Developer*. <https://www.gamedeveloper.com/design/the-evolution-of-video-games-as-a-storytelling-medium-and-the-role-of-narrative-in-modern-games>
- Teuton, C. (2020, May 20). Red Dead Redemption 2's Journal Shows Arthur & John's Differences. *ScreenRant*. <https://screenrant.com/rdr2-journal-entries-secrets-arthur-morgan-john-marston/>
- Thabet, T. (2015). *Video game narrative and criticism: Playing the story*. Springer.
- The Game Archivist (Director). (2023, August 22). *Baldur's Gate 3 | Full Game Walkthrough | No Commentary* [Video Recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=2bcAlg7Pzm0>
- Waifu Simulator 27 (Director). (2018, May 18). *Not being able to travel because enemy nearby—Skyrim* [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=3D-qJ1zACLE8>

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Author contribution rate: N. A. Sakoğlu (50%), E. Süngü (50%).

Etik kurul onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: N. A. Sakoğlu (%50), E. Süngü (%50).

SES-İMAJIN DENEYSEL FORMU: 'SONSUZLUK ÜZERİNE' FİLMİ*

Aysu UĞUR BALCI**

Gönderim Tarihi: 22.05.2025 - Kabul Tarihi: 26.09.2025

Balci, A. U. (2025). Ses-imajın deneysel formu: 'Sonsuzluk Üzerine' filmi. *Etkileşim*, 16, 268-283.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Deneysel anlatı, ana akım sinema anlatısından farklı olarak sinemada yapılan her türlü yeniliği, denemeyi ve özgünlüğü kapsayarak modern sinemaya yaklaşmaktadır. Deneysel anlatı, yönetmenin yaratıcı kimliğinin ön planda olduğu teknik bir anlatıdır. Roy Andersson'un *Sonsuzluk Üzerine* adlı filmi ölüm, yaşam, sevgi, yalnızlık, inanç üzerine kısa hikâyeleri konu edinen ve anlatısını modern-deneysel olarak kuran bir filmidir. Çalışmanın amacı ses-imajın deneysel anlatıdaki yerini ele alarak alternatif anlatıların neler olduğunu tespit etmektir. Böylelikle ses-imajın klasik anlatıdan ayrılarak bağımsız bir anlam üretici olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu araştırma, nitel bir yaklaşımla yürütülmüş olup film eleştirisi kapsamında sinematografik analiz ve anlatı analizi yöntemlerini temel almaktadır. Film, kadraj, plan-sekans, renk, ses kuşağı, diegetik ve diegetik olmayan sesler gibi sinemasal unsurlar üzerinden incelenmiş; anlatı yapısı ise klasik sinema kodlarıyla karşılaştırılmalı olarak çözümlenmiştir. Bu yöntemle ses-imajın deneysel anlatıdaki işlevi teknik ve estetik açılardan değerlendirilmiştir. Bu çalışma, sinema sanatında sesin sadece tamamlayıcı bir unsur değil, bağımsız bir anlatı aracı olarak nasıl kullanılabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle deneysel sinema alanında ses-imaj ilişkisinin yeniden düşünülmesini sağlayan bu analiz hem film çözümlemeleri hem de ses estetiği çalışmaları için özgün bir bakış sunmaktadır. Filmde görüntü sabit bir resim tablosunu andırırken ses imajlar hareketi hissettirmektedir. Filmde diegetik olmayan ses olarak müzik, her şeyi bilen anlatıcı dış ses ve asenkron ses kuşağı görülmektedir. Ses-imaj, klasik film anlatı kodundan farklı olarak kendi başına bir anlam üretmekte ve haptik duyusallığı sağlamaktadır. Analiz sonucunda *Sonsuzluk Üzerine* filminde ses-imaj kullanımının, klasik anlatı yapısından ayrılarak duyusal ve estetik düzeyde özgün bir deneyim sunduğu ve sesin görsel anlatıyı tamamlamaktan öte bağımsız bir anlatı ögesi haline geldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: deneysel anlatı, film çalışmaları, ses-imaj, haptik ses, sinema.

* Bu çalışma, 7-8 Aralık 2024 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilen 7. Uluslararası Sinema ve Felsefe Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Araştırma Görevlisi Doktor, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Ankara, Türkiye.
aysu.ugur@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0671-2909

THE EXPERIMENTAL FORM OF SOUND-IMAGE: 'ABOUT ENDLESSNESS' FILM*

Aysu UĞUR BALCI**

Received: 22.05.2025 - Accepted: 26.09.2025

Balci, A. U. (2025). Ses-imajın deneysel formu: 'Sonsuzluk Üzerine' filmi. *Etkileşim*, 16, 268-283.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

Experimental narrative, unlike mainstream cinematic storytelling, encompasses all kinds of innovation, experimentation, and originality, aligning closely with modern cinema. It is a technical narrative form that highlights the director's creative identity. About *Endlessness* by Roy Andersson is a modern-experimental film composed of short stories on death, life, love, loneliness, and faith. This study aims to explore the role of sound-image within experimental narrative and to identify how alternative narrative structures emerge through such use. Specifically, the study seeks to reveal how sound-image departs from classical narration and functions as an independent generator of meaning. Adopting a qualitative research approach, the study applies cinematographic and narrative analysis methods within the scope of film criticism. The film is analyzed through cinematic elements such as framing, plan-sequence, color, soundscape, diegetic and non-diegetic sound. The narrative structure is examined in comparison to classical cinematic codes. Through this method, the function of sound-image within experimental narrative is evaluated from both technical and aesthetic perspectives. The significance of this study lies in its demonstration that sound in cinema can serve not merely as a supporting element but as an autonomous narrative device. This analysis contributes a unique perspective to both film criticism and sound aesthetics by prompting a reconsideration of sound-image relations in experimental cinema. In the film, while the visuals resemble static tableaux, sound-images evoke motion and dynamism. Non-diegetic sound elements such as music, an omniscient narrator, and asynchronous soundscapes are prominent. Unlike classical narrative conventions, sound-images here create meaning independently and foster haptic sensoriality. The analysis concludes that the use of sound-image in *About Endlessness* diverges from classical narrative structures, offering a unique sensory and aesthetic experience, and establishing sound as an autonomous narrative element.

Keywords: experimental narrative, film studies, sound-image, haptic sound, cinema.

* This article is based on a paper presented at the 7th International Cinema and Philosophy Symposium, held in Ankara on 7-8 December 2024.

** Research Assistant (PhD), Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Ankara, Türkiye. aysu.ugur@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0671-2909

Giriş

Sinemanın 1895 yılında başlayan serüveni zaman içinde hem tiyatro, müzik, edebiyat gibi sanat dallarından esinlenerek hem de kendi içkin özellikleriyle yeni biçemlerle gelişmiştir. Sinema tarihinin ilk yıllarında kamera, durumları ve olayları kaydeden bir araçken yönetmenlerin yaratıcı düşünceleri ve ‘auteur’ kimlikleri günümüzde anlatı olarak farklı yaklaşımları tartışmamıza yol açmaktadır. Bir düşünceyi tasarlama ve aktarma sürecinde izlenen yola anlatı denilmektedir. Anlatı zaman, mekân ve nedensellik unsurlarıyla şekillenmektedir (Bordwell & Thompson, 2009, s. 75). Anlatı, öykü ya da durumun nasıl iletileceğidir. Edebiyat, tiyatro ve sinema gibi anlatı odaklı sanatlarda Platon ve Aristo’nun geliştirdiği ‘mimemis’ ve ‘diegesis’ kavramları ortaya çıkmaktadır. Mimesis taklit yoluyla gösterme süreciyken, diegesis anlatım üzerine odaklanmaktadır. Sinemada ise filmin yapım aşaması, mizansen, hedef kitlesi, bakış açısı, imajları kullanma biçimi anlatıyı şekillendirmektedir. Sinemada klasik anlatı; tür kodlarının baskın olduğu, seyirci beklentilerinin karşılandığı, ticari kaygıların gözetildiği ve serim-düğüm-çözüm çizgisinde ilerleyen ana akım sinema kalıplarıyla şekillenir (Wees, 2002, s. 5). Bundan farklı olarak Alman Dışavurumcu sinemanın teknik üzerinde yaptığı denemelerle (bozuk ve yamuk kadrallar, abartılı kostüm ve makyajlar, gotik stil vb.) modern anlatı şekillenmeye başlamış ve deneyselliğin önü açılmıştır (Betton, 1990, s. 16). Kovacs’a göre (2010, s. 20) modern anlatının belirginleştiği iki dönem vardır. Bunlar Alman Dışavurumcu sinemanın gelişimi ve Fransız Yeni Dalga akımının ortaya çıkışıdır. Deleuze (2000, s. 9) de benzer şekilde 1940 ve sonrasında öne çıkan Fransız Yeni Dalga ve İtalyan Yeni Gerçekçilik akımıyla sinemanın düşünsel, deneysel ve estetik yönünün görüldüğünü ifade eder. Bu akımlarının temelinde yaratıcı yönetmen yani auteur’ün tema tutarlılığı, teknik yetkinliği ve üslubunun ortaya konduğu filmler yer almaktadır. Sinemayı bir sanat olarak ele alan bu akımlarla birlikte, kitleye yönelik popüler filmlerden uzaklaşmış ve sinemanın felsefi ve estetik yönüne odaklanılmıştır. Wollen modern sinemayı tanımlarken ‘karşı sinema’ kavramını kullanarak modern sinemanın özelliklerini şöyle tanımlamaktadır; “anlatı geçişsizliği, yabancılaşma, ön plana çıkarma, çoklu diegesis, açıklık, rahatsız olma.” (2013, s. 77). Modern sinema; ortak tür kodlarının dışına çıkan, seyirciye film izlediğini hatırlatan, açık uçlu sonlar barındıran, imajları felsefi bir şekilde kullanır ve yönetmenin auteur kimliğini ön plana çıkaran bir anlatı biçimidir. Deneysel anlatı ise modern anlatıya yakın bir kavram olmakla birlikte daha uç sınırlarda dolaşan, geleneksel kodları reddeden, görsel ve işitsel imajlarla felsefe üreten, teknik olarak yeni denemeler yapan, çoğunlukla öykü yerine durum ve duygu merkezli olan anlatılardır. Deneysel anlatı son derece kişisel ve yenilikçi bir stildir. “Deneysel film, sinemanın kodlarını kırımdan ötesinde algıyı, gözlemi ve betimlemeyi sorgular ve bu şekilde insan merkeziliğine meydan okur” (Pasqualino & Schneider, 2014, s. 6). Bu bağlamda modern sinemadaki bazı örnekler yer yer deneysel imajları kullanarak özgün bir anlatı ortaya koymaktadır. Anlatının bir unsuru olan ses-imajlar kimi zaman farklı kullanımlarla kendi başına anlamı kurmaktadır. Ses-imajlar, görüntüden ayrı olarak seslerle üretilen düşünce ve duyusallık yaratır-

mıdır. Sinema çalışmaları sıklıkla görüntü üzerine odaklanmaktadır ancak ses, üretilme biçimi, kayıt koşulları, çoğaltma teknolojileri ve izleyici algısı gibi pek çok faktörün birleşimidir (Altman, 1992, s. 15). Bu yüzden ses tasarımı, sinema çalışmaları için önemli olmaktadır. Ses-İmajların asenkron kullanımı ve algıyı görselden sese kaydırma gibi tekniklerle deneyisel anlatılar üretilmektedir. Bu açıdan Roy Andersson'un *Sonsuzluk Üzerine* (2019) filmi ses-İmajın deneyisel formu bağlamında film analizi yöntemiyle ele alınacaktır. Film, ses tasarımının sinemada deneyisel kullanımı için önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Deneyisel Anlatı

Deneyisel/avangart/öncü kavramları birbiri yerine kullanılmakla birlikte aralarında küçük farklar bulunmaktadır. 'Avangart' kavramı ilk olarak ordu birliğinin öncü konumunu ifade etmektedir. Sonrasında sanat akımlarının öncü niteliğinin ortaya çıkarılmasıyla yenilik ve deneysellik içinde barındırmaktadır. Avangart ve modernizm eş zamanlı olarak ortaya çıkmış, ikisi de var olan düzenin dönüştüğü düşüncesiyle hareket etmiştir. Avangart sanat, "sanat eserinin bağımlı olduğu dağıtım aygıtına ve sanatın burjuva toplumunda özerklik kavramıyla tarif edilen statüsüne" karşı çıkmaktadır (Bürger, 2019, s. 61). Zira avangart bakış açısında; Pop Art, Dadaizm, Dışavurumculuk ve Gerçeküstücülük gibi akımlar, sanatlarını nesnenin yeniden tasviri, gündelik yaşamın sıradanlığı ve farklı biçimler üzerinden inşa eder. Deneyisel anlatı bu bağlamda yeniyi, öncülüğü, farklılığı ve özgünlüğü tanımlamaktadır. Resmin, tiyatronun, sinemanın avangart/deneyisel formu sanatçının hayal dünyası ve yeteneğinin bir yansımasıdır.

Deneyisel anlatı, sinemaya getirilen yenilikleri ifade etmektedir. Deneyisel anlatının bir kalıbı yoktur ancak diğer türlerden farkı da kendi ürettiği özgün imajlardır. Anlatı, tür kalıplarından uzak şekilde kurgulanmakta ve yönetmenin sanata olan bakışını yansıtmaktadır. Deneyisel sinema Amerikan sinemasında 'underground', Avrupa sinemasında ise avangart sinema olarak tanımlanmaktadır. Underground/yer altı sineması ticari sinemaya karşı olan, daha tekinsiz ortamların ve karamsar öykülerin sergilendiği 1930-1940'lı yılların Amerikan filmlerini ifade etmektedir. Sinemanın doğduğu ve sanat akımlarının merkezi olan Avrupa'da ise düşünsel/estetik imajların baskın olduğu sinemaya avangart sinema denilmektedir. Kovacs'a göre (2010, s. 28) underground kişisel ve alternatif bir türken avangart politik ve meydan okumacı bir tavidir. Nitekim avangart manifestolar, sanata ve topluma getirdiği aykırı ve yeni düşüncelerle hem sanatın diğer alanlarını hem de sinemayı şekillendirmiştir. Özellikle popüler kültürün baskınlığı ile modern hayatın dönüşümü, eğlence ve tüketimin yükselişi, 1968 yılındaki politik hareketler, feminist akımlar sanatın politik bir ifade aracı olarak sorgulanmasına neden olmuştur.

Sinema tarihindeki her teknik deneme, kendi içinde birer deneysellik taşımaktadır. Bu yüzden deneyisel filmin kesin bir başlangıcı olmamakla birlikte sinema tarihindeki yenilikçi filmler deneyisel anlatı içinde değerlendirilebilir.

Örneğin Alman Dışavurumcu sinemanın örneklerinden olan *Dr. Caligarinin Muayanehanesi* (1920, Robert Wiene) gotik imgeler ve alışlagelmış dışında asimetrik kadrılar, tiyatroyar oyunculuklar ve ürpertici dekorlar; Maya Deren'in sine-dans filmlerinde beden imajı üzerinden yaptığı anlatı; Germaine Dulac'ın sürrealist filmlerindeki üst üste bindirme, ekranı bölme, görüntü geçişliliği gibi teknik denemeleri; Viking Eggeling'in *Çapraz Senfoni* (1924) filminde geometrik şekillerin hareketiyle ortaya çıkan soyut bakış deneyssel anlatıların yoğun olarak görüldüğü stillerdir. Filmlerin her biri birbirinden farklı olarak imajlar üretmektedir. Zira "sinema yeni sözcüklerle konuşmaktadır" (Monaco, 2002, s. 159).

Deneyssel anlatı, sanatçının hayata dair felsefi duruşunu aktarmak için kullandığı bir formdur (Flowers, 2010, s. 18). Bruno Cany (2018, ss. 21-23) sembollerle anlatı inşa eden kişileri "filozof-sanatçı" olarak tanımlamaktadır. Deneyssel anlatı, yeni teknik denemelerin ve bakış açılarının aktarıldığı bir biçemdir. John Berger'in (2014) "her imge yeni bir görme biçimi yaratır" sözü adeta deneyssel anlatı için söylenmektedir. Deneyssel anlatı görme biçimleriyle oynayan, görsel-işitsel tekniklerin uç formlarda kullanılmasını ifade eder. Bununla birlikte deneyssel anlatının ortak özelliği klasik anlatıdaki gibi serim-düğüm-çözüm çizgisinde ilerlememesidir. Çoğu zaman deneyssel anlatıda bir öykü yoktur (Clarke, 2012, s. 76); objeler, karakterler ve durumlar vardır. Bordwell ve Thompson (2009, s. 358) deneyssel filmi soyut ve çağrışımsal olarak tanımlamaktadır. Yönetmen bir karakter üzerinden psikolojik bir çözümleme yapabilir, bir nesneyi gündelik anlamından çıkararak ona yeni bir anlam atfeder ve imajlarla farklı bir düşünce yolu açar. Deleuze (2000, s. 3) modern ya da deneyssel sinemanın bu yönünü "duyu-motor mekanizmasının bozulması" olarak adlandırmaktadır. Saf optik ve ses imajların ana akım tür kodlarının dışında kullanılarak seyircinin beklentisini karşılamaması modern deneyssel anlatının temelidir.

Modern anlatıya sahip filmleri Öztürk (2018, s. 39) 'düşünce-yoğun' filmler olarak adlandırmaktadır. Düşünce yoğun filmlerde seyircinin filmi izlerken katılım göstermesi beklenmektedir. Seyirci imajları anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu yüzden deneyssel anlatıda seyircisinin aktif olması söz konusu olmaktadır. Deneyssel anlatı, görsel okuryazarlık ve estetik alımlama yetisiyle anlaşılmaktadır (Uğur Balcı, 2024, s. 249). Seyirci filmle özdeşleşmek yerine filme yabancılaşmakta ve izlediğinin bir film olduğunu hatırlamaktadır. Örneğin Nuri Bilge Ceylan modern anlatıya uygun olarak inşa ettiği filmi *Kuru Otlar Üstüne*'de (2023) son derece deneyssel bir hareket yaparak film evreni ile set evreni arasında seyirciyi bir yürüyüşe çıkarmaktadır. Uzun plan-sekansta karakterin evin salonundan çıkıp sette dolaşarak setteki banyoya daha sonra da bir şey olmamış gibi filmdeki eve dönmesi gösterilir. Ceylan, duyu-motor mekanizmasını bozarak seyirciye film izlediğini hatırlatır ve özdeşleşmeyi kırar. Anlatı tekniği açısından deneyssel bir tarz görülmektedir. Kendini yansıtırma olarak adlandırılan ya da film içinde film anlatılan 'meta-sinema'nın bir başka örneği olmaktadır. Böylelikle özgün bir anlatı ve teknik denemenin her türü deneyssel olarak adlandırılabilir. Deneyssel anlatı hem görsel hem de işitsel olarak

kurgulanmaktadır. Bu ifade biçimi görsel bir illüzyonda olabilir (görüntülerin üst üste bindirilmesi, ekranı bölerek anlatma, görsel imajların yeni formlarda kullanımı gibi.) ya da sesin olanaklarıyla estetik bir algı yaratılabilir. Gündelik yaşamda görülen ve duyulan uyaranlar, deneySEL anlatıda içkin anlamından çıkılarak yer almaktadır. Bu yüzden olağan akışta duyulan ve görülen imajlar, artık farklı ve dikkat çekici biçimde deneySEL anlatılarda karşılık bulmaktadır.

Ses-İmaj

Ses tınlar, harfler ve melodilerin oluşturduğu işitsel bir olgudur. Harfler, kelimeler, müzikler ve ortam sesi, sesin unsurlarıdır. Sesin oluşması için titreşim kaynağı, ortam ve aktarma aracının sesi iletme biçimi gereklidir (Altman, 1992, s. 17). Ses böylelikle maddesel çeşitlilikten oluşmaktadır. Sözlü iletişimin temelinde yer alan ses Walter Ong'a (2014, ss. 90-91) göre birleştiricidir. Ong, sesin görüntüden farklı olarak birleştirici özelliğini şöyle anlatmaktadır (2014, s. 91):

Bir şey, görmek, seyretmek için o nesneden uzaklaşmak gerekir; halbuki ses, insanın içine akar. Merleau-Ponty'nin dediği gibi görüntü parçalar. Görüntü, insana teker teker ayrı yönlerden gelir: bir oda ve manzarayı seyretmek için gözlerimi bir noktadan başka noktaya çevirmem gerekir. Bir ses duyduğum andaysa ses her yönden aynı anda bende toplanır; ses beni ve algımın ve varlığımın çekirdeği, beni saran ses dünyasının merkezi yapar.

Ong'un belirttiği gibi ses hiçbir uğraş vermeden anlık olarak duyumsanır. Ses ile ilgili tanımlamalar öncelikle onun teknik niteliğine vurgu yapmaktadır. Ses, insanlık tarihinin gelişmesiyle ve sonrasında sözlü iletişimle eskiden beri üzerine düşünülen bir olgudur. Ancak estetik olarak ses, sanatla birlikte daha sonra ele alınan bir konu olmuştur (Öztürk, 2017, s. 369). Müzik, tiyatro, radyo oyunları, sinema gibi sanatlarda sesin estetik kullanımı mevcuttur.

Ses aynı zamanda hayal dünyasının gelişimi için önemlidir. Kişi, sesini duyduğu şeyi tanımlamak için görsel olarak düşünmektedir. Örneğin radyo programlarında anlatılan hikâyelerde dinleyici öyküyü zihninde canlandırmaktadır. Bununla birlikte ses çağrışımsaldır. Su sesi akarsu, deniz, şelale, mavilik gibi çağrışımlarda bulunmaktadır. Bu yüzden ses, duyuları harekete geçiren bir imaj olmaktadır. Michel Chion (1994, ss. 23-29) dinleme durumlarını üç biçime ayırmıştır: nedensel dinleme, anlamsal dinleme ve azaltılmış dinleme. Nedensel dinlemede amaç, sesin kaynağını çözmek ve bilgi edinmek için sesi dinlemektir. Anlamsal dinlemede sesin kodlarını çözümleyerek anlam arayışı içindeki dinlemedir. Örneğin şarkı sözlerinin anlaşılması için yapılan dikkatli dinleme buna örnek verilebilir. Azaltılmış dinleme ise neden ve anlamdan uzaklaşarak sesin duyulmasına odaklanmaktır. Chion, kimi zaman bu dinleme türlerinin aynı anda olabileceğini belirtmektedir. Chion (1994, s. 34) sesin, görüntüden daha çok manipüle edici olabileceğini vurgular. "Ses, görüntünün anlamını yorumlayarak, normalde göremeyeceğimiz veya farklı göreceğimiz şeyleri görüntüde görmemizi sağlar" (Chion, 1994, s. 34). Bu yüzden ses kimi zaman yönlendirici

olmaktadır.

Sinemada ses olgusuna değinilirse, sesli sinemayla birlikte en çok tartışılan konu gerçeklik meselesi olmuştur (Chion, 2009, s. 222). Sessiz film döneminde diyalog yerine ara yazı görüntüleri ve müzik yer almaktadır. Örneğin Charlie Chaplin filmlerinin ikonik özelliği jest ve mimikler ile hareket halindeki bedenin ön planda olması ve öykünün ara yazılarla aktarılmasıdır. İlk sesli film olarak kabul edilen *The Jazz Singer* (1927) ile birlikte görüntüye diyalogların eklenmesi, ses tasarımının sinemasal anlatıda merkezi bir unsur haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Ses mekânın, ortamın, diyalogların veya müziğin eklenmesiyle filmin tamamlayıcı bir unsuru olmuştur. Sesli filmlerde ise diyalog ve ses kuşağı kurgusunun üzerine düşünülmüş şekilde oluşturulduğu görülmektedir. Sonrasında sesin gerçekliği yansıtırma meselesi dublaj, ses efektleri ve kurgu teknikleriyle tartışılmıştır (Chion, 2009, s. 222). Böylelikle ses, birden çok amaçla kullanılabilir olmuştur. Ses, bir filmin gerçekçiliğine katkıda bulunabilir, karakterin içsellliğini tasvir edebilir, sessiz sinema dönemini yeniden yaşatabilir ya da deneysel anlatı kurabilir (Horton, 2013, s. 24). Bordwell ve Thompson (2009, s. 268) sinemada sesin üç türüne işaret eder; konuşma, müzik ve gürültü/ses efekti. Özellikle kurmaca ve belgesel gibi diyaloga dayalı filmlerde sözlü iletişim yoğun olarak görülmektedir. Film müziği ise sahnenin ya da sekansın duygusuna göre oluşturulmakta ve seyircide duygulanım yaratmaktadır. Filmde kullanılan müziğin modern anlatıdaki yerini yönetmen Derviş Zaim (2023, s. 66) şöyle açıklamaktadır:

Müziğin filmde duyulmaması gerekir derler. Müziğin görüntüleri ezmemesi iyi olur diye ekleyenler de vardır. Bu saptamalar özellikle klasik biçim bakımından büyük ölçüde doğrudur. Öte yandan burada söylenenin aksine filmin kimi yerinde seyirci, müziğin varlığını hissetmelidir.

Zaim, doğru yerde doğru süreyle ve doğru tonda verilen müziğin öneminden söz eder. Bu biçim, klasik bir duygulanım üretmekten ziyade seyirciyi filmin içine dahil eden bir yaklaşımdır. Ortam sesi ya da gürültü ise görüntünün devamlılığını sağlamaktadır. Semih Kaplanoğlu da (2023, s. 165) ses tasarımını daha filmin çekimi başlamadan düşündüğünü belirtmektedir. Yönetmen amacına uygun olarak ses kuşağını oluşturmaktadır. Gerilim dolu bir sahnede müzik ve sesler gerilimi pekiştirmektedir. Bordwell ve Thompson (2009, ss. 278-279) karakterlerin konuşması, nesnelerin çıkardığı ses gibi öykü evreni içinde olan sese 'diegetik ses' adını vermektedir. Diegetik ses, öykü akışı içinde duyulan ve beklentiyi karşılayan senkronize sestir. Filme sonradan eklenen ve anlatıyı güçlendirmeye yarayan ses ise 'diegetik olmayan ses'tir. Müzikler, ses efektleri, her şeyi bilen anlatıcı sesi diegetik olmayan seslerdir. Aynı zamanda görüntüyle eş zamanlı olan sese 'görüntü-içi ses', görüntünün önce ya sonra ("Sound Effect Synthesis") gelip sesin farklı zamanda gelmesi ise 'görüntü-dışı ses'lerdir. Örneğin birkaç saniye farkla önce çocukların top oynarken gülüşmeleri gelir, sonrasında görüntü duyduğumuz sesle eşitlenir. Justin Horton (2013, s. 4) izleyicinin karakterin konuştuğunu görmesine rağmen sesini duyamadığı ses-dışı unsurların sinema stratejisi olduğunu ve seyirciyi şaşırttığını belirtir.

Horton bunun tam tersi sesi duyulmayan ama görülen karakterleri analiz etmektedir. Horton görünen ama işitilmeyen sesleri şöyle tanımlar; sessiz sine-ma dönemi, karakterin duyma biçimiyle hizalanan anlatım (ör. sağır karakterin perspektifi), gerçeğe yakın sesler (sokak gürültüsü), fısıltılar, bütün seslerin aniden kesilmesiyle ortaya çıkan sessizlik gibi ani ses kesilmeleri. Ses, ilk başta teknik zorluklar nedeniyle sinemada verilmezken günümüzde sesin olması ya da verilmemesi, anlatıyı şekillendirmektedir.

"Ses yalnızca her yerde değil aynı zamanda her yöndedir" (Monaco, 2002, s. 205). Görüntüyü anlamlandırmak için odaklanmak gerekir ancak ses doğal akışında görüntüyle senkronize olarak her yönden kavranmaktadır. Bu yüzden eş zamanlı olan görsel-işitsel imajlarda seyirci akışın içinde sesi hissetmektedir. Ancak deneyisel anlatıda ses, görüntüyü tamamlamak yerine ayrı bir imaj oluşturmaktadır ve anlam üretmektedir. "İşitsel ve görsel öğelerin çatışması, avangart yönetmenler arasında ana akım sinemanın dilinden hem uzaklaşmak hem de eleştirmek için popüler bir araç olmuştur" (Rogers, 2017, s. 197). Holly Rogers (2017, s. 185) buluntu-filmlerde sesin kullanımını ele aldığı çalışmasında görüntü ve ses arasındaki çarpıtmanın seyircinin pasif alımlama sürecini bozduğunu ifade eder. Seyirci, görsel-işitsel imajları anlamlandırmak için gayret içinde olmaktadır. Holly Rogers, "found-footage" sinemada sesin görüntüyle kurduğu 'çelişkili ilişki'nin izleyicide eleştirel bir bilinç yarattığını savunur. Arısoy'a göre (2021, s. 12) ses imaj 'yeni anlatılar ve düşünsel alanlar' oluşturmaktadır ve bu kavram sine-ses'i ortaya çıkarmaktadır. Sine-ses olarak kavramsallaştırdığı çalışmasında Arısoy'a göre ses teknik bir bileşen olmaktan ziyade estetik ve anlamlı bir olgudur. Sine-ses, Chion'un (1994) anlamsal dinlemesine karşılık gelir. Burada kodlanan mesajın alımlanması ve açılması için çaba gerekmektedir. Örneğin ekranda gösterilen hareketli bir yürüyüş anında duyulması beklenen ses yürüyüşün verdiği gürültü ve ortam sesidir. Ancak duran bir görüntüye hareket halindeki bir ses eklendiğinde görüntü ve ses arasına uyumsuzluklar görülebilir. Bu da deneyisel anlatı için duyu-motor mekanizmasını afallatan estetik bir denemedir.

Diğer yandan da ses, görüntünün farklı anlamlarını ardında bırakarak tek bir anlam oluşumu için kullanılmaktadır. Örneğin kadrada gösterilen ağaç ve bitkiler sabit iken ses imajlarla havanın rüzgârlı olduğu depresif bir hava yaratılabilir ya da kuş civıltıları eşliğinde yaz mevsiminin geldiği hissettirilebilir. Görüntü sabit olduğu halde anlamı yaratan ve haptik duyusallığı hissettiren ses-imajlar olmaktadır (Marks, 2020, s. 222). Böylelikle haptik imaj, dokunsallığı niteleyen yapısıyla artık görüntüden ziyade ses imajla da sağlanmaktadır. Sesler verdikleri tını ve titreşimlerle duyusallığa vurgu yapmaktadır.

Deneyisel Bir Film Tasarımı: 'Sonsuzluk Üzerine' Filminde Ses-İmajlar

Sonsuzluk Üzerine, 2019 yılında senaristliğini ve yönetmenliğini Roy Andersson'un üstlendiği Fransa, İsveç, Almanya ve Norveç ortak yapımı filmidir. Andersson bu filmle Venedik Film Festivali'nden En İyi Yönetmen ödülünü

kazanmıştır. Film farklı durumdaki karakterlere odaklanarak insan manzaraları sunmaktadır. *Bin Bir Gece Masalları*'na benzeyen hikâyelerde birden çok insanın içinde bulunduğu duruma tanıklık edilir. Film doğrusal bir anlatım ya da tek bir karakter üzerinden ilerleyen klasik bir öykü yerine, insanlık durumuna dair fragmanlardan oluşan bir düşünce kolajıdır. Film farklı zaman, mekân ve ruh hâllerine ait sahnelerle insan deneyimini şiirsel ve felsefi bir çerçevede ele almaktadır. Filmde tek bir ana karakter yoktur; bunun yerine, çeşitli bireylerin kısa ama anlam yüklü anlarına tanıklık ederiz. İnancını yitirmiş, kâbuslar gören bir piskopos, İkinci Dünya Savaşı'nın harabeleri üzerinde birlikte süzülen bir çift, tren istasyonunda bekleyen yorgun bir kadın gibi karakterlerin o an içinde bulundukları durumlar gösterilmektedir. Filmin türü mizahi anlatımıyla ve kimi zaman gerçeküstücü sahneleriyle absürt komedi, fantastik ve dram türlerinden oluşmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Roy Andersson'un *Sonsuzluk Üzerine* adlı filmi üzerinden klasik anlatıdan farklı olarak kurgulanan deneysel anlatı ve ses-imaj ilişkisinin yapısını çözümlemek ve bu ilişkinin sinemasal anlatıya kazandırdığı yeni anlam üretim biçimlerini ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda film, sesin görselle kurduğu asenkron, haptik ve estetik bağlamlar çerçevesinde analiz edilerek, sesin sinemada bağımsız bir anlatı aracı olup olamayacağı sorgulanmaktadır. Filmin örneklem olarak seçilmesindeki neden, modern sinema içinde deneysel anlatısını ses ile birlikte sağlamasından kaynaklıdır. Bu yapı, deneysel anlatının sesi özgün ve yaratıcı biçimde kullanabileceğini göstermektedir. Çalışmanın araştırma soruları şu şekildedir:

1. Roy Andersson'un *Sonsuzluk Üzerine* filminde ses ve görüntü ilişkisi, klasik sinema anlatısından nasıl ayrılmaktadır?
2. Filmde kullanılan ses-imaj öğeleri, deneysel anlatının hangi teknik ve estetik özelliklerini yansıtmaktadır?
3. *Sonsuzluk Üzerine* filmi, sesin sinemasal anlatıdaki rolünü nasıl dönüştürmekte ve alternatif anlatı biçimlerine nasıl katkı sunmaktadır?

Araştırma nitel bir tasarımıyla kurgulanmış, yöntem olarak film eleştirisinde sinematografik analiz ve anlatı analizi teknikleri bir arada kullanılmıştır. Nitel yöntem, anlam üretme süreçlerini, estetik yapıları ve anlatı biçimlerini derinlemesine incelemeye olanak tanıdığı için deneysel sinema gibi öznel ve biçimsel çeşitlilik içeren bir alanda tercih edilmiştir. Sinematografik analiz kapsamında, film dilini meydana getiren temel unsurlar olan ses, görüntü ve mizansen incelenmektedir (Tuğan, 2022, s. 20). Anlatı ise, öykünün aktarılma biçimine verilen genel addır. Bu yöntemlerin tercih edilme nedeni çalışmada kadraj içi ve dışı ses ve görüntüleri ele alarak teknik ve estetik bir deneyselliğin araştırılmasıdır. Çalışmada kullanılan sinematografik analiz, filmin kadraj yapısı, kamera hareketleri, plan-sekanslar, renk kullanımı, mekân estetiği ve özellikle

ses kuşağı gibi unsurları değerlendirerek görsel-işitsel anlatı tekniklerini çözümlemeyi hedeflemektedir. Anlatı analizi ise filmdeki olay akışı, zaman-mekân kullanımı, karakter yapıları ve anlatıcının rolü gibi unsurların klasik anlatı kodlarından nasıl ayrıştığını ortaya koymak için kullanılmıştır. Bu amaçla filmdeki sinematografik öğelere (çerçeve, kamera hareketi, renk, kurgu, müzik, dış ses) ve hikâye düzlemine dikkat edilmiş, deneyisel imajların kullanılma biçimine odaklanılmıştır.

Analiz

Film yaşamının, üzülmünün, sevilmenin, yalnızlığın anlamını sorgularken gündelik yaşama dair kesitler sunmaktadır. Ancak bu gündelik yaşamda, şehir hayatının kaotik hareketliliği görünmemektedir. Kamera bir kavga anında bile sabit plandadır. Filmde zaman yavaş ilerlemektedir. Bu yüzden zamanı hissettiren yavaş bir anlatı vardır. Film aynı zamanda giriş-gelişme-sonuç gibi klasik anlatının doğrusal düzleminden ilerlememektedir. 'An'a odaklanan, kesitsel yapıdaki anlatısı ve seslerle oluşturulan imajlar, filmi deneyisel anlatıya yakınlıktır. Film aynı zamanda tür kodlarının klasik anlatımından da uzaktır. Örneğin dram, korku, komedi gibi tür filmleri, benzer anlatılara sahiptir ve seyircinin beklentilerini karşılamaktadır. Ancak bağımsız/deneyisel anlatılarda türler arası geçiş görülebilir ya da film birden çok türü kapsayabilir. Bağımsız anlatılarda türden beklenen klasik kodlar (renk biçimi, karakterler, olay örgüsü, kapalı sonlu finaller, ışık, müzik vb.) görülmemektedir. Filmde dram, fantastik, absürt komedi gibi türler melez bir biçimde yer almaktadır. Zira farklı mekânlar, karakterler ve hikâyelerin birleşiminden oluşan filmde gökyüzünde uçabilen iki insanın olması ve stüdyo mekânların yer alması filmi fantastik ve masalsı yaparken, içeceği fazla dolduran bir garsonun buna devam ettiği sahne absürt komedinin unsurlarını içermektedir. Bir başka sahnede ise inancını kaybeden bir rahip ve onun üzüntüsü, dram türüne yakınlık göstermektedir.

Film başlı başına deneyisel bir film olmamakla birlikte deneyisel anlatının yenilikçi ve özgün öğelerini barındırmaktadır. Filmin deneyisel anlatıya yakınlığı ilk olarak mekânlar üzerinden anlaşılmaktadır. Zira mekânlarının stüdyoda yeşil perde kullanılarak ve kurguda görüntüler eklenerek çekilmesi mekânları statik ve masalsı kılmaktadır.¹ Film seyirciye masalsı bir görünüm sunarken gerçek-yapay mekân ayrımını bulanıklaştırmaktadır. Yeşil perde ile yaratılan bu yapay mekânlar, gerçek mekânlara kıyasla mekânsal derinlik hissinden yoksundur. Perspektif kullanımı çoğunlukla iki boyutlu bir sahne izlenimi verir; bu durum özellikle tablo estetiğini çağırıştırır. Stüdyo çekimleri ve arka planda

¹ Sinemada yeşil perde, bir sahnenin arka planının dijital olarak sonradan eklenebilmesini sağlayan teknik bir araçtır. Yönetmenler bu tekniği kullanarak mekânları gerçeküstü, minimal, soyut, hatta masalsı bir estetikle inşa edebilirler. Gerçek ortamların getirdiği doğal ışık, kontrolsüz hareket, lojistik zorluklar gibi sınırlamaların önüne geçilerek, yönetmenin yaratmak istediği duygusal ve görsel atmosfer daha kontrollü biçimde oluşturulur.

yeşil perde kullanımı yönetmenin bilinçli bir tercihi olarak görülmektedir. Andersson, masalsı bir anlatım sunmak isterken mekânın statikliği ile sesin dinamiği arasındaki zıtlığa hâkim olmak adına yapay mekânlar tercih etmektedir. Dış müdahalelerin getireceği görüntü hareketinin önüne geçmek ve tabloları andıran bir plan sunmak adına mekânın statik olduğu yapay mekânlar oluşturulmuştur. Yönetmen böylelikle seyircinin gerçek-yapay dünya ayrımında sorgulama yapmasına yardımcı olmaktadır. Film, her sekansta başka bir mekâna geçiş yapar. Böylelikle birbirinden bağımsız anlatıların kurgulanması mekân ve karakterlerin değişmesiyle sağlanmıştır. DeneySEL anlatının çoğu zaman öyküsüz ve kopuk olması (Clarke, 2012, s. 76) filmde kendini göstermektedir. Film, bir öykü akışı anlatmak yerine genel resmi göstererek insan durumlarını ortaya koyar. Zira deneySEL anlatı, sinemasal araçların çeşitlenmesi için üretilmektedir (Kovacs 2010, s. 27). Filmde insan manzaraları gösterilerek varoluşa dair sorgulamalar göze çarpar.

Restoranda yemek yiyen bir adam, içeceği dalgınlıkla fazla dolduran garson, gökyüzünde uçan iki karakter, inancını kaybeden bir rahip, sağanak yağmurda kızının ayakkabı bağcıklarını bağlayan bir baba, tren bekleyen insanlar... Karakterler neredeyse jest ve mimiklerini oynatmamakta ve duygulanım yaratacak bir harekette bulunmamaktadır. Duygulanım imgeyi (Deleuze, 2014, s. 84) yaratan yakın planlar yoktur. Duygulanım-imge, Gilles Deleuze'un *Sinema 1: Hareket-İmge* (1983) adlı eserinde yer alan bir kavramdır. Duygulanım-imge, bir karakterin iç dünyasına, duygusal hâline, ruhsal durumuna dair doğrudan bir izlenim sunan sinemasal imgedir. Genellikle yakın plan çekimlerle karakterin yüzü ya da bedensel ifadeleri aracılığıyla izleyiciye aktarılır. Duygulanım-imge, bir olaydan çok duygusal hâli gösterir. Örneğin karakterin ağlaması, gülümsemesi, şaşkınlığı ya da donuk bakışları gibi. Duygulanım-imge, seyirciyle karakter arasında bir duygusal bağ kurar. İzleyici karakterin yerine geçmez ama onun duygusuna maruz kalır. Duygulanım-imge, karakterin duygu durumunu belirtir ve seyircinin onunla bağ kurmasını sağlar. Ancak filmde duygulanım yaratacak bir yakın plan imgesi bulunmamaktadır. Karakterler genel ve boy planda görülmektedir. Yakın plan imgeye bir geçiş/kesme yapılmamaktadır. Karakterler, hep aynı açıdan plan-sekansla görülmektedir. Bu durum da seyirciyi duygulanım yaratacak ve empati kuracak bir zeminden uzaklaştırmaktadır. Tek düze açı denemeleri, filmin görüntüdeki durağanlığı, açıların değişmemesi gibi anlatılar filmi klasik hareket-imaj sinemasından uzaklaştırmakta ve deneySEL türe yaklaştırmaktadır. Klasik anlatı hızlı kesmeleri, aksiyon sahneleri, yakın plan imgeleri ve melodramatik anlatısıyla seyircinin duygularına yönelik bir film tasarımı süreci kapsamaktadır. Film, seyircinin beklentilerine karşılı vermektedir. Ancak Deleuze (2000, s. 3) zaman-imaj olarak adlandırdığı modern sinemanın seyircinin duyu-motor mekanizmasını bozduğunu ve seyirciyi afallattığını ifade eder. "Modernist sinema, biçimsel kaygılara ayrıcalık tanıyarak, anlam üretme pratiklerini görünür kılan ve sorgulayan sinemadır" (Hayward, 2002, s. 237). Clarke'a (76) göre avangart sanat, izleyicinin beklentilerine meydan okuyan ve onu alışıldık konfor alanından uzaklaştıran bir ifade biçimidir.

Filmde seyircinin alışık olduğu görme biçimlerine ters bir anlatı mevcuttur. Yakın planların olmaması, öykü bütünlüğü, görsel-işitsel imajlar arası senkronizasyonun olmaması bu durumu desteklemektedir.

Görsel 1. Filmdeki stüdyo mekânlar ve sabit kadrâjlar

Filmde duygulardan ziyade genel ve boy plan çekimleriyle mekân-insan ilişkisi aktarılmaktadır. Mekânlarda ve kostümlerde pastel ve soğuk renk tonları hakimdir ve filmin durağan yapısını desteklemektedir. Bu renk paleti, filmin genelinde hissedilen melankoli, durgunluk ve varoluşsal sorgulamaları güçlendiren önemli bir görsel unsurdur. Andersson, canlı renkleri neredeyse tamamen dışlayarak zamanın durduğu, mekânların yapaylaştığı bir atmosfer yaratır. Bu solgun renk tonu, filmdeki karakterlerin duygusal mesafesini ve sahnelerin soyut niteliğini de pekiştirmektedir. Yönetmen, hayatın hem acı hem de tatlı yönlerini farklı hikâyelerle anlatmaktadır.

Filmin ses tasarımına bakıldığında ise Chion'un 'katma değer' kavramı önemlidir. Chion'a göre (2009, s. 266) sinemada ses, katma değer anlamı taşımaktadır. Ses, görüntülere zamansal yönlendirme ve ardışıklık açısından katma değer kazandırmaktadır. Sesi izleyicinin zaman algısını şekillendirir, sahnenin ritmini ve akışını belirler. Ardışıklık olarak ise ses, sahneler arasındaki geçişleri daha akıcı veya anlamlı hale getirir. Klasik bir ses tasarımı, filmin anlamını pekiştirirken deneySEL anlatılarda bu akış farklı biçimde kullanılmaktadır. DeneySEL anlatıda ses, "görüntüyü dönüştüren, bozuma uğratan ve eleştirel bir mesafe yaratan aktif bir bileşen" olarak kullanılmaktadır (Rogers, 2017, s. 185). Örnekleme olarak seçilen filmde ses, mekânın ve kadrâjın sabit, seslerin ise hareketli olmasıyla öne çıkmaktadır. Örneğin filmin giriş sahnesinde iki kişi-

nin şehrin manzarasını gören bir bankta oturduğu görülür. Ses-imajda yol trafiğinin gürültüsü, araba sesleri, ağaçların rüzgardaki hışırtıları, kuş sesleri gibi yoğun bir ses kuşağı bulunmaktayken sabit kadrada ağaçların bile çok minimal kıpırdadığı, trafiğin görülmediği sadece manzara ve iki insanın durağan görüntüsü görünmektedir. Öyle ki kadrallar birer fotoğraf karesini andırmaktadır. Seslerdeki yoğunluk ve hareketlilik, görüntüde yer almamaktadır.

Andersson'un filminde ortam sesi (ambiyans) ve efektler son derece kontrollü ve seçicidir. Günlük yaşama ait sesler – ayak sesleri, rüzgâr uğultusu, uzaktaki çan sesleri – hem sahnelerin yapay mekânsallığını güçlendirmekte hem de izleyicide bir 'boşluk' hissi yaratmaktadır. Özellikle sessizliklerin arasına sıkıştırılan minimal ses efektleri, izleyicinin dikkatini fiziksel detaylara çekerek anlatıya dair geleneksel zaman algısını parçalamaktadır. Film, tek bir karakter ve onun yaşadıklarına odaklanmak yerine birden çok insanın hayatından kesitler sunmaktadır. Başka bir sahnede sabit kadrada alışverişten dönen bir adam görülmektedir. Yine sokağın gürültülü hali duyulurken kadrada erkek karakter dışında hareket eden bir şey yoktur. Akışı ve hareketi hissettiren seslerdir. Sesin zamanı hareketlendirmesi filmde sabit kalan planlar üzerinden görülmektedir. Çünkü ses uzam ve zamanı üretir ve değiştirir (Monaco, 2002, s. 205). Film baştan sona sabit plan-sekanslardan oluşmaktadır. Anlatıcının Sibirya'daki esir kampına giden askerleri anlattığı sahnede yine görüntüde yapay bir kar efekti yer alırken rüzgârlı ve soğuk havanın duyusallığı seslerle sağlanmaktadır. Görüntüde görsel efekt olan kar yağışındaki rüzgâr dışında ne otlar ne de askerlerin üzerindeki kıyafetler ses imajdaki yoğun esinti kadar hareket etmektedir. Genel ve sabit plan-sekansta duyusallığa hitap eden sesler olmaktadır. Bu duyusallık, rüzgâr ve karı hissettirmeye yönelik bedensel/dokunsal tepkiler ile yoğun sesleri kapsayan işitsel duyuları kapsamaktadır. Zira görsel bir haptik duyumsama yerine sesin verdiği duyusallık ön plana çıkarılmaktadır. Bu da ses tasarısının özgün ve duyusal formu olan haptik-sesi karşımıza çıkarmaktadır. Haptik duyumsama, Laura Marks'ın (2020, s. 222) geliştirdiği bir kavram olmakla birlikte yakın ve detay plan çekimleriyle hissettirilen duyusallığı tanımlamaktadır. Bu duyusallık hem ses hem de görsel imajlarla yaratılmaktadır. Filmdeki rüzgâr hışırtısı, kar yağışı ses, trafik gürültüsü, tren sesi gibi mekânı tanımlayan sesler, duyusal ve soyut bir çağrışım yapmak için kullanılmaktadır.

Haptik duyumsamanın yanı sıra karakterlerin içinde bulunduğu durumun anlaşmasını sağlayan şey ise onların diyalogları ve asıl olarak dış sesin tanımlarıdır. Örneğin dış ses "Bir adam gördüm, akli başka yerde. Bir kadın gördüm, utanma duygusu olmayan" gibi tanımlamalarla seyirciye her şeyi bilen bir anlatı sunmaktadır. Filmde daha çok diegetik olmayan sesler vardır. Film müziği, her şeyi bilen anlatıcı ve asenkron sesler diegetik olmayan ses kuşağına örnektir (Bordwell ve Thompson, 2009, s. 278). Farklı sekanlarda hep anlatıcının sesi duyulmaktadır. Anlatıcı, yüce bir konumda her şeyi görür ve izler. Durumun betimlenmesi de anlatıcının sesiyle açıklığa kavuşmaktadır. Filmde diyalog kullanımı çok azdır. Anlatıcı, seyirciye farklı insanları göstererek içinde bulundukları

durumu betimler. Bu da filmi masalsı bir anlatıma yaklaştırmaktadır. Bununla birlikte ses ve görüntünün aynı dinamiklikte olmaması da diegetik olmayan sese örnektir. Kadrada sabit bir görüntü hâkimken çoğu sahnede sesin dinamik yapısı dikkat çekmektedir. Bazı sekanslarda yer alan müzik ise klasik/opera müziğini andırırken hüzünlü ve poetik bir atmosfer yaratmaktadır. Filmin başlangıcı ve sonu farklı karakterlere ve farklı durumlara odaklanmaktadır. Film köy yolunda arabası bozulan bir adamın ve geniş bozkırın görüntüsüyle bitmektedir. Modern ve deneyisel anlatının olduğu filmde seyircinin beklentisini karşılayan tür kodları, zaman akışı, karakter yapısı ve sinematografi yoktur. Duyu-motor mekanizmasını bozan bir şemayla film kendi estetik dilini oluşturmaktadır.

Sonuç

Roy Andersson'un *Sonsuzluk Üzerine* filmi ölüm, yaşam, sevgi, yalnızlık, inanç üzerine kısa hikâyeleri konu edinen ve anlatısını modern-deneyisel olarak şekillendirdiği 2019 yapımı filmidir. Klasik anlatının serim-düğüm-çözüm ilerleyişinden uzak olması filmde ilk dikkat çeken noktalardan biridir. Çünkü filmdeki karakterlerin önceki hayatındaki yaşadıkları, sonra yaşayacakları anlatılmamaktadır. Karakterin o an içindeki durumları aktarılmaktadır. Film bu yüzden dram, komedi, fantastik türün uyuşmalarını melez hale getirmektedir. Yönetmen yer yer gerçeküstücü, yer yer dramatik bir üslupla seyirciyi varoluşsal konularda düşünmeye davet eder. Film sabit plan-sekanslarıyla, felsefi sorgulamalarıyla, özdeşleşme yerine yabancılaşma yaratımıyla zaman-ımağ sinemasına yakınlık göstermektedir. Zira hareket imajın dinamik kadralları, kurgudaki hızlı kesme planları, klasik tür kodları bu filmde görünmemektedir. Filmdeki ses-imajların deneyisel kullanımını sağlayan şey ise ses ve görüntünün aynı düzlemde aynı yoğunluğu içermemesidir. Bir başka ifadeyle görüntü sabit ve donuk imajlarla düzenlenmişken sese daha yoğun, hareketli ve yüce bir anlatı bulunmaktadır. Mevsim, hava durumu, atmosferdeki dinamiklik ve romantiklik hep ses kuşağıyla verilmektedir. Filmde dış ses/anlatıcı, müzik ve yoğun ses kullanımıyla birlikte diegetik olmayan sesler ön plandadır. Film ses imajların klasik kullanımının dışına çıkarak seyircinin dikkatini sese yönlendirmekte ve görüntüde akmayan hareketliliği seslerle vererek deneyisel anlatıya benzerlik göstermektedir. Duyusal haptik görüntü yerine haptik seslerle sağlanmaktadır. Zira görüntü hep genel plan ve sabitken, ses tasarımı dinamiklik ve yoğunluk bulunmaktadır. Rüzgâr sesi, lokantadaki yemek sesleri, kuş sesi, trafik sesi gibi dış sesler görüntüde yer almazken ses imajlarla hissettirilmektedir. Bu bağlamda ana akım klasik anlatıdan uzaklaşarak filmin özgün anlatı dilinin deneyelliğe yaklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü deneyisel imajlar, sinemaya getirilen her türlü denemeyi, farklılığı ve yeniliği kapsamaktadır. Filmdeki asenkron ve haptik ses tasarımı, öykü anlatısı, mekânların yapaylığı, gerçek-masal ayrımının bulanıklaşması deneyisel anlatının unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sesin, sinemasal araçlarda önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Altman, R. (1992). Sound theory, sound practice. R. Altman (Ed.), *The material heterogeneity of recorded sound* içinde (ss. 15-35). Routledge.
- Andersson, R. (Yön.). (2019) *Om det oändliga (Sonsuzluk Üzerine)* [Sinema Filmi]. Roy Andersson Filmproduktion AB, & Société Parisienne de Production.
- Arisoy, E. (2021). *Türk sinemasında ses-imaj (2000-2018)*. Akademisyen Kitabevi.
- Berger, J. (2014). *Görme biçimleri* (Y. Salman, Çev.). Metis Yayınları.
- Betton, G. (1990). *Sinema tarihi* (Ş. Tekeli, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bordwell, D., & Thompson, K. (2009). *Film sanatı* (E. Yılmaz & E. S. Onat, Çev.). De Ki Basım Yayın.
- Bürger, P. (2019). *Avangard kuramı* (E. Özbek & Ş. Öztürk, Çev.). İletişim Yayınları.
- Cany, B. (2018). *Filozof-sanatçının Rönesansı* (S. Türker Terlemez, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Ceylan, N.B. (Yön.). (2023). *Kuru Otlar Üstüne* [Sinema Filmi]. NBC Film, Memento Production, & Komplizen Film.
- Chion, M. (1994). *Audio- vision*. Columbia University Press.
- (2009). *Film, a sound art* (C. Gorbman, Çev.). Columbia University Press.
- Clarke, J. (2012). *Sinema akımları* (Ç. E. Babaoğlu, Çev.). Kalkedon Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2000). *Cinema 2, the time-image*. The Athlone Press.
- (2014). *Sinema I: Hareket imge* (S. Özdemir, Çev.). Norgunk.
- Eggeling, V. (Yön.). (1924). *Çapraz Senfoni* [Kısa Film]. Almanya.
- Flowers, R.D. (2010). *Experimental cinema in the age of binary data: The digital alternative to the celluloid image* (Yayımlanmamış doktora tezi). The University of Texas at Dallas, Aestetich Studies.
- Horton, J. (2013). The unheard voice in the sound film. *Cinema Journal*, 52(4), 3-24.
- Hayward, S. (2001). *Cinema studies: The key concepts*. Routledge.
- Kaplanoglu, S. (2023). *Sinemada düşünce aktarımı ve yönetmenlik* (F. Berber, Ed.). TRT Yayınları.
- Kovacs, A.B. (2010). *Modernizmi seyretmek* (E. Yılmaz, Çev.). De Ki Basım Yayım.
- Marks, L. (2020). *Filmin teni* (S. Yılmaz, Çev.). Doruk Yayınları.
- Monaco, J. (2002). *Bir film nasıl okunur?* (E.Yılmaz, Çev.). Oğlak Yayıncılık.
- Ong, W. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür* (S. Postacıoğlu Banon). Metis Yayınları.
- Öztürk, S. (2017). Kısa film yapımında anlam yaratma aracı olarak ses, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2) 366-382.

----- (2018). *Sinema felsefesine giriş*. Ütopya Yayınevi.

Pasqualino, C., & Schneider, A. (2014). *Experimental film and anthropology*. Routledge.

Rogers, H. (2017). The music and sound of experimental film. (H. Rogers, & J. Barham, Ed.), *Audiovisual dissonance in found-footage film* içinde (ss. 187-203). Oxford University Press.

Uğur Balcı, A. (2024). *Deneyisel sinema üzerine bir seyirci çalışması: Z kuşağı örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Tuğan, N. H. (2022). Post-sinema çağında film eleştirisinde geleneksel yaklaşımları aşmak: Bütüncül bir film eleştirisi yaklaşımı. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 2-24.

Zaim, D. (2023). *Sinemada düşünce aktarımı ve yönetmenlik* (F. Berber, Ed.). TRT Yayınları.

Wiene, R. (Yön.). (1920). *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi* [Sinema Filmi]. Almanya.

Wees, W.C. (2002). The ambiguous aura of Hollywood stars in avant-garde found footage film. *Cinema Journal*, 41(2), 3-18.

Wollen, P. (2013). *Godard ve karşı sinema* (H. Gürkan, Çev.). İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

VIEWER PERCEPTIONS ON AI-SUPPORTED DIGITAL NEWSCASTERS: A QUALITATIVE ANALYSIS IN THE CONTEXT OF PARASOCIAL INTERACTION THEORY

Nihal ERDOĞAN SEPETÇİ*

Received: 23.05.2025 - Accepted: 26.09.2025

Erdoğan Sepetçi, N. (2025). Viewer perceptions on ai-supported digital newscasters: A qualitative analysis in the context of parasocial interaction theory. *Etkileşim*, 16, 284-306. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

The development of Artificial Intelligence (AI) technologies is gaining increasing momentum in the publishing industry, as in many other sectors. AI applications, which are generally used for technical support in the background in traditional media operations, have become more visible in recent years. Newscasters created with AI have started to be used on digital platforms. This study focuses on the impact of 'Alexa', Türkiye's first digital news anchor created with AI, on the viewers of the *RoboTV* channel operating on the *YouTube* platform. In this direction, in-depth interviews were conducted with 12 individuals who had experience with 'Alexa', and the data obtained were analyzed using qualitative content analysis to identify themes, in the context of 'parasocial interaction theory'. As a result of the research, it was revealed that the satisfaction level of the viewers with the broadcast content transmitted by the AI anchor was lower compared to the content presented by the human anchor. Participants stated that the lack of emotion and facial expression of the AI news anchor made it difficult for the audience to establish an emotional connection with the anchor. This research shows that the adoption of AI anchors in broadcasting has a direct impact on audience perception and satisfaction with broadcast content. The results provide a basis for future research by providing insights into how viewers evaluate the use of AI technologies in the media sector at this stage.

Keywords: artificial intelligence, digital newscaster, viewer perception, parasocial interaction.

* PhD, Independent Researcher.

nihalsepetci07@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4630-470X

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ HABER SUNUCULARI ÜZERİNE İZLEYİCİ ALGILARI: PARASOSYAL ETKİLEŞİM TEORİSİ BAĞLAMINDA NİTELİKSEL BİR ANALİZ

Nihal ERDOĞAN SEPETÇİ*

Gönderim Tarihi: 23.05.2025 – Kabul Tarihi: 26.09.2025

Erdoğan Sepetçi, N. (2025). Viewer perceptions on ai-supported digital newscasters: A qualitative analysis in the context of parasocial interaction theory. *Etkileşim*, 16, 284-306.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Gelişen yapay zekâ teknolojileri, birçok sektörde olduğu gibi yayıncılık sektöründe de giderek daha fazla yer edinmektedir. Geleneksel medya operasyonlarında genellikle arka planda teknik destek amaçlı kullanılan yapay zekâ uygulamaları, son yıllarda daha görünür hale gelmiştir. Dijital platformlarda yapay zekâ ile oluşturulmuş haber spikerleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışma *YouTube* platformunda faaliyet gösteren *RoboTV* kanalında, Türkiye'nin ilk yapay zekâ ile oluşturulan dijital haber spikeri 'Alexa'nın izleyiciler üzerinde bıraktığı etkiye odaklanmaktadır. Bu doğrultuda Alexa'yı izleme deneyimi olan 12 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler nitel içerik analiziyle temalara ayrılarak 'parasosyal etkileşim kuramı' bağlamında analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda izleyicilerin yapay zekâ sunucusu tarafından aktarılan yayın içeriğinden memnuniyet düzeyinin, insan sunucunun sunduğu içeriğe kıyasla daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcılar, yapay zekâ haber spikerinin duygu ve yüz ifadesinden yoksun olmasının, izleyicinin sunucu ile duygusal bağ kurmasını zorlaştırdığını belirtmiştir. Bu araştırma, yayıncılık alanında yapay zekâ ile oluşturulan sunucularının benimsenmesinin, izleyici algısı ve yayın içeriğine yönelik memnuniyet üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, yapay zekâ teknolojilerinin bu aşamada medya sektöründe kullanılmasının izleyiciler açısından nasıl değerlendirildiğine dair bilgiler sunarak, gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yapay zekâ, dijital haber spikeri, izleyici algısı, parasosyal etkileşim.

* Doktor, Bağımsız araştırmacı.

nihalsepetci07@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4630-470X

Introduction

In recent years, digital newscasters created with AI have become increasingly widespread on digital platforms and play an important role in interacting with viewers. While successful examples of the use of AI announcers have been observed in countries such as China and Japan, steps have started to be taken in this field on digital platforms in Türkiye. On the *RoboTV* channel operating on *YouTube*, an announcer created with AI has been broadcasting for 2 years.

This study aims to examine the effects of 'Alexa', Türkiye's first digital news anchor created with AI, on viewers. In the study, the feelings and thoughts of the viewers towards *Alexa*, the difference between this digital announcer from traditional announcers, and the effect of AI technology on media consumption habits are discussed. In the theoretical part of the study, firstly, the concept of AI and its development process are discussed, and the place of AI in the media sector is mentioned. Then, the AI-supported newscaster is evaluated in the context of parasocial interaction theory. In the application phase of the study, the responses obtained from the interviews with 12 individuals who were determined to be the audience of the AI announcer were divided into themes and analyzed in light of the 'parasocial interaction theory'.

The limited number of studies conducted on the impact of artificial intelligence-based media applications on viewer behavior increases the importance of this research. In particular, the extremely limited number of studies focusing on artificial intelligence-supported news anchors in communication research conducted in Türkiye makes this study unique in the field. This research, conducted using the example of 'Alexa', offers a new and in-depth perspective on how AI-based media content is perceived by viewers. In this regard, it is believed that this study makes a meaningful contribution to the literature on the effects of AI in the media field, both through the findings it presents within the framework of parasocial interaction theory and through the data it reveals about Turkish broadcasting practices.

Artificial Intelligence: Conceptual Framework, and Its Use in the Media Field

Since ancient times, humans have been toying with the idea of creating intelligent machines or self-moving beings. From the automata developed by Chinese and Egyptian engineers to the mechanical beings of ancient Greek mythology, many examples point to the relationship between human intelligence and the machine (Rezk, 2023, p. 2). This historical background has paved the way for the human mind to be seen not only as a biological structure but also as an imitable mechanism. Systems that mimic human intelligence are becoming increasingly important, especially in information processing and problem solving. In this context, the concepts of 'intelligence' and 'AI', which attract attention with both their philosophical and technical aspects, are among the most discussed topics of our age.

Intelligence is the ability to produce accurate and efficient solutions to complex problems that humans encounter in their environment. AI refers to man-made systems that can learn or discover a correct and efficient solution method in cases where the definition of a problem is known but the solution path (algorithm) cannot be determined (Köroğlu, 2017, p. 2). These systems can mimic mental processes such as thinking, learning, decision making, and problem solving (Keleş & Akçetin, 2017, p. 113; Mijwil, 2015, p. 3). AI products that can perform only human-specific abilities such as feeling, predicting behaviors, and making independent decisions are generally referred to as 'robots' (Değirmenci, 2018, p. 20).

When the literature on AI is examined, it is seen that this concept is generally handled within the framework of two basic dimensions. In the first approach, the ability of machines supported by a computer program to think and make choices like humans is at the forefront. According to this perspective, the ultimate goal of AI is to imitate human intellectual processes and reach a human-like structure over time. The other approach is based on the ability of machines to make fully rational and robust decisions, free of emotions and human weaknesses. According to this view, AI aims to go beyond human intelligence and reach a perfect and ideal level of intelligence (Russell & Norvig, 2003, p. 21).

There are four main areas where AI is most widely and effectively used today. These can be examined under the headings of voice recognition and understanding, image processing, natural language processing, and reasoning (Sucu, 2019, p. 208).

1. Voice recognition and understanding: Every spoken sound is digitized through a microphone; sound waves are converted into frequencies, and these frequencies are converted into letters and words. In this process, the signals are translated into digital codes of zeros and ones in real time. Great progress has been made in this area thanks to advances in deep learning and voice analytics technologies. An example of these technologies is *Siri*, the virtual assistant application used in *Apple's iOS* operating system.

2. Image processing: The human eye can perceive every light-reflecting object in its environment, and these images can be mentally classified and stored in memory for a long time. In an attempt to mimic this natural process, AI takes images through cameras and starts processing each pixel into digital codes. At this stage, advanced AI algorithms come into play to understand what the pixels represent. These technologies are widely used in applications such as visual recognition, object detection, face recognition and scene analysis.

3. Natural language processing: It is a complex process for AI to read, interpret and respond to written or spoken texts. AI-supported natural language processing techniques have been developed to enable computers to analyze

these layers accurately. Thanks to these developments, machines can now not only read and recognize texts, but also make connections between texts, infer meaning and interact with language at a similar level to humans.

4. Reasoning: Reasoning refers to the ability to make correct decisions in uncertain situations with multiple variables. Humans can decide what to do in various situations based on their past experiences, intuition, and logical deductions. Similarly, AI systems analyze available data, evaluate possibilities, and alternative solutions to reach the most appropriate outcome.

Today, AI is used to develop a variety of robots that have the intellectual characteristics, behavior, experience and perceptual abilities of humans. Many technologies, such as image recognition and driverless cars, have become possible thanks to advances in AI. However, AI has reached where it is today at the end of a long development process.

The current state of AI has led to our age being referred to as the 'age of AI' (Haenlein & Kaplan, 2019, p. 8). This is because AI systems are gaining more and more human characteristics every day, affecting not only individual lives but also the labor market. Robots and AI-supported applications are now being integrated into many professions where people work and are radically changing the way of doing business.

AI is playing an increasingly critical role in the media industry today. Especially in areas such as digital content production and advertising, the possibilities offered by AI provide great advantages for media companies. AI applications in media are concentrated in eight main areas. These are content recommendation systems, audience engagement, enhancing user experience, optimizing messages, content management and production, audience analysis and automation of operational processes (Chan-Olmsted, 2019).

In recent years, there have been significant transformations in the media industry, especially in the field of news, thanks to the potential of technological approaches. AI has become an effective tool that can offer solutions to many problems faced by the news industry. In this context, Ceron and De Lima Santos (2022), in their study analyzing the adoption process of AI in the news industry, revealed that technology has been developed more intensively in areas such as machine learning, computer vision, planning, timing, and optimization. However, it is noteworthy that these technologies are not yet fully established in the field of journalism.

The fact that the volume of social media data flow is huge and at the same time very difficult to analyze makes manual analysis almost impossible. At this point, AI-supported systems make important contributions by processing high volumes of data quickly and reliably. Today, there is a significant convergence between AI and the field of communication. Advances in this technology have led to more powerful and effective solutions that work together with systems

used in everyday life. People now regularly communicate with digital assistants such as *Amazon's Alexa* and *Apple's Siri*, and these interactions are increasing thanks to the Internet of Things.

Media organizations have not remained indifferent to these developments and started to benefit from AI-based technologies in news production and distribution processes. Guzman and Lewis (2020) emphasize that media organizations such as the Associated Press are actively using AI to produce and publish news content. These technologies have the potential to transform media consumption habits by enabling audiences to access the content they are interested in more easily.

AI Supported Newscasters in the Context of Parasocial Interaction Theory

Today, the effects of media content on individuals extend beyond merely providing information or entertainment; they are also shaped by the emotional and psychological bonds that viewers form with media characters. In this context, the one-way, symbolic and often unwitting relationships that the audience develops with media characters are explained by the concepts of 'parasocial interaction' and 'parasocial relationship'. A clear understanding of the distinction between these concepts, as well as the mechanisms through which such bonds are formed, constitutes a crucial foundation for the analysis of audience behavior, particularly within the context of digital media.

Parasocial interaction refers to the one-way emotional bonds that viewers form with media characters, and this relationship can transform the media consumption process into a social experience for viewers (Schramm et al., 2024). According to the parasocial interaction theory, viewers develop certain emotions such as affinity and admiration with media characters over time while consuming media content. Viewers establish a one-way emotional interaction with the newscaster, TV series actor, or moderator they see on the screen.

Another concept closely related to the concept of parasocial interaction is the parasocial relationship. Although these two concepts are often used interchangeably, there is an important difference between them. While parasocial interaction refers to the immediate reactions and the feeling of interaction that the audience gives while watching the media content, parasocial relationship defines the longer-term and permanent emotional attachment that occurs as this interaction deepens over time. In other words, the viewer's comments and thoughts about the media character that continue after the program are considered as parasocial relationships (Schmid & Klimmt, 2011).

In terms of parasocial interaction theory, some factors make it easier for viewers to establish a relationship with media characters. First of all, in the

program, news bulletin, or series where the media character is present, performances very close to reality are exhibited. These performances should not be understood only in terms of acting. Whether it is media content, a news bulletin, or a discussion program, real issues from life are conveyed. The second factor is that media characters communicate directly with the audience, addressing them directly by looking them in the eye and saying, 'dear viewers, good evening, etc.'. Factors such as these make it easier for viewers to sympathize with media characters (Auter, 1992).

Tsay and Bodine (2012, p. 192) state that parasocial interaction is established through stages such as guidance, face-to-face communication, closeness and familiarity. In this direction, guidance is when a media character is perceived as a role model and a guide for the viewer. Face-to-face communication is the stage where the audience wants to meet the media character in real life and learn about him/her. Intimacy is the stage where the audience establishes an emotional bond with the media character and sees him/her as a friend, while familiarity is the stage where the audience identifies with the media character, finds something in themselves and experiences a sense of similarity.

The parasocial interaction with media characters is parallel to the basis of the social relationships that individuals establish in their daily lives. In their daily lives, individuals establish social relationships with people who are similar to themselves, who are beautiful, impressive and reliable. These factors are also valid for parasocial interaction. The physical attractiveness of media characters, their impressive tone of voice and speech, as well as their perceived similarities with the audience, contribute to their overall appeal (McCroskey & McCain, 1974; Rubin & McHugh, 1987; Hoffner, 1996; Arda, 2006; Hartmann & Goldhoorn, 2011).

Trustworthiness, which has an important place in interpersonal communication, is another important factor for parasocial interaction. The more trust the audience has in the media character, the stronger the parasocial interaction is. The ability of viewers to make inferences about the media character and to make certain judgments such as realism and credibility, improves the trust relationship between them. For example, a moderator being married, being seen to uphold moral values and not witnessing any incidents that may damage his/her reputation are judgments that may constitute trust for the audience.

Today, it is much easier, faster and there are more options to access, listen to and watch the news. There are many news channels and newscasters on national, international and digital platforms. Recent technological advancements have led to the emergence of AI-supported applications in the fields of journalism and broadcasting. In fact, in addition to news produced with AI, newscasters produced with AI technology are also included in broadcasting

life. In the *RoboTV* news channel operating on the digital platform *YouTube*, an AI announcer named *Alexa* has been presenting the news for 2 years.

Considering the speed of development of AI technology, it is predicted that such innovations will increase. For this reason, it is important how AI news anchors are received by society and what kind of impact they leave on the viewers. At this point, questions such as how viewers find AI radio presenters, with what expectations they watch them, and whether they feel feelings such as trust, sincerity and closeness arise. The answers to these questions will be examined in the application phase of the research.

Research Methodology

The research was conducted with a qualitative method as it focused on the audience experiences of the news anchor created with AI on the *RoboTV* channel operating on the *YouTube* platform. The aim of the research is to analyze in-depth the views of the viewers about the news anchors created with AI and their positive or negative thoughts about this anchor¹.

Research questions

1. What are the viewers' positive or negative opinions about AI newscasters?
2. Do viewers feel an affinity towards the AI newscaster? Is there a sense of trust or intimacy?
3. Unlike human newscasters, what kind of impact do AI newscasters have on listeners?
4. Are there significant differences between different age and gender groups in viewers' opinions about AI presenters?

Population and sample of the study

The population of the study comprises viewers of AI-generated newscasters, which have been developed and implemented in various countries around the world. As a sample, 12 individuals of different ages and genders watching 'Alexa', the AI newscaster of the *RoboTV* channel broadcasting on *YouTube*, were determined. The purposive sampling method was used to determine these people. The inclusion of the participants in the study was based on the criteria of being over the age of 18 and having watched at least 20 videos of the

¹ In order to carry out this research, ethics committee permission was obtained from Çankırı Karatekin University Science, Mathematics and Social Sciences Ethics Committee at its meeting numbered 52.

channel in question. With 6 female and 6 male participants, sufficient data saturation was reached, and it was observed that the data repeated itself after a while. The participants were explained the purpose and scope of the research and were informed in writing that their names would remain confidential, and that the data would not be used outside of this research. Additionally, a voluntary participation form was administered between the participants and the researcher, confirming that participation in the study was entirely voluntary. Participants were given pseudonyms during the analysis phase.

Table 1. Name, age and gender information of the participants

Name	Age	Gender
Tuna	40	Male
Nilay	45	Female
Mercan	60	Male
Ayla	55	Female
Hakan	50	Male
Eda	33	Female
Selim	37	Male
Ceylin	25	Female
Arda	22	Male
Lale	41	Female
Kuzey	32	Male
Doğa	28	Female

Data collection technique of the research

The study employed the in-depth interview method, a widely used qualitative data collection technique. The interview is a research technique that is pre-planned for a purpose, progresses in the form of asking and answering questions within the framework of a certain subject and mutual interaction is established between the parties. The interview technique is divided into structured, semi-structured and unstructured (Yıldırım & Şimşek, 2016). In this study, a semi-structured interview comprising 20 open-ended questions was conducted to maintain the integrity of the subject matter, allow participants to express their views freely, and facilitate the elaboration of responses when necessary. Interviews are frequently used in qualitative studies as they reveal the views, experiences and preferences of the participants on the subject. Some of the questions asked to participants in this study are as follows:

1. How would you rate the artificial intelligence announcer's speaking style and tone of voice?
2. Do you find the artificial intelligence announcer reliable?
3. Was the artificial intelligence announcer able to establish an emotional connection with you? Why?

Data analysis

Online interviews were conducted with the participants at time slots of their choosing, with prior notification that audio recordings would be made during the sessions. These recordings were subsequently transcribed by the researcher. The resulting data were analysed thematically using the *MAXQDA* software, and the identified themes are presented in the Findings section. Thematic analysis was conducted in the *MAXQDA* programme as follows.

1. Data export and preparation: Interview recordings were transcribed into written form, and transcript files were created and imported into *MAXQDA*. Data files for each participant were defined as separate documents in the system.

2. Preliminary reading and pre-coding notes: All data were read multiple times by the researcher to obtain initial impressions, and the researcher's observations were recorded on the document using the 'memo' (note-taking) tool.

3. Open coding: The interview texts were examined line by line to identify meaningful units of expression, and open codes were assigned to these units. The codes were created by remaining faithful to the data, using direct participant expressions or interpretive labels (e.g., 'emotional distance,' 'sense of artificiality,' 'lack of trust').

4. Grouping codes and creating themes: Codes with similar meanings were clustered under *MAXQDA*'s 'code system' tab, thereby creating overarching themes and sub-themes. During this process, semantic coherence was established between the data, and the themes were structured in relation to the research questions.

5. Examining relationships between themes: Transitions and patterns between themes were visualised using *MAXQDA*'s 'Code Map' tools; this analysis established structural relationships between themes.

6. Selection of sample quotes and reporting: Highly representative participant statements for each theme were identified using *MAXQDA*'s 'Code-Paragraph' mapping and used in the reporting.

Ethics committee permission for the research

In order to carry out this research, ethics committee permission was obtained from Çankırı Karatekin University Science, Mathematics and Social Sciences Ethics Committee at its meeting dated 24.04.2025 and numbered 52.

Findings

This section includes the data analysis and interpretations made to answer the research questions. The categories created within the scope of the research are as follows.

Table 2. Audience evaluations of AI newscaster

1 st Category:	Audiences’ general attitudes towards AI newscaster
Codes:	Positive approach, negative approach
2 nd Category:	Perceived sincerity and authenticity of the AI newscaster
Codes:	Emotional connection and sincerity, a sense of reality
3 rd Category:	Reliability and credibility of the AI newscaster
Codes:	Credibility effect of the newscaster, the effect of credibility on the news
4 th Category:	Presentation quality and competence of AI newscaster
Codes:	Mechanical voice and expression, interpretation and expression, representation
5 th Category:	Viewers’ comparison of human and AI newscaster
Codes:	Natural presentation of a human newscaster, cold and distant presentation of an AI newscaster

Audiences’ general attitudes towards AI newscaster

In this section, the general attitudes of the participants towards the AI newscaster are discussed. While 10 out of 12 participants have a negative attitude towards the AI newscaster, only 2 participants have a positive attitude.

At first, I was like, “wow, where is this going?” It’s both a dystopia and a great technology showcase. It is imposing technologically. I was interested because it was an innovative approach (Arda).

It was an interesting experience, especially knowing that the announcer was an AI. It was a bit strange at first, but then I got used to it (Ceylin).

It was very strange, I didn’t feel comfortable at all. I’m not used to such things. It’s not necessary. Don’t let robots present the news (Ayla).

I didn’t like it much, to be honest. I felt cold, dull, and expressionless. I tried not

to be prejudiced, but I'm not ready for a robot announcer. Let AI be in the field of health or something (*Hakan*).

The two participants who had a positive approach to the AI-supported announcer were younger than the other participants in terms of age. It is possible to interpret the fact that young people find the AI announcer interesting and curious as an indicator that they prioritize differences in their media preferences and have a tolerant attitude towards innovations. This situation is also related to the fact that the young generation grows up with technological tools (Fillion, 1992, p. 157). Brunetti (2024, pp. 1-8) states in his studies on the sociology of AI that children and young people have a more optimistic and interested approach towards robots.

Hakan, who is older, wants AI technology to be used in areas such as health, but not in social areas. Akbaş (2024, p. 164) states that people tend to adopt this system when it provides an advantage from AI technology. Stock and Merkle (2018) also argue that the acceptance of robots by society is closely related to the fact that robots meet people's social and emotional needs as well as material services. Based on this information, it can be said that the AI announcer is perceived negatively by most of the audience because it does not provide any tangible or intangible benefit to the audience.

Perceived sincerity and authenticity of the AI announcer

This theme encompasses viewers' perspectives on whether they felt an emotional connection and a sense of sincerity with the AI newscaster, as well as whether the newscaster conveyed a sense of realism. 11 participants stated that they could not establish an emotional connection with the AI announcer and that they did not find it sincere and realistic. Only one participant indicated that they found the AI announcer realistic.

When I first saw her, I had the perception of a real person. Her physical appearance is like a real announcer. It evokes a perception of reality on the screen (*Doğa*).

She didn't seem very sincere. I don't know, she doesn't make eye contact like a human being, and there is no warmth in his voice. She only conveys information, evoking no emotional response. She doesn't feel human, she is a product of technology. A smile or a pause would have been effective (*Mercan*).

I didn't feel it was sincere. Visually, it's very neat and cleanly designed. But it still has a bit of a 'digital avatar' vibe, so it's not human (*Tuna*).

I can never make an emotional connection, because a connection is a mutual vitality. Connecting with code is like hugging a cable. It feels foreign and cold. For one thing, it is very bad that there are no gestures and mimics. If there were gestures, I would have been able to establish some closeness (*Nilay*).

It is noteworthy that *Doğa* states that although she knows that the announcer is supported by AI, her image evokes a perception of reality on the

screen. This situation can be evaluated in the context of Jean Baudrillard's postmodernism and simulacra theories. According to Baudrillard, modern society is increasingly overflowing with simulacra; that is, reality itself is now composed of copies, and these copies manipulate the perception of reality. However, this does not have the same effect on the rest of the participants. Participants expect a human expression with gestures and facial expressions, such as smiles and pauses, while watching the news to connect with the anchor. Molin and Nordgren (2019, p. 21) state that the robots' appearance and behaviors being like other humans make it easier for them to relate to humans. This is in line with the parasocial interaction theory. According to the theory, people can communicate parasocially to the extent that they can see similarities with media characters.

Reliability and credibility of AI news anchor

In this theme, the opinions of the participants on whether they find the AI newscaster reliable and credible are included.

I don't find her trustworthy. On the contrary, I listen with caution. For me to find her trustworthy, I need to think that he evaluates things, that he makes sense of things. She doesn't even have feelings or thoughts. How can I trust her? (*Lale*).

Even though it seems trustworthy, it doesn't sit well with me. When you see a person, you trust them by their eyes, by the way they look. There is nothing like that here. When I don't trust the announcer, I can approach the content with skepticism. It's as if the news is delivered through a digital automation system; there is no emotion, no responsibility. I think human influence is still important at this point (*Eda*).

I didn't feel an affinity to find it trustworthy. I can't trust a robot when I don't even trust real announcers. Of course, this distrust affects my watching the news. I couldn't see the seriousness of the news. I felt like watching an animated movie (*Selim*).

Not all the participants found the AI announcer reliable and credible. In studies covering the sociological effects of AI, it is stated that the most important factor that enables virtual robots to be trusted and accepted by humans is social and emotional elements (Molin & Nordgren, 2019, p. 7). In addition, the fact that the participants did not trust the news because they did not trust the news anchor is an important data in terms of the presence of AI technology in the broadcasting sector. Yeniceler Kortak (2022, p. 709), in his study evaluating the relationship between AI and news, concluded that viewers have a negative approach to the use of AI technologies in the news and that the news is not perceived as real after AI is used.

The fact that viewers see the AI announcer as a 'digital avatar', 'animated movie', and that they do not find the news serious can be interpreted as a sign that using AI technology in news presentation will not be an easy transition

for the public. Rubin and Step (2010) found that news anchors are seen by the public as guides explaining the world and as a source of social information in their study on parasocial interaction. Based on this information, it is seen that news anchors are always in an important place in the eyes of the audience in terms of conveying the issues that directly concern the public, as one of them.

Presentation quality and competence of AI news anchor

This section focuses on the participants' evaluations of the AI announcer in terms of his/her tone of voice, expression and ability to represent a human being while presenting the news. Although all the participants regarded the AI newscaster as effective in conveying information, they found it lacking in interpretative depth and expressive delivery and considered it inadequate in representing a human presence due to its lack of emotional expression.

There are areas where AI is successful: Speed, clarity, not making mistakes... But the human part is still severely lacking. It would be too much to expect things like perception, intuition, and irony from AI yet (*Kuzey*).

It would be more realistic if it commented, but I would not prefer a robot to interpret the news about life. Does the cost of living affect the robot? Does the bitter news make the robot sad? No. Its interpretation would not be convincing (*Tuna*).

Her face is beautiful; her voice is perfect but tasteless. It is exactly like the voice of this age: Polished but emptied. Maybe she represents a person visually, but emotionally, she is like a ghost. Present but absent (*Selim*).

Physically beautiful and nice. But there is no excitement. Reading the news is one thing, telling it is another. It can visually represent a person, but without details such as facial expressions, emotions, and eye contact, the representation is incomplete (*Ceylin*).

Although the participants found the AI announcer good in terms of tone of voice, giving information and not making mistakes while speaking, they stated that the announcer lacked gestures and facial expressions while presenting the news, did not make any comments and that the announcer should have emotions. For this reason, AI announcers are inadequate in many aspects. Wirtz et al (2018) argue that robots can only be accepted if they understand the needs and expectations of humans and act accordingly. It is also noteworthy that most of the participants found the AI announcer physically beautiful, albeit emotionless. However, in addition to physical attractiveness, the compatibility of the media character with the target audience is also important in terms of parasocial interaction. Audiences interact more with people who have similar attitudes and values, even similar physical appearance, both physically and socially (Byrne & Nelson, 1965). The fact that a presenter and an audience have similar attitudes and value judgments is considered social attraction because it strengthens the relationship between them. Social attraction leads to a stronger parasocial interaction than physical attraction (Rubin & McHugh, 1987).

Audience comparison of human newscasters and AI newscasters

In this section, the participants' comparisons between the human announcer and the AI-assisted announcer are discussed.

When I watch real announcers, I get an emotion about the news. I experience things like surprise and anger. The announcer's attitude integrates with the news. But I have never experienced this with the AI announcer. The anchor and the news cannot integrate. It puts a distance between me and the news (*Nilay*).

A human announcer tells a story; AI reads data. The difference is like listening to a fairy tale and reading a prospectus. I chose the human announcer. At least if he/she makes a mistake, I'll say it's human (*Mercan*).

There is a huge difference compared to human presenters. AI is like a 'voice information card', whereas the human announcer is like a narrator. The human announcer's gestures, eye movements, and accents are very different. With AI, it's all superficial, hollow (*Kuzey*).

While all participants found human announcers natural and sincere, they found AI announcers cold and distant. Participants see the AI announcer as a mere information transmitter and think that he/she cannot replace a human being in terms of emotion, interpretation, and expression. Human announcers, on the other hand, even if they present the news in a biased manner, seem more sincere to the participants because they are one of them. The emotion of the human announcer is important for the participants. Giles (2002) argues that viewers establish stronger parasocial relationships with media characters about whom they can make inferences.

In addition, most of the participants do not favor the possibility of AI announcers replacing human announcers in the future.

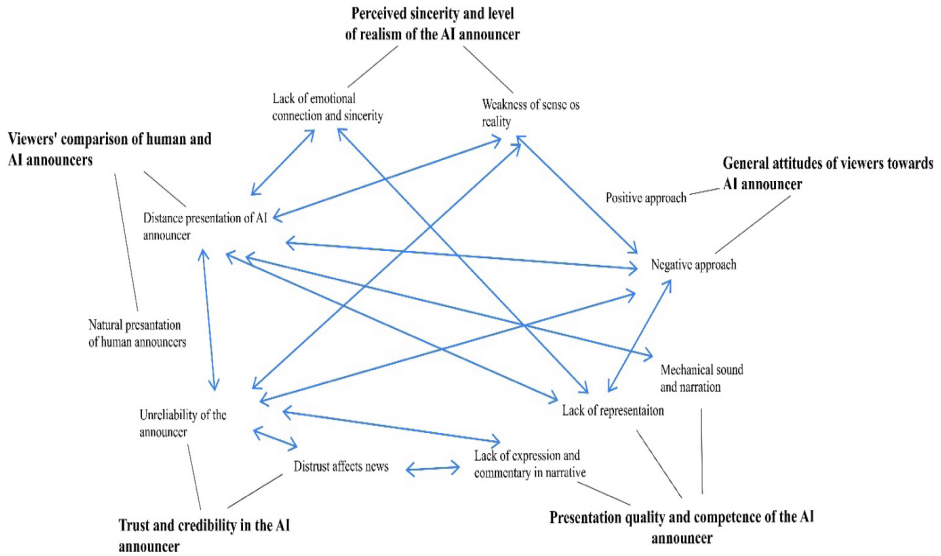
It doesn't sound good. Technology should advance but not replace everything. The human element should not be lost. It would be very bad if robots replace people. Life should not be like a science fiction movie (*Ay/a*).

Of course, the technical support of AI should increase, but we are not socially ready for this in professions that interact with humans. If AI provides all the news in the future, I feel like it will be a hollow world. It can help, but humans should remain at the center (*Eda*).

Participants generally expressed a preference for AI technology to serve as a supportive tool rather than a replacement, particularly in professions that involve direct human interaction. One participant, for instance, likened the idea of robots replacing humans to a science fiction film, indicating that perceptions of AI are shaped by media portrayals and broader societal influences. Akbaş (2024) states that the way AI is represented in the media and popular culture shapes people's attitudes and expectations towards AI. According to him, if there is a widespread fear or concern about AI in a society, this may limit the acceptance or use of AI. Similarly, a positive perception of the societal benefits and potential of AI can lead to its wider adoption.

An evaluation of the significant relationships between themes and codes

Figure 1. Code-based and relational analysis of audience opinions on AI presenters

In line with the findings obtained in this study, various significant relationships were identified between the themes and sub-themes derived from the audience's opinions. These relationships show that the participants' evaluations of the AI-assisted announcer are not only limited to individual codes, but also that certain intellectual attitudes and perception patterns overlap with each other.

When the effects of AI announcers on audience perception are analyzed at the thematic level, meaningful unities are observed among various codes that come together under the heading of 'emotional distance and lack of trust'. The codes 'lack of emotional connection and sincerity', 'cold and distant presentation', and 'mechanical voice and expression' indicate that the AI announcer is inadequate in conveying human emotions and therefore cannot establish an empathic relationship with the audience. This deficiency is embodied in the code 'weak sense of reality'; when viewers compare the performance of the AI announcer with that of a real human presenter, the artificiality is felt more clearly.

This situation also triggers the code 'the announcer's lack of trust'; the artificiality of the way of presentation damages the sense of trust as much as the accuracy or intention of the content presented by AI. The code 'lack of representation' points to the more socio-cultural dimension of this theme. Participants stated that the AI anchor did not show sufficient representation of cultural codes, social contexts or individual diversity. As a result, these

codes create a sense of disconnection and alienation on emotional, cognitive and socio-cultural levels, weakening the audience’s relationship with the AI announcers.

While the code ‘lack of trust in the announcer’ reflects a general feeling of distrust among listeners towards the AI presenter, this distrust also directly affects the perception of content. In the statements of the participants, this situation is embodied through the code ‘distrust affects the news’; the lack of trust in the announcer also creates doubts about the accuracy, impartiality and value of the news presented. In this context, there is a close relationship with the code ‘lack of interpretation and expression’ observed in the presentation of the AI announcer. The announcer’s inability to make any comment on the news content and to use expressive tools such as intonation and emphasis effectively weakens the emotional context and semantic depth of the news. This creates a distance in the audience not only from the content but also from the artificial entity presenting it. Therefore, when the lack of trust and the limitation of interpretation and expression are taken together, it is seen that AI announcers are questioned not only in terms of technical competence but also in terms of communicative competence in their reporting practices.

Table 3. Participant profile and thematic attitudes

Participant	Age	Gender	General Attitude	Thematic Emphases
Tuna	40	Male	Positive	Aesthetic interest, technical curiosity
Nilay	45	Female	Negative	Emotional coldness, sense of artificiality
Mercan	60	Male	Negative	Emotional distance, lack of warmth
Ayla	55	Female	Negative	Resistance to innovation, preference for traditional media
Hakan	50	Male	Negative	Skepticism about AI in social domains, emotional detachment
Eda	33	Female	Negative	Lack of emotional depth, skeptical approach
Selim	37	Male	Negative	Sense of artificiality, lack of trust
Ceylin	25	Female	Positive	Curious, open to innovation
Arda	22	Male	Positive	Innovative, open-minded
Lale	41	Female	Negative	Does not find it trustworthy
Kuzey	32	Male	Ambivalent	Hesitant, undecided
Doğa	28	Female	Positive	Aesthetic interest, visual realism perception

er participants prefer the use of AI in technical fields rather than social fields.

In the second theme, which measures the perceived sincerity and reality level of the AI announcer, most of the participants describe *Alexa* as 'cold', 'emotionless', 'mechanical' and 'insincere', and see her only as a tool that conveys information. The fact that the AI announcer was not perceived as a real media character largely prevented the establishment of a parasocial relationship with her. This is in line with the basic principles of parasocial interaction theory. According to the theory, viewers develop a 'sense of kinship' with media characters to the extent that they identify with them and see human aspects (gestures, facial expressions, emotional reactions) in their behavior. However, the AI announcer is unable to establish this closeness because he does not possess the basic elements of human communication. The findings show that the AI anchor is unable to interact with the audience due to the lack of emotional connection and sincerity. Especially in news presentation, the lack of human reactions such as facial expressions, gestures, emphasis and voice intonation caused *Alexa* to be perceived as a 'visual and audible information transmitter' rather than a 'character'. This prevented the viewer from making a 'personality attribution' to the announcer, and therefore from seeing her as a social actor. When evaluated in the context of Baudrillard's concept of simulacrum, while *Alexa* was expected to create the illusion of reality in the audience, the fact that the audience largely recognized this artificiality and positioned her as a 'digital avatar' shows that the simulation failed.

In the third theme, which evaluates the reliability and credibility of the AI news anchor, one of the striking findings of the research is that the anchor has created a serious trust gap in the viewers in terms of these two basic elements. All the participants stated that they did not find the news presented by 'Alexa' credible. This distrust is based not only on the accuracy of the content, but also on the artificiality of the presentation style, the lack of commentary and emotion, and the fact that the anchor is not a human being. In this context, it is seen that the phenomenon of trust in the media is not only related to the objectivity of information, but also to the voice, body and face through which that information reaches the audience. If the audience does not trust the news anchor, it directly damages their belief in the content. Thus, presentations created with AI become open to question not only technologically but also epistemologically.

In the fourth theme, which assessed the presentation quality and competence of the AI news anchor, it was found that while the audience acknowledged the anchor's technical competencies – such as error-free speech, clarity, and effective information delivery – the absence of emotional expression significantly limited its ability to represent a human presence. Participants found 'Alexa's voice flat, monotonous and artificial, leading to a sense of disconnection and distance regardless of the content of the presentation. This shows that the technical competencies of AI announcers are not sufficient

alone for them to become media characters; performative elements such as expression, interpretation and emotional depth are also important.

Furthermore, the findings showed that the AI announcer was physically attractive, but this feature was not sufficient to establish parasocial interaction. In cases where physical attractiveness is not combined with social attractiveness, a strong relationship between the audience and the character cannot be established. The audience tends to form a deeper bond with media characters who have similar values and with whom they can share a sense of common experience. This supports Rubin and McHugh's (1987) social attraction theory. 'Alexa's lack of any reference to human experience prevented her from being seen as 'one of us' by the audience.

In the fifth theme, which evaluates the participants' comparisons between human announcers and AI announcers, the participants stated that human announcers were found to be warmer and more sincere because they were able to show emotional reactions even if they were prone to error, had human experience and could add comments according to the context of the news. AI, on the other hand, was considered more distant and unreliable because it lacks these characteristics. The fact that some participants found the use of AI in technical fields such as health and engineering acceptable, while distancing themselves from such uses in fields that require social interaction (e.g. media, education, psychology) indicates the development of domain-based selective trust in AI.

Finally, the conceptual connections made between the themes reveal that emotional distance, insincerity, lack of authenticity and lack of trust are at the root of the AI anchor's failure. These shortcomings can be considered not only as individual audience evaluations, but also as part of a broader societal questioning of whether AI is ready to be a 'media character'.

As a result, AI-assisted newscasters show certain technical achievements in terms of presenting information; however, they have serious deficiencies in communicative dimensions such as establishing emotional connection, building trust, and creating sincerity, which are the expectations of the media audience. In this context, for AI to gain 'character' status in the media, it needs to develop not only technological development but also social acceptance, cultural adaptation, and depth of communicative meaning. The audience's attachment to a media character is not only based on physical appearance or information presentation, but also on the emotional resonance with that character. For AI announcers to establish this resonance, it seems essential to develop more advanced, culturally code-sensitive, flexible structures that can mimic emotional expressions in the future.

The study makes a unique contribution to the literature on artificial intelligence and communication in Türkiye, particularly in terms of the subject matter it addresses and the conclusions it reaches. No other study on this subject

was found in the relevant literature review. However, this study is limited to the *RoboTV* channel broadcasting on the *YouTube* platform. Researchers interested in this subject are advised to conduct research on artificial intelligence-supported news anchors broadcasting on television, which can reach wider audiences.

References

- Akbaş, A. (2024). Social transformation with AI: Sociological perspective. *International Journal of Humanities and Education*, 10(22), 151-180. <https://doi.org/10.59304/ijhe.1477203>
- Arda, S. (2006). *Predictors of parasocial interaction with the favorite and the least desirable characters portrayed in TV serials* (Unpublished master's thesis). The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.
- Auter, P. J. (1992). TV that talks back: An experimental validation of a parasocial interaction scale. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 36(2), 173-181.
- Brunetti, A. (2024). The role of AI in social relations and change. *International Journal of Humanities and Education*, 10(22), 151-180. <https://doi.org/10.59304/ijhe.1477203>
- Byrne, D., & Nelson, D. (1965). Attraction as a linear function of proportion of positive reinforcements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(6), 659-663
- Chan-Olmsted, S. M. (2019). A review of AI adoptions in the media industry. *International Journal on Media Management*, 21(3-4), 193-215.
- De-Lima-Santos, M. F., & Ceron, W. (2021). AI in news media: Current perceptions and future outlook. *Journalism and Media*, 3(1), 13-26.
- Değirmenci, S. (2018). AI and news relationship: AI applications in digital media. *Istanbul University Journal of Communication Faculty*, 26, 18-22.
- Giles, D. C. (2002). Parasocial interaction: A review of the literature and a model for future research. *Media Psychology*, 4(3), 279-305.
- Guzman, A. L., & Lewis, S. C. (2020). AI and communication: A human-machine communication research agenda. *New Media & Society*, 22(1), 70-86.
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of AI: On the past, present, and future of AI. *California Management Review*, 61(4), 5-14.
- Hartmann, T., & Goldhoorn, C. (2011). Horton and Wohl revisited: Exploring viewers' experience of parasocial interaction. *Journal of Communication*, 61(6), 1104-1121.
- Hoffner, C. (1996). Children's wishful identification and parasocial interaction with favorite television characters. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 40(3), 389-403.
- Keleş, A., Keleş, A., & Akçetin, E. (2017). The potential of using AI in marketing

- and intelligent decision support systems. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(11), 109-124. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12022>
- Köroğlu, Y. (2017). *Yapay zekânın teorik ve pratik sınırları*. Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi.
- McCroskey, J. C., & McCain, T. A. (1974). The measurement of interpersonal attraction. *Communication Monographs*, 41(3), 261-266.
- Mijwil, M. M. (2015, April). History of artificial intelligence. *ResearchGate*, https://www.researchgate.net/publication/322234922_History_of_Artificial_Intelligence
- Molin, V., & Nordgren, S. (2019). *Robot or human? - The marketing phenomenon of virtual influencers: A case study about virtual influencers' parasocial interaction on Instagram* (Unpublished master's thesis). Uppsala University Digital Archive.
- Rezk, S. M. M. (2023). The role of AI in graphic design. *Journal of Art, Design and Music*, 2(1), 1-12. <https://doi.org/10.55554/2785-9649.1005>
- Rubin, R. B., & McHugh, M. P. (1987). Development of parasocial relationships. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 31(3), 279-292.
- Rubin, A. M., & Step, M. M. (2000). Impact of motivation, attraction, and parasocial interaction on talk radio listening. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44(4), 635-654.
- Russell, S. J., & Norvig, P. (2003). *AI: A modern approach*. Prentice Hall.
- Schmid, H., & Klimmt, C. (2011). A magically nice guy: Parasocial relationships with Harry Potter across different cultures. *International Communication Gazette*, 73(3), 252-269.
- Stock, R. M., & Merkle, M. (2018). Can humanoid service robots perform better than service employees? A comparison of innovative behavior cues. *Journal of Service Management*, 29(4), 597-620.
- Tsay, M., & Bodine, B. M. (2012). Exploring parasocial interaction in college students as a multidimensional construct. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(3), 185-200.
- Schramm, H., Liebers, N., Biniak, P., & Dettmar, J. (2024). Parasocial relationships in the digital age: Exploring emotional bonds with AI-driven media figures. *Journal of Media Psychology*, 36(1), 45-58. <https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000324>
- Sucu, İ. (2019). The impact of AI on society and AI in the context of AI (A.I.) movie. *International Journal of Textbooks and Educational Materials*, 2(2), 203-215.
- Yeniceler Kortak, İ. (2022). Looking at the relationship between AI and news from the user's perspective: Analyzing the comments on robot news announcers on social media. *Firat University Journal of Social Sciences*, 32(1), 701-714. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1060917>

Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Geyer, C. (2018). AI and the public sector-applications and challenges. *International Journal of Public Administration*, 42(7), 596-615.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Participant informed consent: Participants were informed before the data collection and they were asked to sign a form of consent.

Ethics committee approval: The ethics committee approval has been obtained from Science, Mathematics and Social Sciences Ethics Committee of Çankırı Karatekin University with number 52 on 24.04.2025.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Onam Bilgisi: Katılımcılar işlem öncesinde bilgilendirilmiş, onamları alınmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın etik kurul onayı Malta Üniversitesi'nden alınmıştır. Çalışmanın Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen, Matematik ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 24.04.2025 tarihli ve 52 toplantı numaralı etik kurul onayı bulunmaktadır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

NARRATIVE ROLE OF ILLUSTRATION IN CONCEPT ALBUMS: ANALYZING 'CRY BABY', 'ART ANGELS', AND 'CONSOLATION'

Eray ÖZKAN*

Received: 26.05.2025 - Accepted: 26.09.2025

Özkan, E. (2023). Narrative role of illustration in concept albums: Analyzing 'Cry Baby', 'Art Angels', and 'Consolation'. *Etkileşim*, 16, 308-331.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

This study investigates how illustrations in concept albums by Melanie Martinez, Grimes, and Pomme narratively interact with lyrics. Examining *Cry Baby* (2015), *Art Angels* (2015), and *Consolation* (2022), the research analyzes how dedicated illustrations for each song reinforce, complicate, or extend their emotional and symbolic content. Moving beyond music videos, the study argues that illustrations actively shape focalization, tone, and symbolic coherence within track-image pairings, contributing significantly to literature of storytelling in contemporary music and warranting a reevaluation of visual narratives in popular culture..

Keywords: music album, visual storytelling, narrative, intermediality, illustration.

* Research Assistant, TOBB University of Economics and Technology, Faculty of Architecture and Design, Ankara, Türkiye.
elwingdraws@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9369-4336

İLLÜSTRASYONUN KONSEPT ALBÜMLERDEKİ ANLATI ROLÜ: 'CRY BABY', 'ART ANGELS' VE 'CONSOLATION' ANALİZİ

Eray ÖZKAN*

Gönderim Tarihi: 26.05.2025 – Kabul Tarihi: 26.09.2025

Özkan, E. (2023). Narrative role of illustration in concept albums: Analyzing 'Cry Baby', 'Art Angels', and 'Consolation'. *Etkileşim*, 16, 308-331.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu çalışma, Melanie Martinez, Grimes ve Pomme'un konsept albümlerindeki illüstrasyonların şarkı sözleriyle nasıl anlatısal olarak etkileşime girdiğini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma sürecinde *Cry Baby* (2015), *Art Angels* (2015) ve *Consolation* (2022) incelenmiş, her şarkı için ayrılmış illüstrasyonların duygusal ve sembolik içeriklerini nasıl güçlendirdiği, karmaşıktırdığı veya genişlettiği analiz edilmiştir. Müzik videolarının ötesine geçen çalışma, illüstrasyonların parça-görüntü eşleşmeleri içinde odaklanmayı, tonu ve sembolik tutarlılığı aktif olarak şekillendirdiğini, çağdaş müzikte hikâye anlatımı literatürüne önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ve popüler kültürdeki görsel anlatıların yeniden değerlendirilmesini gerektirdiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: müzik albümü, görsel hikaye anlatımı, anlatı, ortamlarasılık, illüstrasyon.

* Araştırma Görevlisi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Ankara, Türkiye.

elwingdraws@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9369-4336

Introduction

In contemporary music, the relationship between sound and image has become increasingly layered and narratively charged. Music is no longer a purely auditory medium but is shaped by visual elements that influence how it is interpreted, remembered, and felt (Chion, 1994, pp. 5-7; Cook, 1998, pp. 9-12). While significant academic focus has been given to dynamic formats like music videos and stage performance (Buhler et al., 2010, pp. 215-218), comparatively little attention has been paid to static media -especially illustration- as a narrative device within album storytelling. This research investigates the role of illustration as a narrative device in concept and theme-based music albums. In works where each track is paired with a dedicated image, illustrations extend beyond decoration to visualize emotional tone, symbolic subtext, or the song's narrative world-creating a layered interplay between music, text, and image (Mitchell, 1994, pp. 5-11; Groensteen, 2007, pp. 13-16). This produces a multimodal structure in which illustration deepens storytelling and enhances emotional and interpretive engagement (Wolf, 2005, pp. 253-254). A concept album is typically defined as a collection of songs unified by a central theme, character arc, or philosophical idea, where each track contributes to a broader artistic vision (Tagg, 2012, p. 405). Examples of this phenomenon include *The Wall* (Pink Floyd, 1979), *Ziggy Stardust* (David Bowie, 1972), *Lemonade* (Beyoncé, 2016), *The ArchAndroid* (Janelle Monáe, 2010), and *Blonde* (Frank Ocean, 2016), all of which blend personal narrative with broader cultural commentary. What sets the albums in this study apart is their intentional pairing of each song with an illustration that reflects its emotional or symbolic tone. This creates a visual rhythm that parallels the album's narrative arc, positioning the still image as a space for resonance and reflection (Groensteen, 2007, pp. 118-120; Mitchell, 1994, p. 25). In the end asking how illustration operates as a visual storytelling medium in concept and theme-based music albums is the goal of this study. Using a narratological approach grounded in structural and cognitive theory (Herman, 2004, pp. 15-20), it treats each song-image pair as a narrative unit, analyzing focalisation, emotional arc, symbolism, and temporal flow (Culler, 2001, pp. 6-8; Herman, 2004, p. 128). This approach highlights illustration as an active force in shaping narrative and emotional tone-constructing identity, setting, and story (Mitchell, 1994, p. 35; Cook, 1998, p. 39). Rather than passively reflecting music, illustrations extend a track's meaning visually, inviting interpretation through both reading and seeing. This framework treats illustrated concept albums as multimodal storytelling systems, where sound, text, and image converge into cohesive experiences (Wolf, 2005, pp. 254-255). The study contributes to narratology, musicology, and visual culture literature by offering new insights into narrative construction in contemporary music. This approach also repositions the listener as an active interpreter. Static illustrations invite reflection and personal association, transforming image into a dialogic space between artist and audience (Tagg, 2012, pp. 88-91). Research does not position illustration as central to all concept albums, but argues that when integrated with track structures, it enables

a distinct narrative cohesion (Chion, 1994, p. 20). Such albums that blur visual and sonic storytelling, suggesting a new paradigm for narrative in contemporary music. What follows is a methodological outline and three analytical chapters, each centered on an illustrated concept album. These case studies examine the narrative interplay between track and image, culminating in a comparative discussion. The study highlights the narrative role of static illustrations and proposes a cross-disciplinary framework for their analysis.

Key Concepts and Definitions

Focalisation; the narrative encoding of 'who sees?' and 'from where?'. Genette's typology of zero, internal and external focalisation (1980, pp. 186-211) is followed here, with Bal's clarification that focalisation governs not only viewpoint but emotional colouring (2009, pp. 119-121). Symbolic layering; Barthes shows how visual motifs accrue second-order meanings through repetition and association (1977, pp. 36-50). In an album sequence, a recurring icon, palette or spatial trope gathers interpretive weight from track to track. Emotional diegesis; adapting Ryan's notion of 'storyworld atmosphere' (2004, pp. 13-17), this term refers to the affective tone projected by colour, texture and negative space. Palette, gaze and spatial hierarchy are described with Kress and van Leeuwen's grammar of visual design (2006, pp. 160-199), allowing emotional cues to be discussed consistently. Stating these definitions up front supplies the critical vocabulary used throughout the analyses and grounds the argument in established narratological and visual-semiotic scholarship.

Methodology

Methodologically, research examines how static illustrations in concept albums contribute to narrative meaning, drawing from structuralist and post-classical narratology to outline the theoretical framework guiding the analyses. Narrative is broadly understood as a structured sequence of events involving characters within a temporal and causal order (Bal, 2009, pp. 5-8). Classical distinctions such as story, discourse, and narrative voice (Genette, 1983, pp. 25-34) help frame how events are presented, while Ryan's (2004, pp. 7-11) work expands narrative theory to multimodal contexts like music and illustration. When aligned with a track (i.e. its lyrics), illustrations function as carriers of narrative meaning. Herman (2009, pp. 85-92) views narrative comprehension as a cognitive process of constructing stories from fragmented or multimodal cues. In concept albums, images and lyrics form an intermedial narrative ensemble (Wolf, 2003, pp. 18-20), where illustrations contribute to the diegesis rather than merely reflecting lyrical content. To analyze these dynamics, this study draws on Mitchell's (1994, pp. 57-82) concept of the 'pictorial turn,' which emphasizes visual media as active agents in meaning-making.

Applied to music albums, illustrations are treated as narrative sites in their own right-conveying symbolism, sequencing, and tone that participate directly in storytelling. Groensteen's (2007, pp. 34-38) concept of iconic solidarity-how visual elements relate within a sequence- offers a useful lens for examining narrative cohesion in non-verbal frames. Though rooted in comics theory, it applies to album illustrations that build continuity without text. Likewise, Kafalenos (2006, pp. 155-162) provides a framework for analyzing how discrete elements like image or lyric drive narrative transformation over time. Together, these theories form a methodology that treats each track-illustration pairing as part of a cohesive visual-musical narrative. This interdisciplinary lens enables analysis of how narrative meaning emerges, shifts, or is reinforced across static imagery associated with lyrics. The analysis follows a qualitative, close-reading lens that fuses multimodal narratology with visual semiotics. For every track-illustration pair I (a) outline the lyrical situation, (b) describe salient visual features -palette, gaze, spatial hierarchy and iconography- using Kress and van Leeuwen's grammar of visual design (2006, pp. 40-73; 160-199), and (c) relate the two through four recurrent concepts: focalisation (Genette, 1980, pp. 186-211), symbolic layering (Mitchell, 1994, pp. 57-82), emotional diegesis (Ryan, 2004, pp. 13-17) and iconic solidarity (Groensteen, 2007, pp. 18-23, 146-149). Naming these concepts up front supplies a shared critical vocabulary; applying them consistently keeps each reading analytical rather than impressionistic, while still preserving the richness of qualitative interpretation. To maintain consistency, the study applies a uniform structure that examines each track-illustration pairing through lyrical narrative cues, visual composition and symbolism, and their interrelations. Each case is presented as a brief narrative interpretation. This method enables comparisons across albums with varied artistic aims, languages (English and French), genres, and illustrative styles. It allows for a nuanced understanding of how illustrations contribute to, or even construct, narrative meaning in concept-driven music.

Sampling

The sample includes three concept albums -*Cry Baby* (Melanie Martinez, 2015), *Art Angels* (Grimes, 2015), and *Consolation* (Pomme, 2022)- selected for their cohesive thematic and visual narratives. In each, illustrations actively complement or expand the musical and lyrical content, making them ideal case studies for examining how static imagery contributes to narrative meaning in music. This study adopts purposive, maximum-variation sampling to assemble a heterogeneous corpus (Patton, 2015, pp. 264-270). The aim is to keep one constant -an official illustration for every track- while maximising variation in genre, visual idiom, and market context, so that claims about visual-narrative function remain robust across stylistic differences. The corpus was delimited through a four-step sieve applied to a preliminary list of forty contemporary concept albums. First, each album had to provide an official illustration (artist- or label-sanctioned) for every track, ensuring a one-to-one image-song pairing

suitable for narratological comparison. Second, to test whether the theoretical claims travel across musical styles, the final set had to span at least three distinct genres; *Cry Baby* (alternative pop), *Art Angels* (art-electro pop), and *Consolation* (French indie-folk/chanson) meet this requirement. Third, the albums needed visibly divergent illustrative idioms -pastel grotesque naïveté, hyper-saturated manga-inflected collage, and water-colour minimalism- so that formal contrasts, not similarities, would illuminate how visual rhetoric shapes narrative perception. Finally, at least one artist had to operate outside the Anglo-American market to attenuate cultural bias; Pomme's French-language work fulfils this criterion. These filters produced a balanced triad that is small enough for close reading yet heterogeneous enough for meaningful comparison. Such deliberately contrasting cases seek analytical generalisation rather than statistical inference (Seawright & Gerring, 2008).

Results

The analysis indicates that illustrations in concept albums function as narrative devices that shape and extend the meaning of the music (*Table 1*). Across all three albums, illustrations are used not only to echo lyrical themes but to offer new focal points, suggest emotional undertones, and symbolically condense entire arcs of character or concept. While stylistically distinct, each album establishes a visual rhythm that parallels and sometimes subverts its sonic trajectory, showing that static imagery can actively participate in the narrative structure of music albums.

Table 1. Summary of core findings and future research directions

Focus	Key insight	Next step
Illustration's role	Static images shape—rather than decorate—album narratives through focalisation & symbolism.	Test listener reception of image-driven storytelling.
Style diversity	Grotesque pastel, post-human collage, and watercolor minimalism show multiple visual idioms that can narrate music.	Compare additional genres / cultures to map stylistic range.
Method contribution	A three-step qualitative close-reading lens works across 43 track-image pairs.	Adapt the lens to animated or interactive album visuals.

In *Cry Baby*, the grotesque-naïve, storybook-like illustrations adopt a pastel-colored, dollhouse aesthetic that visually masks -and narratively heightens- the album's dark themes of trauma, alienation, and emotional excess. *Art Angels*, by contrast, utilizes bold, hyper-saturated, anime-inflected visuals

that mirror the album's sonic maximalism and genre hybridity, emphasizing themes of transformation, power, and identity through visual exaggeration. Finally, *Consolation* employs soft, watercolor-based illustrations with sketchy textures and limited palettes, aligning with the album's introspective tone and lyrical vulnerability. These stylistic choices are not incidental; they act as semiotic codes that frame the listener's interpretive engagement, guiding emotional resonance and narrative coherence through visual atmosphere.

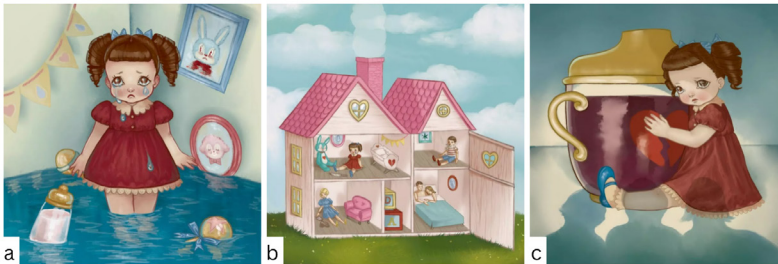
Discussion

The illustrations examined in this study are approached as narrative agents embedded within the multimodal structure of each album. Drawing on a narratological framework, the research applies close reading to each track-illustration pairing, analyzing how meaning arises through their interplay. As Ryan (2004) notes, narratives can emerge through images when representational coherence and progression are present. Accordingly, each pair is treated as a narrative unit where visual and verbal storytelling co-construct meaning.

'Cry Baby'

Melanie Martinez's *Cry Baby* (2015) constructs a surreal, pastel-hued universe in which an emotionally volatile heroine negotiates trauma, intimacy, and self-definition. Chloé Tersigni's fourteen illustrations extend the songs beyond sound (2015), functioning as interpretive anchors rather than decoration; all lyrics cited here come from the album booklet. To keep detail manageable, the discussion moves through three thematic clusters: Corrupted Domesticity (*Cry Baby*, *Dollhouse*, and *Sippy Cup*), Unattainable Affection & Self-Doubt (from *Carousel* to *Training Wheels*), and Agency & Metamorphosis (from *Pity Party* to *Mad Hatter*). Each cluster closes with a synthesis so the larger emotional arc remains visible. The opening triptych stages the home as a pastel-coloured theatre of repression. In *Cry Baby*, a tear-flooded nursery (Figure 1a) internalises focalisation, drawing viewers into the protagonist's hypersensitive perspective.

Figure 1. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,
(a) *Cry Baby* (b) *Dollhouse* (c) *Sippy Cup*

Dollhouse (Figure 1b) literalises performative respectability: lifeless parents occupy doll-compartments, mirroring compartmentalised dysfunction. *Sippy Cup* (Figure 1c) deepens domestic horror—an oversized cup conceals addiction and violence, its broken-heart motif masking trauma beneath saccharine tones. Taken together, these first three images expose the home as a pastel engine of repression, framing *Cry Baby*'s hurt before her quest for intimacy begins. Tracks four to seven translate longing into circular stasis. *Carousel* (Figure 2a) shows *Cry Baby* grasping for cotton-candy love from a moving pony: motion without progress.

Figure 2. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,

a) *Carousel*

b) *Alphabet Boy*

c) *Soap*

In *Alphabet Boy* (Figure 2b) toys become weapons; fridge magnets spell defiance, destabilising infantilising language. *Soap* (Figure 2c) immerses the heroine in a bubble bath, bar of soap between her teeth, visualising shame at emotional disclosure. *Training Wheels* (Figure 3a) flips the bike metaphor: *Cry Baby* kneels with a wrench, eager to remove safety aids for a boy who hesitates—underscoring unreciprocated care. Across these tracks, love appears as motion without arrival, priming *Cry Baby*'s pivot from self-doubt to rebellion.

Figure 3. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,

a) *Training Wheels*

b) *Pity Party*

c) *Tag, You're It*

The album's back half charts a grotesque ascent to agency. *Pity Party* (Figure 3b) conflates birthday décor with post-apocalyptic wreckage, framing abandonment as theatrical collapse. *Tag, You're It* (Figure 3c) juxtaposes pastel innocence with predation, turning a childhood game into a trauma tableau. *Milk and Cookies* (Figure 4a) enacts fairy-tale retribution: a wolf-like vendor faces poisoned treats, signalling reclaimed power.

Figure 4. Accompanying illustrations for the tracks, first line and second line respectively, from left to right,

a) *Milk and Cookies* b) *Pacify Her* c) *Mrs. Potato Head* d) *Mad Hatter*

Pacify Her (Figure 4b) shows *Cry Babysilencing* a rival with a pacifier-aggression masked as a nursery icon. Plastic surgery satire drives *Mrs. Potato Head* (Figure 4c), where a television broadcasts cosmetic mutilation, critiquing commodified femininity. Finally, *Mad Hatter* (Figure 4d) crowns the protagonist in a candy-strewn field, toy gun and decapitated lollipop in hand; pastel carnage signals that madness has become liberation. The closing sextet reframes ruin as empowerment, resolving the album in a register of candy-coated menace where the grotesque becomes a new form of beauty (Table 2).

Table 2. Thematic clusters, dominant visual cues, and narrative functions in *Cry Baby* album

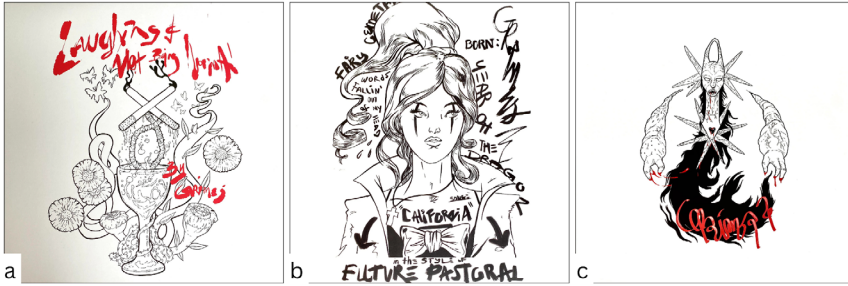
Cluster	Dominant visual cue	Narrative work	Tracks
Corrupted Domesticity	Pastel dollhouse	Exposes repression at home	Cry Baby, Dollhouse and Sippy Cup
Affection & Doubt	Carousel motion	Shows love as circular stasis	from Carousel to Training Wheels
Agency & Metamorphosis	Candy-grotesque	Turns trauma into empowered menace	from Pity Party to Mad Hatter

Narratively, the focalization is internal: *Cry Baby* is no longer reacting to trauma but reshaping reality through a surreal, chaotic lens. The sugary landscape becomes a site of catharsis, where violence and play converge. Rather than signaling a descent into madness, the illustration marks her arrival—an empowered reclamation of agency within a world ruled by her own logic. In closing, Melanie Martinez frames madness not as breakdown but breakthrough; lyrics and illustration converge into a self-defined world where the absurd offers sanctuary and the grotesque becomes a new form of beauty.

'Art Angels'

Grimes' *Art Angels* (2015) offers a fragmented mythology rather than a linear plot. Each track functions as a self-contained vignette shaped by alter-egos, stylistic clashes, and speculative-pop iconography. The illustrations—drawn by Grimes herself (2015b)—extend that dispersion, inviting the listener-viewer to assemble meaning across a constellation of images and sounds. To keep the thirteen readings cohesive, they are grouped into three constellations: Identity & Self-Mythology (*Laughing and Not Being Normal*, *California* and *Flesh Without Blood*), Bodily Power & Transformation (*Scream*, *Belly of the Beat* and *Kill V. Maim*), and Posthuman Reverie & Reckoning (from *Art Angels* to *Butterfly*). Each segment ends with a synthesis to hold the larger arc. *Laughing and Not Being Normal* (Figure 5a) opens the album with operatic minimalism: a chalice-like emblem amid ritual flora conjures sacrifice and transformation.

Figure 5. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,
a) *Laughing and not being normal* b) *California* c) *Flesh without Blood*

California (Figure 5b) critiques the commodified self; handwritten slogans and melancholic pop tears expose the gap between persona and truth. *Flesh Without Blood* (Figure 5c) externalises emotional rupture through a bleeding, hybrid form, mirroring the song's shift from devotion to disillusionment. These vignettes stage fractured identity as the problem the album will probe through ever more visceral imagery. In *Scream* (Figure 6a) a dual-headed creature embodies trauma as perpetual, embodied noise; oscillate between vulnerability and violent catharsis.

Figure 6. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,
a) *Scream* b) *Belly of the Beat* c) *Kill V. Maim*

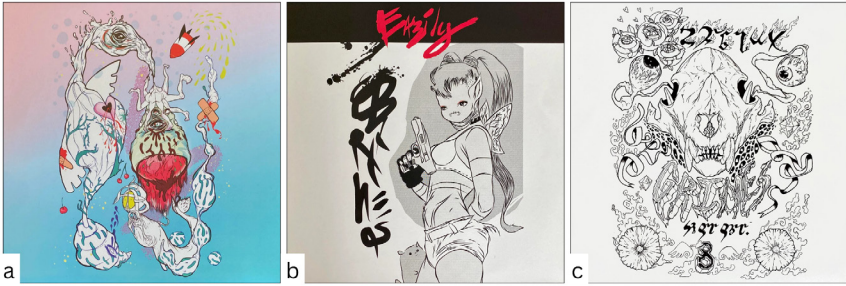
Belly of the Beat (Figure 6b) suspends the subject between mortality and transcendence -pierced heart, coiling tigers, cyclical spiral- while the lyrics seek refuge in rhythm. *Kill V. Maim* (Figure 6c) fuses bodies and blurs anatomy; serpentine limbs and alien glyphs visualise gender-fluid rebellion against behavioural norms. Here the body becomes both weapon and spectacle, marking the album's pivot from self-definition to ecstatic excess. *Artangels* (Figure 7a) mixes ruptured limbs, stitched organs, and cherries, framing love as chaotic battleground.

Figure 7. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,

a) Artangels

b) Easily

c) REALiTi

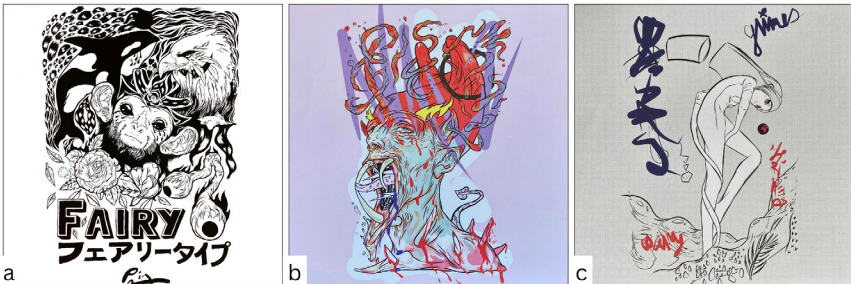
Easily (Figure 7b) shows a grayscale elf-android brandishing weapons—armor against abandonment. *REALiTi* (Figure 7c) centres an animal skull in floral flames: mortality meets mysticism, echoing lost intimacy. *Pin*, *Venus Fly* and *World Princess Pt. II* (Figures 8a, 8b, 8c) escalate the hybrid grotesque -crowns, screaming faces, ribbon-figures- shattering the gaze and reclaiming agency.

Figure 8. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,

a) Pin

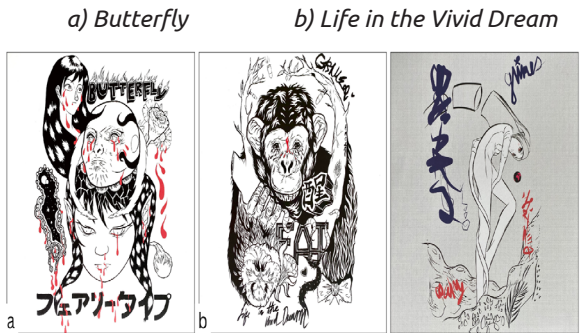
b) Venus Fly

c) World Princess Pt. II

Life in the Vivid Dream and *Butterfly* (Figures 9b, 9a) close the cycle: a medicated ape and a cracked yin-yang head confront truth as painful metamorphosis, accepting ruin as prerequisite for self-definition.

Figure 9. Accompanying illustrations for the tracks, from left to right,

The butterfly, emblematic of metamorphosis, is visually undercut by bleeding eyes and severed roses, suggesting that liberation is painful, not idyllic. Together, the image and lyrics close the album on a note of uneasy empowerment -embracing rupture as a path to self-definition (Table 3). The final constellation reframes decay, mutation, and myth as survival tools, resolving *Art Angels* in a mood of uneasy transcendence.

Table 3. Thematic clusters, dominant visual cues, and narrative functions in *Art Angels* album.

Cluster	Dominant visual cue	Narrative work	Tracks
Identity & Myth	Ritual emblems	Frames fractured persona	from <i>Laughing...</i> to <i>Flesh Without Blood</i>
Body & Power	Hybrid monsters	Weaponises the self	from <i>Scream to Kill V. Maim</i>
Reverie & Reckoning	Post-human collage	Recasts ruin as survival	from <i>Artangels</i> to <i>Butterfly</i>

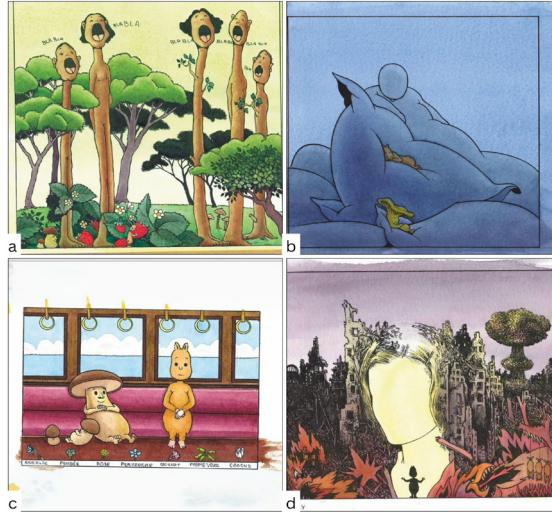
‘Consolation’

Pomme’s *Consolation* (2022) is a quiet cycle of grief, memory, and gentle defiance. Claude Ponti’s sparse but symbol-rich illustrations (2022) mirror the album’s soft-spoken intimacy, turning each song into a fragment of an affective mosaic that blends internal focalisation with subtle emotional diegesis. Fourteen tracks resolve into three waves: Memory & Childhood Echoes (from *jardin* to *septembre*), Distance & Yearning (from *rien pour toi* to *when I c u*), and Quiet Resilience & Communal Care (from *puppy* to *B.*). Each wave ends with a synthesis to keep the emotional curve clear. In *jardin* (Figure 10a) anthropo-

morphic trees chatter over a sensory garden, capturing nostalgia tinged with unease.

Figure 10. Accompanying illustrations for the tracks, first line and second line respectively, from left to right,

a) *jardin* b) *dans mes rêves* c) *la rivière* d) *Nelly*

dans mes rêves (Figure 10b) shows a faceless figure curled in blue half-nest forms-maternal tension suspended between sleep and memory. *la rivière* (Figure 10c) sets a tense rabbit beside a calm mushroom on a passing train, framing grief as slow transit toward healing. *Nelly* (Figure 10d) raises a faceless woman-monument amid botanical ruins, turning post-trauma tenderness into silent resilience. These first four images cast memory as both refuge and snag, establishing *Consolation's* tension between tenderness and ache. *septembre* (Figure 11a) mirrors orange figures across a lake, autumn light marking love that endures in reflection.

Figure 11. Accompanying illustrations for the tracks, first line and second line respectively, from left to right,

a) septembre b) rien pour toi c) rdv d) bleu

rien pour toi (Figure 11b) splits a mushroom to reveal skull and marionette, picturing helpless witness to another's decline. *rdv* (Figure 11c) floats a child-like figure in a balloon of umbrellas, a dream of judgment-free reunion. *bleu* (Figure 11d) leaps twin blue fish into a heart-arc while whirlpools tug two small figures apart, translating immersive love into disorienting pull. *when I c u* (Figure 12a) perches a lone figure on a cliff, thoughts trailing toward a sun-like beloved—absence as guiding light. Mid-album illustrations dwell on separation and deferred reunion, deepening *Consolation's* atmosphere of suspended longing.

Figure 12. Accompanying illustrations for the tracks, first line and second line respectively, from left to right,

a) when I c u b) puppy c) tombeau d) allô

puppy (Figure 12b) places two tiny figures atop a monumental dog, blending comfort with the fear of inevitable loss. *tombeau* (Figure 12c) inverts scale: towering, withered roses overshadow a small mourner, love sustained through remembrance. *allô* (Figure 12d) encircles a bifurcated child within clasped-hand branches, celebrating queer kinship and mirrored selves. *tout ça* (Figure 13a) sets a drifting figure on a leaf under a vast yellow sky-fragility as persistence.

Figure 13. Accompanying illustrations for the tracks, first line and second line respectively, from left to right,

a) *tout ça* b) *un million* c) *very bad* d) *B*

un million (Figure 13b) cradles a teardrop vessel beneath a rain fountain, sorrow nurtured into quiet ritual. *very bad* (Figure 13c) indicates exploitation with a suited hand targeting a pedestal-bound figure, visualising the speaker's moral reckoning. *B*. (Figure 13d) ends with a lone figure watching doves ascend, one dark among white absence framed as gentle guidance. The closing wave turns mourning into soft endurance, offering chosen connection and modest strength as *Consolation's* answer to loss (Table 4).

Table 4. Thematic clusters, dominant visual cues, and narrative functions in *Consolation* album.

Cluster	Dominant visual cue	Narrative work	Tracks
Memory Echoes	Talking flora	Renders nostalgia ambivalent	from <i>jardin</i> to <i>septembre</i>
Distance & Yearning	Mirror / dual forms	Dwells on suspended longing	from <i>rien pour toi</i> to <i>when I c u</i>
Quiet Resilience	Gentle surrealism	Transforms grief into care	from <i>puppy</i> to <i>B.</i>

Consolation unfolds as a soft-spoken epic of grief, memory, and healing, where each track adds gently to a growing emotional landscape. The accompanying illustrations offer a parallel visual narrative -whimsical, melancholic, and symbolically rich—blending nature and dream to mirror the album’s quiet intimacy. Together, sound and image create a tender space shaped by loss, kinship, and quiet resilience. Though marked by sorrow, the album leaves behind a sense of warmth and care- an invitation not to resolve pain, but to hold it gently and continue forward, seen and remembered.

Conclusion

This research has explored how illustration functions as a narrative agent within concept and theme-based music albums, offering a multimodal framework where visual and verbal elements construct emotionally resonant and symbolically rich storytelling environments. By analyzing 43 track-illustration pairings across *Cry Baby*, *Art Angels*, and *Consolation*, the study demonstrated that illustration is not merely decorative but can participate actively in shaping the listener’s narrative experience. *Tables 1 to 3* reveal that each album’s track-level stories settle into a distinct overarching narrative: domestic trauma that flips into candy-grotesque empowerment in *Cry Baby*; hybridised self-mythology evolving into post-human survival in *Art Angels*; and grief softening into communal care in *Consolation*. Despite their divergent palettes and idioms, all three arcs share a trajectory from containment to release and from single-voice confession to collective or transformed identity (*Table 5*).

Table 5. Comparative visual style and representation strategies across the three albums

Al- bum	Illustrative idiom	Dominant palette / texture	Representa- tion strategy	Core narrative function
<i>Cry Baby</i>	Pastel gro- tesque, story-book naïveté	Powder-pink & baby-blue; flat shading	Satiric inver- sion of child- hood icons	Turns domestic trauma into candy-coated empowerment
<i>Art An- gels</i>	Hyper-satu- rated manga / collage	Neon prima- ries; dense line-work	Hybridised, post-human bodies	Weaponises identity and reclaims agency through excess
<i>Con- sola- tion</i>	Water-colour minimalism, gentle surre- alism	Soft blues & earth tones; paper grain visible	Symbolic nat- ural hybrids (flora / fauna)	Transforms grief into quiet resilience and communal care

Stating these higher-level patterns clarifies how visual rhetoric steers different—yet structurally comparable—routes toward agency, survival, or solace. Through focalization, symbolic layering, and visual rhythm, each image contributes to the emotional and diegetic structure of its corresponding track. Moreover, the contrast between each album’s stylistic and thematic approaches -ranging from hyperstylized grotesque to introspective minimalism-reveals the diverse narrative potentials of imagery within musical works. The study contributes to a growing body of interdisciplinary research bridging narratology, visual culture, and popular music studies, proposing that album illustrations be considered legitimate components of narrative design literature and such. Future research could expand this inquiry by examining audience reception, exploring mostly around animated or interactive visual formats, or conducting comparative studies across genres and cultural contexts. As the boundaries between media forms continue to blur, understanding how visual storytelling evolves in conjunction with music remains a critical area for further investigation. By showing how three radically different visual idioms achieve comparable narrative effects, this study extends multimodal narratology into the largely unexplored territory of static album illustration.

References

Bal, M. (2009). *Narratology: Introduction to the theory of narrative* (3rd ed.). University of Toronto Press.

Barthes, R. (1977). *Image, music, text* (S. Heath, Trans.). Hill and Wang.

- Beyoncé. (2016). *Lemonade* [Visual Album]. Parkwood Entertainment, Columbia Records.
- Bowie, D. (1972). *The rise and fall of Ziggy Stardust and the Spiders from Mars* [Album]. RCA Records.
- Buhler, J., Neumeyer, D., & DeJarnett, R. (2010). *Hearing the movies: Music and sound in film history*. Oxford University Press.
- Chion, M. (1994). *Audio-vision: Sound on screen* (C. Gorbman, Trans.). Columbia University Press.
- Cook, N. (1998). *Analysing musical multimedia*. Oxford University Press.
- Culler, J. (2001). *The pursuit of signs: Semiotics, literature, deconstruction*. Routledge.
- Frank Ocean. (2016). *Blonde* [Album]. Boys Don't Cry.
- Genette, G. (1983). *Narrative discourse: An essay in method* (J. E. Lewin, Trans.). Cornell University Press.
- Grimes. (2015a). *Art Angels* [Album]. 4AD.
- (2015b). *Art Angels* [Album Booklet]. 4AD.
- Groensteen, T. (2007). *The system of comics* (B. Beaty, & N. Nguyen, Trans.). University Press of Mississippi.
- Herman, D. (2004). *Story logic: Problems and possibilities of narrative*. University of Nebraska Press.
- (2009). *Basic elements of narrative*. Wiley-Blackwell.
- Janelle Monáe. (2010). *The ArchAndroid* [Album]. Bad Boy Records, Atlantic Records.
- Kafalenos, E. (2006). *Narrative causalities*. Ohio State University Press.
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of visual design* (2nd ed.). Routledge.
- Martinez, M. (2015). *Cry Baby* [Album]. Atlantic Records.
- Mitchell, W. J. T. (1994). *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*. University of Chicago Press.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). SAGE.
- Pink Floyd. (1979). *The Wall* [Album]. Harvest Records, Columbia Records.
- Pomme. (2022). *Consolation* [Album]. Polydor.
- Ponti, C. (2022). *Consolation* [Album Booklet]. Polydor.
- Ryan, M.-L. (2004). *Narrative across media: The languages of storytelling*. University of Nebraska Press.

Seawright, J., & Gerring, J. (2008). Case selection techniques in case-study research. *Political Research Quarterly*, 61(2), 294-308.

Tagg, P. (2012). *Music's meanings: A modern musicology for non-musos*. The Mass Media Music Scholars' Press.

Tersigni, C. (2015) *Cry Baby* [Album Booklet]. Atlantic Records.

Wolf, W. (2003). Intermediality revisited: Reflections on word and music relations in the context of a general typology of intermediality. In S. Bernhart, & W. Wolf (Eds.), *Word and music studies: Essays in honor of Steven Paul Scher and on cultural identity and the musical stage* (Vol. 4, pp. 13-34). Rodopi.

Wolf, W. (2005). Intermediality. In D. Herman, M. Jahn, & M.-L. Ryan (Eds.), *Routledge encyclopedia of narrative theory* (pp. 252-256). Routledge.

Figure Captions and Sources:

Figure 1. (a) '*Cry Baby*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 1. (b) '*Dollhouse*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 1. (c) '*Sippy Cup*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 2. (a) '*Carousel*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 2. (b) '*Alphabet Boy*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 2. (c) '*Soap*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 3. (a) '*Training Wheels*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 3. (b) '*Pity Party*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 3. (c) '*Tag, You're It*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 4. (a) '*Milk and Cookies*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for '*Cry Baby*' album (2015). '*Cry Baby*' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 4. (b) '*Pacify Her*' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created

for 'Cry Baby' album (2015). 'Cry Baby' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 4. (c) 'Mrs. Potato Head,' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for 'Cry Baby' album (2015). 'Cry Baby' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 4. (d) 'Mad Hatter' digital illustration (50 × 50 cm) by Chloé Tersigni, created for 'Cry Baby' album (2015). 'Cry Baby' album booklet, © Atlantic Records 2015.

Figure 5. (a) 'Laughing and Not Being Normal' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 5. (b) 'Californid' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 5. (c) 'Flesh without Blood' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 6. (a) 'Scream' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 6. (b) 'Belly of the Beat' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 6. (c) 'Kill V. Maim' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 7. (a) 'Artangels' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 7. (b) 'Easily' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 7. (c) 'REALiTi' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 8. (a) 'Pin' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 8. (b) 'Venus Fly' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 8. (c) 'World Princess Pt. II' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 9. (a) 'Butterfly' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 9. (b) 'Life in the Vivid Dream' digital illustration (50 × 50 cm) by Grimes, created for 'Art Angels' album (2015). 'Art Angels' album booklet, © 4AD 2015.

Figure 10. (a) 'jardin' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for 'Consolation' album (2022). 'Consolation' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 10. (b) '*dans mes rêves*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 10. (c) '*la rivière*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 10. (d) '*Nelly*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 11. (a) '*septembre*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 11. (b) '*rien pour toi*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 11. (c) '*rdv*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 11. (d) '*bleu*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 12. (a) '*when I c u*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 12. (b) '*puppy*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 12. (c) '*tombeau*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 12. (d) '*allô*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 13. (a) '*tout ça*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 13. (b) '*un million*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album booklet, © Polydor 2022.

Figure 13. (c) '*very bad*' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for '*Consolation*' album (2022). '*Consolation*' album book-

let, © Polydor 2022.

Figure 13. (d) 'B.' scanned ink & watercolour illustration (50 × 50 cm) by Claude Ponti, created for 'Consolation' album (2022). 'Consolation' album booklet, © Polydor 2022.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

DEMOKRASİNİN DÖRDÜNCÜ GÜCÜ MEDYA: ABU GHRAIB HAPİSHANE FOTOĞRAFLARININ GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Muhammed Çağrı GÜLER*

Gönderim Tarihi: 26.05.2025 - Kabul Tarihi: 26.09.2025

Güler, M. Ç. (2025). Demokrasinin dördüncü gücü medya: Abu Ghraib hapishane fotoğraflarının göstergebilimsel analizi. *Etkileşim*, 16, 332-356.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Medya, bilginin aktarımını sağlayan bir iletişim aracı olmanın yanı sıra, uluslararası siyasal süreçlerin ve hukukî normların oluşumuna yön veren etkili bir aktör olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, medyanın demokrasiyle kurduğu çok katmanlı ilişkiyi tartışmayı amaçlarken, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak savaşında Abu Ghraib Hapishanesi'nde gerçekleştirdiği uluslararası hukuk normlarını ihlal eden uygulamalarına odaklanmakta ve medyanın bu eylemler karşısındaki etkisini incelemektedir. Çalışmada, Abu Ghraib Hapishanesi'nde çekilmiş ve uluslararası medya kuruluşları tarafından yayımlanmış beş farklı fotoğraf göstergebilimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiş, bu görsellerin taşıdığı anlam ve mesaj katmanları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: medya, demokrasi, göstergebilim, Irak savaşı ve Abu Ghraib Hapishanesi.

* Doktora Öğrencisi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
gulercagri@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3870-0419

MEDIA AS THE FOURTH ESTATE OF DEMOCRACY: SEMIOTICAL ANALYSIS OF ABU GHRAIB PRISON PHOTOGRAPHS

Muhammed Çağrı GÜLER*

Received: 26.05.2025 - Accepted: 26.09.2025

Güler, M. Ç. (2025). Demokrasinin dördüncü gücü medya: Abu Ghraib hapishane fotoğraflarının göstergebilimsel analizi. *Etkileşim*, 16, 332-356.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

The media, beyond serving as a means of transmitting information, is positioned as an influential actor that shapes international political processes and the formation of legal norms. This study explores the complex and multilayered interaction between media and democracy, with a particular focus on the United States' violations of international legal norms during the war in Iraq, in Abu Ghraib Prison and analyzing the role and impact of the media in response to these actions. Within this framework, five photographs taken at Abu Ghraib Prison and disseminated by international media outlets are subjected to a semiotic analysis, aiming to uncover the embedded layers of meaning and the ideological messages conveyed through these visual representations.

Keywords: media, democracy, semiotic, Iraq War, and Abu Ghraib Prison.

* PhD Student, Başkent University, Institute of Social Sciences, Ankara, Türkiye.
gulercagri@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3870-0419

Giriş

Yazılı, işitsel ve görsel basından oluşan medya, toplumsal ve siyasal düzenin önemli araçlarından biridir. Siyasetin anayasa, yasa ve hukuki düzenlemelerle iletişim alanını düzenlediği gibi (Avşar, 2020, s. 41) medya da hem demokrasiyi hem de siyaseti şekillendirmektedir. “Medya bir taraftan bir ülkedeki farklı grupların siyasi görüşlerini aktarırken, diğer taraftan da siyasi aktörlerin yaptıklarını takip eden bir takipçi görevi görmektedir” (Lilleker, 2013, s. 14). Dolayısıyla medya ile siyasetin iç içe geçtiği yadsınamaz bir gerçektir. Günlük hayatın önemli bir parçası haline gelen kitle iletişim araçları bilgi aracılığıyla gündemi belirlemekte, bilginin aktarım hızı arttıkça iletişimin etkilediği çevre de genişlemektedir. Öyle ki “Artık bilgi olmaksızın toplumun sağlıklı bir şekilde işlemesi ve toplumsal düzenin sağlanması mümkün gözükmemektedir” (Arklan ve Taşdemir, 2008, s.68). Diğer taraftan medya araçlarının kapitalist özel mülkiyete dayalı olması, medya araştırmalarında mesaj içeriği hakkında birçok soruyu meydana getirmekte, şirketlerin mülkiyet ve kontrol ilişkilerinin analiz edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Nitekim Herman ve Chomsky’e göre, “mülkiyet ve denetim, diğer belli başlı finansman sağlayan kaynaklara (en başta reklam veren kuruluşlara) bağımlılık kurmakta (...) haberleri tanımlama ve ne anlama geldiklerini açıklama gücüne sahip olanlar arasında karşılıklı çıkar ve ilişkiler meydana gelmektedir” (2021, s. 15). Çıkar amacı içeren bir sistemde ise gücün/iktidarın rıza üretimi ve hegemonya süreci işleyebilmektedir. Bir rıza üretimi aracı olan hegemonya, yönetici grubun toplum üzerinde sadece ideolojik zor kullanarak değil, rıza yoluyla fikrî ve kültürel hakimiyet kurmasıdır (Gramsci, 1971, s. 12). Devletin polis, ordu, hukuk ve diğer kanallarıyla uyguladığı doğrudan kontrole baskı ve zor altında yer veren Gramsci, kültürel ve ideolojik araçlar aracılığıyla toplumun egemen sınıfın fikirlerini içselleştirmesi durumuna ise rıza üretimi ve ideoloji altında yer vermiştir (1971, ss. 211-214). Gramsci (1971), toplumu yalnızca siyasi değil, aynı zamanda kültürel bir savaş alanı olarak görmektedir. Bu alanda medya, eğitim, hukuk ve diğer ideolojik aygıtlar, egemen sınıfın dünya görüşünü yayarak rızanın sürekliliğini sağlar. Demokrasinin dördüncü gücü olarak vurgulanan medya her ne kadar hegemonik baskı ve kapitalist aklar içerisinde olsa da bazı durumlarda siyaseti denetleme ve anti-demokratik olay, eylem, girişim vb. durumlara karşı topluma bilgi vererek kamuoyunu aydınlatma eylemlerini de gerçekleştirmektedir. Bu güç, bazen medya sahipliğinin el değiştirmesi, farklı iktisadi ilişkilerin devreye girmesi, gizli diplomasi çerçevesinde veya diğer etkenlerle gerçekleşebilirken bazen de medya şirketlerinin veya gazetecilerin doğal akış içerisinde denetleme görevi üstlenmesiyle de gerçekleşebilmektedir.

Liberal medya kuramı, basının demokratik toplumlarda devlet ve iktidar karşısında özerk ve denetleyici bir rol üstlendiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, medyanın dördüncü kuvvet olarak işlev gördüğü ve kamusal yararı gözettiği varsayımına dayanmaktadır (Curran, 2002, s. 156). Ancak Antonio Gramsci’nin hegemonya kuramı, bu yaklaşımı temelden sorgulamakta, medyayı egemen

sınıfın rızaya dayalı tahakkümünü sürdürebilmek için kullandığı ideolojik aygıtlardan biri olarak tanımlamaktadır (1971, ss. 12-14). Öyle ki Gramsci'ye göre medya, yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda toplumsal sınıf ilişkilerini yeniden üreten bir ideolojik mücadele alanıdır. Gramsci'nin hegemonya kavramı, yalnızca zor yoluyla değil, rıza üretimi yoluyla da egemenliğin sürdürüldüğünü öne sürmektedir. Bu bağlamda kapitalist üretim ilişkilerinin meşrulaştırılması gerçekleşirken, halkın doğal kabul ettiği değerler de şekillenmektedir (Hall, 1997, s. 48). Buna karşın liberal medya anlayışı, medyanın tarafsız ve eleştirel olabildiğini, bu nedenle kamu çıkarını gözettiğini ileri sürmektedir. Ancak medya sahipliğinin büyük oranda sermaye gruplarında toplandığı ve haber içeriğinin bu doğrultuda şekillendiği (Herman & Chomsky, 1988, ss. 2-3) düşünüldüğünde, bu varsayım birbirleriyle temelde farklılıklar içermektedir. Medya yapıları kapitalist ideolojiyi yeniden üretmekte ve bu ideolojiyi doğal ve kaçınılmaz göstermek üzere kurgulanmaktadır. Liberal kuramın varsaydığı bağımsızlık, ekonomik ve ideolojik bağımlılık ilişkileriyle sınırlı olabilmektedir. Bu nedenle hegemonya kuramı ile liberal medya yaklaşımı bir arada kullanıldığında, temel varsayımları itibarıyla bir çatışma doğmaktadır. Hegemonya, medya aracılığıyla da kurulan ideolojik tahakkümü vurgularken, liberal kuram medyayı bu tahakküme karşı duran bir güç olarak yüceltmektedir.

Bu bağlamda bu çalışma, medyanın güç/iktidar ile ilişkisini göz ardı etmemekle birlikte medyanın demokrasinin dördüncü gücü olarak işlev gösterebildiğinin de altını çizmektedir. Nitekim Abu Ghraib hapishane fotoğraflarının yayımlanması sonucu medyanın hukuk dışı uygulamaların durdurulmasına etki etmesi alan çalışmaları için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın bulgular kısmında incelenen beş fotoğraftan üçü konuya taraf olan ABD medyasından, diğer ikisi ise ABD dışında küresel etkiye sahip Avrupa medyasından seçilmiş, fotoğraflar ilgili kuruluşların yayınına aldığı fotoğraflar ile sınırlandırılmıştır. Seçilen medya kuruluşları; ABD hükümeti tarafından finanse edilen medya kuruluşu *Voice of America*, en çok takip edilen kanallar listesinde yer alan *NBC News*, *The New Yorker*, Birleşik Krallık finansal desteğiyle yayın yapan kamu kuruluşu *BBC* ve Almanya'nın kamusal yayın kuruluşu *Deutsche Welle*'dir. Bu bağlamda bu çalışmada elde edilen verilerin kaynakları hem kamusal hem de özel mülkiyete dayalı basın kuruluşlarından seçilmiş olup, gündeme taşınan konu itibarıyla medyanın denetim mekanizmasını aktif hale getirdiği süreç izlenmiştir.

Göstergebilim

Göstergebilim (semiyotik), anlamın nasıl üretildiğini, iletildiğini ve yorumlandığını inceleyen bir alandır. Bu alan, dil, görüntü, jest, mimik, sembol gibi her türlü anlam taşıyıcısının analizini kapsamaktadır. Ferdinand de Saussure'e göre dil, kendiliğinden oluşan bir yapı değil, aksine toplumsal bir sözleşme sistemidir. Ona göre dil (*langue*), konuşmadan (*parole*) ayrılmalıdır (Saussure, 1985, s.

14). Dil, tüm topluluğun ortaklaştığı sistem iken konuşma ise bireyin bu sistemi kullanma biçimidir. Bu durum, anlamın kültürel ve tarihsel olarak inşa edildiğini göstermektedir. Anlam, bireysel niyetlerden ziyade sistemin içindeki farklar aracılığıyla belirlenmektedir. Saussure'e göre dilin temel birimi göstergedir (*sign*). Gösterge, gösteren (*signifier*) ve gösterilen (*signified*) olmak üzere iki temel bileşenin birleşiminden oluşmaktadır. Gösteren, fiziksel ya da duyumsal olarak algılanabilen ses ya da imgedir. Gösterilen ise bu ses ya da imgenin zihinde canlandırdığı anlamdır (Saussure, 1985, s. 70). Örneğin elma bir obje ve bir kelime olarak göstereni oluştururken, elmanın rengi, boyutu şekli vb. fiziki varlığı göstereni, elmanın literatürde zekayı sembolize etmesi veya sağlıklı bir besini ifade etmesi ise zihinsel kavramı oluşturarak gösterileni ve anlamlandırmayı oluşturmaktadır. Bu alanlar, gösterenin kendisi, içinde göstergelerin düzenlediği kodlar veya sistemler ve son olarak da kodlar ve göstergelerin içinde işlediği kültürdür. Gösterenin kendisi, gösterge çeşitlerinin, bunların birçok farklı anlam taşıma yollarının ve göstergeleri kullanan kişilerle ilişkilendirme formunun araştırılmasını içermektedir Bir kelime ile onun temsil ettiği nesne arasında ise doğal bir bağ yoktur (Saussure, 1985, ss. 72-73). Dolayısıyla, gösterge keyfi (*arbitrary*) olarak oluşmaktadır.

Saussure, anlamın bir nesnenin ya da kavramın doğrudan temsilinden değil, diğer göstergelerle olan farklarından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Göstergelerin düzenlediği kodlar veya sistemlerin içerisinde toplumun ya da kültürün ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan kodların veya bu kodların iletilmesi için halihazırda var olan iletişim kanallarını işletmek için başvuru yolları içermektedir. Kültürün kendi varoluşu ve şekli bu kodların ve göstergelerin nasıl kullanıldığına bağlı durumdadır. "Saussure için gösterge, anlamı olan fiziksel bir nesnedir. Bir gösterge, bir gösteren ve gösterilenden oluşur. Gösteren, gösterenin algıladığımız imgesidir kâğıt üzerindeki işaretlerdir, havadaki seslerdir" (Fiske, 2003, ss. 66-67). Saussure, öncelikli olarak dili ele almakta ve göstergelerin diğer göstergelerle olan ilişkisiyle ağırlıklı olarak dil ekseninde inceleme yapmaktadır. Saussure'ün bu dil merkezli yaklaşımı, daha sonra Roland Barthes gibi düşünürler tarafından kültürel göstergelere uygulanmış, böylece göstergebilim yalnızca dilsel göstergelerle sınırlı kalmayıp görsel, toplumsal ve ideolojik alanlarda da genişlemiştir.

Bu bağlamda göstergebilim, anlam üretme süreçlerini ve anlamın yapılarını inceleyen disiplin olarak fotoğrafın anlamlandırılmasında da temel bir araç işlevi görmektedir. Fotoğraf, anlam taşıyan görsel olarak hem bireysel hem de toplumsal bağlamlarda farklı yorumlara açıktır. Ferdinand de Saussure'ün yapısalcı dilbilim modeline ek olarak Roland Barthes, göstergebilimi yalnızca dilsel bir yapı olarak değil, kültürel üretimin her düzeyine uygulanabilir bir çözümleme yöntemi geliştirmiştir. Barthes'ın göstergebilim anlayışı, temelde Saussure'ün gösteren (*signifier*) ve gösterilen (*signified*) ayırımına dayanmakta ancak Barthes bu ikili yapıyı kültürel anlam üretimi bağlamında genişletmiş ve mit kavramını ekleyerek kültürel göstergelerin ideolojik işlevini vurguladığının (1991, s.8) ve siyasetin bir mit üretim alanı olduğunun altını çizmiştir.

Barthes'e göre mit, bir anlamlandırma biçimidir ve gündelik nesneler, imgeler ya da pratikler, ikinci dereceden bir anlamlandırma düzeyinde mitik anlam taşımaktadırlar. Örneğin *Mythologies* çalışmasında Barthes, Fransız dergisi *Paris Match* kapağında yer alan bir asker fotoğrafını ulusalcı mitolojinin bir parçası olarak yorumlamıştır (1991, s. 115). Böylece Barthes, dilsel göstergelerin ötesine geçerek, her türlü kültürel ürünün bir gösterge olarak okunabileceğini savunmuştur.

Barthes'ın göstergebilimsel siyaset eleştirisinin temelinde, gösterge sistemlerinin gerçekliği doğallaştırma işlevi yatmaktadır. Barthes'a göre, burjuva ideolojisi mit aracılığıyla tarihsel, toplumsal ve politik olarak inşa edilmiş anlamları, değişmez ve evrensel olarak sunmaktadır (1991, ss. 82-83). Bu, siyasal söylemin en güçlü stratejilerinden biridir. Dolayısıyla siyasal söylem, göstergeler aracılığıyla toplumsal düzenin tesadüfi veya tarihsel kökenleri görünmez kılmaktadır. Nitekim Barthes'ın göstergebilimi yalnızca teknik bir analiz yöntemi değil, aynı zamanda ideolojik çözümleme aracıdır. Gramsci'ye göre egemen sınıf, iktidarını yalnızca zora dayalı araçlarla değil, rıza üretimiyle sürdürür, Barthes ise bu rızanın göstergeler aracılığıyla nasıl üretildiğini analiz etmektedir.

Roland Barthes, fotoğrafı göstergebilimsel açıdan incelediğinde, fotoğrafın hem "denotatif" hem de "konotatif" anlam katmanlarına sahip olduğunu belirtmektedir. Denotatif anlam, fotoğrafın doğrudan gösterdiği gerçekliği ifade ederken, konotatif anlam ise fotoğrafın izleyicide yarattığı kültürel, duygusal ve sembolik çağrışımlardır (Barthes, 1977, s. 19). Barthes'e göre, modern toplumlarda göstergeler aracılığıyla ideoloji, doğal ve kaçınılmazmış gibi savunulmaktadır. Barthes, *Camera Lucida* çalışmasında fotoğrafın siyasallaştırılabilir bir gösterge olarak nasıl işlediğini tartışmakta, bir fotoğraf sözde tarafsız gerçeklik sunarken aslında belirli bir siyasi bağlamı ve ideolojik düzenlemeyi taşıdığının altını çizmektedir. Nitekim Barthes'a göre fotoğraftaki her bir kare, belirli bir pozisyonun düzenlemesiyle sunulmaktadır (1981, s. 57). Günümüzde modern seçim kampanyalarında lider imgesi, sloganlar, renkler, mekân kullanımı ve beden dili, yalnızca iletişim stratejileri değil, aynı zamanda Barthes'ın ifadesiyle birer mit üretim aygıtıdır (1991, ss.91-93). Dolayısıyla Barthes'ın çalışmaları, göstergelerin ve anlamın toplumsal bağlamlarda yeniden üretildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Örneğin, Barack Obama'nın 2008 başkanlık kampanyası, Barthes'ın kavramsallaştırdığı biçimiyse güçlü bir siyasal mit inşasına örnektir. Obama'nın kampanya logosu yükselen bir güneş, ufuk çizgisi ve Amerikan bayrağını andıran kırmızı beyaz çizgiler ile ABD'nin yeniden doğuşunu simgeleyen bir göstergeye dönüştürülmüştür. Aynı şekilde Obama'nın konuşmalarındaki umut ve değişim gibi anahtar kelimeler (Jamieson, 2009, s. 7), Barthes'ın ikincil anlamlandırma kavramıyla eşleşmekte, bu kelimeler sadece sözlük anlamlarıyla değil tarihsel olarak kodlanmış kolektif bir arzu ve ulusal kimlik çağrışımı taşımaktadır. Bu bakımdan Barthes'ın göstergebilim yaklaşımı, seçim afişlerinden televizyon spotlarına, sosyal medya paylaşımlarından miting sahnelerine kadar geniş bir yelpazeyi

ideolojik çözümlemenin konusu haline getirmektedir. Dolayısıyla görsel kültürün etkisi siyasal iletişimin de ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir.

Görsel kültürün giderek ön plana çıktığı günümüzde fotoğraf hem bilgi iletimi hem de estetik üretim açısından önemli bir iletişim aracıdır. Ancak bir fotoğraf sadece gerçekliğin temsili değil, aynı zamanda bir anlam üretim sistemidir. Tıpkı metinler gibi fotoğraf da modern iletişim araçları arasında hem estetik hem de anlamsal katmanlar taşıyan bir göstergedir. Görsel bir dil olarak fotoğraf hem anlam üretmekte hem de kültürel kodları taşımaktadır. Bu yönüyle göstergebilim, fotoğrafı yalnızca teknik bir ürün değil, aynı zamanda kültürel bir söylem olarak incelemektedir. Fotoğrafın göstergebilimsel analizi, aynı zamanda ideolojik okuma yapmayı, fotoğrafı yalnızca bir görüntü değil, aynı zamanda çok katmanlı bir söylem olarak ele almaktadır. Fotoğraflar, estetik olduğu kadar ideolojik, bireysel olduğu kadar toplumsaldır. Bu yönüyle fotoğrafın analizi, yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda kültürel ve politik bağlamları da içermektedir. Nitekim fotoğraf, yalnızca gerçekliğin temsili değil, aynı zamanda anlam yüklü bir göstergesidir.

Demokrasi ve Basın Özgürlüğü

Demokrasi kelimesi, eski Yunanca *demos* (halk) ve *kratos* (iktidar) sözcüklerinden türemiştir ve halkın egemenliği anlamına gelmektedir (Held, 2006, s. 13). Demokrasi fikri, ilk kez Antik Yunan'da ortaya çıkmış olsa da modern anlamda demokratik sistemler 18. yüzyılda ilk anayasa olan ABD anayasasıyla ve Fransız Devrimi ile şekillenmiştir. Siyasal katılımın halkın iradesine dayandığı bir yönetim biçimi olarak tanımlanan demokrasi kavramı zamanla sadece bir seçim yöntemi olmaktan çıkarak bireysel özgürlüklerin ve hukukun üstünlüğünün güvence altına alındığı yönetim sistemine dönüşmüştür. Demokratik bir rejimin varlığından söz edilebilmesi için hukukun üstünlüğü, özgür ve adil seçimler, çoğulculuk, ifade ve basın özgürlüğü gibi unsurların bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla demokratik değerlerin korunması ve geliştirilmesi, sadece siyasi değil aynı zamanda kültürel ve sosyal bir sorumluluktur.

İfade özgürlüğü, bireylerin düşüncelerini serbestçe dile getirebilmesini ve bu düşünceler doğrultusunda bilgiye erişimini kapsamaktadır. Jürgen Habermas'a göre ifade özgürlüğü, bireylerin ortak meseleleri tartıştığı, eleştirel aklın işlediği ve demokratik meşruiyetin olduğu sosyal bir kamusal mekandır. Bu alanın işlenmesi, ancak sansürsüz bir iletişim ortamıyla mümkündür (Habermas, 1991, s. 29). Modern demokratik rejimlerde ifade özgürlüğü, yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda medyanın, sivil toplum örgütlerinin ve muhalif grupların da özgürce faaliyet gösterebilmesi açısından kritik bir zemindir. Günümüzde ise ifade ve basın özgürlüğü birçok coğrafyada baskı altındadır (Freedom House, 2024, s. 9). Basın özgürlüğü, özellikle modern anlamda 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesiyle birlikte gündeme gelmiş ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) gibi bel-

gelerde temel bir hak olarak tanınmıştır. Ancak medya üzerinde kurulan siyasi ve ekonomik denetim mekanizmaları, dijital sansür ve dezenformasyon kampanyaları demokratik rejimlerin kırılganlığını artırmaktadır. Bu bağlamda basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün hem taşıyıcısı hem de çoğulcu demokrasilerin sürdürülebilirliğinin temel bir unsuru olarak var olmaktadır. Öyle ki basın, yalnızca haber ileten bir araç değil, aynı zamanda kamusal denetimin, hesap verebilirliğin ve çoğulculuğun taşıyıcısıdır. Demokratik toplumların gelişmesi ve devamlılığı açısından ifade ve basın özgürlükleri, kamusal denetimin sağlanmasında kritik bir rol üstlenmektedir. John Stuart Mill'e göre ifade özgürlüğü, doğruya ulaşmak için fikirlerin serbestçe çatışmasına olanak tanımakta ve bu çatışma demokratik tartışma kültürünün temelini oluşturmaktadır (2003, ss. 30-35). Dolayısıyla ifade özgürlüğünün bulunmadığı bir ortamda demokrasinin sağlıklı işlemesi de mümkün olmamaktadır. Öyle ki ifade özgürlüğünü yansıtan en önemli araçlardan olan medyanın üzerine kurulacak baskı, demokratik işleyişi olumsuz anlamda etkileyecektir. Basın, siyasal iktidarın denetlenmesini, toplumsal sorunların görünür kılınmasını ve kamusal tartışmanın gelişmesini mümkün kılmakta (McQuail, 2010, s. 143), basının bu işlevleri yerine getirebilmesi ise bağımsızlık ve çoğulculuk ilkelerine bağlı olmaktadır.

Bu bağlamda basının mülkiyet yapısının büyük sermaye gruplarının elinde toplanması, haber çeşitliliğini azaltmakta ve kamuoyunun alternatif görüşlerle buluşmasını engellemektedir. Bu durum, özellikle otoriter rejimlerde siyasi iktidarın medya üzerindeki etkisini artırmaktadır (RSF, 2023). Dolayısıyla demokrasinin sağlıklı işlemesi için sadece basının değil, yurttaşların da medya içeriklerini eleştirel biçimde değerlendirme becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Diğer taraftan basın, demokrasi teorilerinde genellikle halkın bilgi edinme hakkını ve kamuoyunun oluşumunu sağlayan temel araçlardan biri olarak görülmekteyken, eleştirel perspektifinden bakıldığında basının demokratik işlevi sorgulanmaya açık bir alandır. Bu bağlamda, basın özgürlüğü ve demokratik katılım arasındaki ilişki, mülkiyet yapıları ve ekonomik çıkarların etkisi altında şekillenmektedir. Medyanın mülkiyet yapısı, içerik üretiminde ve yayın politikalarında belirleyici rol oynamaktadır. Mülkiyetin yoğunlaşması, medyanın çoğunlukla ekonomik ve siyasi elitlerin kontrolünde olmasına yol açmakta, bu durum basının tarafsız bilgi sağlayıcısı rolünü zayıflatmakta ve kamuoyunun manipüle edilmesine neden olabilmektedir. Öyle ki, basın özgürlüğü kavramı sadece teknik bir yayın özgürlüğü değil, aynı zamanda ekonomik ve politik güçlerin sınırlandırılması anlamına da gelmektedir.

Medya mülkiyetinin kapitalist sistem içerisinde yoğunlaşması, kamusal alanın ticarileşmesine ve medya içeriğinin piyasaya uygun olarak şekillenmesine neden olmaktadır. Böylece medya, bir kamu hizmeti olmaktan çıkarak tüketim kültürünü ve hegemonik ideolojileri yeniden üreten bir araç haline gelmektedir (McChesney, 2004, ss. 7-25). Ayrıca, basının demokratik işlevini yerine getirebilmesi için mülkiyet yapılarının demokratik kontrolü de gerekmektedir. Sivil toplum ile medya çeşitliliğinin ve bağımsızlığının sağlanması,

sadece çok seslilik açısından değil, aynı zamanda demokratik katılımın derinleşmesi açısından da önem taşımaktadır (Held, 2006, s. 292). Bu koşullar altında medya okuryazarlığı, yurttaşların propaganda, dezenformasyon ve manipülasyonu ayırt edebilmelerini sağlamakta (Kellner & Share, 2007, ss. 4-6) medya mülkiyetini sorgulamaktadır. Bu yeti, özellikle kriz anlarında toplumun doğru bilgiyi seçebilmesi adına önem arz etmektedir. Medyanın sermaye ile ilişkisine rağmen ifade ve basın özgürlüğünün ortadan kalktığı durumlarda veya tek bir elde toplanması durumunda ise halkın bilgiye erişimi engellenmekte, kamu denetimi ortadan kalkmakta ve yöneticilerin hesap vermez hale geldiği bir sistem ortaya çıkmaktadır. Otoriterleşmenin önlenmesi, hukuk normlarının uygulanması ve toplumsal katılımın artması açısından ifade ve basın özgürlüğünün korunması ve basının da şeffaf denetimden geçmesi elzemdir. Ayrıca hukuki düzenlemelere ek olarak sivil toplumun güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

Sonuç olarak basın, demokrasi ve mülkiyet ilişkisi sadece salt özgürlük ve haklar üzerinden değil, aynı zamanda güç ilişkileri ve ekonomik çıkarlar ekseninde de değerlendirilmelidir. Eleştirel medya kuramı, bu üç kavramın iç içe geçmiş doğasını ortaya koyarak, demokratik işleyişin sağlanması için medya mülkiyetinin demokratikleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Liberal düşünce ise mülkiyet haklarını temel haklardan biri olarak görmekte ve medya kuruluşlarının özel mülkiyette olmasının çoğunlukla rekabet ve çeşitlilik yoluyla kamu yararını desteklediğini vurgulamaktadır. Liberal düşüncede piyasa mekanizmaları ve serbest rekabet, basının çoğulcu yapısını besler ve demokratik katılımı teşvik etmektedir (Held, 2006, s. 14). Buna karşın, eleştirel kuram, medyanın büyük ekonomik gruplar ve siyasi elitler tarafından kontrol edilmesini tarafsızlık iddiasını gölgeleyerek kamuoyunun manipülasyonuna yol açabileceğini vurgulamaktadır. Eleştirel perspektif, medyanın sadece serbest piyasa dinamikleriyle değil, aynı zamanda güç ilişkileri ve ideolojik çıkarlarla şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, basının sadece bir haber kaynağı değil, aynı zamanda demokratik bir kültürün üreticisi ve taşıyıcısı olma savını sağlayabilmek için medya mülkiyet ilişkilerinin demokratik denetim altında olması ve kamu yararını gözetten bir yapıya dönüştürülmesi savunulmaktadır.

Her iki yaklaşım da basının önemini kabul etmekle birlikte, mülkiyetin rolü konusunda farklı duruşlar sergilemektedir. Günümüzde medya sektöründeki yoğunlaşma ve dijital platformların yükselişi bu tartışmaları daha da güncel hale getirmektedir. Demokratik toplumların sağlıklı işleyişi için bu iki bakış açısı arasında bir denge kurulması önem taşımaktadır. Ancak günümüz kapitalist sistemde mülkiyetin yasaklanmasının engellenemeyeceği, güç ve sermaye ile ilişkilerin şeffaf bir şekilde ortaya koyulamayacağı göz önünde bulundurulduğunda medya okuryazarlığının geliştirilmesi bu tartışmalara üçüncü bir kapı aralayacaktır. Nitekim medya okuryazarlığı toplumun rızaya karşı direncini geliştirerek alt metinleri analiz edebilme yeteneğini artıracaktır.

Abu Ghraib Hapishanesi

1991 yılında Soğuk Savaş bitmesiyle beraber savaşın galibi olan ABD’de özellikle Ronald Reagan ve G. W. Bush döneminde oldukça etkin olan Yeni Muhafazakârlar (*Neo- Conservatives*), ABD’nin sert güce dayalı güvenlik politikalarının devam ettirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Francis Fukuyama’nın liberal demokrasinin tarihin sonu olduğunu (1992, s.3) ifade etmesinin ardından birçok Yeni Muhafazakâr, liberal demokrasiyi stratejik açıdan öneme sahip bölgelere taşıyabilmek için ABD’nin askeri üstünlüğünü kullanması gerektiğini savunmuştur (2006, s. 103). Bu görüş, ABD’nin ulusal çıkarlarına tehdit ve tehlike oluşturan devletlerin demokratik rejimlere dönüştürülmesi düşüncesinin temelini oluşturarak hem Irak savaşı öncesinde hem de Irak savaşı sırasında sıklıkla ifade edilmiştir. Fakat Irak’ta demokratik bir rejim getirmek isteyen dönemin ABD hükümeti Irak Savaşını gerçekleştirirken İngiltere Parlamentosu tarafından hazırlanan “Chilcot” raporlarında da altının çizildiği üzere hukuksuz bir şekilde gerçek olmayan delillere dayanarak Irak’ı işgal etmiş (2016), yüzbinlerce insanın ölmesine ve yaralanmasına neden olmuş ve demografik yapıyı değiştirerek insanların mülteci olarak farklı coğrafyalara göç etmek zorunda kalmasına sebebiyet vermiştir.

ABD, Afganistan ve Irak’ta yakaladığı kişileri Abu Ghraib ve Guantanamo hapishanelerinde tutmuş, Abu Ghraib hapishanesinde işkenceye maruz kalan mahkûmların fotoğrafları medya tarafından yayımlandığında kamuoyunda büyük bir etki yaratmıştır. Çünkü işkenceler, kötü hapishane koşulları ve mahkûmların zorla çıplak poz verdirilmeleri hem Cenevre Sözleşmesi’nin III. Maddesindeki mahkûmların tutukluluk hallerine göre (Yamaner ve diğerleri, 2009, s. 55) hem de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre hukuka aykırı unsurlar içermektedir. Bu eylemi demokrasiyi Irak’a getireceğini vurgulayan ABD’nin yapmış olması ise ABD’nin sorgulanmasına neden olmuştur. Guantanamo’da kurulan ABD askeri tutukevinde yüzlerce insan El Kaide ya da Taliban ile bağlantılı olduğu iddia edilerek, kesinleşmemiş suçlar ve kanıtlar olmaksızın hapishanelerde aylarca hatta yıllarca tutulmuş, işkencelere maruz bırakılmıştır. Üstelik burada tutuklu bulunan mahkûmlar ne ABD yasalarına göre yargılanmış ne de uluslararası hukuk kurallarına göre gözaltına alınmıştır. Tutuklular kendilerini adaletin karşısında ifade edemezken içlerinden bazıları sadece şüpheli oldukları için alıkonulmuşlardır. Bush yönetimi, tutukluların terörist faaliyetlerinden veya herhangi bir devlete mensup askerler olmadıklarından dolayı Cenevre Sözleşmesi’ndeki (III. Madde) koruyucu hükümlerden faydalanamayacağını ifade etmiş olsa da 2006 yılında ABD Yüksek Mahkemesi, bu durumu ABD Hukukuna ve Uluslararası Hukuka aykırı bularak tutukluların Cenevre Sözleşmesi’nde belirtilen hakların tanınmasını kararlaştırmıştır. Saddam Hüseyin’in demokrasiye, hukuka ve uluslararası normlara uymadığı gerekçesiyle devrilmesi gerektiğini savunan dönemin ABD yönetimi, uluslararası hukuk kurallarına ve ABD Anayasasına aykırı hareket etmiştir.

George W. Bush ve dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld’in iddialarının aksine Cenevre Konvansiyonundaki III No’lu Sözleşmenin 5’inci maddesine

göre, “Şayet bir muhariplik fiili işleyip, düşman hükmüne düşen şahısların 4’üncü maddede sayılan zümrelerden birine mensubiyetleri hakkında şüphe olursa, bu şahıslar, vaziyetleri selâhiyetli bir mahkemece tayin olununcaya kadar bu Sözleşme’nin himayesine mazhar olurlar” ifadesi yer almaktadır (Yamaner ve diğerleri, 2009, s. 52). Bu maddeden anlaşılacağı üzere tutuklu bulunan kişilerin birçoğu Taliban’a mensup olarak adlandırılarak Afganistan devleti adına savaşmadıkları iddia edilse dahi sözleşmeye tabidirler. Bu maddeye ek olarak IV No’lu Sözleşme’nin 4’üncü Maddesine göre ihtilafa dahil bir tarafın, işgal devletinin, her ne zaman ve her ne tarzda olursa olsun, eline düşen ve onların tabiiyetinde olmayan şahıslar IV No’lu sözleşmenin koruması altındadır.

Öte yandan ABD hükümeti her ne kadar tutukluların Cenevre Konvansiyonunun III No’lu sözleşmesinin 5’inci maddesine göre işgal devletine karşı çeşitli saldırı, sabotaj, casusluk veya işgal devletinin emniyetine karşı zarar getirecek faaliyetlerde bulunmalarını kanıt sunarak bu kişilerin ilgili maddeye göre Cenevre Sözleşmesinden muaf tutulabileceklerini savunsalar da, bu kişilerin tutukluluk hallerindeki ağır koşulların, işkencelerin ve adilane bir muhakemeye olan haklarından mahrum bırakılmalarından dolayı ilgili sözleşmenin 5’inci maddesinin devamında açıkça ifade edilen

Mamafih, bu hallerin her birinde, yukarıdaki bentlerde zikredilen şahıslara insani muamele yapılacak ve bunlar, adli takibat takdirinde, işbu Sözleşmede derpiş edildiği üzere, nizami ve adilane bir muhakemeye olan haklarından mahrum bırakılmayacaklardır. Keza bunlar, sırasına göre, devletin veya işgal devletinin emniyetleri bakımından kabil olduğu kadar kısa bir zamanda, işbu sözleşme medlulünce himaye görecek şahısların hak ve imtiyazlarından faydalanacaklardır (Yamaner ve diğerleri, 2009, s.125)

maddesinde vurgulandığı gibi tutuklulara karşı yapılan eylemlerle Cenevre Sözleşmesinin 5’inci maddesinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Bugünkü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine büyük katkılar yapan *Petition of Rights* (1627), *Habeas Corpus Act* (1679) ve *Bill of Rights* (1688) evrensel hakların öncü metinleri olmuştur. 1679’da İngiltere’de yazılan *Habeas Corpus Act* hem ABD Anayasasını hem de Fransa İnsan Hakları Bildirgesini etkilemiştir. 1679 tarihli metinde sanığın tutukluluk halinin geçerli olabilmesi için sanığın hâkim ve yargı önüne çıkarılması ile ilgili hükümleri getirmiştir. Bütün bu gelişmeler ışığında günümüz İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde kişinin kanun önünde eşitliği ilkesi ve jüri önünde yargılanma hakkı 21. yüzyılda da dönemin ABD hükümeti tarafından hukuksuz bir şekilde yok sayılmıştır. Uluslararası Af Örgütü gibi kurumlar, bu tür uygulamaların sistematik olduğunu ve ABD’nin işkenceyi fiilen onayladığını belirtmiştir (Amnesty International, 2004, s. 3). Michel Foucault’nun iktidar ve gözetim kavramları açısından incelendiğinde, Abu Ghraib yalnızca bir hapisane değil, modern iktidarın görünürlük aracıdır. Fotoğraflar, Foucault’nun tarif ettiği şekilde hem gözetim hem de cezalandırma işlevini bir arada taşıyan görsel rejimlere işaret etmektedir (1978, s. 154). Foucault’ya göre modern toplumlarda beden, disiplinin doğrudan nesnesidir. Bedenler dizilir, sıraya sokulur, kategorize edil-

ir, cezalandırılır ve biçimlendirilir. Abu Ghraib fotoğrafları da bedenin nasıl bir anlam taşıyıcısı hâline getirildiğini göstermektedir. Tutukluların çıplak bırakılması, zincirlenmesi, üst üste yığılması veya hayvan gibi tasmalı gösterilmesi, yalnızca fiziksel bir işkence değil, aynı zamanda beden üzerinden kimliğin silinmesi ve aşağılanması anlamına gelmektedir. Abu Ghraib, Foucault'nun kavramsallaştırdığı anlamda sadece bir hapisane değil, modern iktidarın, görselliğin ve cezalandırmanın performansla iç içe geçtiği bir laboratuvardır. Gözetim burada hem teknik hem de sembolik düzeyde işlemektedir. Abu Ghraib Hapishanesi'nde çekilen işkence fotoğrafları, yalnızca bir savaş suçunun belgesi değil, aynı zamanda modern iktidar biçimlerinin nasıl görselleştiğini, bedenleştirildiğini ve meşrulaştırıldığını ortaya koyan nadir örneklerdendir.

Demokrasinin temelini oluşturan hukuk, birçok ülkede kişilere anayasal hak olarak ifade özgürlüğünü getirmiştir. Walter Lippmann, insanların bilgiye erişiminin önündeki en önemli engellerden birini sansür olarak vurgulamış, propagandayı belirli bir olaya bağımsız erişimimizin engellenmesi ve iktidar/gücün haberleri kendi amaçlarına göre eğip bükmesi olarak tanımlamıştır (1922, s. 76). Abu Ghraib hapishanesinde meydana gelen eylemler medyanın sansürü aşmasıyla küresel çaptaki etkiyi meydana getirmiş, kamuoyunu aydınlatarak kamusal alanın inşa sürecine katkı sağlamıştır. Bu noktada medyanın denetleyici mekanizması etkili olarak hukuksuz atılan adımları topluma duyurmuş ve ABD Abu Ghraib hapishanesinde düzenlemeler yapmak durumunda kalmıştır. Abu Ghraib'de ortaya çıkan işkence görsellerinden sonra dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell kamuoyundan özür dilemiştir. ABD ordusunun kendi iç soruşturmasına göre, 2003 Ekim-Aralık ayları arasında en az 20 tutuklu fotoğraflarla belgelenmiş ağır işkencelere maruz kalmıştır (Taguba Raporu, 2004, s. 16). Dolayısıyla, medyanın siyasi aktörlerin hukuksuz adımları üzerine baskı uygulayarak hapishanede gerçekleşen eylemlerin sansürden arındırılmasını sağlamış ve medyanın siyasi otoritelere etki gücüne somut bir örnek teşkil ederek literatürde yer almıştır. Bu bağlamda medya, yalnızca bilgi aktarımının bir aracı değil, aynı zamanda kamuoyu oluşturma ve krizleri yönlendirme kapasitesine sahip bir araç olarak eylemde bulunarak Abu Ghraib Hapishanesinde meydana gelen işkence olaylarının demokratik çözüme ulaşmasında aracı olmuştur.

Bulguların Yorumlanması

Görsel 1. Abu Ghraib hapishane fotoğrafı (Voice of America, 2013)

- Gösteren: Mahkumlara doğru yumruğunu kaldıran ABD'li bir asker, elleri arkadan bağlı, kafalarında torba olan ve bazıları soyulmuş tutuklular.
- Gösterilen: Elleri arkadan bağlanan zararsız durumdaki mahkumların ABD'li bir asker tarafından şiddete uğraması, hukuka aykırı eylemde bulunulması ve zorla poz verdirilmesi, mahkumlardan birinin iç çamaşırının ve ayakkabılarının çıkarılması, kişinin hürriyet haklarına olan ihlal, yasal mevzuata aykırı bağlanış şekillerini ortaya koymaktadır.
- Anlamlandırma: Görseldeki mekânsal düzen, ellerin bağlanması ve yerdeki çıplak ayaklar askeri ve hiyerarşik şiddetin düzenini betimleyen genel anlam (*studium*) öğeleridir. Fotoğrafta gösteren, yerde yatan bağlanmış bedenler, gösterilen ise fiziksel işkencedir. Ancak ikinci düzey mit anlamlandırmasında bu imgeler Amerikan savaş makinesinin üstünlüğü, düşmanın insanlıktan çıkarılması ve Batılı tahakkümün meşrulaştırılması gibi ideolojik anlatılarla birleşmektedir.

Barthes'ın *Camera Lucida*'daki duygusal etki (*punctum*) kavramıyla ilişkili olarak görüntünün en rahatsız edici unsuru, işkencenin çıplak bedende yoğunlaşması ve asker figürünün rahat tavrıdır. Bu detay, fotoğrafın belgesel değerinin yanı sıra izleyicide beklenmedik bir şekilde duygusal bir etki yaratmaktadır. Fotoğrafta, Cenevre Sözleşmesindeki tutukluluk hallerinin ihlal edildiği, mahkumların şiddete maruz kaldığı, cinsiyetçi bir saldırı yapıldığı, kişi hak ve hürriyetlerine müdahale edildiği, tutukluların darp edildiği, ayakkabılarının çıkarıldığı ve işkenceye maruz kaldıkları, istemleri dışında fotoğraflandıkları açıkça görülmektedir. Michel Foucault bağlamında fotoğraf, bir panoptikon düzeneğinin işareti olarak da okunabilmektedir.

Panoptik düzen, bireyleri sürekli görünür kılmakta, kişiler her an gözetlebileceğini bildiği için davranışlarını buna göre düzenlemektedirler. Böylece dışsal bir zorlama olmaksızın birey kendi üzerinde bir oto-disiplin uygulamaktadır (Foucault, 1978, s. 206). Abu Ghraib Hapishanesi'nde bu panoptik mantık hem fiziksel gözetim hem de mahkûmların bedenlerinin denetimiyle somutlaşmaktadır. Üstelik bu yapı medya aracılığıyla küresel bir panoptikona dönüşmektedir. Dolayısıyla, fotoğrafta işkenceye maruz kalan mahkûmların yalnızca kendileri değil, aynı zamanda ABD'nin işgal ettiği coğrafyadaki muhalifler de işkence nedeniyle suskunluk sarmalına maruz kalabilirler. Nitekim Abu Ghraib'de şiddet, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda temsil aracılığıyla tüm dünyaya teşhir edilen bir iktidar gösteresidir.

Barthes'ın *Mythologies* çalışması bağlamında bu fotoğraf, yalnızca savaş suçlarını belgeleyen kanıt değil, aynı zamanda Batı'nın "medenileştirici savaş" anlatısının nasıl çözüldüğünü de göstermektedir. Mahkûmun ellerinin bağlı olması, bedensel hareket özgürlüğünün kısıtlanması, modern iktidarın bedeni kontrol altına alma biçimlerinin simgesidir. Diğer taraftan ABD askeri söylemlerindeki "özgürleştirme" miti, bu görüntülerde tersine dönerek şiddet ve aşağılamaya evrilmektedir. Mahkûmların kıyafetlerinin kısmen çıkarılmış ya da parçalanmış olması, fiziksel çıplaklığın ötesinde sembolik bir çıplaklığa işaret etmektedir. Michel Foucault'nun disiplin toplumu analizinde olduğu gibi, burada da bedenler hem fiziksel olarak bastırılmakta hem de görsel bir şiddetle kamusal hafızaya kazınmaktadır. Fotoğraf, iktidarın bedeni nasıl araçsallaştırdığını, bireyi nasıl nesneye dönüştürdüğünü ve şiddetin görsel temsilleri üzerinden nasıl ideolojik olarak meşrulaştırıldığını gösteren çarpıcı bir belgedir. Göstergebilimsel çözümlemede fotoğraf yalnızca olanı değil, aynı zamanda söylemi de ortaya koymaktadır. Bu söylem, savaş durumundaki iktidarın hem fiziksel hem de simgesel düzeyde nasıl işlediğini gözler önüne sermektedir. İşkence hem denotasyon (gösterilenin doğrudan gerçekliği) düzeyinde bir suçtur hem de konotasyon (kültürel ve ideolojik anlamlar) düzeyinde egemenliğin görsel kanıtıdır. Günümüz insancıl hukukunda savaş esirleri de dahil olmak üzere tüm tutuklular temel insan hak ve özgürlüklerine sahiptirler. Bu bağlamda fotoğraf, yalnızca şiddeti belgeleyen bir görsel değil, aynı zamanda modern savaşın ideolojik, kültürel ve politik katmanlarını ifşa eden bir göstergedir.

Görsel 2. Abu Ghraib hapishane fotoğrafı (NBC News, 2004)

- Gösteren: ABD'li asker, havlayan bir köpek, kapalı bir alan ve elleri bağlı bir mahkûm.
- Gösterilen: Kapalı alanda elleri bağlı olan bir tutukluya köpekle taciz edilmesi ve bu durum karşısında mahkûmun yüzündeki korku açıkça görülmektedir. ABD'li asker köpeği hem tutukluyu tehdit edecek sınırdan tutarken hem de onun korkmasını sağlayacak şekilde davranış göstermektedir.
- Anlamlandırma: Fotoğrafın merkezinde turuncu tulum giymiş ve elleri arkadan bağlı bir mahkûm diz çökerek yere oturmuş durumda görünmektedir. Mahkûm, zararsız bir durumda olmasına rağmen ABD'li asker tarafından taciz edildiği, mahkûma baskı uygulandığı ve işkence edildiği açıkça görülmektedir. Fotoğrafın sol tarafında ise askeri üniforma giymiş bir asker, elinde tuttuğu tasma ile kontrol ettiği siyah bir eğitilmiş köpek ile mahkûma psikolojik şiddet uygulamaktadır.

Köpek, tehditkâr bir pozisyonda, ağız hafifçe açık ve havlamaya ya da saldırmaya hazır görünmektedir. Mahkûmun yüzünde kendisine yakın tutulan köpek nedeniyle korku ve teslimiyet izlenimi yaratan bir ifade bulunmaktadır. Fotoğraf, arka plandaki ahşap panellerle çevrili küçük, sıkışık bir odada çekilmiştir. Mekânın soğukluğu, izolasyon ve kısıtlanmışlık duygusunu artırmaktadır. Fotoğraf Michel Foucault'nun iktidar ve disiplin kavramları bağlamında değerlendirildiğinde, mahkûma uygulanan şiddet bedensel denetim ve gözetim süreçlerinin somut bir tezahürüdür. İktidarın bireyi sadece cezalandırmakla

kalmayıp, beden üzerindeki mikro ve makro düzeyde bir denetim ve disiplin mekanizması kurmasının somut bir örneği olan bu fotoğraf, panoptik gözetim anlayışının devingen hali olarak okunmaktadır.

Fotoğrafın denotatif düzeyi, somut olarak yaşanan anı, mahkûmun bağlı olmasını, olayın görsel gerçekliğini sunarken, konotatif düzeyde bu görüntü, devletin otoritesini, baskı mekanizmalarını ve bireyin bedensel ve psikolojik olarak kontrol altına alınmasını temsil etmektedir. Turuncu tulum ve asker üniforma, suçlu ve yetkili kimliklerini güçlendirirken, köpek iktidarının beden üzerindeki uyguladığı disiplini simgelemektedir. Bu bağlamda fotoğraf, sadece bir olay değil, aynı zamanda modern devletin insan üzerindeki iktidar biçimlerinin bir miti olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, imge hem izleyicide tepki yaratmakta hem de devlet şiddetinin sistematik doğasını görünür kılmaktadır.

Foucault'nun biyopolitika kavramı bağlamında, devletin bireyin yaşamını düzenleme ve yönetme pratikleri bu fotoğrafta bedensel kontrol ve psikolojik şiddet biçimleriyle somutlaşmaktadır. Mahkûmun insanlık dışı koşullarda tutulması, devletin yaşam üzerindeki mutlak denetimini simgelemekte ve iktidarın yalnızca üretken değil, aynı zamanda yıkıcı doğasını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, ABD'li asker tarafından köpeklerle baskı uygulanması Abu Ghraib hapishanesindeki işkence fotoğraflarının ne derecede demokratik hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğini kamuoyuna yansıtmıştır. Bu bağlamda fotoğraf, güç ve direnç arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır. Fotoğrafın arkasında yatan mit, savaşın ve işgalin bir tür "medenileştirme görevi" olduğu yönündeki Batılı söylemdir. Ancak bu görüntü, bu mitin altını oymakta ve medeniyet adı altında yürütülen bir savaşın, nasıl barbarlığa dönüştüğünü görsel olarak sergilemektedir. Mahkûmun bedeni üzerinde uygulanan baskı, aynı zamanda insanın temel haklarının gasp edilmesidir. Uluslararası insan hakları normları açısından bu tür uygulamalar, evrensel ahlak ve hukuk ilkelerine aykırıdır. Bu nedenle fotoğraf, modern iktidarların meşruiyetine yönelik bir eleştiri işlevi görürken, etik sorumluluğu da gündeme taşımaktadır. Bu da medyaya demokrasinin korunması ve sürdürülebilmesi adına sorumluluk getirmektedir.

Abu Ghraib Hapishane fotoğrafı, medya çalışmaları perspektifinden bakıldığında, sadece devlet iktidarının şiddetini belgelemekle kalmamakta, aynı zamanda medya aracılığıyla güç ilişkilerinin yeniden üretimi veya sorgulanması sürecini de temsil etmektedir. Dolayısıyla, medyanın bu tür görselleri nasıl çerçevelendiği ve nasıl bir kamusal alanı oluşturduğu soruları, demokratik işleyişi açısından hayati öneme sahiptir. Fotoğrafların yayımlanmasının ardından hapishane koşullarına getirilen iyileştirmeler bu olayda medyanın siyasal iktidar üzerine etki etmede başarılı olduğunu göstermektedir.

Görsel 3. Abu Ghraib hapishane fotoğrafı (Hersh, S.M., The New Yorker, 2004)

- Gösteren: Hapishane içerisindeki iki ABD askeri, üstleri soyulmuş tutukluların üst üste dizilmesi ve arkada duran mahkumların kıyafetleri.
- Gösterilen: Fotoğrafta mahkumların kıyafetlerinin bir yerde toplandığı, mahkumların bir araya toplanarak soyulmalarının istendiği, kıyafetlerinin köşeye kaldırıldığı, soyulan mahkumların insan hak ve özgürlüklerinden tamamen uzak bir şekilde üst üste dizilerek iki ABD'li askerin gülerken poz verdikleri görülmektedir.
- Anlamlandırma: Fotoğrafın merkezini oluşturan üst üste yığılmış insanlar, ilk bakışta birey olmaktan çıkarılmış, kimliksizleştirilmiş, savunmasız hale getirilmiş mahkumların bedenlerini göstermektedir.

Bedenler çıplak ve birbirlerinin üzerine yığılmış olmaları, yalnızca fiziksel bir savunmasızlık değil, aynı zamanda öznellik kaybının da göstergesi olarak insanlık onurunu yok eden bir düzenleme biçimidir. Fotoğrafta mahkumlar bir "yığın" haline getirilmiştir. Mahkumların kafalarına geçirilen torbalar ve çırılçıplak soyulmaları nedeniyle Cenevre Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne aykırı şekilde muamele gördükleri açıkça görülmektedir. Arka planda yer alan iki Amerikan askerinden biri kollarını bağlamış şekilde ayakta durmakta, diğeri mahkûm yığınının arkasında çömelmiş biçimde ve yü-

zünde gülümseme bulunan bir ifadeyle yer almaktadır. Askerlerin insan yığını başındaki gülümsemeleri, izleyiciyle doğrudan bir temas kurmakta, bu da Barthes'ın kameraya bakan özne analizinde olduğu gibi, sahnenin farkında olan, onu yöneten ve onunla eğlenen bir özne konumunu işaret etmektedir. Şiddet uygulayan figürün eldiven giymesi, bu eylemin kişisel bir patlama değil, prosedürel bir uygulama olduğunu imlemektedir. Kadraj, sahneyi önden ve merkezi bir açıyla sunarken, askerlerin kameraya doğrudan bakması, izleyiciye "biz yaptık ve bundan utanmıyoruz" mesajını vermektedir. Askerlerin bu tavrı, Barthes'ın punçtum kavramı ile değerlendirildiğinde, izleyiciyi rahatsız eden, çarpan ve vicdanen yaralayan detayları ortaya çıkarmaktadır. Kadrajın bu şekilde düzenlenmesi, izleyiciyi sadece tanık değil, aynı zamanda fotoğrafın ahlaki çerçevesiyle yüzleşmeye zorlamaktadır.

Bu gülümseme ve poz verme, şiddetin sıradanlaştığı ve bir tür zafer ya da eğlence unsuru olarak içselleştirildiği bir ruh halini yansıtmaktadır. Askerlerin fail olarak korkmamaları şiddetin değil, onun temsilinin bir parçasıdır. Askerlerin korkusuzca cesaret ettiği işkenceye dayalı eylemleri, muhtemelen hapishane idaresinin de bu gelişmeler karşısında rahatsız olmadığı ortamı ve askerlerin yetkililerden aldığı cesareti de göstermektedir. Hall'un temsil kuramı açısından bakıldığında bu imgeler, fotoğraftaki ABD'li askerlerin kendini üstün, düzen sağlayıcı ve hâkim pozisyonunda sunuşunun bir aracıdır.

Mahkumların çıplaklıkları kısmen yeşil askeri örtülerle kapatılmıştır. Ancak bu örtüler vücutlarını gizlemekten çok, çıplaklığın altını çizen bir araç olarak işlev görmektedir. Cinsel organlar ve mahrem yerler özellikle sergilenmemiş ancak yarı örtülü halleriyle çıplaklık daha da vurgulanmıştır. Bu örtüler bir tür sembolik güç kısıntısı gibi kullanılmakta, gerçek bir korunma sağlamamakta, aksine mahkumların çaresizliğini ve askerin kontrolünü görünür kılmaktadır. Bu fotoğraf, çıplak mahkûm bedenleri üzerinden iktidarın tahakkümünü, askerlerin rahat tavırları üzerinden şiddetin sıradanlaştırılmasını, hapishane mekânı üzerinden gözetimin ve kapatmanın işleyişini, yarı örtülü bedenler üzerinden beden politikalarının işleyişini görselleştirmektedir.

Fotoğraf, sadece geçmiş bir şiddeti değil, şiddetin temsil yoluyla nasıl yeniden üretildiğini ve meşrulaştırıldığını da gözler önüne sermektedir. Bu tür görseller, yalnızca yaşanmış bir trajediyi değil, aynı zamanda bu trajedinin nasıl anlamlandırıldığını, hangi ideolojik kodlarla işlendiğini ve hangi kültürel kalıpları yeniden ürettiğini de açığa çıkarmakta, böylece her görsel unsur çok katmanlı bir söylemin taşıyıcısına dönüşmektedir. Bu anlamda bu fotoğraf, savaşın yalnızca cephede değil, bedenlerde ve zihinlerde sürdüğünün görsel kanıtıdır. Şiddet açıkça mevcuttur, dolayısıyla görüntü, disiplinler iktidarın teşhir edici bir krizini gözler önüne sermektedir.

Görsel 4. Abu Ghraib hapishane fotoğrafı (DW, 2004)

- Gösteren: Bir kutu üstünde başına siyah bir torba geçirilen, ellerine kablolar bağlanan ve battaniye gibi bir cisimle üstü örtülerek poz verilen bir mahkûm.
- Gösterilen: Fotoğrafın merkezinde yer alan kişi, başına geçirilmiş koni biçiminde siyah bir kapüşon, vücudunu örten panço şekli verilmiş bir örtü, iki yana açılmış kollar ve ayaklarının altında duran bir karton kutu ile sunulmuştur. Figürün her iki kolundan teller sarmakta, bedenin elektrik verileceği tehdidiyle hareketsiz kalmaya zorlandığı ima edilmektedir.
- Anlamlandırma: Fotoğrafta, başına siyah bir kapüşon geçirilmiş, vücudu örtülmüş bir adam, ayaklarının altına konmuş bir karton kutu üzerinde durmakta ve kollarını iki yana açmış hâlde gösterilmektedir. Bu duruş, Hristiyan ikonografisinde İsa'nın çarmıha gerilme anını çağrıştırmakta ancak burada kutsallık, fedakârlık ya da kurtuluşun aksine, aşağılama ve cezalandırma mesajı bulunmaktadır. Bu yönüyle, anlam doğrudan

tersine çevrilmiş, kutsal bir figürün duruşu, bu kez aşağılanan ve ötekileştirilen bir figürün pozuna dönüşmüştür.

Mahkûmun yüzünün görünmemesi, onu yalnızca anonim bir nesneye dönüştürmekle kalmamakta aynı zamanda izleyiciyle özdeşlik kurulmasını da engellemektedir. Şahıs artık bir birey değil, adı, kimliği, geçmişi ve hikâyesi yoktur. Bu anonimleştirme, Foucault'nun bireyin disipline edilmesi fikriyle uyumlu olarak, mahkûmun tamamen iktidar tarafından kontrol edilen bir bedene indirgenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, tüm bu görsel unsurlar yalnızca bireysel bir işkence pratiğini değil, aynı zamanda iktidarın işleyiş biçimini, öteki beden üzerindeki tahakkümünü ve temsiliyetin ideolojik işlevini anlamaya yönelik derin göstergeler sunmaktadır. Nitekim fotoğrafa Hall'un hegemonik okuma perspektifinden bakıldığında ötekinin cezalandırılması gerektiği, onun tehdit oluşturduğu ve bu tehdide karşı meşru bir güç kullanıldığı kurgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu da iktidarın kendisine yönelecek tehdide karşı oluşturduğu bir ceza mekanizması olarak rızayı sağlamayı amaçlamaktadır. Doğulu mahkûm, terörle, suçla, tehditle özdeşleştirilirken, Batılı güçlerin bu bedeni kontrol etmesi, disipline etmesi ve cezalandırması meşrulaştırılmaktadır. Böylece, temsil aracılığıyla kültürel tahakküm ve hegemonya yeniden üretilmektedir.

Diğer taraftan mahkûmun kollarından sarkan teller, izleyiciye onun sürekli bir elektrik şoku tehdidi altında olduğunu ima etmektedir. Bu detay, yalnızca fiziksel bir şiddet biçimini değil, aynı zamanda sürekli tetikte tutulan bir bedenin psikolojik travmasını da temsil etmektedir. Mahkûmun, kutunun üstünde hareketsiz kalmaya zorlanması, en küçük bir harekette düşmeye ve elektrik verilmesine neden olabilir. Bu, Foucault'nun panoptik denetim modeline paralel olarak gözlemleyen biri olmasa dahi mahkûmun sürekli olarak kendi bedenini denetlemek zorunda kaldığı durumu göstermektedir. Bu durum, izleyiciye doğrudan verilmemiş bir cezayı değil, tehdit olarak sürekli hazır tutulan şiddetin bir aracını göstermektedir. Bu yönüyle anlam, yalnızca işkencenin kendisinde değil, onun temsili de yatmaktadır.

Mahkûmun ayaklarının altındaki kutu fiziksel anlamda geçici bir dayanak, sembolik anlamda ise istikrarsızlık ve kırılganlık metaforudur. Kutunun ne zaman çökeceği ya da mahkûmun ne zaman düşeceği belli değildir. Bu, mahkûmun yaşamının sürekli tehdit altında olduğunu ve tamamen rastlantısal ya da dışsal güçlere bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Fotoğrafta oluşan anlam, hayatta kalmanın bile iktidarın takdirine bağlı olduğu bir düzene karşılık geldiğini vurgulamaktadır. Fotoğraf, işkencenin temsiliyi içeren bir görüntü olmasının ötesinde, görsel kodlar aracılığıyla kurulmuş ideolojik, kültürel ve epistemolojik bir söylemin parçasıdır. Mahkûmun duruşu, örtüsü, tehdit altındaki bedeni ve bulunduğu mekân, iktidarın birey üzerindeki mutlak kontrolünü somutlaştırmaktadır. Sonuç olarak, Abu Ghraib'de çekilen bu fotoğraf, işkencenin sadece beden üzerinde değil, semboller aracılığıyla zihinsel düzlemde de nasıl işlediğini gösteren bir imgeler rejimi örneğidir. Bu görüntü yalnızca bir mahkûmun değil, insanlık onurunun da kutu üzerinde dengede tutulduğu,

tehdit altında olduğu ve iktidar tarafından sorgusuz biçimde şekillendirildiği bir rejimin temsidir.

Görsel 5. Abu Ghraib hapishane fotoğrafı (BBC, 2014)

- Gösteren: Dağınık bir hapishane ortamı, ABD’li bir asker, boynuna tasma geçirilen ve kıyafetleri soyulan bir mahkûm.
- Gösterilen: Görselde askeri kıyafet giymiş bir asker, çıplak bir mahkûmu tasmaya benzer bir kayışla veya kemer/palaska ile kontrol altında tutmaktadır. Mahkûmun çırılçıplak soyulduğu, temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği, boynuna tasma geçirilerek kontrol edilen bir hayvan benzetmesi yapıldığı ve mahkûmların kötü şartlar altında yaşamlarını sürdürdüklerini göstermektedir.
- Anlamlandırma: Bu fotoğrafta askerin duruşu ve mahkûmun yere yatırılmış edilgen bedeni, iktidarın doğrudan bedene uyguladığı şiddeti göstermektedir. Disiplin toplumu içinde mahkûmun çıplaklığı, onun mutlak iktidarsızlığını ve denetlenebilirliğini simgelemektedir. Fotoğraftaki asker, tasma ve çıplak mahkûm yalnızca gösteren değil, aynı zamanda ideolojik anlam taşıyan mitlerdir.

Barthes’a göre göstergebilim yalnızca anlam üretimini değil, bu anlamların arkasında yatan ideolojik sistemleri de açığa çıkarmaktadır. Fotoğraf, ABD’nin “özgürlük götürme” söylemiyle çelişen bir sahneyi temsil etmektedir. Bu bağlamda mit, ABD’nin Irak’a “demokrasi” ve “özgürlük” getirdiği yönündeki söylem iken ideolojik kırılma, söz konusu mitin tersine çevrilmesidir. Fotoğraf, işgalin özgürleştirici değil, baskılayıcı, insanlık dışı ve şiddet üretici olduğu vurgulamaktadır. Bu bağlamda fotoğraftaki anlam yalnızca bir bireyin diğerine uyguladığı şiddet değil, bir sistemin, bir düzenin ve bir söylemin parçası olan kurumsal bir iktidar pratiğidir. Ayrıca hücrelerin dağınıklığı veya dağıtılması, mahkûmlara verilen değeri de ifade etmektedir. Dolayısıyla görselde yalnızca

fiziksel bir şiddet anı değil, aynı zamanda güç, iktidar, öteki ve temsil ilişkileri bağlamında oldukça derin ve çok katmanlı bir gösterge alanı sunulmaktadır.

Sonuç

ABD'nin Irak Savaşında tutukladığı ve mahkûm ettiği kişilerin Abu Ghraib hapishanesinde şiddete, işkenceye ve baskıya uğradığı, temel insani hak ve özgürlüklerinden alıkonulduğu görülmüştür. Cenevre Konvansiyonundaki III No'lu Sözleşmenin ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgelerinin ihlal edildiği, mahkûmların hiçbir hukuksal düzenlemeye bağlı olmadan tutukluluk hallerinin devam ettiği izlenmiştir. ABD'nin demokrasi getirmek için girdiği Irak Savaşı'nda mahkûmlara uyguladığı demokrasiye aykırı tutumlar ABD'nin küresel boyutta güvenilirliğini tartışmaya açmıştır. Abu Ghraib işkence olayları, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin III. ve IV. Konvansiyonları'na açıkça aykırılık içermektedir. Sözleşmelere göre, savaş esirlerine ve sivil tutuklulara kötü muamele ve işkence yasaktır. Ayrıca, 1984 tarihli Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Sözleşme de fiziksel ya da zihinsel acı verme yoluyla elde edilen bilgiler ya da cezalandırmaların yasadışılığını açıkça belirtmektedir (UNCAT, 1984, madde 1). Diğer taraftan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan 4., 5. ve 6. maddeler de ihlal edilmiştir.

Devletin bireyin yaşamını düzenleme ve yönetme pratikleri Abu Ghraib'de bedensel kontrol ve psikolojik şiddet biçimleriyle somutlaşmaktadır. Mahkûmun insanlık dışı koşullarda tutulması, devletin yaşam üzerindeki mutlak denetimini simgelemekte ve iktidarın yalnızca üretken değil, aynı zamanda yıkıcı doğasını da ortaya koymaktadır. Abu Ghraib işkence fotoğraflarının servis edilmesi bağlamında medya, hapishanelerde meydana gelen işkence olaylarını topluma duyurarak gerçekleşen hukuk dışı eylemleri sonlandırmaya zorlamıştır. Dolayısıyla medyanın demokrasinin dördüncü gücü olduğu üzerine üretilen tezler, Abu Ghraib hapishanelerindeki işkence olaylarının medya tarafından kamuoyuna duyurulması sonucu sonlandırılması nedeniyle somut örneklerden biri olmuştur. Medyaya yansıyan fotoğraflar kamuoyunda ciddi bir şekilde eleştirileri beraberinde getirmiş, dönemin ABD hükûmeti özür dilemek zorunda kalmış, hukuk dışı şartları barındıran hapishane şartları iyileştirilmiş ve sonraki süreçte hapishane gazetecilere açılmıştır. Abu Ghraib hapishanesi örneği bağlamında medyanın kamuoyunu aydınlattığı, bu sayede demokrasinin aktörler üzerindeki kontrolü sağladığı izlenmiştir. Demokratik düzen içerisinde bağımsız medyanın önemi ortaya çıkmış, bağımsız medya araçlarının toplumsal fayda üretebileceği, demokrasinin denetleyici mekanizmalarından biri olabileceği görülmüştür. Bu bağlamda medyanın işleyiş gösterebilmesi için de demokratik bir düzenin varlığına ihtiyaç olduğu görülmüş, medya ve demokrasinin iç içe geçen süreçler sonucunda başarı elde edebileceği izlenmiştir.

Kaynakça

- Amnesty International. (2004). Iraq: One year on the human rights situation remains dire. 27 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/mde140062004en.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Arklan, Ü., & Taşdemir, E. (2008). Bilgi toplumu ve iletişim: Bilginin yayılması sürecinde kitle iletişim araçları ve internet. *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(3), 67–80.
- Avşar, Z. (2020). *Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasal iletişim*. Kopernik Kitap.
- Barthes, R. (1977). *Image, music, text* (S. Health, Çev.). Fontana Press.
- (1981). *Camera lucida: Reflections on photography* (R. Howard, Çev.). Hill and Wang.
- (1991). *Mythologies* (A. Lavers, Çev.). The Noonday Press.
- BBC. (2014, 30 Nisan). Abuse at Abu Ghraib. BBC. 25 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.bbc.co.uk/programmes/p01xt3qc> adresinden erişilmiştir.
- Chilcot, J. (2016). *The report of the Iraq Inquiry: Executive summary. Report of a committee of privy counsellors*. Dandy Booksellers.
- ICRC. (tarih yok). Article 3 - Conflicts not of an international character. 10 Mayıs 2024 tarihinde <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/article-3> adresinden erişilmiştir.
- Curran, J. (2002). *Media and Power*. Routledge.
- Deutsche Welle. (2004, 24 Ağustos). Abu Ghraib hearing underway in Germany. DW. 20 Mayıs 2024 Tarihinde <https://www.dw.com/en/abu-ghraib-hearing-underway-in-germany/a-1305672> adresinden erişilmiştir.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş* (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Foucault, M. (1978). *Discipline and Punish* (A. Sheridan, Çev.). Vintage.
- Freedom House. (2024). 2024 report. 15 Mayıs 2024 tarihinde https://freedomhouse.org/sites/default/files/2024-02/FIW_2024_DigitalBooklet.pdf adresinden erişilmiştir.
- Fukuyama, F. (2006). *Neo-Conların sonu: Yol ayrımındaki Amerika*. Profil Yayıncılık.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds. & Çev.). Lawrence and Wishart.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage.
- Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere*. MIT Press.
- (1992). Further reflection on the public sphere. In C. Calhoun (Ed.), *Habermas and the public sphere*. MIT Press.

- Held, D. (2006). *Models of democracy*. Polity.
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2021). Rızanın imalatı: Kitle medyasının ekonomi politiği. BGST.
- Hersh, S.M. (2004, 30 Nisan). Torture at Abu Ghraib. *The New Yorker*. 15 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.newyorker.com/magazine/2004/05/10/torture-at-abu-ghraib> adresinden erişilmiştir.
- İnsan Hakları Derneği. (tarih yok). İnsan hakları evrensel beyannamesi. 5 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> adresinden erişilmiştir.
- Jamieson, K. H. (2009). *Electing the president 2008 the insiders' view*. University of Pennsylvania Press.
- Kellner, D., & Share, J. (2007). Critical media literacy, democracy, and the reconstruction of education. içinde D. Macedo & S. R. Steinberg (Eds.), *Media literacy: A reader* (ss. 3–23). Peter Lang Publishing.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal iletişim temel kavramlar*. (N. Mustafa ve diğerleri, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Lippman, W. (1922). *Public opinion*. Harcourt, Brace and Company.
- McChesney, R. W. (2004). *The problem of the media: U.S. communication politics in the twenty-first century*. Monthly Review Press.
- McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory*. Sage.
- Mill, J. S. (2003). *On liberty*. Penguin Books.
- NBC News. (2004, 26 Mayıs). General is said to have urged use of dogs. *NBC News*. 25 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.nbcnews.com/id/wbna5063441> adresinden erişilmiştir.
- RSF. (2023). World Press Freedom Index 2023. 5 Haziran 2024 tarihinde <https://rsf.org/en/2023-world-press-freedom-index-journalism-threatened-fake-content-industry> adresinden erişilmiştir.
- Saussure, F. (1985). *Genel dil bilim dersleri* (B. Vardar, Çev.). Birey ve Toplum Yayınları.
- Smith, J. R. (tarih yok). General is said to have urged the use of dogs. *NBC News*. 26 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.nbcnews.com/id/wbna5063441> adresinden erişilmiştir.
- Taguba Report. (2004). Article 15–6 investigation of the 800th military police brigade. 10 Nisan 2024 tarihinde <https://www.thetorturedatabase.org/document/ar-15-6-investigation-800th-military-police-investigating-officer-mg-antonio-taguba-taguba-> adresinden erişilmiştir.
- Voice of America. (2013, 9 Ocak). Images from Abu Ghraib. *Voice of America*. 25

Mayıs 2024 tarihinde <https://www.voanews.com/a/images-from-abu-ghraib-prison-in-iraq/1580454.html> adresinden erişilmiştir.

Yamaner, M. B., Öktem, A. E., Kurtdarcan, B., & Uzun, M. C. (2009). *12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve ek protokolleri*. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

OTOMASYONUN OTORİTESİNDE SOSYAL İZOLASYON OLARAK EKRAN TOPLUMUNUN GÜVEN DÖNÜŞÜMÜ: BİR LİTERATÜR DERLEMESİ

Amine REFİKA*

Gönderim Tarihi: 13.01.2025 – Kabul Tarihi: 26.09.2025

Refika, A. (2025). The transformation of trust in the screen society: Social isolation under the authority of automation: A literature review. *Etkileşim*, 16, 358-391.
https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.8.16.xxx

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Günümüzde dijitalleşme ile birlikte otomasyonun kullanımının artması, insan-insan etkileşimlerinin şeklini değiştirerek toplumsal yapını da dönüştüren faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu dönüşüm, verimliliği artırmakla beraber bireyden topluma toplumdaki bireye sosyal ve psikolojik derin etkiler oluşturmakta ve bu durum ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmektedir. Makalenin ana mesajı, dijitalleşme ve otomasyonun modern toplum üzerindeki etkilerini ve bu süreçlerin bireyler arasındaki sosyal ilişkileri nasıl dönüştürdüğünü incelemektir. Özellikle, otomasyon sistemlerinin artan entegrasyonu ile insanların bu sistemler üzerindeki kontrol hissinin azalması ve bunun sonucunda sosyal izolasyon, güven kaybı ve bireylerin sosyal becerilerinin zayıflaması gibi sorunların ortaya çıkması vurgulanmaktadır. Bu çalışma, hızlı teknolojik gelişmelerin modern toplum üzerindeki etkisini otomasyon üzerinden ele almıştır. Otonom sistemlerin artan entegrasyonuna ve insanlar ile teknoloji arasındaki gelişen ilişkiye dikkat çekmektedir. Otomasyona ve teknolojiye güvenin teslim edilmesiyle kontrol, özerklik ve eleştirel düşünme becerilerinin kaybının yanı sıra manipülasyon potansiyeli de dahil olmak üzere potansiyel risk ve sonuçlarına dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Makale, tüketicilerin dijital medya ve otomasyona olan bağımlılığını ve gözetim kapitalizminin toplum üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Araştırmanın amacı, dijitalleşmenin ve otomatizasyonun, bireylerin sosyal yaşamlarındaki etkilerini ve bu teknolojik sistemlerin bireyler arasındaki güven, seçim ve iletişim süreçlerini nasıl etkilediğini, makine hassasiyeti ve gücü karşısında insanın azalan rolünü kavramsal olarak ele almaktadır. Otomasyona erişimin kolaylığını ve bunun sonucunda ortaya çıkan bağımlılığı vurgular. Otomatizasyonun günümüzde nasıl bir otorite haline geldiği ve bireyler arasındaki sosyal bağları nasıl zayıflattığı incelenir. Araştırma, nitel bir yaklaşıma dayanmaktadır. Literatür taraması ve olgu incelemesi yöntemleri kullanılarak, teknoloji, otomatizasyon ve sosyal ilişkiler üzerine yapılan önceki çalışmalar incelenmiş, bu kavramlar teorik çerçevede ele alınmıştır. Çalışma, teknoloji, medya ve küreselleşmenin etkisinin deneyimlerin homojenleşmesine ve bireyselliğin kaybolmasına yol açtığı ve bireylerin öz kimliklerinin ve karar alma süreçlerinin bu faktörler tarafından şekillendirildiği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: dijitalleşme, otomatizasyon, güven, işleme, otomasyon yanlılığı.

* Doktor Öğretim Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimamlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

arefika@fsm.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4636-9909

Introduction

Digitalisation and automation systems are transforming individuals' social interactions, leading to emerging phenomena such as screen addiction. As the attachment to the digital world increases, face-to-face communication diminishes, and individuals spend more time engaging in online interactions.

This study aims to examine the effects of digitalisation and automation on social bonds among individuals within a conceptual framework. By evaluating the impacts of digital interactions on autonomy, trust, and social relationships, the study explores how technological systems have become a form of authority in individuals' lives. Specifically, it addresses the effects of trust in automation and social media usage on individuals' social relationships. The primary objective is to comparatively analyse the influence of automation systems and social media platforms on loneliness, trust, and decision-making processes. The study focuses on how automation may isolate individuals from social bonds, while social media platforms may contribute to feelings of loneliness. In this context, the research aims to provide a new perspective to deeply understand the positive and negative impacts of technology on individuals' daily lives.

Automation has the potential to reduce the cognitive load on individuals in decision-making processes. However, trust in automation may lead to excessive reliance on these systems, thus weakening critical thinking skills. This phenomenon, referred to as 'automation bias', reflects individuals' tendency to trust the information and recommendations provided by automated systems without critical evaluation. For instance, excessive trust in automation systems used in critical domains such as healthcare, transportation, and finance poses significant risk factors, potentially leading to errors and adverse outcomes (Lee & See, 2004). Such reliance weakens individuals' capacity for independent decision-making and alters the nature of their social interactions.

Numerous articles investigate and guide the impact of systems on individuals, offering critical contributions to the literature by framing these discussions through research. This study references significant works that address automation systems and individual behaviour: Shoshana Zuboff's *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power* (2019) argues that the system Zuboff terms 'surveillance capitalism' centres on monitoring, predicting, and manipulating human behaviour through digital technologies. Zuboff discusses how surveillance capitalism transforms social relationships, cultural norms, and individual freedoms, highlighting the risks this emerging economic model poses to humanity. Lee and See's *Trust in Automation: Designing for Appropriate Reliance* (2004) is a key article in the field, addressing trust in the context of automation and providing practical design recommendations. Hoff and Bashir (2015) aim to synthesise existing knowledge by examining factors affecting trust in automation, proposing a three-layer trust model. Jose van Dijck's *Datafication, Dataism, and*

Dataveillance: Big Data between Scientific Paradigm and Ideology (2014) is 'a pivotal study' that explores the social, scientific, and ideological dimensions of Big Data. Dijck discusses the process of 'datafication', which facilitates the continuous measurement and analysis of individuals' behaviours, interactions, and expressions, rendering everyday life increasingly trackable, predictable, and manipulable.

This study employs a qualitative research methodology, utilising literature review and conceptual analysis methods. Drawing from concepts and theories in disciplines such as sociology, psychology, and media studies, it examines the effects of digitalisation on social and cognitive structures from a theoretical perspective.

The findings of this study reveal that digitalisation weakens human-to-human interactions and social bonds, contributing to a sense of loneliness among individuals. The authority of automation undermines trust in oneself and others, increasing dependency on digital systems and weakening social skills.

This study is significant for understanding the authority of technological systems and their impact on social isolation in the digitalisation process. By addressing how the digital world shapes interactions among individuals and its adverse effects on individual freedoms, it contributes to the literature. The findings underscore the need for individuals to recognise the risks of digital addiction and social isolation, emphasising the importance of strengthening social bonds. Developing awareness about preserving social skills amidst digitalisation is identified as a critical step forward.

Methodology

This study adopts a qualitative research approach. At its core lies a comprehensive literature review conducted to examine the impact of digitalisation and automation on social relations in the context of trust and social isolation. The review focused on academic publications published between 2000 and 2024, addressing issues such as automation, trust, screen society, and the social consequences of digitalisation. Sources were drawn from diverse disciplines, including sociology, psychology, communication, and media studies, thereby allowing the subject to be explored from a multidimensional perspective.

The selection of sources was determined by their direct relevance to the study's focus, their theoretical contribution, and their scholarly significance within the international literature. In this regard, this study employs concepts such as Foucault's notion of the disciplinary society, Zuboff's surveillance capitalism, Bauman's concept of liquid modernity, and Giddens' theory of reflexive modernity to capture contemporary social transformations. Concepts such as automation bias, data-driven domination, and algorithmic governance were also analysed in light of findings from various studies and compared at the

conceptual level.

The analytical process relied on the thematic categorisation of existing research and its comparative discussion at the conceptual level. Within this scope, the study examined how the notion of trust has shifted from interpersonal relations to automation-based systems, how social bonds have been transformed through processes of digitalisation, and to what extent the screen society contributes to the isolation of individuals. These assessments were carried out through conceptual analysis. This study employs a conceptual analysis technique, organising the existing body of literature through thematic classification and examining the concepts comparatively within these categories. The method is not limited to compiling existing findings but also entails discussing the variations in the content, context, and meaning of the concepts. Accordingly, studies focusing on trust, social bonds, and the screen society were first identified; subsequently, the shift of trust from interpersonal relations to automation-based systems, the transformations of social bonds within the process of digitalisation, and the dynamics of isolation produced by the screen society were examined. In this process, the selected studies were compared in terms of their theoretical contributions, methodological orientations, and empirical observations, with similarities and differences analysed within an integrated analytical framework. Rather than focusing on static definitions of concepts, this approach seeks to demonstrate how they are reconfigured and transformed across social, technological, and cultural contexts. Thus, the study not only describes the diversity presented in the literature but also transforms this diversity into a critical and holistic evaluation.

The methodological orientation of the study ultimately aims to highlight the theoretical richness and interdisciplinary diversity of the existing body of work. Although no quantitative data or fieldwork-based findings are presented, the systematic analysis of the literature provides a comprehensive understanding of the subject at a conceptual level.

The Transformation of Digitalisation, and Authority

The concept of authority has been examined by almost all major sociologists, political scientists, and media researchers. Modern information technology has altered the social conditions that previously underpinned the creation of political or religious authority. The purpose of this section is not to present the concept comprehensively. Instead, it seeks to demonstrate its sociological implications in the process of digitalisation. The Internet and accompanying automation technologies have created new positions of power, flattened hierarchical structures, and transformed our perspective on authority.

Max Weber, one of the most frequently cited sociologists, conceptualised the phenomenon of governance in the first volume of his work *Economy and Society*, where he defined three types of authority: charismatic, bureaucratic,

and traditional. According to Weber, power is based on obedience, and obedience can stem from various causes, ranging from old habits to entirely rational considerations. In every power relationship, there exists a certain minimum willingness or interest (whether external or internal) to comply with authority (Weber, 1989, p. 220). Communication network researchers suggest that the types of authority defined by Max Weber at the beginning of the 20th century represent a theoretical framework offered by the developed West that has become increasingly contested in the 21st century (Hoover, 2016, p. 11).

In the contemporary network society, the concept of power can only be understood through the structure and operational principles of the network. Castells, considering the social and technological conditions of networks, defines four forms of power: global network power, which regulates the operation of the network (network power); the power among network nodes (networked power); and the power to create and activate networks (network-making power). Global network power refers to the influence exerted on groups outside the network; network power facilitates the regulation of social interactions. Networked power emphasises the impact of actors within the network on others, while network-making power involves establishing and linking networks toward strategic goals (Castells, 2011, p. 773). To contextualise Castells' definition of power in contemporary systems, it is necessary to examine the concept of datafication. Datafication is defined as the transformation of expressions, locations, and social interactions into real-time, measurable online data. It is used not only to explain social behaviours but also to predict them. This process provides new access to and understanding of human behaviour, enabling not only monitoring but also planning based on behaviours (Mayer-Schönberger & Cukier, 2013; van Dijck, 2014; van Dijck & Poell, 2015; van Dijck et al., 2018). The ownership and utilisation (e.g., sale, manipulation) of data related to users' media and digital device usage have become one of the most decisive elements of power in the 21st century. While this power may not directly correspond to one of Castells' four forms of power, it can be argued that all forms benefit from datafication (Andok, 2024, p. 6). According to Castells, power can only be interpreted through the logic of the network.

Roger Silverstone, in his theory of mediatisation, emphasises the importance of individual experiences. In his book *Media and Morality: On the Rise of the Mediapolis*, he states (Silverstone, 2013, p. 125):

It is no longer possible to understand everyday life without acknowledging the increasingly central role of electronic media in defining the ways of seeing, being, and moving in everyday life. However, neither media nor everyday life is singular in structure, and the relationship between them is not always the same.

Autonomous systems analyse users' behaviours and customise media content, determining what users are exposed to by promoting or suppressing certain content. Thus, they further enhance the dynamic influence of media

on daily life, making individuals' interactions with media increasingly personalised, private, and continuously evolving.

Castells' theory of the network society and Silverstone's theory of media-tisation demonstrate that datafication creates an authority mechanism based on the data individuals leave on digital platforms, offering personalised experiences through this data. This process enables authority to transform into an invisible mechanism of control.

Zygmunt Bauman, in his work *Liquid Modernity* (2000), emphasises that with the transformation of modern societies, significant changes have occurred in the structure and perception of authority. In traditional 'solid' modernity, authority was characterised by a fixed and centralised structure, whereas in 'liquid' modernity, this structure has become more flexible and decentralised. This transformation has influenced individuals' perspectives on authority and their relationships with it, leading individuals to take greater responsibility in their own lives. This new form of authority has reshaped individuals' senses of identity, security, and belonging. According to Bauman, increasing feelings of insecurity and uncertainty in modern societies drive individuals toward a search for security. This situation increases dependence on surveillance mechanisms, making individuals more inclined to be monitored. Surveillance, which was enforced through coercion in totalitarian regimes, has gradually shifted to methods of persuasion and has become a desired state in contemporary society.

The theories of Castells and Bauman emphasise that digitalisation has rendered the structure of authority decentralised and flexible. Castells examines the distribution of power through network structures. At the same time, Bauman explains that authority in liquid modernity has become more adaptable, and individuals are compelled to take on their own responsibilities. Silverstone and Bauman illustrate how digitalisation has transformed the functions of surveillance and control over individuals. While Silverstone highlights how media and autonomous systems impact individuals, Bauman argues that individuals voluntarily subject themselves to surveillance with the advent of digitalisation.

According to Anthony Giddens' concept of 'reflexive modernity' (1996), modernity contrasts with tradition and represents a structure that moves away from fixed and immutable norms. Knowledge changes rapidly, and social norms, values, and rules are continuously questioned. The adoption of knowledge does not occur homogeneously, as different levels of power exist within society. There is no rational foundation for values. Reflexive modernity is a risk society. With technology, science, and globalisation, societies face new types of risks. Individuals become increasingly dependent on the information and technology provided by expert systems. However, the complexity of these systems reduces individuals' sense of control and leads to insecurity (Giddens, 1996, pp. 36-45).

In conclusion, Giddens, and Bauman highlight that the rapid change of knowledge in modern societies, coupled with individuals' dependence on it, increases insecurity. Castells and Bauman argue that digitalisation has decentralised and made authority more flexible. At the same time, Silverstone and Giddens assert that digitalisation reduces individuals' sense of control and increases dependence on security and surveillance mechanisms. These theories reveal how digitalisation permeates individuals' daily lives and redefines the concept of authority.

The Authority of Automation

When addressing the concept of authority, it is necessary to mention Foucault, who considers surveillance as a form of authority. In Michel Foucault's *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (1995), the concept of disciplinary surveillance focuses on the processes of monitoring and controlling individuals. Foucault defines disciplinary surveillance as a power mechanism in which individuals are continuously observed, and these observations are utilised to shape their behaviour. This process enables the continuous recording of individuals' behaviours, allowing for interventions in cases of conformity to or deviation from norms.

For Foucault, surveillance emerges as a fundamental characteristic of modern societies, with the Panopticon design by Bentham providing a concrete example. The Panopticon is a circular prison design featuring a central watchtower, which allows prisoners in surrounding cells to be constantly monitored. This design operates as an invisible mechanism of power, as the awareness of being watched ensures that prisoners self-regulate their behaviour. In this process, disciplinary surveillance becomes a tool for power to dominate individuals without the use of physical force. At its core, this disciplinary mechanism functions through norms and rules that maintain social order and encourage individuals to conform to a particular social and economic system. This process essentially determines how much individual freedom is subjected to disciplinary surveillance.

Through digital networks and autonomous systems, individuals' movements, preferences, and habits are continuously monitored via mechanisms of data collection, analysis, and guidance. The data collection and analysis capabilities introduced by automation extend Foucault's concept of disciplinary surveillance, rendering power decentralised and pervasive. While traditional surveillance mechanisms, as observed by Foucault, were largely confined to physical spaces, automation enables surveillance to occur in virtual environments as well. Through digital devices, the Internet of Things (IoT), and algorithms, individuals' daily lives can now be observed and controlled at all times. In this context, automation not only monitors individuals' behaviours but also predicts and shapes their actions based on collected data.

Gilles Deleuze, in his essay *Postscript on the Societies of Control* (1992), builds on Michel Foucault's analysis of disciplinary societies to introduce the concept of the society of control, exploring how mechanisms of control shape modern societies. In this society, individuals are guided by constantly changing 'codes', and control mechanisms become independent of spatial and temporal boundaries, becoming more fluid. Individuals are now continuously subjected to surveillance and control through digital tools and technologies. Uber's 'ghost car' tactic serves as an example. Technological opacity can be observed in platforms like Uber, where the user interface is designed to create the illusion that the system is more efficient, active, and responsive than it actually is. For instance, 'ghost cars' are sometimes displayed on maps-vehicles that do not actually exist and are shown as circulating potential drivers. Moreover, user journeys are tracked without their knowledge, and such systems provide a 'god-view' perspective used to secretly monitor high-profile customers (Bridle, 2022, p. 126).

This process intersects with the use of technology not merely as a functional tool but also as an instrument for constructing cultures, civilisations, and modern societal structures. While technology accelerates and simplifies certain processes, the standardisation and independence from human intervention introduced by automation constrain the creation of social and cultural structures that were previously achieved through human creativity and cultural development. Thus, automation technology, as a modern reflection of Foucault's concept of disciplinary surveillance, enhances the ability to shape and control individuals' daily lives while simultaneously influencing the evolution of social and cultural structures.

According to sociologist and scholar David Lyon (2019), recognised as one of the founding figures of the 'surveillance studies' field for his contributions to surveillance research, data obtained through surveillance operates within the logic of contemporary internet, and digital media. Lyon emphasises that surveillance is not merely a technological issue but also an ethical, political, and social matter. Digital media provides opportunities that have been linked to numerous scandals involving data security and breaches of user privacy. These opportunities create a foundation for activities that remain largely unknown, posing a potential threat. The *Cambridge Analytica* scandal is a notable example of data manipulation on digital platforms. According to a report published by *Wired* (2018), *Cambridge Analytica* strategically analysed user data collected without permission through *Facebook* in 2014, particularly for targeted advertisements during the 2016 U.S. presidential election. This incident revealed significant security vulnerabilities in *Facebook's* handling of user data and highlighted deficiencies in the company's data privacy policies. The scandal had widespread repercussions globally, eroding public trust in *Facebook* and prompting scrutiny of social media giants' data privacy and user protection policies (Wired, 2018).

The increasing precision and power of machines have enabled the expansion of capitalism, reshaping the dialectical relationship between humans and technology around the value of efficiency. At the core of what is now referred to as 'network determinism' lies our vulnerability in the face of autonomous network systems that operate with their own internal logic and remain beyond human control. This phenomenon, as a manifestation of postmodern technological determinism, creates the illusion that we exercise free will within our networked lives, when in reality this perception is sustained by the hidden power of automation. The convenience afforded by technology has become so accessible that our dependence on automation often goes unnoticed, leading to the mistaken belief that we shape networks according to our own needs and desires. In this process, users may feel as though they are free from external pressures, even though the complexity of the situation necessitates a rethinking of the very concept of determinism (Hassan & Sutherland, 2024, p. 166).

This theoretical framework illustrates that automation not only transforms perceptions of freedom but also generates direct, practical effects on everyday life and institutional processes. For instance, in the United States, Robotic Process Automation (RPA) has been widely adopted in healthcare to reduce errors and enhance efficiency in high-volume, time-sensitive tasks such as patient registration, insurance claims processing, and supply chain management. Research indicates that such systems have accelerated processes by more than 30%, improved data accuracy by 40%, and reduced operating costs by approximately 25%. These findings demonstrate that digitalisation provides significant gains in terms of reliability (Einpresswire, 2023).

The effortless accessibility provided by autonomous network systems pushes us to forget our dependency on technology; meanwhile, automation, described by Arnold Gehlen (1980) as possessing a magical charm, stimulates the desire to expand human capacities. According to Gehlen, the admiration for automated systems carries a magical quality and represents an irrational impulse that goes beyond practical applicability. In this context, the inclination toward automation reflects a fundamental human tendency—a desire to simplify life, enhance human capacity through technology, and relieve individuals from intensive physical and cognitive efforts. Automation can also be interpreted as an effort to establish a degree of dominance over nature. Gehlen suggests that this process should be seen as a full expression of human power, arguing that machines reinforce humanity's superior position over nature.

However, an important aspect that is often overlooked in the trust we place in ourselves and technology is that, as processes become increasingly automated, we gradually exclude ourselves from the act of engagement. Automation holds the potential to sever humanity's ties to both technology and nature at a more fundamental level. In this regard, the statement from science fiction writer and futurist Arthur C. Clarke (1973), known as one of 'Clarke's

Three Laws' -'Any sufficiently advanced technology is indistinguishable from magic'- highlights the complex and enchanting power of technology, which has become so advanced and incomprehensible that it creates an almost magical effect. This allure not only increases trust in technology but also fosters dependency on it.

In the postmodern world, where individuals are more easily guided in every aspect of their lives, this new condition -defined as network determinism- becomes a cumulative reflection of our postmodern vulnerabilities. While living within the network, the objectification and commodification of our labour, sociality, and political practices push us outside the increasingly automated circle of action. Isolated within ubiquitous automation systems, we are transformed into subjects and targets that are easily directed. The issue is not merely being automated according to computer codes and protocols, but also being forced to follow the path dictated by those codes and protocols. This process, unimaginable a decade ago, now guides billions of people within the commodified structures of network capitalism's virtual domains (Hassan & Sutherland, 2024, p. 172). Automation systems within the network turn individuals into commodified and isolated subjects. In this digital environment, individuals' behaviours are not only monitored but, as Zuboff explains, are shaped to generate economic value. Thus, individuals are reduced to passive consumers by network capitalism, while simultaneously becoming the data required to sustain these capitalist structures. For individuals who digitise their experiences and lack the right to decide how their data is used (Zuboff, 2019), the data-surveillance system -resulting in the loss of privacy- provides a foundation for predicting and classifying societal behaviours. This condition highlights and exacerbates one of the most significant issues in social classification (Bauman & Lyon, 2016).

Surveillance capitalism, which transforms human experiences into raw material and converts them into behavioural data, aims to extract behavioural surplus value while also seeking to know, shape, and automate individuals' behaviours (Zuboff, 2019). In 2018, it was revealed that *Google* continued to track users' location data even when location tracking was turned off. According to *The Guardian*, "Since 2014, *Google* has allowed advertisers to track the effectiveness of online ads in driving foot traffic. *Google* states that this feature relies on users' location histories" (The Guardian, 2018). *Google's* practice of recording users' location data even when tracking is disabled demonstrates how individuals are unknowingly and without consent turned into objects of data mining.

The automation, which Gehlen described as magical, ultimately captivates individuals and, as in Bauman's concept of liquid modernity, makes them more dependent on surveillance capitalism. Zuboff's surveillance capitalism is supported by Bauman's concept of the 'individual who desires to be watched'. In this context, the theories of Gehlen, Bauman, and Zuboff illustrate how digi-

talisation, rather than liberating individuals, renders them more controllable and easier to direct.

Trust in Processing and Automation Bias

The phenomenon known as ‘automation bias’ demonstrates that individuals tend to prefer recommendations from automated decision-making systems, even when conflicting information without automation is equally correct. This situation leads to excessive reliance on automated systems, weakening individuals’ critical thinking and decision-making skills.

Automation bias first gained attention in the late 1990s, as automation technologies were increasingly employed in critical roles, such as pilots and nuclear power plant operators, to reduce human error. Interestingly, while these applications reduced the number of mistakes, they simultaneously increased error rates in human decision-making processes. This phenomenon began to be referred to in the literature as “automation bias” (Deloitte, 2023).

When examining the societal and individual effects of trust in processing and data-driven information production, it is essential to focus on the human transition from being a central subject in knowledge production to a more peripheral role. Humans are no longer the central subjects or primary agents of knowledge production. Instead, knowledge is produced through machines and advanced via data-driven processes without human agency or consciousness. Massive data sets displace humans from the centre of the knowledge production process, rendering humans calculable and manageable as data themselves. In this process, the knowledge generated through big data surpasses human comprehension. Human capacity for knowledge development is limited; thus, processors, devoid of understanding, operate much faster than humans by relying solely on computation (Chul Han, 2022, p. 93).

This transformation enables data to evolve into increasingly diverse forms. In this era, where knowledge is being redefined through big data analytics, everything is transforming into a value creation process centred on data (Cukier & Mayer-Schöenberger, 2013, p. 35). In this context, the development of abstract systems necessitates a reevaluation of trust and stability, which are fundamental elements of social existence. These abstract systems compel individuals to place trust in complex structures and impersonal principles that are not directly observable or tangible. This situation renders trust an even more decisive element in social relationships. At this juncture, ‘trust’ plays a critical role in individuals’ ability to adapt to cognitive complexity (Lee & See, 2004, p. 52), highlighting the role of trust in modern society.

Whether at the individual or societal level, processing systems provide a cognitive escape route by delegating both the responsibility for decision-making and the consequences of those decisions to machines. As the pace of life accelerates, machines are increasingly performing cognitive tasks, there-

by reinforcing the authority of these systems regardless of their outcomes. People are constantly striving to align their understanding of the world with the cognitive shortcuts provided by automation systems. At this point, conscious thought is being replaced by processing; humans begin to think like machines-or often cease to think at all.

Horowitz, and Kahn (2023), in their article titled *Bending The Automation Bias Curve: A Study of Human and AI-Based Decision Making in National Security Contexts*, examine how the adoption of artificial intelligence (AI) in international security contexts will progress and explore the relationship between trust in AI and automation bias. Their study tested how knowledge about AI, trust in AI, and other factors influence automation bias through an experiment involving 9,000 adults from nine countries. The research indicates that automation bias toward AI can lead to excessive trust in humans. Conversely, algorithm aversion decreases trust in algorithms as the stakes of decisions increase. The study theorises a version of the Dunning-Kruger effect (where individuals with low knowledge or skill levels tend to overestimate their competence): algorithm aversion is highest among individuals with the lowest levels of expertise, automation bias emerges at moderate knowledge levels, and it balances out at higher knowledge levels.

A phenomenon known as 'hallucination' provides a contemporary example that highlights the importance of recognising and correcting automation bias (Metz, 2023). For instance, a large language model might cite a reference to an article that does not exist and attribute the citation to a legitimate author or journal, or both. The failure of humans to verify such information has led to errors; for example, *StackOverflow*, a platform for programming assistance, banned responses generated by *ChatGPT* due to subtle errors and factual inaccuracies in its outputs (Vincent, 2022).

"Trust in automation drives confidence when the complexity of automation makes complete understanding impractical, and when the situation requires adaptive behaviour that cannot be directed by procedures" (Lee & See, 2004, p. 52). This trust appears to push individuals away from having a clear understanding of processing procedures, leading them toward an adaptation directed by technology. For instance, social media users constantly rely on platform algorithms for their content interactions. Automation bias is a significant cognitive distortion that demonstrates how technology does not need to malfunction to pose a vital threat. This phenomenon manifests in many tragic incidents in daily life. For example, a group of Japanese tourists attempting to reach an island in Australia drove their car directly into the sea, assuming their satellite navigation system indicated a road along the shore. A similar incident occurred in Washington, where a group of people following their navigation system drove their car off the main road and onto a boat ramp, directly into a lake. When rescue teams arrived, they could only see the roof of the car floating on the water. Park rangers in Death Valley National Park, where such

incidents frequently occur, have coined the term 'GPS Deaths' to describe this phenomenon. In these incidents, there were no errors or deviations in the GPS signals; the computer provided the answer it believed to be correct to the question asked. However, users' unquestioning trust in these answers led to tragic consequences (Bridle, 2022, pp. 51-52).

The roots of automation bias should not be sought solely in technology but also in the deep cognitive biases embedded in our brains. When faced with complex problems, particularly under time pressure -a condition almost universal in modern life- people tend to adopt strategies that are easy to implement and justify, focusing on tasks that require the least cognitive effort. In this process, individuals are inclined to relinquish decision-making responsibilities. When presented with options, the brain often defaults to the shortest path requiring minimal cognitive effort, which usually involves unquestioningly accepting solutions provided by automation systems.

Neuroscientist and science writer Simon Spichak, in his article addressing 'automation bias', references a study published in the journal *Radiology*. This study examined the cancer diagnosis processes traditionally conducted by two radiologists, replacing one of them with an AI tool. The AI assistant performed a BI-RADS (Breast Imaging Reporting and Data System) assessment for each scan. To test the system, researchers intentionally programmed the AI to provide incorrect results for a subset of scans that were known to be cancerous. The results revealed that when the AI provided incorrect results, the cancer detection accuracy of inexperienced and moderately experienced radiologists dropped from approximately 80% to 22%. In comparison, that of highly skilled radiologists fell from 80% to 45% (Moscovitch, 2024).

However, in specific sectors, automation has been observed to reduce human error and enhance reliability. In aviation, for instance, autopilot systems, AI-assisted air traffic control, and maintenance protocols increase operational reliability and minimise human error. Next-generation automation applications, particularly in safety-critical contexts, enable more consistent and faster decision-making processes, thereby contributing to overall flight safety (Boston Brand Media, 2023; Appzlogic, 2024).

Automation, therefore, can be regarded as a technology that, depending on the context, simultaneously constitutes a potential security vulnerability and a mechanism that reduces error rates while enhancing reliability. This dual nature reflects Michel Foucault's analysis of the surveillance society, where-in technology functions both as a disciplinary and error-prone apparatus of authority and as an instrument of order and security. Similarly, Byung-Chul Han's (2023) notion of the 'palliative society' highlights the ambivalent role of digitalisation, which fosters dependency and passivity on one hand, while providing comfort and security on the other.

As products become increasingly complex from a technical perspective,

individuals rapidly lose the practical knowledge required to engage with these products independently (Rosa, 2022, p. 86). While the new opportunities offered by technology simplify individuals' daily lives, this process also leads to a decline in personal knowledge and skills and an increase in dependency on technological devices. Consequently, there is a reduction in practical knowledge regarding the repair and maintenance of technological products, accompanied by a loss of users' sense of control over these devices.

In developing practical expertise systems, individuals utilise media products to devise strategies for navigating various aspects of life. This process encompasses individuals' abilities to adopt media products, manage social support systems, handle personal relationships, or adapt to serious illnesses and injuries, involving the selection of options and the balancing of professional opinions. Media products serve as a resource in creating these systems. In this context, the development of media constitutes an essential part of the broader dynamics of modern societies. As the social environment becomes increasingly complex, individuals construct practical expertise systems to cope with complexity and adapt to the demands of the contemporary world. These systems enhance individuals' capacities to overcome challenges and generate solutions that meet the expectations of modern life (Thompson, 2019, p. 267). When faced with complex situations, individuals frequently turn to these systems in search of solutions. However, systems initially used to simplify life are gradually evolving into dependencies.

Processing and its outputs have enveloped all areas of our lives. Processing, which increasingly seizes the power and capacity to construct truth, tends to take over an ever-growing portion of cognitive tasks. In this process, reality itself becomes a computer, and our modes of thought adapt to this new structure.

The transformation of processing systems into tools that shape not only technical functions but also our perception of reality alleviates individuals' cognitive load while simultaneously redefining truth and thought. Processing has become an integral part of daily life, not only because of its effects and outcomes but, more importantly, due to the modes of thinking it imposes. Computational thinking has become so deeply embedded in modern life that opposing it appears as impossible as opposing the air we breathe (Bridle, 2022, pp. 53-54).

Trust in processing systems, particularly given software's capacity to shape perceptions of reality, overshadows individuals' conscious evaluations. This conditioning stems from two primary reasons: First, the complexity of processing makes it incomprehensible, rendering the process opaque. Second, the acceptance of processing systems as politically and emotionally neutral enhances trust in data-driven processes and reinforces this conditioning. In reality, however, contrary to popular belief, processing systems lack transparency; operations are often concealed behind screens, remote servers, or

inaccessible data centres. Trust in machines has become obligatory for users, strengthening cognitive biases that perceive automated processes as more reliable than manual ones (Bridle, 2022, p. 49). While individuals trust platforms to make data-driven decisions, these platforms simultaneously manipulate data, undermining user trust. Advertising strategies hidden behind technical details and complexities often operate without users' knowledge (Ball, 2021, p. 159).

At this juncture, we are transitioning into an era where meaning is being transformed into data. The constant self-production of data and its subsequent reprocessing eliminate opportunities for individuals to understand or learn in a meaningful way. This rapid cycle of data production and processing prioritises the technical handling of data over its interpretation, leading to the neglect of subjective and profound meanings associated with information. Van Dijck (2014) describes this phenomenon as 'life mining', explaining the data collection processes employed by global surveillance corporations (Saran, 2023, p. 295). The quantification of social interactions has enabled access to this data by other users, companies, government institutions, or various platforms. The digital transformation of social structures has paved the way for the emergence of an industry based on the value of data and metadata. This industry utilises automated records of individuals' interactions, locations, and durations of communication. Metadata, once seen as trivial byproducts of platform-mediated services, have evolved into valuable resources that can be extracted, enriched, and converted into profitable products (Dijck, 2014, p. 199).

The transparency principle of Dataism¹ centres on bringing everything into the realm of data, prioritising visibility and the necessity of production. This approach advocates not for individual freedom but for the freedom of data and information, combining total communication and surveillance to establish a form of data-based domination. Big Data generates a knowledge of domination that extends to the human spirit, enabling its management and control. This domination, under the guise of unrestricted data circulation and transparency, constitutes a mechanism of power that intensifies control over individuals (Chul Han, 2022, p. 93).

In this context, the distrust arising from the complexity of abstract systems fosters scepticism toward the system's claims of expertise, resulting in a situation that limits individuals' access to information (Giddens, 2021, p. 100). Simultaneously, online platforms hinder access to information through complex and technical details, manipulatively directing users. This process creates

¹ Dataism is a term used to describe the mindset or philosophy generated by the emerging importance of Big Data. It was first introduced in 2013 by David Brooks in *The New York Times*.^[1] More recently, the term has been expanded to describe what social scientist Yuval Noah Harari refers to as an emerging ideology or even a new form of religion, where the "supreme value" is the "flow of information".

a world where daily life is guided by algorithms, rendering individuals passive in the face of technology. The restriction of pro-Palestinian posts by algorithms on social media serves as an example of this phenomenon.

Al Jazeera's (2023) article titled "Are social media giants censoring pro-Palestine voices amid Israel's war?" focuses on debates regarding the censorship of pro-Palestinian content by social media giants. The article notes that social media users claim that pro-Palestinian content is being restricted on platforms through methods such as reducing visibility or 'shadowbanning'.² This situation creates the perception that social media giants are deliberately pursuing a censorship policy by making access to users' content more difficult or obstructed. In this context, the shaping of user experience by social media platforms through algorithmic interventions renders individuals passive, leaving the power to control which content is highlighted in the digital environment to technology giants.

The Homogenization of Individuals, and Surrender of Choices Under the Influence of Digital Authority

The term 'liquid modernity', developed by sociologist Zygmunt Bauman, is used to describe the uncertain, rapid, and constant changes experienced by individuals in modern society. Liquid modernity refers to a period in which stable and permanent structures are replaced by rapidly changing conditions, requiring individuals to adapt to survive in this world continually. While this period offers individuals more options and opportunities, it simultaneously increases feelings of uncertainty and insecurity. Technological advancements, changes in the business world, and cultural transformations exacerbate instability and insecurity by complicating individuals' ability to predict the future, thereby creating an environment of uncertainty that negatively impacts decision-making processes. At the same time, advancements in communication and transportation technologies provide individuals with access to a wide range of options, such as diverse lifestyles and career paths. However, this abundance of choices leads to psychological challenges, including indecisiveness, the paradox of choice, and dissatisfaction, causing individuals to experience frustration in their pursuit of the best possible choice. The intense flow of symbolic content provided by the media has the potential to overwhelm individuals. To cope with this, individuals selectively act in their assimilation processes and rely on expert systems, such as critics' opinions, to guide their media consumption (Thompson, 2019, p. 265).

² 'Shadowban', or "gölge yasaklama" in Turkish, refers to the restriction of a user on online platforms without their knowledge. In this scenario, the user continues to share content and engage in interactions; however, their posts are not visible to other users or do not appear in search results. Since the user is unaware that their account has been restricted, they continue their normal activities, though their interactions and visibility are significantly reduced.

In such situations, individuals require certain methods to expedite their decision-making processes. Observing and imitating the behaviours of others is defined as learning through modelling. People tend to imitate the behaviours of others, particularly when they observe that these behaviours lead to positive outcomes. Learning through imitation occurs much more rapidly compared to learning through trial and error. The fundamental principle of this type of learning is the individual's identification with an attractive and compelling model. Modelling-based learning is a method widely used in marketing strategies and significantly influences consumers' decision-making processes (Odabaşı & Barış, 2020, p. 91).

Recommendations from popular singers, football players, and social media influencers serve as critical guides in this context. As populism increases at the societal level, individuals' decision-making abilities weaken, and personal will gradually diminishes. Individuals tend to adopt the preferences of social media influencers, thereby transferring the responsibility of decision-making to others. This situation demonstrates that individuals shape their daily life decisions under the guidance of others, in parallel with the trust they place in processing systems. Consequently, while individuals' independent decision-making processes weaken, dependence on external sources increases, exerting a significant influence on personal willpower.

Research on the impact of social media on mental health indicates that these platforms have significant effects, particularly on young people and children.

Studies show that influencers, with their personal sharing and approachable behaviour, are perceived by users as friends or family members, which increases users' trust in them.

A study conducted by Klicksafe in 2020 revealed that one-third of participants aged 13-20 stated that social media influenced their thoughts, highlighting the substantial role influencers play in shaping opinions. These findings demonstrate that children and young people can shape certain aspects of their lives based on recommendations from influencers.

However, excessive use of social media can exacerbate mental health issues such as anxiety and depression. For this reason, it is crucial for parents to closely monitor their children's social media usage. (Aksakallı, 2023)

The concept of the 'Communication Leviathan' refers to the adverse effects of the overwhelming density of media and promotional messages on individuals' decision-making processes. Excessive information flow leads to information pollution, confusion, and mental fatigue among consumers, weakening their decision-making abilities. Internet platforms such as *Facebook* and *Google* operate with a shared techno-human objective: to encourage users to share more content while understanding user intent. These platforms focus on gathering various cues and data related to users, such as their locations,

needs, interests, relationships, and past experiences, to personalise their services, content, and advertisements. They are engaged in a competition to develop new methods that enable users to generate signals about their preferences and activities. Through this process, platforms gain the capability to offer personalised recommendations, such as suggesting restaurants that align with users' locations and preferences. However, this process raises concerns among some privacy advocates, as data collection and analysis activities aimed at understanding user intent can be interpreted as surveillance or thought-reading. This situation accentuates the delicate balance between user privacy and data analysis in the digital environment. (Jarvis, 2021, p. 35)

Modernity presents a reflexive process that requires individuals to construct their identities as a personal project. In this process, individuals must navigate strategies and options provided by abstract systems to define their own direction. The identity construction process of modern humans is shaped not only by personal choices but also by decisions made within the alternatives offered by societal systems and global structures. This dynamic renders the search for identity more flexible while simultaneously transforming it into a journey fraught with uncertainties. (Giddens, 2021, p. 123)

The use of media products governed by algorithms and automation systems enriches and accelerates individuals' self-construction processes while simultaneously making them dependent on systems where control is limited. This phenomenon can be described as the dual nature of mediation dependency. As media provide symbolic forms that serve as tools for identity and self-expression, individuals' dependence on media systems increases. (Thompson, 2019, pp. 263-264)

With the increasing use of social media, individuals are gradually relinquishing control over their self-construction processes to media systems. According to the 'Cultivation Theory' also referred to as the 'Diffusion of Innovations Theory', social media is a powerful tool that reshapes and redefines individuals' perceptions of the external world, influencing their thought processes and playing a significant role in the transformation of socio-cultural values.

An article published by *BBC Future* titled "Could a law make social media less addictive?" examines the addictive designs of social media platforms and the potential impact of legal regulations in this context. The article highlights that social media companies have developed features such as 'infinite scrolling', and 'auto-play' to increase user engagement. These features extend the amount of time users spend on platforms, thereby increasing the risk of addiction.

The article titled "Can a Law Make Social Media Less Addictive?" published by *BBC Future* examines the features designed by social media platforms to create user dependency. It explores potential legal measures to address this issue. The article emphasises that techniques such as 'infinite scrolling', and

'autoplay' significantly increase the time users spend on platforms, thereby heightening the risk of addiction. In this context, the legislation adopted by the European Parliament to combat social media addiction proposes banning these addictive techniques and introducing the concept of a digital 'right to disconnect.' The article highlights that such legal regulations could play a crucial role in protecting users' mental health by encouraging the adoption of ethical principles in the design of social media platforms. (BBC, 2024)

One aspect of the automation process in social media is its ability to constantly remind individuals of activities through untimely notifications and impose an increased flow of information. This has the potential to profoundly distort our perception of reality. From the perspective of memory processes, each time a memory is recalled, the neural network that constitutes the memory is activated, and this activation has the potential to alter or erase the details of the memory. For instance, imagine recalling a past vacation while scrolling through social media. A photograph of the vacation might trigger this recollection. However, while the photograph serves as a reminder of the event, unrelated details from the same day may be forgotten—or even likely to be overlooked. Social media provides reminders tailored to one's online persona, and these reminders represent a distorted version of one's life tailored to fit the platform's context. This phenomenon can be described as a double distortion: the memories in one's brain are reshaped through content that was already distorted to fit one's online identity.

In this regard, social media's selection of what experiences are deemed most meaningful can result in specific memories being considered less shareable and thus disregarded. Consequently, it becomes increasingly difficult to distinguish between recalling lived reality and a reality that has been reshaped online. Social media may infiltrate memory processes in an unprecedented and exaggerated manner. (Shaw, 2017, p. 252). The digital world is progressively erasing individuals' knowledge and memories of the past, leading to the loss of personal memories that define humanity. Shared memories prioritise the collective over the personal in individuals' recollections, distancing them from their own uniqueness and initiating a transformation towards homogenisation.

This phenomenon leads to the replacement of unique experiences with memories shared in the social and digital realms—experiences that everyone uniformly remembers. Ultimately, as the digital world reshapes individuals' pasts, it causes the gradual erosion of individuality and drives people towards uniformity.

The reduction of cultural diversity and the widespread adoption of a homogenised consumer culture today demonstrate that the roots of standardisation can be traced back to Fordism. Emerging as a production-consumption model in the 1930s, Fordism necessitated mass production and standardised consumption patterns. This system, reliant on the steady demand of a large

consumer base for sustainability, promoted limited consumer choices and standardised production. Henry Ford's famous statement, "Our customers can have any colour they want, as long as it's black," succinctly encapsulates the essence of Fordism. This statement also underscores the mutual dependency between mass production and mass consumption. (Odabaşı, 1999, p. 11).

Marcuse's concept of the 'one-dimensional man' (1996) refers to masses shaped under the influence of capitalism's consumer ideology, characterised by individuals consuming the same products and sharing the same thought structures. According to Marcuse, consumerism is not merely an economic activity but also an ideology. (Çoban, 2021, p. 208). The process that began with the Industrial Revolution -marked by mass production- has evolved into a norm of modern life, shaped by the proliferation of automation systems and algorithmic calculations that determine the range of choices presented to individuals.

Today, the world has become increasingly homogenised as individuals adopt similar lifestyles across various regions. People prefer the same types of food, wear identical clothing styles, utilise the same technological tools, and follow the same media figures. In summary, by consuming similar products and engaging in shared practices, they lead increasingly similar lives. This phenomenon, driven by the forces of globalisation, has led to the homogenisation of individual lifestyles. Instead of cultural diversity, the proliferation of standardised consumption patterns has established a global reality in which similar lives are lived worldwide. This process contributes to the universal standardisation of consumer culture and the convergence of individuals' lifestyles.

This homogenising trend results in the production of goods and services that cater to the preferences of the majority, thereby creating pressure on those whose choices deviate from the majority's preferences, ultimately restricting their originality and autonomy. As Baudrillard noted, 'customised product design' often amounts to nothing more than trivial variations, such as differences in detergents. Global corporations, driven by profit-oriented approaches, categorise and homogenise consumers, objectifying them while leveraging their increasing surveillance capacities to exert greater influence over vast populations. Consequently, individuals become objects within marketing strategies, classified and homogenised into specific groups or categories. (Sönmez, 2016, p. 278).

As a result, digital systems have begun to play an authoritative role not only in the social but also in the cognitive and emotional realms of individuals.

In contemporary society, individuals simultaneously feel more isolated and introspective than ever before, while also living in a reality where every aspect of their lives, including their private lives, is observed, recorded, and archived. Information collected about preferences, needs, habits, and desires

accumulates into a vast data repository that monitors their lives. This phenomenon strengthens the perception that everything is regulated, tracked, and controlled, creating a profound sense of pressure and domination over individuals. Consumers have started perceiving themselves as passive entities under the dominance of the marketing world. In this context, individuals who adopt a fatalistic perspective and increasingly believe they are becoming more dependent on globalisation and marketing communication tools are deepening their reliance on the global consumer culture. This dependence further intensifies the dominance of marketing and communication tools over individuals. (Odabaşı, 2019, p. 66). Under the growing influence of communication tools and automation, individuals' critical judgment abilities are weakened, and collective social consciousness is shaped.

The indirect experience of events through digitalisation and media profoundly influences individuals' decision-making processes and identity constructions. This process diminishes individuals' unique experiences and thoughts, leading to homogenisation and standardisation. While the media enriches individuals' sense of self through an intense flow of symbolic content, it simultaneously renders them dependent on systems where control is limited. This situation weakens individuals' ability to make authentic decisions and increases their dependence on external sources. Consequently, individuals' reliance on media systems grows, exerting a definitive influence over their autonomy.

The Transformation of Trust and the Isolation of Relationships in the Screen Society

Giddens (1996) emphasises that the historical evolution of friendship and kinship ties plays a critical role in understanding the operation of trust in social relationships. He asserts that in pre-modern societies, friendships were deeply integrated with local communities and kinship systems, where trust served as a foundational element. However, with the advent of the modern era, the foundations upon which trust is built have undergone significant transformations. Giddens argues that in a contemporary context, trust must be associated not only with the lack of information but also with contingency. The dynamics of trust vary according to the structural transformations of society and the social environments in which individuals operate.

It is highlighted that pre-modern friendships were assessed within the framework of communal and kinship ties, where trust held a central role. Giddens further notes that trust is linked to its existence within time and space, suggesting that in conditions of complete transparency or absolute knowledge, trust would no longer be necessary. Trust is shaped by incomplete information and uncertainty, but it also involves individuals' capacity to take risks and entrust their fate to others. Trust is portrayed as a phenomenon stemming from belief in the reliability of a person or system, encompassing even a

blind reliance on that trust relationship.

Social relationships are also profoundly influenced by the concept of 'liquid modernity', as developed by sociologist Zygmunt Bauman. Rapidly changing life conditions and the constant mobility demanded of individuals can lead to the transient nature of social relationships. While social bonds in traditional societies were more stable and enduring, they have become more fragile in the context of liquid modernity. Individuals who constantly need to meet new people and adapt to new environments may develop more superficial connections rather than deep social bonds.

While Giddens asserts that trust is built on contingency and arises from a lack of complete information, Bauman highlights that under the conditions of modernity's perpetual change and mobility, social relationships become increasingly temporary and superficial. The intersection of these perspectives illustrates how trust is reshaped in modern societies and how individuals must develop diverse trust strategies within constantly evolving social networks. This helps to illuminate the evolution of trust-building processes in contemporary contexts.

In addition to Giddens' definition of trust, numerous other conceptualisations exist. Lee and See's (2004) seminal work, *Trust in Automation: Designing for Appropriate Reliance* has been widely cited as a significant study that explores the meaning of trust in interpersonal relationships and its redefinition within the context of automation. This study analyses different definitions of trust to explain its relationships with attitudes, beliefs, and behaviours. Trust is defined as an attitude based on positive expectations between individuals (Rotter, 1967; Barber, 1983) and as an expectation or intention regarding the occurrence of future events or actions (Rempel et al., 1985; Mayer et al., 1995).

Trust has been defined as the expectation of reliability regarding the words, promises, or actions of individuals (Rotter, 1967). In a social context, trust relies on elements such as loyalty and moral responsibility in reciprocal relationships (Barber, 1983). In a technical context, it is more closely associated with performance and predictability (Rempel et al., 1985). Some researchers have characterised trust not merely as an attitude but as a behavioural outcome reflecting a willingness to enter a vulnerable state (Mayer et al., 1995). This behavioural dimension also encompasses an individual's capacity to accept risks under specific circumstances.

According to the theoretical framework developed by Ajzen and Fishbein (1980), trust evolves from beliefs into attitudes, intentions, and behaviours. Beliefs and perceptions shape an individual's knowledge base and experiences, which in turn determine the attitudes forming the foundation of trust. Attitudes subsequently translate into intentions that guide specific behaviours. In this context, trust is conceptualised not as a belief or intention but as an attitude. This framework offers a crucial conceptual distinction for understand-

ing how trust influences reliance on individuals or systems.

In the modern screen society, there has been a significant transformation in interpersonal trust and trust in automation. While the digitalised world isolates individuals from social bonds, relationships with automation systems have deepened. Trust in technological systems has become not only an attitude but also a dynamic that increases individuals' dependence on automation in their social and professional environments. For instance, the perceived ability of a trusted system to help users achieve their goals is evaluated in terms of performance, leading to a profound shift in individuals' perceptions.

Another critical dimension of trust lies in its relationship with risk and vulnerability. In situations involving uncertainty and risk, people act with the belief that the trusted party will behave in a specific manner (Mayer et al., 1995). This trust increases individuals' dependency on automation systems and screen-based relationships. However, this phenomenon can lead to the isolation of individuals from social connections, replacing human-human interactions with human-automation relationships.

One fundamental challenge in generalising trust in automation to interpersonal trust is the lack of intentionality in automation. While trust is often grounded in goal-oriented factors such as loyalty and value alignment, these elements are absent in automation. Nevertheless, designers' intentions are embedded in automation systems, and users—particularly as systems become more complex—tend to attribute intentionality to these systems (Barley, 1988; Nass & Lee, 2001; Nass & Moon, 2000).

Interactions in virtual environments may weaken empathy and emotional bonds between individuals. In the real world, numerous factors, including facial expressions, tone of voice, and body language, are crucial for building and maintaining trust among individuals. However, the absence of these elements in digital networks can prevent the full establishment of trust, thereby diminishing the significance of the human need for trust in one another. Thus, maintaining physical interaction and empathy is crucial for preserving and sustaining the meaning of trust.

With digitalisation, individuals' need for communication with others has gradually declined, leading each person to assume a 'godlike' role within their digital environment. This process has also led to a fundamental shift in the methods of acquiring knowledge. Information derived from ancestral sources has been replaced by information obtained through mobile devices. Consequently, individuals experience alienation from their own values, eventually normalising this estrangement. The impact of digitalisation has led individuals to distance themselves from cultural roots and traditional sources of knowledge, adopting new sources of information. This transformation displaces societal values.

Today, we live in a world where the connection between the capacity for

experience and the act of encounter has been severed. The fragmentation of experiences within the spatiotemporal realms of daily life advances alongside an increase in mediated experiences, intersecting with the routine blending of encounters rarely faced in person. The primary issue faced today is the problem of symbolic displacement. The disconnection between the capacity for experience and the act of encounter leads individuals to question how to relate mediated experiences to the contexts of everyday practical life (Thompson, 2019, p. 257).

In the process of adapting to digitalisation, it is essential to recognise the changes in social norms and the emergence of new social dynamics. Social validation signifies an individual's ability to perceive the world as others see it and serves as an indicator of belonging to a like-minded group. This connection is a profoundly reassuring factor for individuals. Discovering that one is similar to others reinforces the sense of belonging. However, individuals deprived of social bonds experience a severe form of social pain, sometimes referred to as 'social death' (Alter, 2018, p. 203). Social validation necessitates the continuous renewal of an individual's self-perception and their understanding of their environment. As communication decreases in social life, individuals turn to digital platforms and are exposed to content presented by automation systems and algorithms. Individuals adapt to content tailored to their interests and preferences. This creates a continuous quest for approval on digital platforms.

Sherry Turkle, in her book *Alone Together*, notes that due to insecurities in relationships and concerns about privacy, we turn to technology to engage in and shield ourselves from relationships simultaneously. Drawing on Turkle's observation, it can be concluded that "Today, we expect more from technology and less from each other" (Bauman & Lyon, 2013, p. 49).

It is argued that what we gain in contemporary societies is not a community but a network. While a community imposes more constraints and obligations on individuals, it is safer and more reliable compared to a network. Communities closely monitor individuals, leaving them little room for manoeuvre. In contrast, networks do not concern themselves with whether individuals adhere to norms; they provide more freedom and impose no penalties when one decides to leave. While communities act as genuine companions supporting individuals in difficult times, networks primarily serve the purpose of leisure and gathering around shared interests. These dynamics highlight the choice between security and freedom, underscoring the impossibility of having both simultaneously and necessitating the sacrifice of one. As Manuel Castells noted, in a globalised world, people have disengaged from communities and increasingly interact with networks. However, a significant distinction exists between online interactions and those formed in the physical world. Between the online and offline manifestations of proximity, a stark difference is evident, marked by depth versus superficiality, authenticity versus artificiality,

and warmth versus coldness (Bauman & Lyon, 2013, pp. 52-53).

The Pew Research Center's report, *Code Dependency: The Pros and Cons of the Algorithm Age*, comprehensively examines the effects of algorithms on modern society. While these technologies have the potential to simplify life and organise chaos, experts express concerns about the adverse consequences of algorithms. These include excessive control by corporations and governments, the reinforcement of biases, the creation of filter bubbles, the restriction of choices and creativity, and increased unemployment rates.

It is noted that algorithms direct the flow of information by offering personalised content based on users' preferences, which may result in the formation of information bubbles and echo chambers. Overreliance on data risks overshadowing human judgment and values. While algorithms are designed to optimise efficiency and profitability, their societal impacts are insufficiently considered (Pew Research, 2017).

According to a press release published by the European Parliament in December 2023, the development of new EU regulations to combat digital addiction is emphasised. The report highlights the negative physical and mental health effects of excessive digital device use, particularly among young people, and recommends limiting design strategies that manipulate user behaviour on digital platforms. The European Parliament has called for the introduction of a 'digital right to disconnect', and expressed concerns about social media addiction, especially among children and adolescents. Additionally, the Parliament advocates for increased responsibility on the part of platforms to create safer and healthier digital environments. It has also called for strengthening digital literacy programs and developing support mechanisms to help users build more informed relationships with digital tools (European Parliament, 2023).

The article *Social Media Use and Loneliness: Do Motivations for Social Media Use Matter?* examines the relationship between motivations for social media use and loneliness among participants from diverse countries. The findings suggest that individuals who use social media to maintain relationships with others feel lonelier than those who spend the same amount of time on social media but for other reasons (Bonsaksen et al., 2023).

In recent years, the number of high-quality studies examining the mental health effects of social media has increased. These studies demonstrate that social media has particularly adverse effects on young adults. Using the unique opportunity presented by Facebook's gradual introduction at U.S. universities between 2004 and 2006, Makarin and his team compared the mental health of students at colleges where Facebook was newly introduced to that of students at colleges that had not yet adopted the platform. Data on mental health were collected from over 350,000 students. The results revealed a significant increase in mental health issues among students following Facebook's

introduction to campus, with approximately 2% of college students across the population developing clinical depression. This finding suggests that *Facebook* contributed to depression in over 300,000 young adults (Bryant, 2021).

In addition to its adverse effects, social media has also demonstrated the capacity to strengthen social connections among individuals under specific circumstances. During the COVID-19 pandemic, physical distancing and isolation policies limited opportunities for face-to-face interaction. During this period, online communication tools played a crucial role in helping individuals maintain their social connections and mitigate the psychological effects of isolation.

International news sources provide supporting evidence for this process. A report published in *TIME* magazine discussed the effects of online communication on happiness and psychological well-being during the pandemic, emphasising that maintaining social connections reduced feelings of loneliness and anxiety (Time, 2022). Similarly, an article in *WIRED* highlighted how digital platforms offered supportive relationships that replaced face-to-face interactions, particularly for high-risk individuals, thereby mitigating the negative effects of isolation (Wired, 2021).

Conclusion and Discussion

The authority of automation, driven by computational thinking, is increasingly influencing individuals and societies in today's world, evolving into a structure that precludes alternative ways of thinking. This phenomenon leaves profound traces not only in the practical lives of individuals but also in social interactions. A world shaped by computational thinking limits diverse perspectives and critical thinking, leading to the dominance of a one-dimensional understanding of reality. Therefore, it is imperative to develop comprehensive system literacy on both societal and individual levels. Such literacy entails not only understanding the functioning of systems but also critically evaluating their societal context and long-term consequences. Along with understanding their functionality, this literacy involves examining how systems are utilised, whether they are subject to misuse, and identifying their potential limitations. Critical literacy deepens the capacity for critical analysis and alternative approaches, enabling individuals and societies to think beyond computational reasoning. (Bridle, 2022, p. 12). Critical and systemic literacy can pave the way for a transformative process that allows individuals to reassess not only their relationship with technology but also their engagement with the symbolic content offered by these technologies. (Thompson, 2019, p. 37).

Human control over advanced systems is increasingly being questioned. Automation is reshaping the relationship between humans and technology. The effects of automation and digitalisation on social relationships have become increasingly pronounced within the dynamics of today's screen society. This study aims to investigate how trust in automation influences individuals'

social relationships, highlighting the gradual replacement of human-to-human interactions with digital interactions. As discussed in this research, technological authorities play a significant role in individuals' decision-making processes, leading to a diminishing significance of concepts such as trust and loyalty in human relationships. Alongside digitalisation, individuals tend toward social isolation while surrendering their identities to digital environments. This tendency reduces individuals' capacities to make authentic choices and inclines them toward conformity with the majority. Consequently, it is argued that the growing authority of automation weakens individuals' social skills, fosters isolation, and diminishes emotional connections. This study conceptually examines the long-term effects of digitalisation and automation on social relationships, aiming to reveal their implications for individual awareness. The research highlights the importance of increasing awareness about the long-term effects of automation systems on social life.

Technological advancements and digitalisation have a profound impact on the nature of individual and social relationships. Communication conducted via screens diminishes the intimacy and depth of human interactions, thereby weakening social bonds. This phenomenon suggests that digital platforms, which can replace face-to-face interactions, may pose a threat to both individual and societal isolation. In the digital age, the increasing risks of personal and societal isolation underscore the need to reconstruct emotional values, such as face-to-face peer communication. Peer relationships, rooted in intimacy, trust, and closeness, play a crucial role in strengthening social bonds. While the advantages offered by the digital world should not be overlooked, these platforms should serve as tools to support face-to-face interactions rather than replace human connections. Genuine and deep relationships must be nurtured and sustained through face-to-face interactions. The superficiality and isolation brought about by digitalisation must be balanced with real social bonds, reminding society of the importance of meaningful human interactions.

Digitalisation leads individuals to prefer rapid and superficial connections over deep and meaningful social relationships. The construction of modern identity is shaped not only by personal preferences but also by the options provided by societal systems. While this flexibility aids in identity formation, it also introduces uncertainties. Trust is inherently related to a lack of information; individuals tend to trust unfamiliar people and abstract systems more readily. In contemporary settings, information is generated through machines, diminishing the role of human involvement in this process. Digitalisation alters the forms of social interaction, increasing screen-based communication and posing the risk of superficial human relationships. In this era, where digital processes and automation dominate individuals' lives, people grow distant from human connections, feeling the absence of interpersonal relationships more keenly as technological options take their place. For psychological well-being, humans must remain engaged in communication. When individuals lack "warm

communication" with peers, they turn to the "cold communication" offered by technology. Screen addiction weakens emotional bonds and leads to a loss of empathy. Moving away from traditional sources of knowledge disrupts societal values, and digital communication proves inadequate in establishing deep and meaningful relationships. In this context, developing critical awareness and system literacy becomes crucial.

This study emphasises the importance of thoroughly assessing the potential risks and consequences associated with automation and technological systems. The findings underscore the need for a more nuanced understanding of the effects of technology, media, and globalisation on individuals' lives. Practical recommendations of this study include raising awareness about the potential negative impacts of technology, media, and consumerism on individuals' autonomy and identity, promoting awareness about the influence of media and digitalisation on individuals and society, encouraging individuals to think critically about the media they consume and the digital world they inhabit, and fostering empathy and emotional intelligence in the digital era.

Future research could involve empirical studies that support the claims presented in the text and explore ways to mitigate the adverse effects of digitalisation, media, and globalisation on individuals, relationships, and society. Special attention should be given to fostering critical thinking and system literacy among children and young people. Further research on the behavioural and societal impacts of automation, as well as strategies to mitigate its adverse effects, is also necessary.

Various strategies can be developed to reduce digital dependency and strengthen social interactions as methods for raising awareness. Behavioural addictions often stem from a need to replenish dopamine deficits and represent recurring forms of dependency. Recognising the spiritual needs that vary among individuals is essential. To make individuals' interactions with digital media more conscious, increasing media literacy education is recommended. These programs can help individuals critically evaluate digital content and mitigate the risks of addiction. Organising events that encourage face-to-face interactions is crucial for strengthening social bonds within communities. Such activities enable individuals to enhance their social skills and reduce feelings of loneliness. Establishing support groups for individuals experiencing digital addiction is also important. These groups allow individuals to share their experiences and form social connections. Public awareness campaigns about the effects of digital addiction are vital. These campaigns inform individuals about the negative impacts of technology use. Encouraging the development of alternative digital platforms that facilitate healthier social interactions is necessary. These platforms should enable users to form more meaningful and profound connections. This initiative should be carried out within the framework of civil society organisations, communities, and networks and supported by governmental initiatives. Interdisciplinary interactions and collaborations

should be established within universities to advance academic research, promote scientific progress, and lead societal efforts.

Furthermore, organisations, firms, and media outlets across various sectors must take active roles in social responsibility and social entrepreneurship projects that counteract digital isolation while promoting social interaction.

References

- Aksakallı, G. (2023, June 6). Sosyal medyada influencer etkisi. Retrieved January 03, 2025 from <https://www.guvenliweb.org.tr/blog-detay/sosyal-medya-da-influencer-etkisi>
- Alper, H. (2022). Psikopolitika ve özgürlüğün krizi. *TRT Akademi*, 7(14), 325-338.
- Alter, A. (2018). *Karşı konulmaz bağımlılık yapıcı teknolojinin yükselişi ve bizim ona esir edilişimiz* (D. İrengün, Trans.). Paloma Yayınevi.
- Andok, M. (2024). The impact of online media on religious authority. *Religions*, 15(9), 1103. <https://doi.org/10.3390/rel15091103>
- Aranson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2010). *Sosyal psikoloji* (O. Gündüz, Trans.). Kaknüs Yayınları.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behaviour*. Prentice-Hall.
- Appzlogic. (2024, February 20). How airlines use data and AI to prevent aircraft failures and reduce delays. Retrieved September 01, 2025 from https://www.appzlogic.com/how-airlines-use-data-and-ai-to-prevent-aircraft-failures-and-reduce-delays/?utm_source
- Babacan, M. E. (2016). Toplumsal derinlik, sosyal medya ve gençlik. *İnsan ve Toplum*, 6(1), 23-46. <http://doi.org/10.12658/human.society.6.11.M0159>
- Barber, B. (1983). *The Logic and limits of trust*. Rutgers University Press.
- Ball, J. (2021). *Sistem/dünyayı ele geçiren internet aslında kimin elinde* (Y. Konyalı, Trans.). Timaş Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). *Kötülüğün şeffaflığı aşırı fenomenler üzerine bir deneme* (İ. Ergüden, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1991). *Modernity, and ambivalence*. Polity Press.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- _____. (2013). *Akışkan gözetim* (E. Yılmaz, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Bonsaksen, T., Ruffolo, M., Price, D., Leung, J., Thygesen, H., Lamph, G., Kabelenga, I., & Geirdal, A. Ø. (Ocak, 2023). Associations between social media use and loneliness in a cross-national population: do motives for social media use matter?. *Health Psychology and Behavioral Medicine*, 11(1) <https://doi.org/10.1080/21642850.2022.2158089>

- Boston Brand Media. (2023, May 11). Top trends in autonomous and AI-driven aviation: How automation and AI are reshaping the aviation industry. *Boston Brand Media*. Retrieved September 01, 2025 from https://www.bostonbrandmedia.com/news/top-trends-in-autonomous-and-ai-driven-aviation-how-automation-and-ai-are-reshaping-the-aviation-industry?utm_source
- Bridle, J. (2022). *Yeni karanlık çağ teknoloji ve geleceğin sonu* (K. Güleç, Trans.). Metis Yayınları.
- Bryant, K. (2021). Social media and its impact on mental health. Retrieved December 25, 2024 from <https://news.psva.org/?p=419>
- Castells, M. (2011). A network theory of power. *International Journal of Communication*. 5. 773-787. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/1136/553>
- Chong, L., Zhang, G., Goucher-Lambert, K., Kotovsky, K., & Cagan, J. (2022). Human confidence in artificial intelligence and in themselves: The evolution and impact of confidence on adoption of ai advice. *Computers in Human Behavior*. 127. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.107018>
- Clarke, A. C. (1973). *Profiles of the future: An Inquiry into the limits of the possible*. Harper and Row.
- Chul Han, B. (2022). *Ritüellerin yok oluşuna dair: Günümüzün bir topolojisi* (Ç. Tanyeri, Trans.) İnka Kitap.
- (2023). *Palyatif toplum* (H. Barışcan, Trans.). Metis Yayınları.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. Retrieved December 03, 2024 from <https://deleuze.cla.purdue.edu/resource/gilles-deleuze-postscript-on-societies-of-control/>
- Deloitte (2023, 20 January). Automation bias: What happens when trust goes too far?. Retrieved November 27, 2024 from <https://www.deloitte.com/uk/en/services/consulting/research/automation-bias.html>
- European Parliament (2023, 12 December). New EU rules needed to address digital addiction. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231208IPR15767/new-eu-rules-needed-to-address-digital-addiction>
- Einpresswire (2025). Robotic process automation reshapes U.S. healthcare operations. Retrieved September 03, 2025 from https://www.einpresswire.com/article/844958433/robotic-process-automation-reshapes-u-s-healthcare-operations?utm_source
- Faubion, J. D. (2014). *Özne'yi yeniden düşünmek çağdaş Avrupa sosyal düşüncesinin antolojisi* (A. Tüzer, C. Demir Güneş, B. Yıldırım, B. P. Gökdemir, C. Akoğlan, F. Yılmaz, H. Gündoğdu, R. B. Günör, S. M. Acar, V. Urhan, Trans.). İnsan Yayınları.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: the birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.
- Gehlen, A. (1980). *Man in the age of technology* (P. Lipscomb, Trans.). Columbia University.

- Giddens, A. (1996). *The Consequences of modernity*. Polity Press.
- _____ (2021). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Hassan, R., & Sutherland, T. (2024). *Medya felsefesi: Sokrates'ten sosyal medyaya düşüncelerin ve yeniliklerin kısa tarihi* (S. Mousavi, & N. Törel, Trans.). Ütopya Yayınevi.
- Hoover, S. M. (2016). Religious authority in the media age. In *The Media And Religious Authority* (pp. 15–36). University Park: Penn State University Press.
- Horowitz, M. C. & Kahn, L. (2023). Bending the automation bias curve: A study of human and ai-based decision making in national security contexts. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2306.16507>
- Jarvis, J. (2012). *E-sosyal toplum dijital çağda sosyal medyanın iş ve gündelik hayata etkisi* (Ç. Kök, Trans.). MediaCat Kitapları.
- Johns, G. (1996). *Organisational behavior: Understanding and managing life at work*. Harper Collins College.
- Kaplan, Y. (2016). Dijital medya ve özgürlük problemi. *TRT Akademi*, 1(2), 658-680. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/218563>
- Lee, J. D., & See, K. A. (2004). Trust in automation: Designing for appropriate reliance. *Human Factors*, 46, 50–80. https://doi.org/10.1518/hfes.46.1.50_30
- Lyon, D. (2019). Surveillance capitalism, surveillance culture and data politics. D. Bigo, E. Isin, & E. Ruppert (Eds.). In *Data Politics: Worlds, Subjects, Rights* (pp. 64–77). Routledge.
- Marcuse, H. (1996). *Tek boyutlu insan* (A. Yardımlı, Trans.). İdea Yayınevi.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy Of Management Review*, 20(3), 709-734.
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Big data: A revolution that will transform how we live, work and think*. John Murray Publishers.
- Metz, C. (2023, April 4). What makes A.I. chatbots go wrong?. *NYTimes*. Retrieved December 18, 2024 from <https://www.nytimes.com/2023/03/29/technology/ai-chatbots-hallucinations.html>
- Moscovitch, P. (2024, September 9). AI assistance and automation bias. *Halifax Examiner*. Retrieved December 10, 2024 from <https://www.halifaxexaminer.ca/ai-assistance-and-automation-bias/>
- Odabaşı, Y. (1999) *Tüketim kültürü yetinen toplumun tüketen topluma dönüşümü*. Sistem Yayıncılık.
- _____ (2004) *Postmodern pazarlama tüketim ve tüketici*. MediaCat Kitapları.
- _____ (2019) *Postmodern pazarlamayı anlamak, değişimler, yönelimler, esintiler*. The Kitap.
- Odabaşı, Y., & Gülfidan, B. (2020) *Tüketici davranışı*. Mediacat Kitapları.

- Pew Research. (2017, February 08) Code-dependent: Pros and cons of the algorithm age. Retrieved December 12, 2024 from <https://www.pewresearch.org/internet/2017/02/08/code-dependent-pros-and-cons-of-the-algorithm-age/>
- Rempel, J. K., Holmes, J. G., & Zanna, M. P. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 95-112.
- Rotter, J. B. (1967). A new scale for the measurement of interpersonal trust. *Journal of Personality*, 35(4), 651-665.
- Rosa, H. (2022). *Yabancılaşma ve hızlanma, geç modern zamansallığa dair bir eleştirel teoriye doğru* (B. Konuk, Trans.). Albaraka Yayınları.
- Saran, C. (2023). Habere maruz kalmak: Mobil haber uygulamalarının anlık bildirimleri üzerine bir inceleme. *Etkileşim*, 11, 292-315. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.11.198>
- Shaw, J. (2017). *Bellek yanılgısı, hatırlama, unutma ve sahte anılar üzerine bir inceleme* (F. Sezer, Trans.). Say Yayınları.
- Silverstone, R. (2013). *Media and morality: On the rise of the mediapolis*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Sönmez, B. (2016). Gözetim toplumunun günümüz tüketim dinamikleri bağlamında yorumlanması. *Selçuk İletişim*, 9(2), 262-284. <https://doi.org/10.18094/si.53498>
- Stokel-Walker, C. (2024, September 09). Politicians say they can make social media less 'addictive'. Experts aren't so sure. *BBC*. Retrieved December 21, 2024 from <https://www.bbc.com/future/article/20240626-can-a-law-make-social-media-less-addictive>
- Tarnoff, B. (2018, August 13). Google records your location even when you tell it not to. *Guardian*. Retrieved December 03, 2024 from <https://www.theguardian.com/technology/2018/aug/13/google-location-tracking-android-iphone-mobile>
- Thompson, J. B. (2019). *Medya ve modernite* (S. Öztürk, Trans.). Kırmızı Yayınları.
- Time. (2022, January 7). 5 ways to feel happier during the pandemic, according to science. *Time Magazine*. <https://time.com/6130871/happiness-wellbeing-pandemic/>
- Turkle, S. (2023). *Yeniden konuşalım dijital çağda birebir iletişimin önemi* (N. Erdoğan, Çev.). Sola Unitas.
- van Dijck, J. (2014). Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm and ideology. *Surveillance & Society*, 12(2), 197-208. <https://doi.org/10.24908/ss.v12i2.4776>
- van Dijck, J., & Poell, T. (2015). Social media and the transformation of the public space. *Society*, 1(2). <https://doi.org/10.1177/2056305115622482>
- van Dijck, J., Thomas P., & Martijn, de Wall. (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. Oxford University Press.
- Vincent, J. (2022). AI-generated answers temporarily banned on coding

Q&A site Stack Overflow. *The Verge*. Retrieved from <https://www.theverge.com/2022/12/5/23493932/chatgpt-ai-generated-answers-temporarily-banned-stack-overflow-llms-dangers>

Weber, M. (1989). *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai (Economy and Society)*. K.zgazdasági és Jogi K.nyvkadó.

Wired. (2021, December 24). It's fine to never meet IRL. Retrieved from <https://www.wired.com/story/cyberintimacy-covid-health/>

Valdez, A. (2018, March 23). Everything you need to know about facebook and cambridge analytica. Retrieved October 18, 2024 from <https://www.wired.com/story/wired-facebook-cambridge-analytica-coverage/>

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Etkileşim

yorum

söyleşi

çeviri

eleştiri

PODCASTS, MYTHS, AND THE DIGITAL AGE: A CONVERSATION WITH PEPPINO ORTOLEVA

PODCAST'LER, MİTLER VE DİJİTAL ÇAĞ: PEPPINO ORTOLEVA İLE BİR SÖYLEŞİ

Maria Pia Ester CRISTALDI*

Cristaldi, M. P. E. (2025). Podcasts, myths, and the digital age: A conversation with Peppino Ortoleva. *Etkileşim*, 16, 394-404.

<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.9.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

We interviewed Professor Peppino Ortoleva, a distinguished Italian scholar of Media History and Theory at the University of Turin (Italy), who has long investigated the cultural and social implications of communication in contemporary societies. His work has outlined how media shape the transmission of historical knowledge, while also examining the enduring presence of myths within modern and postmodern culture. In this interview, Professor Ortoleva addresses key aspects of his research, from the coexistence of high- and low-intensity myths to the transformations brought about by digital media. He also reflects on the rise of new sound media -particularly podcasts- which he considers a distinct form of storytelling that combines rhythm, words, and sounds, opening new possibilities for communication and education.

-In his famous work entitled 'The Postmodern Condition', Jean-François Lyotard states that a characteristic of the current era is the absence of global mythologies. Notwithstanding this, myths have not disappeared from post-modern society and imagination: they have been 'desacralized', thus becoming low-intensity myths. You have addressed this concept in your recent book "Myths at low intensity". What do you mean by this definition?

Let's start with the widespread idea that our era has lost not just globalised myths but myths in general. There are theories from both the right and left sides of the political spectrum that claim we are a civilisation without myths. According to Heidegger and other German philosophers, modern humanity

*Assistant Professor/PhD, Üsküdar University, Faculty of Communication, İstanbul, Türkiye. mariapia.cristaldi@uskudar.edu.tr, ORCID:0000-0002-7724-9723

has severed its connection with the world in an age dominated by technology and science, as it has lost its myths. On the left, some argue that we have overcome the concept of myths, believing that science has replaced myths. This view suggests that we don't need myths because we possess knowledge. However, this idea, deeply rooted in our culture, is mistaken because no civilisation exists without myths. I explore this in my book on low-intensity myths, which is based on a quotation from Honore de Balzac, the French novelist, who said, "It is not true that we do not have myths; myths surround us, and myths explain everything". What is my point in defining low-intensity myths? Broadly, myths are stories that link daily life with what I call the "cosmos", the "big unknown" that humanity does not understand but still needs to, such as questions about life after death or whether there are great extra-human creatures (like Gods and so on). These are the questions that myths generally address by connecting everyday life to the unknown.

This reminds me of what Immanuel Kant says in the Critique of Pure Reason, where he states that we possess rationality, but there is a tendency in every human being to believe in something unseen. Furthermore, Western civilisation and Western rationality are founded on the idea that, before philosophy, people believed in myths, implying that philosophical knowledge has replaced myths. This is not true; it is a dichotomy that we have created methodologically.

Yes, the point is precisely this. These tales, these narrations that connect the human experience with something that cannot be experienced, are part of our mental life, and we must not give up on them. These stories are myths.

Can you give us some examples of these myths?

For instance, old types of myths include the Gods of Ancient Greece, from which we take the word "myths" itself. The word "myths" comes from Ancient Greek and describes a series of tales that the Greeks used as the foundation of their civilisation. Such tales exist in every civilisation. Evidence of this is that, when European civilisation began to encounter other civilisations, it was discovered that these other societies had different myths. The idea conveyed to us is that, at a certain point, the emergence of philosophy and a rational, analytical approach to reality replaced the reliance on myths. However, the notion that we do not have myths or that we lack global myths, as Lyotard claims, is not accurate. Global myths also exist in our culture. For example, famous film stars and rock stars are considered global myths. Astrology exemplifies a fascinating modern and global myth. There are different forms of astrology; Chinese astrology differs from European astrology, but astrology exists in many cultures worldwide. From a purely scientific perspective, it can be regarded as a pseudo-science; from my perspective, it is best described as a "mythological machine," a compelling phrase coined by Furio Jesi. Astrology is a system that allows millions of people each day to construct their own stories through a mythological link between the Earth they inhabit and the stars,

representing perhaps the most mythological form of connection.

In my interpretation, what is typical of our age is low-intensity myths. This does not mean that we have only low-intensity myths. High-intensity myths keep existing, but low-intensity myths are a relatively new phenomenon. The difference is that high-intensity myths are generally surrounded by rituals and celebrated in various ways. They are located in a time that is not our time, probably a non-existent time, such as the time of the origins. These myths ask people not to believe them, but to at least respect them. What I call low-intensity myths are those typically found in our world. They feature protagonists similar to us and do not require us to believe them. They ask us to narrate them, listen to their narration, and “consume” them. In many ways, low-intensity myths are typical of leisure time; they are not typical of the religious time, of the religious feasts and celebrations.

We need to acknowledge their existence, whether we like them or not...

Yes, because we also need to follow them, we must enjoy listening to these tales, even though we perceive them as fiction. One of the most critical developments in the rise of low-intensity myths has been the emergence of the novel. The novel, as a literary form, exists within our world, not in a mythological realm. One characteristic of the novel is that it is written in prose rather than verse. It employs a language similar to our everyday speech. The language of prose is less intense compared to the high-intensity language of poetry, which encourages the reader to distance themselves from the world.

One of the most intriguing aspects of what I am describing is the novel, which is regarded as the leap, and that is *Don Quijote*. The central theme of *Don Quijote* is a person who still believes in ancient myths and lives in a fictional world, a world built from mundane daily reality. Therefore, the interesting thing about that novel is that you start by laughing at *Don Quijote* and end up being moved by his condition. You feel compassion and even admiration for him, in a way, and you feel nostalgia for a different kind of myths from those of the world we live in now. *Don Quijote* represents a modest mythic figure, a person who resides in a specific region of Spain during the period his author was writing. At the same time, it suggests that we need myths because *Sancho Panza*, who is *Don Quijote*'s helper, also believes in myths. In this story, you find both the origin of modest myths and the necessity to believe in myths, which is expressed by the figure of *Don Quijote*. Of course, what I call modest myths are not only made of novels; they also include journalism, because the boom of modern novels, which occurs in Britain in the 18th century, is also the birthplace of journalism.

One of my goals is to illustrate to my students, particularly those studying journalism, who argue that “people nowadays do not want news; they want stories,” that this phenomenon is not new. I provide examples from 18th-century English newspapers, where news is presented as narratives.

For instance, I show them a news story about a murder that is described sensationally. I explain to my students, "Look, this news is not so different from the sensationalist stories we read in today's newspapers. Narratives have always been a part of communication and journalism because people are inherently drawn to stories. This is part of human nature and curiosity".

Yes, stories and narrations play a key role in people's development. A person does not only grow by learning to speak and to play, but also by learning how to tell stories and how to listen to them. At the same time, the need for stories in newspapers is often connected to our desire to stay linked to the reality around us. If I live in London, I want to know what is happening in my city. Simultaneously, I consume news that carries a mythological significance. To illustrate this, I often give an example from crime reporting. In this area, we tend to be more interested in news that resembles Greek tragedies-such as mothers who kill their children or lovers who murder each other. What we seek in this type of news is a tragic aspect of the world.

In ancient times, people attended the theatre to watch the tragedies of Aeschylus, Sophocles, and Euripides, which taught about the tragic aspects of life. Today, we experience tragedies in different ways.

Exactly. I find the connection between Greek tragedies and crime stories interesting because what makes Greek tragedy more intense than crime stories, which are less intense myths, is that Greek tragedy is set in a world that is not our own. The protagonists in mythological stories are gods, semi-gods, and people dealing with gods, whereas in crime stories, the protagonists are ordinary people. Moreover, in Greek tragedies, there is something transcendent: the destiny decided by the gods. In crime stories, people meet their everyday destiny. Although the themes of Greek tragedy and crime news might be similar, the way they are told and the relationship the reader forms with the story are different because the reader can identify with them.

We read true crime because we tend to identify with the victims in the story, not with the serial killers, of course...

Yes, in my opinion, serial killers are between high- and low-intensity myths; they exist on a border, like vampires. In the realm of low-intensity myths, there are border figures that are, in a way, closer to high-intensity myths. For example, vampires are immortal like gods; therefore, they can be considered high-intensity myths. At the same time, they can be killed with a wooden stake. Similarly, the media portray a serial killer as a superhuman (and, therefore, closer to a high-intensity myth), but he is still human. He might possess superpowers that ordinary people cannot imagine, such as exceptional time-management and organisational skills to commit murders, all while remaining human. The presence of serial killers in crime stories and the true crime genre is central to contemporary media and true crime because, in my view, even though popular culture often revolves around low-intensity myths, we still need myths with a

broader spectrum. Returning to the example of vampires I mentioned earlier, which are popular in stories and TV series today, they demonstrate how the modern and postmodern eras, although unable to replicate the great mythologies of ancient Greece and Rome, nonetheless strive to create mythological categories like vampires, which exist between the human and the nonhuman, between mortal and immortal.

It seems to me, therefore, that we can find low-intensity myths in various contexts.

Yes, of course. It also encompasses certain forms of journalism and fake news to some degree. Fake news itself is a type of low-level myth because people believe it, and they tell each other, "This is true". Generally, they deal with mythological topics, such as conspiracy theories: just like with myths, many people believe in them but cannot prove their existence or truthfulness.

There are also low-intensity myths that are essential to our cultures, such as the myth of romantic love. This myth is fascinating because it involves ordinary people and simultaneously gives the impression of transcending everyday life, taking us to a different realm. When I say that romantic love is a myth, I do not mean it is false because people indeed experience romantic love, and I pity anyone who has not encountered it in their lives. However, it is a real experience that connects us to another world. At the same time, romantic love is a story, a tale we feel the need to share with others. When we experience romantic love, don't we always want to tell our friends? Just like we do with low-intensity myths. In some ways, the low-intensity myth of romantic love resembles that of revolution. Revolution is an event we imagine as radically transforming our lives, just as the experience of love is something we believe could dramatically change our condition. There's a famous quote by Marx about the Paris Commune: "The workers of Paris have stormed heaven!" Similarly, when we fall in love, we feel like we are in heaven, don't we?

-What emerges from your answer to the previous question is that the intriguing aspects of contemporaneity lie in the paradox surrounding 'high-intensity myths' and 'low-intensity myths'. Could you tell us more about this coexistence? Perhaps we could begin with the great religious traditions you describe as high-intensity myths that continue to be influential in the contemporary era.

When I say that religions are high-intensity myths in the contemporary era, I mean something very specific. At the heart of all religions are myths, which we believe in without being able to prove their veracity. Take Christianity, for example. Even the most fervent Christian can admit that Christianity is based on a myth: the death and resurrection of a human being who was not just human, namely, Jesus. In this sense, one of the main prayers of Christianity is the Lord's Prayer, which reads "Our Father, who art in heaven", thus suggesting that the Father, the God we believe in, is in another dimension, different from

the mundane one.

This myth coexists with the low-intensity ones, which is an exciting aspect of the contemporary era. We have a coexistence of many different levels, as evidenced by the presence of traditional religions alongside new global myths that circulate and masquerade as high-intensity ones, such as the adoption of religions from countries whose origins are not well understood. For example, the case of many Westerners who go to the shaman for back pain treatment. Can we consider this a high-intensity or low-intensity myth? I consider it a mix of the two, and a form of consumption at the same time. In the global age, we have an incredible mixture of mythologies and beliefs from different parts of the world and civilisations.

When considering the coexistence of various mythologies and beliefs, yoga frequently stands out. Nowadays, many individuals practice yoga primarily to lose weight or to tone their muscles. However, the reality is that yoga is a complex system of ascetic and meditative practices, and it is one of the oldest philosophies in the world.

Yes, this happens because there is a tendency to diminish the intensity of many myths, making them less popular. However, there is also a tendency to amplify what was originally a low-intensity myth into something grander, like turning Elvis Presley into a perennial ghost who travels around the world. This is a good example of how some myths that originated in popular culture have been transformed into something else.

-This leads us to the third question. Reading your book on low-intensity myths, it becomes clear that the internet is one of the privileged non-places for analysing the low-intensity myths of contemporaneity. What are the trends of low intensity in digital environments?

In my view, myths arise from what I call “mythic magma”, where some stories are continuously told. Over time, certain stories become more popular because they help explain some of the mysteries of human life and give it meaning. Life is constantly evolving and changing, but there is always a particular episode we choose because it helps us understand an essential aspect of life. What is happening today, in the age of the internet, is that the production, circulation, and renewal of myths happen at a faster pace than in earlier times. At the same time, if the myths we draw from the mythical magma were once shared stories that every member of a society could relate to, now most people tend to select their myths subjectively and spread them.

They can also “consume” them and “leave” them, as is the case with influencers...

Yes, this is a fascinating example. To understand the role of influencers in modern society, we must start with the stars of cinema, who appeared when the first films were released. Movie stars were instant myths-actors whom or-

dinary people saw in films and elevated to mythical status because of their beauty and remarkable personalities. A star is a person who transcends a single story. They are like masks, as in Greek tragedies, but made of flesh. The first actress to be called a movie star was an Italian named Francesca Bertini. The phenomenon of film stars from the early twentieth century to the seventies, such as Marilyn Monroe and Marlon Brando, was a typical low-intensity myth. Photographers and paparazzi followed these figures to create embarrassing situations, but at the same time, they transcend their physical personas because the movie industry shapes them. This is the traditional star system, which evolves with the advent of television. TV stars differ from cinema stars; they tend to be less intense and are closer to us, which is why we tend not to care much about their private lives. In terms of intensity, influencers are even one step lower than TV stars, because it is the audience that decides which influencers gain fame and which do not. This happens because, with the internet, people create their myths. Moreover, the fame of influencers is fleeting, whereas the legacy of iconic movie stars, like Marlon Brando, endures. Therefore, we can say that movie stars are part of the star system; they are icons of popular culture that persist today. TV stars tend to fade more quickly, within a few decades. As for influencers, they often lose their fame within months or a few years. We might almost call them instant stars. What makes the internet different is that people create their myths, aware that they are shaping their own stories. They recognise that they are drawing from the collective consciousness and moulding it into a myth.

-An interesting aspect is also represented by the new media through which low-intensity myths circulate and are transmitted. Podcasts on topics ranging from arts, true crime, and culture exemplify this trend well. Could you tell us more about the podcast and how you perceive this medium?

Until very recently, the world of sound media was divided into three: telephone, radio, and records. Records were specialised only in music because non-music records never achieved much success. Radio was all about sound. The best definition of radio was given by the aesthetician Rudolf Arnheim, who said that radio organises the world for the ear. It transforms the world into sound and arranges it so that every sound can be part of the radio. Therefore, the sound media system was strict and very well organised. Now, we are witnessing an explosion of sound and media systems: we still have records and radio, but also *Spotify* and *YouTube Music*. We also have new sound media, including audiobooks. An audiobook is more than just a transcript of a book; it is a medium in its own right. You can present an audiobook in many ways, such as simply reading it or turning it into drama. Also, the voice that reads the audiobook plays a crucial role in making it more engaging for listeners. Consequently, an audiobook has aesthetic qualities that set it apart from a book and make it more than just a transposition. However, in my opinion, the most significant innovation is represented by podcasts. Podcasts cannot be consid-

ered merely a continuation of radio; in my view, they constitute an entirely new medium. Many theories of post-mediality disagree with me, arguing that podcasts cannot be regarded as media, since traditional media no longer exist and the internet has replaced them. I disagree because I believe it is still necessary to differentiate between various forms, including radio and podcasts. A podcast is not radio because, firstly, it is on demand, and secondly, it is generally shorter than radio programmes. A podcast lasting more than 20 minutes is usually regarded as poor. A good podcast is typically concise. Podcasts must be designed to be listened to in a variety of situations, as many people listen while driving, doing chores, or taking a break. An interesting point I've noticed while working on podcasts is that they don't follow the same sequence as radio, which often involves voice, music, and voice again in sequence. In podcasts, you have the speaker and sound effects happening simultaneously. This is an exciting feature of podcasts, as they become a medium composed of words and sounds. Note that I didn't say words and music, but words and sounds. This also brings podcasts closer to rock dramas, where sound is used to animate words and discourse, creating rhythm. In podcasts, this same dynamic allows listeners to follow the content with focus.

-We discussed podcasts, which are among the most popular new media, and how they challenge the traditional relationship between orality and writing. In this context, how do you perceive the relationship between orality and writing?

The podcast is a medium where we can still distinguish between the forms of orality and writing. However, social media is the space where orality and writing converge. This shows that, on social media, writing follows the rules of orality. This convergence can often cause misunderstandings and other problems, as I'll explain shortly. These misunderstandings happen because the merging of speaking and writing is a new phenomenon, one we're not yet used to and, therefore, don't know how to handle. Making this situation more complex is the fact that the convergence of speaking and writing occurs in a world now filled with information, so there is also a tendency to feel disoriented by this vast amount of data.

Let me clarify: on social media, we often casually write a comment on a post or a piece of news we've seen. Writing on social media does not involve the same level of reflection as composing a text, an essay, or a letter, for example. It is a much more immediate form of writing, set in the here and now, which constitutes the context of social media interactions. Therefore, writing on social media has a sense of immediacy, similar to the words and conversations we have in the oral dimension of everyday life. However, what is decontextualised is the reading of my comment, because the reader does so afterwards, in a completely different context and at a different time. Reading on social media can happen at any moment; it lacks the immediate presence of writing. Consequently, the risk of misunderstandings on the internet is very high. In

my opinion, these misunderstandings often give rise to conspiracy theories. I will provide some examples: for instance, sometimes I joke with my friends on social media about a particular topic. Those outside the conversation may not realise that it's a joke and may interpret our comments as serious and spread them as truth. We have no absolute control over this process, which is how false myths and conspiracy theories can emerge.

For millennia, the distinction between orality and writing has been a fundamental aspect of all recorded civilisations. There are various theories regarding the difference between orality and writing, but, as far as I am concerned, the difference lies in the way we learn each. We acquire the words of a language from those around us, often through play as children, in the form of nursery rhymes. Orality is thus learned in a relational and environmental context, as Vygotsky also argued. This explains why orality is inherently tied to the here and now. Writing, on the other hand, is entirely different because it is an organised process, learned sequentially. We do not learn it colloquially from friends or parents, in an emotional setting. Typically, we learn writing in school from an authority figure, such as a teacher. It is in this aspect, I believe, that the main difference between orality and writing resides in the manner in which we learn them. While oral tradition is more democratic and egalitarian, writing has historically been hierarchical. For a long time, only the privileged social classes could read and write, but nowadays almost everyone can do so.

-There is another concept that often recurs in this conversation: the concept of medium, which is one of the most common in communication studies. However, we usually take this concept for granted in our work. In my opinion, considering the concept of 'medium' can be helpful both from a methodological perspective and for understanding what new media are, which otherwise risk becoming the 'new always the same' that Adorno discusses in *Minima Moralia*. How do you see the concept of the medium?

We can consider the concept of medium from various perspectives. From one view, a medium is a device, and this is one way to describe it. However, this description is somewhat simplistic because when Marshall McLuhan -who, in my opinion, remains the most significant media theorist and one of the most important thinkers on the relationship between technology and culture in the twentieth century- states that media are extensions of the human being, I believe this is another crucial point to consider. Media allow people to transcend themselves and reach others, but also to expand their abilities, much like other technologies. The difficulty with understanding media and their role is that we live in a culture where technology and culture are seen as two separate worlds. We tend to make the same distinction between technology and culture as we do between matter and spirit. We often believe they are fundamentally different entities with separate paths: technology relates to practice and the material world, while culture pertains to the spiritual realm. My view is that culture is technology and technology is culture. Technology is an integral

part of our culture, just like all the tools integrated into our daily lives. The essence of the medium lies precisely in this coexistence between culture and technology; it is what best links the abstract world of culture with the tangible world of technology, thus rendering technology a cultural phenomenon. If we think of the medium in these terms, every medium becomes an element of our universe. Every culture has a system of media that shapes its worldview and influences how it perceives itself. As Yuri Lotman stated, every culture needs ways to be aware of its own identity, and media are among these methods. Those who view media solely through a technological lens do not fully grasp what McLuhan meant when he said that every medium contains a message and shapes how we interpret that message. Podcasts differ from radio in how they transmit and organise messages. If we wish to move beyond Arnheim, podcasts, like radio, arrange the soundscape to be accessible to the ear, but they do so in a vastly different way. A podcast is much more akin to a library because it allows the listener to choose what to hear. From a particular perspective, it's similar to radio because it consists of sounds and words. We live in a media landscape where some messages must be more prominent to stand out and be noticed. One of the most effective ways messages emerge in this system is through shouting, as seen, for example, in comments or reviews on *TripAdvisor*. Podcasts, by contrast, do not shout; they have a fixed duration; they represent the expression of a single individual. In a sense, they are comparable to songs.

-This prompts us to explore the different meanings of the term 'concept' and how we understand and use the concept of "medium".

One issue with our theoretical and philosophical framework is that we often use very abstract concepts, assuming they always have the same meaning. Firstly, they do not always have the same meaning: as Lotman pointed out, we live in a polysemic culture. My point, which I believe is original, is that what matters is not just the meaning but also how we use words. Pragmatics, an approach in the philosophy of language that emerged from Austin's theories, should also be applied to concepts, in my view. When we use concepts, we need to consider how and what we aim to achieve with them. For instance, the word "medium" is sometimes used to refer to a particular author (Medium according to McLuhan, medium according to Luhmann). In this case, "medium" is merely a quotation. However, there's also a different use of the word-media can be newspapers, television, or radio. Here, we're referring to content, not just the abstract concept of media. This pragmatic perspective on words is accepted in linguistic theory concerning the performativity of words like commands or oaths. What I am trying to convey is that even the use of concepts has performativity; the way we use a concept influences what we say and communicate. There is also a third perspective. Some concepts lack a clear analytical definition but are vital in everyday life. Siegfried Kracauer, writing about friendship, notes that it's challenging to define friendship. Still, it is one of those words passed down through generations and among the most vital

experiences in human life. We understand what friendship is through experience. Even for the word “media”, I do not always need to explain what it is. I know it is something essential to life, used to convey messages.

-Looking to the future, could you share some insights about your latest works?

Currently, I focus more on the practical side of communication than the theoretical one. I am working extensively on podcasts, particularly a project that aims to spread poetry online among young people aged 12 to 18. It's poetry for young people, for kids who aren't used to reading or listening to poetry. The problem I face now is that communicating education is a significant issue in our society. We need to find ways to transmit knowledge to a generation that doesn't read books, since the traditional education system relies on them. How can we reconsider education when books have lost their central role? We must seek answers to this question. Podcasts could be a solution. However, educational institutions tend to be very conservative and often resist this change strongly. My writing and research differ significantly because I address moral and ethical issues. I have written a book on cowardice and am currently working on one about violence. These books approach these concepts not from a purely theoretical perspective, but from a historical viewpoint.

-Thank you indeed, Professor Ortoleva.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

SIGNS OF CREATIVITY: ARTEFACTS, LANGUAGE AND SMART OBJECTS

YARATICILIĞIN İŞARETLERİ: ESERLER, DİL VE AKILLI NESNELER

Giusy GALLO*

Gallo, G. (2025). Signs of creativity: Artefacts, language and smart objects. *Etkileşim*, 16, 405-414.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.9.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Embodied Creativity

The purpose of this paper is to present a series of reflections on the notion of creativity in the context of artificial intelligence (AI). The central argument of this discussion is an attempt to move beyond a simplistic binary perspective on the relationship between technology and human beings: the question of whether AI is creative or not is a contentious one.

When the discussion is reduced to these two positions, the perspective that animates it is a profound anthropocentrism. Whilst the purpose of AI is often considered to be the creation of a machine that simulates the thinking ability of human beings, creativity is widely regarded as an exclusively human capacity. This assertion is arguably valid: *Homo sapiens* are creative. However, to argue this position without fear of contradiction, a single definition of creativity would be required. Instead, creativity manifests across a diverse array of disciplines, including biology, philosophy, literature, neuroscience, sociology and the arts, assuming varied shades and forms.

The following attempt will be to evaluate a different position on creativity and Artificial Intelligence. It is acknowledged that the purpose of this exercise is to raise an issue without offering a solution, a task which requires extensive and in-depth interdisciplinary research. To begin with, it is necessary to consider the broader context.

* Associate Professor/PhD, University of Calabria, Department of Humanities, Calabria, Italy.
giusy.gallo@unical.it, ORCID 0000-0001-6957-0157

Palaeoanthropological research has demonstrated that a fundamental characteristic of human beings is the inclination to voluntarily modify their environment in order to satisfy their needs. This mode of action, which has evolved and consolidated in a cooperative manner, can already be traced back to the construction of the first artefacts.

The emergence of bipedalism as a form of locomotion, i.e. the acquisition of an upright posture, led to the evolution of the skeleton, the liberation of the upper limbs and the development of the brain. The increase in brain size that characterised the genus *Homo* marked the emergence of early forms of social intelligence, as posited by the theory of mind proposed by Premack and Woodruff in their 1978 essay. Within this evolutionary framework, the lowering of the supraglottic vocal tract is posited as a key factor in the emergence and evolution of language, both in terms of its communicative and cognitive functions.

To illustrate this point, one may consider a scenario in which one of one's ancestors was compelled to confront a wild animal in order to protect oneself or one's possessions. The subject has no suitable hunting tools (such tools having not yet been invented) and takes hold of a piece of flint to hurl at the animal, perhaps with the intention of striking it and causing it to retreat. The object, which is to be found in nature, is employed in an unanticipated and inventive manner, most likely because it has the "affordance" of being grasped and then cast aside. In the event that the action produces the desired result, it will be reiterated in analogous situations and by other ancestors until a piece of flint is used to strike an animal, first to wound it, then to kill it. As time passed, the pebble's function became obsolete. Following the accidental discovery of the power of a sharp object, a blade was forged from a block of flint through a series of increasingly rigorous operations.

Despite being presented in a simplified manner and without any assertion of precision, this reconstruction through images demonstrates that our ancestors engaged in specific actions involving the employment of tools, such as cutting, wounding, and killing. This innate inclination towards creativity is among the earliest manifestations of artificiality. The concept encompasses the fabrication of entities that are not found in nature and are the result of human labour. This encompasses not only the earliest tools but also the most recent technological advancements, such as objects whose operation is guided by an algorithm. We are not interested in organising this diverse collection of objects, but rather in focusing immediately on a fundamental issue that is useful for discussing creativity.

The type of artificiality we have referred to is not opposed to naturalness: on the contrary, technological development encourages us to think of a symbiotic relationship between the natural and artificial worlds, identifying the human body as both a stage for change (e.g. clothes, jewellery, tattoos to cover and embellish the body) and a tool for acting on reality (e.g. tools to achieve a goal and produce a result).

In the contemporary context, creativity has been shown to be an adaptive condition that has developed through symbolic practices, both material and linguistic, linked to a purpose. It is at this juncture that the image of our progenitor must be considered. At a certain point, he comes to understand that his actions have consequences in the present moment as well as in the future. It is evident that actions can be considered as a manifestation of creativity, in a manner analogous to the manner in which artefacts embody creativity.

An Early Sign of Creativity

In his *L'Évolution Créatrice*, Henri Bergson delineated the condition of possibility for evolution through the concept of *élan vital*, thereby offering an alternative to the prevailing mechanistic process that had already been established in the wake of Darwin's theory of evolution. The fabrication and variation of artificial tools emerge at the point where Bergson attempts to determine the intelligence of humans and certain animal species, with reference to apes and elephants. While certain animals possess the capacity to produce rudimentary instruments, the instrumentality of humans signifies not only intelligence, but also the interrelation between artefacts and societal transformations. The latter perspective disengages the human being from animal instinctuality, hooks intelligence but does not make it solely responsible for the technological and social revolutions of human beings: "intelligence, considered in what seems to be its original feature, is the faculty of manufacturing artificial objects, especially tools to make tools, and of indefinitely varying the manufacture" (Bergson, 2012). In the practice of artefact making, matter is as important as the ability to imagine the transformation of matter through action:

Now, fabricating consists in carving out the form of an object in matter. (...) In other words, an intelligence which aims at fabricating is an intelligence which never stops at the actual form of things nor regards it as final, but, on the contrary, looks upon all matter as if it were carvable at will. (...) But action, and in particular fabrication (...) makes us consider every actual form of things, even the form of natural things, as artificial and provisional; it makes our thought efface from the object perceived, even though organized and living, the lines that outwardly mark its inward structure; in short, it makes us regard its matter as indifferent to its form. The whole of matter is made to appear to our thought as an immense piece of cloth in which we can cut out what we will and sew it together again as we please (Bergson, 2012).

The creative impulse intertwined with intelligence when it converges in the case of toolmaking and provides for variation, i.e. intentional change, appears to lack an element that, in my opinion, needs to be made explicit. This is the tendency towards novelty, the ephemeral nature of which must be properly weighed. In some ways, one cannot but agree with the view that creativity is about the search for the original and the new (see: Wilson, 2017). In this sense, creativity can only be ascribed to the human species since this faculty is closely connected with the prefiguration of the future, with the planning of

actions with a view to achieving a goal, whereas animals as intelligent as chimpanzees live exclusively in the present. Even more than intelligence and the propensity towards the future, according to biology scholars such as Wilson, it is imagination that makes possible not only the faculty to measure ourselves through time and space, but above all the conception of efforts and outcomes that are as yet unknown and destined to become original.

Beyond a reflection on the ontology of objects and social ontology, the faculty of fabricating artificial tools, therefore not available in nature, in the experience of human beings, is a symbolic practice that - at least in the earliest examples of the Australopithecines - did not require the intervention of language. At the same time, from an evolutionary point of view, language as a form of communication cannot be outlawed: through our combinatory capacity, as human beings, we can create endless chains of words, as Humboldt had already intuited; as social practice, we participate in language games in the Wittgensteinian sense. Language scholars, therefore, are aware that linguistic creativity cannot be investigated exclusively in its manifestations in literary productions: research has been renewed by addressing the creative aspects and uses of language, thus including studies on metaphor and irony. The fruitfulness of this research finds a kind of primogeniture in Noam Chomsky's *Cartesian Linguistics* (1966): human language is defined by the creative uses of language, in the wake of a tradition of thought that ideally includes Descartes and Humboldt. As is well known, the first phase of Chomskyan research linked to classical cognitivism does not consider the role of society or the issue of evolution as decisive. Creativity, therefore, remains confined to a combinatory capacity, a prisoner of syntactic recursiveness.

The question must be posed: does the framework we have established thus far also apply to technological artefacts? The following hypothesis is put forward: that digital artefacts, such as smart objects, are capable of displaying indications of creativity.

Artificial Creativity

Although rooted in human evolution, creativity is interwoven with artificiality. Smart objects represent the contemporary context of technological objects designed and manufactured by humans to satisfy a 2.0 urge or to externalise certain cognitive processes (Novak & Hoffman, 2019, p. 218):

Smart objects are physical devices or assemblages of devices, such as smart lights, smart homes, robot pets, and smart cars. Smart objects also include non-physical services such as those provided by the web service company IFTTT (If-This-Then-That), a virtual assistant such as Amazon Alexa, or an AI computer program such as DeepMind's AlphaGo.

The category of objects is very broad, including algorithmic services and robotic agents: in the modes of use or relationship between human and

non-human agents, the problem of creative interactions arises. This aspect is not a question concentrated in contemporary technology, but has always interested theorists who have investigated the possibility of building a machine that thinks, from Ada Lovelace to Alan Turing (Turing 1948)¹.

Contemporary Artificial Intelligence is interested in creativity as a secondary issue, subordinate to the challenge of building a machine that thinks, i.e. not just a machine with computing capabilities beyond human comprehension, but a machine capable of performing a series of human activities.

The most extensive reflection on creativity in computer science is due to Margaret Boden, who focuses on the existence of three criteria of creativity². According to Boden, creativity is a skill related to novelty, surprise and value. Novelty can be understood both as creation from nothing and as a person's first experience. Value refers to the kind of meaningful use that can be made of it, so the ideas generated must be useful and/or interesting. Finally, surprise concerns the constellation of expectations regarding the product. Boden identifies three distinct forms of creativity: combinatorial, exploratory and transformational. These forms differ from one another in terms of the manner in which psychological processes determine the conception of novelty.

Combinatorial creativity involves the generation of unfamiliar (and interesting) combinations of familiar ideas (...) In exploratory creativity, the existing stylistic rules or conventions are used to generate novel structures (ideas), whose possibility may or may not have been realised before the exploration took place. (...)

Transformational creativity is different, for here the variation is greater, and the stylistic dimension that is being varied is deeper. The resulting change is so marked that the new idea may be difficult to accept, or even to understand (Boden, 2009).

The taxonomy of creativity is also reflected in the language sciences. For instance, combinatorial creativity is inextricably linked to Chomsky's *Cartesian linguistics*, which posits that the creative aspect of language is characterised by human language and analogous to the *ars combinatoria*. Exploratory creativity is predicated on the notion of improvisation and the unanticipated; conversely, transformational creativity involves the modification of the conceptual domain, thereby engendering the emergence of novel and unanticipated ideas.

In consideration of Boden's thesis on creativity, the question of the creative aspects exhibited by smart objects must be revisited.

¹ Lady Ada Lovelace studied Babbage's Analytical Engine in detail and she claimed that "The Analytical Engine has no pretensions to originate anything. It can do whatever we know how to order it to perform", denying any kind of creativity.

² In order to have an overview on creativity and AI, see Margaret Boden (2003) *The creative mind: myths and mechanisms*, and Margaret Boden (2012) *Creativity and Art: Three Roads To Surprise*.

Signs of Creativity in Robotics

The category of smart objects is so broad that it encompasses a wide range of devices, from the simplest to the most sophisticated social robots.

In general, a robot is a physical and material agent that performs actions by manipulating the physical world through effectors, which simulate the functionality of limbs. Robots are equipped with sensors to sense the surroundings in which they are located or move. Robots are generally defined as cooperative agents, insofar as they execute activities that facilitate the achievement of human goals, operating within a context in which human users are present. The robot's ability to function in the world of humans, which is full of unpredictability, is made possible by reinforcement learning (RL).

The world of humans is beginning to be populated by social robots, already used in contexts such as caring for the elderly or people with conditions such as dementia, while the use of robots with waiter functions is becoming more widespread.

A social robot is defined as a three-dimensional object which occupies a physical space and has been designed to interact with people and perform tasks that are typically carried out by humans (or companion animals). This definition supports the notion that the social robot can serve as a substitute and should demonstrate the capacity to respond appropriately to novel situations. This is an implicit acknowledgement of creative behaviour, or indeed, behaviour defined by improvisation, which is challenging to identify within a set of instructions and rules that determine the robot's behaviour. Moreover, the predetermined and repetitive character of the response to the actions of individuals utilising social robots should result in the diminution of elements such as surprise and value, thereby reducing the expectations of the individual, while preserving only the character of the combination of instructions, as mentioned by Boden. In such cases, the principles of surprise and value can be ensured by employing reinforcement learning through subsequent adjustments. Nevertheless, the potential for emulation and prediction of human behaviour, as well as the anticipation of human desire and need, may not necessarily result in enhanced robotic performance. At present, one of the technological possibilities is a modelling of the shared context of action between robotic agent and human being that identifies a kind of joint agent. Thus, the argument of creativity could be posed like this: is the behaviour of the joint agent creative? It is a question of shifting the focus from the individual robotic agent to the relationship between human and artificial agent.

Signs of Creativity in LLM's

In the early stages of research into artificial intelligence as a distinct discipline, the prevailing approach was rooted in a symbolic perspective. A symbolic AI programme is capable of combining and processing symbols (i.e. words and

phrases) to perform the assigned task, as demonstrated by the General Problem Solver (GPS). It is a general observation that such programmes are typically implemented through the utilisation of human language. Indeed, the simulation of human language (and verbal behaviour) has served as the testing ground for AI since its inception with the Dartmouth seminar in 1956. It is also noteworthy to mention experimental forms of proto-chatbots such as Eliza or Parry, which consider language as computation and symbol manipulation, exploiting the principle of recursion. The inherent limitations of these systems are evident. The utilisation of vague semantics and the incorporation of pragmatic elements, such as context-dependent information and the speaker's intentions, renders these artificial systems a rudimentary endeavour in natural language processing.

In the domain of machine learning, research in the field of natural language processing has yielded unexpected results, with applications such as *ChatGPT* and *Bert* or text-to-image generators being notable examples. The applications under discussion are based on linguistic models (Russell & Norvig, 2022, p. 875):

We define a language model as a probability distribution describing the likelihood of Language model any string. Such a model should say that "Do I dare disturb the universe?" has a reasonable probability as a string of English, but "Universe dare the I disturb do?" is extremely unlikely. With a language model, we can predict what words are likely to come next in a text, and thereby suggest completions for an email or text message. We can compute which alterations to a text would make it more probable, and thereby suggest spelling or grammar corrections. With a pair of models, we can compute the most probable translation of a sentence. With some example question/answer pairs as training data, we can compute the most likely answer to a question. So language models are at the heart of a broad range of natural language tasks. The language modeling task itself also serves as a common benchmark to measure progress in language understanding.

Large language models as pre-trained autoregressive models, i.e. natural language processing models, are trained using a large amount of texts, including books, articles, web content and human conversations. Language models such as *GPT-3* and *GPT-4* are designed to generate texts autonomously from prompts and instructions. The ultimate aspiration of language models is the generation of texts that are perceived as analogous to those produced by humans and are comprehensible to them. In conclusion, the objective is to produce written compositions whose authorship is attributed to a human being, as opposed to an algorithm that merely predicts the sequence of words most analogous to those produced by a human author.

The issue of the essence of creativity in LLMs is emerging as a recurrent theme in research, albeit without the establishment of definitive theses. This is primarily due to two factors. Firstly, the rapid progression of these systems. Secondly, the nature of the texts that have been examined to date. The research groups involved in these studies have considered creativity in the con-

text of the generation of narrative texts (see: Mirowski et al., 2023, Yang et al., 2022, Yuan et al., 2022) and their primary focus has been on creative writing (see: Orwig et al., 2024).

The advent of text generation has given rise to a series of inquiries, particularly from the perspectives of semiotics and linguistics, concerning the nature of the generated text. A fundamental question that emerges is the determination of the criteria that would categorize a text as “generated by AI”, thereby delineating its status as a text of artificial origin. It is challenging to interrogate the notion of coherence, and perhaps even more so to challenge cohesion. However, this approach often results in the loss of authorship and intentionality, consequently leading to a diminution of the integrated elements of creativity. These are concepts that necessitate redefinition in order to articulate the creativity of LLMs.

The study of recent literature on the use of LLMs in creative writing begins with a definition of creativity borrowed from computer science and Boden’s research (Franceschelli, Musolesi 2023). By examining the model derived from *ChatGPT* (from version 3, optimised with reinforcement learning and human feedback, to version 4), a study shows that this system can only exhibit combinatorial creativity. The latter, in fact, is not linked to expectations, performance or value, and therefore does not call into question either exploratory or transformative creativity, nor generative language models (LLM) (see: Franceschelli & Musolesi, 2024).

In the field of creative writing, creativity should be bound up with inspiration, which would require intuition, memory, imagination, perception, consciousness (also applies to robots). This raises the question of whether there is a type of creativity that can be attributed to AI, but which still requires humans to manifest itself. As Mitchell (2019) argues, a machine can, in principle, be creative. But creativity means having the ability to understand and judge the artificial artefact generated, whether it is a text, an image or a piece of music. Thus, two issues are relevant: the first concerns the degree and parameters of creativity of texts produced by LLMs; the recognition of creative texts by creative writing experts falls within this research spectrum. The second issue appears to bear a certain resemblance to the Turing test and Searle’s Chinese room experiment: given a text X, do an LLMs and a creative writing expert provide a concordant assessment of it? A research answer to those questions (see: Chakrabarty et al., 2023). To answer the first question, there is a modification to the Torrance Test of Creativity (TTCT) that assesses fluency, flexibility, originality and elaboration - in this protocol, creativity is a process. Instead, the starting point is to modify the protocol so as to assess creativity as a product, by preparing the Torrance Test of Creative Writing (TTCW). The corpus of texts is as follows: 12 stories written by professional authors and 36 stories produced by *ChatGPT*, *GPT4* and *Claude 1.3*. The total of 50 texts were submitted to 10 creative writing experts according to the TTCW-designed pro-

tocol, resulting in 3 ratings for each story. Two relevant issues emerge from the research because they constitute an experimental basis for the idea of creativity proposed in section 3.

The 12 stories written by people pass an average of 84.7% of the tests. Stories 'written' by LLMs pass between 9% and 30% of the tests. This result does not indicate the presence or absence of creativity, but rather points to a possible creative capacity in the future: much will depend on the development of LLMs, considering that at the moment a certain type of creativity - probably combinatorial creativity - is present in these texts generated by an artificial agent.

The question on the evaluation agreement of text X between creative writing experts and LLMs finds a unique result: there is no agreement. This result indicates that the evaluative elements of creativity and creative writing diverge incomparably when the evaluators are human beings and sequences of algorithms.

Open Conclusion

At the beginning of this brief reflection, we raised the issue of creativity in AI, freeing it from the polarisation that can be summarised as follows: AI is creative or AI is not creative. The first point to consider is to clarify what idea of creativity we can adopt. If creativity has a biological and evolutionary matrix, as it does in humans, then we must consider this constraint such as to exclude creativity from AI. Adopting this anthropocentric view closes the debate on creativity. However, it is possible to change perspective. A first attempt has been made by computer scientists who, adopting Boden's criteria, are working on the evaluation of texts generated by AI (and perhaps they should start evaluating the behaviour of social robots that interact with human beings, including those who are fragile and have pathologies): at most, we can glimpse the possibility of combinatory creativity.

The gap between human creativity and combinatory creativity is immeasurable, but it offers us the opportunity to ask ourselves whether it is possible to articulate creativity without using the human lens alone. Perhaps one path for interdisciplinary research could be the comparative study of signs of creativity, seeking to identify the simplest forms to the most sophisticated (human creativity, for example, linguistic creativity, is one example) and also to evaluate the possibility of identifying a difference not of degree but of nature between different types of creativity.

To adopt a different perspective, we need to change the initial question: no longer whether AI is creative, but what signs of creativity it shows.

References

- Bergson H. (2012). *Creative evolution*. Dover Publications.
- Boden, M. (2003). *The creative mind: Myths and mechanisms*. Routledge.
- (2009). Chapter Thirteen. Bardsley, Dutton, & Krausz (eds), in *Creativity: How Does It Work?* in *The idea of creativity*. Leiden. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004174443.i-348.74>.
- (2012). *Creativity and art: Three roads to surprise*. Oxford University Press.
- Chakrabarty, T., Laban, P., Agarwal, D., Muresan, S., & Wu, C. S. (2023). Art or Artifice? Large language models and the false promise of creativity. in *Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. <https://arxiv.org/abs/2309.14556>
- Franceschelli, G., & Musolesi, M. (2024). On the creativity of large language models. *AI & SOCIETY*. <https://arxiv.org/abs/2304.00008>.
- Mirowski, P., Mathewson, K. W., Pittman, J., & Evans, R. (2023). Co-writing screenplays and theatre scripts with language models: evaluation by industry professionals. in *Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human factors in Computing Systems*. <https://doi.org/10.1145/3544548.3581225>
- Novak, T. P. & Hoffman, D. L. (2019), Relationship journeys in the internet of things: A new framework for understanding interactions between consumers and smart objects. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 47(2), 216-237.
- Orwig, W. Edenbaum, E. R., Greene, J. D., & Schacter, D. L. (2024). The language of creativity: Evidence from humans and large language models. *Journal of Creative Behavior*, 58(1), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jocb.636>
- Russell, S., & Norvig, P. (2022). *Artificial intelligence. A modern approach*. Pearson.
- Wilson, E. O. (2017). *The Origins of creativity*. Liveright.
- Yang, K., Tian, Y, Peng, N., & Klein, D. (2022). Re3: Generating longer stories with recursive reprompting and revision". in *Proceedings of the 2022 Conference on Empirical Methods in NLP* <https://arxiv.org/abs/2210.06774>
- Yuan, A., Coenen, A., Reif, E., & Ippolito, D. (2022). Wordcraft: Story writing with large language models". in *Proceedings of the 27th International Conference on Intelligent User Interfaces* <https://doi.org/10.1145/3490099.3511105>

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

MEDIA AND COMMUNICATION STUDIES IN THE DIGITAL AGE: INSIGHTS FROM THE 12TH INTERNATIONAL COMMUNICATION DAYS SYMPOSIUM

DİJİTAL ÇAĞDA MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI: 12. ULUSLARARASI İLETİŞİM GÜNLERİ SEMPOZYUMUNDAN DEĞERLENDİRMELER

Özge UĞURLU AKBAŞ*

Uğurlu Akbaş, Ö. (2025). Media and communication studies in the digital age: Insights from the 12th International Communication Days Symposium. *Etkileşim*, 16, 415-420.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.9.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

The *International Communication Days (İFİG)*, which have been held regularly for twelve years and have become a well-established tradition, stand out as one of the most significant academic contributions of the Üsküdar University Faculty of Communication to the field. Shaped around diverse, contemporary, and critical themes in communication studies, the symposium embodies all the characteristics of an institutionalised scientific event, drawing attention with its consistent contributions to the discipline. At this point, the symposium has evolved beyond being solely an initiative of the Üsküdar University Faculty of Communication, becoming a well-established platform that enriches the international agenda of communication studies. Through its annually determined main themes, *İFİG* not only addresses the communication discipline but also provides a multidimensional forum that touches upon various fields of the social sciences, including sociology, psychology, political science, and cultural studies, thereby fostering interdisciplinary academic dialogue. Regularly organising academic events holds critical importance for the dissemination of scientific knowledge and the institutionalisation of academic communities. In this respect, *İFİG*, with its continuity, should be regarded as a platform that ensures the circulation of knowledge in the field of communication, strengthens the identity of the academic community, and guides the future of the discipline.

İFİG 2025 was held in Baku between 14 and 16 May in collaboration with Baku State University under the main theme '*Media and Communication Studies in the Digital Age*'. The symposium featured a total of 51 sessions, including

* Associate Professor/Phd, Üsküdar University, Faculty of Communication, İstanbul, Türkiye.
ozge.ugurlu@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2220-1757

19 in-person and 32 online panels, during which 285 papers were presented in Turkish, Azerbaijani, and English. In this regard, the event provided a platform for academic production across various languages and also served as a meeting point for international participants from different backgrounds.

The sessions hosted by Baku State University addressed a wide range of topics at the core of contemporary communication studies. These included discussions on media–society relations in the digital age, changing advertising and marketing strategies, artificial intelligence and visual culture, social media and emerging paradoxes in education, as well as journalism history and digital archiving. In this way, the symposium provided a rich forum that contributed to the field at both theoretical and practical levels.

The online sessions, conducted via the Zoom platform, also covered a broad spectrum of contemporary communication research. Topics ranged from digital media, social movements, and identity debates to marketing communication, consumer behaviour, and the creative industries; from art, culture, and game studies; and from artificial intelligence, media strategies, and issues of ethics and security to digital transformation and emerging trends (IFiG 2025 Symposium Program). In this manner, the online sessions facilitated conversations about both theoretical and practical research, while also strengthening the symposium's overall integrative character.

On the morning of the second day of the *12th International Communication Days / Media and Communication Studies in the Digital Age Symposium*, visits were made to the graves of National Leader Heydar Aliyev, Hasan Bey Zardabi, and Uzeyir Hajibeyov. The Alley of Honour (Fəxri Xiyaban) is a public cemetery and memorial where politicians and pioneering figures are laid to rest. This site is significant and is traditionally visited before major events. Not only was this visit a matter of protocol, but it also reflected the value Azerbaijani culture places on history and leading figures. The annual tradition, where students and faculty members from the Communication Faculty visit the grave of Hasan Bey Zardabi, who is recognised as the founder of modern Azerbaijani journalism and theatre, illustrates how historical continuity and cultural memory in the field of communication are actively preserved. This practice exemplifies the significance of honouring and remembering influential figures in the discipline.

The opening ceremony, held in the Main Assembly Hall of Baku State University, began with a moment of silence followed by the national anthems of both countries and continued with opening speeches. These were delivered by Prof. Dr Elçin Babayev, Rector of Baku State University; Prof. Dr Nazife Güngör, Rector of Üsküdar University; Əhməd İsmayilov, Director of the Media Development Agency of the Republic of Azerbaijan; and Rəşad Məcid, President of the Press Council of Azerbaijan. In addition, prominent figures such as Prof. Dr Rövşan Məmmədov, Prof. Dr Cahangir Məmmədli, Prof. Dr Qulu Məhərrəmli, and Prof. Dr Vüqar Rəhimzadə from Baku State University; Mir

Şahin Aghayev from Real TV; and Naziq Məmmədli from the Media Development Agency of Azerbaijan also addressed the audience (Ayhan, 2025). The speeches emphasised the strengthening of academic cooperation between Türkiye and Azerbaijan and the importance attached to current debates in the field of communication, thereby highlighting the international character of the symposium and its potential for significant scientific contributions. This focus demonstrated that the symposium plays a dual role, functioning both as a scientific event and as a platform that deepens the academic and cultural relationships between the two countries.

The Main Assembly Hall of Baku State University, with its historical character and impressive atmosphere, was framed as a meeting point of history, art, and academia. Following the opening speeches, the melodies of Azerbaijani music resonating in the hall reminded the audience of the universality of music. They evoked a deep sense of the cultural commonality shared by Turkish and Azerbaijani societies. The resonance of this shared memory between the two brother nations was frequently highlighted in the opening remarks. Moreover, the speeches drew attention to the coincidence of Azerbaijan's Year of the Constitution and Sovereignty with the 150th anniversary of the national press, emphasising the long-standing history of Azerbaijani journalism, the importance of press freedom, and the necessity of upholding ethical, truthful, and responsible journalism despite the transformative power of the digital age.

Following the opening speeches, the keynote session featured Prof. Dr Aysel Aziz and Prof. Dr Nilüfer Timisi, who engaged participants in an interactive discussion on current issues in the field of communication. In her talk titled 'Communication Education and Accreditation', Prof. Dr Aziz from Istanbul Yeni Yüzyıl University addressed the quality of communication education and the importance of accreditation processes. Prof. Dr Timisi, from Istanbul University, examined the social impacts of the digital age and transformations related to artificial intelligence and journalism in her presentation titled 'New Social Dynamics in the Digital Age: Knowledge, Information, and the Subject'. This session was noteworthy for shedding light on both the institutional dimension of communication education and the new social dynamics brought about by digitalisation.

Prof. Dr Aysel Aziz began her speech by underlining the importance of cooperation between Üsküdar University and Baku State University and emphasising the symposium's value in fostering knowledge exchange and face-to-face academic interaction. She then focused on generative artificial intelligence, noting that AI has evolved beyond merely collecting data to become a system capable of producing information based on user commands. Highlighting its role in accreditation processes, Aziz argued that universities should integrate AI technologies into mechanisms such as data analysis, student satisfaction surveys, and alumni tracking systems. However, she stressed that simply of-

fering AI-related courses would not be sufficient; the academic staff delivering them must also receive specialised AI training. Furthermore, Aziz pointed out that personalised AI-supported learning systems could present significant opportunities, particularly for students with disabilities and emphasised the need to support such initiatives. This comprehensive assessment provided an important framework that drew attention to the transformative potential of AI in higher education.

Prof. Dr Nilüfer Timisi delivered a comprehensive assessment of how knowledge, subjectivity, and power structures are being transformed under the influence of digitalisation and artificial intelligence. Beginning her talk by distinguishing between the technical and the technological, Timisi emphasised that communication technologies should be understood not only as instrumental tools but also as phenomena with socioscientific dimensions. She argued that the social sciences must remain faithful to their own unique methodologies, a stance she considered crucial for addressing potential societal and ethical risks in the future. Drawing attention to the processes of digital identity formation emerging through social media, Timisi recalled the paradigm shifts that have taken place in the field of communication since the 1990s, noting that individuals increasingly maintain their social relations through digital platforms. In this context, she highlighted how 'visibility' has become a dominant practice in everyday life. She argued that the transformation of the subject into a digital entity has produced new forms of exploitation within the framework of global inequalities. Referring to this new order as '*cloud slave colonialism*', Timisi underlined that such forms of exploitation are perpetuated by users' own consent and voluntary participation. This critical perspective makes a significant theoretical contribution to scrutinising the practices of visibility, power, and subjectivity in the digital age.

The reflections of Prof. Dr Aysel Aziz on the transformative role of artificial intelligence in communication education and accreditation processes, together with Prof. Dr Nilüfer Timisi's critical perspective on subjectivity, identity, and power structures in the digital age, provided the opening session with a strong theoretical framework. Both contributions addressed the opportunities and risks currently confronting the discipline of communication from different angles, thereby establishing a rich theoretical background for the papers to be presented in the following scientific sessions.

On the third day of the *12th International Communication Days / Media and Communication Studies in the Digital Age Symposium*, the closing session was held in Room 511 of the 2nd Educational Building at Baku State University. Attended by academics from various Turkish and Azerbaijani universities, the session summarised the themes discussed throughout the symposium and offered a multidimensional evaluation of the digitalising communication landscape. At the end of the session, Prof. Dr Nazife Güngör, Rector of Üsküdar University; Prof. Dr Aysel Aziz, from Istanbul Yeni Yüzyıl University; and Prof.

Dr Vugar Aliyev, Dean of the Faculty of Journalism at Baku State University, presented certificates of participation to the speakers.

The hospitality of the academic staff at the host institution, the Faculty of Journalism at Baku State University, and the warm and attentive attitude of the student volunteers throughout the event stood out as a valuable hands-on learning experience in which theoretical knowledge was successfully put into practice.

In addition to these aspects, the symposium received broad coverage in the Azerbaijani press. Leading newspapers such as *525th Newspaper*, *Baku News*, *People's Newspaper*, and *İki Sahil* published extensive reports on the event. At the same time, the online news platform *report.az* also shared detailed content about the symposium (*Haber Üsküdar*). This visibility demonstrates that the symposium extended beyond the academic community, generating a notable impact on the broader public sphere.

General Assessment and Future Directions

With its twelve-year history, the *International Communication Days* has become an institutionalised academic event, and the 2025 programme held in Baku provided significant contributions to the discipline of communication at both scientific and cultural levels. The sessions, which discussed the various dimensions of digital transformation in communication, enabled the development of new perspectives on current issues in the field. The strong academic collaboration established between universities in Türkiye and Azerbaijan reinforced the international character of the symposium, while the active contributions of students highlighted its educational dimension. In addition, its broad coverage in the Azerbaijani press ensured that the symposium gained visibility not only within academic circles but also in the broader public sphere.

Overall, the *12th International Communication Days* once again demonstrated its value as a platform that continues to contribute to communication research in the digital age, sheds light on the future of the field and encourages academic production. As a sign of this continuity, the *13th International Communication Days* will be held on 13–15 May 2026 in Nicosia, in collaboration with the Faculty of Communication at Near East University, under the theme '*Artificial Intelligence in Communication: Theory and Practice*'. In this way, the event will maintain its institutionalised character and continue to serve as a focal point for contemporary debates in the communication discipline.

References

- Ayhan, K. (2025, 15 Mayıs). 12. Uluslararası İletişim Günleri'nin 2. günü Açılış Oturumuyla başladı. *Haber Üsküdar*. Retrieved September, 3, 2025, <https://haberusku-dar.com/12-uluslararasi-iletisim-gunlerinin-2-gunu-acilis-oturumuyla-basladi>.

Haber Üsküdar. (2025, 16 Mayıs). İFİG Sempozyumu Azerbaycan medyasında. Retrieved September, 3, 2025, <https://haberuskudar.com/İFİG-sempozyumu-azerbaycan-medyasinda>.

İFİG 2025 Symposium Program (2025). 29 Ağustos 2025 <https://İFİG.uskudar.edu.tr/uploads/content/files/2025-İFİG-program.pdf>

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

NEWPATH SYMPOSIUM EVALUATION: ARTIFICIAL INTELLIGENCE, COMMUNICATION, AND SOCIETY

'NEWPATH SEMPOZYUMU' DEĞERLENDİRMESİ: YAPAY ZEKÂ, İLETİŞİM VE TOPLUM

Semih EKEN*

Eken, S. (2025). Newpath Symposium evaluation: Artificial intelligence, communication, and society. *Etkileşim*, 16, 421-426.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.9.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Artificial intelligence is the new 'big thing' in the digital age. It is slowly changing the basic ways we interact with one another, construct culture, and communicate with society. While smart technologies may help people make better decisions, they also make it harder to hold people accountable. Personalisation offers a sense of control, but it might also limit the public sphere. Data-driven models make it easier for everyone to create knowledge, but they also run the risk of concentrating data ownership in the hands of a few entities.

A practical perspective clarifies what is at stake in all of this. As Deleuze (1992) asserts, "enclosures are moulds, distinct castings, but controls are a modulation, like a self-deforming cast that will continuously change from one moment to the other" (Deleuze, 1992: 4). In communication studies, this implies that design and institutional decisions consistently recalibrate visibility, initiative, tempo, and accountability. From this angle, the *NEWPATH* symposium addressed AI not merely as a parade of tools but as an array of variables that produce public value, distribute risk, and allocate responsibility.

While the outcome suggests an easy evaluation for AI in communication – quicker and more subdued – it remains unclear who initiated the interaction and who withdrew from it. *NEWPATH* approached this unique development as a key element, encouraging researchers to investigate not just the efficacy of AI but also its beneficiaries, associated costs, and the requisite institutional frameworks.

*Research Assistant, Üsküdar University, Faculty of Communication, İstanbul, Türkiye.
semih.eken@uskudar.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4910-9493>

The primary focus of the symposium was “Artificial Intelligence: Technological, Social, and Cultural Ties”, jointly organised by Üsküdar University and the University of Trás-os-Montes and Alto Douro (UTAD) on March 6-7, 2025. Over the course of two days, 33 papers were presented across 6 sessions, with 52 scholars from 27 universities and nine different countries engaging in the discussions. The programme addressed several diverse topics, including algorithmic mediation, the construction of social realities, digital labour, creativity, and ethics; representation and identity; accessibility and assistive technologies; data literacy and personalisation practices; as well as the future of data in culture and the marketplace.

Building on this idea, the opening session – moderated by Assoc. Prof. Bahar Muratoğlu Pehlivan – framed AI as a long-term change in the way people connect, not just a set of temporary utilities. Üsküdar University’s Rector, Prof. Nazife Güngör, emphasised the need to re-evaluate communication concepts in light of AI-mediated interactions, highlighting the shift from computer-based systems to AI-based systems, and stressed that the discipline must adapt its theoretical terminology accordingly. Pro-Rector for Culture and Documentation Services, Prof. Daniela Fonseca from UTAD, addressed the evolving dynamics of digital communication, wherein video formats, webinars, and continuous visual stimulation normalise hyperpersonalised messaging, posing a critical inquiry for the ensuing two days: “How do we ascertain the authenticity and value of personalised experiences?”

Prof. Susana Fontes termed AI as a transformative force that presents true potential, while also creating ethical, social, and technological dilemmas that demand thorough discussion, critique, and knowledge exchange. Prof. Süleyman İrvan emphasised the public interest dimension of these discussions, contending that the goal extends beyond just cataloguing risks or advantages. At the same time, he emphasised that it is essential to understand how we can implement AI tools for the common benefit of journalism, media, and communication professions. Assoc. Prof. Orquídea Ribeiro grounded the symposium within UTAD’s extensive research framework, underscoring the interdisciplinary collaboration among media, society, literacy, arts, and digital technologies, while highlighting the institutional consistency needed for the ongoing studies.

On the first day of the symposium, during the first keynote session moderated by Assoc. Prof. Fábio Ribeiro of UTAD and Helena Sousa, President of the Portuguese Regulatory Authority for the Media, addressed AI in journalism predominantly as a question of governance and public trust. Sousa stressed that the utilisation of AI in newsrooms should be transparent to audiences through open disclosure and auditable procedures. In this framework, the author highlighted two accepted benchmarks in the domain: “The 2023 Paris Charter on AI in Journalism by Reporters Without Borders” and “The Council of Europe’s 2023 Guidelines on the Responsible Implementation of AI Sys-

tems in Journalism". Both studies reflect transparency, editorial autonomy, and accountability in practical standards for everyday implementation. Sousa further cautioned that no governance can prosper if its fundamental data are of inferior quality. Provenance, standards, and methodological rigour, therefore, become integral to accountability, not an afterthought.

As the second keynote in the same session, Prof. Halil Nalçaoğlu considered AI as a revolution of epistemic practice, contending that artificial intelligence is modifying the production of knowledge and the construction of meaning in communication disciplines. The argument is situated within a larger philosophical discussion about truth, particularly in an era when the validity of overarching narratives is being questioned. This discussion draws on Nietzsche's exploration of whether truth is a fixed endpoint or a tool that serves specific social purposes within a historical context. Prof. Nalçaoğlu continued by stating that AI's method of knowledge generation signifies a fundamental divergence from previous philosophical systems, hence establishing new challenges for media and communication studies that must consider model logics, data provenance, and evolving standards of validity.

On the second day of the symposium, during the second keynote session – moderated by Prof. Gül Esra Atalay – Prof. Raquel Recuero scrutinised artificial intelligence in the context of platform politics and attention economics. The presentation described social media companies as fundamental infrastructure that integrates various services, centralises communication, and shapes public discourse through data collection and ranking. The study highlighted this concentration of power during the pandemic, when daily communication moved online and reliance on platform infrastructures intensified. In Brazil, roughly 80% of the population increasingly relies on social media for news, heightening the potential of polarisation when recommender algorithms exclude content deemed undesirable for users.

After the first keynote session, the first symposium session, chaired by Dr. Sinan Aşçı of Dublin City University and titled "Algorithmic Mediation and the Construction of Social Realities", shifted the discussion axis from governance and epistemology to the quotidian aspects of algorithmic existence. During the session, Aline Veronize and Alexandra Figueira examined how platforms co-produce social representations. Valdonė Rudenkienė addressed the responsibilities of media organisations in safeguarding trust in an AI-dominated environment. Enes Akdağ and Necati Alp Çelebi analysed how parental control applications and AI plugins stand out as a new form of parental violation of a minor's sensitive data. Yağmur Tanrıverdi mapped public sentiment toward generative models in the film industry through *YouTube* comment cultures. Gamze Gül Örgaç explained how AI reorganises the influencer ecosystem across advertising, content, and engagement. These contributions rendered the politics of visibility tangible. Algorithms do more than recommend; they reallocate attention, redefine authority, and reconfigure the boundaries of

trust across institutional, familial, and creative spheres, which reflects the tensions raised in the opening session and keynotes.

The second session, titled “AI and the Evolution of Digital Labour, Creativity, and Ethics”, was chaired by Assoc. Prof. Orquídea Ribeiro (UTAD) and combined creative activity with production conditions within a unified analytical frame. Yaren Demirel and Neslihan Erdem explored the collaboration between humans and AI in influencer work, utilising psychophysiological measures. Sibel Gök and İsmail Erim Gülaçtı examined the ethical and aesthetic transformation of art with the aid of AI. Artür Vahe Karapekmez and İsmail Erim Gülaçtı investigated the relationship between AI-generated art and digital inequalities. Duygu Yaprakçı and İsmail Erim Gülaçtı analysed moving images supported by AI in advertising and audience reception. David M. Berry and Merve Güven Özkerim proposed an alternative framework for artistic creativity through the Plantoid case. The session indicated that AI does not merely add to creativity; it reorganises labour, evaluation and distribution, which moves ethical inquiry from retrospective compliance to the design of workflows.

The third session, titled “AI, Gender, and Digital Culture: Representation, Identity, and Communication”, was chaired by Assoc. Prof. Bilge Şenyüz from Marmara University redirected the discussion from newsroom governance and epistemological questions to the micropolitics of online identity. The session featured Dilek Evirgen’s analysis of *ChatGPT*’s interpretations of gender roles using photos labelled with professions, questioning whether automation subtly perpetuates traditional hierarchies. Enes Akdağ and Necati Alp Çelebi analysed digisexual experiences within an interdisciplinary framework. Özgün Arda Kuş and Asena Irmak Yavuz investigated the ambiguity around designations such as #ad, #sponsorship, and #collab, as well as the culture of apprehension that this uncertainty engenders for prosumers overall. Orquídea Moreira Ribeiro presented cultural heritage as a metaverse experience rather than solely digitalisation. Zindan Çakıcı and Neslihan Bulur studied *OpenAI*’s engagement on *TikTok* as an illustration of platform-native public communication. The session concluded that, in the context of AI, representation operates as a dynamic construct, shaped by prompts, platform designations, and policy defaults, thereby presenting the responsibility, clarity, and context essential for further studies.

Chaired by Prof. Rute Bastardo of UTAD, the fourth session was titled “AI and Society: Influence, Perception, and the Digital Future”. The session returned the discussion to institutions and public life. The session redirected the conversation towards institutions and their role in public life. In this context, Süleyman İrvan investigated the perspectives of journalism students on artificial intelligence. Ecem Ergül, Aysun Eyrek, and Esra Pelin Güregen Dereboyu examined conversational memory in interactions between humans and chatbots. Fábio Ribeiro, João Pedro Baptista, Concha Perez-Curiel, and Dan-

ielia Fonseca examined post-truth algorithms, deception, and the emergence of digital neopopulism. Özge Uğurlu re-evaluated the impact of influencers via de-influencing and its ramifications for consumer awareness. Fábio Ribeiro and João Pedro Baptista conducted a survey of AI-related news in Portuguese online media. Luís Pereira evaluated essential digital skills in higher education. Georgeta Drula delineated the evolving roles, connections, and workflows inside newsrooms. The session's theme was almost evident: AI today functions as an institutional practice inside education, media, and consumer culture, necessitating that literacy, capacity building, and accountable design be prioritised in any meaningful response.

The fifth session, "AI, Communication, and Accessibility" – chaired by Associate Professor Derya Gül Ünlü from Istanbul University – integrated design practice, teaching, and newsroom procedures into a unified framework. Bahşende Çoban Azizoğlu and Özgül Dağlı investigated the role of advertising in facilitating the connection between sustainability objectives and the implementation of AI. Semih Eken and Mustafa Ekim Atay conducted a comparative analysis of "Apple's VoiceOver" and "Android's TalkBack" to assess the impact of AI-enhanced screen readers on accessibility for individuals with visual impairments. Gözde Büklüm demonstrated the application of AI to deliver structured feedback in interpretation training, thereby reconceptualising assessment as an ongoing learning cycle. Maria Pia Ester Cristaldi tackled the linguistic disparity that arises when AI systems facilitate communication across communities with disparate language resources. Dilruba Çatalbaş and Ceren Saran examined the implementation of AI technologies in Turkish newsrooms, emphasising the experiences and attitudes that influence whether integration remains experimental or evolves into standard practice.

The sixth and final session, titled "AI and the Future of Data: Risks, Literacy, and Cultural Shifts", was chaired by Marisa Mourão (UTAD) and addressed topics including sustainability, literacy, cultural norms, personalisation, and market practices. Hafize Nurgül Durmuş Şenyapar analysed artificial intelligence in relation to sustainable development, stressing risks, problems, and policy solutions for societal benefit. Elif Posos Devrani and İrem Dölen presented an enhanced educational framework for media literacy in the era of AI. Sara Pascoal and Rosa Mesquita investigated how robots and LLMs (Large Language Models) prompt a reconfiguration of cultural and social norms. Paulo Couraceiro and Miguel Paisana examined algorithmic personalisation in the changing trajectories of news consumption in Portugal. The session reached a pragmatic conclusion. Data serves as an institutional capability rather than an unbiased asset. The sustainable utilisation of AI relies on the formulation of policies, the enhancement of literacy, cultural reflexivity, and the simultaneous development of market incentives.

The closing session marked the conclusion of the programme, which had spanned two days, featured three keynote speeches, and included six sessions

with thirty-three presented papers. Üsküdar University's Rector, Prof. Nazife Güngör, regarded the event as scientifically valuable and remarked that its debate on opportunities and risks will inform future research efforts. Prof. Marlene Loureiro from UTAD emphasised the significance of international and interdisciplinary collaboration, stating that the symposium offered new enquiries and opportunities. Assoc. Prof. Bahar Muratoğlu Pehlivan highlighted that the programme addressed the social, technological, and cultural aspects of AI and expressed a desire to maintain this partnership. Assoc. Prof. Fábio Ribeiro characterised the event as the start of a continuous interdisciplinary academic collaboration. Prof. Gül Esra Atalay expressed appreciation to the organising teams and acknowledged the international aspect, highlighting involvement from nine nations and twenty-seven universities.

References

- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3-7. <http://www.jstor.org/stable/778828>
- Haber Üsküdar. (2025, March 6). *Yapay zekâ temalı uluslararası NEWPATH Sempozyumu başladı*. Retrieved from <https://haberuskudar.com/yapay-zeka-temali-uluslararasi-newpath-sempozyumu-basladi>
- Üsküdar University. (2025). *NEWPATH symposium: New paradigms in communication technologies and humanity*. Retrieved from <https://newpath.uskudar.edu.tr/>

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

ARCHIVES, AESTHETICS, AND ALTERITY: EVALUATING THE NEGOTIATING THE REVOLT CONFERENCE IN PRAGUE

ARŞİVLER, ESTETİK VE ÖTEKİLİK: PRAG'DAKİ İSYANI MÜZAKERE ETMEK
KONFERANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Hüseyin SERBES*

Serbes, H. (2025). Archives, aesthetics, and alterity: Evaluating the Negotiating the Revolt Conference in Prague. *Etkileşim*, 16, 427-433.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.9.16.xxx>

This study complies with research and publication ethics

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

The notion of subculture has been significant in cultural and communication studies. While it often emphasized oppositions between mainstream and alternative formations, the scene framework (Šima & Michela, 2020, pp. 5-6) offers a more fluid and localized approach to cultural participation and identity. Despite this shift, the subcultural approach remains valuable for understanding cultural practices like punk that exist outside formal institutions. Cultural studies' marginal position within academia (Serbes, 2025, p. 180) has allowed subcultural research to explore resistance, communication, and cultural production beyond institutionalized norms.

The *Negotiating the Revolt Conference*, held in Prague from 16-18 May 2025, offered an opportunity to explore punk's communicative, political, and aesthetic relevance in post-socialist societies. Hosted by the Institute of Czech History at Charles University and organized with the Punk Scholars Network, the event gathered punk communities, scholars, artists, and musicians in a repurposed industrial venue. The program featured panel discussions, film screenings, archival exhibitions, and memory walks, reflecting punk's role in resistance, imagination, and daily life. This paper evaluates the conference from a communication studies perspective, focusing on how punk contributes to cultural memory and resistance.

Day One: Populism, Protest Memory, and Sonic Dissent

The first day began with a public debate, *"Studying Populism through Cultural Inquiry"*, moderated by Ondşej Daniel. The session featured Finn Smith (Univer-

* PhD, Gebze Technical University & Ministry of National Education, Kocaeli, Türkiye.
hserbes@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7913-6178

sity of St Andrews), Petr Gibas (Masaryk University), and Martin Šorm (Czech Academy of Sciences). Following the debate, participants joined a memory walk, "*Tracing the Memory of Protests Against the IMF and World Bank Meeting in September 2000 in Prague*", organized by the Centre for the Study of Popular Culture and led by Ondřej Daniel, Tomáš Kavka, and Jiří Andrs. The walk, starting from the Eternia venue, retraced sites linked to the 2000 alter-globalization protests.

In the evening, the program moved to Klub 007 Strahov, a key venue in Prague's underground music scene. The concert featured performances by MDC, a politically charged hardcore punk band from the U.S., and BARACKCA, a Hungarian punk-hardcore band known for their critical lyrics and energetic shows.

Day Two: Post-Socialist Pasts, Gendered Spaces, and Subcultural Continuities

In the evening, the program transitioned to an exhibition and book launch featuring visual artist Stanislav Grežďo and historian Miroslav Michela, whose collaborative project documented Czech subcultural memory through zines, posters, and protest imagery. The day concluded with a concert at Subzero Club, located inside the Eternia complex, where bands such as Chorobopop, Zuby nehty, Lidské zdroje, Marcel, and Davová psychóza performed. A punk DJ set followed, emphasizing not only continuity with the past but the creation of new spaces for affective and sonic community. Together, the day's events emphasized the durability of punk's cultural infrastructure, as well as its capacity to challenge hegemonic narratives from below. The second day of the conference opened with addresses from Miroslav Michela, Ondřej Daniel, and Karolína Válová, emphasizing the need to approach punk as a historical lens for examining social transformation. Panels throughout the day explored punk's connection to post-socialist memory, aesthetics, and political expression.

The first session, chaired by Ondřej Daniel, examined punk's intersection with modernity in Ireland, post-punk in Soviet cinema, and civil society in 1980s Slovenia. These discussions framed punk as both a reflection of systemic rupture and a mode of cultural expression during transitions. In the second panel, Viktória Taskovics and Liutauras Kraniauskas focused on historical discourse and continuity in Hungarian punk, while Daniel revisited Czech punk's role in antifascist activism, challenging binary resistance frameworks (Daniel, 2020, p. 64).

Afternoon sessions shifted to feminist interventions and body politics. Pavla Jonssonová, Marie Arleth Skov, and Jennifer Ramme highlighted gender

dynamics in punk, showing how it has both marginalized and empowered voices. A panel on semiotics and nationalism, featuring Marta Haiduchok's study of anarchist-nationalist expressions at a Ukrainian music festival and Miklós Mitrovis's work on Hungarian media during regime change, illustrated punk's negotiation of public visibility under different political climates.

The evening featured an exhibition and book launch by Stanislav Grežďo and Miroslav Michela, documenting Czech subcultural memory through zines and protest imagery. The day concluded with a concert at Subzero Club inside Eternia, where bands like Chorobopop, Zuby nehty, Lidské zdroje, Marcel, and Davová psychóza performed, followed by a DJ set. The day highlighted punk's cultural resilience and its challenge to hegemonic narratives.

Day Three: Socialist Afterlives, Peripheral Archives, and Transnational Punk Memory

The third day featured a packed schedule of panels on punk's temporal, spatial, and aesthetic dimensions. The morning session, chaired by Marie Arleth Skov, began with Pdraig Parkhurst's analysis of *Die Skeptiker* in East Germany, followed by Matthew Worley's exploration of punk in Thatcherite Britain and Adam Rubczak's examination of late socialist Polish punk aesthetics. The second panel, chaired by Stan Erraught, focused on punk's relationship with urban space, with Xawery Stańczyk discussing politicization in Poland, István Sántha's ethnography of anarchist punks in Budapest, and Pavel Šuška's geographic analysis of postsocialist racism.

In the afternoon, chaired by Martina Napolitano, Sławomir Kuźnicki critiqued angry masculinity in *Idles'* lyrics, while Brigitta Davidjants examined the evolution of Estonian punk. A regional panel, chaired by Davidjants, covered punk in Tito-era Yugoslavia, Egor Letov's Siberian punk legacy, and the melancholic significance of the final generation of Soviet punks, discussed by Jānis Daugavietis.

A highlight was the roundtable with Luk Haas, Martin Valášek, and Tamás Rupaszov, moderated by Radim Kopáč. Haas, known for documenting overlooked punk scenes, shared insights from his 1989 visit to Istanbul and engagement with Türkiye's punk scene, including the first underground scene report in *Maximum Rocknroll* and the compilation *Sevdasız Hayat Ölümdür*. As Haas has noted in *Profane Existence*, his archival methodology is rooted in mobility and the desire to connect with new communities and bands in overlooked regions (Haas, 2012). This approach has allowed him to narrate punk histories from areas often absent in Western-centric narratives (Serbes, 2024, p. 174). The day concluded with the documentary *Garáže* by Tomáš Bulánek, followed by a DJ session.

Day Four: Fanzine Archives, Subcultural Embodiment, and Translocal Struggles

The final day focused on punk's archival, aesthetic, and social dimensions, with an emphasis on underground documentation and DIY networks. The morning panel, chaired by Martina Vuksan, highlighted fanzines as tools of historical preservation and political commentary. Jonáš Jánsky examined *Podzemák*, a Slovak fanzine, as both a cultural mediator and political chronicle. Aušra Kairaitytė-Užupė discussed the Lithuanian fanzine *KNK* in the 1990s, and Mateusz Flont analyzed the Polish fanzine *QQRyQ* within the self-publishing framework.

The second panel, chaired by Selin Yağcı, explored subcultural performance and political representation. Aldis Gedutis analyzed *A Clockwork Orange* through the lens of the Sex Pistols, while Hüseyin Serbes examined Türkiye's Istanbul-based punk scene, focusing on zines, sonic resistance, and spatial negotiations. Rebecca Carr discussed punk embodiment and gendered visibility in *Summer of Sam*.

The closing panel, chaired by Ondřej Daniel, returned to the themes of memory, legitimacy, and continuity. Alexandra Karamoutsiou highlighted female voices in Thessaloniki's DIY music network, Marianna Lucarini reflected on punk as retro, and Selin Yağcı compared punk scenes in Ankara and Madrid. Balázs Apor analyzed the revival of punk in Hungary. These discussions echoed Císař and Koubek's (2012) insight that punk, while referred to as a "scene," often functions through fragmented forms of symbolic affiliation and localized struggle. The day concluded with reflections and exchanges of zines and playlists, reaffirming punk's role in ongoing cultural critique and translocal solidarity.

Subcultural Memory and the Archive Turn

A significant thread running through the conference was the sustained focus on punk as a site of memory, shaped by grassroots archival practices and alternative infrastructures of documentation. One of the defining features of the conference was its attention to punk's role in shaping collective memory through non-institutional means. Many presentations moved beyond treating punk as a musical or stylistic form, instead examining how subcultural actors produce and preserve knowledge through ephemeral media. Fanzines, protest leaflets, cassette covers, and self-published newsletters were explored as forms of "archives from below," grounded in dissent and local specificity. This perspective was exemplified in the contributions of Dr. Miroslav Michela, a historian at the Slovak Academy of Sciences and a lecturer at Charles University. As editor-in-chief of *Forum Historiae*, Michela has long advocated for integrating cultural memory studies with grassroots archival practice. At the conference, he curated an exhibition of Central European punk materials that

highlighted the archival value of subcultural print culture.

Istanbul Underground Praxis in Context

The Istanbul underground scene was presented as a significant example of subcultural persistence shaped by political rupture, urban transformation, and grassroots creativity. The presentation, *Istanbul Underground Praxis: A Subcultural Evolution Amid Political Shifts*, examined Türkiye's punk culture within an increasingly authoritarian and market-driven environment.

As recent research has shown (Serbes et al., 2025), punk and fanzine cultures in Türkiye developed in response to the 1980 military coup, with fanzines serving as counter-publics against state censorship. Their circulation spread beyond Istanbul, becoming tools of cultural production and opposition embraced by local communities.

The presentation highlighted how the Istanbul punk scene articulated resistance through material practices over decades. In the 1980s and 1990s, restricted public space led to the proliferation of informal venues, self-published zines, and home-recorded demo tapes. With the rise of digital platforms in the 2000s, punk communities adapted to new communication modes, despite challenges to autonomy. Istanbul punk remains attuned to contemporary political issues like economic inequality, human rights, and environmental degradation. A curated selection of fanzines, particularly *Mondo Trasho*, illustrated this trajectory, showing the scene's adaptability and responsiveness to shifting socio-political conditions.

Closing Thoughts

The *Negotiating the Revolt* conference in Prague reexamined punk as a dynamic cultural and political expression. The conference emphasized the importance of face-to-face collaboration, challenging the logic of digital platforms. Punk's position within systems of visibility and commodification was also discussed. As Daniel (2022) notes, punk has moved into mainstream spaces while maintaining its oppositional character, underlining the need to update subcultural frameworks without dismissing their relevance.

The conference also focused on translocal connections. Punk's discourse, shaped by shared influences and collective memory practices, highlights its ongoing struggle for cultural autonomy in the face of political repression and historical amnesia. As Phillips (2023, p. 4) reflects, punk emerged during a time of societal crisis, offering both escape and critique. This duality continues to shape punk's role today.

The conference created a meaningful space for engagement among academics, artists, and scene participants. By treating punk as a site of cultural

practice, political engagement, and memory work, *Negotiating the Revolt* offered a compelling model for subcultural research, illustrating how punk helps marginalized voices build community and transmit experience across time and place.

Acknowledgements

I am deeply grateful to Dr. Miroslav Michela, Dr. Ondřej Daniel, and Dr. Karolina Válová of Charles University for their invitation and support during the *Negotiating the Revolt* conference. Thanks also to Selin Yağcı for her insightful moderation. I appreciate all participants for their contributions, which enriched the academic dialogue. Prague's historical atmosphere provided a perfect backdrop for discussions on cultural resistance and subcultural archives. Special thanks to Dr. Michela for sharing his personal zine collection and introducing me to an archival space defined by alternative friendships and memory.

References

- Císař, O., & Koubek, M. (2012). Include 'em all?: Culture, politics and a local hardcore/punk scene in the Czech Republic. *Poetics*, 40(1), 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2011.11.00>
- Daniel, O. (2020). From subculture to infrapolitics: The Prague hardcore/punk scene after 1989. *International Review of Social History*, 65(28), 63-82. <https://doi.org/10.1163/22116257-09010008>
- (2022). Songs for ordinary people: Popular music and class in post-socialist Czech society. *Communist and Post-Communist Studies*, 55(2), 84-103. <https://doi.org/10.1525/j.postcomstud.2022.55.2.84>
- Haas, L. (2012, March 5). *Tam89 Records interview*. *Profane Existence*. <https://profanexistence.com/2012/03/05/tam89-records-interview-withluk-haas/>
- Hall, S. (2001). Constituting an archive. *Third Text*, 15(54), 89-92. <https://doi.org/10.1080/09528820108576903>
- Phillips, B. (2023). *In search of Tito's punks: On the road in a country that no longer exists*. Intellect Books.
- Serbes, H. (2024). *Fotokopiden dijital yeryaltı yayıncılığı: Türkiye'de fanzin altkültürü üzerine soykütüksel çözümleme (Unpublished doctoral dissertation)*. Sakarya University Institute of Social Sciences.
- (2025). "Sounds, styles, customs": A conversation on the ethnographic journey of subcultures. 4. *BOYUT Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, (26), 177-188. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2025.1601814>
- Serbes, H., & Güzel, M. (2020). Gençlik altkültürleri: Punk estetiğinin ikonografik fanzinleri. *TRT Akademi*, 5(10), 686-713.

- Serbes, H., Güzel, M., Günden, M., & Kabaş, B. (2025). From underground publishing to the present: A multidimensional analysis of punk fanzine culture in Turkey. *Punk & Post-Punk*. https://doi.org/10.1386/punk_00291_1
- Šima, K., & Michela, M. (2020). Subculture as a contested concept and political practice in Central and Eastern Europe. *Forum Historiae*, 14(2), 5-20. <https://doi.org/10.31577/forhist.2020.14.2.1>

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

KİTAP İNCELEMESİ: “KAVRAMSAL SANAT” BOOK REVIEW: “CONCEPTUAL ART”

Bengisu BAYRAK SHAHMIRI*

Bayrak Shahmiri, B. (2025). Kitap incelemesi: “Kavramsal sanat”. *Etkileşim*, 16, 434-441.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2025.9.16.xxx>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

This study complies with research and publication ethics

Kavramsal sanatın kendisi kadar modernizmin sonuçlarının kavramsal sanatın ortaya çıkışına etkisi ve oluşma sürecine dair kapsamlı bir tartışma ortaya koyması bakımından kavramsal sanatın tüm boyutları üzerine yazılmış düşünsel anlamda yoğunluğu yüksek, ender bir yayındır. Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki Dada ve Konstrüktivizm gibi avangard hareketlerden 1980’li yıllara uzanan bir perspektifte, kavramsal sanatın en etkin olduğu 1960’lı yılların ortalarından 1970’li yılların ortalarına kadar süren o önemli on yıldaki sanatsal eğilimlere ve üretim biçimlerine odaklanırken, kavramsal sanatın modernizmle olan gerilimi ele alan kitabın ana metni, *Kavramsal Sanata Yaklaşmak, Ön Koşullar ve Bakış Açıları, Yeniden Başlayan Avangard, Fikir Olarak Sanat, Politika ve Temsil, Kavramsal Sanatın Mirası* başlıklarıyla altı bölümden oluşur. Bu kitap incelemesinde bölümler kısaca tanıtılmış ve Wood’un kavramsal sanata dair öne çıkan argümanları özetlenmeye çalışılmıştır.

İlk bölüm olan *Kavramsal Sanata Yaklaşmak* (ss. 7-10), ‘kavramsal sanat’ teriminin neden sorunlu olduğuyla ilgili iki nedenin açıklanmasıyla başlar. ‘Kavramsal sanat’ terimi 1960’lı yılların sonundan başlayarak 1970’li yıllarda gelişen Greenbergçi biçimciliğin karşıtı tarihsel bir avangard uygulama biçimi olarak fotoğraf, dil ve süreç temelli sanatsal uygulama biçimlerine işaret etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Henry Flynt, 1961 gibi oldukça erken bir tarihte (Sol Lewitt’ten altı yıl önce) *Fluxus Antolojisi*’nde (1963) yayınlanan bir yazısında ‘kavramsal sanat’ terimini Fluxus sanatçılarıyla ilişkilendirilen uygulamalar anlamında kullanmıştır. 1968’de Lucy Lippard ise kavramsal sanatı sanatın maddesizleşmesi olarak tanımlamıştır. Terimin sorunlu olmasının ikinci

* Profesör Doktor, Beykoz Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, İstanbul, Türkiye.
bengisubayrak@beykoz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9488-4825

nedeni de kavramsal sanatın tarihsel olarak ne zaman başlayıp ne zaman bittiğinin –hatta bitip bitmediğinin– belirgin olmaması nedeniyle sınırlarının nereden çizileceğinin bulanık olması, hangi sanatçının hangi yapıtlarının kavramsal sanat olarak tanımlanabileceğinin güçlüğü, başlıca kavramsal sanatçıların pek çoğunun hayatta olması ve aralarında büyük tartışmalar ve çekişmeler olması nedeniyle kavramsal sanatın mirasının tartışmalı olmasıdır.

İkinci bölüm *Ön Koşullar ve Bakış Açıları* (ss. 11-17) kavramsal sanatın ortaya çıkışını hazırlayan tarihsel, kuramsal ve kültürel dinamikleri analiz eder. Clement Greenberg’in kuramlaştırdığı modernizm ile kavramsal sanat arasındaki gerilimin önemini ve kavramsal sanat üzerindeki etkisini vurgular. İkisi arasındaki gerilimin temel kaynağı, kavramsal sanatın yükselişe geçtiği 1960’lı yılların sonlarına doğru modernizmin derin bir krize girmiş olmasıdır. Bu kriz modernist sanatın –örneğin dönemin önde gelen akımlarından soyut dışavurumculuğun– tekrara düşmesinin ve kurumsallaşmasının, dili ve anlatıyı dışlamasının, biçimsel saflığı ve soyutlamayı vurgulamasının dönemin so-
syo-politik ortamında bir karşılık bulamamasından ileri geliyordu.

Wood, erken modernizmin “öteki”si olarak Peter Bürger’in terimi olan “tarihsel avangard” terimini (yani sanatın bireysel yaratıcılıktan ziyade toplumsal ve politik olarak şekillenmesi gerektiği görüşü) önerir. Bu görüşü benimseyen ve yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan avangard hareketler kavramsal sanatın “fikir olarak sanat” düşüncesini öncüler. Bu düşüncenin oluşması için avangard hareketler iki şeyi radikal bir şekilde değiştirmiştir: İlki, bağlamın söz konusu nesnenin üretildiği amaç dışında veya amaçtan bağımsız bir şekilde başka bir düzleme kaydırılmasıdır (örneğin Marcel Duchamp’ın hazır nesne yapıtlarında kullandığı nesneler ilk üretildiklerinde sıradan kullanım nesneleri olarak üretilmiştir, ancak Duchamp tarafından sanat bağlamına taşınmıştır). İkincisi ise modernizm tarafından dışlanan dilin sanat üretimine katılmasıdır. Modernizm akademik sanatın klasik ve incil anlatılarının görsel betimlemesi odaklı sanat anlayışına meydan okumuş ve duygu odaklı bir anlayışı benimseyerek dili dışarıda bırakmıştı. Dil yerine his ve duygu alanına yönelmişti ve bu aynı zamanda daha “evrensel” olarak görülmüştü. Yazı ve dil, Francis Picabia, René Magritte, Marcel Duchamp gibi pek çok avangard sanatçının yapıtlarında kimi zaman nükteli (Marcel Duchamp’ın 1919 tarihli *L.H.O.O.Q* adlı müdahale edilmiş hazır-nesnesi), kimi zaman oyuncu (Jean Léon Gérôme’un 1912 tarihli *O Pti Cien* adlı resmi), kimi zaman temsil sistemlerini sorgulayıcı (René Magritte’in 1929 tarihli *Sihirli Ayna* adlı resmi de dahil olmak üzere pek çok resmi) ve her zaman eleştirel bir öge olarak sanatın üretim dilinin bir parçası haline geldi.

Üçüncü bölüm *Yeniden Başlayan Avangard* (ss. 18-30), kavramsal sanatın tarihsel avangard ile ilişkisini, özellikle de 1950’lerden itibaren gelişen neo-avangard hareketler üzerinden nasıl kurulduğunu inceler.

1950’li yılların ortalarında resimsel gerçekçilik tutucu ve baskıcı politikalarla özdeşleşmiş olma durumunu sürdürürken, New York’ta Clement Green-

berg ve Michael Fried'in kuramsal çalışmalarıyla gelişen modernizmin temsilcisi soyut sanat, geniş bir galeri, müze ve basın ağıyla desteklenerek sanat dünyasındaki güçlü konumunu geliştirmekteydi. Diğer yandan, 1950'li yıllar aynı zamanda avangard sanatın çeşitli sanatsal ifade biçimleriyle yeniden canlandığı bir dönem olmaya devam etmekteydi. Wood'a (2025, s.18) göre "tam teşekküllü kavramsal sanatın tohumları" bu dönemde serpilmiştir. Burada aynı anda çok katmanlı olayların yaşandığı ve durumların oluştuğu bir dönemden söz edilmektedir. II. Dünya Savaşı ve ardından başlayan soğuk savaşın enkazı Sovyet avangardını yok etmiş ve tarihe gömmüştü. Modernist kuram, Gerçeküstücülüğü rüya imgelerine indirgemişti. Diğer yandan, *Teknik Olarak Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat Eseri* (1939) adlı metni 1960'lı yılların sonunda çevrilene kadar İngilizce konuşulan dünyada bilinmeyen bir düşünür olarak kalan Walter Benjamin, Jasper Johns, Robert Rauschenberg, John Cage, Richard Hamilton, Marcel Duchamp gibi avangard isimlerin yeniden gündeme gelmesini sağlamıştı. Ancak avangardın canlanması "orijinal avangardların yeni bir kuşağa ilham vermesinden ziyade, bu kuşağın muzaffer bir modernizm (ve muzaffer bir tüketici kapitalizm) karşısında kendi eleştirel hamlelerini yapması ve bu süreçte öncüllerini keşfedip gün ışığına çıkarması meselesiydi" (Wood, 2025, s.19).

Bu bölümde *Rauschenberg*'ten başlayarak, sırasıyla *Avrupa ve Japonya*, *Fluxus*, ve *Morris* alt başlıklarıyla avangardın kıtalararası ve eşzamanlı olarak modern sanatın uzlaşımına karşı eleştirel bir tutum sergilediğine dair çeşitli örneklerle avangardın ortaya koyduğu sanatsal ifade biçimleri özetlenir. Her bir alt başlıkta öne çıkan özellikler vurgulanır. İlk alt başlık savaş sonrası Amerikan modernizminin başlıca özellikleri olan jestsel soyutlama yöntemi ile mecraya özgü olma durumuna Rauschenberg'in nasıl mesafe aldığını açıklar: Rauschenberg, "aynı" resmi iki kez yapıyordu ve sadece boyayı değil, otomotiv hurdaları da dahil olmak üzere çok çeşitli atığı ve fotografik malzemeyi kullanıyordu. Böylece soyut dışavurumcu resmin özgün otografik izlerini ikileştirerek modernizmin esaslı meselelerinden "özgünlük" meselesini tırnak içine alıyordu. *Avrupa ve Japonya* başlığı altında sanatın hayatın kendisiyle kurduğu ilişki ve kesişimlerin neler olabilecekleri, sanat yapıtının ne olduğu ve sanat yapıtlarının sergilendikleri mekanların ne oldukları hakkındaki beklenti ve yargılar, sanatın meta olarak eleştirisi üzerine bir dizi sanatçı örneklenir: 1948'de kurulan Kobra grubunda ve 1957'de kurulan Sitüasyonist Enternasyonal gruplarında aktif olan "görsel sanatın yaratıcılık ve düşünme için yararsız bir araç olduğu" ve bunun yerine "sanatın doğrudan şehirdeki sosyal yaşamla birleşmesi, eylem ve düşünceden ayrılmaz hale gelmesi gerektiği inancına dayandığını" yazan Asger Jorn; Uluslararası Klein Mavis'i ismiyle patentini aldığı renkle boyadığı insan bedenlerinin izlerinden resimler oluşturan Yves Klein; Klein'in aynı renkten bir perdeden geçilerek içeri girilen ve tamamen boş bir galeriden oluşan (Iris Clert Galerisi, Paris) *Le Vide* (Boşluk) adlı sergisi; 1955-1956 yıllarında Japonya'da Gutai grubunun insan-yapıtı-doğa ilişkileri üzerine gerçekleştirdikleri performans; Pierre Manzoni'nin *Sanatçı Boku* adlı serisi.

Fluxus alt başlığında "dünyayı burjuva hastalığından, profesyonel ve ticarileşmiş kültürden temizlemek; dünyayı ölü sanattan, taklitten, yapay sanattan, soyut sanattan temizlemek" ve "karşı-sanatı teşvik etmek" (George Maciunas) manifestosuyla ortaya çıkan Fluxus, modernist sanatın dışlayıcılığından çok farklı, açık, disiplinlerarası yaklaşımları benimsemesiyle (Allan Kaprow), bedeni kullanan feminist performanslarıyla (Yoko Ono), gelenekselci yaklaşımlarıyla müze gibi sanat kurumlarına karşı duruşlarıyla (Henry Flynt ve Jack Smith), müzik gibi işitsel öğeleri ve Zen gibi Batılı olmayan kültürleri performanslarına taşımasıyla (Nam June Paik), rasyonalizm eleştirisi ve doğayla kurduğu yeni bir spiritüellikle (Joseph Beuys) kavramsal sanatın, sanatın mecraya özgü olma durumunu ortadan kaldırmasında güçlü bir temel işlevi görmüştür.

Fluxus alt başlığından hemen sonra gelen *Morris* alt başlığındaki ilk iddia, Robert Morris'in 1960'lı yılların başındaki minimalist modüler öğeler içeren performansa dayalı çalışmaları, kurşundan dökülmüş sıradan nesneler, vücudunun kısımlarının dökümleri gibi hazır-nesne benzeri nesneler ile yapıtın üretim sürecini kayıt altına alan 44 dosya kartından oluşan *Kart Dosyası* gibi çalışmalarıyla Duchampçı gelenek – Fluxus – kavramsal sanat arasındaki bağlantıyı sağlamış olmasıdır.

Wood'a göre (2025, s. 29) modernizm ile avangard arasındaki gerilim konularından biri de estetiğin statüsüdür. Çünkü modernistler için hayati önem taşıyan estetik, avangardlar için bütünüyle reddedilen bir kavram olmaktan ziyade resim gibi belli bir mecraya özgü olmayan bir nesne, ses veya eylem de dahil olmak üzere daha geniş bir kapsama alanına sahip bir kavramdır. Wood'un (2025, s. 29) "1910'lu yıllardan beri sanatı gölgeleyen bir mesele" olarak tanımladığı estetik statü sorunsalının esaslı noktalarından biri, "bir şeyin sanat yapıtı olup olmadığını ve estetik değere sahip olup olmadığını söylemenin kimin işi olduğuyla ilgiliydi". Robert Morris'in *Teraneler* (1963) yapıtı bu meseleyi doğrudan ele almıştır:

Aşağıda imzası bulunan ROBERT MORRIS ekteki Delil A'da tanımlanan *Teraneler* başlıklı metal konstrüksiyonun yapımcısı olarak işbu belge ile söz konusu konstrüksiyondan tüm estetik nitelik ve içeriği kaldırır ve işbu tarihten itibaren söz konusu konstrüksiyonun böyle bir nitelik ve içeriğe sahip olmadığını beyan eder. Tarih, 15 Kasım 1963 (Wood, 2025, s. 29).

Dördüncü bölüm *Fikir Olarak Sanat* (ss. 31-59), kitabın en kapsamlı bölümüdür. Bu ana bölüm, modernizmin minimalizme, minimalizmin karşı-biçime (*antiform*) dönüştüğü "tam teşekküllü bir kavramsal sanatın oluşum dönemi"dir (Wood, 2025, s. 32). Bu bölümde Sol LeWitt'in *Kavramsal Sanat Üzerine Paragraflar* (1967) metninde vurguladığı gibi fikri öncelik olarak ele alan kavramsal sanatın eleştirel bir düşünce pratiği olarak dil ve temsil krizi, geleneksel müze ideolojisi, kültürel anestezi olarak biçimci modernizm eleştirisi, sanatın maddesizleşmesi (sanatın maddi varlıktan sıyrılması), kolektif pratikler ve bilginin yeniden inşası gibi çeşitli açılardan sanat nesnesini yeniden düşünmek, sanat eylemlerinin ortaya koyduklarının ve sanatın amacının ne oldukları hakkında sorular sormakla ilgili bir sanat olduğunun altı çizilir. Ka-

vramsal sanatın sorguladıklarını okuyucuya örnekler üzerinden gösterebilmek için bu bölüm sırasıyla *Stella ve Minimalizm*, *Resim*, *Fikirler*, *Maddesizleşme*, *Tekrar*, *Analiz*, *Foto-Metin*, ve *Dizin* olmak üzere sekiz alt başlığa ayrılmıştır.

Dördüncü bölümün ilk alt başlığının en önemli meselesi, Stella'nın modernizmin krizinin ve kavramsal sanatın çıkışının kesişim noktasını oluşturmasıdır. Çünkü Stella hem modernizmin indirgeme mantığını güçlü bir şekilde ele alır hem de dışavurumcu etkiyi ortadan kaldırır. Wood'a göre minimalist heykel sanatçısı Donald Judd ile modernist eleştirmen Michael Fried'in Stella'yı desteklemiş olması Stella'yı bu derece önemli yapan şeyin bir göstergesidir. Minimalist sanat nesnesi gerçek mekânda yer alan, el işçiliğinden arındırılmış gerçek bir şey olarak "karşı-biçimi" ortaya çıkarmıştır: Herhangi bir şey olarak, hatta nesne olmayan eylem veya fikir olarak sanat.

İkinci alt başlık *Resim*, kavramsal sanatçıların resim yoluyla modernist soyutlamanın parodisini yaparak soyutlama tartışmasındaki etkilerine kısaca değinir ve modernizmin duygusal derinlik iddiası (Fried) ile onun tüketim kültürüne entegre olması (Lippard) arasındaki gerilimi ortaya koyar. Mel Ramsden'in *%100 Soyut* ismini verdiği üzerinde *%94* ve *%6* ifadelerinin şablonla çizildiği resmini örnekleyerek kavramsal sanatçıların bu ikilemi parodi ve metin kullanımıyla nasıl ortaya koyduklarına ve soyutlamanın otoritesini sarsmalarına işaret eder. Modernist kültür daha önce Dada'da da görüldüğü gibi dönemin sanatının birer eleştiri malzemesi haline gelmiştir. Aynı alt başlık altında modernist resmin çeşitli niteliklerini alaya alan ve biçimci modernizmin asli mecralarından olan tuval vb. gibi düz satırlar üzerine yapılmış bir dizi resim örneklenir: Mel Ramsden'in içeriğinin görünmez olduğunu beyan ettiği *Sır Resim* (1967-68) adlı resmi, John Baldessari'nin sanat üzerine yazılmış kuramsal metinlerden alıntıları büyük harflerle yazarak birer kullanım kılavuzuna benzettiği yazılı resimlerinden *Tuval Üzerine Kompozisyon Yapmak* (1966-68), Sigmar Polke'nin *İlahi Gücün Talebi: Sağ Köşeyi Siyaha Boya* (1969) adlı resmi.

Üçüncü alt başlık *Fikirler*, yukarıda söz edilen parodiye denk düşen bir yapıtı örnekleyerek başlar. 1966 yılında St. Martins sanat okulunda dersler veren John Latham'ın okul kütüphanesinden ödünç aldığı Greenberg'in *Sanat ve Kültür* kitabının sayfalarının öğrencileriyle birlikte koparılıp çiğnendikten sonra bir kaba tükürülmesiyle ortaya çıkan karışımın içine Latham maya katılmış bir kimyasal karıştırarak sıvılaşmasını sağlar ve ardından bu sıvıyı damıtır, cam tüplere doldurur, kütüphaneye damıtılmış şişeleri "iade" eder. Olay üzerine okuldan kovulur. Latham, içinde kovulduğunu bildiren mektubun, çeşitli fotokopi kağıtlarının, bir kitabın, cam şişelerin ve kimyasalların bulunduğu bir evrak çantasını sanat yapıtı olarak ortaya koyar. Wood'a (2025, s. 34) göre "bir hareket değişen bir iklimi özetler", bu yapıt işte o iklimin tam bir özetidir. Düşüncenin mutlak bir otorite kazanarak geleneksel sanatın tuval, boya vb. gibi maddi unsurlarının önüne geçmesiyle sanatın ontolojik temelini değiştiren radikal bir devrim yaşanmaktaydı. Temsil ve algı önemli sorunlardandı. Joseph Kosuth'un *Bir ve Beş Saat*, *Bir ve Üç Sandalye* gibi yapıtlarında fiziksel bir nesne ile nesnenin farklı temsil biçimleri arasındaki ilişkiler karşılaştırılıyordu. Kosuth 1967'de New York'ta *Nonanthropomorphic Art (Antropomorfik Olmayan San-*

at) ve *Normal Art (Normal Sanat)* sergilerini düzenledi ve her ikisinde de kendi yapıtlarını ve kavramsalılıkta kadın sanatçıların rolüne örneklerden biri olan Christine Kozlov'un yapıtlarını sergiledi.

Maddesizleştirme alt başlığında sanat nesnesinin maddeden uzaklaşarak, salt fikri gittiği "maddesizleştirilme" eğilimine örnekler verilir. Bu eğilimin en somut örneklerinden biri, Robert Barry'nin *Soy Gaz Serisi*'dir (1969): "4 Mart 1969 sabahı bir ara iki fit küp helyum atmosfere salındı." Dikkat çekici bir şekilde, bu olay fotoğraflarla kaydedilmiştir". Kavramsal sanatın maddeden arındırılması düşüncesi, fikrin ve kavramın sanatın esas malzemeleri haline gelmesinin belki de en açık ifadesidir.

Tekrar alt başlığı altında iki çok önemli mesele ortaya konmuştur. Biri, sanatın üretiminin sanatçıdan bağımsızlaşması ve sanatçı eli değmeden yapılabilmesidir. LeWitt'in *Kavramsal Sanat Üzerine Paragraflar*'daki (1967) ifadesiyle "fikrin sanatı üreten bir makine" haline gelmesiyle artık sanatçının talimatları doğrultusunda yapıtlar sanatçının eli değmeden farklı mekanlarda başka insanların yardımıyla "üretilebiliyordu": "Kavramsal sanatta fikir ya da kavram, yapıtın en önemli boyutudur. Bir sanatçı sanatta kavramsal bir biçim kullandığında bu, tüm planlama ve kararların önceden verildiği ve icranın göstermelik bir iş olduğu anlamına gelir" (LeWitt, 1967'den aktaran Wood 2025, s. 43). Diğeri ise sanatta bir uygulama olarak tekrar eden şeylerin kullanılması biçimindeki "kavramsal sanatın genel yelpazesi içinde kayda değer bir eğilim"dir (Wood, 2025, s.44). Yönteme yönelik bu tespitte dair kavramsal sanat külliyatında On Kawara'nın yapıtları gibi pek çok örnek bulunur.

Analiz alt başlığında Kosuth'un "sanat kavramlarının temeline dair bir soruşturma" olarak ortaya koyduğu kavramsal sanat, Kosuth'un "Fikir Olarak Sanat Olarak Fikir" kitabında ortaya koyduğu argümanları çerçevesinde ele alınır. Kosuth'un 1960'ların sonlarında -'anlam', 'nesne', 'temsil', 'kuram'- sözlük tanımlarının siyah üzerine beyaz negatif fotostatlarından oluşan işler sergilemişti. Bunlar modern sanatın doğası ve statüsü hakkındaki tartışmalardaki anahtar terimlerdi. Ancak birkaç yıl içerisinde bir araç olarak resimden sıyrılma için siyah zeminli fotostatları yapmayı bıraktı ve benzer anlamlı kelimeleri daha önce sanat ile faaliyetleriyle ilişkilendirilmemiş sokak afişleri ve gazetelerin reklam sütunları gibi yerlere yerleştirdi. Sanatı görsel bir deneyim olmaktan tamamen çıkarıp metinsel bir analize dönüştürdü. Bu strateji, izleyiciyi "bakmak" yerine "okumaya" zorlayarak temel bir soruyu gündeme getirdi: Görselliği engellenen bir iş ne zaman sanat olmaktan çıkar veya sanatın tanımını nasıl değiştirir?

Sanatçı olmanın ne anlama geldiği, sanatçının yapması gereken şeyin ne olduğunun tartışılabilmesi için 'yapma' veya 'etme' yöntemlerinden daha fazlası gerekiyordu. Kosuth'un kuramsal temeli, Ad Reinhardt'ın "Sanat, sanat-olarak-sanattır" şeklinde özetlenen minimalizmine ve Duchamp'ın hazır nesne felsefesine dayanıyordu. 1969'da *Studio International*'da yayımladığı "Felsefeden Sonra Sanat" metninde ise çarpıcı bir tez ortaya attı: "Sanat, fiziksel bir nesne değil, totolojik bir önermedir" (örneğin "bu bir sanat yapıtıdır"

ifadesi, “üçgenin üç kenarı vardır” gibi analitik bir doğruyu temsil eder). Ancak bu tez, Peter Osborne gibi eleştirmenlerce “bağlama bağımlılık” çelişkisiyle eleştirildi: Kosuth’un “evrensel önerme” iddiası, ancak bir *sanat bağlamında* anlam kazanabiliyordu.

Kosuth’un açtığı yolda, Sanat ve Dil (Art & Language) grubu (Atkinson, Baldwin, Bainbridge, Hurrell) sanatın varlık koşullarını sistematik bir analize tabi tuttu. 1968’de kurdukları *Art-Language* dergisi aracılığıyla, “sanat nesnesi” kavramını absürt örneklerle parçaladılar. Geleneksel Duchampçı “aday gösterme”yi aşmak için, karmaşıklığı giderek artan varlıkları sanat eseri ilan ettiler.

Foto-Metin alt başlığında fotoğrafın kavramsal sanatçılar için eylem ve performansları belgelemek için kullandıkları bir araç olmanın yanı sıra, temsil ile ilgili bir mesele olarak kullanılmış olduğunun altı çizilir. Jeff Wall gibi sanatçılar için fotoğrafın bir araç olarak temsil ettiği şeylerden biri, zanaata dayanan beceri ve duyarlıklarla sanatçının halktan ayrılması fikrinin tam karşısında duran bir ifade biçimi olmasıydı. Tam da bu nedenle sanat fotoğrafı yapmayıp, amatör fotoğrafı kullandılar. Bu görüşün ilk temsilcilerinden biri Ed Ruscha’ydı (Yirmi Altı Benzin İstasyonu fotoğraf kitabı serisi, 1963). Richard Long (Yürüyerek Yapılan Bir Çizgi, performans fotoğrafı, 1967), Bruce Nauman (Çok Soğuk Olduğu İçin Fırlatılan Kahve, 1967), Dan Graham (Amerika İçin Evler, 1966-67) gibi sanatçılar fotoğraf kullanarak kavramsal işler üreten sanatçılara verilen örneklerdendir.

Bu bölümün son alt başlığı *Dizin*, kolektif olarak üretilen nesnelerden ve metinlerden oluşan, izleyicisinin de yapıtı okumasını gerektiren bir enstalasyon olan 1972 tarihli aynı isimli yapıta ayrılmıştır. Kavramsal sanatın en ikonik yapıtlarından biri olan *Dizin*’i bu kadar önemli yapan şey, onun sanatın ne olduğuna, nasıl üretildiğine ve nasıl deneyimlendiğine dair tüm gelenekleri aynı anda yıkmaya girişmiş olmasıdır. Sanatı bir nesne olmaktan çıkarıp bir süreç ve eleştirel düşünme pratiği haline getirir. Özellikle dönüşüm kavramıyla, kategorileri, disiplinleri ve karşılaştırma temellerini sorgulayarak, anlamın ve bilginin nasıl inşa edildiğine dair derin bir felsefi ve göstergebilimsel araştırma sunar. Bu radikal yaklaşımı ve dönemin önemli entelektüel tartışmalarını somut bir enstalasyona dönüştürmesi, onu kavramsal sanatın ve yirminci yüzyıl sanat tarihinin en önemli ve etkili yapıtlarından biri yapar.

Avrupa (Janis Kounnelis, Mario Metz), Amerika (Mary Kelly, Martha Rosler), Latin Amerika (Cildo Meireles), Sovyetler Birliği (İlya Kabakov), Birleşik Krallık (Adrian Piper, Victor Burgin, Margaret Harrison) gibi dünyanın farklı bölgelerinden sanatçıların yapıtlarının örneklendiği *Politika ve Temsil* (ss. 60-84) adlı bölüm, kavramsal sanatın 1960’ların sonu ile 1970’li yıllardaki toplumsal ve politik dönüşümlerinin bir parçası olarak nasıl giderek daha politikleştiğini gösterir. Kavramsal sanat, sanatın temsil işlevi, söylemsel gücü ve politik etkinliği üzerine sorduğu sorularla temsili dünyayı yansıtırma biçimi olmaktan ziyade dünya kurma ve dönüştürme kapasitesi olarak tanımlar. İdeolojik kodlarla örülmüş bir inşa olarak görsellik, Roland Barthes ve Michel Foucault’nun söylem teorisi kavramsal sanatın temsil anlayışını anlamak açısından önemlidir.

1980’li yıllarla birlikte temsil sorunu cinsiyet, sınıf, ırk, vb. gibi farklı eksenlerde kimlik politikaları bağlamında da düşünölmeye başlanmış, bir karşı-hafıza, ve neyin, kimin, nasıl temsil edildiğı odağıyla bir görünürlük mücadelesi haline gelmiştir.

Son bölüm olan *Kavramsal Sanatın Mirası* (ss. 85-87) kavramsal sanatın kullandığı teknik, uygulama ve stratejilerin yakın sanat tarihi içinde nasıl dönüştüğünü, genişlediğini ve çağdaş sanatta nasıl yaygınlaştığını anlatır. Kavramsal sanat ortaya çıktığı yıllarda sanatçılar, sanat eleştirmenleri ve sanatın kurumsal yapılarıyla sanat dünyası da eleştirilmekteydi. Ancak zaman içinde kavramsal sanat kurumsal sistemler içinde kabul gördükçe radikalliğı zayıfladı ve piyasa ile kurumsal yapılarla entegrasyonunun önü açılmış oldu. Çağdaş sanat kavramsal sanatı aynı biçimde devam ettirmemekle birlikte kavramsal sanatın metin kullanımından arşivsel araştırmaya, mekânsal yerleştirmeden politik belgelemeye kadar uzanan geniş bir yelpazede yöntem ve uygulamalarından yararlanır. Özellikle de çağdaş sanatın araştırmaya dayalı hale gelmesi veya araştırmadan yararlanması kavramsal sanatın en önemli miraslarından biridir. Kavramsal sanat, sanat tarihindeki pek çok akım ve hareket gibi dönemsel olmamıştır ve halen güncel sanat pratiklerine yön vermeye devam eden bir paradigma olmaya devam etmektedir.

Bu kitap, bir akımın tarihini değil, modernizmin kriziyle doğan radikal bir sanatsal devrimin anatomisini sunar. Wood, kavramsal sanatı, Greenbergçi modernizmin biçimci kabullerine karşı bir “tarihsel avangard” direnişisi olarak konumlandırır; Duchamp’tan Fluxus’a, Kosuth’tan Sanat ve Dil’e uzanan köklerini, felsefi temellerini ve politik dönüşümlerini titizlikle ortaya koyar. Wood, kavramsal sanatın mirasına – kurumsallaşma tehlikesine rağmen – hâlâ yaşayan, sanatın sınırlarını ve işlevini yeniden tanımlamaya devam eden kalıcı bir paradigma olarak işaret ederek, bu dönüştürücü on yılın önemini tescil eder. Bu kitap, sanatın maddeden fikre, bireyden kolektife, estetikten eleştiriye evriminin detaylı bir haritasını ortaya koyar.

Kaynakça

Wood, P. (2025). *Kavramsal sanat* (B. Bayrak, çev.). Hayalperest Yayınevi.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

ETKİLEŞİM YAYIN POLİTİKASI

Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim**, uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir. **Etkileşim**, yayın etiğini 'Committee on Publication Ethics (COPE)' tarafından belirlenen standartlar çerçevesinde uygulamayı taahhüt etmektedir. <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>

Yazarların Sorumlulukları

Araştırma makalelerinin yazarları, makaleye temel olan verileri doğru bir biçimde aktarmakla yükümlüdür. Yazarların bilinçli olarak verileri çarpıtması veya yanlış raporlaması, derginin etik ilkelerinin ihlali olarak kabul edilir. Makaleler, bilimsel araştırmalarda tekrar edilebilirlik ilkesine uygun olacak şekilde, detaylı bilgiler içermelidir. Derleme makaleler de mevcut literatürü doğru ve nesnel bir biçimde sunma yükümlülüğüne sahiptir. Sahte ya da çarpıtılmış veriler kullanılması, insan veya hayvanlarla yapılan çalışmalarda etik dışı yöntemlerin uygulanması ve referans gösterilmeksizin başka kaynaklardan alıntı yapılmasının tespiti gibi durumlarda ilgili çalışma değerlendirmeye alınmaz ve söz konusu hususlar yazarlara bildirilir.

Etkileşim'e gönderilen makalelerin daha önce dijital ya da basılı olarak yayımlanmamış olması veya başka bir dergide değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekmektedir. **Etkileşim**'e gönderilen makaleler, dergi yönetimine bilgi vermeksizin başka bir mecrada yayımlanamaz. Ancak makalenin yazarlar tarafından geri çekilmesi ya da **Etkileşim**'in değerlendirme sürecinin olumsuz sonuçlanması halinde yazarların, makalelerini başka bir mecrada yayımlama hakkı bulunmaktadır. **Etkileşim**'de yayımlanmış olan bir makalenin daha sonra başka bir yayın organında yayınlanması için dergi yönetiminden izin alınması ve makalenin ilk olarak **Etkileşim**'de yayımlandığının yeni mecradaki yayında belirtilmesi gerekir. Yazarlar aynı araştırmadan elde ettikleri verileri, birden fazla makalenin temel verisi olarak kullanmamalıdır. Dolayısıyla **Etkileşim**'e gönderilmiş makalelerde kullanılan veriler, daha önce yayımlanmış başka bir makalenin temel verisi olmamalıdır. Tezden üretilen veya daha önce özet olarak sunulmuş ve basılmış çalışmalar, ilgili bilgi açıkça makalede belirtilmek kaydıyla **Etkileşim** tarafından kabul edilebilir. Bir makalenin **Etkileşim**'e gönderilmesi, daha önce başka bir dergide yayınlanmadığının veya değerlendirme aşamasında olmadığının beyanı olarak kabul edilir. Ayrıca, çalışmanın **Etkileşim**'de yayınlanmasının, tüm yazarlar tarafından ve çalışmanın yapıldığı yerdeki sorumlu makamlar tarafından açıkça kabul edildiğine yönelik bir beyandır.

Makalenin **Etkileşim**'e gönderimi esnasında 'Etik Kurul Onay Raporu', 'Telif Devir Sözleşmesi' ve intihal oranını gösterir (Turnitin veya iThenticate üzerinden alınan) belgelerin de dergi editörlüğüne iletilmesi gerekmektedir. **Etkileşim**'e gönderilen makalenin özgün çalışma niteliğinde olması, başka çalışmalardan yararlanılması durumunda akademik ve etik anlayışa uygun şekilde referans

gösterilmesi ve alıntılanan eserlerin tamamının makalenin kaynakça kısmında listelenmesi gerekmektedir. Makalenin yazımı esnasında yararlanılan her kaynağa referans verilmelidir. Akademik aşırı macılığın hiçbir türü, **Etkileşim** tarafından kabul edilmez ve tespit edilmesi etik ilkelerin ihlali anlamına gelir. İzin gerektiren durumlarda ise, iznin alındığı açıkça belirtilmelidir. Özel görüşmeler ile elde edilen bilgiler, bilgi alınan kaynağın /kişinin açık ve kayıtlı izni olmadan yayımlanmamalıdır.

Yazarlar, hakemlerin kimliğini öğrenme veya hakemlerle iletişim kurma çabası içerisinde olmamalıdır. Kör hakem sürecinin ihlal edildiği veya manipüle edildiği durumlar, **Etkileşim**'in etik ilkelerinin ihlali anlamına gelir.

Editöryal kontrol, değerlendirme veya yayın süreçlerinde ya da makale yayımlandıktan sonra makaleye ilişkin bilgi, ham veri ya da ek açıklama talep edilmesi durumunda, yazarların söz konusu verileri iletmesi gerekmektedir. Bu nedenle yazarlar, makaleye temel oluşturan ham verileri beş yıl süreyle saklanmakla yükümlüdür.

Olası bir hata ya da düzeltme gerektiren durumlar fark edildiğinde, yazarların Editöryal Kurul (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, Editör, Editör Yardımcıları, Dil Editörleri, Sekreteryası) ile iletişime geçmesi gerekmektedir. Yazarların makaleyi geri çekme talepleri, yalnızca değerlendirme aşamasında kabul edilir. Derginin basım/yayın aşamasında makale geri çekme talebi kabul edilmez.

Bir makalede yazar olarak belirtilen isimler, çalışmanın gerçekleştirilmesine etkin olarak katkı sağlayan araştırmacılarla sınırlandırılmalıdır. Çalışmaya etkin katkı sağlayan her araştırmacının adı, soyadı ve akademik kimlik bilgileri makalede yazar olarak yer almalıdır. Makaleye, redaksiyon gibi sadece belirli düzeylerde katkı sağlayan kişilerle ilgili bilgiye ise makalenin teşekkürler kısmında yer verilmelidir.

Yazarların isimlerinin doğru bir şekilde beyan edilmesi yükümlülüğü, sorumlu yazara aittir. Sorumlu yazar, ayrıca, her bir yazarın çalışmanın son versiyonuna onay verdiğiinden emin olarak makaleyi sisteme yüklemelidir. Editöryal Kurul, gerekli olduğu durumlarda, makalenin değerlendirme sürecinde yazar adı düzenlemelerine izin verebilir. Bu duruma yönelik bir talep ve nedenleri Editöryal Kurula iletilmelidir. Editöryal Kurul, bu talebi gerekçeleriyle değerlendirerek karara bağlar. Makale kabul edildikten sonra ise ancak çok istisnai durumlarda yazar adı değişikliği yapılmasına izin verilebilir. Değişiklik talebi, nedenleri ve tüm yazarların açık yazılı onayı alınarak Editöryal Kurula iletilmelidir. Editöryal Kurul, talebi değerlendirirken, makalenin basım süreci beklemeye alınır.

Birden çok yazarlı makalelerde tüm yazarların ortak sorumluluğu esastır.

Yazarlar tüm çıkar çatışmalarını açıklamalıdır. Bu çatışmalar, yazarların araştırmalarını etkileme ve yanlış davranmasına neden olma olasılığı taşıyan tüm tarafları kapsar. Bu çerçevede; araştırmaya fon / finansman sağlayan, yazarların mali ve kişisel ilişkilerinin bulunduğu, yazarların istihdam edildiği, uzman veya danışmanlık görevlerinde bulunduğu, hisse senetlerine sahip olduğu, patent

başvurusu yaptığı tüm kurum, kuruluş ve kişiler beyan edilmedilir. Makalenin hazırlanma/yayımlanma sürecinde herhangi bir finansal destek alınmadıysa veya herhangi bir çıkar çatışması yoksa, yazarlar bunu makalenin sonunda not olarak belirtmelidir.

Yazarlar, hakemlerden, Editoryal Kuruldan veya Yayın Kurulundan gelen revizyon ve değişiklik önerilerini dikkate almakla ve istenilen değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. Yazarlar, ilgili değerlendirmeleri onaylamadıkları durumlarda, gerekçelerini dergi editörlüğüne bildirebilir. İlgili gerekçeler yeniden Editoryal Kurulun değerlendirmesine alınır ve uygun görülürse kabul edilebilir. Makalenin yayın kapsamına alınıp alınmayacağının son kararı Editoryal Kurula aittir.

Makalelerin değerlendirilme, kabul ve yayımlanma aşamalarının tümünde bilimsel ve akademik etik anlayış esas alınır.

Etkileşim, farklılıklara duyarlı, çeşitliliği ve eşitliği destekleyen ve her kesime saygı gösteren bir politika izler. Nefret söylemi, ayrımcılık, ötekileştirme, ön yargı, tektipleştirme ve benzeri etik dışı ifadeler içeren çalışmalar değerlendirme kapsamına alınmaz. **Etkileşim**'e gönderilen makaleler, kapsayıcı bir dil ile yazılmalıdır. Herhangi bir nedenle bir bireyin, topluluğun veya grubun diğerlerinden üstün olduğu ima edilmemelidir. Ayrıca okuyucuların inançları, dünya görüşleri veya ideolojileri hakkında varsayımlarda ve temelsiz yargılarda bulunulmamalıdır. İngilizce makalelerde veya Türkçe makalelerin İngilizce özetlerinde mümkün olduğunca "he" ve "she" sözcüklerinin ya da "he/she" ifadesinin kullanılmasından kaçınılmalıdır. Gerekli yerde üçüncü tekil şahıs için "they" sözcüğünün kullanılması İngilizce'de kabul görmektedir. Ayrıca, eğer çalışma için gerekli ve ilgili değilse, bireyin cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite, yaş, sağlık ve engellilik durumlarıyla ilgili bilgi vermekten kaçınılmalıdır.

Etik Kurul İzni Gerektiren Çalışmalar

Etkileşim'in, ulusal ve uluslararası düzeyde geçerli akademik çalışmalar ve araştırma kuralları doğrultusunda benimsemiş olduğu etik yaklaşım çerçevesinde, yazarların ilgili kurumdan 'etik kurul izni' almasını gerektiren araştırma türleri şunlardır:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney vb. görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırma,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı çalışmalar,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan deneysel araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

Ayrıca;

- Olgu sunumlarında “aydınlatılmış onam formu” alınması,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğraflar vb. görsel malzeme kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve makalenin ilgili kısımlarında bu bilgiye yer verilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun beyan edilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda ‘etik kurul izni’ne dair ayrıntılara makale içerisinde yer verilmesi ve ‘Etik Kurul Onay Raporu’nun makalenin DergiPark üzerinden **Etkileşim**’e gönderilmesi esnasında sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Editör Kurulu, gerek duyulduğu takdirde, yazarlardan bu konuda ayrıntılı bilgi isteme hakkına sahiptir. ‘Etik kurul izni’ gerektirdiği halde rapor sunamayan çalışmalar değerlendirilmeye alınmayacaktır.

Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kullanımı

Yazarlar, yazım sürecinde yapay zekâ teknolojilerini sadece makalenin dilini ve okunabilirliğini geliştirmek amacıyla kullanabilir. Ayrıca bu teknolojileri kullandıkları durumlarda, mutlaka insan kontrolünü sağlamalı ve gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Yapay zekâ uygulamalarının güvenilir teknolojiler olduğu varsayılmamalı ve hata yapabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Yapay zekânın yaptığı ve yazarlar tarafından düzeltilmemiş hatalar, yazarların sorumluluğundadır. Ek olarak, yapay zekâ teknolojilerinin kullanıldığı durumlarda, yazarlar bu kullanımı beyan etmelidir. Yapay zekâ teknolojileri makalelere yazar olarak eklenemez ve bu teknolojilere atıf yapılamaz.

Etkileşim, makalelerde yer alacak görsellerin yapay zekâ ile üretilmesine veya değiştirilmesine izin vermemektedir. Özgün görüntünün bozulmadığı ve görsel içerisindeki bilginin tahrip edilmediği durumlarda renk, parlaklık ve kontrast ayarı gibi baskı iyileştirmeleri amacıyla yapılan temel düzeltmeler kabul edilebilir. Eğer makalenin dayandığı araştırma yapay zekâ teknolojilerinin kullanımını içeriyorsa, ilgili görsellerin kullanımına izin verilebilir. Bu gibi durumlarda, yöntem bölümünde detaylı bir açıklama yapılmalıdır. Ayrıca ilgili yapay zekâ teknolojisinin kendi kullanım politikasına uyulmalı veya uygun referanslar verilmelidir.

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanıldığı durumlarda, makalenin sonuna hangi teknolojinin ne amaçla kullanıldığına ve yazarların ilgili içeriği gözden geçirdiğine dair bir beyan eklenmelidir. Temel dilbilgisi düzeltmeleri ve referans yöntemleri için kullanılan yapay zekâ teknolojileri, beyan gerektirmez.

Düzeltilme ve Geri Çekme

Yazarların **Etkileşim**’de yayınladıkları çalışmalarıyla ilgili kaygıları oluşursa veya okurların herhangi bir makale için endişeleri olursa, **Etkileşim** ile iletişime geçmeleri önerilmektedir. Eğer **Etkileşim**’de değerlendirme aşamasında bulunan

veya yayınlanmış bir makalede etik ilkelerin ihlal edildiğine dair bir şüphe oluşursa, COPE yönergelerini temel alan bir soruşturma yürütülebilir. Soruşturma sonucunda yazarlara ulaşarak sorunu çözmeleri talep edilebilir. Ancak gerekli durumlarda makale reddedilebilir. Eğer makale hâlihazırda yayınlanmış ise düzeltme yapılabilir, Editoryal Kurul tarafından çevrimiçi versiyona bir açıklama eklenebilir veya sebebi belirtilerek makale geri çekilebilir. Makalede yapılacak düzeltmeler, çevrimiçi versiyonda gerçekleştirilir ve bir açıklamayla birlikte yayınlanır. Araştırma bulgularını geçersiz kılacak durumlar, araştırma verilerinde ortaya çıkan hatalar, Editoryal Kurulun araştırmanın bütününe olan güvenini sarsacak bilgiler, makalenin geri çekilmesiyle sonuçlanabilir. Geri çekilmiş makale çevrimiçi olarak ve geri çekildiğini bildiren bir açıklama ile görünür olmaya devam edebilir veya tamamen yayından kaldırılabilir. Yayından kaldırma durumunda bibliyografik veriler ve açıklama görünür olmaya devam edecektir. Bu gibi durumlarda, yazarların kurumlarına da bilgi verilebilir.

Hakem Değerlendirmesi ve Yayın Süreci

Etkileşim, dış çift kör hakem süreci uygulamaktadır. Yazarların kimlikleri hakemlerden gizlenir, hakemlerin kimlikleri de yazarlara açıklanmaz. Dergiye gönderilen tüm makaleler, önce Editoryal Kurul tarafından ön değerlendirme sürecine tabi tutulur. Ön değerlendirmeden geçen makaleler daha sonra en az iki bağımsız hakeme gönderilir. Makalelerin kabulü veya reddi ile ilgili nihai karar Editoryal Kurula aittir ve kurulun kararı kesindir. Editörler, kendilerinin yazdığı veya aile üyeleri ya da yakın meslektaşları tarafından yazılan makaleler hakkındaki kararlara dâhil olmazlar.

Değerlendirme sürecinin ayrıntıları:

1. Makalelerin gönderimi sadece Dergipark sistemi üzerinden yapılmaktadır. Makaleler, makale çağrısında belirtilen son teslim tarihinden önce gönderilmelidir. **Etkileşim/Yorum** kısmına gönderilen çalışmalar (kitap inceleme-si, deneme, söyleşi, çeviri gibi) hakem değerlendirmesine tabi tutulmaz. Bu çalışmalar, Editoryal Kurul tarafından değerlendirilir.
2. Yazarlar, makaleyle birlikte 'Etik Kurul Onay Raporu', 'Telif Devir Sözleşmesi' ve intihal oranını gösterir (Turnitin veya iThenticate üzerinden alınan) belgelerini de yüklemelidir.
3. Editoryal Kurul, gönderilen makalelerin hakem sürecini başlatmadan önce 'Etik Kurul Onay Raporu', 'Telif Devir Sözleşmesi' ve intihal oranını gösterir (Turnitin veya iThenticate üzerinden alınan) belgelerle birlikte metinleri editoryal ön değerlendirmeye alır.
4. **Etkileşim**'de "dış çift kör hakemlik" kuralı uygulanmaktadır. Bu, tüm inceleme süreci boyunca hakemlerin ve yazarların kimliklerinin birbirinden gizlendiği anlamına gelir. Makaleler hakemlere gönderilirken, yazarların kimliğini açığa çıkarmayacak şekilde hazırlanır. Gönderilen her makale, editoryal ön değerlendirmeden sonra ilgili alanda uzman iki hakeme gönderilir. Hakem-

lerin farklı kurumlardan olmasına dikkat edilir.

5. Makale, her iki hakem tarafından da doğrudan kabul edilirse, yayına kabul edilip edilmeyeceği Editoryal Kurul toplantısında görüşülerek karara bağlanır. Son karar Editoryal Kurula aittir ve kurulun kararı kesindir. Editoryal Kurul, gerekli bulunduğu durumlarda yazarlardan ek revizyon talep edebilir.
6. Hakemlerden birinin veya her ikisinin birden minör ya da majör revizyon kararı vermesi durumunda, makale 'revizyon' raporlarıyla birlikte yazarlara iletilir. Yazarların, yapmış oldukları revizyonları işaretleyerek makaleyi dergi editörlüğüne en geç bir ay içerisinde göndermeleri gerekmektedir.
7. Hakem raporlarından birinin "yayımlanabilir", diğerinin ise "yayımlanamaz" biçiminde gelmesi durumunda, makale üçüncü hakeme gönderilir.
8. Her iki hakemden de "yayımlanamaz" raporu gelmesi durumunda, editör, hakem raporlarını 'yayımlanamaz' kararıyla birlikte yazarlara iletir.
9. Yazarlar, hakemlerin, Editoryal Kurulun ve Yayın Kurulunun gerekçeli değerlendirmesi, eleştiri ve önerilerini dikkate almakla ve talep edilen revizyonları yapmakla yükümlüdür. Yapılan değerlendirme, eleştiri ve önerileri onaylamaması durumunda yazarlar, dergi editörlüğüne gerekçeli bir rapor sunma hakkına sahiptir.
10. Yazarlar tarafından revizyon işlemi tamamlanarak dergi editörlüğüne iletilen makale, Editoryal Kurulun gerekli görmesi halinde aynı hakemlere yeniden gönderilir. Bu süreçte, ilgili revizyonların öneriler doğrultusunda yapıp yapılmadığına ilişkin yeni bir rapor istenebilir.
11. Makaleler, hakem değerlendirme süreçlerinin tamamlanma tarihlerine göre sıralanarak yayın sürecine alınır.
12. Makaleler, yazım dillerine (Türkçe/İngilizce) göre ilgili editörler tarafından redaksiyon sürecine tabi tutulur. Makaleler yayımlanmadan önce son kontrol için yazarlara gönderilir.
13. Yazarlar makalelerini yayım aşamasından önce, gerekçe göstererek geri çekme hakkına sahiptir.
14. Yayımlanan makaleler için yazarlara herhangi bir ücret ödenmez ve de yazarlardan ücret talep edilmez.
15. Makaleler, basılı ve dijital olmak üzere ücretsiz erişime açıktır.

Etkileşim'de yayımlanmış olan metinler, fikri mülkiyet ve telif hakları mevzuatı esas alınarak, akademik amaçlar doğrultusunda atıf yapılarak kullanılabilir. Ancak ticari amaçlarla kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz.

Hakemlerin Sorumlulukları

Alanlarında uzman hakemler nesnellik ve bilimsellik anlayışı doğrultusunda, akademik ve etik ilkelerden de ödün vermeksizin " dış kör hakemlik" usulü-

le **Etkileşim** dergisinin değerlendirme sürecinde yer alırlar. Hakemler, makale değerlendirme sürecinde aşağıda belirtilen kurallara uymak zorundadırlar:

- Değerlendirilmek üzere kendilerine gönderilmiş olup, uzmanlık alanları dışında kalan çalışmaların dergi yönetimine bildirilmesi,
- Yazarların kimliğini öğrenme ya da yazarlarla herhangi bir şekilde iletişime girme çabası içerisinde olmamak,
- Editörlerle her tür iletişimin **Etkileşim**'in resmî elektronik kanalları üzerinden gerçekleştirilmesi,
- Makale değerlendirme sürecinin gizlilik ilkesi doğrultusunda işletilmesi,
- Makale değerlendirmede tarafsızlık ve nesnellik ilkesinden ödün verilmemesi,
- Herhangi bir çıkar çatışması olasılığında, inceleme reddi talebinde bulunulması ve durumun editörlere bildirilmesi,
- Değerlendirmenin yalnızca çalışma odaklı gerçekleştirilmesi, kişisel bakış açısı ve yaklaşım tarzı farklılıklarının değerlendirme sürecine etki etmesine izin verilmemesi,
- Makale değerlendirme raporunun akademik saygı ve nezaket sınırlarının dışına çıkılmaksızın, bilimsellik tavrı ve anlayışına bağlı kalınarak hazırlanması,
- Değerlendirme sürecinde yer alan hakemlerin, derginin yayın politikasını, etik ilkelerini ve editoryal tavrını benimsemeleri gerekmektedir.

Editoryal Kurulun Sorumlulukları

Etkileşim bünyesinde faaliyet gösteren Editoryal Kurul (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, Editör, Editör Yardımcıları, Dil Editörleri, Sekreteryası), dergide yayımlanan her tür içerikten sorumlu olup, ilgili maddeler doğrultusunda aşağıda belirtilen rol ve yükümlülükleri üstlenirler:

- Görev tanımları doğrultusunda hukuksal süreçlere ilişkin her tür sorumluluğu üstlenmek,
- Yazarların ve okurların bilgi talebini karşılamak,
- **Etkileşim**'in gelişimi için çaba göstermek,
- Düşünce ve ifade özgürlüğünü desteklemek,
- Nefret söylemi, ayrımcılık ve ötekileştirmenin karşısında durmak,
- Etik ilkelere ve fikri haklara saygılı olmak,
- Tüm süreçleri hesap verebilirlik ölçütlerine uygun olarak şeffaf bir şekilde yürütmek.

Etkileşim Dergisi Yazı Kategorileri

Makaleler

Araştırma Makalesi: İletişim veya sosyal bilimler alanından bir konunun bilimsel araştırma yöntemleriyle elde edilen bulgular doğrultusunda tartışıldığı orijinal bir araştırma içeren, literatür çalışması, yöntem açıklaması ve araştırma bulgu/sonuçlarının aktarıldığı çalışmalardır.

Derleme Makale: İletişim veya sosyal bilimler alanındaki bir konuya ilişkin daha önce yapılmış çalışmaların detaylı bir biçimde tarandığı, bu çalışmalardan elde edilen bilgilerin güncel literatürle birlikte yazarlar tarafından belirlenmiş bir eksen etrafında tartışıldığı çalışmalardır.

Etkileşim/Yorum

Deneme: Yazarların kendi görüşlerinden hareketle iletişim veya sosyal bilimler alanındaki bir fikri tartıştığı, bir konunun önemini gerekçeleriyle vurguladığı çalışmalardır.

Kitap İncelemesi: Bir kitabın konu, içerik, önem bakımından incelendiği ve değerlendirildiği çalışmalardır. Bu türde yazarlar, kitaba ilişkin özet bilgilerin aktarımının ardından kitabın konusu ve içeriğine ilişkin değerlendirmelerde bulunarak kitabın amacı, içeriğin kapsayıcılığı, alana katkısı, eksik noktaları hususlarında eleştiriler yaparlar.

Söyleşi: İletişim veya sosyal bilimler alanında uzman kişi/kişilerle güncel bir konuya ilişkin bakış açılarını sunmak, tartışmaları aktarmak, bu tartışmalardaki eksiklikleri belirlemek ve öneriler sunmak amacıyla yapılan çalışmalardır.

Çeviri: Orijinal metnin yazarları ile basım yerinden izin alınarak ve metne birebir bağlı kalınarak hazırlanan, iletişim veya sosyal bilimler alanındaki metinlerin Türkçeye veya İngilizceye çevrildiği çalışmaları kapsamaktadır.

Açık Erişim Politikası

Etkileşim'in tüm sayı ve ilgili içeriklerine, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin politikalarına uygun olarak internet üzerinden ücretsiz bir şekilde erişilebilmektedir. Okurlar, ticari olmayan amaçlarla, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Açık erişimli makaleler Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Telif Hakları

Açık erişim anlayışını benimseyen **Etkileşim** dergisinde “daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış, yayın kapsamına alınmamış ve/veya değerlendirilmek üzere başka bir dergiye gönderilmemiş” çalışmalar değerlendirmeye alınır. Makalenin *DergiPark* üzerinden iletilmesi sürecinde yazarlar ilgili sistemde yer alan ‘Telif Devir Sözleşmesi’ formunu imzalı olarak yükler ve çalışmanın yayın

haklarını Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanan **Etkileşim**'e devreder. Söz konusu form aşağıdaki bilgileri içerir:

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi **Etkileşim**'e, yayımlanmak üzere gönderdiğim/gönderdiğimiz başlıklı çalışmanın başka bir mecra/yerde yayımlanmadığını ve yayım sürecinde bulunmadığını, çalışmanın hakem raporları sonucunda yayıma kabulü halinde bütün yayın haklarını Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanan **Etkileşim**'e devrettiğimi beyan ederim/ederiz.

Etkileşim'de yayımlanmış olan tüm metinler, fikri mülkiyet ve telif hakları mevzuatı esas alınarak, ticari olmayan amaçlar doğrultusunda, atıf yapılarak kullanılabilir; ticari amaçlarla kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz ve türetilemez. Yazarlara ait içeriklerinin tamamı Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmaktadır. Creative Commons'ın işaret ettiği çerçeve **Etkileşim** tarafından da benimsenmektedir:

Paylaş: Eseri her ortam veya formatta kopyalayabilir ve yeniden dağıtabilirsiniz. Lisans şartlarını yerine getirdiğiniz sürece, lisans sahibi bu özgürlükleri (belirtilen hakları) iptal edemez.

Atıf: Uygun referans vermeli, lisansa bağlantı sağlamalı ve değişiklik yapıldıysa bilgi vermelisiniz. Bunları uygun bir şekilde yerine getirebilirsiniz fakat bu, lisans sahibinin sizi ve kullanım şeklinizi onayladığını göstermez.

GayriTicari: Bu materyali ticari amaçlarla kullanamazsınız.

Türetilmez: Eğer materyali karıştırdınız, aktardınız ya da materyalin üzerine inşa ettiyseniz, değiştirilmiş materyali dağıtamazsınız.

Ek sınırlamalar yoktur: Lisansın sağladığı izinlerin kullanımını kanunen kısıtlayacak yasal koşullar ya da teknolojik önlemler uygulayamazsınız.

ETKİLEŞİM PUBLICATION POLICY

Publication Ethics and Malpractice Statement

Üsküdar University Faculty of Communication's Academic Journal **Etkileşim** is an international peer-reviewed scientific journal. **Etkileşim** shows commitment to implementing publication ethics within the framework of standards recorded by the 'Committee on Publication Ethics (COPE)'.

<https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>

Responsibilities of the Authors

The authors of research articles are responsible for accurately representing the data that the article is based on. Intentional manipulation or misreporting of data by authors is considered a violation of the journal's ethical principles. Articles must contain detailed information in accordance with the principle of reproducibility in scientific research. Review articles also have the obligation to present the existing literature accurately and objectively. In cases such as the use of fake, distorted, or manipulated data, the application of unethical methods in human or animal studies, and the detection of plagiarism, the study will be rejected before the peer review process, and the authors will be informed.

Articles submitted to **Etkileşim** must not have been previously published digitally or in print, or they must not be in the evaluation process in another journal. The authors cannot publish the articles submitted to **Etkileşim** in any other medium without notifying the journal management. If the authors withdraw the article or if the **Etkileşim** review process results in rejection, they have the right to publish it in another medium. To republish an article from **Etkileşim** in another media outlet, permission must be obtained from the journal management, and it must be stated in the new publication that the article was originally published in **Etkileşim**. Authors should not use the research findings as the main data in more than one article. Therefore, the data on which the articles submitted to **Etkileşim** are based should not be the same as the main data of another previously published article. **Etkileşim** may accept studies derived from theses and dissertations, as well as previous conference presentations and abstract publications, provided that the article clearly states the relevant information. Submission of an article to **Etkileşim** is considered a declaration that it has not been previously published in another journal or is not under review elsewhere. It is also considered a statement that the publication of the study in **Etkileşim** is accepted by all authors and the responsible authorities where the research was carried out.

The authors should submit the 'Ethics Committee Approval Report', 'Copyright Transfer Agreement', and the documents showing the similarity rate (received

via Turnitin or iThenticate) along with their articles. The articles submitted to **Etkileşim** must be original works where previous studies are properly cited. References must be made in accordance with academic and ethical understanding, and all cited works must be listed in the references section of the article. Every source that had an impact on the writing of the article should be referenced. **Etkileşim** does not tolerate any form of academic plagiarism, and its discovery would be against the journal's ethical standards. In cases where permissions are required, it should be clearly stated that permissions have been obtained. Information acquired through private conversations should not be published without the recorded permission of the source.

Authors should not attempt to learn the identities of peer reviewers or contact them. Manipulation of the double-blind peer review process is a violation of **Etkileşim's** ethical principles.

If information, raw data, or additional explanations regarding the article are requested during the editorial control, peer review, or publication process or after the article is published, the authors are required to submit the data in question. Therefore, it is mandatory for authors to retain the raw data of their research for a period of five years.

If authors notice an error or a need for correction, they should contact the Editorial Board (Editor in Chief, Editor, Assistant Editors, Language Editors, Secretariat). Authors' requests to withdraw their article are accepted only at the review stage. Article withdrawal requests are not accepted during the printing or publication stages.

Only researchers who have significantly contributed to the study should have their names listed as authors in an article. Additionally, the article must include the name of each researcher who made a significant contribution as an author. Those who contributed to specific aspects of the work, such as language editing, should be included in the acknowledgments section.

The responsibility for correctly stating the names of all the authors belongs to the corresponding author. The corresponding author must also upload the article to the system, ensuring that each author has approved the final version of the work. In some cases, during the editorial control or peer review processes, the Editorial Board may allow author name edits. A request and its reasons should be clearly communicated to the Editorial Board. The Editorial Board will evaluate this request and reach a decision. After the article is accepted, changes in author names may be allowed only in very exceptional cases. The request for change must be submitted to the Editorial Board, along with the reasons and the written consent of all authors. While the Editorial Board evaluates the request, the publication process of the article is put on hold.

All responsibility for the work belongs to the authors collectively.

The authors must disclose all conflicts of interest. These conflicts involve all parties that have the potential to influence and bias the authors' research.

In this context, the authors must declare all institutions, organizations, and individuals that provide funding to the research, with whom the authors have financial and personal relationships, where the authors are employed, hold expert or consultancy positions, in which they hold shares, and to whom they have applied for patents. If no financial support was received during the preparation or publishing process of the article or there is no conflict of interest, the authors should state this in a note at the end of the article.

Authors should carefully attend to the revision suggestions of the reviewers, the Editorial Board, or the Editorial Advisory Board and make the necessary changes. In cases where the authors do not approve of the suggestions, they may notify the journal Editorial Board of their reasons. The Editorial Board may evaluate these reasons and accept them if they are justified. The final decision on the publication belongs to the Editorial Board.

All stages of the evaluation, peer review, acceptance, and publication of articles are based on academic and scientific ethics.

Etkileşim adheres to a policy that promotes diversity and equality while respecting all segments of society. Studies containing hate speech, discrimination, marginalization, prejudice, stereotyping, and similar unethical expressions will be rejected before the peer review process. Articles submitted to **Etkileşim** should be written in an inclusive language. It should not be implied that any individual, community, or group is superior to others for any reason. Furthermore, assumptions or unfounded judgments should not be made about the beliefs, worldviews, or ideologies of the readers. The words “he” and “she” or “he/she” should be avoided as much as possible in English articles or in English abstracts of Turkish articles. It is accepted in English to use the word “they” for the third person singular when necessary. Additionally, providing information about an individual’s gender, sexual orientation, ethnicity, age, health, and disability should be avoided unless it is necessary and relevant for the study.

Studies Requiring Ethics Committee Approval

Within the framework of the ethical approach adopted by **Etkileşim** and in line with nationally and internationally accepted research ethics and policies, the types of research that require the authors to obtain ‘ethics committee approval’ are as follows:

- * Any research using qualitative or quantitative methods that necessitates participant data collection, including surveys, interviews, focus group studies, observations, experiments, etc.,
- * Research that uses humans or animals for experimentation or other scientific purposes,
- * Clinical studies conducted on humans,

- * Experimental research on animals,
- * Retrospective studies in accordance with the Law on Protection of Personal Data ("PPDL").
- Moreover;
- * An "informed consent form" for case reports should be obtained.
- * Permissions from the owners of scales, surveys, photographs, and similar visual materials should be obtained, and this information should be included in the relevant sections of the article.
- * It must be declared that copyright regulations are complied with for the ideas and artistic works used in the study.

When submitting the article to **Etkileşim** via DergiPark, it is important to include details about the 'ethics committee approval' in the article and upload the 'Ethics Committee Approval Report' to the system. If necessary, the Editorial Board has the right to request detailed information from the authors regarding this issue. Studies that require 'ethics committee approval' but cannot submit a report will not proceed with the peer review process.

Use of Artificial Intelligence Technologies

Authors may use AI technologies during the writing process only to improve the articles' language and readability. In addition, when they use these technologies, they must ensure human control and make the necessary revisions. AI applications should not be assumed to be reliable technologies, and it should be taken into consideration that they may make mistakes. The authors are responsible for the AI's uncorrected errors. Additionally, the authors must declare any use of AI technologies. AI cannot be added to articles as an author and cannot be cited as a reference.

Etkileşim does not allow the use of artificial intelligence in the production or modification of the images used in the articles. Basic edits for printing improvements, such as color, brightness, and contrast adjustment, are acceptable when the original image remains undistorted and the information within it remains intact. If the research on which the article is based involves the use of AI technologies, the use of relevant images may be permitted. In such cases, the methodology section should provide a detailed explanation. Additionally, authors must adhere to the usage policy of the relevant AI technology and provide appropriate references.

In cases where AI technologies are used, a statement should be added at the end of the article stating which technology was used for what purpose and that the authors have reviewed the relevant content. AI technologies used for basic grammar edits and reference methods do not require a declaration.

Corrections and Retractions

If authors have any concerns about their work published on *Etkileşim*, or if readers have concerns about any article, they are advised to contact the journal. If there is a suspicion that ethical principles have been violated in an article that is under review or published in *Etkileşim*, an investigation based on COPE guidelines may be conducted. The investigation may lead to a request for the authors to address the issue. However, the article may be rejected when necessary. If the article has already been published, corrections may be made, an explanation may be added to the online version by the Editorial Board, or the article may be retracted with a statement regarding the reason for the retraction. Corrections to the article are made in the online version and published with an explanation. Situations that would invalidate the research findings, errors in the research data, or information that would undermine the Editorial Board's confidence in the entire research may result in retraction. The retracted article may continue to be visible online with a statement acknowledging the retraction, or it may be taken down completely. In the event of a take-down, bibliographic data and an explanation will remain visible. In such cases, the authors' institutions may also be informed.

Peer Review and Publication Process

Etkileşim implements an external double-blind peer review process. The identities of the authors are hidden from the peer reviewers, and the identities of the peer reviewers are not disclosed to the authors. All articles submitted to the journal are first subjected to a preliminary review process by the Editorial Board. Articles that pass preliminary review are then sent to at least two independent peer reviewers. The final decision regarding the acceptance or rejection of articles belongs to the Editorial Board, and the board's decision is final. Editors are not involved in decisions about articles they write themselves or those written by their family members or close colleagues.

Details of the evaluation process:

1. The articles should be submitted via the Dergipark system. The authors should submit their articles before the deadline for the call for papers. Manuscripts submitted to the commentary section, *Etkileşim/Yorum* (such as book reviews, essays, interviews, and translations), are not subject to the peer review process and are evaluated by the Editorial Board.
2. Authors should also upload the 'Ethics Committee Approval Report', 'Copyright Transfer Agreement', and the similarity report (obtained via Turnitin or iThenticate) along with the article.
3. Before the peer review process, the Editorial Board carries out a preliminary review to decide which article will move forward with the peer review. The board takes 'Ethics Committee Approval Report', 'Copyright Transfer Agreement', and the similarity report (obtained via Turnitin or iThenticate)

into account while reviewing the article.

4. **Etkileşim** conducts “external double-blind peer review.”. This means that the identities of reviewers and authors are hidden from each other throughout the entire review process. Articles are sent to peer reviewers as anonymized documents. After preliminary editorial review, articles are sent to two peer reviewers who are experts in their fields and are affiliated with separate institutions.
5. If both peer reviewers accept the article, the Editorial Board will discuss and decide whether to accept it for publication at their meeting. The final decision belongs to the Editorial Board, and the board’s decision is final. The Editorial Board may request additional revisions from the authors when necessary.
6. If one or both peer reviewers decide on minor or major revisions, the article is forwarded to the authors along with the ‘revision’ reports. Authors should mark the revisions they have made and send the article to the journal editor within one month.
7. If one of the peer review reports is “accept” and the other is “reject,” the article is sent to a third peer reviewer.
8. In the case of a “rejection” report from both peer reviewers, the editor forwards the peer review reports to the authors with the “rejection” decision.
9. Authors should carefully attend to the reviews, criticisms, and suggestions of the peer reviewers, the Editorial Board, and the Editorial Advisory Board and make the necessary revisions. If the authors do not approve the reviews, criticisms, and suggestions, they have the right to submit a report with their justifications to the journal editorship.
10. When necessary, the Editorial Board may re-send the article after the revisions to the same peer reviewers. During this process, a new report may be requested regarding whether the relevant revisions have been made in line with the suggestions.
11. The completion dates of the review process determine the order in which articles move forward to the publication process.
12. Articles are subjected to the proofreading process by the relevant editors according to their language (Turkish/English). Articles are sent to authors for a final check before publication.
13. Authors have the right to withdraw their articles before publication if they provide justification.
14. No fee is paid to the authors for the published articles, and no fee is requested from the authors.
15. Articles are freely available in print and digital formats.

Based on intellectual property and copyright legislation, manuscripts published in **Etkileşim** can be used for academic purposes with a proper citation. However, they cannot be partially or completely reproduced for commercial purposes.

The Responsibilities of Peer Reviewers

Peer reviewers who are experts in their fields take part in the “external double-blind peer review” process adopted by **Etkileşim**. This process should be carried out in line with objectivity and scientific standards without compromising academic and ethical principles. Peer reviewers must comply with the following rules during the article evaluation process:

- Notifying the journal management of articles that have been sent to them for peer review and that are outside their field of expertise,
- Not making any effort to learn the identity of the authors or to communicate with the authors,
- Carrying out all kinds of communication with editors through **Etkileşim**'s official electronic channels,
- Operating the article review process in line with the principle of confidentiality,
- Not compromising the principles of impartiality and objectivity in article evaluation,
- In case of any possible conflict of interest, rejection of the review, and reporting the situation to the editors,
- Conducting the peer review by solely focusing on the quality of work, not allowing personal perspective and differences in approach to affect the evaluation process,
- Preparing the article review report by adhering to a scientific approach and understanding without going beyond the limits of academic respect and courtesy,
- Peer reviewers involved in the evaluation process must adopt the journal's publication policy, ethical principles, and editorial conduct.

The Responsibilities of the Editorial Board

The Editorial Board (Editor in Chief, Editor, Assistant Editors, Language Editors, Secretariat) of **Etkileşim** is responsible for all content published in the journal and undertakes the following roles and responsibilities:

- To undertake all kinds of responsibilities regarding legal processes in accordance with job descriptions,

- To meet authors' and readers' information requests,
- To work toward improving **Etkileşim**,
- Supporting freedom of thought and expression,
- Standing against hate speech, discrimination, and marginalization,
- Respecting ethical principles and intellectual rights,
- To carry out all processes in a transparent manner in accordance with the principle of accountability.

Manuscript Categories of *Etkileşim*

Articles

Research Articles: Original research papers in the social sciences or communication fields that present findings from scientific research along with a literature review, methodology, results, and discussion.

Review Articles: Papers that offer a thorough analysis and discussion of prior research on a communication or social science topic, as well as the most recent literature and the authors' personal viewpoints.

Commentary Section *Etkileşim/Yorum*

Essays: Papers in which authors discuss an idea in the field of communication or social sciences and emphasize the significance of a subject from their own views.

Book Reviews: Papers in which a book is reviewed in terms of its field, subject, content, and significance. The authors provide a summary of the book's content and offer a discussion on the book's purpose, area of study, strengths, limitations, and contribution to the field. *Interviews:* Works that represent the perspectives of experts in the field of communication or social sciences on a current subject. The interviewer asks experts questions in order to learn their views and suggestions on current discussions.

Translations: Works in which texts in the field of communication or social sciences are translated into Turkish or English in strict accordance with the original manuscript. Permissions from the authors of the original text and the place of publication should be obtained.

Open Access Policy

All issues and related contents of **Etkileşim** can be accessed free of charge online in accordance with the policies of the Budapest Open Access Initiative. Users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author for non-commercial purposes. This is in accordance

with the BOAI definition of open access. The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0) license.

Copyrights

Etkileşim adopts an open access policy and publishes studies that have not been published anywhere before, have not been accepted for publication, and/or have not been submitted to another journal. In the process of submitting the papers via DergiPark, authors should upload the "Copyright Transfer Agreement" (please see the attachment) form to the system. By signing the form, authors grant the copyright to publish the work in **Etkileşim**, the Academic Journal of Üsküdar University, Faculty of Communication. **Etkileşim** retains the copyright to the work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International license (CC BY-NC-ND 4.0). According to the CC BY-NC-ND 4.0 license, unrestricted use, distribution, and reproduction of the original work are permitted for non-commercial purposes only, provided it is properly cited and its authors are credited. No derivative of this work may be distributed.

The form contains the following information:

"I/we hereby declare that the work titled
I/we have submitted is not published elsewhere and is not in the publication process of another journal. In the event that the manuscript is accepted for publication, I/we grant the copyright to publish the work to **Etkileşim**, Academic Journal of Üsküdar University, Faculty of Communication, which will retain the copyright to my/our work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International license (CC BY-NC-ND 4.0)."

Licence Notice

In accordance with intellectual property and copyright legislation, all text published in **Etkileşim** can be used for non-commercial purposes with a proper reference. They cannot be reproduced, partially or completely, for commercial purposes. All content is licensed under the Creative Commons Attribution NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0). **Etkileşim** adopts the framework that Creative Commons has pointed out:

Share: Copy and redistribute the material in any medium or format. The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.

Attribution: You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.

NonCommercial: You may not use the material for commercial purposes.

NoDerivatives: If you remix, transform, or build upon the material, you may not distribute the modified material.

No additional restrictions: You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

YAZIM KURALLARI

YAZIM ESASLARI

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim**, aşağıda belirtilen yazım kuralları doğrultusunda yayımlanmaktadır:

- Yazılarda sayfanın üst, alt, sol ve sağ kenarlarından 2,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Makalenin gövde metni 1,5 satır aralığı, kaynakça ise 1 satır aralığı ile yazılmalıdır.

- Sayfa numaraları sağ alt köşede yer almalıdır.

- Derginin dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce yazılmış çalışmalar da yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların dil bilgisi kurallarına uygunluğu dil editörleri tarafından yapılır. Türkçe makalelerin dil bilgisi, kısaltma vb. kurallarında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınır.

- Türkçe yazılan makalelerde, makalenin giriş kısmından önce Türkçe öz ve ardından İngilizce *abstract*; İngilizce yazılan makalelerde ise makalenin giriş kısmından önce İngilizce *abstract* ve ardından Türkçe öz yer almalıdır.

- Makaleler, *öz/abstract* ve *kaynakça* dâhil 30 sayfayı geçmemelidir.

- Makalenin giriş kısmından önceki kesitini oluşturan Türkçe/İngilizce makale başlıkları, *öz/abstract*, beş *anahtar sözcük/keywords* toplamda 300 sözcüğü aşmamalıdır.

- Makale başlığının tümü ya da başlığı anlatmaya yeterli kısaltması, makalenin editöre gönderildiği elektronik postada belirtilmelidir.

- Makale başlığı (ana başlık) 14 punto, büyük harflerle, koyu renkte ve sayfaya ortalanmış şekilde yazılmalı; ara başlıklar ise koyu renk, 12 punto ve sola yaslı olup, başlıkta yer alan sözcüklerin baş harfleri büyük, diğer harfler ise küçük olarak yazılmalıdır.

- Yazar(lar)ın adı ve soyadı makalenin ana başlığının altında, ana başlığı ortalayacak biçimde ve soyadı büyük harflerle yazılarak yerleştirilmelidir. Soyadı bitiminde üst yıldız (*) verilerek yazara ait bilgiler (kurum bilgileri, iletişim bilgileri ve Orcid numaraları) dipnot olarak, Times New Roman ile sayfanın her iki yanına yaslanarak ve yalnızca ilk sayfada görülecek biçimde 10 punto ve 1 aralık boşlukla yazılmalıdır.

- Öz/Abstract başlıklarında ilk harf büyük, sola yaslı, 12 punto ve düz/bold yazı tipi kullanılmalıdır. Öz/Abstract metinleri ve Anahtar Kelimeler/Key Words düz yazı tipi, 11 punto ve 1.5 satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır.

- Makale metni, sayfanın her iki yanına yaslanacak biçimde, Times New Roman, 12 punto ve 1.5 satır aralığı ile yazılmalı; paragraf girintisi 1,25 cm olarak tasarlanmalıdır. Metin içerisindeki başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır.

- Metinde aktarılan; gazete, kitap, dergi, sanat eserleri, bilgisayar oyunları, mobil uygulamalar ve marka isimleri gibi ifadeler eğik(italik) olarak yazılmalıdır.
- Dipnotlar sayfanın her iki yanına yaslanacak biçimde Times New Roman karakter ve 10 punto ile yazılmalı; 1 satır aralığı verilmeli ve dipnottan sonra bir boşluk bırakılarak başlatılmalıdır.

- Kaynakça metni 11 punto ve tek satır aralığı kullanılarak, yazılmalıdır. Eser bilgilerinin bir satırdan uzun olması durumunda sonraki satır(lar) 1,25 cm girintiyle başlatılmalıdır. Aynı yazarın birden fazla eserinin kullanıldığı durumlarda, ilk eserden sonraki tekrarlar yazarın ismi yerine düz çizgi kullanılır.

- COPE ilkeleri ve akademik çalışma kriterleri gereği, etik kurul onayı çalışma alanına bağlı olarak alınmalı ve çalışmada detaylarıyla belirtilmelidir.

- Makalenin değerlendirilmeye alınabilmesi için *Turnitin/iThenticate* intihal raporunun %25'in altında olması gerekmektedir. Benzerlik oranı %25'i aşan makaleler değerlendirme sürecine alınmamaktadır.

- Kaynak Gösterme Kuralları

- Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim**'de American Psychological Association Kuralları'nın (APA) **7.0 versiyon** metin içi kaynak gösterme yöntemi kullanılır.

- Metin içi atıflarda sırasıyla, yazar(lar)ın ad(lar)ı ve eserin yayım yılı beraber, atıf yapılan kısmın alındığı sayfa numarası da yazılarak belirtilmelidir. Örneğin, (Tarhan, 2006, s. 125).

- Ek bilgi niteliğinde olup; metin içerisinde verildiğinde metnin akış bütünlüğünü bozacağı düşünülen açıklama ve ayrıntılar 1, 2, 3 şeklinde numaralandırılarak sayfa altı dipnot düzenlemesiyle verilmelidir.

- Sayfa altı açıklamalara ilişkin kaynak gösteriminde de (APA); yani metin içi kaynak gösterme biçimi kullanılmalıdır.

- Yararlanılan kaynaktan yapılan ve 40 sözcüğü geçmeyen birebir alıntılar, metin içerisinde çift tırnak içinde verilir. 40 kelimeyi geçen birebir alıntılarda her iki taraftan eşit paragraf girintisi (sol ve sağ kenarlardan 1.25 cm) bırakılmalı ve paragraf başları 2 cm içeriden başlamalıdır. Alıntılanan metin, tırnak kullanılmadan, 10 punto ve tek satır aralığında aktarılmalıdır.
- Yazar adına metin içerisinde gönderme yapılması durumunda, kaynak gösterilirken, parantez içerisine yazarın adı tekrar yazılmayıp; yayının yılı ve alıntı yapılan sayfa numarasının yazılması yeterlidir. Örneğin, (2006, s. 25).

- Gönderme yapılan eser iki yazarlı ise, her iki yazarın da soyadları belirtilmeli (Alemdar & Erdoğan, 2001, s. 54); yazarlar ikiden fazlaysa, ilk yazarın soyadından sonra "ve diğerleri" ifadesi kullanılmalıdır. (Alemdar ve diğerleri, 1998, s. 32).

- Birden fazla kaynağa yapılan göndermeler aynı parantez içinde noktalı

virgülle birbirinden ayrılarak yazılmalıdır. Örneğin, (Tokgöz, 2011, s. 152; Os-kay, 1985, s. 43).

- Ardışık sayfalardan alıntı yapılması durumunda kaynak gösterimi (Baud-rillard, 2004, s. 20, 38 ve 52) biçiminde yapılmalıdır. Aralıklı ardışık sayfalardan yapılan alıntılarda ise kaynak gösterimi (Bauman, 2012, ss. 20-24, 48-56) biçi-minde olmalıdır.

- Aynı yazara ait farklı çalışmaların aynı parantezde verilmesi halinde, geç-miştten güncel yıl sırası takip edilir ve yazar soyadı göndermenin başına bir kez yazılır. Örneğin, (Güngör, 1989, 2008, 2011).

- Aynı yazarın, aynı yıl yayımlanmış birden fazla eserinin kullanılması duru-munda alıntılanma sırasına göre her bir kaynak, yayın yılına a, b, c harfleri ekle-nerek diğerlerinden ayırt edilecek biçimde gösterilmelidir. Örneğin, (McQuail, 1987a, s. 55) (McQuail, 1987b, s. 40).

- Eserin yazarı bilinmiyorsa ya da çalışmada yazar adı belirtilmemişse alıntı yaparken parantez içinde eserin adının ilk birkaç sözcüğü kullanılır. Bu tür bir yapıta gönderme yapılırken kitabın adı eğik (italik) olarak yazılır ve ardından tarih belirtilir. Örneğin, (*Yazılı Basın Değer Zinciri Araştırması*, 2017, s. 23).

- Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır. İkincil kaynaklar ancak orijinal kaynağa bilinen yollardan erişilemediği ve birincil kaynağın dilinin az kullanılan bir dil olması gibi istisnai durumlarda kullanılabilir. Örneğin, (Storey, 1997, s. 21'den akt. Güngör, 2016, s. 297).

- Yazarı belli olmayan elektronik kaynak, gazete haberi gibi kaynakların alan adı ve yayın tarihi belirtilmelidir. Atıf yapılan kaynağın ismi eğik (italik) olarak yazılır. Kaynağın erişilebileceği URL ise sadece kaynakçada verilmelidir. Örneğin, (*Radikal*, 23 Mart 2016).

- Sosyal medya hesaplarındaki iletilere yapılan göndermelerde ileti yazarı-nın adı ve iletiyi yazdığı yıl belirtilmelidir. Örneğin, (Aziz, 2018).

- Metin içerisinde kuruluşlara gönderme yapılan durumlarda ilk alıntıda ku-ruluşların açık isimlerinin yanında köşeli parantezle [] kısaltmalar gösterilir, sonrasında kısaltmalar kullanılır. Örneğin, (American Psychological Associa-tion [APA], 2017)

- Metin içerisinde gönderme yapılan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Baş-bakanlık Osmanlı Arşivi vb. arşiv belgelerine; (BCA. 30.10 / 1.2.12) ya da (BOA. DH-SYS. 65/7) örneğinde olduğu biçimde arşiv tarafından verilen numaralar ile gönderme yapılmalıdır.

- Çeviri eserlerin kaynak gösteriminde ise yazarın adı esas alınır. Çevirenin adı kaynakçada gösterilir. Örneğin, (Fiske, 1996, s. 25).

- Derleme kitaplardan alıntı yapılması durumunda, alıntı yapılan makalenin yazarının adına gönderme yapılması esastır. Makalenin yer aldığı derleme kita-

bın tam künyesi kaynakçada gösterilir. Örneğin, (Tezcan, 2017, s. 102).

- Ekler (belgeler), çalışmanın sonunda ek ya da belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile verilmeli; bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun biçimde kaynakçada da yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik gibi diğer ekler; *Ek Tablo:1, Ek Grafik:1, Ek Şekil:3* örneklerinde olduğu biçimde yazılmalıdır.

- Metin içerisinde yer alan tablo, şekil ve grafikler adlandırılarak; hangi kaynaktan alıntı yapılmışsa, tablonun, şeklin veya grafiğin hemen altında yine APA yöntemiyle mutlaka belirtilmelidir.

-Kaynakçanın Düzenlenmesi

- Kaynakçada, metinde alıntı yapılan ve göndermede bulunulan kaynaklara eksiksiz olarak yer verilir.

- APA 7.0 kurallarına göre, kaynakça, eserlerin ilk yazarlarının soyadına göre alfabetik sırayla oluşturulur.

- Kaynakçada aynı yazarın birden çok eseri yer alıyorsa, eserler yayın tarihleri dikkate alınarak kendi içlerinde sıralanır. Aynı yıl içerisinde yayımlanmış birden fazla eserin kaynakçada yer alması durumunda ise, eserlerin, makaledeki alıntılanma sırasına göre harf (a, b, c, ...) şeklinde verilerek listelenmesi gerekir.

- Aşağıda belirtilen kaynak gösterme biçimleri kapsamında yer almayan eserlerin kaynak gösteriminde APA'nın son versiyonu dikkate alınır.

BASIL YAYINLAR

Tek Yazarlı Kitap

Odabaşı, İ. A. (2017). *Milli sinema: Osmanlı'da sinema hayatı ve yerli üretime geçiş*. Dergâh Yayınları.

İki Yazarlı Kitap

Kocabaş, F., & Elden, M. (2015). *Reklamcılık: Kavramlar kararlar kurumlar*. İletişim Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap

Topsümer, F., Elden, M., & Yurdakul, N. (2009). *Reklam ve halkla ilişkilerde hedef kitle*. İletişim Yayınları.

Çeviri Kitap

Fiske, J. (1999). *Popüler kültürü anlamak* (S. İrvan, Çev.). Ark Yayınları.

Gözden Geçirilmiş ya da Genişletilmiş Baskı

Alemdar, K. (2001). *İletişim ve tarih* (Genişletilmiş 2. baskı). Ümit Yayıncılık.

Derleme Kitap

Güngör, N. (Der.). (2011). *Cumhuriyet döneminde iletişim, kurumlar-politikalar*. Siyasal Kitabevi.

Derleme Kitapta Makale/Bölüm

Tezcan, A. (2017). Ahmet Emin Yalman. K. Alemdar (Der.), *Türkiye’de kitle iletişimi dün-bugün-yarın* içinde (ss. 102-116). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Hakemli Dergide Makale

Baran, D. (2016). Tasarımın diyalektiği: Diyalektik kavrayışla tasarım kavramına dokunma denemesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 93-127.

Dergide Makale

Köstepen, E. (2009, Şubat). İşgalleri izlerken savaş filmi yapmak. *Altyazı Aylık Sinema Dergisi*, 81, 48-53.

Ansiklopedi/Başvuru Kitabından Bölüm ya da Yazı

Ebuzziya, Z. (1988). Basiretçi Ali Efendi. *İslâm Ansiklopedisi* içinde. Türkiye Diyanet Vakfı.

Basılı Gazeteden Alıntı (Yazarlı)

Sazak, D. (1987, 4 Haziran). Medyada yeni stratejiler. *Milliyet*.

Basılı Gazeteden Alıntı (Yazarsız)

Hürriyet. (2018, 6 Nisan). Aydın Doğan, Doğan Medya’ya veda etti. *Hürriyet*.

Yayınlanmamış Tez

Devrimsel, M. (2020). *Renklerin indirim algısına etkisi üzerine bir nöropazarlama araştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Basılı Bildiri

Tutar, C. (2019, 2-3 Mayıs). *Dijitalleşen dünyanın gündelik yaşam aktivitelerinde kendilik kaygısının yükselişi* [Konferans Bildiri Özeti]. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi 6. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Dönüşüm Sempozyumu, İstanbul, Üsküdar Üniversitesi.

ONLINE YAYINLAR

İnternette Yayınlanan DOI Atanmış Makale

West, A. (2011). Reality television and the power of dirt: Metaphor and matter. *Screen*, 52(1), 63-77. <https://doi.org/10.1093/screen/hjq050>.

İnternette Yayınlanan DOI Atanmamış/Ücretsiz Erişime Sahip Makale

Haigh, M. M., & Dardis, F. (2012). The impact of apology on organization – public relationships and perceptions of corporate social responsibility. *Public Relations Journal*, 6(1), <http://www.prsa.org/Intelligence/PRJournal/Documents/2012HaighDardis.pdf>. 28 Şubat 2015.

Web Sayfası/Blog Gönderisi

Bordwell, D. (2013, 18 Haziran). David Koepp: Making the world movie-sized. <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>.

Gazete İnternet Sitesinden Alıntı (Yazarlı)

Özgüven, F. (2011, 13 Ekim). Bienal kıyısından şehre bakmak. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih_ozguven/bienal_kiyisinden_sehre_bakmak-1066167.

Gazete İnternet Sitesinden Alıntı (Yazarsız)

Reuters. (2013, 13 Ekim). The top films at the North American box office. *Reuters*. <http://www.reuters.com/article/2013/10/13/boxoffice-chartidUSL1N0I30A520131013>.

Sosyal Medya Hesabından Alıntı

Aziz, A. [@ayselaziz]. (2019, 25 Ocak). *Hıfzı Topuz' 96. Yaşgününü kutluyoruz* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/ayselaziz/status/1088808625315942400>.

Online Sözlük

Encyclopedia of Social Media and Politics (2014). Working Class. *Encyclopedia of social media and politics* içinde. CQ Press. http://search.credoreference.com/content/entry/cqpresssomedpol/working_class. 17 Aralık 2015.

Online Ansiklopedi

Friend, C. (tarih yok). Social contract theory. J. Fieser & B. Dowden (Der.), *Internet encyclopedia of philosophy* içinde. <http://www.iep.utm.edu/soc-cont/>. 28 Haziran 2014.

Wikipedia Maddesine Atıf

Post-Structuralism. (tarih yok). *Wikipedia* içinde. <http://en.wikipedia.org/wiki/Post-structuralism>.

Filme Atıf

Demirkubuz Z. (Yön.). (2006). *Kader* [Sinema Filmi]. D Yapım Reklamcılık ve Dağıtım A.Ş.

YouTube ve Diğer Video Paylaşım Siteleri

ChallengingMedia. (2006, 4 Ekim). *Representation & the media: Featuring Stuart Hall* [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=aTzMsPqssOY>. 25 Aralık 2006.

AUTHOR GUIDELINES

Below are the paper submission rules of **Etkileşim** Üsküdar University Faculty of Communication Academic Journal:

- Page set up: 2,5 cm from top, bottom, both left and right. In text line spacing should be 1.5. In references, line spacing should be single.
- Page numbers should be placed at the bottom on the right.
- The main language of the journal is Turkish, contributions in English are also accepted. Revisions regarding to principles may be made by editors/co-editors. Revisions regarding language use, punctuation and abbreviations will be based on the most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution.
- For Turkish written manuscripts, there should be an English *abstract* followed by the Turkish *abstract* before the introduction part. For English written manuscripts, there should be a Turkish *abstract* followed by English *abstract* before the introduction part.
- Maximum length of the manuscripts should be 30 pages including the *abstracts* and references.
- *Abstracts*, both in Turkish and English, should be no longer than 300 words including the main title in English and Turkish and five *keywords*.
- Title of the article or a clear short version of the title should be indicated in the e-mail which is sent to the editor with article attached.
- The article title should be 14 point bold, centered and all in upper-case. The subtitles should be left-aligned, 12 point, bold and title case (with first letter of each word in upper-case).
- Name and surname of the author(s) should be placed under the main title, centered, and surname written in capitals. After surname, superscripted asterisk (*) should be placed and information regarding the author/authors' institutions, contact information and Orcid numbers must be written in Times New Roman 10 point and single line space that should be seen only in the first page of the article, justified in footer.
- Abstract heading should be title case, left-aligned, 12 point and bold. Abstracts and Key Words should be 11 point and 1.5 line spaced.
- Text should be justified, written in Times New Roman 12 points, 1,5 line spacing. New paragraphs should be 1,25" left indented. There should be a single space before the titles within the text.
- Expressions in the text, such as newspapers, books, magazines, artworks, computer games, mobile applications and brand names should be written in italic.

- Footnotes should be justified, written in Times New Roman 10 points, single line spacing. Text should start with a space after the footnote.
- References should be 11 point with single spacing. If the information is longer than a line, the next line(s) should start with 1,25 indent. In cases where more than one work of the same author is used, a straight line is used instead of the author's name in repetitions after the first work.
- In accordance with COPE principles and academic study criteria, ethics committee approval should be obtained depending on the field of study and should be stated in detail in the study.
- In order to evaluate the studies, the level of similarity should be less than 25% in *Turnitin/Ithenticate* plagiarism report. Studies with similarity rates above 25% will not be considered.

-Referencing Rules

- In Üsküdar University Faculty of Communication Academic Journal ***Et-kileşim***, the only referencing method that can be used is referencing within the main text method, that is to say **APA 7.0** (American Psychological Association).
- Therefore, references should be mentioned within the main text by indicating author's surname, publication date and page number cited within parenthesis (Tarhan, 2006, p. 125).
- Extra explanations regarding the main text and other remarks should be given in footnotes. These notes should be numbered within the text as 1, 2, 3 and should be given at the end of the page with respective order and corresponding remarks.
- The footnotes for the remarks that are given at the end of the page should also be referred with referencing within the main text method, (APA).
- When quoting in the paper, if a direct quote is less than 40 words, incorporate it into your text and use quotation marks. If a direct quote is more than 40 words, make the quotation a free-standing indented block of text and do not use quotation marks. The quotation should be 10 point and single spaced.
- If the author's name is given in the main text, only the publication year and page number should be given within parenthesis. (2006, p. 25).
- If there are two co-authors, both authors' surname should be mentioned: (Couldry & Mejias, 2019, p. 19). If there are more than two co-authors, "et. al" should be included (Alemdar et al., 2004, p. 28).
- If multiple references are made for the same subject, resources should be separated by semicolon (Geray, 2005, p. 31; Moran, 2006, p. 37).

- Consecutive pages should be referenced as (Baudrillard, 2004, p. 20, 38 and 52). Non-consecutive pages should be referenced as (Bauman, 2012, pp. 20-24, 48-56).

- If different studies by the same author are given in the same parenthesis, citations are placed with dates in chronological order. The authors' surnames are given once; for each subsequent work, only the date should be given (Güngör, 1989, 2008, 2011).

- If multiple publications with same author and same publication year will be referenced, these publications should be differentiated by adding a, b, c, etc to the publication year, (McQuail, 1987a, p. 55) (McQuail, 1987b, p. 40).

- If the author is unknown or not mentioned, first words of the study is used in parenthesis. It should be in italic and the date should be mentioned afterwards.

- It is essential to reach primary sources, however, if cannot be reached due to some hardships, the source cited should be mentioned. E.g. (Güngör, 1997, p. 21 as cited in Storey, 2016, p. 297).

- In electronic sources with no author, source's domain name and publication date should be specified. The name of the cited source should be in italic. The URL will be given only in the references. E.g. (*Radikal*, 2016, March 23).

- References to messages in social media accounts must specify the name of the writer and the year in which the message was written. For instance: (Gates, 2013).

- In cases where organizations (groups) are referred to in the text, abbreviations are shown with square brackets [] next to the full names of the organizations in the first citation, then abbreviations are used (American Psychological Association [APA], 2017).

- Archive documents such as State Archives of the Prime Ministry, Ottoman State Archives referred within the text should be specified as (BCA. 30.10 / 1.2.12) or (BOA. DH-SYS. 65/7).

- Referencing translated works, name of the author is essential, (Fiske, 1996, p. 25). Translator's name is specified in the references.

- If cited from an edited book, author's name of the article should be specified. Full identity of the edited book including the article should be presented in the references.

- Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below should be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria. Other attachments (Table, Figure, Graphs) will be presented as *Additional Table:1*, *Additional Graph:1* and *Additional Figure:3* after the references.

- Figures, graphs and maps within the text should be titled right under and cited source should be given according to APA rules.

-Organizing References

- The list of references should only include the resources, which were referred in the article.

- According to the APA 7.0 rules, references should be sorted alphabetically by the surname of the first authors of the sources.

- If there exists more than one work of an author with the same date in the references, expressions "a, b, c" should be used to distinguish them from each other and this should be adhered to in the references in the text and in the references section.

- The latest version of APA is taken into account for the works that are not included in the citation formats specified below.

PRINTED PUBLICATIONS

Book with One Author

Innis, H. (1950). *Empire and communication*. Clarendon Press.

Book with Two Authors

Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (1972). *Dialectic of enlightenment*. Continuum.

Book with Multiple Authors

Leiss, W., Kline, S., & Jhally, S. (1986). *Social communication advertising*. Macmillan.

Translated Book

Barthes, R. (1983). *Mythologies* (A. Lavers, Trans.). Hill and Wang.

Edited Book

Durham, M., & Kellner, D. (Eds.). (2001). *Media and cultural studies: Key-works*. Blackwell.

Chapter/Work in an Edited Book

Graham, A. (1996). Are you now or have you ever been? Conspiracy theory and the X-Files. D. Lavery, A. Hague & M. Cartwright (Eds.), *Reading The X-Files* (pp. 52-62). Syracuse University Press.

Article from a Peer-Reviewed Journal

Thomas, E. R. (2000). Uses and gratifications theory in the 21st century. *Mass Communication and Society*, 3(1), 3-37.

Magazine Article

Tseëlon, E. (1998). Fashion, fantasy and horror. *Arena*, 12, 117.

Newspaper Article with Author

Laughland, O. (2018, May 7). Fate of Iran nuclear deal at stake as UK foreign secretary heads to Washington. *The Guardian*.

No Author

The Australian. (2009, October 1). Parental attitude key to healthier drinking habits. *The Australian*.

Unpublished Thesis / Dissertation

Montes, A. L. G. (2014). *The use and perception of English in Brazilian magazine advertisements* (Unpublished doctoral dissertation). Arizona State University.

Conference Paper/Proceedings

Strömbäck, J. and Luengo, Ó. G. (2006). *Framing and election news coverage in Spain and Sweden* [Conference Paper]. 4th International Symposium Communication in the Millennium. Eskişehir, Anadolu University.

ONLINE REFERENCES

Articles with DOI Assigned

West, A. (2011). Reality television and the power of dirt: Metaphor and matter. *Screen*, 52(1), 63-77. <https://doi.org/10.1093/screen/hjq050>.

Article with no DOI Assigned/Freely Available Online

Haigh, M., & Dardis, F. (2012). The impact of apology on organization – public relationships and perceptions of corporate social responsibility. *Public Relations Journal*, 6(1), <http://www.prsa.org/Intelligence/PRJournal/Documents/2012HaighDardis.pdf>. May 2, 2015.

Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized. <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>.

Newspaper Article (with author)

Sullivan, M. (2014, July 28). It's time to push back when government con-

trols the message. *The New York Times*. <https://archive.nytimes.com/publiceditor.blogs.nytimes.com/2014/07/28/its-time-to-push-back-when-government-controls-the-message/>

Newspaper Article (no author)

Reuters. (2013, October 13). The top films at the North American box office. *Reuters*. <http://www.reuters.com/article/2013/10/13/boxoffice-chart-idUSL1N0I30A520131013>.

Citing Social Media

Henry Jenkins [@henryjenkins]. (2021, November 9). I am pleased to announce that I have been able to reclaim my Twitter account from a hostile takeover by hackers. We've lost some folks, but I delighted to be back. Did you miss me? [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/henryjenkins/status/1457820360766750721?cxt=HHwWgoCs3Z35m7soAAAA>

Online Dictionary

Encyclopedia of Social Media and Politics (2014). Working Class. *Encyclopedia of social media and politics*. CQ Press. http://search.credoreference.com/content/entry/cqpresssomedpol/working_class. December 17, 2015.

Online Encyclopedia

Friend, C. (n.d). Social contract theory. J. Fieser & B. Dowden (Eds.), *Internet encyclopedia of philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/soc-cont/>. June 28, 2014.

Wiki

Post-Structuralism. (n.d). *Wikipedia*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Post-structuralism>.

Audiovisual Media

Motion Picture/Video/DVD

Kazan, E. (Director). (1955). *East of Eden* [Film]. Warner Bros.

YouTube and Other Video Sharing Sites

DW News. (2022, October 9). *What needs to be done to make global industry go green?* [Video]. https://www.youtube.com/watch?v=fCM_V52Kr4. 2022, October 9.